

Розділ 44

Програма Олімпійських ігор

Програми Олімпійських ігор – це переліки видів спорту, спортивних дисциплін і видів змагань, які затверджуються Міжнародним олімпійським комітетом для кожних Ігор Олімпіад і для кожних зимових Олімпійських ігор.

Ці програми є одним із найважливіших компонентів олімпійського спорту. Від них значною мірою залежить популярність Олімпійських ігор і те, наскільки вони привабливі як для різних спортивних організацій (національних олімпійських комітетів, міжнародних і національних спортивних федерацій тощо), так і для засобів масової інформації, різних бізнес-структур і широких кіл глядачів олімпійських змагань (у тому числі телеглядачів).

Програми Олімпійських ігор суттєво впливають також на стратегію розвитку спорту у світі (як спорту вищих досягнень, так і масового спорту) і на зміст національних систем олімпійської підготовки.

Програми Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор обумовлюють розвиток теорії й методики спортивної підготовки, які, у свою чергу, покликані формувати загальні закономірності, принципи та правила підготовки спортсменів до Олімпійських ігор і знаходити оптимальні шляхи ефективної реалізації всього цього стосовно різних видів спорту.

Програми Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор повинні формуватися й розвиватися на засадах об'єктивних критеріїв, базових принципів і закономірностей розвитку олімпійського спорту. При цьому розвиток програм Олімпійських ігор повинен спиратися, з одного боку, на відображені в Олімпійській хартії ідеали й цінності олімпізму, з другого – на особливості розвитку світового спорту на тому або іншому конкретному історичному етапі, інтереси представників міжнародної олімпійської системи, ділових кіл, глядачів олімпійських змагань і засобів масової інформації, а із третьої сторони –

на досягнення науки, які забезпечують історичну поступальність у розвитку олімпійських програм, їх гуманістичну спрямованість, відповідність запитам світового співтовариства, й відображають інтереси спортсменів стосовно збереження й зміцнення їх здоров'я, повноцінного й різнобічного вікового розвитку.

Критерії формування програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор, які мають бути підґрунтям при включенні видів спорту, спортивних дисциплін і видів змагань до олімпійської програми, повинні бути гласними, відповідати філософії олімпізму, історії олімпійського спорту, традиціям і тенденціям його розвитку й сучасному стану, інтересам різних верств світової громадськості, реаліям сучасного життя, досягненням науки та передової спортивної практики.

Періоди розвитку програми Олімпійських ігор і чинники, що впливають на її формування

Історія сучасного олімпійського спорту свідчить про те, що формування й розвиток програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор не завжди спиралися на об'єктивні критерії.

Нерідко формування олімпійських програм стало наслідком впливу як зовнішніх чинників (що відображають інтереси представників різних сфер, у тому числі державних діячів і політиків, які використовують спорт у престижних цілях – для демонстрації досягнень своїх країн; економічні інтереси

бізнесу, інтереси засобів масової інформації, насамперед – телебачення, і, звичайно ж, загальносвітові тенденції), так і внутрішніх чинників (які є проявом різних інтересів у самій сфері олімпійського руху й олімпійського спорту, у тому числі політики Міжнародного олімпійського комітету, поглядів і переконань того або іншого президента МОК у відповідний період його діяльності на цьому посту, а також позицій, які займають національні олімпійські комітети й міжнародні спортивні федерації).

Вплив цих чинників на формування програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор відображався – і позитивно, і негативно – на змісті олімпійських програм і, на жаль, неодноразово створював труднощі в розвитку олімпійського спорту й усього олімпійського руху, породжуючи проблеми, що будуть висвітлені в одному з наступних розділів.

Формування програми Олімпійських ігор не завжди було пов'язано з періодами історії розвитку олімпійського спорту й олімпійського руху і відбувалося певною мірою самостійно – по етапах, часові межі яких не збігаються з часовими межами розвитку сучасного олімпійського руху та з періодизацією сучасних Олімпійських ігор.

Слід зазначити й те, що процеси, які впливають на формування олімпійської програми й на її розвиток, є певною мірою незалежними – і, хоча часом вони менш істотні з погляду олімпійського руху в цілому, але є більш значущими з погляду реалізації програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор.

З урахуванням усього викладеного, вважаємо обґрунтованим і доцільним виділити у процесах формування й розвитку програм Олімпійських ігор чотири розглянуті нижче періоди.

У першому із цих періодів (1896–1912) програми Ігор Олімпіад формувалися не Міжнародним олімпійським комітетом, а переважно організаційними комітетами відповідних Олімпійських ігор. Тому їх програми не були стабільними й значно відрізнялися одна від одної. Нерідко до них включали види спорту, традиційно поширені саме в тій країні, чие місто приймало чергові Ігри Олімпіади.

Формування програми сучасних Олімпійських ігор, що почалося на I (установчому) Олімпійському конгресі (Париж, 1894), спонукало ініціатора їх відродження П'єра де Кубертена до налагодження взаєморозуміння з різними міжнародними спортивними федераціями, що визначали правила проведення змагань у відповідних видах спорту.

Установчий Олімпійський конгрес 1894 р. підтримав пропозицію Кубертена стосовно того, що до програми Ігор Олімпіад повинні входити тільки сучасні види спорту, причому не ті з них, які поширені лише в окремих країнах, а ті, що популярні в широких масштабах.

Оскільки П'єр де Кубертен виступав за те, щоб не допускати жінок до участі у змаганнях Олімпійських ігор, – і в цій позиції у нього було чимало прихильників, – у програмі Ігор I Олімпіади 1896 р. були передбачені змагання в різних видах спорту тільки серед чоловіків (у змаганнях на наступних Олімпійських іграх брали участь як чоловіки, так і жінки).

У перший період своєї діяльності МОК взагалі не мав у його системі такої структури, яка б контролювала програму Олімпійських ігор, – тоді не існувало чітких, документально зафіксованих принципів її формування. Наслідком цього стало те, що в цей період відповідальність за формування програм Олімпійських ігор покладали на організаторів відповідних Ігор Олімпіад.

Варто зазначити, що в програмі Ігор I Олімпіади (Афіни, 1896), яка включала 9 видів спорту, а в них – 43 види змагань, вагому частку займали циклічні види спорту – 37,2% (16 видів змагань, серед них 6 – у циклічних (бігових) дисциплінах легкої атлетики, 6 – у велосипедному спорті, 4 – у плаванні) і складнокоординаційні види спорту – 30,2% (13 видів змагань, серед них 8 – у спортивній гімнастиці й 5 – у кульовій стрільбі). Частка швидкісно-силових видів спорту становила 18,6% (8 видів змагань, серед них 6 – у швидкісно-силових дисциплінах легкої атлетики (стрибках і метаннях) і 2 – у важкій атлетиці), а

Лазіння по канату входило до програми змагань з гімнастики на Іграх I Олімпіади (Афіни, 1896)

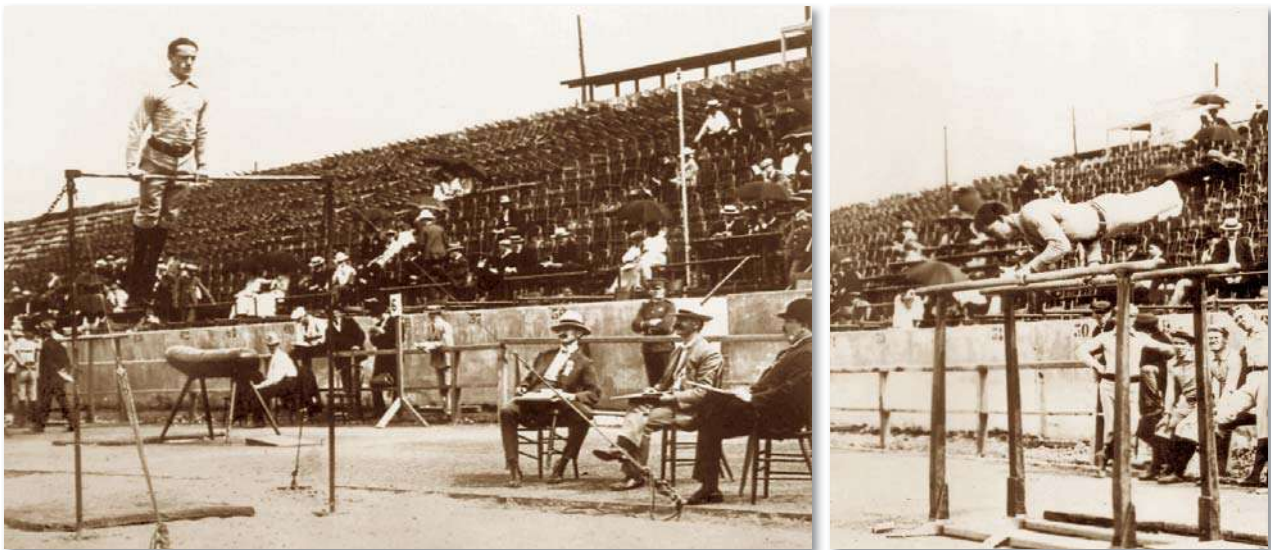
Стрибок у висоту і довжину з місця були частиною гімнастичних змагань Ігор II Олімпіади в Парижі

частка спортивних єдиноборств – 9,3% (4 види змагань, серед них 3 – у фехтуванні й 1 – у греко-римській боротьбі), тоді як на частку спортивних ігор припадало тільки 4,7% (2 види змагань у тенісі).

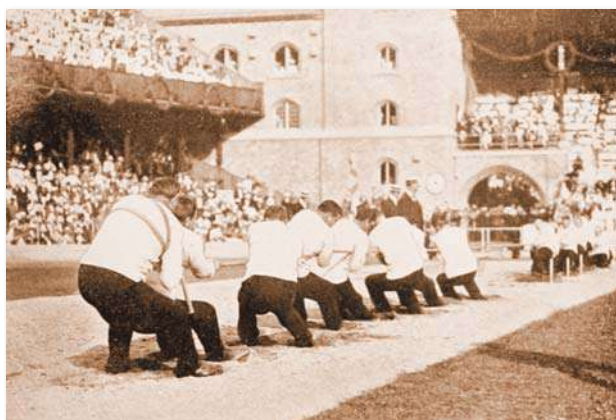
Програма Ігор II Олімпіади (Париж, 1900), що включала 12 видів спорту, а в них – 87 видів змагань, дещо змінилася у пропорційному співвідношенні різних груп видів спорту: 33,3% загальної кількості видів змагань припало на складнокоординаційні види спорту, а 31,0% – на циклічні. Частка швидкісно-силових видів спорту склала 12,6% (11 видів змагань у швидкісно-силових дисциплінах легкої атлетики – стрибках і метаннях, а важкої атлетики на тих Іграх не було взагалі); частка спортивних єдиноборств – 8,0% (7 видів змагань у фехтуванні, але

у програмі тих Ігор боротьби не було); частка спортивних ігор – 16,1% (14 видів змагань, серед них 4 – у тенісі, 3 – у крокеті, 2 – у гольфі, по одному – у футболі, поло, крикеті, регбі й водному поло).

Істотні зміни відбулися у програмі Ігор III Олімпіади (Сент-Луїс, 1904), що включала 17 видів спорту, а в них – 94 види змагань. Там 35,8% посідали види змагань у циклічних видах спорту; 20,2% – у спортивних єдиноборствах (19 видів змагань, серед них уперше з'явилися такі види спорту, як бокс і вільна боротьба – по сім видів змагань, у фехтуванні було п'ять видів змагань, але знову, як і на попередніх Іграх-1900 у Парижі, не було греко-римської боротьби). 20,0% припало на складнокоординаційні види спорту; 13,9% – на швидкісно-силові; 9,6% – на

На Іграх III Олімпіади розігрувалися командні й особисті першості з гімнастичного шестиборства, до складу якого входили змагання у вправах на перекладині, в опорному стрибку, стрибку в довжину, штовханні ядра, бігу на 100 ярдів (Сент-Луїс, 1904)

Змагання з перетягування каната були частиною легкоатлетичної програми Ігор Олімпіади з 1900 до 1920 рр.

спортивні ігри (теніс, футбол, водне поло, гольф, крокет, лякрос, роккі).

Перша спроба розгляду питань, пов'язаних із програмою Олімпійських ігор, була зроблена на сесії МОК, що відбулася в 1907 р. у Гаазі, де обговорювалася програма Ігор IV Олімпіади 1908 р.

У програмі Ігор IV Олімпіади (Лондон, 1908), що включала 25 видів спорту, а в них – 109 видів змагань, на циклічні види спорту припало 28,5% загальної кількості видів змагань, а на складнокоординаційні – 27,5%. Частка спортивних єдиноборств склала 16,5% (18 видів змагань, серед них 5 – у боксі, 5 – у вільній боротьбі, 4 – у греко-римській боротьбі, 4 – у фехтуванні). У групі швидкісно-силових видів спорту (11,9%) не було змагань з важкої атлетики. А в групі спортивних ігор (17 видів змагань – 15,6%) були не тільки теніс (6 видів змагань), футбол, водне

Роккі (різновид крокету) було включено до олімпійської програми Ігор III Олімпіади 1904 р. у Сент-Луїсі

Змагання з гольфу серед чоловіків і жінок були частиною олімпійської програми Ігор II Олімпіади 1900 р.

Крокет – був частиною олімпійської програми Ігор II та III Олімпіад (1900, 1904 рр.)

Крикет входив до програми Ігор II Олімпіади 1900 р. у Парижі

Змагання з лякросу входили до олімпійської програми Ігор 1904 і 1908 рр.

Рекетс було включено до олімпійської програми Ігор IV Олімпіади 1908 р. у Лондоні

поло, хокей на траві, же-де-пом, поло, лякрос, регбі, рекетс (по одному виду змагань), а навіть – єдиний раз в історії Олімпійських ігор – водно-моторний спорт (три види змагань).

Після Ігор-1908 до олімпійської програми вже не входили такі види спорту, як же-де-пом, лякрос, рекетс, водно-моторний спорт. А ще раніше – після Ігор-1904 – з олімпійської програми були виключено гольф, роккі, крокет.

У програмі Ігор V Олімпіади (Стокгольм, 1912), що включала 16 видів спорту, а в них – 102 види змагань, на складнокоординаційні види спорту припало 32,0% загальної кількості видів змагань, на циклічні – 30,1%. До групи спортивних єдиноборств (9,8%) входили тільки греко-римська боротьба й фехтування (по п'ять видів змагань), але не було ні боксу, ні вільної боротьби. У групі швидкісно-силових видів спорту (13,7%) знову не було важкої атлетики. У групі спортивних ігор, де, порівняно з попередніми Іграми-1908, у Стокгольмі-1912 був відсутній хокей на траві, входили теніс (8 видів змагань),

футбол і водне поло (по одному виду), а також поло – один вид змагань (цей вид спорту зберігався в олімпійській програмі до Ігор XI Олімпіади-1936).

На Іграх V Олімпіади 1912 р. до програми з легкої атлетики вперше було включено змагання з багатоборств, також з легкоатлетичного п'ятиборства (стрибки в довжину, метання списа, біг на 200 м, метання диска, біг на 1500 м) і з легкоатлетичного десятиборства (біг на 100 м, стрибки в довжину, штовхання ядра, стрибки у висоту, біг на 400 м, біг на 110 м з бар'єрами, метання диска, стрибки із жердиною, метання списа, біг на 1500 м).

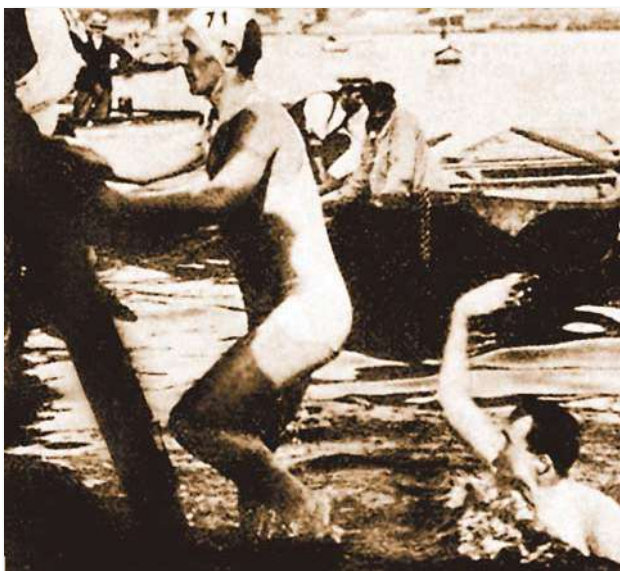
Цікаво відзначити й те, що до програми Ігор V Олімпіади, які проходили в Стокгольмі в 1912 р., вперше було включено – за пропозицією президента МОК П'єра де Кубертена – такий вид спорту, як офіцерське п'ятиборство (з 1948 р. воно одержало нову назву – сучасне п'ятиборство), що включало в себе верхову їзду з подоланням перешкод, фехтування на шпагах, стрільбу з пістолета, плавання й легкоатлетичний крос.

Поло було частиною олімпійської програми з 1900 по 1936 рр.

Змагання з же-де-пом входили до програми Ігор IV Олімпіади 1908 р. у Лондоні

Плавання з перешкодами на 200 м серед чоловіків входило до олімпійської програми Ігор-1900. На фото олімпійський чемпіон Фредерік Лейн (Австралія)

Пірнання (ковзання) зі стартового стрибка на дальність було включено до програми Ігор III Олімпіади (Сент-Луїс, 1904). Переможцем став американський плавець Вільям Діккі, який пірнув на 19,05 м

Відсутність стабільності в олімпійських програмах Ігор у період 1896–1912 рр. можна проілюструвати на прикладах таких двох видів спорту, як спортивна гімнастика й велосипедний спорт.

У спортивній гімнастиці у програмі Ігор I Олімпіади (Афіни-1896) було 6 видів змагань, на Іграх II Олімпіади (Париж-1900) – лише один, на Іграх III Олімпіади (Сент-Луїс-1904) – 12 видів змагань, на Іграх IV Олімпіади (Лондон-1908) – тільки два, на Іграх V Олімпіади (Стокгольм-1912) – 4 види змагань.

Аналогічна нестабільність спостерігалася й у велосипедному спорті: Ігри I Олімпіади – 6 видів змагань, Ігри II Олімпіади – лише один, Ігри III Олімпіади – 7, Ігри IV Олімпіади – 7, Ігри V Олімпіади – тільки два види змагань.

На сесії МОК, що проходила у Стокгольмі у 1912 р., було ухвалено програму Олімпійських ігор, а в ній визначено три категорії видів спорту в порядку їх значущості – обов'язкові, бажані, необов'язкові (такий поділ олімпійських видів спорту було скасовано тільки в 1957 р.).

Питання вдосконалення програми Олімпійських ігор розглядалися на сесії МОК, що проходила в 1914 р. у Парижі. Однак чергові Ігри VI Олімпіади, які планували провести в 1916 р. у Берліні, не відбулися – через початок у 1914 р. Першої світової війни.

У другому періоді розвитку програми Олімпійських ігор (1920–1952) визначальним чинником у її формуванні стала діяльність Міжнародного олімпійського комітету.

Регбі входило до програми Ігор Олімпіад з 1900 до 1924 рр.

Змагання з водно-моторного спорту було включено до програми Ігор IV Олімпіади 1908 р. у Лондоні

Найбільш курйозними змаганнями олімпійської програми були дуельні стрільби восковими кулями, що входили до програми неофіційних Ігор 1906 р.

Починаючи з Ігор VII Олімпіади 1920 р. в Антверпені, МОК став самостійно встановлювати зміст олімпійської програми й забезпечувати збалансованість між різними видами спорту в ній, враховуючи при цьому думки міжнародних спортивних федерацій, зацікавлених у розвитку й поширенні своїх видів спорту у світі.

Після Ігор VII Олімпіади МОК виключив з олімпійської програми стрільбу з лука (що входила до програми Ігор в 1900–1920 рр.).

Після Ігор VIII Олімпіади з олімпійської програми було виключено регбі (цей вид спорту входив до програми Ігор у 1900–1924 рр.), стендова стрільба (входила до програми Ігор в 1900–1924 рр.) і теніс (оскільки МОК вважав цей вид спорту, що входив до олімпійської програми в 1896–1924 рр., таким, що не відповідав тодішнім уявленням про принципи аматорства в олімпійському спорті).

Змагання з баскетболу серед чоловіків вперше було включено до програми Ігор XI Олімпіади (Берлін, 1936)

Змагання з гандболу серед чоловіків вперше було включено до програми Ігор XI Олімпіади (Берлін, 1936)

Що ж стосується програми I зимових Олімпійських ігор, що відбулися в 1924 р. у Шамоні, то до неї МОК включив такі сім популярних і досить поширених у світі видів спорту, як швидкісний біг на ковзанах, лижні перегони, стрибки на лижах з трампліна, лижне двоєборство, бобслей, фігурне катання на ковзанах, хокей на льоду (із шайбою). При цьому із загальної кількості видів змагань у програмі цих зимових Ігор (14) 50% (7 видів змагань) припало на частку циклічних видів спорту – швидкісного бігу на ковзанах (5) і лижних гонок (2). Частка складнокоординаційних видів спорту склала 28,7% – 4 види змагань (серед них три – у фігурному катанні на ковзанах і один – у бобслеї). По 7,1% припало на швидкісно-силові види спорту (один вид змагань у стрибках на лижах із трампліна), спортивні ігри (один вид змагань у хокеї на льоду) і багатоборство (один вид змагань у лижному двоєборстві).

На сесії МОК, що відбулася в 1925 р. у Празі, було підтверджено, що тільки Міжнародний олімпійський комітет має абсолютне право формувати програми змагань щодо обов'язкових видів спорту на Олімпійських іграх.

У другій половині 1920-х і в 1930-ті роки в олімпійських програмах відбулися зміни у відсотковому співвідношенні кількостей видів змагань, що належать до різних груп видів спорту. Зокрема, збільшилася кількість видів змагань у циклічних видах спорту; більшим стало представництво спортивних єдинокорств, але скоротилися відсоткові частки спортивних ігор і складнокоординаційних видів спорту.

До програми IV зимових Олімпійських ігор 1936 у Гарміш-Партенкірхені вперше було

Змагання зі стендової стрільби після 28-річної перерви було повернуто до олімпійської програми на Іграх XV Олімпіади (Гельсінкі, 1952)

включено змагання з гірськолижного спорту (серед чоловіків і серед жінок).

У тому ж 1936 р. на Іграх XI Олімпіади в Берліні до програми вперше було включено баскетбол (змагання серед чоловічих команд), веслування на байдарках і каное (змагання серед чоловіків) і гандбол (змагання серед чоловічих команд – у варіанті 11 x 11 – перший і єдиний раз в історії Олімпійських ігор).

У другій половині 1940-х і на початку 1950-х років на Іграх XIV Олімпіади (Лондон-1948) і на Іграх XV Олімпіади (Гельсінкі-1952) в олімпійській програмі частка видів змагань у циклічних видах спорту становила 38,2% (у Лондоні) і 34,9% (у Гельсінкі), у спортивних єдиноборствах – відповідно, 19,0% і 23,5%, у швидкісно-силових видах спорту – 14,0% і 13,4%, тоді як види змагань у спортивних іграх – тільки 3,0% і 2,7%.

На Іграх-1948 до олімпійської програми МОК уперше включив змагання з веслування на байдар-

Змагання з біатлону серед чоловіків вперше було включено до програми VIII зимових Олімпійських ігор у Скво-Веллі (1960)

ках серед жінок. А на Іграх-1952 до олімпійської програми після 28-річної відсутності було повернуто змагання зі стендової стрільби.

У ті ж роки на V зимових Олімпійських іграх (Санкт-Моріц-1948) і VI зимових Олімпійських іграх (Осло-1952) у їхніх програмах найбільшими були частки видів змагань у складнокоординаційних видах спорту – 54,6% (Санкт-Моріц) і 50,0% (Осло) і частки видів змагань у циклічних видах спорту – відповідно, 31,9% і 36,5%, тоді як на частку видів змагань у швидкісно-силових видах спорту й у спортивних іграх на кожні із двох згаданих ігор припало по 4,5%.

Третій період розвитку програми Олімпійських ігор (1952–1980) характеризувався посиленням впливу на неї з боку різних політичних чинників і в той же час – подальшим упорядкуванням процесу формування олімпійської програми.

У цей період відбулися олімпійські дебюти низки видів спорту.

Так, до програми VIII зимових Олімпійських ігор (Скво-Веллі, 1960) уперше було включено біатлон (змагання серед чоловіків) і вперше було проведено олімпійські змагання зі швидкісного бігу на ковзанах серед жінок, а на IX зимових Олімпійських іграх (Інсбрук, 1964 р.) уперше відбулися олімпійські змагання із санного спорту (серед чоловіків і серед жінок).

До програми Ігор XVIII Олімпіади (Токіо, 1964) МОК уперше включив змагання з волейболу (серед чоловічих і серед жіночих команд) і з дзюдо (серед чоловіків); на Іграх XX Олімпіади (Мюнхен, 1972) – змагання з гандболу у варіанті 7 x 7 (серед чоловічих команд) і з веслувального слалому (серед чоловіків і серед жінок); на Іграх XXI Олімпіади (Монреаль, 1976) – змагання з гандболу 7 x 7 серед жіночих команд, з академічного веслування (серед жінок) і з баскетболу (серед жіночих команд).

Четвертий період розвитку програми Олімпійських ігор (з 1980 р. і донині) характеризується тим,

Змагання із санного спорту серед чоловіків і серед жінок вперше відбулися на IX зимових Олімпійських іграх в Інсбруці (1964)

У 1984 р. олімпійська програма розширилася за рахунок уведення змагань з художньої гімнастики, синхронного плавання, настільного тенісу

що формування програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор стало визначатися, поряд зі спортивними й політичними факторами, впливом економічних чинників.

Це проявляється в переважаючому включенні до олімпійської програми тих видів спорту, спортивних дисциплін і видів змагань, які є притягальними в комерційному відношенні – як для ділових кіл, так і для телебачення, а також визначаються інтенсивними процесами емансипації, характерними для двох останніх десятиліть ХХ ст. й для ХХІ ст., і все ширшим розвитком жіночого спорту у світі.

У цьому періоді розвитку програм Олімпійських ігор (після 1980 р.) відбулися олімпійські дебюти кількох видів спорту. До програми Ігор XXIII Олімпіади (Лос-Анджелес, 1984) уперше було включено змагання з художньої гімнастики й синхронного

плавання (двох суто жіночих видів спорту); на Іграх XXIV Олімпіади (Сеул, 1988) – з настільного тенісу (серед чоловіків і серед жінок), а також – після 64-річної відсутності було повернуто теніс (змагання серед чоловіків і серед жінок); на Іграх XXV Олімпіади (Барселона, 1992) – бадмінтон (серед чоловіків і серед жінок) і бейсбол (серед чоловіків); на Іграх XXVI Олімпіади (Атланта, 1996) – софтбол (серед жінок) і пляжний волейбол (серед чоловіків і серед жінок); на Іграх XXVII Олімпіади (Сідней, 2000) – стрибки на батуті (серед чоловіків і серед жінок), триатлон (серед чоловіків і серед жінок) і тхеквондо (серед чоловіків і серед жінок).

Крім того, на Іграх-1992 у Барселоні, крім змагань, що вже проводилися раніше з дзюдо серед чоловіків, уперше до олімпійської програми з цього виду спорту було включено змагання серед жінок.

Змагання з тенісу після 64-річної перерви було повернуто до програми Ігор XXIV Олімпіади (Сеул, 1988)

Змагання з боксу серед жінок вперше було проведено Іграх XXX Олімпіади у Лондоні (2012)

На сесії МОК, що відбулася в 2005 р. у Сингапурі, з олімпійської програми було виключено (з 2012 р.) бейсбол і софтбол. Олімпійські змагання з цих видів спорту ще були на Іграх XXIX Олімпіади 2008 р. у Пекіні, але бейсбол і софтбол уже були відсутні на Іграх XXX Олімпіади (Лондон, 2012) і на Іграх XXXI Олімпіади (Ріо-де-Жанейро, 2016). Однак обидва ці види спорту знову включено до програми Ігор XXXII Олімпіади 2020 р. у Токіо.

Ще одним нововведенням програми Ігор XXX Олімпіади 2012 р. у Лондоні стало те, що там, крім традиційних змагань з боксу серед чоловіків, уперше було проведено олімпійські змагання з цього виду спорту серед жінок.

Загальна кількість видів змагань у програмі Ігор Олімпіад, що становила 203 на Іграх-1980 у Москві, надалі неухильно збільшувалася: у Лос-Анджелесі-1984 – 221, у Сеулі-1988 – 237, у Барселоні-1992 – 257, в Атланті-1996 – 271, у Сідней-2000 – 300.

Потім – після стримуючих заходів, розпочатих Міжнародним олімпійським комітетом, – на деякий час подальше зростання загальної кількості видів змагань у програмі Ігор Олімпіад вдалося призупинити: Афіни-2004 – 301, Пекін-2008 – 302, Лондон-2012 – 302, Ріо-де-Жанейро-2016 – 306.

У тому ж четвертому періоді розвитку олімпійських програм (після 1980 р.) і на зимових Олімпійських іграх дебютував ряд видів спорту. Зокрема, в Альбервілі на XVI зимових Олімпійських іграх 1992 р. до програми вперше було включено змагання з фрістайлу (серед чоловіків і серед жінок) і з шорт-треку (серед чоловіків і серед жінок); на XVIII зимових Олімпійських іграх (Нагано, 1998) – з кьорлінгу (серед чоловіків і серед жінок) та сноубордингу (серед чоловіків і серед жінок).

На XIX зимових Олімпійських іграх (Солт-Лейк-Сіті, 2002) після 54-річної перерви МОК повернув до олімпійської програми скелетон (раніше олімпійські змагання і цього виду спорту проводилися на II і V зимових Олімпійських іграх – у Санкт-Моріці в 1928 і 1948 рр.).

На XXII зимових Олімпійських іграх (Сочі, 2014) до програми вперше було включено змагання зі стрибків на лижах з трампліна серед жінок (після чого в програмі зимових Олімпійських ігор залишився лише один суто чоловічий вид спорту – лижне двоєборство).

Загальна кількість видів спорту у програмі зимових Олімпійських ігор, що досягла 15 (у Солт-Лейк-Сіті-2002), надалі залишалася на такому ж рівні (15) на XX–XXIII зимових Олімпійських іграх (2006–2018 рр.). Але в той же час на них постійно збільшилася загальна кількість видів змагань: якщо в Солт-Лейк-Сіті-2002 їх було 78, то в Турині-2006 – 84, у Ванкувері-2010 – 86, у Сочі-2014 – 98, у Пхьончхані-2018 – 102.

Позиція Міжнародного олімпійського комітету щодо програми Олімпійських ігор і проблеми, що виникали в різні роки у зв'язку з рішеннями МОК у цій сфері діяльності

Право включати той або інший вид спорту, спортивну дисципліну й вид змагань до програми Олімпійських ігор або виключати з неї вид спорту, спортивну дисципліну й вид змагань нині належить тільки Міжнародному олімпійському комітету. При цьому всі повноваження із включення або виключення виду спорту належать сесії МОК, а з включення або виключення спортивної дисципліни й виду змагань – виконкому МОК.

Однак так було не завжди. У першому періоді розвитку програм Олімпійських ігор (1896–1912) програма Ігор Олімпіади визначалася не Міжнародним олімпійським комітетом, а організаційними комітетами відповідних Олімпійських ігор. Причому в ті часи МОК взагалі не мав у своїй системі такої структури, яка б контролювала програму Ігор Олімпіади, також тоді не існувало офіційно зафіксованих принципів формування олімпійської програми.

Лише починаючи з Ігор VII Олімпіади (Антверпен, 1920) олімпійську програму став формувати тільки Міжнародний олімпійський комітет. При цьому МОК прагнув забезпечувати в програмі Ігор збалансованість між видами спорту, а також урховувати інтереси міжнародних спортивних федерацій.

На сесії МОК, що проходила в 1925 р. у Празі, серед прийнятих рішень було й таке, відповідно до якого виступати на Олімпійських іграх в індивідуальному виді змагань можуть не більше чотирьох спортсменів від країни (у цей час у багатьох видах спорту – не більше двох, а в ряді видів спорту – не більше одного спортсмена від країни).

Оскільки і в 1920–1930-ті роки, і після Другої світової війни – наприкінці 1940-х років – програма Олімпійських ігор суттєво змінювалася й при цьому відчутно розширювалася, на рубежі 1940–1950-х років посилилася стурбованість Міжнародного олімпійського комітету з приводу збільшення кількості видів змагань в олімпійській програмі – тому в 1951 р. МОК створив Комісію з її скорочення. Деякі з пропозицій цієї Комісії були враховані Міжнародним олімпійським комітетом. Однак у цілому її робота не виявила істотного впливу на зміни в програмі Олімпійських ігор.

Після вступу в олімпійський рух СРСР (на початку 1950-х років) у діяльності МОК з формування програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор стала все більше простежуватися дія політичних чинників, часто обумовлених протистоянням між Східним блоком (СРСР і інші країни соціалістичної співдружності) і Західним блоком (США й ряд інших країн). Зокрема, не раз проявлялося прагнення тих або інших держав – насамперед через членів МОК для цих країн – ініціювати включення до олімпійської програми тих видів спорту й видів змагань, у яких спортсмени з відповідних країн мали високий рівень спортивних досягнень, що могло сприяти завоюванню більшої кількості олімпійських нагород і отже – більш високих місць у неофіційному командному медальному заліку країн – учасниць Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор.

Наприклад, на сесії МОК, що відбулася в 1957 р. у Софії, до олімпійської програми було включено (починаючи з VIII зимових Олімпійських ігор-1960 у Скво-Веллі) змагання зі швидкісного бігу на ковзанах серед жінок. Вже на наступній сесії Міжнародного олімпійського комітету, що проходила в 1958 р. у Токіо, член МОК для СРСР Костянтин Андріанов активно наполягав на тому, щоб до олімпійської програми зі швидкісного бігу на ковзанах серед жінок було включено максимальну кількість видів змагань – на чотирьох дистанціях (для того, щоб радянські спортсменки, які посідали тоді провідні позиції в цьому виді спорту, змогли вигравати якомога більше олімпійських медалей). І дійсно: на VIII зимових Олімпійських іграх (Скво-Веллі-1960) ковзанярки СРСР завоювали 6 медалей різного ґатунку, серед яких 3 золоті, 2 срібні й 1 бронзову, а на IX зимових Олімпійських іграх (Інсбрук-1964) – 9 медалей різного ґатунку, серед яких 4 золоті, 2 срібні й 3 бронзові.

Після того, як на сесії МОК, що відбулася в 1959 р. у Мюнхені, до програми VIII зимових Олімпійських ігор (Скво-Веллі-1960) у якості експерименту було включено біатлон (один вид змагань серед чоловіків) – першим олімпійським чемпіоном у цьому виді спорту став швед Клас Лестандер, а чотири біатлоністи, які представляли на тих Іграх СРСР, посіли 3-тє, 4-тє, 5-тє й 6-тє місця (другим був спортсмен з Фінляндії). Подальшому закріпленню біатлону в програмі зимових Олімпійських ігор сприяли (з цілком зрозумілих причин) член МОК для Швеції Г. Дірсен – на сесіях Міжнародного олімпійського комітету в Сан-Франциско (1960) і в Афінах (1961), член МОК для СРСР А. Романов – на сесії МОК у Сан-Франциско (1960) і член МОК для СРСР К. Андріанов – на сесії МОК у Мадриді (1965).

Програма з плавання на Іграх XVIII Олімпіади 1964 р. у Токіо включала 18 видів змагань (10 – у чоловіків, 8 – у жінок) – в активі спортсменів і спортсменок США в цьому виді спорту на Іграх-1964 вияви-

лося 29 медалей різного ґатунку, серед яких 13 золотих, 8 срібних і 8 бронзових. Після цього програма з плавання на Іграх XIX Олімпіади 1968 р. у Мехіко була суттєво розширена й включала вже 29 видів змагань (15 – у чоловіків, 14 – у жінок). Таке розширення олімпійської програми з плавання було ініційовано (зі зрозумілих причин) як представниками США в Міжнародній аматорській федерації плавання (FINA), так і членами МОК для США. На Іграх-1968 у Мехіко команда США завоювала в цьому виді спорту 52 олімпійські нагороди різного ґатунку, серед яких 21 золоту медаль, 15 срібних і 16 бронзових.

Олімпійські змагання з дзюдо – виду спорту, батьківщиною якого є Японія, – уперше було проведено на Іграх XVIII Олімпіади, що проходили в 1964 р. у Токіо, – там японські дзюдоїсти виграли 3 золоті медалі (із чотирьох можливих) і 1 срібну нагороду. Але до програми наступних Ігор XIX Олімпіади (Мехіко-1968) Міжнародний олімпійський комітет не включив дзюдо. Після цього члени МОК для Японії, виступаючи на сесіях МОК, наполегливо пропонували повернути цей вид спорту до олімпійської програми. І вже на Іграх XX Олімпіади (Мюнхен, 1972) до програми знову було повернуто змагання з дзюдо, а японські спортсмени завоювали там 3 золоті медалі (із шести можливих) і 1 бронзову нагороду. З тих пір змагання із дзюдо незмінно входять до програми всіх Ігор Олімпіад.

Значущою подією в розвитку програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор стало прийняте Міжнародним олімпійському комітетом в 1968 р. рішення про створення постійної Комісії МОК з олімпійської програми. Ця комісія працювала з 1968 до 1994 рр. і з 2001 р. працює і донині.

Аналіз, проведений Комісією МОК щодо олімпійської програми наприкінці 1960-х років і в 1970-х роках, показав, що у програмі Ігор порушилася рівновага між різними олімпійськими змаганнями; необґрунтовано збільшилася кількість видів змагань в індивідуальних видах спорту; було відзначено відставання в участі жінок в Олімпійських іграх. Також зазначалося, що правила, які регламентують програму Олімпійських ігор, застаріли – і по суті немає принципів її формування, якими можна було б керуватися, у зв'язку із чим прагнення зменшити програму Ігор перетворилося на мету.

У той же час думки Комісії МОК щодо олімпійської програми Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор не були однозначними. Зокрема, ця Комісія рекомендувала Міжнародному олімпійському комітету ужити заходів для розширення програми зимових Олімпійських ігор

Сьомий президент МОК Хуан Антоніо Самаранч, який очолив МОК у 1980 р., був переконаний у тому, що олімпійський рух і олімпійський спорт повинні відображати наявні у світі тенденції, тому виступав

за модернізацію програми Ігор Олімпіад і за розширення програми зимових Олімпійських ігор.

У 1981 р. Міжнародний олімпійський комітет затвердив рекомендації Комісії МОК щодо олімпійської програми й заснував категорії видів спорту, спортивних дисциплін і видів змагань, тим самим сформувавши просту й зрозумілу систему їх класифікації в олімпійській програмі.

Формування програми Олімпійських ігор визначалося її відповідністю ідеалам олімпійського руху, підґрунтям якого є концепція олімпізму. Олімпійська програма повинна відповідати філософії олімпізму, що поєднує в єдине збалансоване ціле якості тіла й духу, виховання гармонійно розвиненої людини засобами спорту, поширення гуманістичних ідей у житті суспільства, співробітництво, взаєморозуміння й взаємодопомогу.

Щойно якийсь вид спорту переставав відповідати цим ідеалам, з ним виникали проблеми. Наприклад, у 1980-х роках МОК підняв питання про виключення боксу з програми Ігор Олімпіад, якщо Міжнародна асоціація аматорського боксу (AIBA) не знайде шляхів до скорочення кількості нокаутів і зниження кількості травм у цьому виді спорту. AIBA була змушена розробити медичну програму, увести захисні шоломи, змінити правила суддівства боксерських змагань.

У 1980-х роках МОК прагнув сформувати привабливу олімпійську програму й розширювати її за рахунок видів спорту, що є поширеними, загальнодоступними й дозволяють реалізовувати мету олімпійського руху.

У другій половині 1980-х років голова Комісії МОК з олімпійської програми Віталій Смирнов зазначав, що велике, можливо навіть вирішального значення набуває такий чинник, як видовищність. Пріоритет на включення до олімпійської програми повинні мати види спорту, які в цей момент користуються найбільшою популярністю, дешеві, а отже, доступні.

Наприкінці 1980-х років заявки від міжнародних спортивних федерацій на включення їх видів спорту до олімпійської програми стали надходити до МОК безперервним потоком, а кількість показових видів спорту на Іграх Олімпіад загрожувала суттєво збільшитися. У зв'язку з цим було зрозуміло, що МОК не міг просто спостерігати, як олімпійська програма зазнає подібної інфляції. На сесії МОК, що проходила в 1989 р. у Сан-Хуані (Пуерто-Рико), її адміністратор Реймонд Гафнер вніс пропозицію про виключення з Олімпійської хартії положення про показові види спорту. Ця пропозиція, поставлена виконкомом МОК на обговорення, після довгих дебатів була прийнята.

Варто, відзначити, що в 1990-х роках із програми Олімпійських ігор МОК виключив не тільки показові види спорту, а й деякі види змагань в офіційних видах спорту. Наприклад, протягом 80 років –

з 1912 р. до 1992 р. – до програми Ігор Олімпіад з велосипедного спорту входила командна шосейна гонка – вид змагань, що користувався популярністю в різних країнах. Однак потім МОК виключив командну шосейну гонку з олімпійської програми, що безсумнівно збіднило її.

Наприкінці 1993 р. голова Комісії МОК з олімпійської програми Філіпп Шатріє представив виконкому МОК звіт про проведену роботу, де прозвучали рекомендації, що стосуються скорочення певної кількості видів спорту, спортивних дисциплін і видів змагань у короткій термін. Але виконком МОК, розглянувши рекомендації Комісії, відповів, що в 1994 р. масштабні революційні зміни в олімпійській програмі не є ні обов'язковими, ні бажаними.

Надалі Комісія МОК з олімпійської програми, що відновила свою роботу в 2001 р., внесла рекомендації до програми Олімпійських ігор, її загального змісту, якостей, властивих видам спорту, кількості видів змагань, спортивних споруд.

Щодо загального змісту програми Олімпійських ігор у рекомендаціях комісії були такі положення:

- олімпійська програма є ключовим чинником успіху Олімпійських ігор, будь-які зміни в її структурі мають бути спрямовані на користь олімпійському руху, а також підвищувати значущість і привабливість Олімпійських ігор;
- олімпійська програма повинна бути певною мірою гнучкою;
- олімпійська програма має включати різні види спорту (індивідуальні й командні), змагання з яких проводяться в закритих приміщеннях і на відкритому повітрі;
- у майбутній олімпійській програмі повинні бути збережені й відображені традиції сучасних Олімпійських ігор;
- включення виду спорту до олімпійської програми повинно ґрунтуватися на результатах ретельного аналізу кожного виду спорту й відповідних критеріїв;
- відповідно до положень Олімпійської хартії до програми зимових Олімпійських ігор можуть бути включені тільки ті види спорту, змагання з яких проводяться на снігу або на льоду;
- питання включення виду спорту до програми Олімпійських ігор і його виключення з неї перебувають у компетенції Міжнародного олімпійського комітету.

Щодо якостей, властивих видам спорту, у рекомендаціях Комісії МОК з олімпійської програми були такі положення:

- олімпійська програма не обов'язково повинна відображати програму чемпіонату світу з відповідного виду спорту;
- слід уникати включення до олімпійської програми схожих видів спорту, штучних видів

спорту, а також великої кількості видів спорту для тих самих спортсменів;

- глобальний інтерес громадськості та засобів масової інформації до спорту слід розглядати як ключовий елемент під час аналізу виду спорту, тому що він є фундаментальним елементом успіху Олімпійських ігор;
- слід враховувати соціальну значущість спорту, що не піддається кількісному визначенню (наприклад, чесна гра, солідарність, елементи впливу навколишнього середовища, здоров'я спортсменів, освіта, відсутність дискримінації);
- щоб вид спорту одержав право на включення до олімпійської програми, він повинен продемонструвати безпосередній вплив на молодь і подальший розвиток; повинні проводитися світові й континентальні першості для молоді і юніорів, для чоловіків і жінок;
- система суддівства змагань повинна бути чесною, об'єктивною та прозорою;
- питання про включення до олімпійської програми нового виду спорту може розглядатися тільки в тому випадку, якщо цим видом спорту займаються і чоловіки, і жінки, але в олімпійській програмі вид спорту не обов'язково повинні представляти і чоловіки, і жінки;
- змагання у вагових категоріях дозволяються тільки у важкій атлетиці й спортивних єдиноборствах;
- за можливості спортивні дисципліни деяких видів спорту (наприклад, водне поло, стрибки на батуті) слід розглядати окремо з погляду аналізу олімпійської програми;
- щоб забезпечити розгляд питання про включення виду спорту до олімпійської програми, цей вид спорту повинен гарантувати свою життєздатність і довготривалий розвиток.

Щодо кількості видів змагань у рекомендаціях Комісії було зазначено, що зниження кількості видів змагань у виді спорту, що входить до олімпійської програми, у більшості випадків може призвести до скорочення кількості спортсменів; можливо, буде складно суттєво скоротити кількість змагань у деяких видах спорту без зниження якості програми виду спорту.

Щодо спортивних споруд у рекомендаціях Комісії було зазначено, що вона вважає за необхідне здійснювати суворий контроль над виконанням вимог до спортивних споруд (кількість, вартість, місткість, складність), за можливості скорочувати їхню кількість, крім того, ці вимоги слід урахувати під час розгляду питання про включення виду спорту або спортивної дисципліни до програми Олімпійських ігор або про виключення з неї.

Слід зазначити, що пропозиції Комісії МОК з олімпійської програми мали рекомендаційний характер для сесії Міжнародного олімпійського комітету й для виконкому МОК.

У XXI ст. було здійснено спроби (на щастя, невдалі) виключити деякі популярні види спорту з олімпійської програми. Наприклад, у 2013 р. на одному з засідань виконкому МОК було запропоновано рекомендувати сесії Міжнародного олімпійського комітету виключити спортивну боротьбу із програми майбутніх Ігор XXXII Олімпіади, які пройдуть у 2020 р. у Токіо. Ця пропозиція викликала бурхливу негативну реакцію не тільки з боку фахівців спорту й засобів масової інформації, а й представників бізнесу, які є спонсорами Олімпійських ігор, і широких кіл громадськості, що цікавляться олімпійським спортом. Негативна реакція на таку пропозицію була цілком зрозумілою, оскільки спортивна боротьба протягом усієї історії сучасних Олімпійських ігор (починаючи з Ігор I Олімпіади 1896 р.) є одним зі стрижневих видів спорту, має яскраве минуле й донині користується високою популярністю в багатьох країнах.

Аналогічну негативну реакцію викликали й деякі інші спірні (на думку багатьох фахівців, помилкові) пропозиції в цій сфері, що обговорювалися в Міжнародному олімпійському комітеті, зокрема – безуспішні спроби виключити з програми Ігор Олімпіад такий вид спорту, як сучасне п'ятиборство. Нагадаємо, що воно (під попередньою назвою “офіцерське п'ятиборство”) вперше було включено до олімпійської програми на Іграх V Олімпіади 1912 р. за наполегливою рекомендацією президента МОК П'єра де Кубертена, який вважав, що цей вид спорту є “гідною перевіркою моральних якостей людини, її фізичних можливостей і навичок, – і в такий спосіб дає нам ідеального різнобічного атлета”.

Також слід підкреслити, що розвиток сучасного олімпійського спорту, зокрема олімпійської програми, багато в чому визначався поглядами й практичною діяльністю президентів Міжнародного олімпійського комітету, що детально викладено в частині IV “Президенти Міжнародного олімпійського комітету, їх життя і діяльність на чолі МОК”.

Сучасна практика формування програми Олімпійських ігор і критерії, яким вона повинна відповідати

Одним із критеріїв формування олімпійської програми, затверджених у перший період її розвитку, стало рішення Міжнародного олімпійського комітету, прийняте на його сесії, що проходила в 1912 р.

у Стокгольмі, – про те, що вид спорту може бути включений до програми Ігор Олімпіад за умови, що ним займаються не менше ніж у шести країнах.

Надалі збільшення кількості країн, спортсмени яких брали участь в Олімпійських іграх, змушувало МОК посилювати критерії для включення виду спорту до програми Ігор. Згодом умови допуску виду спорту до програми Олімпійських ігор ставали все більш жорсткими.

Під час формування програм Ігор виникали досить серйозні проблеми, пов'язані з питаннями аматорства в олімпійському спорті. Наприклад, з цієї причини МОК після Ігор VIII Олімпіади 1924 р. виключив з програми Олімпійських ігор теніс.

Не менш гострими стали питання про присутність у програмах Ігор лижного спорту й футболу, але ці види спорту залишилися в олімпійській програмі.

З 1979 р. Міжнародним олімпійським комітетом було введено такий критерій включення до програми Олімпійських ігор видів спорту, спортивних дисциплін і видів змагань, як їх географічне поширення по країнах і континентах.

У 1981 р. МОК затвердив 12 критеріїв, яким повинні відповідати види спорту, що претендують на включення до програми Олімпійських ігор. Серед цих критеріїв – поширеність виду спорту у світі, загальнодоступність, помірність витрат на розвиток, великий обсяг фізичної діяльності, об'єктивність суддівства, збалансованість програми, відсутність штучного командного заліку, а також неприйнятність видів спорту, спортивних дисциплін і видів змагань, у яких результати залежать головним чином від механічної рушійної сили. З урахуванням усього цього МОК у 1980-х роках прагнув сформулювати привабливу програму Олімпійських ігор і розширювати її за рахунок видів спорту, що є поширеними й загальнодоступними й водночас дозволяють успішно реалізовувати мету олімпійського руху.

Надалі – відповідно до тих редакцій Олімпійської хартії, які діяли наприкінці ХХ ст. і на початку ХХІ ст. – до програми Ігор Олімпіад могли бути включені тільки ті види спорту, що визнані МОК значно поширені не менше ніж у 75 країнах на чотирьох континентах для чоловіків і не менше ніж у 40 країнах на трьох континентах для жінок, а до програми зимових Олімпійських ігор – тільки ті види спорту, які визнані МОК і поширені не менше ніж у 25 країнах на трьох континентах.

Критерії для включення до олімпійської програми спортивної дисципліни – складової частини виду спорту, що відрізняється формою або змістом змагальної діяльності, – були аналогічні критеріям для включення до олімпійської програми видів спорту.

Що ж стосується виду змагань – складової частини виду спорту або спортивної дисципліни, де розігрується один комплект олімпійських медалей, то до програми Ігор Олімпіад могли бути включені ті види змагань, які поширені не менше ніж у 50 країнах на трьох континентах для чоловіків і не менше ніж у 35 країнах на трьох континентах для жінок.

Відповідно до Олімпійської хартії в її редакції 2004 р. залишилося тільки чотири критерії для включення виду спорту до програми Олімпійських ігор: його поширеність у світі; відсутність штучного командного заліку; неприйнятність видів спорту, у яких результат залежить від механічної рушійної сили; відповідність олімпійським традиціям; однак уже не було такого критерію, як загальнодоступність виду спорту. Також у цій редакції Олімпійської хартії було зазначено, що і відбір видів спорту для їхнього включення до програми Олімпійських ігор, і визначення критеріїв та умов для цього є прерогативою сесії МОК, а рішення про включення до програми Олімпійських ігор спортивної дисципліни або виду змагань стосується компетенції виконкому МОК. Це ж положення було у тій редакції Олімпійської хартії, яку МОК прийняв на своїй сесії в липні 2007 р.

Після кожних Олімпійських ігор МОК переглядає їхню програму – і в кожному такому випадку переглядаються стандарти включення до олімпійської програми виду спорту, спортивної дисципліни й виду змагань.

До того, як сесія МОК схвалює рішення про затвердження програми конкретних Олімпійських ігор (Ігор Олімпіади або зимових Олімпійських ігор), міжнародні спортивні федерації, що керують тими видами спорту, які передбачається включити до програми Ігор, повинні підтвердити Міжнародному олімпійському комітету свою участь у конкретних Олімпійських іграх.

Відповідно до згаданої редакції Олімпійської хартії рішення про включення виду спорту до програми конкретних Олімпійських ігор має бути прийняте не пізніше, ніж під час сесії МОК, що обирає місто, якому надається право прийняти конкретні Олімпійські ігри (тобто за сім років до них), а рішення про включення до програми конкретних Ігор спортивної дисципліни або виду змагань – на засіданні виконкому МОК не пізніше, ніж за три роки до відкриття цих Ігор.

Досить чіткі критерії, якими керувався МОК під час включення видів спорту, спортивних дисциплін і видів змагань до програми Олімпійських ігор або під час виключення з неї видів спорту, спортивних дисциплін і видів змагань, відображали їхню популярність і поширення в різних країнах на різних континентах, а також авторитетність відповідних міжнародних спортивних федерацій та активність їхньої діяльності.

Природно, включенню до олімпійської програми видів спорту, спортивних дисциплін і видів змагань передувала багаторічна робота з популяризації й поширення видів спорту, зі створення матеріальної бази, необхідної для їхнього розвитку, з формування системи міжнародних змагань тощо. Усе це, у свою чергу, створювало природне й передбачуване середовище для розвитку видів спорту в різних країнах, для формування національних систем підготовки спортсменів до Олімпійських ігор і комплектування олімпійських команд.

Однак останніми роками в ту частину Олімпійської хартії, яка визначає програму Олімпійських ігор, було внесено важко пояснювані зміни – і в чинній (у 2019 р.) редакції Олімпійської хартії об'єктивні критерії, по суті, відсутні, а МОК одержав право вносити будь-які зміни в програму Ігор за відсутності будь-яких обмежень. Це сприяє різкому зростанню суб'єктивізму з боку керівництва Міжнародного олімпійського комітету й членів МОК, створює умови для тиску на них з боку численних міжнародних спортивних федерацій, політичних і фінансових кіл, засобів масової інформації (насамперед телебачення), а також оргкомітетів Олімпійських ігор, зацікавлених насамперед у задоволенні власних запитів і ділових інтересів, що мало піклуються про олімпійські ідеали й духовні цінності олімпізму, про перспективи розвитку олімпійського спорту, про його не тільки суто спортивні, але й історичні та культурні аспекти, завдяки яким олімпійський спорт став всесвітнім класичним явищем, що базуються на яскравій і багатогранній олімпійській спадщині і його славних традиціях.

Руйнується стабільність системи побудови програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор, що сформувалася історично і перетворюється на хаотичну сферу, позбавлену чітко окреслених пріоритетів і підпорядковану сучасній кон'юктурі, – з

інтересами численних видів спорту, причому не тільки олімпійських, але й різних неолімпійських, серед яких екстремальні види спорту, що нерідко не мають ані багатой історії, ані традицій, ані чіткої класифікації, ані сталих правил.

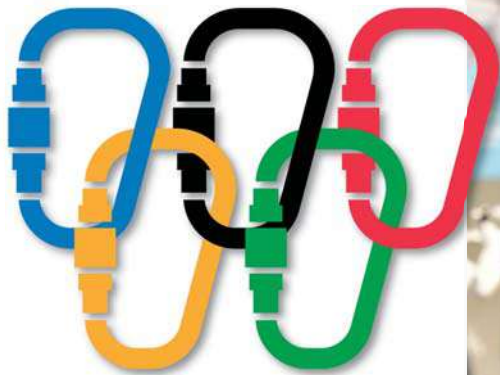
При цьому, якщо в період між Іграми XXVIII і XXXI Олімпіад (2004–2016) МОК підтримував кількість видів змагань на конкретних Іграх Олімпіади приблизно на рівні задекларованої межі (300), незначно перевищуючи її (Афіни-2004 – 301 вид змагань, Пекін-2008 – 302, Лондон-2012 – 302, Ріо-де-Жанейро-2016 – 306), то в програмі Ігор XXXII Олімпіади, що проводитимуться в 2020 р. у Токіо, відбулося суттєве кількісне їх збільшення – у ній виявилось вже 339 видів змагань. Це стало наслідком, з одного боку, появи в програмі Ігор-2020 нових видів спорту – таких, як скейтбординг, серфінг, карате, спортивне скелелазіння, і повернення до олімпійської програми бейсболу й софтболу, що були відсутні у ній на Іграх-2012 і Іграх-2016, а з іншого боку – за рахунок збільшення кількості спортивних дисциплін (наприклад, крім традиційного баскетболу, у якому на майданчику грають по п'ять гравців в команді, у програмі Ігор-2020 буде варіант баскетболу 3 x 3 – по три гравці в команді на майданчику) і більшої кількості видів змагань у різних видах спорту, що входять до олімпійської програми, – зокрема, у плаванні, велосипедному спорті, академічному веслуванні, легкій атлетиці, стрільбі з лука, фехтуванні, триатлоні. Серед згаданих – чимало видів змагань серед жінок і змішаних змагань, що навряд чи можна охарактеризувати позитивно.

339 видів змагань, що включені Міжнародним олімпійським комітетом до програми Ігор XXXII Олімпіади 2020 р. у Токіо, розподіляються між видами спорту таким чином: бадмінтон – 5 видів змагань; баскетбол – 2; баскетбол 3 x 3 – 2; бейсбол – 1; бокс – 13; боротьба вільна – 12; боротьба греко-

KARATE TOKYO 2020

На Іграх Олімпіади 2020 р. будуть проведені змагання з карате серед чоловіків і жінок

На Іграх Олімпіади 2020 р. будуть проведені змагання зі скелелазіння

римська – 6; велосипедний спорт – 22; водне поло – 2; волейбол – 2; волейбол пляжний – 2; гандбол – 2; гімнастика спортивна – 14; гімнастика художня – 2; гольф – 2; веслування академічне – 14; веслування на байдарках і каное – 12; веслувальний слалом – 4; дзюдо – 15; карате – 8; кінний спорт – 6; легка атлетика – 48; вітрильний спорт – 10; плавання – 37; плавання синхронне – 2; стрибки у воду – 8; стрибки на батуті – 2; регбі 7 x 7 – 2; серфінг – 2; скейтбордінг – 4; спортивне скелелазіння – 2; сучасне п'ятиборство – 2; софтбол – 1; стрільба з лука – 5; стрілецький спорт (кульова й стендова стрільба) – 15; теніс – 5; теніс настільний – 5; триатлон – 3; тхеквондо – 8; важка атлетика – 14; фехтування – 12; футбол – 2; хокей на траві – 2.

Триває збільшення кількості видів змагань у програмі зимових Олімпійських ігор. Якщо у Ванкувері-2010 у програмі було 86 видів змагань, у Сочі-2014 – 98, у Пхьончхані-2018 – 102, то у програмі XXIV зимових Олімпійських ігор 2022 р. у Пекіні буде вже 109 видів змагань. Серед доданих: у стрибках на лижах із трампліна – командна першість у міксті (тобто змагання між командами зі змішаним складом, що включають чоловіків і жінок); у сноубордінгу – змішані командні змагання в борд-кросі; у фрістайлі – відразу три включення: змагання з бігею (серед чоловіків і серед жінок) і змішані змагання в лижній акробатиці; у бобслеї – змагання жінок в одиночках (монооб); у шорт-треку – змішана естафета.

У редакції Олімпійської хартії, що діяла раніше, існувало положення, відповідно до якого включення виду спорту або спортивної дисципліни до програми Олімпійських ігор Міжнародний олімпійський комітет міг здійснювати не пізніше, ніж за сім років до відповідних Ігор Олімпіади або зимових Олімпійських ігор, – і після цього терміну жодні

зміни в програмі не допускалися. Це положення дозволяло країнам, у яких той або інший вид спорту або спортивна дисципліна, що вводяться МОК до олімпійської програми, були недостатньо розвиненими, за відведений час вжити необхідні заходи для підготовки відповідних фахівців, розвитку матеріально-технічної бази, формування спортивного резерву й підготовки провідних спортсменів до Ігор, на яких відбудеться олімпійський дебют виду спорту або спортивної дисципліни.

Враховуючи значущість усіх цих чинників, слід підкреслити, що здійснене Міжнародним олімпійським комітетом скорочення семирічного строку до трьох років, як це зробив МОК у чинній редакції Олімпійської хартії, створює умови для фактичного звуження кола країн, чії спортсмени зможуть боротися за олімпійські нагороди в новому виді спорту або новій спортивній дисципліні, обмежуючи таке коло країн лише тими, у яких цей вид спорту (спортивна дисципліна) уже має значне поширення.

З жалем доводиться констатувати й те, що наприкінці XX ст. й у різні роки XXI ст. Міжнародний олімпійський комітет включав у програми Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор різні види спорту, спортивні дисципліни й види змагань, які з тих або інших причин вважаються небезпечними і можуть призвести до негативних наслідків для здоров'я спортсменів і спортсменок.

Серед літніх олімпійських видів спорту негативним впливом на здоров'я й високою травматичністю відрізняються включені до програм Ігор Олімпіад жіноча важка атлетика (починаючи з Ігор-2000 у Сідней), жіноча вільна боротьба (починаючи з Ігор-2004 в Афінах), жіночий бокс (починаючи з Ігор-2012 у Лондоні) і деякі інші. Досить травматичними є й такі включені до програми майбутніх Ігор-2020 у Токіо види спорту, як скейтбордінг і серфінг.

До програми Ігор XXXII Олімпіади 2020 р. увійшли змагання з серфінгу та скейтбордингу

Серед зимових олімпійських видів спорту високою травматичністю відрізняються хаф-пайп, слоуп-стайл і лижна акробатика у фрістайлі, хаф-пайп і слоуп-стайл у сноубордингу. Наприклад, на XXII зимових Олімпійських іграх 2014 р. у Сочі чимало спортсменів, які брали участь в олімпійських змаганнях, одержали травми різного ступеня важкості, причому більшість таких травм припала на види змагань у сноубордингу й фрістайлі.

Варто підкреслити, що на тлі численних змін і доповнень у програмі Олімпійських ігор (серед яких включення до олімпійської програми жіночих видів змагань у таких традиційно чоловічих видах спорту, як важка атлетика, бокс, вільна боротьба тощо), дивним представляється тривале немотивоване стримування розвитку програм олімпійських змагань у таких суто жіночих видах спорту, як художня гімнастика й синхронне плавання, що виглядає незрозуміло у світлі задекларованого Міжнародним олімпійським комітетом прагнення до усунення гендерної нерівності в олімпійському спорті.

Фахівці вважають необґрунтованою умову, що фігурує в чинній редакції Олімпійської хартії, про те, що до програм Олімпійських ігор включаються тільки ті види спорту, у яких неухильно підтримується Всесвітній антидопінговий кодекс (тоді як більш раціонально було б включати види спорту, у яких ведеться активна боротьба із застосуванням допінгу). Адже відомо, що Всесвітній антидопінговий кодекс неодноразово зазнавав критики, оскільки має вкрай ненадійне наукове підґрунтя й був прийнятий занадто швидко, з ігноруванням позицій видатних учених – представників спортивної науки й медицини; до того ж правила, встановлені WADA, є недосконалими, багато в чому не від-

повідають загальноприйнятим у світі юридичним нормам, а в ряді випадків стають засадами для свавілля і порушення прав спортсменів.

Учені, які займаються проблематикою олімпійського спорту, обґрунтовано вважають, що уникнути серйозних небезпек, пов'язаних із негативними процесами у формуванні програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор, можна тільки за наявності об'єктивних критеріїв, які повинні стати підґрунтям у вирішенні питань про включення до програм Олімпійських ігор видів спорту, спортивних дисциплін і видів змагань. Такі критерії повинні відповідати філософії олімпізму, історії й сучасному стану олімпійського спорту, традиціям і тенденціям його розвитку, інтересам різних верств світової громадськості, реаліям сучасного життя, враховувати досягнення сучасної науки й передової практики.

Нижче ми наводимо низку важливих критеріїв формування олімпійської програми, які нині відсутні в Олімпійській хартії, але, на думку багатьох відомих фахівців спортивної науки, безсумнівно мають бути відображені в основному документі олімпійського руху.

Зокрема, відсутність **критерію історичної наступності й збереження традицій** періодично призводить до того, що Міжнародний олімпійський комітет рекомендує виключити з програми Олімпійських ігор деякі види спорту, що мають надзвичайно багату спадщину, – з численними знаменними подіями та іменами видатних спортсменів, які вписали найяскравіші сторінки в історію олімпійського спорту й тим самим стимулювали його популярність і процвітання. При цьому виключення з олімпійської програми кожного з таких видів спорту призведе до непоправних втрат для олімпійського руху.

Під час формування програми Олімпійських ігор МОК не повинен залишати без уваги й такий важливий критерій, як наявність або відсутність у спортсмена медичних протипоказань. Коли певні види спорту, спортивні дисципліни або види змагань в олімпійській програмі, як аргументовано стверджують фахівці спортивної медицини, становлять небезпеку для здоров'я спортсменів, МОК не може не зважати на наявність настільки серйозної проблеми. Особливу небезпеку представляють Юнацькі олімпійські ігри, які нині розвиваються в чисто спортивному напрямку – прямо протилежному тому, заради чого вони у свій час були засновані.

Також необхідно враховувати такий критерій, як вплив наявності виду спорту або спортивної дисципліни в олімпійській програмі на розвиток систем фізичного виховання, дитячо-юнацького й масового спорту. Так, включення до програми Олімпійських ігор змагань серед жінок у важкій атлетіці, вільній боротьбі, боксі призвело до інтенсивного розвитку цих видів спорту в дитячо-юнацьких спортивних школах і до їхнього введення в систему виховання дітей, підлітків і дівчат, тоді як медичні й соціальні наслідки цього, на думку переважної більшості вчених – фахівців спортивної науки й медицини, є негативними.

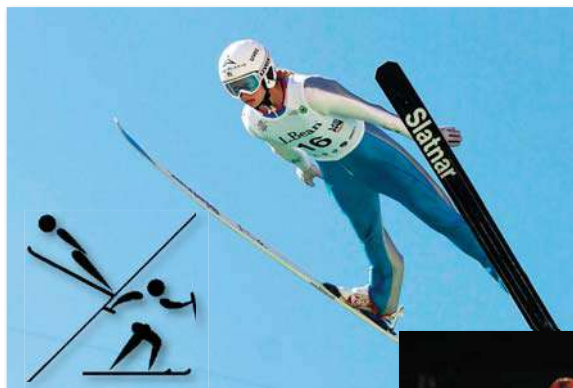
Під час формування й розвитку олімпійської програми не можна не звертати увагу на необхід-

ність урахування критерію естетичної привабливості виду спорту, а також такого критерію, як духовні орієнтири й гуманістичні цінності.

Видається дивним, що МОК нерідко зневажає й таким критерієм, як необхідність урахувати принципові відмінності між чоловіками й жінками – як біологічні, так і соціальні. Аналіз програм сучасних Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор свідчить про те, що МОК у його діяльності з розвитку жіночого спорту й усунення гендерної нерівності на Олімпійських іграх пішов сумнівним шляхом ототожнення жіночого спорту із чоловічим – і при цьому поза полем зору МОК виявилися суттєві відмінності між чоловіками й жінками, пов'язані з репродуктивними, соматичними, поведінковими, соціальними й деякими іншими характеристиками.

Не викликає сумнівів і те, що одним з найважливіших критеріїв наявності в програмі Олімпійських ігор того або іншого виду спорту, спортивної дисципліни, виду змагань має необхідність правового, медичного й соціального захисту спортсменів.

Звичайно, програма Олімпійських ігор не може бути статичною, її потрібно оновлювати й удосконалювати. Але процес модернізації олімпійської програми не повинен іти врозріз із необхідністю збереження історичної спадщини, традицій і досягнень, що забезпечують високий авторитет олімпійського спорту і його популярність у світі.

18 липня 2018 року Міжнародний олімпійський комітет оголосив про включення семи нових дисциплін до програми зимових Олімпійських ігор у Пекіні: жіночих одиночних змагань з бобслею, чоловічих і жіночих змагань з фрістайлу у дисципліні біг-ейр, змішаної естафети у шорт-треку, змішаних командних змагань з фрістайлу в акробатиці, стрибків на лижах з трампліна і сноуборд-кросу

Розділ 45

Організація та проведення Олімпійських ігор

Ігри Олімпіад проводяться протягом першого року Олімпіади (Олімпіада – це чотирирічний період між Іграми), а зимові Олімпійські ігри – протягом третього календарного року Олімпіади.

Відповідальність за проведення Олімпійських ігор МОК покладає на місто, яке обирається як організатор Ігор. Дати проведення Олімпійських ігор визначаються виконкомом МОК. Тривалість змагань Олімпійських ігор не повинна перевищувати шістнадцяти днів.

Раніше – у період з 1924 до 1992 рр. включно – Ігри Олімпіад і зимові Олімпійські ігри проводилися в тому самому році. У 1991 р. МОК ухвалив рішення щодо розведення за часом Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор.

Непроведення Олімпійських ігор протягом року, на який вони намічені, спричиняє ануляцію прав міста-організатора – без завдання збитків іншим правилам МОК.

Вибори міста-організатора Олімпійських ігор

Вибори міста-організатора Олімпійських ігор є винятковою прерогативою МОК. Ці вибори повинні відбутися (за винятком надзвичайних обставин) за сім років до початку Олімпійських ігор.

Уряд країни, у якій знаходиться місто, що претендує на право організації й проведення Олімпійських ігор, повинен представити в МОК гарантійне зобов'язання, згідно з яким зобов'язується почати все необхідне й підтверджує, що країна та її керівництво будуть дотримувати й поважати Олімпійську хартію.

Виставити свою кандидатуру на проведення Олімпійських ігор може тільки місто, а не країна.

Місто може вважатися заявником на проведення Олімпійських ігор у тому випадку, якщо заявка міста затверджена національним олімпійським комітетом відповідної країни.

Заявка на проведення Олімпійських ігор повинна подаватися в МОК офіційною владою міста-кандидата зі схвалення відповідного національного олімпійського комітету. При цьому офіційна влада й НОК повинні гарантувати, що Олімпійські ігри будуть проводитися за правилами і відповідно до умов, висунутих Міжнародним олімпійським комітетом. У випадку, якщо в одній країні є кілька потенційних міст-кандидатів на організацію тих самих Олімпійських ігор, то за рішенням національного олімпійського комітету відповідної країни заявку може подати тільки одне місто.

Від дня подачі в МОК заявки на проведення Олімпійських ігор НОК країни, місто якої подало заявку на організацію Ігор, повинен контролювати процедуру. Разом з містом національний олімпійський комітет повинен відповідати за дії й поведінку міста у зв'язку з поданою заявкою.

Усі міста, що подали заявку на проведення Олімпійських ігор, повинні пройти процедуру затвердження, здійснюваного виконкомом МОК, який установлює деталі цієї процедури й визначає, які міста будуть прийняті в якості міст-кандидатів.

Містами-кандидатами на проведення Олімпійських ігор вважаються міста, які за рішенням виконкому МОК представляють свої кандидатури на сесії Міжнародного олімпійського комітету.

Президент МОК призначає оцінювальну комісію – для оцінки міст-кандидатів на проведення Олімпійських ігор (окрема оцінювальна комісія по кожному Іграх).

Оцінювальна комісія вивчає кандидатури міст-кандидатів, інспектує місця проведення змагань і представляє письмовий звіт усім членам МОК не пізніше, ніж за місяць до відкриття сесії МОК, на якій буде обрано місто-організатор Олімпійських ігор.

Згідно з вимогами виконкому МОК, усі міста-кандидати повинні представити свої фінансові гарантії. Виконком МОК ухвалює рішення щодо того, чи дає ці гарантії саме місто, або інші компетентні місцеві регіональні або державні органи влади, або треті сторони.

Зупиняючись на звіті кожної оцінної комісії, виконком МОК затверджує остаточний список міст-кандидатів, який представляється сесії МОК для виборів.

Вибори міста-організатора Олімпійських ігор відбуваються після розгляду сесією МОК доповіді оцінювальної комісії.

Після завершення виборів МОК укладає письмову угоду (контракт) з містом-організатором Олімпійських ігор і національним олімпійським комітетом країни, у якій знаходиться це місто.

Змагання Олімпійських ігор з усіх видів спорту повинні проводитися в місті-організаторі Ігор, якщо тільки виконком МОК не дозволить організацію окремих змагань в інших містах, на інших спортивних об'єктах або аренах, наявних у тій самій країні. Церемонії відкриття й закриття Ігор повинні проводитися безпосередньо в самому місті-організаторі. Місця проведення змагань або інших окремих заходів повинні затверджуватися виконкомом МОК.

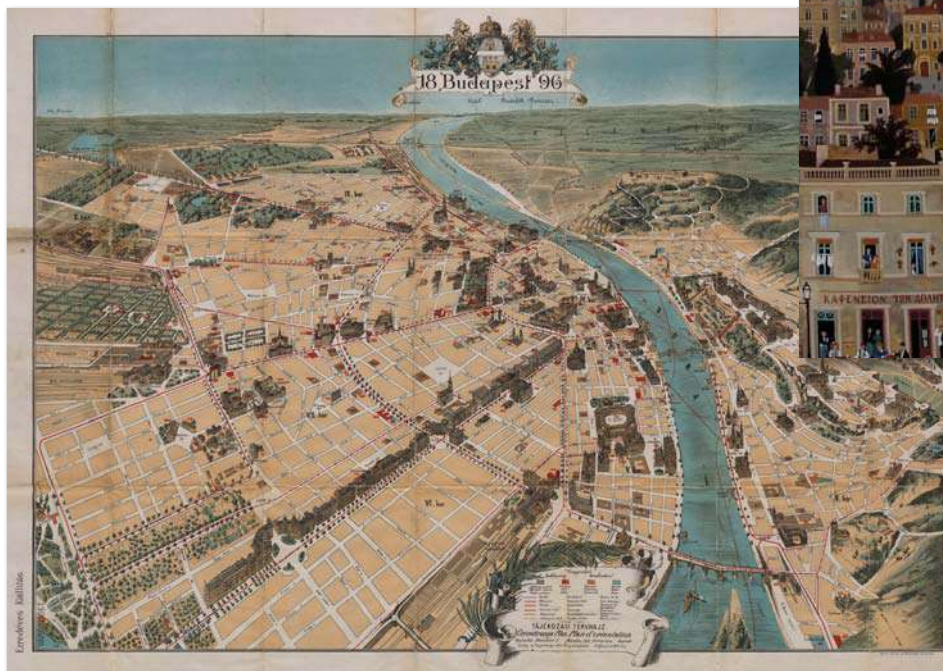
Організація й проведення Олімпійських ігор та їх висвітлення жодною мірою не повинні бути витиснуті іншими заходами, що проходять у місті-організаторі і його околицях або на інших спортивних об'єктах або аренах.

На різних етапах розвитку олімпійського руху сучасності прагнення одержати право міста-організатора Олімпійських ігор було різним.

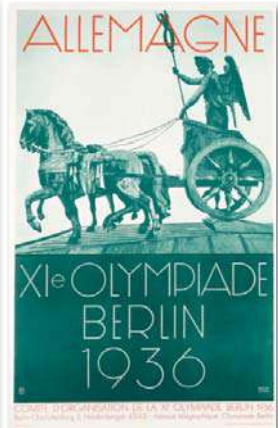
На початку ХХ ст. претендентів на проведення Ігор було небагато. Крім того, Ігри II і III Олімпіад (1900 і 1904 рр.) були приурочені до всесвітніх виставок, що проходили в містах-організаторах (відповідно, у Парижі й у Сент-Луїсі).

Але зі зростанням популярності олімпійського спорту кількість міст-кандидатів стала зростати. Наприклад, на проведення Ігор XI Олімпіади (1936 р.) претендувало відразу 11 міст. 10 міст боролися за право проведення Ігор XII Олімпіади 1940 р. (які не відбулися через Другу світову війну).

Ще більша активність була зареєстрована, коли вирішувалося питання про проведення Ігор XVI і XVII Олімпіад (1956 і 1960 рр.): в обох випадках на право організації Ігор Олімпіади претендувало по 16 міст.

Ігри I Олімпіади було вирішено провести в Афінах в 1896 р. Однак у випадку зриву, столиця Угорщини – Будапешт готова була провести Ігри у межах святкування 1000-річчя своєї державності

За право проведення Ігор VI Олімпіади 1916 р. боролися Амстердам і Берлін, однак Ігри не відбулися через Першу світову війну

Однак збільшення кількості видів спорту в програмах Олімпійських ігор і кількості їх учасників, необхідність будівництва складних спортивних споруд, олімпійських сіл та вирішення багатьох інших питань, пов'язаних із проведенням Олімпійських ігор на усе більш високому організаційному й матеріально-технічному рівні, призвело до істотного зниження активності серед міст.

Оскільки на організацію й проведення Олімпійських ігор були потрібні значні витрати, проведення Ігор ставало економічно не вигідним для міст-організаторів. Яскравим прикладом тому послужили Ігри XX і XXI Олімпіад (1972 і 1976 рр.), після яких у міст-організаторів (Мюнхена й Монреала) залишилися борги на суму, відповідно, 800 млн доларів США й 1 млрд доларів США.

У 1970-х роках МОК зазнавав серйозних ускладнень у зв'язку з вибором міст, готових взяти на себе роботу з організації, проведення та фінансування олімпійських змагань. Навіть при виборі столиці Ігор XXIII Олімпіади (1984) МОК зіштовхнувся з гострою проблемою, коли Тегеран зняв свою кандидатуру й претендентом залишився один Лос-Анджелес, влада якого не гарантувала гідної організації й проведення Ігор.

Але надалі інтенсивна комерціалізація й політизація олімпійського спорту й одержувані від проведення Олімпійських ігор вигоди для міст-організаторів і країн різко підвищили конкуренцію серед міст.

Наприклад, на проведення Ігор XXVI Олімпіади 1996 р. претендували шість міст (Атланта, Афіни, Торонто, Мельбурн, Манчестер і Белград). При голосуванні запекла боротьба відбувалася між Атлantoю, Афінами й Торонто. У результаті право на проведення Ігор одержала Атланта, чому дуже сприяла перспектива значних доходів від Ігор Олімпіади-1996, якщо вони будуть проведені в США, хоча

На проведення Ігор XI Олімпіади 1936 р. претендувало відразу 11 міст, а потім – після обрання Берліна – на протипагу йому пропонувалося провести у цьому ж році Народну Олімпіаду в Барселоні, яка не відбулася через військовий заколот в Іспанії

Центральний універмаг Мельбурна "Фойс" під час проведення Ігор Олімпіади 1956 р.

Тегеран і Лос-Анджелес претендували на проведення Ігор XXIII Олімпіади 1984 р., але згодом Тегеран неочікувано зняв свою кандидатуру

історична справедливість вимагала, щоб 100-річний ювілей Ігор Олімпіад був відзначений в Афінах – столиці Ігор першої Олімпіади сучасності, які відбулися в 1896 р. Це було б тим більше справедливо, що до моменту голосування в Афінах уже була побудована більшість сучасних спортивних споруд для проведення олімпійських змагань, тому що влади Греції й Афін були переконані, що МОК зробить вибір на їхню користь.

Не менш гостра ситуація склалася й при виборі столиці Ігор XXVII Олімпіади 2000 р. Право на їхнє проведення виборювало шість міст. Спочатку найбільш імовірними кандидатами представлялися Берлін, Пекін і Сідней. У всіх турах голосування Пекін лідирував. Після першого тура зі списку кандидатів був виключений Стамбул (що одержав найменшу кількість голосів), після другого – Берлін, після третього – Манчестер. В останньому турі за кандидатуру Сіднея проголосували 45 членів МОК, за кандидатуру Пекіна – 43. Таким чином, через 44 роки після Ігор XVI Олімпіади в Мельбурні (1956) олімпійською столицею знову стало австралійське місто. Безсумнівно, на результатах голосування позначився виступ проти кандидатури Пекіна Конгресу США, державних і політичних діячів Великобританії й ряду інших країн Заходу, що обвинувачували керівництво КНР у порушеннях прав людини.

Надалі (в 2001 р.) Пекін був обраний столицею Ігор XXIX Олімпіади 2008 р., упевнено випередивши інших кандидатів-фіналістів.

На проведення Ігор XXX Олімпіади 2012 р. претендували дев'ять міст: Гавана, Лейпциг, Лондон, Мадрид, Москва, Нью-Йорк, Париж, Ріо-де-Жанейро і Стамбул, а переможцем став Лондон.

Слід зазначити, що на право проведення Ігор XXX Олімпіади в деяких країнах претендувало по кілька міст, тому були організовані конкурси на національному рівні. Наприклад, у Німеччині на проведення цих Ігор претендували п'ять міст (Лейпциг, Гамбург,

Штутгарт, Франкфурт-на-Майні, Дюссельдорф), по два – в Іспанії (Мадрид і Севілья), у Бразилії (Ріо-де-Жанейро й Сан-Паулу) і в США (Нью-Йорк і Сан-Франциско).

Зростала й кількість міст, які бажали стати організаторами зимових Олімпійських ігор. Досвід показує, що навіть тільки участь у такому конкурсі є гарною рекламою для міста як центру міжнародного туризму й зимового спорту.

Столицею XVII зимових Олімпійських ігор 1994 р. після напруженої боротьби із трьома конкурентами стало норвезьке місто Ліллегаммер.

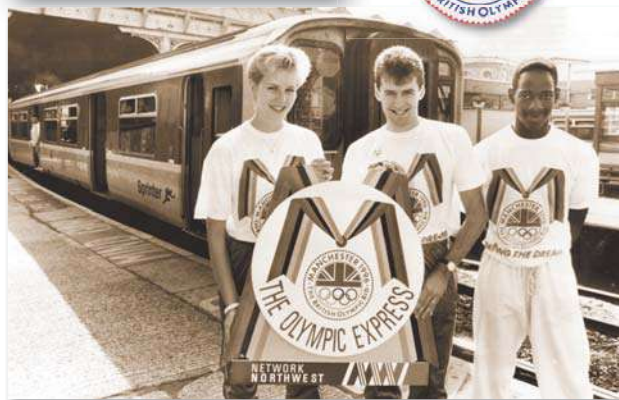
На проведення XVIII зимових Олімпійських ігор 1998 р. претендували п'ять міст: Нагано (Японія), Хака (Іспанія), Естерсунд (Швеція), Аоста (Італія), Солт-Лейк-Сіті (США). Столицею XVIII зимових Олімпійських ігор стало Нагано.

Бажання стати містом-організатором XX зимових Олімпійських ігор 2006 р. висловили шість міст: Гельсінкі (Фінляндія), Клагенфурт (Австрія), Попрад (Словаччина), Сьон (Швейцарія), Турин (Італія), Закопане (Польща). Перемогу одержав Турин.

На проведення XXI зимових Олімпійських ігор 2010 р. претендували вісім міст: Андорра-Ла-Велья

Атланта, Афіни, Торонто, Мельбурн, Манчестер і Белград боролися за право прийняти ювілейні Ігри 1996 р.

**На проведення
XXI зимових
Олімпійських ігор 2010 р.
претендували вісім
міст. Перемогу одержав
канадський Ванкувер**

(Андорра), Берн (Швейцарія), Харбін (Китай), Хака (Іспанія), Пхьончхан (Республіка Корея), Зальцбург (Австрія), Сараєво (Боснія і Герцеговина), Ванкувер (Канада). Виконком МОК визнав містами-кандидатами Берн (який незабаром відмовився), Зальцбург, Пхьончхан, Ванкувер – і коло фіналістів звужилося до трьох, а переміг Ванкувер.

Як зазначає Джон Девіс у книзі “Ефект Олімпійських ігор. Як спортивний маркетинг створює сильні бренди” (2013 р.), міста-кандидати, що претендували на право проведення в 2012 р. Ігор XXX Олімпіади, повинні були додати до своєї заявки великий комплект документів і відповіді на запитання великої анкети. Необхідні дані охоплювали найширше коло даних – від прогнозу погоди і стану навколишнього середовища до планів щодо забезпечення безпеки та бізнес-плану олімпійського селища. Було потрібно відповіді на запитання, що стосуються не тільки різних сторін життя міста і ресурсів організаційного комітету, але й цілого спектра додаткових послуг (маркетингових досліджень, консультування, бухгалтерії, юриспруденції), що також впливало на оцінку експертів. Уже на початковій стадії подачі заявок МОК сформував групу першочергових кандидатів, яким за перехід на наступний етап конкурсу припало додатково (від первісної суми в 100 тис. дол. США за подачу заявки) заплатити ще по 500 тис. дол.

Серед кандидатів спочатку були два міста з США – Нью-Йорк і Філадельфія. Від кожного з них зажадали гарантію в 100 млн дол. для підтримки своєї заявки, а також про компенсації для МОК і Олімпійського комітету США у випадку фінансових втрат або ризиків. У результаті до кандидатів-фіналістів увійшов Нью-Йорк – разом із Лондоном, Мадридом, Парижем і Москвою. За результатами виборів, що відбулися на сесії МОК, яка проходила в Сінгапурі у липні 2005 р., право проведення Ігор

XXX Олімпіади 2012 року було надано Лондону, який набрав найбільшу кількість голосів членів Міжнародного олімпійського комітету.

Російське місто Сочі було обрано столицею XXII Олімпійських ігор 2014 р. на 119-й сесії МОК, що відбулася в липні 2007 р. у Гватемалі.

На 121-й сесії МОК, що проходила в жовтні 2009 р. у Копенгагені, на право проведення Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. претендували чотири міста – Мадрид (Іспанія), Ріо-де-Жанейро (Бразилія), Токіо (Японія), Чикаго (США). Для підтримки кандидатур своїх міст у Копенгаген прибули не тільки їх мери та керівники національних олімпійських комітетів відповідних країн, але й глави держав і урядів, до яких належать спортсмени.

Так, Чикаго презентували на сесії МОК президент США Барак Обама разом зі своєю дружиною Мішель (уродженкою цього американського міста). Серед тих, хто переконував членів МОК у перевазі і потенційних можливостях Токіо, був прем'єр-міністр Японії Юкіо Хатояма. За Мадрид учасників сесії Міжнародного олімпійського комітету агітували король Іспанії Хуан Карлос I (у минулому – яхтсмен, учасник Олімпійських ігор), голова уряду цієї країни Хосе Луїс Родрігес Сапатеро, почесний президент МОК Хуан Антоніо Самаранч і знаменитий іспанський футболіст Рауль. У складі бразильської делегації, що прилетіла в Копенгаген з надією на успіх Ріо-де-Жанейро, були президент Бразилії Луїс Інасіу Лула да Сілва й видатний футболіст Пеле.

Кожне із чотирьох міст-претендентів мало чималі переваги, які підкреслювалися в ході презентацій (хоча в кандидатів були й деякі мінуси). Наприклад, серед плюсів Чикаго називалися досить компактне (не далі 8 км від центру міста) розміщення спортивних об'єктів, готовність виділити на проведення Ігор 750 млн дол. США й залучити втричі більше засобів від приватних інвесторів. А одним з мінусів Чикаго експерти МОК назвали недостатній розвиток суспільного транспорту в цьому місті.

Висування Мадрида як претендента на проведення Ігор-2016 було зустрінуте підтримкою 85% жителів іспанської столиці (проти – тільки 2%). Вже були готові прийняти олімпійські змагання 23 спортивних об'єкти цього міста (при 33 об'єктах, необхідних для Ігор). Мінусом (хоча в цьому й немає ніякої провини Мадрида) було те, що місцем проведення Ігор-2012 кілька років назад обрали Лондон, а тому і фахівці, і ЗМІ вважали, що навряд чи МОК піде на те, щоб і наступні Ігри-2016 також проходили в Європі.

Влада Японії ще напередодні сесії МОК оголосила, що готові виділити на фінансування підготовки та проведення Олімпійських ігор 2016 р. суму, еквівалентну 3,8 млрд доларів США. За кандидатуру Токіо говорило й те, що їх заявка виглядала кращою і зв'язку з компактним розміщенням основних

ALMATY 2014
APPLICANT CITY

Російське місто Сочі було обране столицею XXII зимових Олімпійських ігор 2014 р. (його суперниками були Зальцбург, Пхьончхан, Алмати)

спортивних об'єктів. Не був забутий і багатий організаторський досвід японців, які у свій час досить чітко, на високому рівні провели Ігри XVIII Олімпіади в Токіо (1964), XI і XVIII зимові Олімпійські ігри – відповідно, у Саппоро (1972) і в Нагано (1998). Однак, як було зафіксовано в ході соціологічних опитувань, лише 55% жителів японської столиці підтримували ідею проведення в Токіо Ігор Олімпіади-2016.

Напередодні 121-й сесії МОК серед бразильських аргументів на користь кандидатури Ріо-де-Жанейро називалося те, що раніше Олімпійські ігри жодного разу не проводилися в Південній Америці. Серед плюсів – і те, що 84% жителів цього міста висловилися за проведення в них Ігор-2016 (проти – менше 4%), і бурхливий розвиток економіки Бразилії. А мінусами Ріо-де-Жанейро є, зокрема, такі фактори, як велика розкиданість майбутніх спортивних об'єктів і дуже складна криміногенна обстановка в цьому місті, де банди з місцевих нетрів створюють серйозні проблеми для гостей міста.

Фаворитами в змаганні чотирьох претендентів багато хто називав Чикаго і Ріо-де-Жанейро. Однак реальні події в ході голосування на 121-й сесії МОК у Копенгагені виявилися для більшості (також і для багатьох фахівців) несподіваними. Почалося з того, що вже після першого тура виборів із числа претендентів вибув Чикаго, за кандидатуру якого була віддана найменша кількість голосів членів МОК – 18 (за Мадрид – 28, Ріо-де-Жанейро – 26, Токіо – 22). У другому турі менше всіх голосів (20) одержав Токіо, що вибув з подальшої боротьби (за Ріо-де-Жанейро в цьому турі проголосували 46 членів МОК, за Мадрид – 29). І нарешті, у вирішальному третьому турі, коли залишилися тільки два претенденти, кандидатура Мадрида одержала 32 голоси, тоді як за Ріо-де-Жанейро було віддано набагато більше голосів (66) – і це найбільше бразильське місто одержало право прийняти 2016 р. Ігри XXXI Олімпіади.

У 2011 р. МОК обрав Пхьончхан (Республіка Корея) містом, якому надавалося право прийняти XXIII зимові Олімпійські ігри 2018 р.

На сесії, що відбулася в 2013 р., Міжнародним олімпійським комітетом був обраний Токіо і як місто-організатор майбутніх Ігор XXXII Олімпіади 2020 р.

Переможцем конкурсу міст, які претендували на право проведення в 2022 р. XXIV зимових Олімпійських ігор, став Пекін, набравши більше голосів, ніж Алмати з Казахстану. Пекін виявився першим містом, що завоювало право провести як Ігри Олімпіади (вони відбулися там у 2008 р.), так і зимові Олімпійські ігри, які пройдуть в 2022 р.

Досить помітне збільшення кількості видів змагань, включених у програми Ігор Олімпіад, і збільшення кількості їх учасників призвело до істотного росту масштабів Ігор (і до відповідного їхнього подорожчання), що, у свою чергу, призвело до зменшення кількості міст, які претендують на проведення Ігор Олімпіад. Наслідком такої ситуації стало те, що МОК уперше у своїй історії прийняв на одній сесії рішення про вибір зразу двох міст-організаторів Олімпійських ігор – Парижа (який одержав право провести в 2024 р. Ігри XXXIII Олімпіади) і Лос-Анджелеса (якому було надане право провести Ігри XXXIV Олімпіади 2028 р.).

Вирішуючи питання про місце проведення XXV зимових Олімпійських ігор 2026 р., МОК на своїй сесії, що відбулася в 2019 р., уперше надав таке право не одному, а двом містам – Мілану і Кортіна д'Ампеццо (обидва – з Італії).

Для одержання права на організацію Олімпійських ігор місто-кандидат повинне зібрати більшість голосів членів МОК, присутніх на сесії (половину голосів плюс один голос). Якщо в першому або наступних турах голосування жодне з міст не набере необхідної кількості голосів, тоді те з них, за яке подана найменша кількість голосів, виключається.

Париж був обраний містом-організатором Ігор XXXIII Олімпіади 2024 р. (його суперниками були Рим, Лос-Анджелес, Будапешт)

чається із числа кандидатів і проводиться новий тур голосування. Наприклад, для обрання Атланти як міста-організатора Ігор Олімпіади 1996 р. виявилися потрібними п'ять турів голосування.

Щоб уникнути всякого роду порушень і зловживань, які можуть підірвати авторитет олімпійського спорту, МОК розробив основні принципи відбору міст-кандидатів на проведення Ігор. Так, був підготовлений довідник для міст-кандидатів, положення якого повинні бути відбиті у файлі кандидата. Зміст цього довідника відображає сучасну позицію МОК з даних питань. Довідник включав 18 тем: національні, регіональні й міські характеристики міста-кандидата; правові аспекти; митні й імміграційні формальності; захист навколишнього середовища й метеорологічні умови; фінанси; маркетинг; загальна спортивна концепція; види спорту; Паралімпійські ігри; олімпійське селище; медична служба й служба охорони здоров'я; безпека; розміщення; транспорт; технології; служба зв'язку та медіасервіс; олімпізм і культура; гарантії.

Неможливо не звернути увагу на те, що з кожним роком усе більший вплив на рішення МОК з питання вибору олімпійських міст мають комерційні міркування. По-перше, як показує практика останніх років, МОК схильний до отримання фінансової вигоди з усіх своїх рішень. По-друге, що також досить важливо, організація Олімпійських ігор нині, як ми вже зазначали, вимагає величезних матеріальних витрат, різноманітної і складної підготовчої роботи, тому, природно, підготовку й проведення Олімпійських ігор здатні здійснювати міста, які мають відповідну матеріальну базу, засоби та досвід роботи.

Прагнення до здешевлення Олімпійських ігор у тій частині, яка стосується скорочення пільг для "олімпійської родини", тобто членів МОК і керівників національних олімпійських комітетів, представляється обґрунтованим. Як показала практика останніх трьох десятиліть, ці пільги (забезпечення тран-

спортом, окремі місця на спортивних об'єктах тощо) є надлишковими, а їх усунення не тільки може призвести до значної економії засобів, але й зробить Ігри значно більш демократичними. Не зовсім прийнятною виглядає ситуація, при якій видатні спортсмени й всесвітньо відомі тренери живуть у скромних умовах Олімпійського селища, користуються загальним транспортом, а члени МОК і чиновники НОК проживають у п'ятизіркових готелях, роз'їжджають у престижних дорогих автомобілях тощо.

Що ж стосується прагнення заощаджувати на спортивних спорудах, віддаючи перевагу тимчасовим, і на транспортних магістралях, то тут не все представляється безперечним – особливо в тих випадках, коли справа стосується великих міст і Ігор Олімпіад.

Дорогі фундаментальні споруди, сучасні транспортні магістралі, найскладніша система обслуговування роблять Ігри не тільки великою спортивною подією, але й ареною впровадження передових досягнень науки й техніки в інфраструктуру міст, демонстрацією економічних, матеріально-технічних і культурних досягнень країн.

Обмеження в масштабах проведення Ігор, переведення їх на ощадливий режим, використання тимчасових спортивних споруд безсумнівно негативно позначиться на престижі Олімпійських ігор, на їхній привабливості для країн-організаторів, спонсорів, засобів масової інформації.

Досить небезпечною для олімпійського руху є позиція тих членів МОК і деяких представників інших ланок міжнародної олімпійської системи, які ратують за проведення "більш скромних" Олімпійських ігор, з можливо меншими витратами на їхню підготовку й проведення. У зв'язку із цим звучать і заклики, які обґрунтовуються їхніми авторами турботою про те, щоб право на проведення Ігор одержали і країни, що не мали до цього такої можливості, для чого пропонується ввести систему "обертання" Олімпійських ігор з послідовним почерговим про-

веденням їх на кожному з п'яти континентів. Однак подібні пропозиції зустрічають і обґрунтовані заперечення серед членів Міжнародного олімпійського комітету.

Слід зазначити, що в останні кілька десятиріч років саме завдяки розмаху, величезним інвестиціям, зв'язкам з телебаченням та діловими колами, також і з найбільшими компаніями, спорт став сферою, що володіє значними фінансовими можливостями й привертає увагу величезної телеаудиторії, небаченої в яких-небудь інших сферах людської діяльності.

Олімпійський спорт, і, насамперед, Олімпійські ігри, нині є вже не тільки й, мабуть, не стільки суто спортивною, скільки культурною й соціально-політичною подією, а також ареною для активної демонстрації науково-технічних, технологічних, економічних досягнень і дієвим засобом розвитку міст, країн і регіонів.

З урахуванням усього цього проведення "бідних" Олімпійських ігор в економічно малопотужних країнах неминуче позбавить олімпійський спорт згаданих переваг. А в результаті постраждає весь міжнародний олімпійський рух, також і у бідних країнах: адже нині для них навіть сама участь в Олімпійських

іграх є дієвим засобом підвищення своєї значущості в очах світового співтовариства.

Не можна обійти увагою скандал, що вибухнув у грудні 1998 р. і сильно зачепив репутацію Міжнародного олімпійського комітету і низки членів МОК, звинувачених у одержанні хабарів і подарунків, а саме – у корупції, пов'язаній з виборами міст, що претендували на право проведення Олімпійських ігор. Розслідування, доручене спеціальній комісії на чолі з тодішнім віце-президентом МОК Річардом Паундом, торкнулося насамперед фактів, які стосуються висування американського міста Солт-Лейк-Сіті в якості претендента на проведення XIX зимових Олімпійських ігор 2002 р. й наступного голосування на сесії МОК, за результатами якого це місто стало столицею зимових Ігор-2002. Однак член виконкому МОК швейцарець Марк Ходлер уважав, що подібні факти мали місце не тільки у зв'язку з виборами Солт-Лейк-Сіті, а й ще із трьома містами, що стали столицями Олімпійських Ігор: Атлантаю, Нагано й Сіднеєм. З тих членів МОК, які у зв'язку з розслідуванням, що проводилося, були запідозрені в моральній неохайності, четверо подали у відставку добровільно, шестеро

були виключені зі складу МОК на надзвичайній сесії Міжнародного олімпійського комітету, що відбулася в березні 1999 р. в Лозанні, а десятьом було оголошено догани.

Після згаданого скандалу та початих у зв'язку з ним очисних заходів МОК почав структурні й організаційні реформи, покликані надалі відгородити від подібних негативних явищ вибори місто-організаторів Олімпійських ігор. Зокрема, більше не допускалися візити членів МОК до міста-кандидата, а також відвідування представниками міста-кандидата членів МОК; контакти між ними на нейтральній території стали предметом суворого контролю, а спілкування на міжнародному рівні було суворо обмежене.

Нова процедура вибору столиці Ігор, на думку фахівців, виявилася кращою за колишню, однак і вона не гарантує повного викорінення корупції та залишає можливість впливу на результати голосування. Адже члени МОК, як і раніше, роблять вибір, виходячи із власних переваг, які мало залежать від реальних переваг і недоліків міст-претендентів. Як уважають дослідники (Шапле, Кюблер-Маббот, 2012) публікація результатів індивідуального голосування (а не просто підсумкових цифр) додала б процедурі прозорості.

Підготовка та проведення Олімпійських ігор

Організацію Олімпійських ігор МОК доручає національному олімпійському комітету країни, де знаходиться місто-організатор, а також самому місту-організатору.

НОК відповідає за організацію для цих цілей організаційного комітету Олімпійських ігор (ОКОІ), який з моменту свого заснування звітує безпосередньо перед виконкомом МОК.

ОКОІ повинен мати статус юридичної особи; у його виконавчий орган повинні входити член або члени МОК для даної країни, президент і генеральний секретар НОК і не менше одного представника, призначеного містом-організатором; можуть також входити представники органів влади й інші керівні особи.

ОКОІ з моменту його заснування і до моменту ліквідації зобов'язано здійснювати свою діяльність відповідно до Олімпійської хартії та угоди, укладеної з МОК.

Описаного вище порядку формування організаційного комітету Олімпійських ігор і його вза-

ємин з МОК дотримувалися по суті всі національні олімпійські комітети і ОКОІ – за винятком Лос-Анджелеського оргкомітету Ігор XXIII Олімпіади 1984 р. Справа в тому, що для вирішення фінансових питань мер Лос-Анджелеса Т. Бредлі створив спеціальний комітет, складений з приватних осіб. МОК категорично відмовився підписувати договір із приватним оргкомітетом, який не давав ніяких фінансових гарантій. Це було порушенням відповідного правила Олімпійської хартії, згідно з яким місто, що претендує на проведення Ігор, повинне дати такі гарантії. Тільки через півроку їх дав Олімпійський комітет США, що також було порушенням Олімпійської хартії. Однак під тиском обставин МОК змушений був погодитися із ситуацією, що склалася, у зв'язку із загрозою зриву Ігор XXIII Олімпіади.

НОК, ОКОІ й місто-організатор несуть спільну й індивідуальну відповідальність за всі пов'язані з організацією й проведенням Олімпійських ігор зобов'язаннями, прийнятими конкретно на себе або спільно, за винятком фінансової відповідальності, яку повністю беруть на себе, спільно або індивідуально, місто-організатор і ОКОІ, зберігаючи за собою право на компенсацію за збиток, нанесений третіми сторонами. Поряд із цим зазначено, що МОК не несе ніякої фінансової відповідальності відносно організації й проведення Олімпійських ігор.

У випадку порушення Олімпійської хартії або інших правил і інструкцій МОК або невиконання зобов'язань, які взяли на себе НОК, ОКОІ або місто-організатор, МОК має право ухвалити рішення (з негайним набранням ним чинності) про позбавлення міста-організатора, ОКОІ й НОК права проводити Олімпійські ігри, зберігаючи за собою право на компенсацію за збиток, заподіяний скасуванням Ігор Міжнародному олімпійському комітету. У цьому випадку НОК, ОКОІ, місто-організатор і країна, у якій знаходиться це місто, а також усі урядові й інші органи влади або треті особи будь-якого рівня не мають права вимагати від МОК якої-небудь компенсації.

Найбільш важливі аспекти роботи організаційних комітетів Олімпійських ігор:

- забезпечити рівні умови для кожного виду спорту в програмі Ігор, а також забезпечити проведення змагань відповідно до правил міжнародних спортивних федерацій;
- не допустити проведення політичних демонстрацій або мітингів у місті, де проводяться Ігри, або в його околицях;
- обрати, а якщо буде потреба й створити відповідні спортивні споруди, а також забезпечити все необхідне встаткування й оснащення;
- розмістити спортсменів, обслуговуючий персонал і офіційних представників;
- організувати медичне забезпечення;

- вирішити транспортні проблеми;
- задовольнити потреби засобів масової інформації – для того, щоб забезпечити належне висвітлення Ігор;
- організувати культурні заходи, що є невід'ємним компонентом проведення Олімпійських ігор;
- надати заключний звіт про проведення Ігор на двох офіційних мовах і поширити його протягом двох років після закінчення Ігор.

Для розміщення всіх спортсменів, офіційних осіб і персоналу команд в одному місці ОКОІ організує олімпійське селище на період, установлений виконкомом МОК.

Олімпійське селище повинне відповідати вимогам, встановленим виконкомом МОК. ОКОІ також затверджує квоти на кількість офіційних представників та інший персонал команд, розташовуваних в олімпійському селищі.

ОКОІ повинен взяти на себе всі витрати з розміщення й харчування учасників змагань, офіційних осіб і іншого персоналу команд в олімпійському селищі й інших місцях проживання, як зазначено вище, а також місцеві витрати на транспорт.

Якщо Міжнародний олімпійський комітет уповноважить ОКОІ проводити змагання Ігор у будь-якому іншому місці, крім міста-організатора, оргкомітет Олімпійських ігор може одержати завдання забезпечити розміщення, послуги й устаткування відповідно до вимог, установлених виконкомом МОК.

Об'єктивності заради слід зазначити, що ОКОІ не завжди дотримувалися положень Олімпійської хартії щодо організації олімпійського селища. Так, на Іграх XXIII Олімпіади (1984) у Лос-Анджелесі не було олімпійського селища – спортсмени жили в студентських гуртожитках. А на XVI зимових Олімпійських іграх (1992) в Альбервілі через розкиданість місць проведення змагань існувало кілька олімпійських селищ. Кілька олімпійських селищ функціонували й під час XX зимових Олімпійських ігор (2006) – у Турині й у його околицях.

Як правило, багато міжнародних спортивних федерацій під час Олімпійських ігор проводять свої конгреси. У цих випадках на їхнє прохання ОКОІ повинен забезпечити МСФ приміщенням і необхідними технічними засобами.

ОКОІ розробляє культурну програму, яка повинна охоплювати, як мінімум, весь період функціонування олімпійського селища й повинна бути заздалегідь представлена на затвердження у виконком МОК. Така програма покликана служити розвитку гармонійних зв'язків, взаєморозуміння й дружби між учасниками й гостями Ігор. Вона включає культурні заходи, які організуються в олімпійському селищі і символізують універсальний характер і різноманітність культури людини, а також інші заходи,

проведені з тією ж метою, – головним чином, у місті-організаторі, причому для учасників, акредитованих МОК, безкоштовно резервується певна кількість місць.

Крім того, з дозволу виконкому МОК ОКОІ може організувати під свою відповідальність міжнародний молодіжний табір, а також передолімпійські змагання відповідно до затвердженої виконкомом МОК формули – з метою перевірки спортивних споруд, використовуваних для проведення Ігор. Ці змагання проводяться під технічним контролем відповідних міжнародних спортивних федерацій.

До 1996 р. ОКОІ включали в програму Ігор показові змагання (з двох видів спорту). Але МОК ухвалив рішення: починаючи з Ігор XXVI Олімпіади, надалі не проводити показових змагань.

Олімпійська хартія говорить, що ОКОІ повинен консультуватися із МСФ із усіх питань, що стосуються технічної сторони організації Ігор, включаючи розклад. Що стосується графіка і щоденного розкладу змагань, то остаточне рішення ухвалює виконком МОК – з урахуванням побажань МСФ.

ОКОІ веде свою діяльність самостійно, згідно із затвердженим бюджетом. Однак право на продаж телетрансляції Олімпійських ігор має тільки МОК, причому всі контракти ОКОІ, що містять будь-який елемент реклами, включаючи право або ліцензію на використання емблеми або талісмана Олімпійських ігор, повинні відповідати Олімпійській хартії й інструкціям, даним виконкомом МОК. Це стосується і контрактів з устаткування для хронометражу й табло, а також включення будь-якого розпізнавального сигналу в телевізійні програми.

ОКОІ, міжнародні спортивні федерації й національні олімпійські комітети, а також усі інші акредитовані особи, які беруть участь в Іграх у будь-якій якості, повинні дотримуватися правил "Регламенту з протоколу МОК", а також усіх інших інструкцій виконкомом МОК.

Церемонії відкриття й закриття Олімпійських ігор повинні проводитися у суворій відповідності з "Регламентом з протоколу МОК", а зміст та деталі сценаріїв, розкладів і програм повинні бути попередньо представлені в МОК на затвердження.

При відсутності іншого рішення виконкомом МОК, яке відбивається в контракті з містом-організатором Олімпійських ігор, кількість спортсменів, які беруть участь в Іграх Олімпіади, не повинна перевищувати 10 тис., а кількість офіційних осіб не повинна перевищувати 5 тис.

Успішне проведення Олімпійських ігор багато в чому залежить від ефективності роботи міжнародних спортивних федерацій, злагодженої взаємодії МОК, МСФ і ОКОІ.

Як ми вже зазначали, на Олімпійських іграх кожна міжнародна спортивна федерація відповідає

за технічний контроль і керівництво своїм видом спорту. Місця для змагань і тренування й усе устаткування повинне відповідати правилам МСФ.

За порядок проведення змагань з кожного виду спорту безпосередньо відповідає відповідна міжнародна спортивна федерація.

МСФ мають наступні права й обов'язки, пов'язані з технічною підготовкою до Олімпійських ігор:

- устанавлювати технічні правила зі своїх видів спорту, спортивних дисциплін, видів змагань, включаючи рівень нормативів, технічні характеристики устаткування, установок і об'єктів; правила технічних рухів, вправ та ігор, правила з технічної дискваліфікації, правила суддівства й хронометрування;
- устанавлювати остаточні результати й розподіл місць в олімпійських змаганнях; ОКОІ повинен негайно й за свій рахунок надавати міжнародним спортивним федераціям ці результати в електронному вигляді після кожного виду змагань відповідно до правил, устанавлених МОК;
- підлягаючи Міжнародному олімпійському комітету, здійснювати технічний контроль місць проведення змагань і тренування з цього виду спорту під час проведення змагань і тренування з даного виду спорту на Олімпійських іграх;
- робити відбір суддів, арбітрів та інших технічних офіційних осіб з країни, у якій перебуває місто-організатор Ігор, і з інших країн у межах квоти, встановленої виконкомом МОК після одержання пропозицій від відповідної МСФ;
- призначати двох технічних представників у період проектування й будівництва споруд з видів спорту з метою забезпечення виконання правил федерацій і перевірки всіх технічних положень, включаючи заявки, відповідність місць проведення змагань устанавленим стандартам, розклад змагань, передолімпійські змагання, а також умови розміщення, харчування і перевезення технічних офіційних осіб і суддів;
- забезпечити, щоб усі учасники дотримувалися положень правил Олімпійської хартії "Висвітлення Олімпійських ігор засобами масової інформації" і "Реклама, демонстрації, пропаганда";
- під контролем Міжнародного олімпійського комітету стежити за виконанням правил МОК відносно допуску учасників, як до Олімпійських ігор (відбіркові змагання), так і в період проведення Ігор;
- разом з МОК встановлювати і редагувати технічні регламенти для міст-кандидатів.

Повинні бути взаємно погоджені між МСФ і ОКОІ технічні положення, що представляються потім на затвердження виконкомом МОК:

- складання щоденного розкладу у межах програми з даного виду спорту на Олімпійських іграх;

- траси змагань, що проходять поза олімпійськими спорудами (наприклад, у вітрильному спорті, у легкій атлетиці – у марафонському бігу й спортивній ходьбі, у кінному триборстві, у велосипедному спорті – у шосейних велоперегонах тощо);
- потреба в тренувальних об'єктах до Олімпійських ігор і під час їх проведення;

- технічне устаткування на місцях змагань, яке не визначене і яке не наводиться в технічних правилах МСФ;

- технічні установки для визначення результатів;
- уніформа представників МСФ (таких, як судді, арбітри й ін.), необхідна під час Олімпійських ігор. Застереження і перелік пропозицій МСФ, що вимагають згоди виконкомом МОК:

- складання програми Олімпійських ігор зі своїх видів спорту; включення або виключення видів змагань відповідно до правил, критеріїв і умов, устанавлених МОК;

- визначення кількості учасників у кожному виді змагань і по країнах, а також кількості команд, що беруть участь в Олімпійських іграх;

- розробка (за три роки до Олімпійських ігор) системи відбіркових (кваліфікаційних) змагань;

- розробка системи групування й відбору спортсменів у відбіркових видах змагань (або команд у відбіркових групах) для Олімпійських ігор;

- визначення кількості замін в індивідуальних і командних видах спорту або видах змагань;

- визначення кількості та системи відбору спортсменів для проходження допінгу-контролю.

- відрядження більше ніж двох технічних делегатів для контролю за ходом підготовки до Олімпійських ігор або організація додаткових візитів, крім передбачених МОК відповідно до Олімпійської хартії;

- виробництво міжнародними спортивними федераціями будь-якими засобами візуальних або аудіовізуальних записів змагань, будь-яке використання яких у комерційних цілях заборонене.

Гарні приклади чіткої і високоефективної роботи продемонстрували оргкомітети Ігор Олімпіад у Сеулі-1988, Барселоні-1992, Сіднеї-2000, Афінах-2004, Пекіні-2008, Лондоні-2012, оргкомітети зимових Олімпійських ігор у Ліллегаммері-1994, Нагано-1998, Ванкувері-2010, Пхьончхані-2018.

Неоднозначно була оцінена фахівцями діяльність організаційних комітетів деяких Ігор, серед яких оргкомітету XXII зимових Олімпійських ігор 2014 р. у Сочі й оргкомітет Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро, а більшою мірою негативно – діяльність оргкомітету Ігор XXVI Олімпіади 1996 р. в Атланті (більш докладно не доліки роботи організаторів Ігор у цьому американському місті висвітлені в розділі, присвяченому економічним аспектам діяльності організаційних комітетів Олімпійських ігор).

Розділ 46

Символи, ритуали, церемонії, атрибутика Олімпійських ігор і супутні заходи

Олімпійські ігри давнини відрізнялися великою кількістю різноманітних обрядів і церемоній, в яких втілювалися як релігійні уявлення древніх греків, так і їх побутові традиції: жертвопринесення богам, клятви атлетів, їх тренерів і еланодиків (суддів), урочисті ходи, церемонії нагородження та вшанування переможців, різного роду посвячення – гімни, хвалебні оди тощо.

Коли в XVIII–XIX ст. нашої ери в різних країнах робилися спроби відродження Олімпійських ігор, їх організатори в тій чи іншій формі використовували деякі елементи ритуалів і церемоній, запозичених з давньогрецьких Олімпійських ігор. Так було і під час проведення Олімпійських ігор Роберта Дувра в Англії, і на Олімпійських іграх в Рондо у Франції, і на Іграх Олімпійського товариства Мач Венлок в Англії, і на Панеллінських олімпіадах в Греції.

П'єр де Кубертен, який не тільки виступив ініціатором відродження Олімпійських ігор у сучасних умовах, а й зміг разом зі своїми соратниками втілити в життя задумане і практично реалізувати поставлені завдання, сприймав ці Ігри як давньогрецьку спадщину. У зв'язку з цим Кубертен ввів поняття "олімпізм" як своєрідний вид релігії, нерідко використовуючи в своїх філософських роботах термін "спортивна релігія".

Кубертен намагався через олімпійську атлетику і давньогрецьку філософію знайти ефективний засіб, щоб заповнити вакуум, створений відсутністю Бога в еру, в яку вступила Європа, котру швидко підкорювали економічний утилітаризм і науковий позитивізм. Тому в основі "спортивної релігії" було прагнення Кубертена і прихильників олімпізму втілити в сучасних умовах ті його гуманістичні основи, якими були просякнуті грецька філософія і християнська віра, відродити в процесі виховання (в тому числі і фізичного) давньогрецькі принципи рівноваги між тілом і духом – через атлетизм в його олімпійському розумінні, а також поставити олімпізм на службу справі миру, розвитку демократії та міжнародного співробітництва.

З урахуванням усього цього Кубертен обрав Олімпійські ігри різними церемоніями, обрядами і ритуалами, які, з одного боку, повинні були зв'язати сучасні Ігри з давньогрецькими, а з іншого – відповідати новим історичним, релігійним і суспільно-політичним умовам.

Олімпійський спорт, згідно з поглядами низки соціологів, являє собою духовний, майже релігійний інститут з ритуалами і церемоніями, що використовуються як для підвищення значущості самого спорту, так і для підтримки системи цінностей у суспільстві.

Перш ніж перейти до викладу основних аспектів змісту цього розділу, мабуть, доцільно навести роз'яснення значень низки використаних у ній понять. Причому, з цілком зрозумілих причин, ми даємо тут у повному обсязі не всі значення кожного терміна, а лише ті з них, які так чи інакше стосуються олімпійської тематики.

Атрибут (лат. *attribuo* – надаю, наділяю) – суттєва, невід'ємна властивість предмета або явища, на відміну від випадкових властивостей; в мистецтві – речовинна визначальна ознака будь-якої особистості, героя, божества.

Гімн (грец. *hymnos*) – урочиста пісня як символ державної або соціальної єдності; в Стародавній Греції – урочиста хвалебна пісня на честь богів і героїв; взагалі – хвалебна пісня, музичний твір урочистого характеру.

Девіз (фр. *devise*) – короткий вислів, зазвичай виражає керівну ідею поведінки або мету діяль-

ності; спочатку – короткий напис на гербі, щиті, ордені.

Клятва – урочиста обіцянка, запевнення.

Медаль (італ. *medaglia*; фр. *medaille*) – особливий знак, виготовлений на пам'ять про якусь подію; нагорода за особливі заслуги; відзнака у вигляді металевого кола, овалу, ромба з будь-яким рельєфним зображенням і написом.

Обряд – сукупність встановлених звичаєм традиційних дій, в котрих втілюються які-небудь релігійні та побутові традиції і якими супроводжуються важливі моменти життя і діяльності людського колективу.

Звичай – загальноприйнятий порядок, традиційно усталені правила суспільної поведінки.

Плакат (фр. *placard* – оголошення, афіша) – вид образотворчого мистецтва, яскраве зображення на великому аркуші з коротким пояснювальним або закличним текстом, що виконується в агітаційних, рекламних, інформаційних або навчальних цілях.

Ритуал (лат. *ritualis* – обрядовий) – сукупність і встановлений порядок обрядових дій при вчиненні будь-якого релігійного акту; вироблений звичаєм або встановлений порядок здійснення чого-небудь; вид обряду, форма складної символічної поведінки, що історично склалася; впорядкована система дій (в тому числі мовних), що виражає певні соціальні та культурні взаємини і цінності.

Символ (грец. *symbolon* – знак, прикмета) – речовинний, графічний або звуковий умовний знак або умовна дія, що позначають будь-яке явище, поняття, ідею.

Символіка – сукупність символів; вираження ідей, понять або почуттів за допомогою умовних знаків або предметів (символів).

Талісман (грец. *telesma*, що означає предмет, наділений надприродною силою) – предмет, який, за забобонними уявленнями, приносить щастя, удачу.

Традиція (лат. *traditio* – передача, переказ; від *trado* – передаю) – історично сформовані звичаї, які передаються з покоління в покоління, громадський порядок, правила поведінки та ін.

Прапор (голл. *vlag*) – полотнище встановлених розмірів і кольорів, іноді із зображенням на ньому герба, емблеми.

Церемонія (лат. *caerimonia* – благоговіння, культурний обряд) – урочистий офіційний акт, при проведенні якого дотримуються встановленого порядку.

Церемоніал – розпорядок проведення церемонії.

Емблема (грец. *emblema*) – умовне або символічне зображення, що виражає будь-яке поняття, ідею.

Грецька спадщина у сучасному втіленні

Під час проведення в Парижі у 1894 р. міжнародного конгресу відродження Олімпійських ігор П'єр де Кубертен і Дімітріос Вікелас, спираючись на давньогрецьку спадщину, розробили сценарій, в якому знайшли втілення церемонії і ритуали, що відображали зв'язок сучасних Олімпійських ігор з Олімпійськими іграми, котрі проводили в Стародавній Греції. У прийнятій на конгресі Олімпійської хартії наголошувалося на необхідності відродити Олімпійські ігри в сучасній формі, але з дотриманням стародавніх традицій. Серед завдань, покладених на Міжнародний олімпійський комітет, названо турботу про те, щоб Ігри були гідними їхньої славетної історії і високих ідеалів. У промові на заключному засіданні конгресу, що відбулося 23 червня 1894 р. Кубертен особливо підкреслив: “Ми – представники міжнародного спорту і ми одностайно проголосували за відродження ідеї, якій понад дві тисячі років...”, а завершуючи виступ, підняв тост “за олімпійську ідею, яка, подібно до променю всемогутнього сонця, пронизала імлу століть, щоб осяяти переддні ХХ століття радістю і надією”.

Вже тоді було схвалено олімпійський девіз “*Citius. Altius. Fortius.*” (“Швидше. Вище. Сильніше”), запропонований за кілька років до цього французьким священиком Анрі Мартіном Дідоном. Цей девіз був вперше використаний в 1894 р. у заголовку першого бюлетеня Міжнародного олімпійського комітету, а офіційно представлений на Іграх VIII Олімпіади (1924) в Парижі.

Дімітріосу Вікеласу, обраному першим президентом МОК і оргкомітету перших Олімпійських ігор

Перший бюлетень Міжнародного олімпійського комітету. 1896 р.

сучасності, які повинні були відбутися у 1896 р. в Афінах, доручалося розробити церемонії відкриття і закриття Ігор у дусі, характерному для Олімпійських ігор давнини.

До Ігор I Олімпіади був створений олімпійський гімн. Музику написав Спірос Самарас (1863–1917), а слова – Константінос Паламас (1859–1943). Зазначимо, що офіційно цей твір було затверджено як олімпійський гімн Міжнародним олімпійським комітетом на сесії МОК, що відбулася в 1958 р. у Токіо. Нотна партитура олімпійського гімну зберігається в штаб-квартирі МОК у Лозанні (Швейцарія).

Крім офіційного олімпійського девізу, існує і неофіційний девіз: “Головне – не перемога, а участь”. Авторство цього вислову помилково приписувалося П'єру де Кубертену. Насправді воно прозвучало в Лондоні в 1908 р. з амвона собору Святого Петра у проповіді єпископа Пенсільванського і було пов'язане із однією з подій Ігор IV Олімпіади, коли під час змагань в марафонському бігу італійський легкоатлет Дорандо П'єтрі з останніх сил наближався до фінішу, але перетнути його зміг тільки за допомогою сторонніх людей, за що був дискваліфікований. На наступний день під час нагородження переможців і призерів Ігор один з членів британської королівської сім'ї запросив італійського спортсмена до п'єдесталу пошани і вручив золотий кубок (схожий на той кубок, який вручався олімпійському чемпіону) за видатне спортивне досягнення.

Олімпійська символіка

Олімпійська символіка включає загальні для всього олімпійського руху олімпійський символ, олімпійський девіз (разом вони становлять олімпійську емблему) і олімпійський прапор, а також офіційні емблеми національних олімпійських комітетів, емблеми Олімпійських ігор, емблеми сесій МОК і олімпійських конгресів. До олімпійської символіки належать і так звані супутні олімпійські символи – офіційні терміни-написи (логотипи), піктограми, талісмани і олімпійська атрибутика.

Олімпійський символ складається з п'яти переплетених кілець однакового розміру, які використовуються окремо в одноколірному або багатоколірному виконанні (зліва направо) – блакитного, жовтого, чорного, зеленого і червоного. Блакитне, чорне і червоне кільця розташовані вгорі, а жовте і зелене – внизу. Олімпійські кільця символізують діяльність олімпійського руху, союз п'яти континентів і зустріч атлетів з усього світу на Олімпійських іграх.

Олімпійський символ був представлений П'єром де Кубертенем і затверджений МОК у 1913 р.

Хоч ні в Олімпійській хартії, ні в інших офіційних документах МОК немає прямих вказівок на те, до якого континенту належить те чи інше кільце в олімпійській символіці, однак прийнято вважати, що блакитне кільце символізує Європу, жовте – Азію, чорне – Африку, зелене – Австралію, червоне – Америку.

Олімпійський символ був запропонований П'єром де Кубертенем і затверджений Міжнародним олімпійським комітетом у 1913 р.

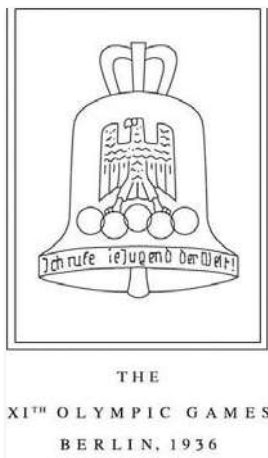
Олімпійський символ є виключною власністю Міжнародного олімпійського комітету. Олімпійська хартія забороняє використовувати олімпійський символ в рекламних і будь-яких комерційних цілях, не спрямованих на розвиток олімпійського руху.

За більш ніж столітній період історії сучасного олімпійського руху дизайн олімпійського символу – п'яти переплетених кілець – трохи змінився, зокрема, іншою стала відстань між кільцями, але в цілому він майже не відрізняється від оригіналу, затвердженого МОК у 1913 р.

Нині олімпійські кільця як символ захищені Найробський договором 1981 р. Всесвітньої організації інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization, 1981), а в країнах, що не підписали цю угоду, олімпійський символ захищають національні законодавства країн, відповідно до яких національні олімпійські комітети мають виняткові права на використання цього символу і відповідно дають за його охорону.

Офіційна олімпійська емблема являє собою композицію, що складається з олімпійського символу і олімпійського девізу.

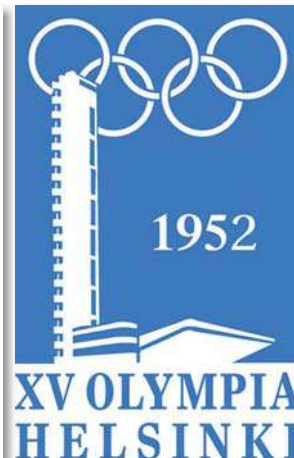
Право на використання олімпійської емблеми мають тільки МОК і національні олімпійські комітети. Олімпійська хартія забороняє використання олімпійської емблеми будь-якими іншими організаціями в рекламних і будь-яких комерційних цілях без дозволу Міжнародного олімпійського комітету.

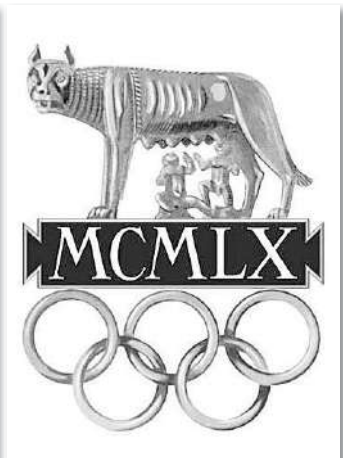
Емблема Ігор XI Олімпіади в Берліні (1936)

Емблема Ігор XIV Олімпіади в Лондоні (1948)

Емблема Ігор XV Олімпіади в Гельсінкі (1952)

Емблема Ігор XVII Олімпіади в Римі (1960)

Національні олімпійські комітети мають власні офіційні емблеми, що являють собою поєднання олімпійського символу з тими чи іншими національними відмітними знаками, найчастіше – з елементами державної геральдики (наприклад, в емблемі НОК України – з тризубом, в емблемі Британської олімпійської асоціації – зі стилізованим зображенням лева, грива якого – в кольорах державного прапора Великобританії; в емблемі Олімпійського комітету Швеції – з трьома коронами; в емблемі Олімпійського комітету Ірландії – зі стилізованим зображенням трілисника конюшини тощо).

Емблема кожного НОК, як і його прапор та гімн, повинні бути затверджені виконкомом МОК.

Офіційна емблема тих чи інших Олімпійських ігор включає олімпійський символ і символ міста, що проводить Олімпійські ігри, або держави, на території якої вони проводяться, або яке-небудь інше зображення, а також можуть бути вказані рік і місце проведення Ігор. Наприклад, на емблемі Ігор

XI Олімпіади в Берліні (1936) зображений дзвін, а на ньому – стилізоване зображення орла, нижче – п'ять переплечених кілець і напис "Ich rufe Die Jugend der Welt" ("Я закликаю молодь всього світу"). На емблемі Ігор XIV Олімпіади в Лондоні (1948) зображені будівля британського парламенту і вежа Біг-Бен; на емблемі Ігор XV Олімпіади (1952) в Гельсінкі – "вежа Ярвінена", висота якої відповідає світовому рекорду видатного фінського легкоатлета 1930-х років; на емблемі Ігор XVII Олімпіади в Римі (1960) – легендарна капітолійська вовчиця, яка, за переказами, вигодувала своїм молоком Ромула і Рема, з іменами яких пов'язують заснування цього міста; на емблемі Ігор XXVIII Олімпіади в Афінах (2004) – оливковий вінок тощо. На емблемі VII зимових Олімпійських ігор (Кортіна-д'Ампеццо-1956) відображена гірська вершина Ротададн; на емблемі XI зимових Олімпійських ігор (Саппоро-1972) – стилізоване зображення сніжинки; на емблемі XVII зимових Олімпійських ігор (Ліллегаммер-1994) – північне сяйво тощо.

Емблема Ігор XXVIII Олімпіади в Афінах (2004)

Емблема Ігор XXIX Олімпіади в Пекіні (2008)

Емблема Ігор XXX Олімпіади в Лондоні (2012)

Емблема Ігор XXXI Олімпіади в Ріо-де-Жанейро (2016)

Емблема XVII зимових Олімпійських ігор у Ліллегаммері (1994)

Емблема XXI зимових Олімпійських ігор у Ванкувері (2010)

На емблемі Ігор XXIX Олімпіади (Пекін-2008) білим на червоному тлі – ієрогліф “цзин”, що означає “столиця держави” в стилізованому зображенні, яке нагадує фігуру танцюючої людини або спортсмена, що біжить. Не випадково для емблеми обраний червоний колір, який для китайців є символом успіху і щастя. Емблема, яку вони називають “танцюючий Пекін”, відображає гостинність господарів Ігор та їхню дружелюбність.

Емблемою XXI зимових Олімпійських ігор 2010 р. у Ванкувері був затверджений іланаак (мовою іннуїтів (ескімосів) означає друг), що являє собою стилізоване зображення людини з п'яти кам'яних брил, кожна з яких має один з олімпійських кольорів.

25 вересня 2008 р. був оприлюднений девіз XXI зимових Олімпійських ігор-2010. З урахуванням того, що в Канаді функціонують дві офіційні державні мови – англійська та французька, які мають на федеральному рівні однакові права, девізів у Ігор-2010 теж було два. Один з них – англійською мовою: “With glowing hearts” – слова з англійського варіанту тексту державного гімну Канади, що перекладається як “З палаючими серцями”, інший – французькою мовою: “Des plus brillants exploits” – слова з французького варіанту тексту державного гімну країни, що перекладаються як “До блискучих подвигів”.

Емблема (логотип) Ігор XXX Олімпіади 2012 р. у Лондоні складалася з чотирьох частин, які мають вигляд неправильних багатокутників і символізують цифри 2, 0, 1, 2, позначаючи рік проведення цих Ігор (2012). В одну з верхніх частин логотипу включено слово “London”, а в іншу – зображення п'яти олімпійських кілець. Глава оргкомітету Олімпійських ігор в Лондоні лорд Себастьян Кое (дворазовий олімпійський чемпіон з легкої атлетики в бігу на 1500 м – на Іграх-1980 Москві і на Іграх-1984 в Лос-Анджелесі),

представляючи логотип Ігор-2012, наголосив: “Це бренд, який буде об'єднувати людей. Він динамічний і різноманітний. Він символізує собою споруди, де пройдуть змагання, і самі Ігри, які будуть сповнені олімпійським духом. Це має надихати молодих людей у всьому світі і спонукати їх до участі в Іграх Олімпіади”. Емблема Ігор XXX Олімпіади була виконана в чотирьох кольорних варіантах – синьому, зеленому, помаранчевому, жовтому.

Емблема (логотип) XXII зимових Олімпійських ігор 2014 р. у Сочі, розроблена компанією Interbrand, складалася з символів, що дзеркально відбиваються, – “Sochi” і “2014” – і є продовженням одне одного, а також елемента “ru” і п'яти переплетених кілець. Дзеркальністю компонентів емблеми – “Sochi” і “2014” – наголошувалося на кліматичній полярності міста Сочі, де засніжені вершини гір відбиваються у водній гладіні моря.

Емблема Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро була розроблена бразильської дизайнерською студією Tatil Design і виконана в кольорах державного прапора цієї країни – синьому, жовтому і зеленому. В основі логотипу – стилізована символіка Ріо-де-Жанейро – гори, сонце і море – у вигляді звивистих ліній, які в той же час нагадують силуети людей, що взялися за руки і танцюють. Ця емблема, за задумом її творців, покликана символізувати взаємодію і енергію, гармонію в розмаїтті, буйство бразильської природи і олімпійський дух.

Автором емблеми (логотипу) XXIII зимових Олімпійських ігор 2018 р. у Пхьончхані став відомий художник-дизайнер Ха Чжон Чжу. Основними елементами цієї емблеми є символи, що являють собою стилізовані зображення двох літер корейського алфавіту Ханг, з яких починається назва Пхьончхан – міста, що приймає зимові Ігри-2018. У той же час один з двох елементів логотипу уособлює три складові традиційної корейської культури Чон Чжи Ін, покли-

Емблема Ігор XXXII Олімпіади в Токіо (2020)

Емблема Ігор XXXIII Олімпіади в Парижі (2024)

Прапор Національного олімпійського комітету України

Емблема Національного олімпійського комітету України

кані символізувати в гармонії небо, землю і людину, а другий елемент логотипу символічно втілює сніг і лід, на яких проводяться змагання зимових Олімпійських ігор. В емблемі Ігор-2018 використані фарби п'яти кольорів олімпійської символіки.

У квітні 2016 р. був представлений логотип майбутніх Ігор XXXII Олімпіади, які відбудуться влітку 2020 року в Токіо. Офіційною емблемою цих Ігор, обраною з чотирьох фінальних варіантів, стало зображення синьо-білого кільця, виконане у візерунку “шахівниця”, а під ним – напис “TOKYO 2020” і п'ять переплених кілець (автор логотипу – Асао Токіо). Цікаво, що подібні шахові візерунки були популярні в Японії в епоху Едо, коли в країні правив клан Токугава (1603–1868). Як зазначають організатори Ігор-2020, їхній олімпійський логотип покликаний символізувати різноманітність країн і культур, об'єднаних навколо спорту.

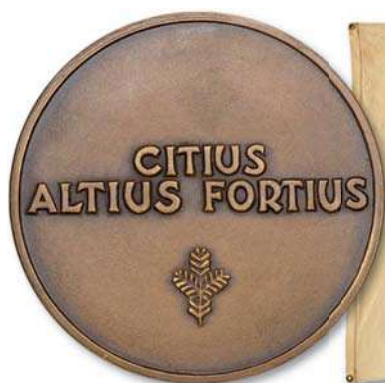
У грудні 2017 р. організатори майбутніх XXIV зимових Олімпійських ігор 2022 р., право на проведення яких отримав Пекін, представили офіційну емблему цих Ігор. Вона виконана у вигляді стилізованого зображення ієрогліфа, написаного китайською каліграфією, але в сучасному дизайні. Верхня частина логотипу символізує рухи ковзаняра, нижня – поставу лижника, а стрічка в середині емблеми уособлює місця проведення олімпійських змагань – гори, стадіони і лижні траси, а також те, що зимові Ігри-2022 будуть проводитися під час китайського Нового року. Під описаним зображенням – напис “BEIJING 2022” і п'ять переплених кілець. Основним кольором емблеми цих зимових Олімпійських ігор є синій, що символізує мрію і майбутнє, а також світло і чистоту снігу і льоду, на яких проходять олімпійські змагання. Крім синього кольору, в емблемі використані червоний і жовтий, які є кольорами державного прапора Китайської Народної Республіки і покликані символізувати пристрасть, молодість і енергію спорту.

21 жовтня 2019 р. організаційний комітет майбутніх Ігор XXXIII Олімпіади, які відбудуться в 2024 р. у Парижі, представив офіційну емблему цих Ігор, відібрану в результаті конкурсу, який стартував у жовтні 2018 р. Основний елемент логотипу Ігор-2024, створеного у французькому агентстві Royalties esobranding, має круглу форму зображення, що поєднує в собі три компоненти: олімпійський вогонь, золоту медаль і образ Маріанни, що є символом Французької Республіки (і в той же час втілює її всесвітньо відомий девіз – “Свобода. Рівність. Братерство”). Під зображенням – напис “PARIS 2024” і п'ять олімпійських кілець.

Офіційна емблема тих чи інших Олімпійських ігор може використовуватися оргкомітетом Ігор і національним олімпійським комітетом тієї країни, на території якої знаходиться місто-організатор, для популяризації олімпійського руху, а також для реклами різних торгових марок у комерційно-ліцензійній діяльності, пов'язаній із залученням коштів на покриття витрат з підготовки до Ігор та їх проведення.

Національні олімпійські комітети країн через відповідні уряди забезпечують охорону офіційної олімпійської емблеми, емблем НОК, емблем Олімпійських ігор та використання їх суворо відповідно до Олімпійської хартії.

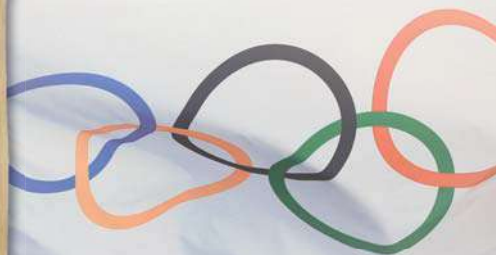
Не завжди п'ять переплених кілець на олімпійських емблемах зображувалися в традиційних п'яти кольорах. Наприклад, емблема Ігор XIV Олімпіади (Лондон-1948), в тому числі й олімпійські кільця, були зроблені в чорно-білому виконанні; в емблемі Ігор XV Олімпіади (Гельсінкі-1952) кільця були білими на синьому тлі; в емблемі Ігор XVI Олімпіади (Мельбурн-1956) – білі кільця на зеленому тлі; в емблемі Ігор XVII Олімпіади (Рим-1960) – кольору срібла; в емблемі Ігор XVIII Олімпіади (Токіо-1964) – кольору золота; в емблемі Ігор XXI Олімпіади (Монреаль-1976) всі кільця – червоного кольору.

Олімпійське гасло на реверсі олімпійської медалі

Автором ідеї олімпійського прапора був П'єр де Кубертен

Олімпійські кільця також використовуються на олімпійських медалях, на талісманах Олімпійських ігор, в оформленні міст-організаторів Ігор, місць проведення олімпійських змагань, на тематичних марках, монетах і значках, на сувенірах та інших товарах з олімпійською символікою (виробники яких повинні мати відповідний дозвіл МОК і ОКОІ), а також іноді й у святкових феєрверках під час церемоній відкриття і закриття Ігор.

Олімпійський прапор – один з компонентів олімпійської символіки – являє собою біле полотнище, в центрі якого – олімпійський символ.

Автором ідеї олімпійського прапора був П'єр де Кубертен. На його пропозицію цей прапор (перший екземпляр якого зшили в паризькому ательє Bon Marche) був у 1913 р. затверджений Міжнародним олімпійським комітетом.

Мер Ванкувера передає олімпійський прапор меру Сочі

Вперше олімпійський прапор було представлено в червні 1914 р. на VI Олімпійському конгресі в Парижі, де в залі Сорбонни святкувалося 20-річчя сучасного олімпійського руху.

Цей прапор МОК планував використовувати на Іграх VI Олімпіади, які мали відбутися в 1916 р. в Берліні, однак цього не сталося через Першу світову війну.

Першими Олімпійськими іграми сучасності, на яких був представлений олімпійський прапор, стали Ігри VII Олімпіади, що відбулися в 1920 р. в Антверпені. Відтоді він підіймається на всіх Олімпійських іграх.

Офіційний олімпійський прапор, зроблений з білого атласу, на якому вишиті кольорові олімпійські кільця, і облямований золотою бахромою, був подарований Міжнародному олімпійському комітету в 1920 р. Олімпійським комітетом Бельгії.

У 1988 р. олімпійський прапор був замінений на новий, представлений на Іграх XXIV Олімпіади в Сеулі, де президент Республіки Корея Ро Де У вручив його президенту МОК Хуану Антоніо Самаранчу. А старий олімпійський прапор нині зберігається в Олімпійському музеї у Лозанні.

Олімпійський прапор, який використовується на зимових Олімпійських іграх, був подарований Міжнародному олімпійському комітету в 1952 р. містом Осло, де проводилися VI зимові Олімпійські ігри.

Під час урочистої церемонії закриття Ігор Олімпіади або зимових Олімпійських ігор мер міста, який проводив Ігри, передає офіційний олімпійський прапор президенту МОК, який вручає його меру міста, яке є організатором наступних Ігор Олімпіади або зимових Олімпійських ігор. Цей прапор протягом чотирьох років зберігається у муніципалітеті того міста, яке має приймати Ігри.

Олімпійський прапор без золотої облямівки, що піднімається на флагштоку стадіону під час церемонії відкриття Олімпійських ігор, виготовляється містом-організатором цих Ігор.

Урочисті церемонії та ритуали на Олімпійських іграх

Традиційним атрибутом сучасних Ігор Олімпіад та зимових Олімпійських ігор є запалення олімпійського вогню – один з основних ритуалів на урочистій церемонії відкриття Ігор.

Ідея запалювання олімпійського вогню від сонячних променів за допомогою лінзи біля храму Зевса в грецькій Олімпії – за аналогією з ритуалами Олімпійських ігор, що проводилися в Стародавній Греції, – була висловлена П'єром де Кубертенем у 1912 р.

Один з міфів розповідає про легендарного титана Прометея, який викрав вогонь у богів з Олімпу і приніс його людям. За такий вчинок Зевс повелів Гефесту прикувати Прометея до скелі, щоранку туди прилітав орел і клював печінку титана, а потім його врятував Геракл. У деяких давньогрецьких містах існував культ Прометея, і на його честь проводилися прометеї – змагання бігунів з палаючими факелами.

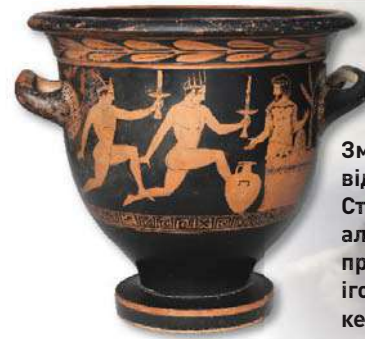
Запалення олімпійського вогню і проведення факельної естафети з нагоди Олімпійських ігор було здійснено вже на Іграх I Олімпіади в Афінах в 1896 р., коли проводилися ходи із запаленими факелами.

Олімпійський вогонь був запалений на олімпійських стадіонах Амстердама в 1928 р. і Лос-Анджелеса в 1932 р.

Під час перебування в Олімпії у 1934 р. делегації Міжнародного олімпійського комітету член МОК від Греції Ангелос Воланакіс запропонував перед кожними Іграми запалювати полум'я в Олімпії і доставляти його естафетою до олімпійського стадіону. Тоді ж археолог Александрос Філадельфіас вніс ідею запалювання олімпійського вогню від прямих сонячних променів.

Вирішальний внесок у розроблення церемонії запалювання олімпійського вогню і проведення факельної естафети вніс оргкомітет Ігор XI Олімпіади 1936 р. у Берліні, зокрема Карл Дієм, який розробив план запалювання олімпійського вогню в стародавній Олімпії і проведення естафети звідти до Олімпійського стадіону у німецькій столиці. Цей план був схвалений в 1934 р. на сесії МОК в Афінах.

У 1936 р. проведенню в Берліні Ігор XI Олімпіади вперше в історії сучасного олімпійського руху передувала факельна естафета олімпійського вогню, яка була проведена за маршрутом протяжністю 3075 км – від Олімпії в Греції через низку європейських країн (Болгарію, Югославію, Угорщину, Чехословаччину) до столиці Німеччини, де на головному стадіоні було запалено олімпійський вогонь.

Змагання факелоносців відбувались у Стародавній Греції, але не належали до програми Олімпійських ігор. Червонофігурна кераміка. V ст. до н. е.

Відтоді естафета олімпійського вогню стала одним з традиційних атрибутів Олімпійських ігор. Вогонь, що запалюють в грецькій Олімпії від сонячних променів, зібраних за допомогою увігнутої лінзи-дзеркала, прямує за маршрутом естафети, що передається від однієї людини з факелом до іншої у будь-яку погоду. З урахуванням можливостей виникнення на естафетному шляху різних складнощів (і не тільки погодних), крім факела, який несе перший з учасників естафети олімпійського вогню, в Олімпії запалюються ще й запасні його джерела, що зберігаються в спеціальних лампах, закритих від поривів вітру, дощу та інших зовнішніх чинників.

Автором ідеї естафети олімпійського вогню від Олімпії до стадіону Берліна став німецький професор Карл Дієм – генеральний секретар оргкомітету Ігор XI Олімпіади 1936 р.

Церемонія запалювання олімпійського вогню біля храму Гери в Олімпії

Часом запасне джерело олімпійського вогню виявлялося необхідним.

Перед Іграми XIV Олімпіади (Лондон-1948) олімпійський вогонь вперше здійснив морську подорож. Але цьому передували драматичні події на території самої Греції, пов'язані з громадянською війною (1946–1949) між грецькими урядовими військами і Демократичною армією Греції, під контролем якої була та частина території країни, де знаходиться Олімпія. У той день, коли мав відбутися ритуал запалювання олімпійського вогню, англійські військові кораблі почали артилерійський обстріл долини річки Алфей, урядові війська пішли в атаку на позиції Демократичної армії Греції. Тому запалення олімпійського вогню серед руїн стародавньої Олімпії відбувалося під гуркіт канонади.

Ось що писала швейцарська газета "Шпорт": "Вогонь, що запалювали древні греки в день відкриття Олімпійських ігор, був символом громадянського миру, який суворо дотримувався під час проведення ігор. Запалити факел в античній Олімпії і доставити його в місце проведення сучасних Олімпійських ігор було, безумовно, прекрасною ідеєю. І як трагічно, що цей символ миру послужив при-

Олімпійський вогонь було запалено на церемонії відкриття IX Олімпійських ігор в Амстердамі (1928)

водом до військових дій... символ миру виявився факелом смерті". Солдати грецьких урядових військ доставили факел із запаленим вогнем на острів Корфу в Іонічному морі. Звідти олімпійський вогонь було переправлено до Італії, після чого його через Швейцарію, Францію, Люксембург, Бельгію доставили в столицю Великобританії Лондон, який прийняв Ігри XIV Олімпіади.

На зимових Олімпійських іграх олімпійський вогонь вперше було запалено в 1952 р. у столиці Норвегії Осло – місті, яке прийняло VI зимові Ігри. Норвезькі організатори зимових Олімпійських ігор надали перевагу (МОК тоді не став з ними сперечатися) запалити олімпійський вогонь не від сонячних променів в грецькій Олімпії, а в норвезькому селищі Моргедаль – від вогню в каміні будинку, в якому в XIX ст. жив основоположник норвезького лижного спорту С. Нордхейм (1825–1897); звідти факельною естафетою вогонь було доставлено до місця проведення олімпійських змагань.

У тому ж норвезькому селищі починалися маршрути факельних естафет олімпійського вогню і перед VII і VIII зимовими Олімпійськими іграми, які відбулися, відповідно, в Кортіна-д'Ампеццо (1956) і в

У 1948 р. перед Іграми XIV Олімпіади олімпійський вогонь вперше здійснив морську подорож

Перша зимова факельна естафета, яка розпочалася у норвезькому селищі Моргедаль і завершилася церемонією запалювання олімпійського вогню на олімпійському стадіоні в Осло під час VI зимових Олімпійських ігор (1952)

Скво-Веллі (1960), а також перед XVII зимовими олімпійськими іграми в 1994 р. у Ліллегаммері.

Олімпійський вогонь перед Іграми XV Олімпіади, які влітку 1952 р. приймало місто Гельсінкі – столиця Фінляндії, з Греції був доставлений в місто Мальмьо, що знаходиться на півдні Швеції. Звідти почалася наземна частина маршруту факельної естафети, що обгинає по суші Ботнічну затоку Балтійського моря, через шведські міста Стокгольм, Фалун, Умео, Хапаранда, а далі, вже фінською територією – через міста Торніо, Коккола, Тампере – в Гельсінкі.

Оскільки в 1956 р., коли Ігри XVI Олімпіади приймало австралійське місто Мельбурн, олімпійські змагання з кінного спорту, згідно з рішенням МОК, приймав Стокгольм (через суворість тодішнього законодавства Австралії, яке вимагало тривалого карантину коней, що ввозяться в країну), були проведені, відповідно, і дві естафети олімпійського вогню. Одна з них завершилася в червні 1956 р. у столиці Швеції. Інша естафета – після того, як юна гречанка в Олімпії запалила від сфокусованих сонячних променів шматочок дерева, обмотаний клоччям, – пройшла по території Греції до її столиці – Афіні. Звідти олімпійський вогонь на борту пасажирського авіалайнера, подолавши 16 тис. км, досяг Австралії, приземлившись у місті Дарвін, розташованому на півночі континенту. З Дарвіна – цього разу вже на військовому літаку-бомбардувальнику – олімпійський вогонь доставили на східне узбережжя Австралії – в портове місто Кернс. Звідти почався сухопутний маршрут факельної естафети вздовж берегів Коралового і Тасманового морів у напрямку Брісбена і Сіднея. На цій ділянці шляху – в 11 км на південь від Лісмора – відбулася надзвичайна подія: один з бігунів впав і впустив факел, чаша якого відскочила від рукоятки. Але згаснути вогню не дав солдат, який супроводжував естафету: він швидко підбіг до факела, що впав, і встиг

запалити від його згасаючого полум'я новий факел. З Сіднея факельна естафета олімпійського вогню попрямувала далі на південь і через Канберру, Балларат і Джелонг досягла своєї мети – Мельбурна.

Значно коротшим виявився маршрут наступної естафети олімпійського вогню, що проходила перед Іграми XVII Олімпіади (Рим-1960). Спочатку 362 бігуни, змінюючи один одного, несли олімпійський вогонь по дорозі з Олімпії до Афіні. Там в порту Пірей факел прийняв капітан італійського навчального парусного фрегата "Амеріго Веспуччі". Через Егейське, Середземне та Іонічне моря це судно досягло портового міста Сіракузи, що знаходиться на східному узбережжі Сицилії. З цього острова маршрут естафети перетнув Мессинську протоку і далі попрямував по Апеннінському півострову на північ. Залишивши позаду такий шлях, олімпійський вогонь досяг Рима.

Дуже довгим за протяжністю був маршрут, яким вогонь, запалений в Олімпії, потрібно було доставити в Токіо, де мали відбутися Ігри XVIII Олімпіади 1964 р. Перша частина шляху – грецькою землею від Олімпії до Афіні – проходила сушею. В афінському аеропорту Еллінікон олімпійський вогонь прийняли японські організатори Ігор і почалася його повітряна подорож – через Стамбул (Туреччина) – Бейрут (Ліван) – Тегеран (Іран) – Лахор (Пакистан) – Делі (Індія) – Рангун (Бірма) – Бангкок (Таїланд) – Куала-Лумпур (Малайська Федерація; нині це Малайзія) – Манілу (Філіппіни) – Гонконг (тоді британське володіння) – Тайбей (на острові Тайвань) – Окінаву (Японія). Там олімпійський вогонь розділили на чотири частини і протягом одного дня доставили в чотири пункти на території Японії. Чотири маршрути сухопутної частини естафети зійшлися в Токіо, де їх вогні знову об'єдналися в призначеному для цього спеціальному світильнику, встановленому в імператорському палаці. Звідти учасники факель-

Маршрут естафети олімпійського вогню для Ігор XIX Олімпіади (Мехіко-1968) повторив шлях Христофора Колумба – здійснив трансатлантичне плавання

ної естафети доставили олімпійський вогонь до головного стадіону і до інших місць проведення змагань Ігор-1964.

Настільки ж багатоланковим, але спрямованим вже не на схід, а на захід, виявився маршрут слідування олімпійського вогню для Ігор XIX Олімпіади 1968 р., які готувалося прийняти місто Мехіко. Спочатку була вже звична сухопутна ділянка факельної естафети – від Олімпії до Афін. З порту Пірей грецьке судно з олімпійським вогнем на борту вирушило до Генуї, де народився Христофор Колумб. З Генуї в Іспанію – країну, звідки починалися його експедиції, – олімпійський вогонь був доставлений на італійському бригу “Полінуро”. У Барселоні розпочався черговий сухопутний етап естафети – через Мадрид у порт Палос на крайньому півдні Іспанії, звідки вирушили в трансатлантичне плавання каравели Колумба. З Палоса іспанський фрегат доставив олімпійський вогонь до берегів Америки. Там у одного з Багамських островів вогонь було передано на мексиканський канонерський човен “Дуранго”. Коли цей корабель прибув у мексиканський порт Веракрус, з нього у воду стрибнув плавець з палаючим факелом у руках. Один за іншим сімнадцять плавців-факелоносців доставили вогняну естафету до берега, де її прийняв глава оргкомітету Ігор-1968 Педро Рамірес Васкес. Далі пішла завершальна сухопутна частина маршруту олімпійського вогню: Веракрус – Пуе-

бла – Тласкала – Теотіуакан – Мехіко. В одному з проміжних пунктів цього шляху, що знаходиться в 40 км від мексиканської столиці, у стародавньому місті Теотіуакан, де ацтеки кожні 52 роки запалювали священний вогонь, що символізував оновлення життя, на вершині піраміди Місяця від доставленого з Олімпії полум'я було запалено олімпійський вогонь, який потім доставили на головний стадіон Мехіко, де відбулося урочисте відкриття Ігор XIX Олімпіади-1968. Олімпійський вогонь був доставлений і в місто Акапулько на тихоокеанському узбережжі Мексики, де проводилися олімпійські змагання цих Ігор з вітрильного спорту.

Шлях факельної естафети олімпійського вогню перед Іграми XX Олімпіади (Мюнхен-1972) спочатку проходив за традиційним маршрутом Олімпія-Афіни, а потім – через Туреччину, Болгарію, Румунію, Югославію, Угорщину, Австрію – в Мюнхен. Там від основного олімпійського вогню відокремили ще два, один з яких велосипедисти привезли до баварського міста Аугсбург (там проводилися олімпійські змагання з веслувального слалому), а інший мото-

У 1968 р. олімпійський вогонь побував у Теотіуакані – стародавньому місті доколумбової епохи – а потім був доставлений на головний олімпійський стадіон у Мехіко

циклісти, веслярі і бігуни доставили на північ Німеччини в портове місто Кіль на Балтиці, що став місцем парусної регати Ігор-1972.

Оригінальну технічну “родзинку” в доставці олімпійського вогню придумали канадські організатори Ігор XXI Олімпіади (Монреаль-1976). Спочатку все було традиційно: запалення вогню в Олімпії і 500-кілометрова факельна естафета бігунів до Афін. Коли на афінському стадіоні один з канадських спортсменів прийняв естафету у свого грецького колеги і запалив вогонь в чаші, був реалізований проект англійського вченого Пітера Луффі, який запропонував переправити олімпійський вогонь з Афін в Оттаву через космічний простір. Для цього 15 липня 1976 р. вогонь помістили в спеціальну капсулу, а особливий прилад перетворив енергію іонізованих частинок полум'я на електромагнітні імпульси, які з розташованої в Афінах наземної станції були передані на борт космічного апарату “Вестар”, який перебував на навколосезонній орбіті. Пристрій, що знаходився на борту цього супутника, спрямував лазерний промінь на Землю, де він запалив олімпійський вогонь у чаші, встановленій перед будівлею парламенту в канадській столиці Оттаві, подолавши таким чином за долю секунди шлях у 72 000 км. Після цього – вже сушею – олімпійський вогонь доставили з Оттави не тільки в Монреаль, а й в Кінгстон, розташований на березі озера Онтаріо, де проходили змагання Ігор-1976 з вітрильного спорту.

Маршрут естафети олімпійського вогню, призначеного для Ігор XXII Олімпіади (Москва-1980) з Олімпії проходив Грецією, Болгарією, Румунією та Радянським Союзом. На території СРСР шлях факельної естафети йшов через Кишинів, Чернівці, Хмельницький, Вінницю, Житомир, Київ, Полтаву, Харків, Белгород, Курськ, Орел, Тулу – в Москву. Зі столиці Ігор XXII Олімпіади олімпійський вогонь був доставлений в Таллін (там проводилася вітрильна регата цих Ігор), а також до Києва, Ленінграда і Мін-

ська – міст, в яких відбулися деякі матчі олімпійського футбольного турніру Ігор-1980.

Чимало різноманітних технічних знахідок і новацій було реалізовано і під час наступних естафет олімпійського вогню для Ігор Олімпіад, а також факельних естафет, які доставляли вогонь з Олімпії в місця проведення різних зимових Олімпійських ігор.

Наприклад, у факельній естафеті, котра доставила олімпійський вогонь в американський курорт Скво-Веллі, де в 1960 р. проводилися VIII зимові Олімпійські ігри, поряд з традиційними етапами був задіяний вертоліт. В естафеті олімпійського вогню для XVI зимових Олімпійських ігор в Альбервіллі (1992), крім 5500 бігунів на етапах, що проходили по всій території Франції, організатори використовували і надзвуковий літак “Конкорд”, і снігохід. Під час факельної естафети для Ігор XXV Олімпіади (1992) в Барселоні на морській ділянці шляху олімпійського вогню був використаний фрегат “Каталунья”. У програму факельної естафети для XVII зимових Олімпійських ігор в норвезькому Ліллегаммері (1994) входило і переміщення вогню на оленячій упряжці, і навіть стрибок парашутиста з факелом.

Якщо раніше для участі в тих етапах естафети олімпійського вогню, які проходили по території держави, чиє місто приймало Олімпійські ігри, відбиралися представники тільки з цієї країни, то в 1992 р. на території Іспанії було реалізовано представлену компанією Coca-Cola програму для міжнародних учасників, в якій взяли участь понад 150 бігунів-факелоносців з 50 країн.

Перша міжнародна участь у факельній естафеті для зимових Олімпійських ігор відбулася в 1994 р. у норвезькому Ліллегаммері. Крім семи тисяч норвежців в естафеті (протяжністю 8 тис. км по всій Норвегії, на що пішло 75 днів) взяли участь і 30 зарубіжних спортсменів з 13 країн.

У період підготовки до Ігор XXVI Олімпіади 1996 р., що проходили в американській Атланті,

У 2000 р. олімпійський вогонь здійснив повітряну і підводну подорож біля берегів Австралії

Під час факельної естафети для XX зимових Олімпійських ігор у Турині (2006) олімпійський вогонь подорожував і у гоночному боліді “Феррарі”, і у венеціанській гондолі

ексклюзивним представником естафети олімпійського вогню стала компанія Coca-Cola. Її співробітники, провівши відбір потенційних учасників факельної естафети більш ніж у 70 країнах, з 10 тис. претендентів вибрали 2500 тих, кому пощастило нести олімпійський вогонь.

Під час підготовки до XVIII зимових Олімпійських ігор (Нагано-1998) естафету олімпійського вогню також спонсорувала компанія Coca-Cola, яка допомогла у виборі молодих людей для участі в естафеті. П'ятеро дітей (віком 12–13 років), відібрані під час конкурсу, увійшли в число 73 американців, які брали участь в факельній естафеті зимових Ігор-1998.

Естафета олімпійського вогню, призначеного для XIX зимових Олімпійських ігор (Солт-Лейк-Сіті-2002), стартувала на американській території 4 грудня 2001 р. з Атланти і пододала 13 500 миль (майже 22 тис. км), відвідавши 46 з 50 штатів США, в тому числі пройшла через всі міста, які раніше приймали Олімпійські ігри, а також побувала на Алясці. У цій факельній естафеті взяли участь понад 11 500 бігунів, а також на деяких етапах використовувалися собачі упряжки і запряжені кіньми сани.

Досягнення за загальною протяжністю естафети олімпійського вогню, встановлене в 2002 р., було перевершено в 2004 р., коли Ігри XXVIII Олімпіади проходили в столиці Греції – Афінах, а естафета олімпійського вогню, стартувавши 25 березня 2004 р. в Олімпії, пройшла через 30 міст у 24 країнах на всіх континентах планети (крім Антарктиди) і завершилася в Греції. На шляху проходження естафети відвідала не тільки всі міста, в яких у різні роки проходили Олімпійські ігри, і міста, що отримали на той час право на їх проведення (Турин, Пекін, Ван-

кувер), але ще й кілька інших міст, які мають спортивне, культурологічне або історичне значення, враховуючи Кейптаун (Південно-Африканська Республіка), Нікосію (Кіпр), Каїр (Єгипет), Ріо-де-Жанейро (Бразилія), Нью-Йорк (США) і Лозанну (Швейцарія), де знаходиться штаб-квартира Міжнародного олімпійського комітету. Для транспортування олімпійського вогню між континентами були використані два авіалайнери “Боїнг-747”, які отримали імена давньогрецьких богів – Зевса і Гери. З 9 липня по 13 серпня 2004 р. факельна естафета пройшла по 24 провінціях Греції і фінішувала на головному олімпійському стадіоні в Афінах.

Факельна естафета олімпійського вогню, призначеного для XX зимових Олімпійських ігор (Турин-2006), стартувала в Олімпії 27 листопада 2005 р. і, пройшовши багатьма містами і населеними пунктами Греції та Італії, завершилася 10 лютого 2006 р. у Турині. У цій естафеті були задіяні не тільки бігуни-факелоносці, а й венеціанська гондола, і гоночний болід “Феррарі”, який бере участь у “Формулі-1”.

Естафета олімпійського вогню для Ігор XXIX Олімпіади (Пекін-2008) почала свій шлях в Олімпії і по суші потрапила в Афіни, а з грецької столиці – літаком до Пекіна. Надалі маршрут естафети проходив по всіх континентах планети, окрім Антарктиди, відвідавши в тому числі і ті міста, через які в давні часи проходив Великий шовковий шлях, і різні регіони Китайської Народної Республіки. Олімпійський вогонь був піднятий альпіністами на найвищу на Землі гірську вершину – Еверест у Гімалаях.

На низці етапів цієї естафети проходили акції протесту, влаштовані громадськими організаціями різних країн, які протестували проти придушення владою КНР повстання в тибетській Лхасі в березні

На шляху до Пекіну олімпійський вогонь побував на найвищій гірській вершині Землі – Евересті

2008 р. і вимагали надання незалежності Тибету. Під час деяких з цих акцій були спроби загасити олімпійський вогонь.

Крім того, як зазначають Енді Міа і Беатріс Гарсія в книзі “Основи олімпізму” (2013), ускладнення виникли і в зв’язку з небажанням Тайбея приймати у себе на острові Тайвань естафету олімпійського вогню, що проводилася перед Іграми XXIX Олімпіади 2008 р. у Пекіні. У зв’язку з цим маршрут факельної естафети, запропонований її пекінськими організаціями, довелося змінити – і в ній не було тайванського етапу.

Ці інциденти змусили МОК ініціювати рішення про проведення (з 2016 р.) естафет олімпійського вогню тільки на території країн, чії міста є організаторами Ігор.

Дизайн факела для естафети олімпійського вогню XXI зимових Олімпійських ігор 2010 р. у Ванкувері розробили фахівці канадської аерокосмічної компанії Bombardier. Факел, зроблений з нержавіючої сталі та алюмінію (завдовжки 94 см, масою 1,6 кг), мав такий декоративний елемент, як дві поглиблені смуги, що проходять по всьому корпусу і своїми обрисами нагадують сліди, які залишають лижі на засніжених схилах, а у верхній частині – отвір у формі кленового листа (символ Канади), через який до полум’я надходить кисень.

Завчасно було визначено дату запалювання в грецькій Олімпії вогню для факельної естафети XXI зимових Олімпійських ігор 2010 р. – 22 жовтня 2009 р. – за 106 днів до відкриття цих Ігор. З Греції олімпійський вогонь літаком був доставлений до столиці канадської провінції Британська Колумбія –

Вікторії. Канада має величезну територію, і маршрут естафети олімпійського вогню загальною протяжністю понад 45 тис. км проклали так, що він пройшов по всіх провінціях і територіях Канади. 30 жовтня 2009 р. у Вікторії стартувала

естафета олімпійського вогню під девізом “Шлях до північного сяйва”. На борту авіалайнера олімпійський вогонь здійснив подорож по території Юкон, а потім – по Північно-Західним територіям, в тому числі і над островами Канадського арктичного архіпелагу. Серед пунктів посадки лайнера з олімпійським вогнем було і селище Алерт на північній частині острова Елсмір, де приблизно в 900 кілометрах від Північного полюса знаходиться канадська військова база, яка є найпівнічнішою постійно населеною точкою на нашій планеті. З Алерта літак – через острів Баффінова Земля і південний Лабрадор на острів Ньюфаундленд, де в місті Сент-Джонс завершилася повітряна частина естафети і почався її наземний маршрут, який проходив зі сходу на захід через десять канадських провінцій. Під час факельної естафети олімпійський вогонь побував більш ніж у тисячі населених пунктів Канади – як у великих її містах, так і в невеликих містечках і селищах. У наземних етапах естафети брали участь близько тисячі фекелоносців, кожен з яких пробіг приблизно 300 метрів. Свій шлях естафета олімпійського вогню завершила 12 лютого 2010 р. на головній спортивній арені Ванкувера – стадіоні “Бі-Сі-Плейс”, де відбулася урочиста церемонія відкриття XXI зимових Олімпійських ігор.

Церемонія запалювання олімпійського вогню для факельної естафети Ігор XXX Олімпіади відбулася 10 травня 2012 р. у грецькій Олімпії. Естафетний маршрут пройшов по території Греції і 17 травня 2012 р. факельна естафета досягла Афін, потрапивши на стадіон “Панатінаїкос”. 18 травня того ж

року олімпійський вогонь на спеціально пофарбованому для цієї місії літаку-автобусі A-319 авіакомпанії British Airways прибув з Греції до Великої Британії – на авіабазу RNAS Culdrose, розташовану на півострові Корнуолл на південному заході Великої Британії.

Після ночівлі на цій авіабазі олімпійський вогонь на борту вертольота Sea King 771-ї ескадрильї військово-морської авіації Великої Британії був доставлений на мис Лендс-Енд – крайню південно-західну точку цієї країни, звідки і почався маршрут факельної естафети, що пролягав по різних куточках всіх регіонів держави (в тому числі по Англії, Уельсу, Північній Ірландії, Шотландії), а крім того, на один день завітав у Дублін – столицю Республіки Ірландія. Загальна протяжність маршруту естафети становила 8000 миль (або 12874 км). У цій естафеті, яка тривала 70 днів, взяли участь 8000 факелоносців, причому 95% з них були жителями Великої Британії.

Дизайн факела був розроблений Едвардом Барбером і Джеєм Осджербі. Факел мав виготовлені з алюмінієвого сплаву внутрішню і зовнішню оболонки. При цьому зовнішня оболонка була перфорована 8000 круглими отворами, покликаними полегшити конструкцію факела, що важив лише 800 грамів. Форма факела в його поперечному перерізі була трикутною, причому число “3” (за кількістю кутів трикутника) було символічним і відображало не тільки те, що Лондон у 2012 р. утретє приймав Олімпійські ігри (раніше в цьому місті проходили Ігри IV Олімпіади 1908 р. і Ігри XIV Олімпіади 1948 р.), а й три слова олімпійського девізу “Швидше. Вище. Сильніше”, і такі три основні олімпійські цінності, як “повага,

технічна досконалість, дружба”, і такі складові концепції Ігор XXX Олімпіади 2012 р. у Лондоні, покликані забезпечити їх успіх, як “Спорт. Освіта. Культура”.

Факелоносцем, що біг на першому етапі естафети олімпійського вогню, був триразовий (на той момент) олімпійський чемпіон з вітрильного спорту (2000, 2004, 2008 рр.) британський яхтсмен Бен Ейнслі (надалі, на Іграх-2012, він учетверте завоював олімпійське “золото”).

У населених пунктах за маршрутом естафети факелоносців супроводжували спеціально навчені співробітники Metropolitan Police Service, відомі як “команда безпеки факела”, в її склад входили бігуни, мотоциклісти, велосипедисти та інші співробітники. Коли факельна естафета проходила через Деррі (місто в Північній Ірландії), виникла сутичка між поліцією і протестуючими республіканцями, які заблокували запланований маршрут біля міської ратуші, через що факел з олімпійським вогнем вимушено понесли іншим шляхом. А в Лідсі, коли факел несли по Хедінглей, в натовпі був помічений чоловік з відром води, але команда безпеки оперативно затримала його – і він не встиг вилити воду на олімпійський вогонь. У Грейвсенді (графство Кент) сімнадцятирічний мусульманин був заарештований співробітниками безпеки після невдалої спроби (з криками “Аллах Акбар”) схопити факел.

Факели з олімпійським вогнем по маршруту естафети несли не тільки бігуни – використовувалися й інші засоби пересування. Серед них – моторний човен (в гавані Брістоля), рятувальна шлюпка (в одній з проток), пароплав (на озері Віндермір), гребний човен (по річці Мідуей в Мейдстані), пант – плоскодонний ялик (по річці Кем

Шлях олімпійського вогню до столиці XXII зимових Олімпійських ігор Сочі (2014)

Подорож олімпійського вогню на шляху до Ріо-де-Жанейро (2016)

у Кембриджі), катер на Темзі (до речі, ним керував відомий футболіст Девід Бекхем). Везли факели і різними залізницями – історичними, магістральними, вузькоколійними, і на фунікулері (в Гастингсі), і в трамваях (в Блекпулі на острові Мен), і в лондонському метро (між станціями “Вімблдон” і “Вімблдон-парк”), і в автопоїзді (в Суонсі), і на гірському велосипеді (в замському парку Хадлі в Ессексі), і на скакових конях (на Челтнемському і Честерському іподромах) тощо.

На Олімпійський стадіон Лондона факел з олімпійським вогнем вніс прославлений британський спортсмен – п'ятиразовий олімпійський чемпіон (1984, 1988, 1992, 1996, 2000) з академічного веслування Стівен Редгрейв. Він передав факельну естафету групі з семи молодих спортсменів, які – сімома факелами – запалили на стадіоні олімпійський вогонь, що складався з 204 палаючих пелюсток.

29 вересня 2013 р. в Олімпії відбулася церемонія запалювання олімпійського вогню для факельної естафети XXII зимових Олімпійських ігор 2014 р. у Сочі. Першим факелоносцем став грецький спортсмен – лижник Янніс Антоніу, який передав естафету російському хокеїстові Олександр Овечкіну. Грецька частина маршруту естафети (2000 км) тривала з 29 вересня по 5 жовтня 2013 р., коли олімпійський вогонь було передано делегації оргкомітету “Сочі-2014” і 6 жовтня доставлено до Москви. Звідти 7 жовтня розпочався російський етап естафети (довжиною 65 тисяч кілометрів), що проходив по територіях 83 суб'єктів Російської Федерації – через 2900 її міст і сіл. В естафеті взяли участь 14 тисяч факелоносців. Під час цієї факельної естафети олімпійський вогонь був піднятий на найвищу гору Європи – західну вершину Ельбрусу (5642 м), а також – у спеціальному пристрої – побував на глибині під водою в озері Байкал. Крім того, один з

факелів естафети (зі зрозумілих причин – без олімпійського вогню) був доставлений на Міжнародну космічну станцію (МКС), після чого повернуто звідти на Землю.

На маршруті естафети не обійшлося без інцидентів. Так, 27 листопада в Хакасії загорівся рукав куртки факелоносця Петра Макаруча; 13 грудня в Єкатеринбурзі (Свердловська область) пальне, що вихлюпнулося з факела, підпалило шапку, а потім і куртку факелоносця Анатолія Геращенко; 15 грудня в Кургані до лікарів звернувся факелоносець Вадим Горбенко, який перехвилювався. Медики діагностували серцевий напад і госпіталізували спортсмена, але, на жаль, врятувати його життя не вдалося.

Церемонія запалювання олімпійського вогню для Ігор XXXI Олімпіади-2016 в Ріо-де-Жанейро відбулася в грецькій Олімпії 21 квітня 2016 р. Після завершення грецького етапу факельної естафети олімпійський вогонь на борту літака відправився в Бразилію, куди прибув 27 квітня. Національний етап естафети стартував 3 травня і пройшов по всій величезній території цієї країни – за участю 12 тисяч факелоносців. Протяжність маршруту естафети становила понад 20 000 км по суші і понад 16 000 км по повітрю.

Дизайн олімпійського факела було розроблено в студії Chelles & Hayashi (в Сан-Паулу); однією з його конструктивних особливостей були рухливі сегменти, що розкривалися по вертикалі при передачі естафети від факелоносця до факелоносця, причому відкривалися приховані елементи у вигляді хвилястих ліній, виконаних в кольорах, які символізують море, гори, небо, сонце, і в кольорах державного прапора Бразилії.

Естафета олімпійського вогню завершилася в Ріо-де-Жанейро на стадіоні “Маракана” 5 серпня 2016 р. під час урочистого відкриття Ігор XXXI Олімпіади.

За рік до початку XXIII зимових Олімпійських ігор – 9 лютого 2017 р. – в Республіці Корея відбулося представлення факела для естафети олімпійського вогню цих Ігор. Церемонія проходила в хокейному палаці міста Каннін, яке, поряд зі столицею зимових Ігор-2018 Пхьончханом, стало одним з двох основних центрів проведення олімпійських змагань. За зовнішнім виглядом факел чимось нагадував витягнуту булаву (завдовжки 700 мм), у якій у верхній частині – кілька поздовжніх розрізів. Конструкція факела забезпечувала горіння полум'я в будь-яких погодних умовах, в тому числі під час сильного вітру і рясного снігопаду.

Олімпійський вогонь для XXIII зимових Олімпійських ігор було запалено в грецькій Олімпії 24 жовтня 2017 р. Після завершення етапу факельної естафети на території Греції олімпійський вогонь з Афін на борту літака доставили в Республіку Корея. Там факельна естафета стартувала в Інчхоні 1 листопада 2017 р. Маршрут цієї естафети, в якій взяли участь 7500 факелоносців, мав протяжність 2018 км, проходив протягом ста днів через всі провінції цієї країни і закінчився 9 лютого 2018 р. у Пхьончхані на церемонії відкриття XXIII зимових Олімпійських ігор.

Під час урочистої церемонії відкриття Ігор Олімпіади або зимових Олімпійських ігор олімпійський вогонь запалюється представником (або представниками) тієї країни, чиє місто є організатором Ігор.

1 серпня 1936 р. у Берліні, де відкривалися Ігри XI Олімпіади, право запалити вогонь було надано німецькому легкоатлету Фріцу Шільгену, який завершив факельну естафету.

Серед тих, хто в різні роки удостоювався честі запалити олімпійський вогонь під час церемонії відкриття Ігор, були видатний фінський легкоатлет – дев'ятиразовий олімпійський чемпіон Пааво Нурмі (Гельсінкі-1952); радянський баскетболіст – олімпійський чемпіон Ігор-1972 у Мюнхені Сергій Белов (Москва-1980); американський лег-

коатлет – олімпійський чемпіон Ігор-1960 у десятиборстві Рефер Джонсон (Лос-Анджелес-1984); в Атланти-1996 – видатний американський боксер Мохаммед Алі, який до переходу в професіонали, в аматорському боксі, виступаючи ще як Кассіус Клей, став олімпійським чемпіоном на Іграх-1960 у Римі. Під час урочистої церемонії відкриття Ігор XXVII Олімпіади в Сіднеї (2000) відома австралійська легкоатлетка Кеті Фрімен, завершуючи на стадіоні естафету олімпійського вогню, провела своїм факелом по водній поверхні, після чого з води піднявся великий палаючий олімпійський факел. В Афінах на відкритті Ігор XXVIII Олімпіади (2004) олімпійський вогонь в чаші запалив олімпійський чемпіон Ігор-1996 у вітрильному спорті грецький спортсмен Ніколаос Какламанакіс, а на церемонії відкриття Ігор XXIX Олімпіади в Пекіні (2008) – прославлений китайський гімнаст, володар шести олімпійських медалей Ігор-1984 (в тому числі трьох золотих) Лі Нін, причому завершальний етап факельної естафети він подолав у повітрі, де над глядачами, які зібралися на олімпійському стадіоні, він “біг”, підтримуваний спеціальною системою підвіски.

Серед тих, хто запалював олімпійський вогонь на церемонії відкриття зимових Олімпійських ігор, були американський ковзаняр, олімпійський чемпіон зимових Ігор-1952 на дистанції 500 м Кеннет Хенрі (в Скво-Веллі-1960); відомий французький фігурист Ален Кальма (в Греноблі-1968); австрійські спортсмени – чемпіон зимових Олімпійських Ігор-1964 у санному спорті Йозеф Файстмантль і чемпіонка тих самих зимових Ігор з гірськолижного спорту Крістл Хаас (в Інсбруку-1976); японська фігуристка Мідорі Іто (в Нагано-1998).

У Солт-Лейк-Сіті на церемонії відкриття XIX зимових Олімпійських ігор-2002 право запалити олімпійський вогонь було надано хокеїстам тієї збірної команди США, яка за 22 роки до цього – на XIII зимових Олімпійських іграх-1980 Лейк-Плесіді –

Несподіваними рішеннями відрізнялася церемонія запалювання олімпійського вогню на XXIII зимових Олімпійських іграх у Пхьончхані (2018)

Олімпійський вогонь на церемонії відкриття Ігор XVIII Олімпіади в Токіо (1964) запалив японський студент Йосинорі Сакаї, який народився 6 серпня 1945 р. – у день атомного бомбардування Хіросіми

у вирішальному матчі перемогла збірну СРСР, що вважалася тоді фаворитом, і завоювала олімпійське “золото”.

На церемонії відкриття XX зимових Олімпійських ігор 2006 р. у Турині олімпійський вогонь був запалений уславленою італійською лижницею Стефанією Бельмондо – володаркою десяти олімпійських медалей різного ґатунку (2 золотих, 3 срібних, 5 бронзових), завойованих нею на Іграх в 1992, 1994, 1998 і 2002 рр.

Під час відкриття XXII зимових Олімпійських ігор 2014 р. у Сочі олімпійський вогонь в чаші на стадіоні “Фішт” запалили триразовий олімпійський чемпіон з хокею з шайбою Владислав Третьяк і триразова олімпійська чемпіонка з фігурного катання на ковзанах Ірина Родніна.

На церемонії відкриття Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро почесне право запалити олімпійський вогонь на стадіоні “Маракана” отримав бразильський легкоатлет Вандерлей де Ліма – бронзовий призер в марафонському бігу на Іграх XXVIII Олімпіади-2004 в Афінах (той самий, який тоді міг би стати олімпійським чемпіоном, якби йому не завадив нетверезий уболівальник з Ірландії, що схопив спортсмена і силою затримав його).

Молоді канадські спортсмени Сандра Хендерсон і Стефан Префонтейн запалюють олімпійський вогонь на церемонії відкриття Ігор XXI Олімпіади (Монреаль, 1972)

А на відкритті XXIII зимових Олімпійських ігор-2018 в Пхьончхан їх вогонь запалила олімпійська чемпіонка Ігор-2010 з фігурного катання на ковзанах Кім Ю На.

Зазначимо, що право запалити олімпійський вогонь надавалося не тільки відомим спортсменам.

Наприклад, під час церемонії відкриття Ігор XVIII Олімпіади 1964 року в Токіо олімпійський вогонь запалив японський студент Йосинорі Сакаї, що народився 6 серпня 1945 р. – у день атомного бомбардування Хіросіми. На церемонії відкриття Ігор XXI Олімпіади (1976) в Монреалі олімпійський вогонь запалили двоє молодих канадських спортсменів – 16-річна Сандра Хендерсон і 18-річний Стефан Префонтейн (таким чином організатори цих Ігор підкреслили єдність англомовного і франкомовного населення Канади).

Через декілька хвилин буде запалено олімпійський вогонь у Мехіко (1968)

На церемонії відкриття VI зимових Олімпійських ігор (Осло-1952) право запалювання олімпійського вогню було надано Егілу Нансену – онукові великого дослідника Арктики Фрїтьофа Нансена, а в 1980 р. у Лейк-Плесіді, де відкривалися XIII зимові Олімпійські ігри, – американському лікарю, доктору психології Чарлзу Керру. На XV зимових Олімпійських іграх 1988 р. у Калгарі вогонь запалила школярка Робін Перрі; на XVI зимових Олімпійських іграх 1992 р. в Альбервілі – школяр Франсуа-Сірілл Гранж разом з відомим французьким футболістом Мішелем Платіні, на XVII зимових Олімпійських іграх 1994 р. у Ліллегаммері – норвезький кронпринц Хокон (спадкоємець королівського престолу цієї країни).

Олімпійський вогонь горить безперервно протягом Ігор.

Олімпійською хартією визначені три основні традиційні урочисті церемонії Олімпійських ігор: церемонія відкриття; церемонія закриття; церемонія нагородження, медалі та дипломи.

На самому початку історії Олімпійських ігор сучасності (Афіни, 1896) церемонія їх відкриття багато в чому відрізнялася від тих, які відбувалися

Спортсмени різних країн на парадах церемоній відкриття Олімпійських ігор

в подальшому – в XX і в XXI століттях. Тоді, наприкінці XIX ст., ще не було ні традиційного нині параду команд країн-учасниць, ні ритуалу підняття олімпійського прапора, ні багато чого іншого.

Генерал Олексій Бутовський, який входив до першого складу Міжнародного олімпійського комітету, так описав відкриття Ігор I Олімпіади в нарисі “Афіни навесні 1896 року”: “Рівно о призначеній годині музика почесної варти біля входу в стадіон сповістила про прибуття королівського сімейства. Стотисячний натовп примовкнув, встав, голови оголилися. Король... в супроводі королеви, принців, принцеси Марії і її нареченого, великого князя Георгія Михайловича, супроводжуваний вищими сановниками держави, дипломатичним корпусом та комітетом ігор – грецьким і міжнародним, при звуках народного гімну, повільно пройшов по арені, по всій її довжині, і зайняв місце в головному почесному заокругленні амфітеатру. Всі погляди з очікуванням звернулися до цього головному пункту. Королевич Константин, який стояв на чолі грецького комітету Ігор, вийшов до центру заокруглення і виголосив коротку промову, в якій, згадавши про те, що грецькому народу випала щаслива доля від-

новлення установи, яка мала таке високе і благородне значення в житті його предків, засвідчив, що всі приготування до майбутнього торжества закінчені і що народ, який зібрався, й іноземні гості чекають тільки на санкції Його Величності для початку перших відновлених Олімпійських ігор. Під захоплені крики багатотисячного натовпу король Греції Георг I проголосив відкриття “Перших Міжнародних Олімпійських ігор в Афінах”.

Нині чинна урочиста церемонія відкриття Олімпійських ігор починається з того, що в центральній ложі стадіону з’являються глава держави, на території якої розташоване місто, що є організатором Ігор, президент Міжнародного олімпійського комітету, голова оргкомітету Ігор, глава Національного олімпійського комітету цієї країни і особи, що їх супроводжують. Звучить державний гімн країни, чие місто приймає Олімпійські ігри (Бутовський, 1896).

Парад учасників Ігор традиційно відкриває делегація Греції – країни, яка подарувала світові Олімпійські ігри. За нею слідують делегації країн (територій), що беруть участь в Іграх, за алфавітним порядком (відповідно до алфавіту мови тієї країни, де проводяться Ігри). Попереду кожної делегації

Вперше олімпійську клятву від імені спортсменів виголосив бельгійський фехтувальник Віктор Буан (Антверпен, 1920)

несуть транспарант з назвою країни (території), а за ним йде прапороносець – представник країни з її державним прапором. Завершує парад делегація тієї країни, в якій проводяться Олімпійські ігри.

Після проходження по доріжці стадіону делегації шикуються на полі обличчям до центральної трибуни. Голова оргкомітету Ігор представляє присутніх учасникам, гостям та глядачам президента Міжнародного олімпійського комітету, який виступає з короткою вітальною промовою, закінчуючи її зверненням до глави держави, яка приймає Ігри, з проханням відкрити їх.

Глава держави, відкриваючи Ігри Олімпіади, вимовляє наступні слова: “Я оголошую відкрити Олімпійські ігри (назва міста-організатора), що святкують (номер Олімпіади) Олімпіаду сучасності”.

Арбітри вперше виголосили клятву судити чесно у 1968 р. на церемонії відкриття Ігор XIX Олімпіади у Мехіко. На фото – Мік Басі, який проголосив Олімпійську клятву від імені суддів у Лондоні у 2012 р.

Так само відбувається і відкриття зимових Олімпійських ігор.

Після оголошення глави держави про відкриття Ігор звучать фанфари. Групою з восьми чоловік у формі (зазвичай в парадній військовій, але можливі й інші варіанти) вноситься (в горизонтальному положенні) олімпійський прапор, який під звуки олімпійського гімну піднімається на центральному флагштоку. Звучить артилерійський салют. На доріжці стадіону завершується факельна естафета. Той, кому довірено її заключний етап, запалює олімпійський вогонь в чаші стадіону. Вимовляються олімпійська клятва від імені атлетів (клянуться спортсмен з країни, в якій проводяться Ігри), олімпійська клятва від імені тренерів (її виголошує тренер з країни, де проводяться Олімпійські ігри) та олімпійська клятва від імені суддів (клянуться суддя з країни, в якій проходять Ігри).

Оркестр і хор виконують державний гімн країни, в якій проводяться Ігри.

Після цього делегації учасників Олімпійських ігор залишають поле стадіону, на якому починається театралізована вистава.

Олімпійська клятва, виголошена на церемонії відкриття Ігор, є традиційним ритуалом. Перший її текст був розроблений в 1913 р. президентом МОК П'єром де Кубертеном, який запропонував Міжнародному олімпійському комітету відродити ритуал, подібний аналогічному, який був на Олімпійських іграх у Стародавній Греції – клятві честі в Олімпії біля вівтаря Зевса.

Вперше в історії Олімпійських ігор сучасності олімпійську клятву від імені всіх спортсменів – учасників Ігор VII Олімпіади 1920 р. в Антверпені виголосив бельгійський фехтувальник Віктор Буан.

Ця олімпійська клятва має такий вигляд: “Від імені всіх спортсменів я обіцяю, що ми будемо брати участь в цих Іграх, поважаючи і дотримуючись пра-

Від імені тренерів олімпійська клятва вперше була виголошена на I Юнацьких олімпійських іграх 2010 р., а потім – на Іграх XXX Олімпіади у Лондоні (2012). На фото – проголошення клятви у Ріо-2016

Нагородні медалі Ігор різних Олімпіад

вил, за якими вони проводяться, в істинно спортивному дусі, на славу спорту і в ім'я честі своїх команд”.

На Іграх XXVII Олімпіади 2000 р. у Сідней в тексті олімпійської клятви вперше з'явилися слова

Парад на церемонії закриття Олімпійських ігор розпочинають прапороносці з державними прапорами країн-учасниць

Церемонія нагородження включає вручення призерам медалей, дипломів і букетів

про зобов'язання спортсменів не використовувати допінг, це входить в олімпійську клятву і понині.

У 1968 р. МОК включив в церемонію відкриття Ігор Олімпіад та зимових Олімпійських ігор, поряд з олімпійською клятвою спортсменів, і олімпійську клятву суддів. Вперше вона прозвучала в 1972 р. на церемонії відкриття Ігор XX Олімпіади в Мюнхені. Виголосив її суддя з кінного спорту Хайнц Полай з ФРН.

Олімпійська клятва суддів сьогодні має такий вигляд: “Від імені всіх суддів і офіційних осіб я обіцяю, що ми будемо виконувати наші обов'язки під час цих Олімпійських ігор зі всією неупередженістю, поважаючи і дотримуючись правил, за якими вони проводяться, в істинно спортивному дусі”.

Під час церемонії нагородження переможці та призери Олімпійських ігор піднімаються на п'єдестал, де їм вручають медалі і дипломи. Нагородження проводять президент МОК або один з членів МОК, якого супроводжує президент або

Підняття національних прапорів країн, які представляють призери змагань, і виконання національного гімну тієї країни, яку представляє переможець

На церемонії закриття Олімпійських ігор всі спортсмени з різних країн ідуть однією спільною колоною (на фото – парад на церемонії закриття Ігор-1996 в Атланті)

віце-президент відповідної міжнародної спортивної федерації. Під звуки державного гімну країни, яку представляє спортсмен (або команда), що став олімпійським чемпіоном, піднімаються прапори тих країн, чії спортсмени (команди) посіли, відповідно, перше, друге і третє місце в цьому виді змагань.

Але слід зазначити, що так було не завжди. Нагородження переможців Ігор І Олімпіади (1896) в Афінах проходило в день закриття Ігор. На голову кожного з олімпійських чемпіонів покладалася віночка, тріумфаторам Ігор вручали оливкову гілку зі священного гаю в Олімпії, а також медаль, зроблену з позолоченого срібла, і диплом, який був оформлений як твір мистецтва (автор – Алкалаос Гізіс). Спортсмен, який завоював 2-ге місце, нагороджувався медаллю з бронзи і гілкою лавра.

Олімпійський салют у момент закриття Олімпійських ігор

Президент МОК Томас Бах здійснює символічну передачу олімпійського прапора від мера міста, яке приймало Олімпійські ігри, меру міста, котре прийматиме наступні Олімпійські ігри

На різних фотографіях, які закарбували моменти нагородження переможців Ігор Олімпіад до 1920-х років, видно, що на узвишші стоять аж ніяк не спортсмени, а королі, глави урядів та інші високопоставлені особи, що вручають нагороди, тоді як самі атлети під час цієї церемонії знаходяться внизу.

Згодом в цьому ритуалі відбулися закономірні зміни, внаслідок яких переможці і призери Ігор стали підніматися на п'єдестал пошани, а ті, хто вручає їм завойовані олімпійські нагороди, стоять при цьому внизу.

Церемонія закриття Олімпійських ігор починається парадом представників делегацій, що йдуть загальною колоною, незалежно від їхньої національної і державної приналежності, що символізує об'єднання атлетів з різних країн дружніми узами олімпійського спорту. Попереду колони йдуть прапороносці делегацій з прапорами країн (територій).

Президент МОК оголошує Ігри закритими

Учасники заключного параду шикуються на полі стадіону перед спеціальною трибуною. На центральному флагштоку піднімається державний прапор країни, на території якої проводяться Ігри, на флагштоку праворуч – державний прапор Греції, на флагштоку ліворуч – державний прапор країни, чиє місто буде приймати наступні Ігри. Під час підйому прапорів виконуються відповідні державні гімни.

На церемонії виступає глава оргкомітету Ігор. Потім президент Міжнародного олімпійського комітету оголошує Ігри Олімпіади (зимові Олімпійські ігри) закритими і завершує свій виступ закликком до молоді всіх країн знову зібратися через чотири роки на спортивному святі Олімпійських ігор.

Мер міста, яке приймало Ігри, передає офіційний олімпійський прапор президенту МОК, а той вручає його меру того міста, яке через чотири роки має прийняти наступні Ігри Олімпіади (зимові Олімпійські ігри). У чаші гасне олімпійський вогонь, а на флагштоку під звуки олімпійського гімну опускається олімпійський прапор, який виносять зі стадіону. Спортсмени під музику залишають олімпійський стадіон.

Крім уже розглянутих нами олімпійських ритуалів, пов'язаних із запаленням олімпійського вогню в Олімпії і факельною естафетою, що несе цей вогонь в олімпійське місто, і ритуалів, що входять у церемонії відкриття і закриття Олімпійських ігор і в церемонії нагородження переможців і призерів Ігор, до них належить і підняття державних прапорів країн (національних прапорів територій) в олімпійському селищі.

Одним з олімпійських ритуалів був олімпійський салют – свого роду різновид римського салюту, але з більш високим підніманням руки. Це вітання використовувалося на Іграх VIII Олімпіади 1924 р.

у Парижі і на Іграх XI Олімпіади 1936 р. у Берліні. Але після закінчення Другої світової війни олімпійський салют – зважаючи на його велику зовнішню схожість з нацистським вітанням – більше не використовується на Іграх (хоча і не заборонений офіційно).

Олімпійські нагороди

Олімпійськими нагородами є медалі, дипломи та призи, що засновані і присуджуються Міжнародним олімпійським комітетом.

Золоті олімпійські нагородні медалі вручаються спортсменам, які посіли на Іграх перше місце в особистих змаганнях, і членам команд, які здобули перемогу в олімпійських турнірах (у тих видах змагань, де розігрується командна першість). Срібні олімпійські медалі отримують спортсмени, які посіли на Іграх в особистих змаганнях друге місце, а бронзові медалі – за третє місце. Срібні і бронзові медалі вручаються також членам команд, які посіли, відповідно, друге і третє місця в олімпійських турнірах.

Олімпійські медалі того чи іншого ґатунку отримують і ті члени команд, що посіли перше, друге і третє місця, які не брали участь у фінальних змаганнях, – наприклад, коли в естафетах у легкій атлетці або в плаванні на одному або декількох етапах в попередніх змаганнях (або, скажімо, в півфіналі) бігли (пливли) одні спортсмени, а в фіналі – інші, або коли в ігрових видах спорту ті чи інші учасники команди не виступали у фінальному матчі (або в матчі за третє місце).

На Іграх XXVIII Олімпіади в Афінах, як і в стародавні часи, переможців нагороджували оливковим вінком

Переможці Ігор XI Олімпіади 1936 р. у Берліні були увінчані дубовим вінком і отримували в подарунок саджанець дуба. На сьогодні з багатьох цих саджанців вирости величезні дерева, які прикрашають стадіони різних міст

Нагородний диплом Ігор I Олімпіади (Афіни, 1896)

У тих випадках, коли одне й те саме призове місце розділили кілька спортсменів, які показали в змаганнях Ігор однаковий результат, всі вони стають олімпійськими чемпіонами і нагороджуються золотими медалями. Аналогічно срібними або бронзовими олімпійськими медалями нагороджуються всі спортсмени, що показали однаковий результат, якщо вони посіли, відповідно, другі або треті місця.

Якщо перше місце на Іграх розділили два спортсмени, які завоювали таким чином по золотій медалі, то наступний призер нагороджується бронзовою медаллю, а срібна нагорода не присуджується. Якщо ж перше місце розділили три спортсмена (або більше) і, отже, кожен з них завоював по золотій медалі, то ні срібна, ні бронзова медалі в цьому виді змагань не присуджуються. Подібним же чином вирішуються питання, якщо два або три спортсмени, показавши однакові результати, розділили друге-третє або друге-третє-четверте місце:

Нагородна медаль Ігор II Олімпіади (Париж, 1900)

Нагородна медаль, виготовлена із золота 583-ї проби, Ігор IV Олімпіади (Лондон, 1908)

всі вони отримують по срібній медалі, а бронзові нагороди не присуджуються.

Дипломами МОК нагороджуються всі призери, а також спортсмени, які посіли в особистих або командних змаганнях четверті, п'яті і шості місця. Олімпійські дипломи вручаються і тим членам команд, які посіли перші-шості місця, які не виступали у фінальних змаганнях (Большая олимпийская..., 20016).

Всі учасники Олімпійських ігор та офіційні особи, персонал команд (за поданням національних олімпійських комітетів) і суддівський апарат (за поданням міжнародних спортивних федерацій) отримують випущені до Ігор пам'ятні медалі та дипломи.

Нагородні медалі Ігор Олімпіад

У давньогрецьких Олімпійських іграх переможця змагання увінчували вінком з гілок дерева оливи, зрізаних в священному гаю Алтіс. Переможець отримував різні призи (в тому числі і грошові), але його ніколи не нагороджували медаллю.

При відродженні Олімпійських ігор у сучасних умовах питання про нагородження переможців та призерів було вирішено на установчому I Олімпійському конгресі, яке відбулося в Парижі у 1984 р. В ухваленій на цьому форумі Олімпійській хартії було визначено, що за перше і друге місця в змаганнях Ігор вручаються медалі (діаметром 60 мм, завтовшки 3 мм), виготовлені зі срібла 925-ї проби, причому золота медаль для переможця має бути покрита шістьма грамами чистого золота, а за третє місце – бронзова медаль. Встановлювалося і вручення почесних дипломів спортсменам, які посіли місця з першого по шосте.

Але фактично на Іграх I Олімпіади сучасності нагородження відбувалося по-іншому. У кожному виді змагань призовими вважалися лише перше і друге місця. У зв'язку з цим спортсмену, який заво-

Нагородна медаль Ігор IX Олімпіади (Амстердам, 1928).
Автор медалі Джузеппе Кассіолі

ював перше місце, вручалася позолочена срібна медаль, а тому, хто посів друге місце, – бронзова нагорода. Спортсмени, що посіли третє місце, медалями не нагороджувалися.

На лицьовому боці медалей, якими нагороджувалися переможці і призери Ігор I Олімпіади, була зображена голова Зевса Олімпійського, який тримає в руці земну кулю, на якій стоїть Ніка – богиня перемоги – з гілкою оливи в руках. Ліворуч від цього зображення напис “Олімпія”, а праворуч – прізвище художника (медаль створив француз Жюль Шаплен). На зворотному боці зображено грецький Акрополь, а над ним (вгорі медалі півколом і внизу – в два рядки) напис “Міжнародні Олімпійські ігри в Афінах. 1896”.

На Іграх II Олімпіади 1900 р. у Парижі також нагороджувалися спортсмени, які посіли перше і друге місце. Оскільки ці Ігри були приурочені до всесвітньої виставки, що проходила тоді, на прямокутних нагородних плакетках (вони вручалися переможцям і призерам Ігор-1900 замість звичних круглих медалей) взагалі не було слів “Олімпійські ігри”. На лицьовому боці нагородної плакетки – зображення крилатої богині перемоги, що летить над стадіоном; вгорі напис “Республіка Франція”, ліворуч – “Париж, 1900”, праворуч – “Всесвітня виставка”. А на зворотному боці – фігура переможця на п’єдесталі пошани, який тримає в здійнятій руці гілку оливи, і напис “Чемпіонат з гімнастики” (в ті часи слово “гімнастика” вживалося не тільки щодо конкретного

виду спорту, а й щодо спорту взагалі). Всі написи на лицьовому і зворотному боках нагородної плакетки були зроблені французькою мовою. Плакетки були виготовлені з бронзи, вкритою шаром срібла.

Хоч на Іграх I і II Олімпіад спортсмени, які посіли третє місце, не нагороджувалися, проте для спрощення та уніфікації підрахунків кількостей золотих, срібних і бронзових медалей у спеціальній літературі з історії Олімпійських ігор сучасності, виданої як у нас в країні, так і за кордоном, “бронзовими” призерами вважаються ті атлети, які були третіми в різних видах олімпійських змагань.

На Іграх III Олімпіади 1904 р. у Сент-Луїсі, також приурочених до всесвітньої виставки, що проходила в цьому місті, нагороди – медалі – вручалися вже не двом, а трьом спортсменам, які посіли 1-ше, 2-ге і 3-тє місце в кожному виді змагань. При цьому медаль за перше місце була з позолоченого срібла, за друге – срібна, за третє – бронзова.

Порівняно з нагородами перших трьох Ігор Олімпіад, у медалей, що призначалися для переможців і призерів Ігор IV Олімпіади 1908 р. у Лондоні, діаметр був дуже маленьким – тільки 33 мм. Хоча Олімпійською хартією пропонувалося нагороджувати переможців Ігор позолоченими срібними медалями, однак організатори Ігор IV Олімпіади-1908 вирішили нагороджувати спортсменів, які посіли в олімпійських змаганнях перші місце, медалями, повністю виготовленими із золота 583-ї проби. За друге місце спортсмени нагороджувалися срібними медалями, а за третє – бронзовими.

На Іграх V Олімпіади 1912 р. у Стокгольмі діаметр нагородних медалей також дорівнював 33 мм. Організатори цих Ігор вирішили нагороджувати переможців у індивідуальних змаганнях медалями, повністю виготовленими із золота 583-ї проби, а спортсменів команд-переможниць – позолоченими срібними медалями. Для нагородження за другі місце призначалися срібні медалі, а за треті – бронзові.

Для нагородження переможців і призерів Ігор VII Олімпіади 1920 р. в Антверпені призначалися медалі діаметром 60 мм. За 1-ше місце – позолочена срібна медаль, за 2-ге – з срібла, за 3-тє – з бронзи.

Нагородна медаль Ігор XXVII Олімпіади (Сідней, 2000)

Нагородна медаль Ігор XXVIII Олімпіади (Афіни, 2004)

Для Ігор IX Олімпіади 1928 р. в Амстердамі ескіз нагородної медалі (діаметр 55 мм) створив професор з Флоренції Джузеппе Кассіолі. На лицьовому боці зображена богиня перемоги з пальмовою гілкою в лівій руці і лавровим вінком у зведеній правій; ліворуч – грецька амфора із зображенням змагань атлетів, праворуч – фрагмент амфітеатру, над яким напис: “IX Олімпіада. Амстердам. 1928”, на зворотному боці зображено групу атлетів, які несуть на плечах переможця-олімпіоніка, який в лівій руці тримає пальмову гілку, а правою вітає учасників Ігор.

Творіння Джузеппе Кассіолі виявилось настільки вдалим, що не тільки було удостоєно спеціального призу Міжнародного олімпійського комітету, а й у подальшому – протягом сорока років – сюжет лицьового та зворотного боків медалі повторювався, змінювався тільки напис – порядковий номер Ігор Олімпіади, назва міста та рік проведення ігор. Лицьовий бік медалі залишався незмінним ще довше – до 2004 р.

Ескіз нагородної медалі для Ігор XXVII Олімпіади 2000 р. у Сідней розробив співробітник Австралійського монетного двору Войцех П’єтранек. Хоча лицьовий бік медалі і зберіг у загальних рисах традиційний вигляд, але там же відображені і гілки австралійської акації. При створенні ескізу лицьового боку медалі автор припустився помилки: замість силуету грецького амфітеатру зобразив обриси римського Колізею, проте фахівці помітили це занадто пізно, коли виправити допущену неточність було вже неможливо. На зворотному боці медалі зображено відому у всьому світі будівлю Сіднейської опери, а також п’ять переплєтених кілець і факел з олімпійським вогнем. Медаль для нагородження за 1-ше місце (210 г) – зі срібла і покрита шістьма грамами золота; медаль за 2-ге місце (також

Нагородна медаль Ігор XXXI Олімпіади (Ріо-де-Жанейро, 2016)

210 г) – зі срібла. Медалі за 3-тє місце (з 170 г) були виготовлені з і переплавлених одноцентрових і двучентових монет, що вийшли з обігу, з додаванням невеликої кількості срібла.

Вигляд нагородних медалей, створених для Ігор XXVIII Олімпіади 2004 р. в Афінах, відрізнявся від усіх попередніх як лицьовим боком, так і зворотним. Ще коли був оголошений конкурс на створення дизайну медалі, його учасникам висунули умову: в композицію обов’язково мають бути включені такі елементи давньогрецької культури, як зображення богині Нікі і силует того стадіону в Афінах, на якому в 1896 р. проходили Ігри I Олімпіади сучасності. Особливо слід зазначити, що якщо на нагородних медалях багатьох попередніх Олімпійських ігор богиня перемоги відображена сидячою, то на медалі 2004 р. її вигляд інший: вона ніби влітає на стадіон. На зворотному боці медалі зображено чашу з олімпійським вогнем, емблему Ігор-2004 і рядки з Олімпійського оди, створеної грецьким поетом Піндаром в 460 р. до н.е. Крім медалі за 1-е місце, кожному олімпійському чемпіону вручали і “котінос” – гілку оливи у вигляді вінка.

У різні часи застосовувалося різне кріплення олімпійських медалей: ланцюжок, стрічки тощо

У нагородних медалей Ігор XXIX Олімпіади 2008 р. у Пекіні на лицьовому боці було зображення богині Нікі на стадіоні, на задньому плані – силует стародавнього Акрополя; вгорі напис: “XXIX Олімпійські ігри. Пекін. 2008” (англійською мовою) і п’ять переплєтених олімпійських кілець. А на зворотному боці медалі, зробленої з включенням нефриту (у вигляді полірованого круглого диска з отвором), в центрі – металева вставка з емблемою Ігор, п’ять переплєтених кілець і напис “Beijing 2008” (“Пекін 2008”). На верхньому краю медалі вухко для стрічки, на якій традицій-

ний китайський орнамент. На медалі, що вручається спортсмену, який посів 1-ше місце, білий нефрит, на медалі за 2-ге місце – сіруватий, на медалі за 3-тє місце – зелений. Як підкреслив виконавчий віце-президент оргкомітету Ігор в Пекіні Чжан Сяо, нагородні медалі є гармонійним поєднанням китайської культури і олімпійських ідей, сприяють поширенню ідеалів і концепції Ігор, демонструють високий рівень образотворчого мистецтва і технологій Китаю (Трескиин, Штейнбах, 2008).

У нагородних медалях Ігор XXX Олімпіади 2012 р. в Лондоні (дизайн – Девіда Уоткінса) був використаний дизайн лицьового боку медалі, створеної вже згадуваним раніше італійським художником з Флоренції Джузеппе Кассіолі, який в 1921 р. виграв конкурс, оголошений МОК на створення нагород для переможців і призерів ігор IX Олімпіади-1928 в Амстердамі. На лицьовому боці медалі Ігор-2012 була традиційно зображена богиня перемоги Ніка на тлі афінського Панатінаїкоса – з пальмовою гілкою в лівій руці і лавровим вінком у правій, а також напис “XXX Olympiad London 2012” і п’ять олімпійських кілець. На зворотному боці медалі – емблема Ігор-2012 в Лондоні – як новий архітектурний вираз, метафора сучасного англійського міста – на опуклому тлі, що нагадує амфітеатр.

В цілому на Королівському монетному дворі було виготовлено для Ігор-2012 2100 нагородних олімпійських медалей різного ґатунку (форма – кругла, діаметр – 85 мм, товщина – 7 мм). Матеріалом для медалі за 1-ше місце служило срібло 925-ї проби з домішкою міді, покрите 6-ма грамами золота (вага нагороди – 412 г); для медалі за 2-ге місце – срібло 925-ї проби з домішкою міді (вага нагороди – 412 г); для медалі за 3-тє місце – матеріал, що складається з міді (97,0%), цинку (2,5%) і олова (0,5%), а маса нагороди становила 357 м.

У нагородних медалях для Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро на лицьовому боці була традиційно зображена богиня перемоги Ніка на тлі афінських Акрополіса і Панатінаїкоса, а також напис “XXXI Olympiad Rio 2016” і п’ять олімпій-

ських кілець. На зворотному боці медалі – зображення емблеми Ігор-2016, обрамлене лавровим листям, що було покликано символізувати зв’язок сили природи і олімпійського духу.

Назва виду спорту, як і імена і прізвища чемпіонів і призерів олімпійських змагань цих Ігор, наносилися променем лазера уздовж зовнішнього краю медалі, який був тоншим, ніж її центральна частина.

На Бразильському монетному дворі для Ігор-2016 було виготовлено в цілому 2488 нагородних олімпійських медалей різного ґатунку (форма – кругла, вага – 500 г), в тому числі нагород за 1-ше місце – 812, за 2-ге місце – 812, за 3-тє місце – 864.

Нагородні медалі зимових Олімпійських ігор

Чемпіони зимових Олімпійських ігор нагороджуються позолоченими срібними медалями, спортсмени, які посіли 2-ге місце – срібними, 3-тє місце – бронзовими.

На відміну від нагородних медалей Ігор Олімпіад, у медалей зимових Олімпійських ігор немає усталених традицій. Медалі для нагородження переможців та призерів зимових Олімпійських ігор не мають нічого спільного з нагородами Ігор Олімпіад (Большая олимпийская..., 2006).

На лицьовому боці медалей (діаметр 55 мм), якими нагороджували переможців і призерів I зимових Ігор 1924 р. у Шамоні, зображені спортсмен з лижами і ковзанами на тлі гірських вершин і підпис художника Рауля Бернара, на зворотному боці – напис французькою мовою: “Шамоні, Монблан, зимові Ігри, 25 січня – 5 лютого 1924, організовані під керівництвом Французького олімпійського комітету за підтримки Міжнародного олімпійського комітету з нагоди святкування VIII Олімпіади” (Трес-

Нагородна медаль I зимових Олімпійських ігор (Шамоні, 1924)

Нагородна медаль XIV зимових Олімпійських ігор (Сараєво, 1984)

кин, Штейнбах, 2008). Ні на лицьовому, ні на зворотному боці медалей зимових Ігор-1924 не було п'яти переплетених кілець.

Надалі нагородні медалі на зимових Олімпійських іграх завжди мали в своєму оформленні елементи олімпійської символіки, перш за все – п'ять переплетених кілець. Дизайн медалей був найрізнішим; найчастіше в ньому використовувалися стилізовані зображення гірських та інших зимових пейзажів тих місць, де проводилися Ігри, фігурки спортсменів, які символізують ті чи інші види спорту, або ж відповідний спортивний інвентар – лижі з лижними палицями, ковзани, хокейні ключки тощо, а також – майже завжди – офіційна емблема відповідних Ігор, іноді – герб міста, що приймає їх.

Дизайн нагородної медалі для XI зимових Олімпійських ігор 1972 р. у Саппоро розробили японські художники Кауко Ягі (лицьовий бік) і Ікко Танака (зворотний бік). Медаль (розміри 61 x 57 мм) округлої форми, дещо асиметрична в найширшому її місці. На лицьовому боці нагороди – стилізоване зображення звивистої санно-бобслейної траси і контури стадіону з обрисами льодової доріжки. На зворотному боці вгорі – напис (японськими ієрогліфами): "XI зимові Олімпійські ігри, Саппоро", внизу – той самий напис англійською мовою, а в середній частині ліворуч – символічне кругле зображення сонця (таке ж, як і на державному прапорі Японії), праворуч – стилізова-

Нагородна медаль XVI зимових Олімпійських ігор (Альбервіль, 1992)

Нагородна медаль XVIII зимових Олімпійських ігор (Нагано, 1998)

Нагородна медаль XIX зимових Олімпійських ігор (Солт-Лейк-Сіті, 2002)

ний сніжинка, під якою п'ять переплетених кілець. Зверху до медалі прикріплена плакетка, на лицьовому боці якої зображений силует спортсмена, що символізує той чи інший вид спорту з олімпійської програми, а на зворотному боці – його назва (англійською). До медалі прикріплювалася синя стрічка, що має п'ятиколову поздовжню смугу.

Оригінальній конфігурації медалей надали перевагу організатори XIV зимових Олімпійських ігор 1984 р. у Сараєво. Нагорода являла собою пластину (71 x 65 мм) в формі, наближеній до шестикутника (але чотири з шести кутів – закруглені). На цій пластині вибита кругла медаль, що трохи виступає над хвилястою поверхнею. У центрі лицьового боку медалі – емблема зимових Ігор-1984, що являє собою поєднання п'яти переплетених кілець зі стилізованим зображенням сніжинки, а по колу – напис: "XIV зимові Олімпійські ігри, 1984". На зворотному боці медалі – композиція, що символізує зимові Ігри, з гілками оливи. На пластині – назва того виду спорту, для нагородження в якому призначена медаль. Вона кріпиться на червоній стрічці.

Цікаві новації продемонстрували творці нагородних медалей для XVI зимових Олімпійських ігор 1992 р. в Альбервілі. Ці медалі (діаметр 92 мм) являють собою комбінацію металу і прозорого

Нагородна медаль XX зимових Олімпійських ігор (Турин, 2006)

Нагородна медаль XXI зимових Олімпійських ігор (Ванкувер, 2010)

кристалю (ніби символізує шматочок льоду), чого доти жодного разу не було в історії Ігор.

Нагородні медалі XVII зимових Олімпійських ігор 1994 р. у Ліллегаммері (діаметр 78 мм) мали основу, зроблену з темного норвезького граніту, і металеве обрамлення, виготовлене з позолоченого срібла (за 1-ше місце), зі срібла (за 2-ге місце), з бронзи (за 3-тє місце).

Нагородні медалі, що вручалися переможцям і призерам XVIII зимових Олімпійських ігор 1998 р. у Нагано, були виготовлені з використанням поєднання японських і західних технологій і традиційної для району Нагано техніки роботи по металу. У центральній частині розташовані лакові мініатюри, розписані вручну майстрами з провінції Кісо (спосіб "маки" має в основі розпилення найдрібніших золотих частинок на ще не застиглий лак).

Нагородні медалі для XIX зимових Олімпійських ігор 2002 р. у Солт-Лейк-Сіті виявилися найважчими в історії Олімпійських ігор сучасності: нагороди за 1-ше і 2-ге місця важили по 567 г, а за 3-тє місце – 454 г. Крім того, вперше в історії Олімпійських ігор організатори пішли на створення різних варіантів оформлення медалі для кожного з 15 зимових видів спорту, що входять в олімпійську програму.

Дизайн медалей, призначених для нагородження переможців та призерів XX зимових Олімпійських ігор 2006 р. у Турині, розробили італійські художники з групи "Оттавіані" і дизайнери туринського оргкомітету. Нагородна медаль (діаметр 107 мм) являє собою коло з отвором посередині, через яке протягнута стрічка (подібного не було в жодних з попередніх Ігор).

Розробку дизайну як нагородних, так і колекційних медалей для XXI зимових Олімпійських ігор (2010) здійснили спільно Ванкуверський оргкомітет Ігор (VANOC), канадська гірничо-металургійна компанія Teck Cominco, що є офіційним постачальником золота, срібла і бронзи для олімпійських медалей Ігор -2010, і Королівський канадський монетний двір.

Нагородна медаль XXII зимових Олімпійських ігор (Сочі, 2014)

Нагородні олімпійські медалі для XXI зимових Олімпійських ігор 2010 р. у Ванкувері, на відміну від їхніх попередниць, були не плоскими, а вигнутими: творці їх – дизайнери Омера Арбела і Корін Хант – пішли на це, натхненні сніговими просторами і гірськими пейзажами канадської провінції Британська Колумбія і хвилями Тихого океану. При виготовленні нагород використовувалася спеціальна технологія для того, щоб додати медалям хвилюподібності. Маса медалей – від 500 г до 576 г (вони були одними з найважчих в історії Олімпійських ігор).

На лицьовому боці медалей зимових Ігор-2010 були нанесене лазером стилізоване зображення касатки (ці морські ссавці живуть у водах Тихого океану, що омивають узбережжя Британської Колумбії) і п'ять олімпійських кілець, а на зворотному боці – назва цих Ігор (англійською і французькою мовами), емблема Ігор-2010 у Ванкувері, а також назва виду спорту та спортивної дисципліни.

Матеріалом для медалей зимових Ігор-2010 служили: в нагородах за 1-ше місце (діаметр 100 мм) – срібло, покрите 6-ма грамами золота; за 2-ге місце (діаметр 100 мм) – срібло; за 3-тє місце (діаметр 100 мм) – бронза. Загалом було виготовлено 615 нагородних медалей різного ґатунку. Кожна з них була на синьо-зеленій стрічці, на якій був

Нагородна медаль XXIII зимових Олімпійських ігор (Пхьончхан, 2018)

(двома мовами – англійською і французькою) вже задуваний девіз Ігор-2010: *With Glowing Heart / Des plus brilliants* (“з палаючими серцями / До блискучих подвигів”).

На нагородних олімпійських медалях для XXII зимових Олімпійських ігор 2014 р. у Сочі (дизайнери – Сергій Царьков, Олександр Федорин, Павло Наседкін, Сергій Єфремов), як підкреслювали організатори цих Ігор, “золотисті промені сонця переломлюються крізь призму засніжених верхівок гір, тепле море межує з морозним льодом – і, втілюючись у медалях, ці контрасти природи олімпійської столиці Ігор-2014 назавжди залишаться з їх чемпіонами і призерами”. За допомогою гравіювання на нагороди було нанесено своєрідну “клаптеву ковдру” – образ Ігор, який символізує розмаїття культурних традицій народів Росії. На лицьовому боці медалі зображені олімпійські кільця, а на зворотному – назва виду змагань (англійською мовою) та емблема Ігор-2014 в Сочі. Офіційна назва цих Ігор (російською, англійською та французькою мовами) розміщена на ребрі медалей.

Ювелірна компанія “Адамас” виготовила для нагородження переможців та призерів XXII зимових Олімпійських ігор 2014 р. загалом 1300 медалей різного ґатунку. Матеріалом для медалей за 1-ше місце (форма кругла, діаметр 100 мм, товщина 10 мм, маса 531 г) служило срібло 925-ї проби, вкрите 6-ма грамами золота, і полікарбонат; за 2-ге місце (форма кругла, діаметр 100 мм, товщина 10 мм, маса 525 г) – срібло 925-ї проби (з домішкою міді) і полікарбонат; за 3-тє місце (форма кругла, діаметр 100 мм, товщина 10 мм, маса 460 г) – бронза і полікарбонат.

В основу дизайну нагородних медалей XXIII зимових Олімпійських ігор 2018 року в Пхьончхані (дизайн – Лі Сук Ву) покладено мотиви національної культури Кореї. На поверхні кожної медалі були нанесені по діагоналі лінії, які, за задумом організаторів цих Ігор, символізували історію Олімпійських ігор і прагнення їх учасників до перемоги. На лицьовому боці нагороди – олімпійські кільця, а на зворотному – емблема зимових Ігор-2018 і нанесені методом гравіювання назви виду спорту та спортивної дисципліни, для нагородження в яких призначена та чи інша медаль. Стрічки до медалей виготовлені з традиційних для Кореї тканин; на стрічках – написи, виконані шрифтом хангил. Кожна медаль Ігор-2018 зберігається в спеціальному дерев'яному футлярі, дизайн якого, натхненний корейської архітектурою, символізував безліч дерев'яних будівель у цій країні.

Виробником нагород для XXIII зимових Олімпійських ігор-2018 в Пхьончхані Korea Minting, Security Printing & ID Card Operating Corporation було випущено в цілому 777 медалей різного ґатунку (форма кругла, діаметр 92,5 мм, завтовшки 9,42 мм). Мате-

Олімпійський кубок був заснований у 1906 р. президентом МОК П'єром де Кубертеном

ріалом для нагород за 1-ше місце (маса медалі – 586 г – найважча в історії Олімпійських ігор) служило срібло (99,9%), покрите 6-ма грамами золота; за 2-ге місце (маса медалі – 580 г) – срібло; за 3-тє місце (маса медалі – 493 г) – сплав міді (90%) і цинку (10%).

Нагороди, що присуджуються за особливі заслуги перед олімпійським рухом

До олімпійських нагород, які МОК присуджує за особливі заслуги перед олімпійським рухом, належать Олімпійський кубок і Олімпійський орден.

Олімпійський кубок, заснований у 1906 р. президентом МОК П'єром де Кубертеном, постійно зберігається в Олімпійському музеї в Лозанні (Швейцарія). Організаціям або містам, нагороджуваним цим кубком, вручаються пам'ятну бронзову пластину і диплом. Серед тих, кого в різні роки нагороджували Олімпійським кубком, – національні олімпійські комітети Аргентини, Бельгії, Польщі, Фінляндії й такі міста, як Лозанна, Мехіко, Осло, Гельсінкі.

До 1974 р. щорічно присуджувалися ще кілька олімпійських нагород. Серед них – олімпійський почесний диплом, заснований МОК у 1905 р. для нагородження окремих осіб; приз Мохаммеда Тахера (члена МОК для Єгипту з 1934 по 1968 рр.), заснований у 1950 р. для нагородження видатних спортсменів-аматорів,

Олімпійський орден – персональна нагорода, що присуджується МОК за особливі заслуги перед олімпійським рухом

у тому числі й тих, які не виступали на Олімпійських іграх (серед відзначених цим призом були легкоатлетка з Нідерландів чотириразова олімпійська чемпіонка Франсіна Бланкерс-Кун, шестиразовий олімпійський чемпіон з веслування на байдарках Герт Фредрікссон зі Швеції, дворазова олімпійська чемпіонка зі стрибків у висоту румунська легкоатлетка Іоланда Балаш, чотириразовий олімпійський чемпіон з лижних гонок шведський спортсмен Сікстен Ернберг); Кубок Томаса Фернлі (члена МОК для Норвегії з 1927 по 1950 рр.), заснований в 1950 р. для нагородження спортивних клубів та організацій (серед відзначених – спортклуби Афін, Буенос-Айреса, Мехіко, Парижа тощо); приз графа Альберто Бонакоссі (члена МОК для Італії з 1925 по 1953 рр.), заснований в 1954 р. Національним олімпійським комітетом Італії на знак визнання його заслуг – для нагородження національних олімпійських комітетів (серед відзначених цим призом – олімпійські комітети СРСР, Австрії, НДР, Ірану, Іспанії, Кенії, Мексики, ФРН, Японії та ін.); приз Токіо, заснований у 1964 р. японською столицею для нагородження тих спортсменів, чия поведінка може бути прикладом справді спортивного товариства, незалежно від результатів, показаних в змаганнях. Нагородження цими призами або кубками вручалися їх копії і дипломи (Большая олимпийская..., 2006).

На сесії МОК, що відбулася в жовтні 1974 р. у Відні, Міжнародний олімпійський комітет прийняв рішення про призупинення присудження цих олімпійських нагород.

Олімпійський орден є персональною нагородою, яку МОК присуджує за особливі заслуги перед олімпійським рухом.

Ця нагорода з моменту її заснування (в середині 1970-х років) мала три ступені: золотий Олімпійський орден, срібний Олімпійський орден, бронзовий Олімпійський орден. Сьогодні присуджуються тільки два ступені нагороди – золотий Олімпійський орден і срібний Олімпійський орден.

Першим золотим Олімпійським орденом був нагороджений Ейвері Брендедж – після того, як у 1972 р. він пішов у відставку з поста президента Міжнародного олімпійського комітету (чинним членам МОК Олімпійський орден не присуджується).

Серед нагороджених Олімпійським орденом – видатні державні діячі, політики, спортивні керівники та організатори, вчені, тренери та інші фахівці фізичного виховання і спорту, відомі спортсмени, міністри, керівники національних олімпійських комітетів, спортивні журналісти.

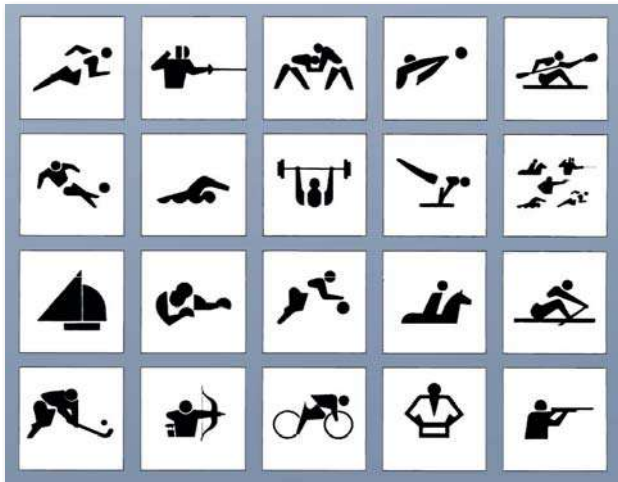
Починаючи з 2002 р., Міжнародний олімпійський комітет ввів деякі обмеження на нагородження Олімпійським орденом. Відповідно до одного з цих обмежень надалі не нагороджуються Олімпійським орденом ті спортсмени, які є власниками олімпійських медалей (таке рішення мотивується тим, що у них вже є престижні нагороди олімпійського руху). Ще одне положення рішення МОК обмежує кількість цих нагород, які присуджуються тим чи іншим особам з однієї країни (не більше одного Олімпійського ордена на рік).

Атрибутика Олімпійських ігор і супутні їм заходи

До олімпійської символіки зараховують і такі елементи атрибутики, як терміни-написи, пов'язані з організацією і проведенням тих чи інших Олімпійських ігор і виконані офіційно підібраним для цих цілей шрифтом, а також основні елементи олімпійського графічного оформлення – піктограми, плакати, транспаранти, сувеніри, одяг обслуговуючого персоналу тощо, які затверджуються оргкомітетом Ігор.

Прикладами офіційних написів-термінів можуть служити, скажімо, "Olympic Games London 1908", "VIII Olympiade Paris 1924", "De VI Olympiske Vinterleker Oslo 1952", "Giochi della XVII Olimpiade", "Sapporo-72", "Игры XXII Олимпиады, Москва, 1980", "Lillehammer'94", "XXVII Olympiad Sydney 2000", "XXIX Olympiad Beijing 2008" та ін.

Олімпійські піктограми являють собою стилізовані графічні зображення видів спорту, що входять до програми Олімпійських ігор. Піктограми призначаються для того, щоб з максимальною наочністю

Перші офіційні піктограми з'явилися на Іграх XVIII Олімпіади (Токіо, 1964)

допомогти учасникам, гостям і туристам, які прибули в місто, де проводяться Ігри, орієнтуватися щодо місць проведення змагань з різних видів спорту.

Піктограми (лат. *pictus* – намальований) мають давню історію, оскільки використовувалися в ранніх системах письма. Зокрема, найбільш ранні з тих, що дійшли до нас, спроб зафіксувати людську мову за допомогою малюнків були зроблені приблизно 5400 років тому. Першу систему малюнкового письма винайшли шумери наприкінці IV – в III тисячолітті до н. е.). Поширення різні варіанти піктографічного письма отримали у індіанських племен, у деяких острівних народів, а також на Чукотці.

У сучасному розумінні піктограма – знак, що стосується якогось об'єкту і має на меті надати зрозумілу інформацію про нього, підкреслюючи його типові риси. У нинішньому суспільстві піктограми використовуються часто: наприклад, у товарних знаках, знаках дорожнього руху, попереджувальних знаках, на упаковках продукції.

В основі олімпійських піктограм найчастіше – силуети спортсменів, які символізують моменти змагань з того чи іншого виду спорту, або ж – рідше – предмети спортивного інвентаря, який використовується у відповідних видах спорту, окремі деталі силуетного зображення спортсменів.

Вперше піктограми, що позначають той чи інший вид спорту, використовувалися на Іграх XI Олімпіади 1936 р. у Берліні.

Перші офіційні піктограми як елемент системи атрибутики Олімпійських ігор з'явилися на Іграх XVIII Олімпіади 1964 р. у Токіо.

Піктограми, що позначають олімпійські види спорту, бувають різними щодо виконання: в прямому зображенні, в зворотному контурному, в інших варіантах. Вони можуть бути в чорно-білому

та кольоровому виконанні, з великими або невеликими зображеннями.

Олімпійські піктограми можуть використовуватися не тільки як засіб наочної орієнтації під час Олімпійських ігор, а й під час друку квитків і перепусток на олімпійські змагання з різних видів спорту, а також як декоративні зображення на сувенірах.

Однією з форм атрибутики Олімпійських ігор є олімпійські плакати, що являють собою великоформатні видання у вигляді малюнків, фотомонтажу або комп'ютерної графіки з коротким текстом.

Олімпійські плакати випускаються на замовлення МОК, національних олімпійських комітетів і оргкомітетів Ігор, мають олімпійську символіку та призначаються для популяризації Олімпійських ігор та олімпійського руху, для інформаційних, пропагандистських та рекламних олімпійських акцій.

Першим олімпійським плакатом прийнято вважати обкладинку офіційного звіту Ігор I Олімпіади (Афіни, 1986). На вміщеному на цю обкладинку малюнку зображені молода жінка в національному одязі з лавровим вінком і гілкою оливи для переможця Ігор, а також Акрополь, Мармуровий олімпійський стадіон і стародавній храм з барельєфами, на яких зображено атлетів, що змагаються.

У зв'язку зі спортивними змаганнями Ігор II Олімпіади 1900 р. у Парижі, котрі, як уже зазначалося, трактувалися їх організаторами як частина програми всесвітньої виставки, були випущені кілька плакатів, присвячених різним видам спорту, в тому числі фехтуванню, велосипедним перегонам, гімнастиці, веслуванню.

Оскільки Ігри III Олімпіади 1904 р. у в Сент-Луїсі також були приурочені до всесвітньої виставки, що проходила в цьому місті, спеціальних плакатів, присвячених Іграм-1904, не випускали. Їх образотворчим символом вважається обкладинка офіційної програми всесвітньої виставки, хоча ні в зображенні, ні в супровідному тексті немає нічого, що б вказувало на Олімпійські ігри.

Хоча Ігри VI Олімпіади (1916) не відбулося (через Першу світову війну), в одній з європейських країн – Нідерландах – все ж випустили плакат, присвячений Іграм, на якому художник Віллі Шлютері зобразив грецьку квадригу, що мчить, а під малюнком текст "Olympische Spelen" ("Олімпійські ігри") і рік – 1916.

Після того як з Токіо в МОК надійшла відмова від проведення в 1940 р. Ігор XII Олімпіади, це право було надано столиці Фінляндії Гельсінкі. У конкурсі на кращий плакат переміг Ільмарі Сусіметсе, що відобразив на тлі земної кулі скульптурне зображення видатного фінського легкоатлета – бігуна на довгі дистанції, дев'ятиразового олімпійського чемпіона Пааво Нурмі. Вгорі праворуч – п'ять переплетених кілець. У нижній частині плаката – напис

(шведською – одній з двох державних мов Фінляндії): “Olympske Leker. Helsingfors. 20.VII – 4.VIII.1940”. Хоча Ігри XII Олімпіади не відбулися (через Другу світову війну), згаданий плакат все ж згодився. Через дванадцять років він став офіційним плакатом Ігор XV Олімпіади, які місто Гельсінкі приймало в 1952 р. При цьому, природно, відповідним чином було змінено текстову частину плаката, але збережено його зображення.

У зв'язку з Іграми XVI Олімпіади 1956 р. були випущені два офіційних плакати. Один з них був створений в австралійському Мельбурні, а інший – в шведському Стокгольмі, де проводилися змагання Ігор 1956 з кінного спорту.

Переможцем конкурсу на кращий плакат до Ігор XVII Олімпіади 1960 р. у Римі став художник Армандо Тесту, що зобразив легендарну Капітолійську вовчицю, яка поміщена на капітелі зі словами “Roma” і датою “MCMLX” (1960 рік римськими цифрами), нижче – зображення атлета – переможця Олімпійських ігор, що коронує себе за давньою традицією, а праворуч і ліворуч від нього зображені люди в римських тогах, які вітають тріумфатора.

В офіційному плакаті, випущеному до Ігор XX Олімпіади 1972 р. у Мюнхені, автор – художник Отто Айчер – в основу сюжету поклав силуетне зображення критого олімпійського стадіону і телевізійної вежі, вгорі – емблема Ігор, а також п'ять переплетених кілець, напис (німецькою мовою): “Munchen” і строки проведення: “1972. 26.8-10.9”.

На офіційному плакаті Ігор XXII Олімпіади 1980 р. у Москві, створеному за ескізом художника Володимира Арсентьєва, в центрі була поміщена виконана в червоному кольорі емблема Ігор (стилізовано зображені бігові доріжки, що утворюють силует вежі московського Кремля, увінчаний п'ятикутною зіркою), внизу – п'ять переплетених кілець (також

в червоному кольорі), вгорі – напис: “Olympiad 80. Moscou. Moscow. Москва”.

До Ігор XXVII Олімпіади 2000 р. у Сідней було видано близько п'ятдесяти плакатів, різних як за стилем і технікою їх виконання, так і за напрямками (“Емблема Ігор” Сідней-2000”, “Талісмани Ігор”, “Твори школярів” тощо). На офіційному плакаті зображена емблема Ігор, що включає стилізовану зображену фігурку спортсмена-факелоносця, що біжить (один з елементів – бумеранг австралійських аборигенів), напис “Sydney 2000” і п'ять переплетених кілець, в самому низу плаката – зменшене зображення емблеми Ігор і текстові дані про них.

У плакатах, випущених в Китаї до Ігор XXIX Олімпіади 2008 р. у Пекіні, гармонійно поєднуються старовинні китайські традиції декоративного оформлення і техніка сучасної графіки, а основними елементами є емблема Ігор (“Танцюючий Пекін”), п'ять переплетених олімпійських кілець і напис “Beijing 2008”.

Плакати були випущені також до Ігор XXX Олімпіади 2012 р. у Лондоні і до Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро.

Різноманітні плакати випускалися і до зимових Олімпійських ігор, починаючи з перших (що відбулися в 1924 р. в Шамоні), і на всіх наступних вже проведених, враховуючи XXIII зимові Олімпійські ігри 2018 р. у Пхьончхані.

Майже до всіх Ігор Олімпіад та зимових Олімпійських ігор створювалися не тільки нагородні медалі трьох ґатунків, призначені для вручення спортсменам, які відзначалися в олімпійських змаганнях (посіли 1-ше, 2-ге і 3-тє місця), а й пам'ятні медалі. В них іноді повторюються деякі елементи, які фігурують у нагородних медалях відповідних Олімпійських ігор. Але нерідко нагородні та пам'ятні медалі, випущені до одних і тих самих Ігор, мали між собою

Пам'ятні медалі Ігор різних Олімпіад

До Ігор IV Олімпіади (Лондон, 1908), крім офіційних значків учасників (круглої форми, з білого металу, 30 мм в діаметрі), вперше були виготовлені і офіційні значки для членів Міжнародного олімпійського комітету, для членів оргкомітету цих Ігор і для представників Британської олімпійської ради. Зображення на значках були варіантами одного і того самого сюжету, а відрізнялися вони один від одного формою, розміром, кольором металу і емалі. Кожен значок мав свій порядковий номер (вибитий на зворотному боці). З цілком зрозумілих причин, значки, призначені для членів МОК, офіційних представників та суддів, були виготовлені в невеликих кількостях.

Серед офіційних значків, випущених до Ігор V Олімпіади 1912 р. у Стокгольмі, був особливий значок для членів Міжнародного олімпійського комітету, зроблений з позолоченого срібла і випущений дуже маленьким тиражем – лише 50 штук.

На I зимових Олімпійських іграх 1924 р. у Шамоні офіційний значок мав круглу форму (діаметр 35 мм). Він був виготовлений з латуні в трьох варіантах оформлення – для учасників олімпійських змагань, для офіційних осіб, для преси. У центрі значка було зображення едельвейса.

На Іграх XV Олімпіади 1952 р. у Гельсінкі офіційні металеві значки були прямокутної форми і мали три варіанти: “золотий” значок (тираж – 300 штук), покритий біло-блакитною емаллю, – для діячів олімпійського руху та почесних гостей; “срібний” значок (тираж – 2300 штук), покритий темно-синьою емаллю, – для глав спортивних делегацій країн-учасниць, олімпійських аташе, керівників оргкомітету Ігор і суддів; “бронзовий” значок, без емалевого покриття (тираж – 14000 штук) – для учасників Ігор та інших офіційних осіб.

Офіційні значки для Ігор XVIII Олімпіади 1964 р. у Токіо мали прямокутну форму, але кути у них були закругленими. Причому значки різних категорій (учасників, членів МОК та оргкомітету Ігор, обслуговуючого персоналу, глав місій та аташе, преси, телебачення, фотокореспондентів, телеоператорів тощо) відрізнялися кольором емалі і відповідними написами.

На XIII зимових Олімпійських іграх 1980 р. у Лейк-Плесіді їх організатори не передбачили виготовлення офіційних значків. Не було офіційних значків і на Іграх XXII Олімпіади 1980 р. у Москві – за винятком значка з емблемою Ігор (розмір – близько 5 см, колір – сіро-блакитний), який вручався тільки членам МОК і керівництву оргкомітету цих Ігор.

Надалі офіційні олімпійські значки до тих чи інших Ігор випускалися вже рідко, а потім були замінені акредитаційними посвідченнями з фотографією власника і позначенням категорії, до якої він належить.

Кожна країна, що бере участь в Іграх Олімпіад або в зимових Олімпійських іграх, зазвичай випускає значок для членів своєї національної команди. Кожен національний олімпійський комітет випускає значки зі своєю емблемою. Зазначимо, що перші такі значки з'явилися в 1908 р. (НОК Богемії, НОК Угорщини, національні олімпійські комітети інших країн). Випуск значків НОК з їх емблемами в 1960-ті роки набув масового характеру (Большая олимпийская..., 2006).

Міста, що виставляють свою кандидатуру для участі в конкурсі на право організації та проведення Олімпійських ігор, і національні олімпійські комітети відповідних країн можуть в період розгляду висунутих кандидатур випускати спеціальні значки, які популяризують ідею проведення Ігор у цьому місті, як сувеніри для Міжнародного олімпійського комітету, міжнародних спортивних федерацій та інших організацій.

На відміну від офіційних олімпійських значків, сувенірні олімпійські значки випускаються до чергових Ігор Олімпіад або зимових Олімпійських ігор масовими тиражами – для продажу з метою популяризації ідей олімпійського руху, а також в комерційних цілях, зокрема, для поповнення фонду відповідного національного олімпійського комітету.

Обов'язковими елементами таких сувенірних значків є: олімпійський символ у поєднанні з національними символами, державною геральдиком, офіційною емблемою Ігор, їх піктограмами, силуетами міста, що приймає Ігри, та його спортивних споруд, олімпійськими термінами, олімпійськими талісманами або іншими супутніми символами.

Сувенірні олімпійські значки випускаються не тільки окремо, а й цілими наборами. Наприклад, до Ігор XXIX Олімпіади 2008 р. у Пекіні дизайнери створили, а виробники випустили набори значків з тієї чи іншої олімпійською символікою або атрибутикою Ігор у красивій подарунковій упаковці (до 36 значків в наборі).

Цікаві рішення були реалізовані і при створенні наборів олімпійських корпоративних значків з символікою тих чи інших компаній.

Сувенірні олімпійські значки, які мають емблему Олімпійських ігор, можуть продаватися як в країні, чие місто організовує Ігри, так і в інших країнах – тільки з дозволу оргкомітету відповідних Олімпійських ігор.

Олімпійський талісман – рекламно-комерційний символ в системі атрибутики олімпійського руху і перш за все – Олімпійських ігор.

Організатори Олімпійських ігор, крім зареєстрованої в МОК офіційної емблеми Ігор, використовують олімпійські талісмани як рекламну і торгову марку для отримання додаткових джерел фінансування.

Талісмани ігор Олімпіад

Червоний ягуар
(Мехіко, 1968)

Валді
(Мюнхен, 1972)

Емік
(Монреаль, 1976)

Міша
(Москва, 1980)

Сем
(Лос-Анджелес,
1984)

Ходорі
(Сеул, 1988)

Кобі
(Барселона, 1992)

Іззі
(Атланта, 1996)

Сід, Оллі, Міллі
(Сідней, 2000)

Афіна і Фебос
(Афіни, 2004)

Бей-Бей, Цзін-Цзін, Хуань-Хуань, Ін-Ін
та Ні-Ні (Пекін, 2008)

Венлок
(Лондон, 2012)

Вінісіус
(Ріо-де-Жанейро, 2016)

Олімпійський талісман є власністю оргкомітету Ігор – і, як правило, являє собою зображення популярної в цій країні тварини (але не завжди).

Ця традиція бере свій початок з 1968 р., коли талісманом (хоч і неофіційними) Х зимових Олімпійських ігор у Греноблі став стилізовано зображений лижник, якому дали ім'я Шюсс.

Першим офіційним олімпійським талісманом прийнято вважати червоного ягуара, чиє скульптурне зображення було знайдено серед руїн Чичен-Іца – стародавньої столиці індіанських народів майя (на території сучасної Мексики). Червоний ягуар став талісманом Ігор XIX Олімпіади 1968 р. у Мехіко.

Талісманами наступних Ігор Олімпіад були:

- Мюнхен-1972 – такса Валді (ця порода собак дуже популярна в Баварії, їм притаманні такі якості, як спритність, стійкість, завзятість);
- Монреаль-1976 – бобер Амік (бобри є одним з національних символів Канади, до того ж славляться терпінням і працьовитістю);
- Москва-1980 – ведмежа Міша (автором цього персонажа є художник Віктор Чижиков, який переміг у конкурсі; варто також зазначити, що свій талісман – тюленятко Вігру – був у олімпійських змагань з вітрильного спорту, що проходили в Талліні;

- Лос-Анджелес-1984 – білоголовий орлан Сем (цей птах є національним символом США);
- Сеул-1988 – тигреня Ходорі (фольклорний персонаж, герой корейських легенд, якого стилізував художник Кім Хюн; уособлює дружелюбність і традиції гостинності корейського народу);
- Барселона-1992 – собачка Кобі (героїня популярної іспанської телепередачі, створена художником-дизайнером Хав'єром Маріскалем);
- Атланта-1996 – комп'ютерний персонаж Іззі (англ. – *Izzy*, від фрази "What is it?" – "Що це таке?");
- Сідней-2000 – троє представників австралійської фауни: птах кукабарра Оллі (похідне від слова "олімпійський"), качконіс Сід (похідне від назви Сіднея) і єхидна Міллі (похідне від слова "міленіум", що пояснювалося проведенням цих Ігор у рік, що завершував друге тисячоліття);
- Афіни-2004 – античні ляльки Фебос (уособлення Аполлона) і Афіна;
- Пекін-2008 – п'ять дітей удачі (Бей-Бей, Цзін-Цзін, Хуань-Хуань, Ін-Ін, Ні-Ні, кожен з цих слів нагадує зменшувально-пестливе ім'я дитини, однак якщо з'єднати перші частини кожного з імен, то вийде фраза "Бей-цзін-хуань-ін-ні", що перекладається як "Пекін вітає вас");

- Лондон-2012 – істоти Венлок і Мандевіль, що являють собою ожилі краплі сталі; цих персонажів вигадав дитячий письменник Майкл Маргпурго, а дизайнери, що працювали разом із ним, втілили в цих символах фантазії юних британців. Імена талісманів – Wenlock і Mandeville – походять від назв англійських міст, пов'язаних з історією олімпійського руху. У Мач Венлоку у XIX ст. проводились – з ініціативи Вільяма Пенні Брукса – Ігри Олімпійського суспільства, в яких П'єр де Кубертен побачив прообраз сучасних Олімпійських ігор. А в Сток-Мандевіллі після Другої світової війни були проведені спортивні змагання ветеранів-інвалідів, від яких зародилася ідея Паралімпійських ігор;
- Ріо-де-Жанейро-2016 – Вінісіус і Том як збірні образи тваринного і рослинного світу Бразилії. Олімпійський талісман Ігор 2016 р. Вінісіус зображений у вигляді усміхненого жовтого звіра, який чимось нагадує kota і символізує багату бразильську фауну. А паралімпійський символ Том виконаний в синіх і зелених кольорах і уособлює флору Бразилії.

Свої талісмани були і у зимових Олімпійських ігор, наприклад:

- Інсбрук-1976 – сніговик Шнеман (символізував простий і скромний характер цих Ігор);
- Лейк-Плесід-1980 – єнот Роні (забарвлення його мордочки нагадувало шапку і захисні окуляри, які носять спортсмени, що займаються деякими зимовими видами спорту);
- Сараєво-1984 – вовчєня Вучко (цей символ був покликаний допомогти змінити на краще традиційний злий і страхітливий образ вовка, перетворивши його на сильного і хороброго, але доброго Вучка);
- Калгарі-1988 – білі ведмежата Хайді і Хоуден (нерозлучні брат і сестра, які є втіленням канадської гостинності);
- Альбервіль-1992 – гірський ельф Маджик;
- Ліллегаммер-1994 – ляльки Хакон і Кристін (хлопчик і дівчинка з норвезьких фольклорних переказів);
- Нагано-1998 – совенята Сукі, Нокі, Лекі і Цукі (у багатьох країнах сови символізують мудрість);

- Солт-Лейк-Сіті-2002 – заєць Поудер, койот Копер і ведмідь Коул (ці казкові персонажі символізують три складові олімпійського девізу “Швидше. Вище. Сильніше”);
- Турин-2006 – сніжок Нів і кубик льоду Глізе (вони ніби відображають спрямованість італійських організаторів на культуру, елегантність, любов до навколишнього середовища і до спорту);
- Ванкувер-2010 – Міга (“морське ведмежа”, яке наполовину білий барибал), Куатчі (“сніжний чоловічок”, що вийшов з таємничих канадських лісів) і Сумі (“дух тварин”, що втілює багатьох представників фауни тихоокеанського узбережжя Канади і символізує зусилля, спрямовані на захист природи) – троє звірят, які є популярними персонажами легенд у народів західного узбережжя Канади;
- Сочі-2014 – Леопард (гірський рятувальник-альпініст; живе на величезному дереві на високій скелі в горах Кавказу; відмінний сноубордист), Ведмедик (живе за полярним колом в іглу, де зі снігу і льоду не тільки стіни, а й усі речі; виховувався полярниками, які навчили його кататися на лижах, ковзанах і грати в кьорлінг, але найбільше йому сподобалося кататися на санках) і Зайка (вчиться в лісовій академії на “відмінно”, допомагає мамі в сімейному ресторанчику “Лісова загага”, бере участь у спортивних змаганнях);
- Пхьончхан-2018 – білий тигр Сухоран (у корейській міфології і культурі є символом довіри, сили і захисту).

До найбільш поширених і популярних у світі видів спортивного колекціонування належить олімпійська філателія – збирання різних знаків поштової оплати, присвячених олімпійської тематики, зокрема, поштових марок, блоків і ярликів, спеціальних гасінь (штемпелів) тощо, а також конвертів та листівок (поштових карток) з цими знаками, як надрукованими (так званих цілісних речей), так і наклеєними (так званих цілих речей) (Большая олимпийская..., 2006). Слід зазначити, що реалізація олімпійських поштових марок та іншої філателістичної продукції, що має олімпійську тематику, з одного боку, задовольняє запити колекціонерів, а з іншого – є одним із джерел поповнення бюджету оргкомітетів Олімпійських ігор.

В історії розвитку олімпійської філателії фахівці виділяють чотири періоди, які мають свої специфічні особливості. Перший – з 1896 по 1908 рр.; другий – з 1912 по 1944 рр.; третій – з 1948 по 1972 рр.; четвертий – з 1976 р. по теперішній час.

Перші олімпійські поштові марки були випущені в Греції, де їх реалізація сприяла фінансовій підтримці організаторів Ігор I Олімпіади сучасності (1896), яким бракувало коштів на підготовку і про-

ведення Ігор. Засновник грецької асоціації філателістів Деметріс Сакорафос запропонував випустити олімпійські поштові марки з підвищеними (порівняно зі звичайними поштовими тарифами) номіналами – з передачею отриманої різниці в фонд проведення Ігор-1896. Цю пропозицію, підхоплену пресою, схвалили Міжнародний олімпійський комітет і грецький уряд. 15 травня 1895 р. парламент Греції ухвалив закон про випуск олімпійських поштових марок. Дванадцять видів марок, які надійшли в обіг в день відкриття Ігор-1896, мали вісім сюжетів, серед яких – знаменита скульптура Мирона “Дискобол”, боротьба, стадіон в Афінах, Панафінейська амфора, статуя богині перемоги Ніки, афінський Акрополь, колісниця, статуя Гермеса з Діонісом. 400 тис. драхм, виручених від реалізації цих марок, становили 22% всіх доходів оргкомітету Ігор I Олімпіади. Як сказав П’єр де Кубертен, після випуску олімпійських поштових марок успіх організації Олімпійських ігор був вирішений наперед.

На зародження олімпійської філателії та її розвиток протягом першого періоду істотно стримуючий вплив справила “Товариство для боротьби зі спекулятивними випусками марок”, у зв’язку з чим олімпійські марки було випущено тільки двічі – і обидва рази в Греції (до Ігор-1896 і до позачергових Ігор-1906).

Другий період розвитку олімпійської філателії характеризується тим, що випуск поштових марок та інших знаків поштової оплати з олімпійською тематикою стали здійснювати вже не тільки країни, чий міста проводили відповідні Ігри, а й інші країни, чий спортсмени брали участь в Олімпійських іграх. Для країн, на території яких проводилися Олімпійські ігри, з 1920 р. випуск поштових марок став традицією.

У різноманітних філателістичних матеріалах висвітлювалися не тільки Ігри Олімпіад і зимові Олімпійські ігри, а й взагалі тематика олімпійського руху. Наприклад, олімпійський девіз “Citius. Altius. Fortius” вперше на знаках поштової оплати і супутньої продукції був відтворений на віньєтці в 1924 р.; олімпійські кільця – в 1925 р. на машинному штемпелі гасіння на честь VIII Олімпійського конгресу в Празі, а на поштових марках – у 1928 р. у Португалії. Зображення олімпійського прапора на поштової картці вперше з’явилося в 1924 р. у Франції, на віньєтках – у 1928 р. у Швейцарії, на поштово штемпелі – в 1936 р. у Німеччині.

Марки з олімпійської тематики в другому періоді були випущені не тільки до відповідних Ігор Олімпіад та зимових Олімпійських ігор, а й до Ігор XII і XIII Олімпіад, що не відбулися через Другу світову війну.

У третьому періоді розвитку олімпійської філателії до випуску марок та інших знаків поштової оплати з олімпійської тематики, крім країн, у чий

Олімпійські поштові марки

Олімпійські монети, присвячені Іграм різних Олімпіад

містах відбувалися Ігри Олімпіад і зимові Олімпійські ігри, й інших країн-учасниць цих Ігор, приєдналися і країни, які на той час не брали участі в Олімпійських іграх (наприклад, Монако, де в 1948 р. була випущена марка на честь V зимових Олімпійських ігор).

У червні 1951 р. у рамках VII чемпіонату світу з хокею на роликових ковзанах, що проходив у Барселоні, була проведена перша спеціалізована виставка спортивної філателії, ініціатором якої став Хуан Антоніо Самаранч.

У березні 1952 р. у Римі відбулася організована НОК Італії перша міжнародна виставка спортивних марок, де демонструвалися 135 експонатів з 17 країн. Спеціалізовані виставки олімпійських марок проводилися в австралійському Мельбурні і в низці інших країн.

У зв'язку з тим, що почастишали випадки використання олімпійської філателії в комерційних цілях, МОК на сесії в Лозанні (1975) вніс зміни в Олімпійську хартію, що забороняли використання олімпійського символу, олімпійської емблеми і олімпійського прапора в будь-яких комерційних цілях. Аналогічні приписи дали і національним олімпійським комітетам.

У 1976 р. МОК вніс відповідні зміни в правила, що дозволяли раніше використовувати олімпійську символіку на поштових марках, що і призвело до початку четвертого періоду в історії розвитку олімпійської філателії. У ній, зокрема, знайшли своє відображення і проблеми, породжені бойкотами низкою країн (з політичних причин) Ігор XXII Олімпіади 1980 р. у Москві і Ігор XXIII Олімпіади 1984 р. у Лос-Анджелесі.

У грудні 1982 р. під патронатом Міжнародного олімпійського комітету була створена Міжнародна організація олімпійської філателії (Federation Internationale des Philatelie Olympiques – FIPO), президентом якої став Хуан Антоніо Самаранч, а штаб-квартира секретаріату FIPO розмістилася в Лозанні.

Метою FIPO, яка тісно співпрацює з МОК, стало об'єднання національних асоціацій спортивної та олімпійської філателії, видання спеціальних бюлетенів для інформування національних олімпійських комітетів, міжнародних спортивних федерацій і поштових адміністрацій країн, спільна з МОК робота з популяризації олімпійських ідеалів. FIPO з 1984 р. спільно з МОК – конкурси “Приз Олімпії” на три кращі поштові марки, що випускаються поштовими адміністраціями країн на честь чергових Олімпійських ігор, а з 1994 р. – чергові зустрічі колекціонерів олімпійської та спортивної тематики; з 1985 р. разом з Комісією олімпійських колекціонерів МОК і Міжнародною федерацією філателії (FIP) проводить спеціалізовані виставки “Олімпфілекс”.

До олімпійських монет зараховують металеві грошові знаки, які випускаються державою, чиєму місту надано право проведення Олімпійських ігор. Випуск олімпійських монет здійснюється з метою популяризації Ігор і олімпійського руху та для того, щоб отримати додаткові кошти, необхідні на підтримку діяльності оргкомітету Ігор і розвитку національного олімпійського руху в країні. Олімпійські монети можуть випускатися не тільки тією країною, в чиєму місті проводяться чергові Ігри, а й іншими країнами. Характерною особливістю монет, що випускаються в обіг, є зображення на них олімпійської символіки.

Поява олімпійських монет сягає корінням у часи Стародавньої Греції. Нерідко переможці давньогрецьких Олімпійських ігор вивозили з Олімпії монети, викарбувані в Еліді. Цар Македонії Філіпп II, як свідчать історичні джерела, на честь переможних виступів його коней на іподромі в Олімпії повелів викарбувати монети зі своїм профілем і зображенням коней і колісниці.

Експерти в галузі нумізматики вважають, що першою олімпійською монетою в Стародавній Греції можна вважати срібний статер Олімпії, що датується 510–500 рр. до н. е. На цій монеті з одного боку зображений орел Зевса зі змією в дзьобі, а з іншого – пучок блискавок батька богів (Большая олимпийская..., 2006). На іншій монеті – статері Олімпії – зображені орел Зевса зі змією в дзьобі і Ніка – богиня перемоги з оливним вінком.

Припускають, що зображення атлетів-борців з'явилося орієнтовно в 370–330 рр. до н. е. на срібному статері, що були викарбувані на Аспенді – давньогрецькому місті, яке розташовувалося в Малій Азії в області Памфілія.

Перша сучасна олімпійська монета була випущена в 1951 р. у Фінляндії і приурочувалася до Ігор XV Олімпіади. На Монетному дворі Фінляндії на замовлення оргкомітету цих Олімпійських ігор викарбували срібну монету (номіналом 500 фінських марок), на якій були зображені: на лицьовому боці (аверс) – дубові гілки і напис: “500 / Suomi / Finland / Markka”. Аналогічна монета (вартістю 500 фінських марок) була випущена в Фінляндії і в наступному році (вона відрізнялася від попередньої цифрами дати – 1952). Олімпійські монети були створені за ескізами художників А. Аалтонена і М. Візантії, тиражі цих монет становили в 1951 р. – 18,5 тис. штук, у 1952 р. – 586,5 тис. штук.

Надалі олімпійські монети на честь Ігор Олімпіад випускалися і в інших країнах: в Японії (1964), Мексиці (1967, 1968), ФРН (1969–1972), Канаді (1973–1976), СРСР (1977–1980), США (1983–1984), Республіці Корея (1987–1988), Іспанії (1990–1992), США (1995–1996) та ін.

В ознаменування 100-річчя перших Олімпійських ігор сучасності Міжнародний олімпійський комітет

і монетні двори п'яти країн – Австралії, Австрії, Греції, Канади та Франції – здійснили протягом 1992–1996 рр. випуск ювілейних олімпійських монет – п'яти золотих і десяти срібних (по одній золотій і двох срібних від кожної з країн).

Олімпійські монети випускалися і країнами, чий міста були організаторами зимових Олімпійських ігор. Серед країн, які випускали такі монети, були Австрія (1964, 1974–1976), Японія (1972, 1998), Югославія (1982–1984), Канада (1985–1987), Франція (1989–1991), Норвегія (1991–1993).

У період підготовки до XXI зимових Олімпійських ігор (Ванкувер-2010) на Королівському канадському монетному дворі були викарбувані не тільки нагородні медалі, які будуть вручатися переможцям і призерам Ігор, а й 14 колекційних монет, приурочених до цієї події: 10 монет номінальною вартістю по 25 центів з зображеннями, які символізують зимові види спорту; дві монети номіналом по 1 канадському долару (“вісники удачі”) із зображеннями емблеми XXI зимових Олімпійських ігор і канадської сірої гуски – одного з символів цієї країни; золота і срібна монети із зображеннями кленового листа і емблеми зимових Ігор-2010.

У 1993 р. з ініціативи президента МОК Хуана Антоніо Самаранча була створена Міжнародна федерація олімпійської нумізматики (Federation Internationale de Numismatique Olympique – FINO). Її очолив Х.А. Самаранч, а місцем штаб-квартири FINO стала швейцарська Лозанна. Метою цієї федерації є об'єднання тих, хто збирає і вивчає олімпійські монети, банкноти, медалі. Крім того, FINO сприяє вдосконаленню і поповненню наявної в Олімпійському музеї в Лозанні великої колекції офіційних і інших спортивних по тематиці (перш за все олімпійських) монет.

Члени Комісії МОК з культури й олімпійської спадщини. 2018 р.

Одним з видів спортивного колекціонування стало збирання тих чи інших предметів і товарів з олімпійською символікою.

Існує Міжнародна федерація олімпійських пам'ятних речей (Federation Internationale de Memorabilia Olympique – FIMO). Її члени колекціонують речі, які не належать до сфер філателії та нумізматики, – значки, квитки, акредитаційні знаки та акредитаційні картки, одяг, факели для естафет олімпійського вогню, всілякі сувеніри з олімпійською символікою. Колекціонування предметів і товарів з олімпійською символікою не тільки допомагає багатьом людям поповнити свої знання про олімпійський рух, олімпійському спорту та Олімпійських іграх, а й дозволяє різним народам світу краще ознайомитися з політичною, економічною та культурною сферами життя тієї країни, чий місто приймає Ігри.

Одним з обов'язкових заходів, які супроводжують Олімпійські ігри, є зйомки олімпійського фільму. Він являє собою повнометражний фільм-звіт оргкомітету Олімпійських ігор і висвітлює всі основні події: церемонію відкриття, змагання з окремих видів спорту, церемонію закриття.

Обсяг олімпійського фільму зазвичай становить дві години, і, оскільки він просто не може вмістити всі зняті документальні матеріали, то випускають його в декількох варіантах (в тому числі англо-саксонський, східноєвропейський, романський, афроазіатський).

Одним з об'єктів зйомок братів Люм'єр стали Ігри I Олімпіади сучасності, хоча це було ще не те, що ми розуміємо, кажучи про олімпійський фільм.

Першим олімпійським фільмом слід визнати фільм про Іграх IV Олімпіади (Лондон-1908), який зафіксував чимало цікавих подій, причому не тільки олімпійські змагання, а й чимало інших моментів.

Першим кольоровим олімпійським фільмом став той, який знімався під час Ігор XIV Олімпіади 1948 р. у Лондоні (режисер Касталтон Найт) і включав не тільки епізоди цих Ігор, а й кадри, зняті на V зимових Олімпійських іграх, що відбулися в тому ж році в Санкт-Моріці.

На Іграх XV Олімпіади (Гельсінкі-1952) фільми знімали кінодокументалісти різних країн, у тому числі СРСР, Франції, Угорщини та ін. Кілька років по тому, перед Іграми XVI Олімпіади, МОК прийняв рішення, яким надалі залишив за собою сферу створення олімпійських фільмів.

Серед олімпійських фільмів, створених в різні роки, було

чимало талановитих робіт, що мали великий успіх. Серед них фахівці особливо відзначають створений італійськими кінодокументалістами фільм про Іграх XVII Олімпіади 1960 р. у Римі (режисер Ромоло Марчелліно), фільм “Токійська Олімпіада”, знятий в Японії в 1964 р. (режисер Кон Ітакава), фільм про Іграх XX Олімпіади 1972 р. у Мюнхені (він являє собою сукупність кіноновел, які знімали такі відомі кіномайстри, як Мілош Форман, Клод Лелюш, Кон Ітакава, Юрій Озеров та ін.). Юрій Озеров разом з кінодокументалістом Борисом Ричковим та іншими майстрами зняли фільм “О, спорт, ти – мир!” (Про Ігри-1980 Москві). Найбільше офіційних олімпійських фільмів зняв американський режисер Бад Грінспун (про Ліллегаммер-1994, Атланту-1996, Солт-Лейк-Сіті-2002).

Демонстрація олімпійського фільму дозволяється тільки після його схвалення Міжнародним олімпійським комітетом, у виключній власності якого перебувають всі права на цей фільм.

МОК надає оргкомітету Ігор право на використання олімпійського фільму в своїх інтересах протягом чотирьох років з моменту закінчення Олімпійських ігор за умови виплати оргкомітетом Ігор Міжнародному олімпійському комітету певної суми, яка залежить від доходу, отриманого від демонстрації цього фільму.

Повну копію олімпійського фільму разом з негативом оргкомітет Ігор безкоштовно передає Міжнародному олімпійському комітету. Національні олімпійські комітети і міжнародні спортивні федерації можуть придбати копії олімпійського фільму (за собівартістю) для закритої демонстрації.

Оргкомітету Олімпійських ігор спільно з міжнародними спортивними федераціями дозволяється знімати під час Ігор технічні фільми за видами спорту, що входять в олімпійську програму, для

оплачуваного показу в спортивних клубах, школах. Копії цих фільмів безкоштовно передаються оргкомітетом Олімпійських ігор в архів МОК для зберігання. Міжнародні спортивні федерації та національні олімпійські комітети можуть придбати у оргкомітету Ігор копії таких фільмів.

Свого часу П'єр де Кубертен стверджував, що спорт – це засіб культури, а мистецтво має бути сусідом зі спортом. Ці традиції ведуть свій початок ще з часів давньогрецьких Олімпійських ігор, під час яких змагання атлетів супроводжувалися змаганнями в різних видах мистецтва.

На сучасних Олімпійських іграх в період з 1912 по 1948 рр. проводилися олімпійські конкурси мистецтва, а з 1956 по 1964 рр. – виставки образотворчих мистецтв.

З 1968 р. оргкомітети чергових Олімпійських ігор розробляють і реалізують культурну програму. Мета цього комплексу заходів, які є частиною програми Ігор, – пропаганда за допомогою мистецтва олімпійських ідей миру, дружби, рівності, взаєморозуміння між народами та ознайомлення спортсменів і інших учасників Ігор, їх гостей і туристів з культурним життям країни, чий місто приймає Ігри, і з рідними в ній культурними цінностями (Большая олимпийская..., 2006).

Оргкомітети Олімпійських ігор розробляють культурну програму у співпраці з державними установами своєї країни і національними творчими спілками та організаціями.

Підготовлена Оргкомітетом Ігор культурна програма затверджується Міжнародним олімпійським комітетом, в числі комісій якого є Комісія МОК з культури та олімпійської спадщини.

За часом реалізації культурна програма, як правило, істотно ширше тієї її основної частини, яка проводиться безпосередньо в ході Олімпійських ігор.

Вхід до Олімпійського музею в Лозанні (Швейцарія)

Розділ 47

Економіка в олімпійському спорті, економічна політика МОК і його діяльність у цій сфері: історія та сучасність

Олімпійські ігри споконвічно були лише змаганнями спортсменів, але згодом вони перетворилися на набагато складніший і більш багатогранний феномен, що далеко виходить за межі власне олімпійського спорту й, з погляду олімпійського руху, є комплексними взаєминами між спортсменами, Міжнародним олімпійським комітетом, міжнародними спортивними федераціями, національними олімпійськими комітетами, організаційними комітетами Олімпійських ігор та іншими структурами.

Кожні Ігри Олімпіади та кожні зимові Олімпійські ігри в наш час є дуже великим бізнесом, що має свої економічні й інфраструктурні ресурси, надані містами і країнами, які приймають Ігри.

Перетворення спортивного видовища Олімпійських ігор і виступів спортсменів на продукт споживання призвело до впровадження в олімпійський спорт передових технологій у різних галузях, що забезпечують якість видовища й рівень майстерності спортсменів. Виявилось це не тільки в належному організаційному, науковому й економічному забезпеченні, а й у реалізації безлічі передових технологій у різних галузях, починаючи від архітектури, будівництва, екології, менеджменту, маркетингу, цифрових технологій тощо і закінчуючи всім тим, що забезпечує якість підготовки й результативність виступів атлетів – методикою тренування, спортивною фізіологією, біомеханікою, біохімією, фармакологією, медициною, виробництвом спортивного інвентарю, форми, засобами об'єктивізації суддівства тощо.

Економічні аспекти етапу зародження і становлення сучасного олімпійського руху

На етапі зародження й становлення сучасного олімпійського руху його засновник і ініціатор відродження Олімпійських ігор П'єр де Кубертен наполягав на необхідності забезпечення незалежності (у тому числі економічної) олімпійського руху й на захисті його від впливу різних негативних чинників (включаючи економічні), що загрожують ідеалам олімпізму й олімпійським принципам.

У зв'язку з цим початкова стадія згаданого етапу – з 1890-х років, коли відбувся перший (установчий) Олімпійський конгрес у Парижі (1894) і Ігри I Олімпіади в Афінах (1896), і протягом приблизно 15–20 років – характеризувалася нерозвиненими відносинами олімпійського спорту із зовнішнім економічним середовищем. Причому ці відносини відображали досить низький рівень зацікавленості учасників олімпійського руху, що відродився й розвивається, і суб'єктів економічної діяльності тих часів у співробітництві один з одним.

Це було цілком зрозуміло, оскільки суспільство тих років не усвідомлювало значущості олімпійського спорту й Олімпійських ігор, а тому протягом певного часу спостерігалось негативне ставлення до них з боку різних суспільних структур. І аж ніяк

Через брак фінансових коштів на проведення Ігор Олімпіад на початку ХХ століття Олімпійські ігри включалися до програм торговельно-промислових виставок у Парижі (1900) і Сент-Луїсі (1904)

не випадково П'єр де Кубертен, характеризуючи той етап у своїх "Олімпійських мемуарах", писав: "Люта опозиція, що виникла проти цього руху, головним чином, у результаті нерозуміння й, меншою мірою, розладних амбіцій та заздрощів, вела протягом більш двадцяти років безперервні атаки з усіх боків..."

Та й сам олімпійський рух на початку його шляху будувався на участі обмеженого кола людей. Це знайшло відображення в "Олімпійських мемуарах" П. де Кубертена, де він, зокрема, констатував: "Ми організуємо Ігри для еліти – еліти спортсменів, яких буде небагато у світі, і еліти глядачів – чоловіків і жінок світського суспільства, дипломатів, професорів, генералів... Тоді не було важкого заняття, ніж переконати людей відвідувати спортивні заходи. До них виявили дуже незначний інтерес. Тільки велосипедні змагання іноді збирали юрбу глядачів".

У ході підготовки до Ігор I Олімпіади 1896 р., право проведення яких було надано Афінам, у Греції створили комісію, очолювану кронпринцом Константином, для сприяння підготовці й проведенню перших Олімпійських ігор сучасності. Ця комісія закликала громадськість Греції й грецькі громади в інших країнах вносити пожертвування у фонд майбутніх Ігор I Олімпіади. На такий заклик відгукнулися досить широко, внаслідок чого пожертвування надійшли у згаданий фонд із різних грецьких міст і від греків, які жили у французькому Марселі, турецькому Стамбулі (Константинополі), британському Лондоні й інших містах. Наприклад, на кошти, які виділив багатий грецький торговець, патріот і меценат Георгіос Аверофф, який жив в Александрії (Єгипет), було відновлено прадавній

Панафінейський стадіон, що став основною спортивною ареною Олімпійських ігор 1896 р.

У тих умовах, які склалися на початковому етапі сучасного олімпійського руху, Міжнародний олімпійський комітет у його діяльності з фінансового забезпечення проведення Ігор Олімпіад взяв курс на роз'яснювально-популяризаторську роботу (як серед державних і політичних діячів, так і серед населення), спрямовану на демонстрацію переваг ідей олімпізму та на посилення привабливості олімпійських видовищ. У своїй діяльності МОК спробував дотримуватися такої економічної стратегії, яка згодом, набагато пізніше – у сучасній теорії маркетингу – одержала назву концепції вдосконалення товару та концепції інтенсифікації комерційних зусиль. Зокрема, було розпочато спробу використовувати привабливість продукції відомих компаній для пропаганди ідей олімпізму.

З ініціативи керівництва Міжнародного олімпійського комітету Ігри II Олімпіади 1900 р. і Ігри III Олімпіади 1904 р. приурочувалися до всесвітніх промислових виставок, що проводилися, відповідно, у Парижі (1900) і Сент-Луїсі (1904) і навіть одержали неофіційну назву "змагання виставки". Але ці дії були швидше актами розпачу, ніж результатами тверезого економічного розрахунку. До того ж у ті роки свідомість різних верств суспільства ще не дозріла для належного сприйняття ідей відроджених Олімпійських ігор, олімпійського руху й олімпійського спорту.

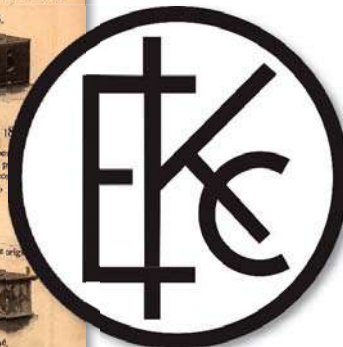
Усвідомлюючи це, МОК відмовився від подальших спроб асоціювати олімпійський рух з бізнесом. З цього приводу П'єр де Кубертен в "Олімпійських мемуарах" писав: "Ми зрозуміли, що ніколи більше

Олімпійські ігри не повинні бути в залежності або в підпорядкуванні ярмарку (виставки), тому що тоді їх філософське наповнення зникає, а виховне значення дорівнює нулю... У двох випадках... нам не вдалося відмовитися від виставки з фінансових причин. І тільки в 1912 році у Швеції відбулося повне відокремлення”.

З урахуванням такої ситуації в роки, що передували Першій світовій війні, фінансові потреби олімпійського руху покривалися значною мірою за рахунок особистих коштів другого президента МОК П'єра де Кубертена й інших членів Міжнародного олімпійського комітету (тоді щорічний внесок кожного з них становив 25 швейцарських франків), і пожертвувань, що надходили від меценатів.

У ті часи поява представників бізнесу серед ділових партнерів Міжнародного олімпійського комітету була не правилом, а винятком, – і не мала істотного впливу на фінансовий стан Міжнародного олімпійського комітету. Єдиним реальним спонсором олімпійського руху тих років виступала компанія “Kodak”, а участь інших представників бізнесу в підтримці олімпійського спорту носила епізодичний і безсистемний характер. Наприклад, у підготовці до Ігор V Олімпіади 1912 р. у Стокгольмі брали участь близько десяти шведських компаній, що придбали виключні права на використання Олімпійських ігор для реклами своїх товарів і послуг.

Після завершення Першої світової війни на сесії Міжнародного олімпійського комітету, що відбулася в 1922 р. у Парижі, було ухвалено рішення про збільшення щорічних внесків членів МОК до 50 швейцарських франків. Крім того, грошові перерахування в МОК стали робити деякі міжнародні спортивні федерації й національні олімпійські комітети.

Наприкінці XIX ст. та на початку XX ст. компанія “Kodak” була єдиним реальним спонсором олімпійського руху

Розвиток спонсорства Олімпійських ігор

Починаючи з 1920-х років поступово збільшувалася кількість компаній, які ставали спонсорами Олімпійських ігор, а натомість одержували від МОК ексклюзивні права на рекламу.

Однак уже під час підготовки й проведення Ігор VII Олімпіади (Антверпен-1920) реклами виявилось так багато, що серед її надлишку в офіційній програмі цих Ігор було доволі складно відшукати інформацію про олімпійські спортивні змагання.

Відреагувавши на подібні загрози олімпізму з боку ринкової стихії бізнесу, МОК після Ігор VIII Олімпіади (Париж-1924) ухвалив рішення, яке забороняло розміщення реклами на олімпійських спортивних аренах. Така політика МОК була продовжена й при третьому президентів Міжнародного олімпійського комітету (1925–1942) Анрі де Байє-Латуру.

У 1928 р. в Амстердамі – місті, в якому проводилися Ігри IX Олімпіади, компанії, що реалізують напої, одержали право розміщувати свої торговельні заклади в місцях проведення олімпійських спортивних змагань. Саме з того часу одним із найбільших спонсорів олімпійського руху стала компанія “Coca-Cola”.

У цілому ж у роки, що передували Другій світовій війні, Міжнародний олімпійський комітет діяв за принципом, відповідно до якого ніякі організації не повинні отримувати прибутки від проведення Олімпійських ігор.

Компанія “Coca-Cola” – найбільший у світі виробник безалкогольних напоїв – є спонсором Міжнародного олімпійського руху, починаючи з Ігор IX Олімпіади 1928 р. в Амстердамі і донині

Програма Ігор VII Олімпіади (Антверпен, 1920) була переповнена рекламними оголошеннями

У другій половині 1930-х років почали розвиватися і розширюватися ділові зв'язки Міжнародного олімпійського комітету із представниками такої сфери бізнесу, як телебачення. Це було значною мірою породжено Іграми XI Олімпіади, що проводилися в 1936 р. у Берліні, звідки здійснювалися перші в історії Олімпійських ігор телевізійні трансляції, які на той час мали змогу приймати на досить обмеженій території – у самій столиці Німеччини й на околицях Берліна.

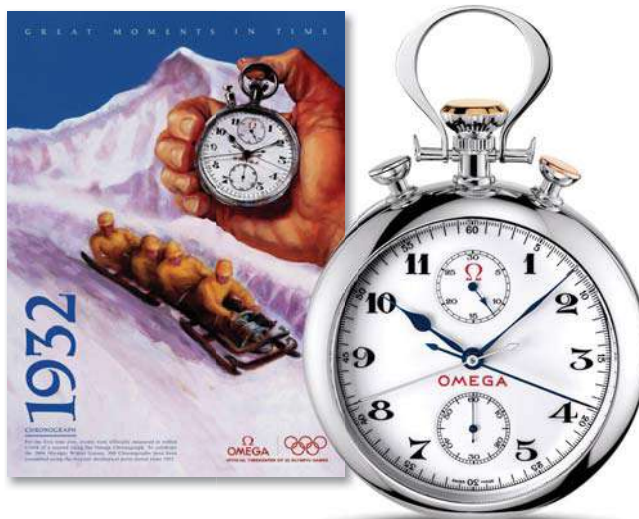
На Іграх XIV Олімпіади 1948 р. у Лондоні, що проходили після завершення Другої світової війни, витрати їх оргкомітету виявилися порівняно невеликими, а тому вони були покриті надходженнями від продажу квитків, – організатори цих Ігор навіть змогли отримати прибуток. Керівництво МОК (у 1946–1952 рр. його президентом був Юханнес Зігфрід Едстрем) не могло не звернути увагу на такий факт, оскільки в Олімпійській хартії зазначалося, що організатори Ігор не повинні мати прибутку від їхнього проведення. Щоб не порушувати це правило, тодішній віце-президент МОК Ейвері Брендедж запропонував внести уточнення, відповідно до якого можливі прибутки організаторів Ігор повинні використовуватися тільки для розвитку аматорського спорту. Тому до основних принципів, сформульованих Міжнародним олімпійським комітетом у 1949 р., було включено такий пункт: “Усі прибутки, отримані в результаті проведення Олімпійських ігор (після покриття витрат, пов'язаних з їхньою організацією, і відрахування певної суми в МОК), передаються в розпорядження національного олімпійського комітету країни, де проходили Ігри. Ці гроші повинні бути використані для розвитку олімпійського руху й аматорського спорту”.

Так Міжнародним олімпійським комітетом уперше було сформульовано вимогу до організаторів Ігор про відрахування в МОК – і в такий спосіб розпочато спробу його фінансування за рахунок Олімпійських ігор.

Це рішення мало дуже важливе значення, оскільки в післявоєнний період міжнародні спортивні організації (і насамперед МОК) виявилися в складному фінансовому становищі. Як відзначав офіційний орган МОК – журнал “Olympic Review”, коли не стало П'єра де Кубертена й зникло все його оточення, Міжнародному олімпійському комітету потрібно було звикати жити більш скромно. Після Другої світової війни його витрати вдвічі перевищували прибутки, що склалися переважно із членських внесків. У той час у скрутному становищі були і міжнародні спортивні федерації. Але вони отримували досить значні прибутки з проведення різних чемпіонатів, тому їм здалося природним установити відсоток відрахувань на свою користь від продажу вхідних квитків на олімпійські змагання. Вони звернулися з таким проханням до МОК, який вирішив установити ці відрахування на рівні 3%, а гроші розподіляти між МОК і міжнародними спортивними федераціями.

Ще однією значущою подією в сфері економічних аспектів олімпійського спорту стало створення в складі оргкомітету Ігор XV Олімпіади 1952 р. у Гельсінкі спеціального комерційного відділу, який залучив спонсорів (з одинадцяти країн), що представили різні товари, необхідні для проведення Ігор, – від харчування для спортсменів до квітів для переможців. Так було здійснено спробу ввести процес комерціалізації олімпійського спорту в цивілізоване русло, підкоривши інтересам олімпійського руху.

Починаючи з 1932 р., високий рівень хронометражу Олімпійських ігор забезпечується всесвітньовідомою швейцарською компанією “Omega”

Однак у цілому слід зазначити, що до 1960-х років, хоча й було зроблено деякі окремі кроки для пошуку й залучення джерел фінансування олімпійського спорту, але діяльність у цій сфері ще не набула широкого й концептуального характеру, а здійснювалася здебільшого методом проб і помилок. Як зазначали дослідники, очевидною була небезпека комерційного хаосу.

Фактори зміцнення економічних засад олімпійського руху

Новими моментами у створенні реальних економічних засад розвитку олімпійського спорту були відзначені 1960–1970-ті роки. Значне розширення участі в Олімпійських іграх спортсменів із соціалістичних країн і країн, що розвивалися, а також проведення Ігор на трьох континентах – у Європі, Америці, Азії, зробило олімпійський спорт воістину глобальним феноменом.

П'ятий президент МОК Ейвері Брендедж, який керував Міжнародним олімпійським комітетом протягом двадцяти років (1952–1972), поряд із досить активною боротьбою за чистоту аматорства в олімпійському спорті також усіяко прагнув захистити імідж олімпійського руху від “зарази” комерціалізації.

Але в сфері економіки в олімпійському спорті Ейвері Брендедж все ж пішов на один компроміс – у питанні про телевізійне висвітлення Олімпійських ігор, тому що обґрунтовано вважав продаж телекомпаніям прав на трансляцію репортажів з олімпійських змагань вагомим фінансовим джерелом поповнення бюджету Міжнародного олімпійського комітету. І саме завдяки ініціативі президента МОК

Е. Брендеджа в 1960 р. напередодні VIII зимових Олімпійських ігор, що проводилися у Скво-Веллі, й Ігор XVII Олімпіади в Римі в Олімпійській хартії з'явився пункт про права телебачення.

Надалі розміри платежів, внесених телекомпаніями за право трансляції олімпійських змагань, постійно зростали.

Втім, слід згадати й про те, що іноді відбувалися комерційні оборудки, які не відповідали ідеалам олімпізму. Наприклад, це проявилось в тому, що оргкомітет Ігор XVIII Олімпіади 1964 р. у Токіо одержав дохід у сумі 1 млн доларів США від однієї з тютюнових компаній (хоча паління, як і вживання алкоголю, несумісне з ідеалами олімпійського спорту й здорового способу життя). До речі, подібне негативне явище вже траплялося значно раніше – під час Олімпійських ігор 1936 р. у Німеччині.

Організаційними структурами олімпійського руху було здійснено суттєві кроки, спрямовані на формування економічної (комерційної) політики МОК і впровадження в неї нових елементів, що відповідають вимогам ринку. Так, Оргкомітет Ігор XX Олімпіади 1972 р. у Мюнхені вперше уклав угоду про співпрацю з рекламним агентством, що дозволило впорядкувати ліцензування. Було продано права на використання офіційної емблеми цих Ігор, а також з'явився їхній офіційний талісман (такса Валді), запатентований для продажу фірмам.

Цей курс було продовжено Міжнародним олімпійським комітетом і в часи керівництва шостого президента МОК Майкла Морріса Кілланіна (1972–1980). Зокрема, на Іграх XXI Олімпіади 1976 р. у Монреалі вперше було введено такі поняття, як “офіційний спонсор”, “постачальник”, “ліцензіант”.

Оргкомітет Ігор XVIII Олімпіади 1964 р. у Токіо одержав чималий дохід від реклами однієї з тютюнових компаній, що було несумісним з ідеалами олімпійського спорту і здорового способу життя

Участь тютюнової компанії у спонсоруванні Олімпійських ігор 1936 р. була негативно сприйнята олімпійським співтовариством, оскільки не відповідала духу олімпізму

Під впливом низки чинників підвищилася якість виробленого олімпійським спортом “товару” – Олімпійських ігор. Основними з цих факторів стали: розширення програм Ігор Олімпіад; загострення спортивної конкуренції на Олімпійських іграх між представниками різних країн; удосконалення організаційних засад і методики підготовки спортсменів-олімпійців; розвиток матеріально-технічної бази олімпійського спорту; формування в різних країнах державних програм розвитку спорту.

Усе це, у свою чергу, сприяло збільшенню кількості представників бізнесу, які побажали вступити в ділові контакти з організаційними структурами олімпійського спорту. Наприклад, якщо на Іграх XV Олімпіади 1952 р. у Гельсінкі в олімпійських комерційних програмах брали участь 11 компаній, то на Іграх XVII Олімпіади 1960 р. у Римі – 46, на Іграх XVIII Олімпіади 1964 р. у Токіо – 250, а на Іграх XXI Олімпіади 1976 р. у Монреалі – 628 компаній.

Таким чином, можна констатувати, що в 1960–1970-ті роки в сфері олімпійського спорту було реалізовано дієві рішення з упорядкування економічної діяльності МОК і інших учасників олімпійського руху.

Однак слід згадати й про те, що в 1970-х роках керівні органи олімпійського спорту виявилися в стані, близькому до банкрутства. Наприклад, за станом на 1972 р. майно МОК оцінювалося в 2 млн доларів США (включаючи 200 тис. доларів резервного фонду), що для такої глобальної організації, як Міжнародний олімпійський комітет, безсумнівно було дуже малою сумою.

Така ситуація виникла внаслідок ряду причин – як об’єктивних, так і суб’єктивних. Світовий

ринок, що бурхливо розвивався, диктував нові споживчі стандарти – і першорядними стали питання якості товарів і послуг. Ця тенденція не могла не торкнутися олімпійського спорту. Щоб забезпечити високу якість олімпійського видовища, необхідно було залучити незмірно більші, ніж раніше, економічні ресурси. Наприклад, якщо вартість проведення Ігор XXI Олімпіади 1976 р. у Монреалі спочатку була визначена в 310 млн доларів США, то реальне проведення цих Ігор обійшлося їхнім організаторам майже в 2 млрд доларів США. Аналогічно виявилася ситуація з Іграми XXII Олімпіади 1980 р. у Москві: бюджет оргкомітету цих Ігор планувався в 861 млн рублів, що за тодішнім курсом валют було еквівалентно 1,3 млрд доларів США, а реальні витрати на проведення цих Ігор, за неофіційними даними, перевищили суму, еквівалентну 9 млрд доларів США.

У той же час не можна не зазначити, що зусилля, докладені у цьому напрямку, усе ще не приносили достатнього ефекту. Наприклад, найбільша на той час за кількістю учасників (628 компаній) комерційна програма Ігор XXI Олімпіади 1976 р. у Монреалі принесла їхньому оргкомітету дохід у розмірі лише 7 млн доларів США.

Одним із важливих факторів зміцнення економічних засад олімпійського руху стало швидке зростання ролі телебачення в їхньому розвитку. Так, якщо Ігри XVII Олімпіади 1960 р., що проходили в Римі, транслювалися по телебаченню на 21 країну, то через 20 років Ігри XXII Олімпіади 1980 р. у Москві транслювалися телебаченням на 111 країн.

Досить високий рівень проведення Ігор XV Олімпіади 1952 р. значною мірою був забезпечений ефективною роботою зі спонсорами

Професіоналізація та комерціалізація олімпійського спорту – найважливіші компоненти “революції Самаранча” в олімпійському русі

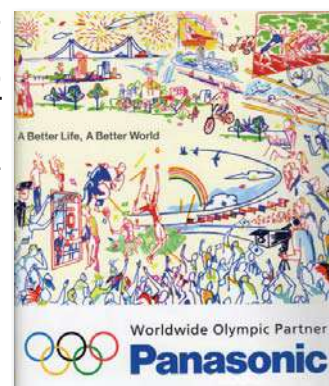
Керівництво МОК у 1970-х роках у своїй економічній політиці продовжувало спиратися на колишню неефективну модель. Внаслідок цього виникли протиріччя між високою соціальною значущістю олімпійського спорту й низьким рівнем менеджменту, що здійснювався функціонерами МОК.

Однак назрілий перехід до нової економічної моделі, яка відповідала б вимогам ринку, значною мірою стримувався дискусією, що розгорілася серед учених і фахівців-практиків, про роль, яку в розвитку олімпійського спорту відіграє його комерціалізація – феномен, об'єктивно обумовлений соціально-економічними реаліями останньої чверті ХХ ст., що спричинило помітний вплив на олімпійський рух.

Ситуація, що склалася, спонукала керівників міжнародного олімпійського руху вирішувати питання, пов'язані з економічним забезпеченням діяльності всіх структур олімпійського спорту, а також з підготовкою й проведенням Олімпійських ігор. Це, у свою чергу, вимагало створення стрункої системи економічної діяльності, установлення гармонійних економічних відносин між усіма її учасниками на всіх рівнях – світовому, континентальному й національному.

До 1980-х років виникла стійка тенденція щодо включення олімпійського руху в систему світового ринку. Ця тенденція стала чітко проявлятися в посиленні зацікавленості з боку бізнесу – і насамперед найбільших і найвідоміших міжнародних компаній – у тісному співробітництві з олімпійським рухом. Зростаюча конкуренція змусила компанії шукати нові засоби просування своїх товарів на ринок. Ці можливості вони побачили в олімпійському спорті як соціальному феномені, у якому відбиваються загальноновизнані людські цінності й ідеали, і як цікавому видовищі, що залучає великі аудиторії. Так, у середовищі бізнесу виникла й почала втілюватися в життя ідея використовувати олімпійський спорт як “вікно” у ринок товарів і послуг, які компанії пропонують покупцям. Великі спортивні змагання – особливо Олімпійські ігри, які стають надбанням величезної аудиторії телеглядачів у всіх куточках нашої планети, – є каналом досить ефективного поширення інформації про компанії й про їхню продукцію.

“Panasonic” – міжнародна торгова марка японського виробника електронної продукції “Matsushita Electric Industrial Company” – є партнером МОК з 1964 р.

Після того, як на сесії Міжнародного олімпійського комітету, що відбулася в 1980 р. у Москві, сьомим президентом МОК був обраний Хуан Антоніо Самаранч (він залишався на цьому посту до 2001 р.), стала виразно прослідковуватися принципово нова тенденція в олімпійському русі, відповідно до якої його подальший розвиток усе тісніше пов'язувався як із професіоналізацією олімпійського спорту, так і з його комерціалізацією.

Президент МОК Хуан Антоніо Самаранч, відповідаючи на запитання американського журналу “Olympien”, чи не несуть масштаби комерціалізації загрозу Олімпійським іграм, сказав: “Ніколи не буває зайвих грошей. Важливо, щоб гроші, отримані за рахунок спорту, ішли на його благо. Ми вважаємо, що олімпійський рух повинен одержувати більшу частку від продажу телевізійних прав”.

Варто зазначити, що політика, яку проводив у цій сфері президент МОК Х. А. Самаранч, мала в олімпійському русі не тільки прихильників, але й супротивників. Останні критикували Самаранча, стверджуючи, що комерціалізація веде до зміни ціннісних орієнтацій, оскільки цінність спортивної діяльності вимірюється вже не тим, що людина займається

Президент МОК Хуан Антоніо Самаранч і Пітер Юберрот, голова оргкомітету, на відкритті Ігор XXXIII Олімпіади 1984 р. – перших Ігор Олімпіади, що виявилися прибутковими для їх організаторів

Оргкомітет Олімпіади 1980 р. виступив з ініціативою проведення числової лотереї “Міжнародне олімпійське спортлото”. У її розіграші взяли участь лотерейні організації шести соціалістичних країн

спортом і бере участь в Олімпійських іграх, а кількістю грошей, які приносять спортсменів заняття спортом. Критики Самаранча підкреслювали, що комерціалізація зводить нанівець виховні функції олімпійського спорту й Олімпійських ігор, а без цих виховних функцій олімпійський спорт і Ігри перестають бути тим величезним соціально значущим явищем, яким вони мають бути.

Дискусія з проблем комерціалізації олімпійського спорту, що розгорнулася в останні десятиліття ХХ ст., виявила два протилежні підходи до їх розгляду.

Перший ґрунтувався на необхідності враховувати зміни, що відбуваються у світовому спорті, і прагматичність у їх оцінці. Прихильники такої точки зору сприймали комерціалізацію олімпійського спорту як “необхідне зло”, яке допомагає розвитку спорту, і в той же час вважали, що процеси комерціалізації повинні контролюватися спортивними організаціями.

Прихильники другого підходу, нагадуючи про те, що відбулося із прадавніми Олімпійськими іграми, пропонували оцінювати процеси комерціалізації олімпійського спорту не тільки з позиції надання фінансової допомоги, але й з точки зору впливу на саму природу спорту і його цінності.

Результатом дискусії стала перемога прихильників першого підходу до трактування значення комерціалізації олімпійського спорту – і вирішальна роль у цьому відіграли позиції й аргументи президента МОК Хуана Антоніо Самаранча. Під його керівництвом протягом двох десятиліть формувалася й реалізовувалася економічна політика МОК, що дозволила якнайкраще використовувати можливості комерціалізації з метою розвитку олімпійського спорту у світі.

Слід підкреслити доленосне значення комерціалізації олімпійського спорту для міжнародного

олімпійського руху. У ході згаданої дискусії народилися, утвердилися й набули значного поширення нові підходи до визначення шляхів розвитку олімпійського спорту в сучасному глобальному соціально-економічному середовищі. У результаті олімпійські ідеали як соціокультурний феномен, що народився наприкінці ХІХ ст., значно примножили свої можливості наприкінці ХХ ст., проникаючи в свідомість населення планети і спираючись при цьому на величезний економічний потенціал світового співтовариства.

Не випадково швейцарська газета “Sport”, характеризуючи діяльність Хуана Антоніо Самаранча на посту президента МОК, назвала його першим професійним менеджером олімпійського руху, підкресливши, що “Самаранч зрозумів найнеобхідніше: олімпійський рух повинен керуватися не політичними, а економічними механізмами. Довіряючи твердій валюті більше, ніж хиткій більшості того або іншого політичного угруповання, він пішов на “розпродаж” Олімпійських ігор, олімпійського руху, символіки й атрибутики. Девіз Самаранча такий: не плести за волею політичних хвиль, а управляти з позицій фінансової сили”.

В умовах посилення конкурентної боротьби на світовому ринку ще більше зростає важливість і корисність олімпійського спорту як “товару” для представників бізнесу. У той же час стало очевидним, що серед безлічі претендентів на покупку такого “товару” переможцями стануть найсильніші компанії, що мають не тільки великі фінансові активи, а й високий діловий імідж в усьому світі. Прагнення таких провідних і найвідоміших компаній використовувати у своїх прагматичних інтересах високий авторитет олімпійського руху й величезну популярність Олімпійських ігор у світі стало реалізовуватися – до обоїпольної вигоди як Міжнародного олімпійського комітету, так і найбільших компаній, що тісно співпрацюють із МОК.

“General Electric” – багатопрофільна американська компанія, що працює в сфері високих технологій, виробничих, інформаційних і фінансових послуг, – всесвітньо відомий партнер МОК. Ефективність співпраці підтверджують деякі цифри: з 2006 по 2017 рр. компанія GE отримала від міст-організаторів Ігор замовлень на суму 1,5 млрд дол. США

Бренд олімпійського спорту й олімпійський маркетинг

Саме в 1980-х роках почався інтенсивний процес формування бренду олімпійського спорту як явища, здатного надавати послуги, притягального як для зовнішньої й внутрішньої політики держав, так і для численних сфер бізнесу. Підґрунтям концепції бренду стала система цінностей і маркетингових характеристик, що забезпечує його привабливість для споживача у функціональному, економічному, соціальному й духовному вимірах.

Багаторічна діяльність МОК і інших структур міжнародного олімпійської системи, спрямована на популяризацію бренду Олімпійських ігор і підтримана телебаченням і в цілому понад тридцятьма компаніями-партнерами – виробниками найрізноманітніших товарів і послуг, забезпечує виняткову стійкість олімпійського бренду. Популярність Олімпійських ігор, цінність їх бренду забезпечується діяльністю багатьох організацій, об'єднань, соціальних груп. Серед них:

- Міжнародний олімпійський комітет;
- національні олімпійські комітети;
- міжнародні спортивні федерації;
- національні спортивні федерації;
- державні органи керування розвитком олімпійського спорту й підготовкою спортсменів;
- організаційні комітети Олімпійських ігор;
- спортсмени, що готуються до Олімпійських ігор і беруть участь у них;
- групи й об'єднання журналістів, що працюють в олімпійському спорті;
- радіо- і телемовні компанії, партнери й спонсори;
- глядачі й уболівальники.

Активність цих організацій, об'єднань, соціальних груп, що не припиняється, досягає піку під час Олімпійських ігор, але не гасне протягом усього періоду між Іграми, сприяє постійному зростанню популярності Олімпійських ігор і олімпійського бренду.

Цікаво зазначити, що на зростання популярності олімпійського бренду не впливають зрушення в іміджі Олімпійських ігор, який коливається під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Наприклад, на іміджі Олімпійських ігор не могли не позначитися ані корупційні скандали навколо XIX зимових Олімпійських ігор 2002 р. у Солт-Лейк-Сіті, ані тривалі політичні акції й протести, що супроводжували Ігри Олімпіади 2008 р. у Пекіні, ані пропагандистські акції, спрямовані на дискредитацію XXII зимових Олімпійських ігор 2014 р. у Сочі й Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро, ані суцільна низка допінгових скандалів, що супроводжує діяль-

ність WADA, яка вийшла за межі здорового глузду і досягла своєї кульмінації під час проведення Олімпійських ігор-2016.

У процесах формування олімпійського бренду воістину видатну роль відіграв сьомий президент МОК Хуан Антоніо Самаранч, який засадами своєї діяльності зробив використання бренду олімпійського спорту фінансовою основою функціонування міжнародного олімпійської системи й забезпечення значущості й популярності Олімпійських ігор і олімпійського руху в політичному й соціальному житті світового співтовариства. Така політика Х.А. Самаранча одержала підтримку переважної більшості членів МОК, міжнародних спортивних федерацій і національних олімпійських комітетів.

Для того, щоб одержати право використовувати олімпійський спорт як засіб просування своїх товарів на ринок, різні компанії були змушені вступати в договірні відносини з Міжнародним олімпійським комітетом, національними олімпійськими комітетами, міжнародними й національними федераціями з різних видів спорту – як їх спонсори, рекламодавці, ліцензенти, постачальники.

Усвідомлення таких обставин призвело до зміни політики МОК у відборі компаній-спонсорів Олімпійських ігор. Підвалини нового підходу було закладено під час підготовки до Ігор XXIII Олімпіади 1984 р. у Лос-Анджелесі. Спонсори були розділені на кілька категорій: 34 компанії стали офіційними спонсорами, 64 – офіційними постачальниками, а 65 компаній придбали ліцензії.

Аналогічні відносини виникли між керівними структурами олімпійського спорту й засобами масової інформації, насамперед – телевізійними компаніями, що купували в МОК права на трансляцію з Олімпійських ігор.

Таке активне зближення олімпійського руху зі світом бізнесу призвело до виникнення явища, названого комерціалізацією олімпійського спорту. Слід підкреслити, що поняття “комерціалізація олімпійського спорту” відбиває сукупність відносин, що виникають між учасниками олімпійського руху й представниками бізнесу і засобів масової інформації з приводу використання олімпійського спорту з метою найбільш повної реалізації економічних інтересів договірних сторін.

Можливість, що випливають з такої ситуації, окреслив у своєму інтерв'ю журналу “Olympic Review” президент відомої фірми “Adidas” Х. Даслер у 1980 р.: “Якщо всі три партнери – спортивні організації, засоби масової інформації й промисловість – зможуть перейти від короткострокової інтенсивної реклами промислових фірм до більш стриманої й довготривалої практики, то багато питань буде знято й спорту буде забезпечено більш солідну фінансову допомогу... МОК, у силу свого автори-

тету, міг би зіграти в цьому питанні роль посередника. Цей орган, що складається із представників як спортивного, так і промислового світу, напевно, здатний знайти взаємоприйнятне рішення”.

Для використання існуючих умов у практичній діяльності було здійснено перехід до професіоналізму в проведенні комерційної діяльності у сфері спорту, а також створено відповідні організаційні структури. У 1983 р. МОК сформував комісію з нових джерел фінансування Олімпійських ігор і власної діяльності, яка була покликана впорядкувати ділові відносини з компаніями, що висловили намір про співробітництво з олімпійським рухом. Різноманіття й глобальність завдань, що постали перед маркетологами МОК, вимагали встановлення ділових зв'язків з компаніями, які надають маркетингові послуги.

Комерціалізація олімпійського спорту, крім уже згадуваних “плюсів” і “мінусів”, веде до трансформації окремих видів спорту, до зміни правил змагань, їх пристосування до організації численних змагань “за запрошенням”. Не завжди це йде на користь спорту. І сам спорт, і оргкомітети Олімпійських ігор потрапляють у залежність від зовнішніх джерел фінансування (і насамперед – від комерційного телебачення), що не мають безпосереднього стосунку до спорту й до Олімпійських ігор. Правила проведення олімпійських змагань і розклад ігор нерідко стали формувати під впливом насамперед фінансових інтересів тих або інших структур. Наприклад, тривалість зимових Олімпійських ігор на вимогу телебачення була збільшена з 12 до 16 днів, а на Іграх XXIV Олімпіади в Сеулі (1988) 23 фінали проводили в першій половині дня й лише кілька фіналів – після 17-ї години, тоді як на Іграх XXII Олімпіади 1980 р. у Москві жоден фінал не проводився в ранковий час.

В умовах активної комерціалізації спорту стало складно відстоювати доцільність надання йому фінансової допомоги з боку держави. Знаючи, що проведення окремих спортивних заходів приносить прибуток, уряди багатьох країн почали відмовляти у виділенні бюджетних коштів на проведення цих змагань.

Відбувається також дискримінація окремих видів спорту, що не користуються увагою телебачення, рекламодавців і спонсорів, які віддають перевагу найбільш видовищним видам спорту. Багато видів спорту, зокрема греко-римська боротьба, водне поло, стрибки у воду, сучасне п'ятиборство й деякі інші, не привертають великої уваги ні глядачів, ні промисловості – і не можуть бути комерціалізовані. Комерціалізація ж інших видів спорту, а саме: тенісу, баскетболу, хокею із шайбою, легкої атлетики, гірськолижного спорту й ряду інших, – відбувається досить інтенсивними темпами. У зв'язку з цим уже зараз види спорту, що входять до олімпійської програми, розподіляються на “бідні” і “багаті”.

Подібні явища призводять до різноманітних негативних наслідків і для самого спорту. Не можна не бачити втрату, що проявляється вже зараз, інтересу дітей і молоді до тих видів спорту, які обділені увагою телебачення й преси й не дозволяють навіть спортсменам найвищої кваліфікації одержувати істотні прибутки від занять спортом.

Природно припустити, що представники різних видів спорту й різні міжнародні спортивні федерації будуть по-різному ставитися до самої тенденції комерціалізації спорту вищих досягнень. Представники “багатих” видів спорту можуть вимагати заборони використання грошей, отриманих в одних видах спорту, на розвиток інших видів, скоротити програми олімпійської підготовки у видах спорту, що не мають глядацького й комерційного успіху. Представники ж “бідних” видів спорту будуть прагнути зберегти чинне положення, боротися проти професіоналізації спорту і його комерціалізації, вимагати фінансування з боку держави й перерозподілу засобів, виходячи з медалемісткості видів спорту в програмах Олімпійських ігор.

Ще одна проблема полягає в тому, що комерціалізація спорту формує відносно вузьке коло спортивної еліти, що користується увагою преси і одержує значні, а іноді й винятково великі прибутки від занять спортом, і водночас віддаляє його від основної маси спортсменів, які не досягли вершин майстерності. Цілком природно, що ці спортсмени, а також їх тренери й обслуговуючий персонал, не одержать вигід від комерціалізації спорту, більше того – неминуче втратять частину матеріальних і

Президент МОК Хуан Антоніо Самаранч вручає олімпійський орден президенту компанії “Adidas” Хорсту Дасслеру як ініціатору формування програми олімпійського партнерства (TOP) Міжнародного олімпійського комітету з найбільшими компаніями-виробниками товарів і послуг

Американська компанія “Visa International Service Association” – найбільша в світі платіжна система – партнер МОК. Багаторічна співпраця цієї компанії з МОК виявилася взаємовигідною

фінансових ресурсів. Така тенденція досить чітко проявляється в наш час, коли відбувається значне скорочення фінансування спорту, не пов'язаного з демонстрацією вищого рівня досягнень, і це, природно, викликає опір з боку осіб, зацікавлених у збереженні наявного становища.

Комерціалізація призводить також до розширення сфери впливу спонсорів на спорт. У структурі спортивних організацій з'являються фахівці з маркетингу. Бізнесмени втручаються у вирішення спортивних питань, починаючи із вказівок, у якій формі й з використанням якого інвентарю повинен виступати спортсмен, і до складання розкладу змагань і відбору спортсменів у команди.

Характерною рисою сучасного спорту, що є наслідком його комерціалізації, стало постійно зростаюче значення досягнення максимально можливого результату в змаганнях. Ця риса спорту нині постійно загострюється через зростання моральних і, особливо, матеріальних стимулів, пов'язаних із перемогою в різних змаганнях, винятково високих прибутків спортсменів і команд – переможців найбільших змагань – від контрактів зі спонсорами, зацікавленими в ефективній рекламі своїх товарів. Усе це призводить до ситуації, коли чітко проглядається прагнення спортсменів, тренерів і адміністраторів до досягнення перемог за будь-яку ціну, також за рахунок засобів, несумісних із принципами спорту й моралі. Саме тут процес комерціалізації спорту тісно переплітається із проблемою застосування допінгу. У результаті створюється реальна загроза класичним ідеалам і цінностям спорту, які зазнають ризику бути підпорядкованими винятково економічним інтересам.

Крім того, фахівці-медики відзначають, що комерціалізація спорту та збільшення кількості змагань, які мають комерційний характер, ведуть до надмірних фізичних і психологічних навантажень спортсменів. “Сьогодні спорт вищих досягнень дійшов до таких масштабів, які виходять за межі біологічних можли-

востей людини. Спортивні лікарі стурбовані майбутнім спорту вищих досягнень у зв'язку з тими надмірними навантаженнями, які змушені виконувати спортсмени через посилення процесу комерціалізації спорту, здійснюваного за підтримки МОК. Якщо ідеї професіоналізму здійсняться, то цьому процесу буде надано додаткове прискорення. Ми спостерігаємо драматичний процес, який з медичної точки зору не повинен одержувати підтримки”, – відзначав професор В. Хольман – директор Інституту спортивної медицини в Кьольні (Німеччина).

Ступінь комерціалізації сучасного спорту такий, що можливість руйнування спорту й перетворення його на шоу в руках ділків представляється цілком реальною. Але парадоксальним, на перший погляд, виглядає факт, що комерціалізація спорту, яка багаторазово зросла за останнє десятиліття, а також використання спорту в політичних цілях ідуть паралельно із самовдосконаленням самого спорту, підвищенням його авторитету в сучасному світі як важливого явища сучасності.

Однак це протиріччя пояснюється досить просто. У збереженні самостійності спорту і його основних принципів, у підвищенні авторитету спорту зацікавлені не тільки самі представники спортивного руху, а й політики, і представники ділового світу, причому навіть ті з них, які не відчують до спорту ні любові, ні поваги, а використовують його лише як засіб для вирішення політичних проблем або отримання прибутку. Причину такого ставлення до спорту цинічно, але досить переконливо пояснив один із найвідоміших спортивних менеджерів Марко Мак-Кормак, заявивши, що “...домагатися короткотривалих вигід ціною спорту означало б обпатрати курку, яка несе золоті яйця”.

Разом з тим досвід останніх років, який відображає взаємини спорту й економіки, переконливо свідчить, що у випадку професійного ведення справ спортивним організаціям вдається одержувати високі прибутки від реклами, не потрапляючи при цьому в залежність від економіки й зберігаючи своє обличчя в складних ситуаціях, коли тісно переплітаються інтереси спортсменів, тренерів, спонсорів, постачальників спортивного інвентарю й устаткування, засобів масової інформації та ін.

Але збереження самостійності олімпійського спорту і його ідеалів у сучасних умовах, коли найтісніший зв'язок спорту з економікою став реальністю, вимагає від спортивних фахівців глибокого знання не тільки власних проблем спорту, а і його місця в системі суспільних явищ, постійного вивчення чинників, насамперед економічного плану, що впливають на спорт, швидкого й кваліфікованого реагування на мінливі ситуації. Дуже важливо відмовитися від догм і стереотипів, що не відповідають реальному життю, які усе ще тягнуть над багатьма фахівцями.

У зв'язку з цим доречно послатися на вислів відомого діяча олімпійського руху Р. Паунда: “Парадоксально, що комерційну підтримку практично кожної спортивної події, за винятком Олімпійських ігор і олімпійського руху, приймають без заперечень. Виникає два питання: поганим або гарним є комерціалізм взагалі й чому він у зв'язку з олімпійським рухом викликає настільки суперечливу увагу. Очевидно, що спорт не може цілком покладатися на суспільний сектор (тобто на уряди) для вирішення фінансових питань. Тому він звертається до приватного сектору, намагаючись представити себе як інститут, гідний благодійної підтримки, – такої, яка надається церквам або госпіталям. У бізнесу свої вимоги. Якщо корпорації надають фінансову підтримку спорту, вони повинні мати якусь вигоду. Саме в цьому суть можливого конфлікту між інтересами спорту й бізнесу. Якщо спорт прагне одержати “цінність” від бізнесу, він повинен додати “цінність” бізнесу. Що ж може спорт запропонувати? Рекламу виробів, спонсорів, послуг. Це, як показує досвід, дійсно сприяє поліпшенню ставлення до виробу, продукту або корпорації в цілому. Управління взаєминами між спортом і бізнесом вимагає, щоб кожна сторона розуміла потреби іншої. Чи є комерціалізація неминучою в олімпійському русі? Як бачимо, так. Чи небезпечна вона? Можливо. Однак спорт повинен виробити необхідні запобіжні заходи й показати бізнесу, що у випадку порушення спортивної етики потерпілим буде не тільки спорт, але й бізнес. Чи повинен олімпійський рух уникати пошуку фінансової та іншої допомоги, яку може надати бізнес? Звичайно, ні, він повинен активно її шукати, заохочувати й працювати разом для поліпшення положення обох. Ціле повинне стати більшим, ніж сума частин” (Pound, 2004).

Взаємне прагнення представників бізнесу й організаційних структур олімпійського спорту, що виникає в умовах ринку, має бути реалізоване на практиці, що вимагає використання відповідних організаційно-управлінських технологій. Як свідчить аналіз діяльності МОК, національних олімпійських комітетів, міжнародних спортивних федерацій і інших структур олімпійського спорту, найбільш ефективним інструментом їх адаптації до ринкових умов виступає маркетинг. Економічна діяльність в олімпійському русі сьогодні безпосередньо пов'язана з маркетингом і неможлива без нього.

Маркетинг в олімпійському спорті – це стратегія й тактика поведінки учасників, і насамперед організаційних структур олімпійського руху в ринковому середовищі, а також сукупність управлінських технологій, що дозволяють забезпечувати здійснення комерційної діяльності з урахуванням інтересів олімпійського спорту.

Особливості маркетингу в олімпійському спорті впливають із принципів його організації. До них належать, насамперед, основні принципи організації спортивного маркетингу, різновидом якого виступає маркетинг в олімпійському спорті:

1) спорт повинен контролюватися спортивними організаціями, а не бізнесом;

2) спорт – це змагальна діяльність; важливо враховувати інтереси споживача, тобто глядача;

3) для підвищення інтересу спонсора до спорту необхідно надавати споживачам (глядачам) “продукт” найвищої якості (Mullin et al., 2007).

Використання маркетингу в олімпійському русі спрямоване на досягнення таких цілей:

- забезпечення повної фінансової незалежності олімпійського руху й одержання за допомогою цього можливості надавати допомогу в розвитку олімпізму у світі;
- розробка довготривалої програми, яка може базуватися на успішній діяльності постійно діючих організаційних комітетів Олімпійських ігор, на противагу створенню комерційних структур для кожних нових Олімпійських ігор;
- забезпечення слушного розподілу прибутків у всіх сферах олімпійського руху – між організаційними комітетами Олімпійських ігор, національними олімпійськими комітетами і їх континентальними асоціаціями, міжнародними спортивними федераціями й іншими міжнародними спортивними організаціями, включаючи фінансову підтримку країнам, що розвиваються;
- зменшення можливості “безконтрольної комерціалізації” олімпійського руху, скорочення кількості комерційних партнерів і контроль використання олімпійської символіки.

Сьогодні основними суб'єктами економічної діяльності, побудованої на активному використанні маркетингу, у системі міжнародного олімпійського руху виступають Міжнародний олімпійський

Американська компанія “Johnson & Johnson” – найбільший у світі виробник ліків, медичного обладнання і товарів з догляду за тілом – учасник програми МОК TOP-6 (2005–2008)

комітет, організаційні комітети Олімпійських ігор і національні олімпійські комітети. Кожний з них реалізує свої маркетингові програми відповідно до юрисдикції певних регламентних документів олімпійського руху.

За кожним учасником закріплено монопольні права розпоряджатися “продуктом”, виготовленим засобами олімпійського спорту. Так, одне із правил Олімпійської хартії стверджує: “Олімпійські ігри є виключною власністю МОК, якому належать усі права й дані, пов’язані з ними; зокрема, і без яких-небудь обмежень, МОК належать права на Ігри, пов’язані з організацією, використанням, мовленням, записом, представленням, відтворенням, доступом і поширенням у будь-якій формі й будь-якими засобами й методами, що існують у наш час, або тими, що виникатимуть у майбутньому. МОК визначає умови доступу й використання даних, що стосуються Олімпійських ігор, до змагань і виступів на Олімпійських іграх”. Там же зазначено: “Олімпійський символ, прапор, девіз, позначення (включаючи, але не обмежуючись словами “Олімпійські ігри” і “Ігри Олімпіади”), знаки, емблеми, вогонь і факели, усі разом і окремо є “олімпійською власністю”. Усі права на кожний окремо й на всі разом елементи олімпійської власності належать винятково МОК, включаючи, але не обмежуючись, використання у комерційних цілях, для одержання прибутку й у рекламних цілях. МОК може ліцензувати всі або частину своїх прав на умовах, регламентованих виконкомом МОК”.

Будучи монополістом у своїй сфері на світовому ринку, МОК забезпечує монопольне положення національних олімпійських комітетів на національних ринках. В одному з офіційних роз’яснень до Олімпійської хартії зазначається: “Використання олімпійської емблеми НОК законно тільки на території даного НОК; така емблема, а також інші символи, емблеми, марки або знаки НОК, які стосуються олімпізму, не можуть використовуватися в рекламних, комерційних цілях або для одержання прибутку в країнах іншого НОК без письмового дозволу останнього”.

У зв’язку з цим в офіційному роз’ясненні до Олімпійської хартії записано, що олімпійський символ і олімпійські емблеми можуть використовуватися МОК або уповноваженими ним особами в країні будь-якого національного олімпійського комітету за дотримання наступних умов:

- Після виконання всіх спонсорських угод, угод із постачання і при здійсненні всієї маркетингової діяльності..., використання олімпійського символу, олімпійської емблеми або іншої олімпійської власності не повинно наносити серйозного збитку інтересам відповідного НОК; рішення ухвалює МОК при узгодженні з НОК, який отри-

має частину чистого прибутку, одержуваного від використання олімпійської власності.

- Після виконання всіх ліцензійних угод НОК повинен одержати половину чистого прибутку від використання олімпійської власності, за винятком податків і витрат, пов’язаних із процедурами за їхнім висновком. НОК заздалегідь одержує інформацію про таке використання.

Таким чином, уже до початку XXI ст. олімпійський спорт перетворився на сферу тісного переплетення економічних інтересів учасників олімпійського руху й представників ділового світу.

Оцінивши небезпеку ситуації, що склалася, МОК з 1985 р. почав реалізацію принципово нової маркетингової концепції відносно спонсорства. Суть її полягала в різкому обмеженні кількості спонсорів Ігор, у залученні до ділового партнерства тільки найвідоміших компаній зі світовим ім’ям. Вони були покликані забезпечити реалізацію спонсорських програм двох різних рівнів: програми найвищого рівня й програми національного спонсорства. Крім того, частина компаній-партнерів одержувала статус офіційних постачальників. До реалізації зазначених програм МОК підключив національні олімпійські комітети й організаційні комітети Ігор.

Новий підхід в організації ділового співробітництва з компаніями-спонсорами містив ряд принципово важливих моментів.

Насамперед, спонсорство потрібно здійснювати таким чином, щоб:

- гарантувати стабільне фінансове забезпечення проведення Олімпійських ігор і олімпійського руху;
- створити довготермінові структури, що забезпечують тривалу й істотну фінансову підтримку на багато років;
- гарантувати слушний розподіл прибутків між учасниками олімпійського руху;
- перешкоджати “безконтрольній комерціалізації” Ігор.

Компанії, які виявили бажання стати спонсорами олімпійського руху, повинні діяти в суворій відповідності із цілями маркетингу в олімпійському спорті. В Олімпійській хартії, зокрема, визначено досить чіткі обмеження, що стосуються рекламної діяльності компаній-спонсорів і їх агентів: “Не дозволяється будь-яка форма реклами або пропаганди на стадіонах і над ними й в інших місцях проведення змагань, які вважаються такими, що входять в олімпійські об’єкти. Заборонена будь-яка реклама комерційного характеру на стадіонах, у місцях проведення змагань та на інших спортивних аренах”.

Олімпійська хартія містить також наступні положення:

1. Жодний вид реклами або пропаганди комерційного або іншого роду не може використовуватися на людях, спортивній формі, аксесуарах або загалом на будь-якому предметі одягу або устаткування, що надягається або використовується спортсменами або іншими учасниками Олімпійських ігор, за винятком ідентифікації..., виробника даного предмета або устаткування, за умови, що така ідентифікація не буде зроблена занадто помітною в рекламних цілях....

Будь-яке порушення положень якою-небудь особою призведе до її дискваліфікації або позбавлення акредитації. Рішення виконкому МОК з цього питання є остаточним.

На номерах, що надягаються учасниками, не може бути ніякої реклами, на них має бути зображена олімпійська емблема оргкомітету Олімпійських ігор (ОКОІ).

2. Для того щоб дотримуватися чинного закону, усі контракти ОКОІ, що містять будь-який елемент реклами, включаючи право або ліцензію на використання емблеми або талісмана Олімпійських ігор, повинні відповідати правилам Олімпійської хартії й інструкціям виконкому МОК. Те саме стосується контрактів з устаткування для хронометражу й табло, а також включення будь-якого розпізнавального сигналу в телевізійні програми. Порушення викладених тут положень входить до сфери повноважень виконкому МОК.

3. Будь-який талісман, створений для Олімпійських ігор, повинен розглядатися як олімпійська емблема, дизайн якої ОКОІ має подати на затвердження у виконком МОК. Такий талісман не можна використовувати в комерційних цілях у країнах інших національних олімпійських комітетів без одержання письмової згоди НОК цих країн.

4. ОКОІ повинен забезпечити захист прав власності на емблему й талісман Олімпійських ігор на користь МОК як на національному, так і на міжнародному рівнях. Проте, тільки ОКОІ, а після його ліквідації – НОК країни-організатора, може використовувати емблему або талісман, а також інші значки, плакати, предмети й документи, пов'язані з Олімпійськими іграми, під час їх підготовки, проведення й протягом одного року від дня закриття Ігор. Після закінчення цього періоду МОК автоматично одержує усі права на використання такої емблеми, талісмана й інших значків, плакатів, предметів і документів без яких-небудь можливих обмежень. Залежно від ситуації й у необхідних межах ОКОІ й/або НОК повинні діяти як довірена особа (у сенсі опікуна) винятково в інтересах МОК.

5. Положення даного офіційного роз'яснення до Олімпійської хартії разом з усіма доповненнями й змінами стосуються всіх контрактів, підписаних

Китайська компанія "Lenovo" – четвертий у світі виробник персональних комп'ютерів – учасник партнерської програми TOP-6 (2005–2008)

організаційним комітетом сесії МОК або Олімпійського конгресу.

6. На формі учасників і будь-яких осіб, які займають офіційний пост, може використовуватися прапор або олімпійська емблема або, з дозволу ОКОІ, олімпійська емблема ОКОІ. Офіційні особи міжнародних спортивних федерацій можуть носити форму й емблеми своїх федерацій.

7. Ідентифікаційні знаки на технічному устаткуванні, установках і іншій апаратурі, які не носять і не використовують спортсмени або інші учасники Олімпійських ігор, включаючи устаткування для хронометражу й табло, ні за яких умов не повинні перевищувати 1/10 висоти самого устаткування, установок або апаратури, і не повинні перевищувати 10 см заввишки.

8. Слово "ідентифікація" означає нормальне розташування назви, знака, торговельної марки, емблеми, логотипа або будь-якого іншого відмітного знака виробника даного предмета на виробі лише один раз.

9. ОКОІ, усі учасники й інші особи, які одержали акредитацію на Олімпійських іграх, а також усі інші сторони, що беруть участь, повинні дотримуватися керівництва, вказівок й усіх інших інструкцій виконкому МОК щодо питань, які викладено в правилі 51 і в офіційному роз'ясненні до нього.

По-друге, МОК посилив підхід до відбору кандидатів для участі в рекламно-спонсорських програмах.

По-третє, розроблення рекламно-спонсорських програм було поставлено Міжнародним олімпійським комітетом на більш високий професійний рівень. Із цією метою використовувалися можливості міжнародного поділу праці у комерційній діяльності.

Економічні програми МОК

Нині Міжнародний олімпійський комітет забезпечує реалізацію ряду економічних програм. До цих програм належать:

- рекламно-спонсорська програма (TOP Worldwide Sponsorship Programme);
- програма продажу телевізійним компаніям прав на здійснення трансляції змагань Олімпійських ігор (Broadcast and New Media Rights);
- програма співробітництва з постачальниками (IOC Official Supplier and Licensing Programme).

Високий імідж Олімпійських ігор у світі завжди привертав увагу бізнесу, стимулював налагодження ділових контактів його представників з олімпійським рухом. Зі свого боку, учасники олімпійського руху прагнуть отримати користь від співробітництва з компаніями-спонсорами.

Це стає можливим завдяки таким діям спонсорів:

- спонсорська підтримка сприяє збільшенню фінансових ресурсів учасників олімпійського руху;
- спонсори забезпечують підтримку проведення Олімпійських ігор і олімпійського руху шляхом надання продукції, послуг, технологій, експертизи і підготовки персоналу;
- спонсори забезпечують пряму підтримку спортсменів у процесі їх підготовки й участі в Іграх;
- спонсори забезпечують необхідною продукцією й послугами коментаторів, журналістів, фотокореспондентів та інших представників ЗМІ;
- активізація фінансової підтримки розширює глядацьку аудиторію Олімпійських ігор і забезпечує молоді можливість долучитися до олімпійських ідеалів на глобальному й місцевих рівнях;
- фінансова підтримка спонсорів сприяє успіху освітніх, екологічних, культурних і молодіжно-орієнтованих програм олімпійського руху;
- рекламні акції спонсорів сприяють просуванню олімпійських ідеалів, суспільному усвідомленню важливості Олімпійських ігор і посилюють підтримку атлетів-олімпійців.

Від спонсорства – до партнерства

Хоча ділове співробітництво Міжнародного олімпійського комітету зі спонсорами має більш ніж 120-річну історію (як ми вже зазначали, першим спонсором Ігор I Олімпіади 1896 р. в Афінах була компанія “Kodak”, що надалі стала найвідомішим у світі виробником товарів для фотографування), однак системна робота зі спонсорами, що відповідає вимогам сучасного ринку і приносить МОК істотні економічні вигоди, розгорнулася не настільки давно. Вона бере свій початок із середини 1980-х років, коли в рамках концепції маркетингу Міжнародним олімпійським комітетом було реалізовано принципово нові підходи до організації олімпійського спонсорства. Суттєво підвищилися вимоги МОК до спонсорів, а їх кількість було різко скорочено (до 9–13 компаній), причому до ділового партнерства залучалися тільки найбільш відомі у світі компанії.

У 1985 р. МОК уклав зі швейцарською компанією “ISL” угоду, що передбачала розробку принципово нової рекламно-спонсорської програми за назвою TOP (The Olympic Partners), яка повинна була не тільки підвищити ефективність економічної діяльності, здійснюваної Міжнародним олімпійським комітетом, але й посилити її зв'язки з економічною діяльністю міжнародних спортивних федерацій, національних олімпійських комітетів, організаційних комітетів Олімпійських ігор.

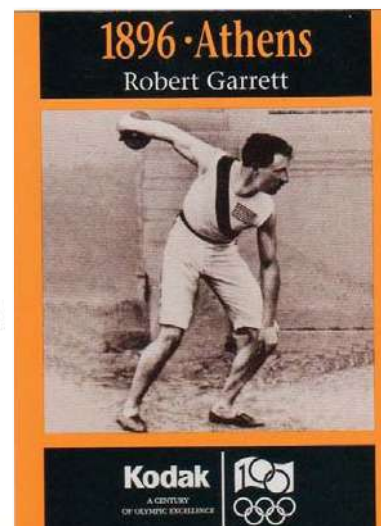
Надзвичайно плідною виявилася народжена в МОК ідея надання провідним, широко відомим у світі компаніям – виробникам різних товарів і послуг – ексклюзивних можливостей у викорис-

Great moments in sports deserve

© Eastman Kodak Company, 1994

Події Ігор I Олімпіади відбулися в численних фотознімках завдяки компанії “Kodak”

танні Олімпійських ігор і їх найвищого іміджу в суспільстві шляхом участі в партнерських програмах Міжнародного олімпійського комітету. Те, що таким компаніям було надано право асоціювати свою діяльність з ідеалами олімпізму, з олімпійськими принципами й Олімпійськими іграми, причому без внутрішньої конкуренції з іншими виробниками аналогічних груп товарів і іншими поставальниками аналогічних послуг, стало дієвим стимулом для залучення найкращих до програми олімпійського партнерства (TOP).

Компанії, що брали участь у програмах TOP, одержали ряд серйозних переваг, ставши по суті не просто спонсорами МОК, а й партнерами Міжнародного олімпійського комітету.

Особливо слід зазначити, що компанії-учасниці програми TOP, відповідно до так званого принципу one-stop-shopping, ставали не просто офіційними спонсорами Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор, а й ексклюзивними офіційними спонсорами Міжнародного олімпійського комітету й кожного з національних олімпійських комітетів, визнаних МОК.

Цей статус партнерства гарантував компанії, що брала участь у програмі TOP, ряд досить істотних прав:

- використовувати на своїй продукції олімпійську символіку, включаючи зображення п'яти кілець;
- згадувати в рекламі своєї продукції причетність до Міжнародного олімпійського комітету або національних олімпійських комітетів – шляхом включення в рекламні тексти таких, наприклад, фраз “Офіційний спонсор МОК”, “Офіційний спонсор олімпійської збірної команди (назва країни)” тощо;
- згадувати в рекламі своєї продукції про причетність до оргкомітету Олімпійських ігор – шляхом включення в рекламний текст таких, наприклад, фраз, як “Офіційний спонсор Олімпійських ігор у (назва міста, що приймає Ігри)”;
- мати можливість під час Олімпійських ігор рекламувати й продавати свою продукцію;

Таблиця 47.1 Характеристика партнерських програм TOP (ЮС, 2019)

Назва програми	Роки реалізації	Кількість компаній	Прибутки, млн дол. США
TOP-1	1985–1988	9	97
TOP-2	1989–1992	12	175
TOP-3	1993–1996	10	300
TOP-4	1997–2000	11	550
TOP-5	2001–2004	10	600
TOP-6	2005–2008	12	866
TOP-7	2009–2012	9	950
TOP-8	2013–2016	11	1003
TOP-9	2017–2020	13	

- мати свою квоту на придбання квитків на олімпійські змагання й переважне право на розміщення й проживання під час проведення Олімпійських ігор;
- мати пріоритетне право на розміщення своєї реклами в друкованих засобах масової інформації й на проведення рекламних компаній за допомогою аудіовізуальних засобів;
- мати право укладати з Міжнародним олімпійським комітетом угоду про участь у програмі TOP;
- мати вільний доступ до архівів і іншої документації МОК, яка може виявитися корисною для компанії в здійсненні її комерційної діяльності;
- мати право створювати сувенірну продукцію, а також інші предмети, що мають особливу цінність для збереження спогадів про Олімпійські ігри й про внесок спонсора в їхнє проведення.

У першій програмі – TOP-1 (1985–1988) взяли участь дев'ять компаній, а надалі їхня кількість коливалася в діапазоні від 9 до 13 (табл. 47.1). Програми TOP, що зародилися й розвивалися в той період, коли діяль-

Компанія “Coca-Cola” є учасником усіх програм TOP, починаючи з 1985 р.

Рисунок 47.2 Представлення товарів і послуг партнерами програми TOP-9 (2017–2020 рр.) (ЮС, 2019)

Олімпійські ігри. Компанія “Coca-Cola”, будучи спонсором 204 національних олімпійських комітетів та їхніх команд, створила міцну традицію формування програм і заходів, спрямованих на те, щоб донести дух Олімпійських ігор до споживачів своєї продукції як у містах, що приймають Ігри, так і по усьому світу. Компанія стала учасником програми TOP, починаючи з 1986 р., в ексклюзивній категорії безалкогольних напоїв, і донині бере участь у цій програмі (в 2005 р. “Coca-Cola” і МОК продовжили угоду про партнерство до 2020 р.). Крім внесків за програмою TOP, компанія неодноразово спонсорувала естафету олімпійського вогню; у 2007 р. пожертвувала 2 млн доларів США Олімпійському комітету Греції для відтворення постраждалої від сильної пожежі прадавньої Олімпії; фінансово підтримує Олімпійський музей у Лозанні, а в 2010 р. “Coca-Cola” брала участь в екологічній програмі на XXI зимових Олімпійських іграх у Ванкувері.

“Visa” є лідером у сфері платежів через Інтернет і піонером у створенні u-commerce (універсальної комерції), здатної вести комерцію в будь-якому місці, у будь-який час і будь-яким способом. “Visa” – провідний світовий платіжний бренд, що приносить більш трьох трильйонів доларів США річного обсягу продажу карт, має неперевершене визнання більш ніж у 150 країнах, відіграє ключову роль у розробці інноваційних платіжних продуктів і технологій, що приносять користь для 21 тис. фінансових установ і власників їхніх карт. У партнерських програмах TOP “Visa International” бере участь з 1986 р. і донині. Крім надання платіжних послуг оргкомітетам Олімпійських ігор та їх глядачам, “Visa” ство-

рила традицію програм з підтримки олімпійських спортсменів у багатьох країнах, а також програми з навчання молоді світу історії, цінностям і ідеалам олімпійського руху.

Компанія “Panasonic” почала свою діяльність на Олімпійських іграх у 1984 р. – на Іграх XXIII Олімпіади в Лос-Анджелесі – як постачальник професійної звукової системи й великого відеодисплея для головного олімпійського стадіону тих Ігор. До партнерської програми TOP ця компанія приєдналася в 1987 р., і “Panasonic” є учасником усіх дев'яти таких програм – від TOP-1 і до TOP-9. Ексклюзивна категорія продукції “Panasonic” – аудіо-, телевізійне й відеостаткування, включаючи системи автомобільної навігації й мультимедійні продукти. Вона продовжує залишатися офіційним постачальником високотехнологічного мовного устаткування для Олімпійських ігор, а також великих локальних відеоекранів, професійних аудіосистем та іншого цифрового аудіо/відео-устаткування.

Компанія “Samsung Electronics” почала свою діяльність у сфері олімпійського спорту як місцевого спонсора Ігор XXIV Олімпіади 1988 р. у Сеулі. Починаючи з XVIII зимових Олімпійських ігор 1998 р. у Нагано, ця компанія залишається учасником олімпійських партнерських програм TOP у категорії “Устаткування для бездротового зв'язку”, а із XXIII зимових Олімпійських ігор 2018 р. у Пхьончхані – у ще ширшій категорії “Бездротове комунікаційне й обчислювальне устаткування”, включаючи широку номенклатуру ексклюзивної продукції, виробленої за допомогою інноваційних технологій, – смартфони, планшети, ноутбуки, персональні

Багато в чому завдяки партнерству з МОК компанія "Samsung" стала всесвітньо відомою, перемістившись у світовому рейтингу TOP-компаній з 42-го на 6-те місце

комп'ютери, принтери тощо. Компанія "Samsung", будучи одним з ексклюзивних виробників у своєму класі товарів відповідно до програми TOP, розглядає асоціацію з Олімпійськими іграми як одну зі стратегічних ліній популяризації свого бренду, як демонстрацію перспектив постійного дослідницького пошуку, обґрунтованих інновацій і привабливого дизайну. Вартість бренду "Samsung", згідно з даними найбільш авторитетних міжнародних експертів, тільки за перші 10 років співробітництва з МОК зростає більш ніж у шість разів і досягла майже 20 млрд доларів США. Компанія продовжила контракт із МОК до 2028 р., тобто таке олімпійське партнерство триватиме більше ніж 30 років, а ділове співробітництво в цілому (з 1988 р.) сягне 40 років.

"Omega" – широко відома у світі компанія зі створення годинників. Марка "Omega" з 1848 р. традиційно є синонімом досконалості, інновацій, точності й новаторського духу в годинниковій справі. Починаючи з 1932 р., "Omega" була офіційним хронометражистом на 28 Олімпійських іграх, а також на Паралімпійських іграх, Юнацьких олімпійських іграх і багатьох інших найбільших змаганнях із різних видів спорту. Роль компанії "Omega" як офіційного хронометражиста Олімпійських ігор не обмежується точним визначенням часу в різних видах спорту, спортивних дисциплінах і видах змагань, а включає також послідовне створення й роз-

Всесвітньо відома компанія "Omega" є олімпійським партнером МОК з 2004 р., а її співпраця з олімпійським рухом почалася значно раніше

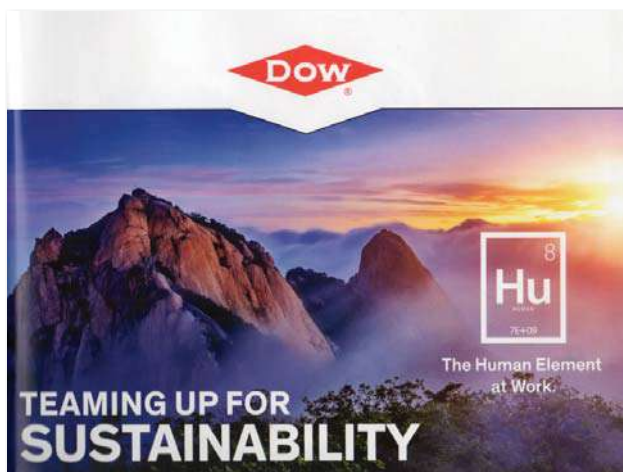
виток найважливішого устаткування, на яке покладаються спортсмени й фахівці. У 2004 р. "Omega", приєднавшись до програми TOP, стала – і донині залишається – олімпійським партнером.

Компанія "General Electric" (GE) є всесвітньо відомим творцем і виробником широкого спектра найрізноманітнішого високотехнологічного промислового устаткування для систем, використовуваних в енергетиці, транспорті, охороні здоров'я й інших сферах. GE працює більш ніж у ста країнах, а на підприємствах цієї компанії працюють у цілому близько 300 тис. людей по всьому світу. "General Electric" тісно співпрацює з країнами й містами, що приймають Олімпійські ігри, і з оргкомітетами Ігор – у забезпеченні інфраструктурних рішень для олімпійських об'єктів, включаючи електроенергію, освітлення, транспорт, очищення води тощо. GE також поставляє в лікарні різне діагностичне й лікувальне устаткування (ультразвукове, МТР та ін.), що допомагає медикам обстежувати й лікувати спортсменів. З 2005 р. й дотепер GE – учасник партнерських програм TOP, який залишається ексклюзивним постачальником численних інноваційних продуктів і послуг, що є невід'ємною частиною успішного проведення Олімпійських ігор.

"Atos Origin" – один зі світових лідерів у сфері цифрової трансформації, також і в сфері хмарних технологій, кібербезпеки, високопродуктивних обчислень і цифрових робочих місць. У структурах компанії працюють у цілому близько 110 тис. співробітників у 73 країнах. Завдяки знанням, досвіду й передовим технологіям "Atos" підтримує цифрову трансформацію своїх клієнтів у різних секторах – фінансових послугах, охороні здоров'я, обороні, енергетиці, промислового виробництва, комунальних послугах, телекомунікаціях, транспорті, медіа,

Французька компанія "Atos Origin" (один з найбільших у світі постачальників ІТ-послуг), що стала партнером МОК в 2005 р., активно впроваджує ІТ-технології у діяльність міжнародної олімпійської системи

Компанія "Dow" з 2013 р. бере участь у програмі партнерства з МОК

роздрібній торгівлі й ін. "Atos", будучи з 1989 р. ключовим постачальником для МОК технологій цифрових перетворень для різних ланок олімпійського руху, з 2001 р. й донині бере участь в олімпійській партнерській програмі TOP (від TOP-6 до TOP-9). Зокрема, компанія поставила для XXIII зимових Олімпійських ігор 2018 р. у Пхьончхані свої найважливіші цифрові додатки, серед яких система керування "Olympic" і система "Olympic Diffusion". Аналогічні рішення будуть використані компанією "Atos" і для підвищення ефективності, зниження витрат і мінімізації впливу на навколишнє середовище під час проведення в 2020 р. у Токіо Ігор XXXII Олімпіади й Паралімпійських ігор.

Компанія "Dow" (The Dow Chemical Company) спеціалізується на створенні широкого спектра технологічних продуктів і рішень у хімічній промис-

ловості, агротехніці, на випуску пластмас та інших матеріалів для клієнтів із приблизно 160 країн – у таких секторах, як електроніка, енергетика, виробництво покриття, сільське господарство й ін. Більше 5 тис. різних продуктів "Dow" виробляються на 214 підприємствах компанії в 37 країнах. В олімпійській партнерській програмі TOP "Dow" бере участь із 2013 р. й донині (TOP-8 і TOP-9), будучи ексклюзивним постачальником хімічної продукції й послуг у цій сфері.

Компанія "Bridgestone" – найбільший у світі виробник широкого спектра шин і гуми (має в цілому близько 144 тис. співробітників) і один з лідерів у виробництві великого асортименту промислової й будівельної продукції, а також спортивних товарів, що реалізуються більше ніж у 150 країнах. Компанія, що є учасником олімпійської партнерської програми TOP з 2014 р., надає свою продукцію, послуги й експертні знання для організації Олімпійських ігор. Крім того, "Bridgestone" – перший партнер-засновник Олімпійського телевізійного каналу, тим самим продовжуючи свою природню стратегічну еволюцію в підтримці олімпійського спорту та виступів провідних спортсменів на світовій арені.

Компанія "Procter & Gamble" широко відома завдяки численним брендам ексклюзивної продукції в категорії "засоби особистої гігієни й товари для дому", що стосується життя великої кількості людей в усьому світі (марки "Pampers", "Tide", "Ariel", "Always", "Whisper", "Pantene", "Mars", "Bounty", "Gillette", "Lenor", "Oral-B", "Head & Shoulders" і ін.). У структурах компанії працюють у цілому близько 135 тис. співробітників у 80 країнах. В олімпійській партнерській програмі TOP "Procter & Gamble" бере участь із 2013 р. й донині (TOP-8 і TOP-9).

Компанія "Procter and Gamble" – виробник ексклюзивної продукції в категорії "Засоби особистої гігієни і товари для дому". В олімпійській партнерській програмі бере участь з 2013 р.

Компанія "Bridgestone" стала олімпійським партнером МОК у 2016 р. До 2024 р. компанія планує завдяки цій співпраці потрапити в TOP-100 світових брендів

Компанія “Toyota motor Corporation” – глобальна автомобільна компанія – долучилася до олімпійської партнерської програми у 2015 р. в ексклюзивній категорії “Транспортні засоби, роботи підтримки мобільності та послуги мобільності”

“Toyota Motor Corporation” – глобальна компанія, що випускає автомобілі з 1937 р. На її підприємствах і інших структурах по усьому світу працюють у цілому 370 тис. співробітників, а продукція (виробництво в 29 країнах близько 10 млн автомобілів на рік) реалізується в більш ніж 170 країнах. “Toyota” стала частиною олімпійської партнерської програми TOP з 2015 р. в ексклюзивній категорії “Транспортні засоби, роботи підтримки мобільності й послуги мобільності”. Корпорація співпрацює з оргкомітетами Олімпійських ігор у наданні рішень із забезпечення стійкої, безпечної й ефективної мобільності, включаючи інтелектуальні транспортні системи й транспортні засоби, бортові системи зв'язку тощо.

Компанія “Intel” – світовий лідер у розробці різних технологій і високотехнологічної продукції, серед яких платформа 5G, платформи для розробки

віртуального контенту, 360-градусного контенту, платформи для штучного інтелекту, безпілотних літальних апаратів тощо. Починаючи своє партнерство з МОК у рамках олімпійської програми TOP-9 (із XXIII зимових Олімпійських ігор 2018 р. у Пхьончхані), компанія “Intel” продовжує свою співпрацю з різними учасниками міжнародної олімпійської системи – для того, щоб інтегрувати свої технології в багато аспектів Олімпійських ігор.

“Alibaba Group” є однією з найбільших у світі компаній у сфері торгівлі через Інтернет. Основними видами діяльності є торговельні операції між компаніями й роздрібна онлайн-торгівля. “Alibaba” охоплює своєю дією безліч країн на різних континентах, пропонуючи потенційним покупцям можливість пошуку й вибору величезної номенклатури широкого спектра найрізноманітніших товарів від різних виробників. За наявним даними, послугами компанії “Alibaba Group” нині користуються близько 2 млрд людей у різних країнах. В олімпійській партнерській програмі TOP компанія “Alibaba Group” дебютувала в TOP-9 (2017–2020 рр.).

Олімпійські ігри надали партнерам і спонсорам МОК унікальний щодо популярності майданчик для демонстрації важливої для будь-якого бренду складової – гарної й стійкої репутації. Вона завойовується численними шляхетними справами, освітніми, культурними, політичними акціями, що забезпечують впізнаваність і вагому роль не тільки в економічному, але й у соціальному житті.

Важливо зазначити, що позитивний імідж Олімпійських ігор, привабливість їх бренду забезпечені видатними представниками світової культури й освіти – цінителями найбагатшої давньогрецької культурної спадщини, ентузіастами відродження Олімпійських ігор, створення Міжнародного олімпійського комітету, засновниками сучасних Олімпійських ігор, поколіннями тренерів, організаторів

Intel is integrating leading edge technology into the Olympic Games to enable amazing experiences for fans all over the world.

З включенням у 2019 р. до партнерів МОК корпорації “Intel” – світового лідера у виробництві електронних пристроїв і комп'ютерів – можна розраховувати на подальше покращення інформаційної складової Олімпійських ігор

Компанія “Alibaba Group” – найбільша у світі платформа для оптової торгівлі – стала партнером МОК в 2017 р.

спорту, журналістів, представників науки, культури, різних видів мистецтв і, звичайно, спортсменів, співтовариство яких і стало головною рушійною силою у створенні того, чим є сучасний олімпійський рух.

Партнери, спонсори, постачальники всією своєю діяльністю продемонстрували ефективність і розвиток олімпійського бренду, його можливостей для виробників товарів і послуг, забезпечення фінансової потужності і стабільності олімпійського руху й Олімпійських ігор. Їхня діяльність стала прикладом ефективності відходу від чистого меркантилізму, демонстрацією необхідності зв'язку процесів комерціалізації із загальнолюдськими ідеалами й цінностями, яскраво відображеними у філософії олімпізму, й уявлень і поглядів представників великого бізнесу, які є партнерами й спонсорами Олімпійських ігор, та їх реальної діяльності.

Різні негативні явища в олімпійському спорті погано позначаються на олімпійському бренді, що прямо пов'язаний зі справами й учинками всіх учасників олімпійського руху. Наприклад, Ігри XX Олімпіади 1972 р. у Мюнхені ввійшли в історію як не забезпечені безпекою, що призвело до тяжкого терористичного акту та Ігри XXII Олімпіади 1980 р. у Москві й Ігри XXIII Олімпіади 1984 р. у Лос-Анджелесі – як зіпсовані бойкотами, XIX зимові Олімпійські ігри 2002 р. у Солт-Лейк-Сіті – як “продажні”, XXII зимові Олімпійські ігри 2014 р. у Сочі – як уражені допінговими скандалами, пов'язаними з підмінами проб багатьох російських спортсменів.

Проте ідеали й цінності олімпізму, багатовікова історія Олімпійських ігор, неперевершена привабливість змагань, унікальна майстерність атлетів стають для партнерів і спонсорів винятково ефективним продуктом, що забезпечує їхній успіх по асоціації, а зв'язки з олімпійським рухом збагачують імідж компаній, позначають їхні пріоритети, відображають традиції й перспективи (Девіс, 2013). Переважна більшість учасників програми TOP, партнерів МОК і інвесторів в Олімпійські ігри, високо цінують співпрацю з олімпійським рухом, розглядаючи її як засіб зміцнення бренду й прискорення свого розвитку.

Джон Девіс у своїй книзі “Ефект Олімпійських ігор. Як спортивний маркетинг створює сильні бренди” (“The Olympic Games Effect. How sports marketing builds strong brands”), виданої в Сінгапурі в 2012 р. і перекладеної в 2013 р. російською мовою в Москві), зазначає: “Компанії платять ні багато ні мало 240 мільйонів доларів за право вступити в програму TOP (The Olympic Partners, вищий рівень олімпійського спонсорства, який дає компанії право бути спонсором протягом чотирирічного циклу – на одних зимових й на одних літніх Іграх) і стати спонсором заходу, який триває ледве більше двох тижнів. Чесно кажучи, ця сума є середньою оцінкою загальних інвестицій у спонсорство на Олімпіаді: ні Міжнародний олімпійський комітет (МОК), ні самі спонсори не називають конкретних сум. Однак приблизний аналіз показує, що спонсорський внесок учасника програми TOP становить приблизно 80–85 мільйонів доларів для кожної компанії, яка потім ще витрачає суму в 3–4 рази більшу на активізацію свого спонсорства. Сюди входять витрати на конкретні маркетингові програми, у які спонсор вкладає гроші, щоб його плани реалізувалися. Для цього необхідні інвестиції в креативні рішення,

Японська компанія “Mizuno” була одним зі спонсорів олімпійського музею в Лозанні, що відкрив свої двері для відвідувачів у 1993 р.

Швейцарська компанія “Swatch” – лідер у виробництві годинників – була офіційним хронометристом Ігор Олімпіад 1996, 2000 і 2004 рр. та учасником програми TOP-5

розміщення реклами в ЗМІ, виконання намічених заходів і просування продукції, службу підтримки й складання звітів після закінчення Ігор”.

У тій же книзі Джона Девіса наводиться вислів Томаса Шепарда, який був виконавчим віце-президентом компанії “Visa”, одного з постійних учасників програми TOP, який так пояснив привабливість і переваги спонсорства Олімпійських ігор: “З першого погляду зрозуміло, що Олімпійські ігри якнайкраще підходять для наших цілей. Олімпійський бренд – капітал, неперевершений у своїй категорії: він залучає всіх і кожного; він орієнтований на перевагу; прекрасно відомий споживачам і не викликає почуття відторгнення; йому властиві глобальне охоплення, що поєднується з місцевим впливом і участю, і боротьбою за лідерство. Бренд “Visa” повселюдно використовується на лідируючих позиціях, його приймають скрізь, він інноваційний і сучасний, а бездоганність сервісу відповідає рівню олімпійського бренду”.

Дін Баррет, старший віце-президент з глобального маркетингу компанії “McDonalds” (брав участь у п’яти програмах TOP), заявив, що Олімпійські ігри – “граничне вираження духу “McDonalds”, тому що вони прямо стосуються людей різного віку і різних культур”.

У вже згаданій книзі Джона Девіса “Ефект Олімпійських ігор. Як спортивний маркетинг створює сильні бренди” її автор пише: “Компанії, що пильно стежать за вибудовуванням і закріпленням образу довіри і єдності, вкладають гроші в Олімпійські ігри тому, що автентична подія здатна передати частину подарованої їй довіри фірмі-спонсору – тут працює той самий асоціативний механізм, що й у випадку, коли простий обиватель фотографується зі знаменитістю й зненацька набуває слави.

Новизна ситуації на час підносить невідомого. Проблема полягає в перетворенні цієї негайної події у більш стійкий успіх і вигоду. Для кмітливих фірм дійсний плюс олімпійського спонсорства полягає в довготривалому співробітництві й супутніх діях Ігор, що тривають 17 днів і виходять за межі ажіотажу із приводу. Така стратегія, заснована на підтримці довготривалих маркетингових вкладень, має всі підстави, щоб стати ефективною й успішною”. І далі: “Зв’язуючи себе з Олімпійськими іграми, маркетологи спонсорства, на їхню думку, підвищують імовірність того, що їх фірма буде помічена і як позитивна, і як така, що відрізняється від конкурентів. Тому що Олімпіади багаті на

історії про приголомшливу спортивну майстерність і успіхи, побічним продуктом для компаній спонсорів стає успіх за асоціацією. Подібні зв’язки збагачують імідж фірми, її традиції й історію, і все це цілком очевидно для мільйонів людей у всьому світі”.

Той же автор також зазначає у своїй книзі: “Принцип олімпійської чесності втілюється в престижному іміджі вищого статусу, який компанії-спонсори прагнуть розвивати, як тільки подібне сприйняття здатне й надалі виділяти їх серед конкурентів. Звичайно, на ухвалення рішення спонсорувати Олімпіади може вплинути підхід до розгляду цього питання з ідеалістичної точки зору, як не завжди можливо прямо зв’язати отримані результати з олімпійським спонсорством... Ідеалістична позиція припускає, що співпраця з олімпійським рухом – правильний і гарний вид діяльності, який, крім усього іншого, сприяє просуванню образу соціально відповідальної компанії, а це – чудовий результат! Але компанії-спонсори все ж потребують зростання й одержання прибутку, тому альтруїстичні наміри становлять украй незначний відсоток загальних міркувань на користь підтримки Олімпійських ігор. Якщо компанія зможе донести до ринку власні успішність і неповторність, наприклад у формі участі в Олімпіаді, то, як підказує логіка, частина багатомільйонної армії вболівальників усього світу буде активно купувати продукцію саме цієї фірми, сприяючи її росту порівняно з конкурентами. Тому привабливість прямого зв’язку з подією, що вважається спортивним апофеозом, спокушає компанії-спонсори, тому що їм теж хочеться досягти подібних вершин у своїх галузях”.

І ще одна цитата зі згаданої книги Джона Девіса: “Для спонсорів ситуація стає потенційно руйнівною, якщо політичні події приковують до себе більше уваги, ніж Олімпіада, тому що на цьому тлі марке-

тинг стає менш помітним. Потенційна проблема для спонсорів перевершує просто фінансову: вона пов'язана з іміджем, і оскільки всі члени програми TOP є відомими світовими брендами, їхня репутація частково залежить від їхніх дій. Учасники акцій протестів можуть тиснути на корпоративних спонсорів або прямо протидіяти їх комерційній підтримці Олімпіади (тим самим даючи зрозуміти, що останні беруть участь у брудних Олімпійських іграх), або закликаючи споживачів усього світу бойкотувати тих спонсорів, які не можуть адекватно пояснювати своє ставлення до злободенної політичної проблеми”.

Програми олімпійського партнерства (TOP) – це не тільки й навіть не стільки структури маркетингу й фінансування, що надходять у розпорядження МОК, а й впровадження в забезпечення Олімпійських ігор і в діяльність міжнародної олімпійської системи новітніх досягнень науково-технічного прогресу у різних сферах олімпійського спорту. З іншого боку, величезні маси людей практично у всіх країнах світу, які так чи інакше цікавляться олімпійським спортом, особливо Олімпійськими іграми, завдяки партнерству МОК з компаніями, що беруть участь у програмах TOP, дізнаються дуже багато про різноманітний спектр спонсованих цими компаніями високотехнологічних товарів і послуг – і, як наслідок, стають їхніми покупцями й клієнтами.

У наш час партнерська програма TOP-9 як найвищий рівень спонсорства Олімпійських ігор, утворена тринадцятьма згаданими компаніями із числа найвідоміших у світі виробників товарів і послуг (рис. 47.1), є обраною групою партнерів МОК, що одержали на чотирирічний період (2017–2020) ексклюзивні маркетингові права на Ігри Олімпіади, зимові Олімпійські ігри і Юнацькі олімпійські ігри (літні й зимові). При цьому спонсорські програми інших рівнів не можуть входити в суперечку із інтересами глобальних партнерів МОК.

Другий рівень спонсорства й постачальників забезпечується маркетинговими програмами оргкомітетів конкретних Ігор. Такі програми формуються під керівництвом Міжнародного олімпійського комітету й звичайно укладаються терміном на чотири роки. У ці програми включаються компанії, що пропонують товари й послуги, які не становлять конкуренції для компаній, що входять до партнерської програми TOP (“The Olympic Partners”). На цьому ж рівні забезпечуються й квиткові програми відповідних Олімпійських ігор, і програми ліцензування.

Третій рівень включає спонсорські програми національних олімпійських комітетів. Національні програми спонсорства й постачальників діють винятково на території відповідної країни. Крім програми спонсорства й постачальників, національними олімпійськими комітетами реалізуються й ліцензійні програми.

Економічні аспекти ділового співробітництва Міжнародного олімпійського комітету з телебаченням

Перші телевізійні трансляції з Олімпійських ігор було здійснено в 1936 р. – під час Ігор XI Олімпіади, що проходили в Берліні.

Надалі цей напрям створив передумови для формування нового етапу в розвитку економічної діяльності Міжнародного олімпійського комітету. При цьому збільшення кількості країн, населення яких завдяки телебаченню одержало можливість спостерігати за олімпійськими спортивними змаганнями й іншими подіями на Іграх Олімпіад і зимових Олімпійських іграх, значно сприяло становленню й розвитку маркетингу в олімпійському спорті.

Надання провідним телевізійним компаніям ексклюзивних можливостей для висвітлення Олімпійських ігор і використання для поліпшення свого іміджу на світовому ринку телевізійних мас-медіа-виявилось досить плідним і, як і у випадку із провідними компаніями-виробниками різних товарів і послуг, стало серйозним стимулом для залучення в це співробітництво з МОК всесвітньо відомих партнерів, що володіють величезними фінансовими ресурсами.

Маркетингова стратегія, застосовувана МОК у роботі з телевізійними компаніями, передбачає такі цілі:

- гарантувати довготривале й успішне фінансове майбутнє Олімпійських ігор і всього олімпійського руху;

Вперше телекомпаніям довелося платити за трансляцію Ігор XIV Олімпіади у Лондоні у 1948 р. Телекомпанія BBC вважала завищеними вимоги оргкомітету сплатити 3000 доларів, тому сигнал можна було прийняти тільки в невеликому радіусі від Лондона

- установити ділові зв'язки з тими медіакомпаніями, які, по-перше, гарантують якісне глобальне висвітлення Олімпійських ігор, по-друге – забезпечують поширення й популяризацію ідеалів олімпізму, по-третє – поглиблюють розуміння суспільством місії олімпійського руху у світі;
- гарантувати залучення до партнерської співпраці тільки тих компаній, які своєю діяльністю довели здатність забезпечувати найвищу якість телевізійних трансляцій;
- дозволяти медіа-партнерам активно асоціювати себе з олімпійським рухом і розвивати їхні можливості як провідників ідей олімпізму у відповідних країнах або на території мовлення телекомпаній;
- стимулювати телевізійні компанії на максимальне використання новітніх технологій мовлення;
- формувати тісні зв'язки між спонсорами, медіа-партнерами й олімпійською родиною, що повинні забезпечити більш дієву підтримку олімпійського руху;
- посилювати наступність у мовній підтримці олімпійського руху, надаючи оргкомітетам майбутніх Олімпійських ігор можливість використовувати й поглиблювати накопичений досвід висвітлення Ігор.

Нині до сформованої МОК системи маркетингової діяльності в олімпійському спорті включено найбільші телевізійні компанії. Зокрема, висвітлення телебаченням Олімпійських ігор у країнах Європи забезпечується Європейським мовним союзом (ЕВУ), у Сполучених Штатах Америки – компаніями ABC, NBC, CBS, у регіоні Австралії й Океанії – телевізійними каналами 7, 9, 10, і TV Olympics і т.д. Протягом тривалого часу міжнародні позиції на ринку телевізійних прав посідають телевізійні компанії США.

У наш час прибутки МОК від продажу прав на трансляцію Олімпійських ігор є найважливішим джерелом фінансування його діяльності. Дані про прибутки МОК від продажу телевізійних прав на трансляцію Олімпійських ігор за період 1960–2018 рр. наведено в таблиці 47.3.

Масштаби діяльності власників телевізійних прав на Іграх Олімпіад і зимових Олімпійських іграх представлені в табл. 47.4.

У таблиці 47.5 наведено дані про сумарні аудиторії глядачів телебачення й цифрові платформи під час трансляцій з Олімпійських ігор з 2008 по 2018 рр.

Розвиток цифрових та інших нових засобів масової інформації, як зазначає Джон Девіс у своїй книзі “Ефект Олімпійських ігор. Як спортивний маркетинг створює сильні бренди” призвів до переходу верховенства від компаній до клієнтів. Усе більше споживачів в усьому світі обирають новітні засоби

Таблиця 47.3 Прибутки МОК від продажу телевізійних прав на трансляцію Олімпійських ігор (1960–2018)

Ігри Олімпіади	Прибутки, млн дол. США	Зимові Олімпійські ігри	Прибутки, млн дол. США
Рим, 1960	1,2	Скво-Веллі, 1960	0,05
Токіо, 1964	1,6	Інсбрук, 1964	0,9
Мехіко, 1968	9,8	Гренобль, 1968	2,6
Мюнхен, 1972	18	Саппоро, 1972	8,5
Монреаль, 1976	35	Інсбрук, 1976	12
Москва, 1980	88	Лейк-Плесід, 1980	21
Лос-Анджелес, 1984	287	Сараєво, 1984	103
Сеул, 1988	403	Калгарі, 1988	323
Барселона, 1992	636	Альбервіль, 1992	292
Атланта, 1996	898	Ліллегаммер, 1994	353
Сідней, 2000	1332	Нагано, 1998	514
Афіни, 2004	1494	Солт-Лейк-Сіті, 2002	738
Пекін, 2008	1739	Турин, 2006	831
Лондон, 2012	2569	Ванкувер, 2010	1280
Ріо-де-Жанейро, 2016	2868	Сочі, 2014	1289
Токіо, 2020		Пхьончхан, 2018	1436

Таблиця 47.4 Кількість годин трансляцій від власників телевізійних прав (Олімпійські ігри, 1988–2018)

Ігри Олімпіади	Кількість годин трансляцій	Зимові Олімпійські ігри	Кількість годин трансляцій
Сеул, 1988	2572	Альбервіль, 1992	350
Барселона, 1992	2800	Ліллегаммер, 1994	331
Атланта, 1996	3000	Нагано, 1998	600
Сідней, 2000	3500	Солт-Лейк-Сіті, 2002	900
Афіни, 2004	3800	Турин, 2006	1000
Пекін, 2008	5000	Ванкувер, 2010	2700
Лондон, 2012	5600	Сочі, 2014	3100
Ріо-де-Жанейро, 2016	7100	Пхьончхан, 2018	5600

Таблиця 47.5 Сумарна аудиторія глядачів телебачення й цифрових платформ (Олімпійські ігри, 2008–2018)

Олімпійські ігри	Сумарна телеаудиторія, млрд осіб	Цифрова платформи	
		кількість унікальних користувачів, млрд	кількість переглядів відео, млрд
Пекін, 2008	3,5	0,4	0,7
Ванкувер, 2010	1,8	0,13	0,3
Лондон, 2012	3,6	1,2	1,9
Сочі, 2014	2,1	0,3	1,4
Ріо-де-Жанейро, 2016	3,2	1,3	4,4
Пхьончхан, 2018	1,92	0,67	3,2

На VII зимових Олімпійських іграх 1956 р. у Кортіна-д'Ампеццо телетрансляцію побачив увесь світ. Під час трансляції стався курйоз: факелоносець спіткнувся об телевізійний кабель і впав

комунікації й перестають користуватися традиційними. 24 тисячі годин, які телебачення присвятило Олімпійським іграм у Ванкувері, були безумовним проривом. Ще більше вражає стрімке зростання обсягу трансляцій цих Ігор у цифрових ЗМІ, яке зрівнюється згодом телепоказом. Збільшення трансляцій на мобільні носії у Ванкувері також було вражаючим, склавши 25% від показу на цифрові носії.

Такі тенденції щодо нових засобів масової інформації, природно, не обмежилися XXI зимовими Олімпійськими іграми 2010 р. у Ванкувері, а продовжилися на Іграх Олімпіад 2012 р. у Лондоні й 2016 р. у Ріо-де-Жанейро, на зимових Олімпійських іграх 2014 р. у Сочі й 2018 р. у Пхьончхані й, як вважають фахівці, будуть зростати надалі.

Адже інструменти нових медіа-засобів є більш доступними. І маркетинг у них може почати будь-яка людина в будь-якому місці, оскільки цей процес не обов'язково генерується компанією.

Починаючи з Ігор-1964 в Токіо, коли з'явився супутниковий зв'язок, доходи від продажу прав на трансляцію Ігор стали основним джерелом їх проведення

Що ж стосується сфер розвитку нових ЗМІ, то показники рівня поширення широкосмугового доступу в Інтернет по усьому світу дозволяють спортивним маркетологам визначати, чи буде той або інший новий засіб реклами помічений цільовою аудиторією, у якій би частині світу вона не перебувала.

Економічна діяльність в організації та проведенні Олімпійських ігор

Підготовка й проведення Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор вимагає реалізації комплексу економічних заходів, що припускають значні грошові витрати. Вони складаються з двох основних видів: капітальні витрати на створення спортивної й соціальної інфраструктури (інвестиції); поточні витрати, пов'язані з безпосереднім проведенням Ігор. Перший вид витрат зазвичай беруть на себе держава, органи влади міст-організаторів Ігор, а також компанії-спонсори, другий – організаційні комітети Олімпійських ігор (ОКОІ).

Наприклад, витрати на підготовку й проведення Ігор XXIII Олімпіади в Лос-Анджелесі (1984) були відносно невеликими – 469 млн доларів США. Організатори обмежилися здебільшого реконструкцією спортивних споруд, що були в місті, а під час будівництва нових об'єктів вираженням було прагнення до економії коштів. Як олімпійське селище використовувалися діючі студентські гуртожитки й т. п.

У той же час підготовка й проведення інших Олімпійських ігор вимагали більш істотних матеріальних витрат. Наприклад, під час підготовки й проведення Ігор XVIII Олімпіади в Токіо (1964) було витрачено близько 3 млрд доларів США; Ігри XX Олімпіади в Мюнхені (1972) обійшлися їхнім організаторам в 2 млрд марок ФРН; Ігри XXI Олімпіади в Монреалі (1976) – 1,4 млрд доларів США; Ігри XXIV Олімпіади в Сеулі (1988) – 2,5 млрд доларів США.

Значні коливання у вартості підготовки й проведення Олімпійських ігор обумовлені тим, що враховуються не тільки безпосередні витрати, пов'язані з організацією самих Ігор, але й витрати на поліпшення інфраструктури міст, будівництво й реконструкцію спортивних споруд. Наприклад, у Мюнхені 527 млн марок ФРН було спрямовано на організаційні витрати, 25 млн марок – на підготовку й проведення вітрильної регати в Кілі, 1,35 млрд марок – на створення матеріально-технічної бази для Ігор і міста Мюнхена. У Сеулі з 2,5 млрд доларів

США близько 1,7 млрд доларів витрачено на будівництво олімпійського селища, розширення мережі метрополітену, телецентру, будівництво доріг, очищення річки Хан тощо.

Великий вплив на суму витрат має політична ситуація, що склалася в країні, місту якої надається право стати столицею Олімпійських ігор. Значні витрати Токіо (1964), Сеула (1988), Афін (2004), Пекіна (2008), Сочі (2014), Ріо-де-Жанейро (2016), Токіо (2020) значною мірою були обумовлені тим, що держави вирішили не шкодувати коштів на Олімпійські ігри й максимально використовувати їх для підвищення авторитету своєї країни на міжнародній арені, вилучення її із часткової політичної й економічної ізоляції і т.д.

Ігри XIV Олімпіади в Лондоні (1948) було проведено на скромному організаційному й матеріально-технічному рівні й через це принесли невеликий прибуток.

Ігри ряду наступних Олімпіад, як і зимові Олімпійські ігри, ставали збитковими для міст-організаторів.

Ситуація змінилася у зв'язку із проведенням Ігор XXIII Олімпіади в Лос-Анджелесі (1984), коли виникла ідея приватного оргкомітету цих Олімпійських ігор.

У березні 1979 р. – за 1951 день до відкриття Ігор – приватний оргкомітет Лос-Анджелеса (LAOOC) почав свою діяльність, не маючи ні цента на своєму розрахунковому рахунку й маючи досить слабкі уявлення про Олімпійські ігри й про вимоги МОК. Голова Оргкомітету цих Ігор П. Юберрот згадував, що з перших же днів підготовки до Олімпійських ігор перед оргкомітетом стояла єдина мета: провести найдешевші за останні 25 років Ігри й отримати від них максимально можливий прибуток.

Аналіз результатів підготовки й проведення Олімпійських ігор у Лос-Анджелесі показав, що таку роботу могли провести тільки грамотні й ініціативні фахівці із комерційної діяльності, глибоко байдужні до олімпійських традицій і до духовних цінностей олімпізму. Однак саме економічна програма Ігор XXIII Олімпіади стала гарною школою олімпійського маркетингу й спонсорства для фахівців різних країн, що потребують такого досвіду.

Спонсорська діяльність розглядалася як найважливіше джерело фінансування Олімпійських ігор у Лос-Анджелесі. Якщо подивитися на основні принципи діяльності оргкомітету цих Ігор, то в них був наголос на проведенні найменш комерціалізованих Ігор за останні роки. Критерієм правильності цього принципу стала кількість фірм-спонсорів, залучених до Олімпійських ігор. З ініціативи П. Юберрота, їх кількість у Лос-Анджелесі була обмежена тридцятьма (на XIII зимових Олімпійських іграх у Лейк-Плесіді – 380). До числа спонсорів Ігор XXIII Олімпіади увійшли тільки ті фірми, які гарантували субсидії не менше 4 млн доларів США. А фірм –

офіційних постачальників цих Ігор – було 50. Цілеспрямована робота LAOOC зі спонсорами дозволила одержати від них 140 млн доларів США.

У підсумку “найменш комерціалізовані” Ігри XXIII Олімпіади в Лос-Анджелесі принесли нечуваний прибуток. За даними журналу “Спортс ілюстрейтед”, прибутки LAOOC склали 619 млн доларів США, у тому числі від продажу прав на телетрансляцію Ігор – 239 млн, вхідних квитків на змагання – 151 млн, товарів з олімпійською символікою – 121 млн, олімпійських монет – 28 млн, від нарахування банківського відсотка на капітал – 80 млн доларів США.

Витрати на проведення Ігор XXIII Олімпіади склали 469 млн доларів, у тому числі на зарплату близько 40 тис. службовців, зайнятих на Іграх, і адміністративні витрати – 31 млн доларів США, на будівництво спортивних об'єктів – 91,7 млн, на підготовку олімпійських об'єктів – 37 млн, студентських гуртожитків – 30 млн доларів США.

Оргкомітет цих Ігор отримав прибуток у сумі 150 млн доларів США – у 10 разів більше від запланованого.

Досвід Ігор XXIII Олімпіади в Лос-Анджелесі набув розвитку у Сеулі під час підготовки й проведення Ігор XXIV Олімпіади. Установка керівників Республіки Корея була гранично простою: якщо мова йде про престиж країни, сума витрат не має значення.

Однак добре розроблена економічна програма дозволила одержати загальний дохід від проведення цих Ігор у сумі 987,5 млн доларів США, у тому числі від продажу прав на телетрансляцію – 332 млн; реалізації вхідних квитків і лотереї – 175,8 млн; продажу пам'ятних медалей і м'ячів – 199,8 млн, значків і сувенірів – 118,4 млн; від продажу квартир в олімпійському селищі після закінчення Ігор – 161,5 млн доларів США. Крім того, Оргкомітет Ігор XXIV Олімпіади одержав дотації від патріотично налаштованих корейців (жителів Республіки Корея й інших країн світу) на загальну суму 355,4 млн доларів США. Таким чином, загальний дохід Оргкомітету склав 1 млрд 342,9 млн доларів США, витрати (без урахування дотацій уряду Республіки Корея) – 847,7 млн доларів США. Отже, Оргкомітет Ігор XXIV Олімпіади отримав чистий прибуток у сумі 495,2 млн доларів США.

Бюджет Ігор XXV Олімпіади в Барселоні передбачав дохідну частину в розмірі 1,073 млрд доларів США. Він формувався так, щоб вирішити подвійне завдання: з одного боку, досягти того, щоб прибутки, отримані від Ігор, покрили витрати, пов'язані з їх проведенням, а з іншого – щоб вкладені кошти стали внеском у розвиток інфраструктури Барселони. Оскільки витрати на проведення Ігор XXV Олімпіади склали 1 млрд 63 млн доларів США, витрати на проведення Ігор були компенсовані.

Наведені дані свідчать про складність і трудомісткість економічних програм організації й про-

ведення Олімпійських ігор. Кожна така програма реалізується протягом кількох років, а її підготовка починається задовго до визначення МОК того або іншого міста як столиці чергових Ігор Олімпіади або зимових Олімпійських ігор. Підґрунтя економічної програми розробляються вже під час висунання кандидатури міста як організатора майбутніх Ігор.

Не зникають економічні проблеми й після закінчення Олімпійських ігор. Справа в тому, що громаді, складні й дорогі спортивні споруди вимагають значних витрат на їх утримання, тому ефективного використання їх вимагає високого рівня розвитку спорту в країні й досить високого економічного потенціалу суспільства.

Ще одна суттєва деталь: аналіз економічних програм сучасних Олімпійських ігор робить зрозумілим те, чому вони ще ніколи не проводилися на Африканському континенті й чому перспективи одержання прав на проведення Ігор мають міста розвинених в економічному плані країн.

Щоб покрити величезні витрати на підготовку й проведення Ігор, їх організатори вимушені шукати відповідні джерела фінансування. Враховуючи, що кошти федеральної і місцевої влади завжди жорстко лімітовані, основним способом вирішення фінансових проблем Ігор є використання можливостей приватних компаній. “Чесно кажучи, без підтримки приватного сектору організація Ігор не просулася б ні на крок”, – відзначав Д. Шенкс, представник організаційного комітету XV зимових Олімпійських ігор (Калгарі-1988), що відповідав за зв'язки з компаніями.

З метою залучення коштів приватних компаній, а також фізичних осіб організаційні комітети Олімпійських ігор (ОКОІ) розробляють і реалізують такі програми:

- залучення національних спонсорів;
- реалізація квитків на змагання Ігор;
- ліцензійні;
- випуск олімпійських монет;
- випуск олімпійських поштових марок.

Не менш важливими для фінансування Олімпійських ігор є ліцензійні програми, які реалізуються їхніми оргкомітетами під керівництвом МОК.

Компанії, що брали участь у цих програмах, є виробниками сувенірів, присвячених Іграм і національним олімпійським командам, – футболкам, бейсбольним кепкам тощо. Ці товари є своєрідними символами Ігор і впливають на формування іміджу олімпійського руху.

Власникам олімпійських ліцензій надано право використовувати олімпійську символіку, значки, тематику з метою асоціювати свій товар з олімпійським рухом. Власник ліцензії виплачує авторський гонорар у розмірі 10–15% прибутку від продажу товарів. Тому організатори Ігор надають

великого значення поліпшенню асортименту і підвищенню якості ліцензійних товарів. Хоча прибутки від продажу ліцензійних товарів становлять приблизно 2% загальних прибутків МОК і організаторів Ігор, їхні абсолютні величини мають тенденції до збільшення.

В олімпійському спорті ліцензування використовується більш ніж дев'ять десятиліть. Першу спробу надати компаніям виключні права на продаж пам'ятних товарів було здійснено під час проведення Ігор V Олімпіади в Стокгольмі (1912).

Ліцензіатами олімпійського руху були компанії-виробники сувенірів для Олімпійських ігор і національних олімпійських команд. Вони відраховували частину прибутків (близько 10%), отриманих у процесі мерчандайзингу, МОК, організаційному комітету Олімпійських ігор або національному олімпійському комітету за право використання відповідної символіки.

Слід зазначити, що ліцензування розвивалося досить суперечливо, і це не завжди сприяло підвищенню іміджу олімпійського руху. Так, на Іграх XVIII Олімпіади в Токіо (1964) було продано ліцензію на реалізацію цигарок “Олімпія”, на пачках яких було розміщено олімпійську символіку.

У ряді випадків компаніями-ліцензіатами пропонувалися товари низької якості, з непривабливим дизайном, асортимент ліцензійних товарів не завжди відповідав високому статусу олімпійського руху. Тому керівництвом олімпійського руху з 1990-х років реалізується новий підхід до організації ліцензування як компонента глобального маркетингу. Він заснований на висновку про те, що ліцензування принесе більше користі олімпійському руху в тому випадку, якщо воно “буде рухатися від дрібничок до більш контрольованого продажу якісних товарів і формування добре відпрацьованих програм”.

Політичний і соціальний ефект Олімпійських ігор щодо зміцнення іміджу й бренду міст і країн, які проводять Ігри, у більшості випадків є очевидним, переконливо представленим у звітах оргкомітетів Ігор і засобах масової інформації. Що ж стосується економічної діяльності, то тут ефект для країни, що приймає Ігри, неоднозначний. В одних випадках рік проведення Олімпійських ігор відрізняється підвищеною економічною активністю, зростанням ВВП міст і країн. Так, наприклад, було з Іграми Олімпіад у Токіо (1964), Мехіко (1968), Москві (1980), Сеулі (1988), Пекіні (2008). Однак економічна активність зазвичай знижується протягом року після закінчення Ігор. В інших випадках, навпаки, рік проведення Ігор для міст і країн виявився або безрезультатним з позицій економічної активності, або, навіть негативним – так відбулося з Іграми Олімпіад у Барселоні (1992) і Сіднеї (2000).

Паразитичний маркетинг у сфері олімпійського спорту й необхідність протидії цій проблемі

Практика розвитку олімпійського спорту в умовах його інтеграції у світовий ринок показала, що в цій сфері механізм економічного саморозвитку може давати збої внаслідок наявності різних зовнішніх загроз.

Серед них однією з найнебезпечніших нині є паразитичний (або, як його ще називають, “піратський”) маркетинг – *ambush marketing* (від англ. *ambush* – засідка). Він виникає – і, на жаль, нерідко процвітає – тоді, коли та або інша компанія, яка не має офіційних зобов’язань перед структурами олімпійського спорту, намагається створити про себе думку як про їхнього ділового партнера.

При цьому створений таким способом неправильний імідж за допомогою реклами й інших засобів активно впроваджується у свідомість потенційних споживачів як форма асоціативного маркетингу, спрямованого на демонстрацію зв’язку з подією за відсутності з нею офіційного зв’язку.

Оскільки сучасні Олімпійські ігри є досить успішними, то не дивно, що багато компаній шукають способи для того, аби мати власну вигоду від ефекту Ігор. З урахуванням стратегічної природи олімпійських інвестицій і їх значних розмірів офіційні олімпійські спонсори й партнери МОК зацікавлені в захисті своїх інвестицій і розуміють необхідність протистояти прихильникам паразитичного маркетингу, які придумують усе нові способи отри-

мати фінансовий прибуток від своїх неправдивих “зв’язків” з Олімпійськими іграми, при цьому не заплативши тих значних сум, які офіційні спонсори й партнери платять за свої права.

Компанії, які беруть на озброєння паразитичний маркетинг, користуються різними прийомами, серед яких такі:

- нелегальне використання олімпійської атрибутики;
- виготовлення підробленої олімпійської атрибутики, яка видається за справжню;
- використання в рекламних цілях олімпійської символіки для створення видимості підтримки олімпійського спорту або видимості якогось зв’язку з ним;
- несанкціонована реалізація товарів з олімпійською символікою;
- несанкціоноване використання в рекламних цілях зображень олімпійських об’єктів Ігор і місць проведення олімпійських змагань;
- несанкціоноване ведення радіопередач і кінозйомок, виготовлення фото- і відеопродукції про олімпійські події.

Джон Девіс у книзі “Ефект Олімпійських ігор. Як спортивний маркетинг створює сильні бренди” у розділі під заголовком “Паразитичний маркетинг” наводить низку прикладів. Деякі з них відтворено нижче.

Так, під час підготовки й проведення Ігор XXVI Олімпіади 1996 р. в Атланті компанія “Reebok” постраждала від “піратського маркетингу в діях двох інших виробників спортивного екіпірування – компаній “Puma” і “Nike”, які, на відміну від “Reebok”, не мали офіційних прав на використання іміджу олімпійського спорту в комерційних цілях.

У 2000 р. австралійська авіакомпанія “Qantas Airlines” обрала своїм слоганом “The Spirit of Australia” (“Дух Австралії”), що є частково співзвучним зі слоганом офіційного спонсора Ігор XXVII Олімпіади-2000 у Сіднеї – авіакомпанії “Ansett Air” – “Share the spirit” (“Розділи дух”).

Китайська компанія “Anta” (виробник товарів для спорту), яка в 2000 р. надала форму олімпійській збірній Китаю для Ігор XXVII Олімпіади в Сіднеї, через вісім років, у 2008 р., не будучи офіційним спонсором Ігор XXIX Олімпіади в Пекіні, випустила телевізійні рекламні ролики із зображеннями давньогрецького храму, вогню (схожого на олімпійське полум’я), китайського спортсмена – учасника минулих Олімпійських ігор і статуї давньогрецького атлета-олімпійця.

Австралійська авіакомпанія “Qantas Airlines” у 2000 р. обрала своїм слоганом “The Spirit of Australia”, співзвучний з девізом Ігор Олімпіади 2000 р. (приклад “піратського” маркетингу)

На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. у Лондоні букмекерська компанія “Paddy Power” розмістила білборди з написом “Офіційний спонсор найбільшої спортивної події цього року в Лондоні”, насправді маючи на увазі не столицю Великої Британії, а містечко у Франції, де відбувалися дрібні змагання, які не мали жодного відношення до Олімпійських ігор (приклад “піратського” маркетингу)

У 2010 р. під час XXI зимових Олімпійських ігор у Ванкувері одна з компаній використовувала спеціальне устаткування – кейтеринг-фургони, щоб продавати каву перехожим на забитих автомобілями перехрестях цього канадського міста, у такий спосіб намагаючись конкурувати з офіційним спонсором.

У 2012 р. у Лондоні під час проведення Ігор Олімпіади компанія “Nike” реалізувала ефективну рекламну кампанію під назвою “Знайдіть свою велич”. Не послаючись на Олімпійські ігри й не використовуючи відповідну символіку, компанія зуміла пов’язати свій бренд з олімпійським рухом.

На цих же Іграх букмекерська компанія “Paddy Power” розмістила білборди з написом “Офіційний спонсор найбільшої спортивної події цього року в Лондоні”. Дрібним шрифтом було зазначено, що мається на увазі містечко Лондон у Франції, у якому під час Ігор Олімпіади проводилися змагання з бігу на 200 м з яйцем у ложці.

Ці й багато інших прикладів свідчать, що прихильники паразитичного маркетингу можуть створити, як мінімум, плутанину у свідомості споживачів. Більше того, коли споживачі помилково приймають компанію, які насправді не мають стосунку до олімпійського спонсорства, як офіційних партнерів МОК і інших олімпійських структур, це відволікає частину уваги споживчої аудиторії від тих компаній, які дійсно є офіційними олімпійськими спонсорами й учасниками програми TOP.

Керівництво олімпійського руху, усвідомлюючи, що паразитичний маркетинг, крім усього іншого, суттєво знижує економічну ефективність офіцій-

ного олімпійського маркетингу, взяло на себе роль лідера й координатора в реалізації спеціальної “антипіратської” програми. Її основний зміст МОК визначив у девізі “Краще профілактика, ніж лікування”. Метою цієї програми стало забезпечення проведення активної роз’яснювальної роботи серед спонсорів, спортсменів, рекламних агентств, фахівців з організації спортивних змагань, представників засобів масової інформації й широкої громадськості – про той збиток, який паразитичний маркетинг наносить олімпійському руху.

Така програма, у якій задіяні представники олімпійського руху, включаючи МОК і оргкомітети Олімпійських ігор, передбачає швидке вирішення виникаючих проблем. Наприклад, на періоди проведення XVII зимових Олімпійських ігор 1994 р. у Ліллегаммері й Ігор XXVI Олімпіади 1996 р. в Атланті було створено спеціальні “ударні команди”, до складу яких входили юристи й фахівці з маркетингу. Їхнім завданням було відстеження й негайне припинення спроб використати паразитичний маркетинг. Під постійним контролем фахівців перебували всі трансляції змагань Олімпійських ігор, а виявлені факти паразитичного маркетингу негайно повідомлялися у МОК і мовні компанії.

Крім таких заходів, МОК, реалізуючи свою “антипіратську” програму, включає в контракти, що укладає із містами-організаторами Олімпійських ігор, положення, що зобов’язують міську владу й місцеві органи управління сферою спорту робити все можливе для того, щоб ефективно протидіяти використанню паразитичного маркетингу.

На жаль, оргкомітети Олімпійських ігор у боротьбі з паразитичним маркетингом іноді доходять до абсурду, забороняючи використовувати будь-які слова, які навіть теоретично можуть асоціюватися з олімпійськими іграми, або перешкоджаючи появі на спортивних об’єктах глядачів в одязі або взутті, вироблених конкурентами офіційних спонсорів. Така практика нерідко дратує виробників, не пов’язаних з Олімпійськими іграми, які активно й результативно протидіють оргкомітетам Ігор, що намагаються обмежити їхню рекламну та маркетингову діяльність.

Слід зазначити, що попри проблеми, породжені “піратським” маркетингом, Міжнародний олімпійський комітет зміг зробити свої спонсорські й партнерські програми стабільно привабливими, демонструючи при цьому що ці програми, хоча й не ідеальні, проте досить надійні, щоб утримати інтерес компаній, які є офіційними олімпійськими спонсорами й партнерами МОК, і захистити їх від тих, хто намагається вести паразитичний маркетинг.

Прибутки Міжнародного олімпійського комітету і їх розподіл

Реалізація програм маркетингу приносить міжнародному олімпійському руху значні прибутки, що мають тенденцію до збільшення.

У той же час слід зазначити, що за останні три десятиліття (наприкінці XX і в XXI ст.) у фінансуванні олімпійського спорту помітно зменшилася роль телевізійних компаній (тоді як на початку 1980-х років телекомпанії були практично єдиними серйозними діловими партнерами Міжнародного олімпійського комітету, а прибутки МОК від продажу телевізійних прав були по суті єдиним реальним джерелом фінансування його діяльності).

Таке положення було неприйнятним для МОК із двох причин. По-перше, воно визначало практично повну залежність від телебачення, що приховувало в собі небезпеку для всього олімпійського руху. По-друге, це не відповідало важливому принципу здійснення комерційної діяльності, згідно з яким її висока ефективність досягається тільки тоді, коли маркетингологи забезпечують залучення великої кількості різнопрофільних джерел фінансування.

Враховуючи це, керівництво МОК із середини 1980-х років здійснило комплекс заходів, спрямова-

них на надання своїй економічній діяльності більшої різноманітності.

Реалізація ефективної моделі економічної діяльності дозволяє МОК не тільки задовольняти власні фінансові потреби, але й у результаті реалізації маркетингових програм здійснювати фінансову підтримку учасників олімпійського руху – національних олімпійських комітетів, міжнародних федерацій з олімпійських видів спорту, інших організацій, що мають відношення до олімпійського спорту, а також організаційних комітетів Олімпійських ігор.

У таблицях 47.1–47.6 відображено динаміку й результати економічної діяльності МОК в останні десятиліття.

Міжнародний олімпійський комітет, який є некомерційною організацією, прибутки, одержувані від Олімпійських ігор, використовує для допомоги спортсменам і для розвитку спорту в усьому світі. На ці цілі на сьогодні МОК, за його офіційними даними, розподіляє у середньому близько 3,4 млн доларів США на день (тобто близько 1,25 млрд доларів на рік), щоб допомогти спортсменам і спортивним організаціям.

10% прибутків МОК використовує для забезпечення власної діяльності, а 90% розподіляє на підтримку спортивних організацій в усьому світі. Крім того, МОК акумулює на своєму рахунку значні суми коштів, які гарантують – у випадку виникнення серйозних політичних або фінансових проблем на

Таблиця 47.6 Показники реалізації квитків на змагання Олімпійських ігор

Роки	Місце проведення Олімпійських ігор	Кількість квитків, млн		Відсоток реалізації	Прибутки, млн дол. США
		що надійшли у продаж	проданих		
1984	Лос-Анджелес	6,9	5,7	82,0	156,0
1988	Калгарі	1,9	1,6	84,0	32,0
1988	Сеул	4,4	3,3	75,0	36,0
1988	Альбервіль	1,2	0,9	75,0	32,0
1992	Барселона	3,9	3,021	77,0	79,0
1994	Ліллегаммер	1,3	1,207	92,0	26,0
1996	Атланта	11,0	8,318	75,0	425,0
1998	Нагано	1,434	1,275	89,0	74,0
2000	Сідней	7,6	6,7	88,0	551,0
2002	Солт-Лейк-Сіті	1,605	1,525	95,0	183,0
2004	Афіни	5,3	3,8	71,0	228,0
2006	Турин	1,1	0,9	81,0	89,0
2008	Пекін	6,8	6,5	96,0	185,0
2010	Ванкувер	1,54	1,49	97,0	250,0
2012	Лондон	8,5	8,2	97,0	988,0
2014	Сочі	1,14	1,02	90,0	205,0
2016	Ріо-де-Жанейро	6,8	6,2	91,0	321,0
2018	Пхьончхан	1,3	1,1	85,0	143,0

Таблиця 47.6 Прибутки організаційних комітетів Олімпійських ігор від реалізації спонсорських програм

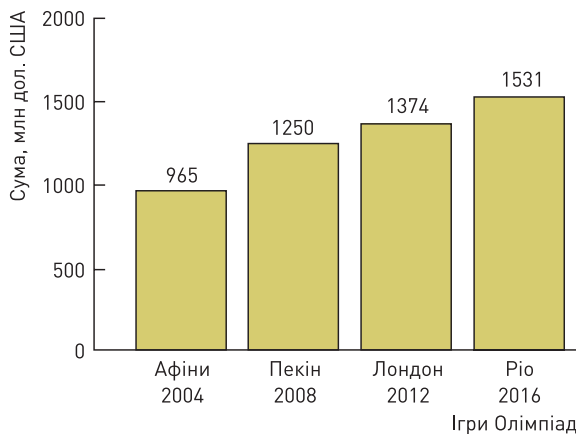
Роки	Місце проведення Олімпійських ігор	Кількість місцевих спонсорів	Відрахування, млн дол. США
1996	Атланта	111	426
1998	Нагано	26	163
2000	Сідней	93	492
2002	Солт-Лейк-Сіті	53	494
2004	Афіни	38	302
2006	Турин	57	348
2008	Пекін	51	1218
2010	Ванкувер	57	688
2012	Лондон	42	1150
2014	Сочі	46	1189
2016	Ріо-де-Жанейро	53	848
2018	Пхьончхан	86	649

міжнародній арені – стабільність організації й підтримку світового олімпійського руху.

Фінансова підтримка Міжнародним олімпійським комітетом проведених у XXI ст. Ігор Олімпіад збільшилася з 965 млн доларів США в Афінах-2004 до 1,531 млрд доларів США в Ріо-де-Жанейро-2016; і зимових Олімпійських ігор – з 552 млн доларів США у Солт-Лейк-Сіті-2002 до 887 млн доларів США у Пхьончхані-2018 (рис. 47.2).

Фінансова підтримка Міжнародним олімпійським комітетом міжнародних спортивних федерацій у зв'язку із проведенням Ігор Олімпіад у XXI ст. збільшилася більше ніж удвічі як на Іграх Олімпіад, так і на зимових Олімпійських іграх (рис. 47.3).

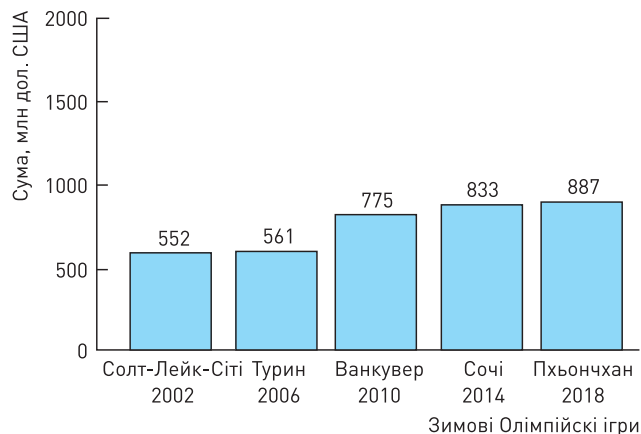
Фінансова підтримка Міжнародним олімпійським комітетом національних олімпійських комітетів у зв'язку із проведенням у XXI ст. Ігор Олімпіад також зросла більше ніж удвічі (рис. 47.4).

Таблиця 47.9 Прибутки організаційних комітетів Олімпійських ігор від ліцензійних програм

Роки	Місце проведення Олімпійських ігор	Кількість категорій ліцензійних товарів	Прибутки, млн доларів США	
			Ігри Олімпіад	зимові Олімпійські ігри
1988	Сеул	62	18,8	
1992	Барселона	61	17,2	
1994	Ліллегаммер	36		24,0
1996	Атланта	125	91,0	
1998	Нагано	190		13,9
2000	Сідней	100	52,0	
2002	Солт-Лейк-Сіті	70		25,0
2004	Афіни	23	61,5	
2006	Турин	32		22,0
2008	Пекін	68	163,0	
2010	Ванкувер	48		51,0
2012	Лондон	65	119,0	
2014	Сочі	49		35,0
2016	Ріо-де-Жанейро	59	31,0	
2018	Пхьончхан	4		79,0

Таблиця 47.8 Прибутки організаційних комітетів Олімпійських ігор

Джерело, млн дол. США	Олімпіади, роки					
	1993–1996	1997–2000	2001–2004	2005–2008	2009–2012	2013–2016
Місцеві спонсори	534	655	796	1555	1838	2037
Продаж квитків	451	625	411	274	1238	527
Ліцензійні програми	115	66	87	185	170	74
Усього	1100	1346	1294	2014	3246	2638

Рисунки 47.2 Фінансова підтримка Олімпійських ігор від МОК

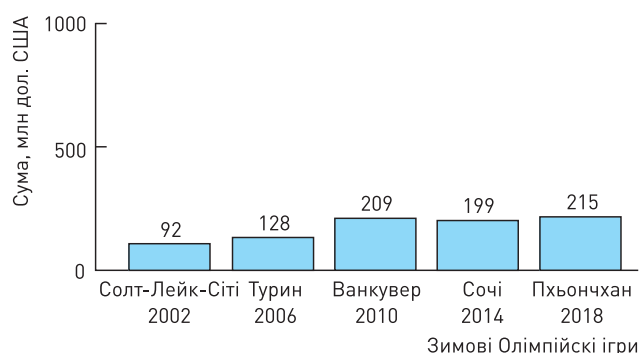
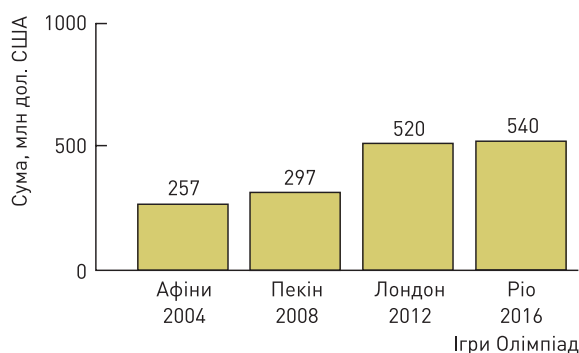

Рисунок 47.3 Фінансова підтримка міжнародних спортивних федерацій від МОК

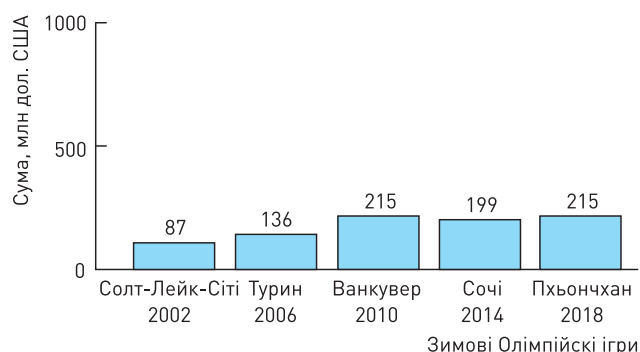
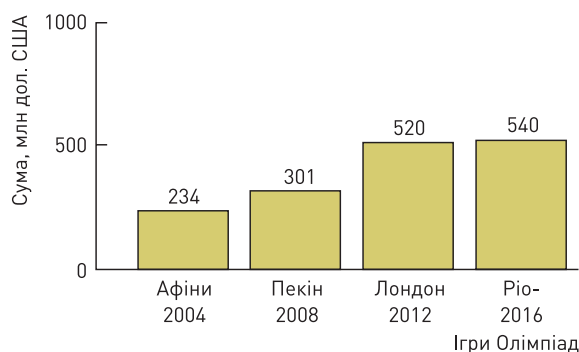

Рисунок 47.4 Фінансова підтримка національних олімпійських комітетів від МОК

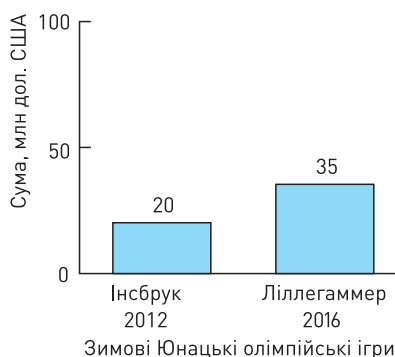
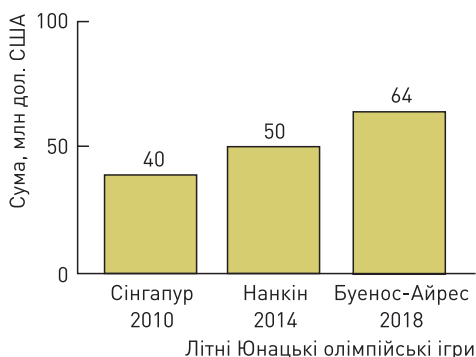

Рисунок 47.5 Фінансова підтримка Юнацьких олімпійських ігор

Фінансова підтримка, яку надає Міжнародний олімпійський комітет оргкомітетам літніх Юнацьких олімпійських ігор, зростає з 40 млн доларів США в Сінгапурі-2010 до 64 млн доларів США в Буенос-Айресі-2018; і, відповідно, на зимових Юнацьких олімпійських іграх – з 20 млн доларів США в Інсбруці-2012 до 35 млн доларів США в Ліллегаммері-2016 (рис. 47.5).

Крім цього, Міжнародний олімпійський комітет з моменту прийняття у 2003 р. Всесвітнього антидопінгового кодексу регулярно сприяє у фінансуванні діяльності Всесвітнього антидопінгового агентства (WADA), бюджет якого на 50% формується за рахунок коштів МОК.

“Олімпійська солідарність” та її програми

Ця програма була заснована ще в далекому 1960 р. – у той час, коли президентом МОК був Ейвері Брендедж. Основна мета програми в ті роки – допомога в розвитку олімпійського спорту новим країнам, що здобули незалежність – насамперед, азіатським і африканським. Ця допомога в силу вкрай обмежених фінансових можливостей МОК здебільшого мала характер політичної й консультативної під-

тримки, пов'язаної зі створенням та організацією діяльності національних олімпійських комітетів і їх участю в Олімпійських іграх.

У 1974 р. МОК ухвалив рішення щодо виділення на програми “Олімпійської солідарності” 20% коштів для НОК від продажу прав на телевізійну трансляцію Ігор.

Різке підвищення ролі та можливостей “Олімпійської солідарності” відбулося із приходом у 1980 р. до керівництва МОК Хуана Антоніо Самаранча і його діяльністю щодо залучення фінансів до збільшення популярності, розвитку олімпійського руху, розширення його діяльності у всіх напрямках.

У 1981 р. у МОК було створено Комісію “Олімпійської солідарності”. Бюджет, виділений на реалізацію її програм на період 1985–1988 рр., склав 28 млн доларів США – значну суму, яка дозволяла ініціювати й реалізовувати міжнародні, континентальні й національні проекти з розвитку олімпійського спорту, особливо ті, що пов'язані з розширенням кількості країн, залучених у підготовку до Олімпійських ігор і участь у них.

Починаючи з тих років, програма “Олімпійської солідарності” постійно розширювалася, а результати її діяльності виявляли усе більш зростаючий вплив на розвиток олімпійського спорту у світі – особливо в країнах, що не мали до цього належних організаційних, кадрових, матеріально-технічних і освітніх умов.

Успішна діяльність Міжнародного олімпійського комітету у галузі маркетингу, що призводила до постійного збільшення фінансових можливостей МОК, сприяла постійному збільшенню бюджету “Олімпійської солідарності”, який у 2017–2020 рр. досяг 509 млн доларів США. Це перетворило “Олімпійську солідарність” на наймогутніший інститут розвитку олімпійського спорту й популяризації Олімпійських ігор у сучасному світі.

“Олімпійська солідарність” підтримує діяльність олімпійського руху в чотирьох основних програмах: 1) світові програми; 2) континентальні програми; 3) субсидії для участі в Олімпійських іграх; 4) підтримка й захист “чистих” спортсменів.

У світових програмах кошти використовуються для забезпечення діяльності в п'яти основних напрямках:

- різнобічна підтримка спортсменів – олімпійські стипендії, фінансова підтримка на Олімпійських іграх і Юнацьких олімпійських іграх, підтримка спортсменів-біженців, допомога в освіті й після-спортивній кар'єрі;
- сприяння розвитку національних спортивних систем, олімпійські стипендії для тренерів, семінари й курси з підвищення кваліфікації тренерів;
- оптимізація діяльності НОК – розвиток адміністрації НОК, підвищення кваліфікації адміністративного складу, міжнародні курси для керівників, обмін досвідом;

Емблема комісії МОК “Олімпійська солідарність”

OLYMPIC
SOLIDARITY

- просування олімпійських цінностей – олімпійський спорт у соціальному розвитку, гендерна рівність, спортивна медицина й захист здоров'я спортсменів, олімпійська освіта, культура й спадщина;
- форуми й спеціальні проекти – форуми й семінари, спеціальні проекти.

Континентальні програми спрямовані на реалізацію національних програм діяльності НОК на всіх континентах з урахуванням конкретних потреб і особливостей кожного континенту. Ці програми є доповненням до світових програм і розробляються в тісному співробітництві з Асоціацією національних олімпійських комітетів (АНОС) і відповідними континентальними асоціаціями – Африки (АПОКА), Панамериканський (РАСО), Європи (ЕОК), Азії (ОКА), Океанії (ОНОС).

Програма “Субсидії для участі в Олімпійських іграх” забезпечує гарантовану участь усіх НОК в Олімпійських іграх (витрати на участь представників усіх НОК у заходах організаційних комітетів Ігор, а під час Ігор – дорожні витрати ряду спортсменів і офіційних осіб НОК, транспортні витрати й витрати на проживання президентів НОК і генеральних секретарів НОК).

Програма “Підтримка й захист чистих спортсменів” усім своїм змістом спрямована на створення кожному спортсменові умов для реалізації свого таланту й надання шансу на успіх в Олімпійських іграх. Основною частиною цієї програми є виділення олімпійських стипендій спортсменам, що дозволяє забезпечувати їм повноцінну підготовку й участь у змаганнях та поєднувати спорт із навчанням. Багато стипендіатів з різних країн зазначають, що без стипендій вони не змогли б взяти участь в Олімпійських іграх, не кажучи вже про завоювання медалей.

Важливе місце в діяльності МОК займає напрям, об'єднаний у межах програми “Спорт і активне суспільство”. У ній МОК стимулює й заохочує діяльність організацій, які використовують спорт як інструмент соціального розвитку. МОК виділяє кошти на

реалізацію різних проектів, спрямованих на підвищення масовості спорту і його ролі в здоровому способі життя різних соціальних і вікових груп населення в різних країнах світу, на забезпечення гендерної рівності, розширення програми “Спорт для всіх”, забезпечення через спорт соціальної інтеграції біженців тощо.

У результаті політики МОК у цих сферах, а також завдяки конкретній підтримці ним окремих проектів така діяльність у різних регіонах і країнах світу різко розширилася, стала потужним засобом пропаганди здорового способу життя, залучення дітей та молоді до активних занять спортом, профілактики хронічних неінфекційних захворювань, продовження життя й активного довголіття.

Винятково активно працює МОК у реалізації програми “Просування гендерної рівності у спорті”. МОК обґрунтовано вважає, що спорт є однією з най-

більш сприятливих сфер для розширення прав і можливостей жінок і дівчат, забезпечення гендерної рівності. Розглядаючи гендерну рівність як один з основних принципів олімпійського руху, МОК взяв на себе відповідальність за його реалізацію.

Протягом ряду років МОК досяг у цій сфері результатів, що за своєю ефективністю значно перевищують зусилля інших міжнародних організацій. Діяльність у забезпеченні гендерної рівності охопила такі напрями, як участь в Олімпійських іграх, фінансування, адміністрування й управління, інформаційно-пропагандистське забезпечення, участь у масовому спорті тощо. У березні 2018 р. МОК увів у дію проект з розвитку гендерної рівності з 25 рекомендаціями.

Програма “Спорт для надії”, сформована в результаті спільної ініціативи МОК, різних представників міжнародної олімпійської системи й місцевих органів управління, спрямована на створення в країнах, що розвиваються, центрів “Спорт для надії”. В основі таких центрів знаходиться ідея надання дітям і молоді умов для занять спортом; прищеплення їм олімпійських цінностей – дружби, співробітництва, взаєморозуміння й поваги; розвиток сучасної матеріальної бази для занять різними видами спорту. У цих центрах, що відкрилися останніми роками в різних країнах, спортивні програми природно поєднуються із соціальними, освітніми, культурними, виховними.

МОК взяв участь у створенні спортивного центру надії на Гаїті

Один із напрямів економічної діяльності МОК орієнтований на підтримку “чистих” спортсменів, які не вживають допінг

Фінансовий план “Олімпійської солідарності”, який нині діє в чотириріччі з 2017 до 2020 рр., включає понад 500 млн доларів США. Витрачаються ці кошти на різні глобальні, континентальні й національні проекти, спрямовані на підтримку спортсменів у їхній підготовці та змагальній діяльності, освіту і підвищення кваліфікації тренерського складу й адміністраторів, на популяризацію олімпійського спорту, просування олімпійських ідеалів. При цьому особлива увага приділяється національним олімпійським комітетам, які представляють країни з найбільшими фінансовими потребами.

Обсяги цієї допомоги дуже великі. Наприклад, перед XXXI Іграми Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро “Олімпійська солідарність” надала допомогу більше ніж 20 тис. спортсменів, серед яких було 815 осіб, які регулярно одержували щомісячну стипендію. Ці 815 спортсменів представляли 171 НОК і 22 види спорту й завоювали 101 медаль (33 золоті, 26 срібних і 42 бронзові).

Перед XXIII зимовими Олімпійськими іграми 2018 р. у Пхьончхані 523 спортсмени, які представляли 89 НОК, одержували стипендії для підтримки їхньої підготовки. Особливу увагу було приділено спортсменам, які своєю участю дозволили збільшити кількість країн, представлених на зимових Олімпійських іграх, і кількість країн, спортсмени яких завоювали медалі.

Особливе місце в діяльності МОК в останні роки посіла програма “Олімпійська спадщина”, під якою розуміється довготривалі переваги, які одержує місто, що приймає Ігри, і його жителі до Олімпійських ігор, під час і після них. Це винятково важливо останнім часом у зв'язку із грандіозністю Олімпійських ігор, значними витратами, які вимушені нести країна й місто, яке стало столицею Ігор, великою кількістю величезних спортивних об'єктів і пов'язаними з ними проблемами інфраструктурного, економічного, екологічного характеру тощо.

Міжнародний олімпійський комітет забезпечує соціальну адаптацію тих спортсменів, які вимушено стали біженцями зі своїх країн

Проблеми, пов'язані з гігантизмом сучасних Олімпійських ігор і їх навантаженням на країни й міста, що приймають Ігри, призвели до того, що багато претендентів на проведення Ігор Олімпіади й зимових Олімпійських ігор в останні роки знімали свої кандидатури з фінансових, екологічних і соціальних причин.

З огляду на це МОК постав перед необхідністю збалансованого підходу до програм Олімпійських ігор і їх проведення, при якому позитивні сторони олімпійської спадщини повинні набагато перевищувати негативні, з важливістю знаходження рішень з нейтралізації негативних наслідків проведення Олімпійських ігор.

МОК у співпраці з оргкомітетами Олімпійських ігор, урядами країн, на територіях яких проводяться Ігри, і владою міст, що приймає їх, розробляє заходи із запобігання негативному впливу Олімпійських ігор на такі міста й країни, стимулює проекти й програми, що забезпечують переваги, які можуть використовуватися в інтересах відповідних країн і їх громадян.

Протиріччя в соціально-економічній сутності олімпійського спорту

Не можна не побачити, що багаторічна наполеглива діяльність МОК, спрямована на ідеалізацію Олімпійських ігор і олімпійського руху в дусі тих принципів і цінностей олімпізму, які сповідував П'єр де Кубертен, його соратники й послідовники, створила навколо Ігор серпанок духовності й святості, неповторності й винятковості, блискучості й чарівності, що у своїй сукупності затьмарює негативні

сторони олімпійського спорту. І саме цей позитивний серпанок є притягальним для ділових, політичних і фінансових кіл, які бачать у зв'язку з Олімпійськими іграми й олімпійським рухом високоефективний засіб облагороджування власної діяльності, хоча вона часом буває досить далекою від зразків моральності, духовності й шляхетності.

Численні й вражаючі досягнення олімпійського руху дозволяють оптимістично оцінювати перспективи розвитку олімпійського спорту в XXI ст. Однак у той же час не можна ігнорувати ті обставини, що для системи олімпійського спорту характерний ряд різних, зокрема політичних і соціально-економічних протиріч.

Одне з них проявляється в невідповідності між величезним економічним потенціалом, який накопичений Міжнародним олімпійським комітетом, національними олімпійськими комітетами, міжнародними спортивними федераціями в результаті реалізації різних маркетингових програм, і сучасними механізмами доступу учасників олімпійського руху до цього економічного потенціалу. І аж ніяк не випадково на XIII Олімпійському конгресі, що відбувся в 2009 р., одним з актуальних завдань олімпійського руху було визначено пошук шляхів підвищення ефективності розподілу таких прибутків.

Як вважають дослідники економічних проблем олімпійського спорту, частина прибутків, одержуваних тим або іншим учасником олімпійського руху, повинна відповідати реальному внеску цього учасника у популяризацію ідей олімпізму у світі й у розвитку олімпійського спорту. При цьому необхідно забезпечити, щоб жоден учасник олімпійського руху не був дискримінований. Однак, на жаль, слід визнати, що оптимальну систему розподілу прибутків поки не знайдено.

Особливо слід підкреслити, що дослідники, відзначаючи позитивні тенденції, що з'являються в системі розподілу прибутків МОК, акцентують увагу

на такій важливій проблемі, як необхідність участі спортсменів-олімпійців у більш слушному, ніж нині, розподілі таких прибутків.

У наш час спортсмени – в економічному сенсі – є основними виробниками такого популярного олімпійського “товару”, що й користується великим попитом, як Олімпійські ігри. Однак вони фактично виступають у ролі найманих робітників, чия праця використовується Міжнародним олімпійським комітетом, національними олімпійськими комітетами, міжнародними спортивними федераціями, оргкомітетами Олімпійських ігор, представниками бізнесу й засобами масової інформації. З урахуванням усього цього було б слушним, щоб кожен спортсмен одержував би адекватну матеріальну винагороду на всіх рівнях – і на світовому, і на національному.

У сучасному олімпійському спорті задіяні в ньому спортсмени по суті розділені на дві групи. Одна з них – це спортивна еліта, до якої належать чемпіони й призери Олімпійських ігор, переможці й призери чемпіонатів світу з олімпійських видів спорту. У таких елітних спортсменів досить високі прибутки – як за рахунок разових преміальних, виплачуваних спонсорами або державою, і призових, що здобуваються на різних змаганнях, так і за рахунок власного олімпійського іміджу. Інша частина спортсменів – учасників Олімпійських ігор (за своєю кількістю набагато більша порівняно з кількістю еліти) не одержує належної компенсації за свою працю (настільки ж важку й інтенсивну), хоча багато із цих спортсменів мало в чому поступаються переможцям і призерам Ігор і не меншою мірою, ніж елітні колеги, забезпечують високий рівень спортивної конкуренції в олімпійських змаганнях.

Ряд проблем виникає й у зв'язку з неоднозначними комбінаціями політичних і економічних аспектів в організації й проведенні Олімпійських ігор.

Олімпійська форма команди Росії на зимових Іграх 2006 р. у Турині була перенасичена рекламними знаками компанії "Боско"

У ряді випадків державна влада деяких країн, керуючись політичними, у тому числі престижними міркуваннями, робить усе (у фінансово-економічній сфері також) для того, щоб блискуче підготувати й провести Олімпійські ігри у своєму місті, якому МОК надав таке право. Прикладами цього можуть служити Ігри XI Олімпіади 1936 р. у Берліні, Ігри XVIII Олімпіади 1964 р. у Токіо, Ігри XIX Олімпіади 1968 р. у Мехіко, Ігри XXII Олімпіади 1980 р. у Москві, Ігри XXIV Олімпіади 1988 р. у Сеулі, Ігри XXIX Олімпіади 2008 р. у Пекіні.

Існує чимало випадків, коли високий рівень організації й проведення Олімпійських ігор забезпечується гармонійною комбінацією зусиль (у тому числі фінансово-економічних) держави (в особі її влади), місцевої влади міста, що приймає Ігри, і структур бізнесу, що виступають як спонсори (прикладом цього можуть служити Ігри XXV Олімпіади 1992 р. у Барселоні, Ігри XXVII Олімпіади 2000 р. у Сідней, Ігри 2012 р. у Лондоні).

Однак в історії Олімпійських ігор були й приклади негативного характеру. Так, модель фінансування Олімпійських ігор приватними компаніями, реалізована на Іграх XXVI Олімпіади 1996 р. в Атланті, і їх максимальна комерціалізація досить негативно позначилися на якості проведення цих Ігор – на стані спортивних об'єктів і рівні їх підготовки, на забезпеченні безпеки, діяльності транспорту, обслуговуванні спортсменів, офіційних осіб, журналістів і туристів. Враховуючи згадані неприємні фактори, Міжнародний олімпійський комітет негативно оцінив діяльність оргкомітету цих Ігор і міської влади Атланти.

Щоб уникнути повторення подібних явищ надалі, МОК змушений був внести в контракти, які укладають з містами-організаторами Ігор, доповнення, у якому передбачено належну фінансову й організаційну участь влади міста, що приймає Олімпійські ігри, у підготовці до них і в їх проведенні.

Скандали виникають також у випадках порушень компаніями (у їхній рекламній діяльності) олімпійських принципів і правил Олімпійської хартії. Так, під час XX зимових Олімпійських ігор у Турині (2006) МОК висловив невдоволення агресивною рекламною кампанією, яку проводила в Турині компанія “Боско ді Чилледжі” – генеральний спонсор і офіційний екіпірувальник олімпійської збірної Росії. Зокрема, ось що писав російський журналіст В. Штейнбах у книзі “Зворотний бік медалі”, що вийшла у світ в Москві в 2008 р.: “Прагнення компанії “Боско ді Чилледжі”, у чю форму одягнені російські спортсмени, виділитися на тлі італійських гір усіма доступними й забороненими способами ледве не вийшло для російської команди боком. Керівники Міжнародного олімпійського комітету, що дивилися на велику кількість логотипів “Боско” на всьому, що має відношення до російської збірної, спочатку не без роздратування, пригрозили дискваліфікацією нашим спортсменам, якщо заподлиивий спонсор не стримає свого запалу. Справа в тому що за правилами МОК проводити рекламні кампанії під час Олімпійських ігор мають право тільки офіційні партнери МОК і місцевого оргкомітету. Компанія “Боско” до них не належала, однак, маючи договір про спонсорство й екіпірування збірної Росії, розгорнула в Турині масштабну рекламну кампанію – також і в олімпійському селищі для спортсменів”.

Розділ 48

Спортсмен в олімпійському спорті

У сучасному олімпійському спорті, де дійовими особами міжнародної олімпійської системи протягом 125 років її функціонування є Міжнародний олімпійський комітет, національні олімпійські комітети, міжнародні та національні спортивні федерації, організаційні комітети Олімпійських ігор, а також державні та громадські діячі, засоби масової інформації, тренери, фахівці спортивної науки, освіти, медицини, спортивні судді й інші фізичні та юридичні особи, центральними фігурами в цій сфері були, є і будуть спортсмени – ті, висока майстерність, видатні перемоги у найпрестижніших змаганнях і рекордні досягнення яких слугують основою олімпійського спорту як одного з глобальних явищ у житті світового співтовариства.

Місце і роль спортсмена в олімпійському спорті і навколо нього

Про те, яку надзвичайно важливу і багатогранну роль у розвитку олімпійського спорту та ряду суміжних, пов'язаних із ним сфер людської діяльності відіграють спортсмени, особливо найсильніші серед них, переконливо свідчить сукупність найрізноманітніших факторів, найбільш значущі з яких наведено нижче.

1. Саме спортсменами, і насамперед видатними, створюються такі унікальні за емоційністю і красою видовища, як Олімпійські ігри, чемпіонати світу з різних видів спорту та інші великі змагання, які

залучають на трибуни спортивних споруд десятки тисяч уболівальників, а до телевізійних екранів у різних регіонах нашої планети – мільярди людей, що стежать за суперництвом найсильніших атлетів і кращих команд.

Нагорода Національного олімпійського комітету України, яка вручається кращому спортсмену року

Змагання на Олімпійських іграх протягом усієї історії їх проведення завжди відбувалися при заповнених уболівальниками глядацьких трибунах

2. Демонстрацією своїх спортивних досягнень, які є відображенням високих можливостей, спортсмени активно й ефективно сприяють підвищенню популярності і престижу країни, яку представляють на міжнародній арені. Причому цей чинник стає особливо актуальним для тих держав, які не займають високих стабільних позицій у світовій політиці й економіці, але прагнуть завдяки спортивним успіхам поліпшити свій імідж в очах світової спільноти (у цьому відношенні прикладами можуть бути Куба, Кенія, Ефіопія, Ямайка та деякі інші країни).

3. Спорт вищих досягнень, у тому числі олімпійський спорт, має великий виховний вплив на підрастаюче покоління. Молодь прагне бути схожою на своїх кумирів – переможців Олімпійських ігор і чемпіонів світу, світових рекордсменів та інших видатних рекордсменів. Цей фактор особливо проявляється серед тих хлопчиків і дівчаток, юнаків і дівчат різних країн, які займаються спортом у дитячих спортивних школах, у спортивних групах середніх

шкіл і закладів вищої освіти, у спортивних школах, інтернатах, школах олімпійського резерву тощо. Однак і та значно більша частина дітей і молоді в різних країнах, які активно займаються спортом, під впливом популярності відомих спортсменів та їх виступів у змаганнях прагнуть до здорового способу життя та фізичного вдосконалення.

4. Відомі спортсмени нерідко беруть участь у різних формах суспільної діяльності, у тому числі благодійних та інших акціях (однією з ілюстрацій цього може служити проведений спортсменами різних країн під час XVII зимових Олімпійських ігор 1994 р. у Ліллегаммері збір коштів на допомогу мешканцям столиці Боснії і Герцеговини міста Сараєво, постраждалим у ході війни в Югославії), а також беруть участь у виборчих та інших кампаніях різних державних діячів, політичних партій тощо.

5. Спортсмени своїм прагненням до вдосконалення майстерності та підвищення рівня спортивних результатів постійно стимулюють розвиток різ-

Видатний легкоатлет – олімпійський чемпіон та багаторазовий чемпіон і рекордсмен світу в стрибках з жердиною, член виконкому МОК, президент НОК України Сергій Бубка – частий гість школярів, зокрема бере участь в "Олімпійських уроках"

Дворазовий бронзовий призер Олімпійських Ігор у метанні молота Юрій Тамм був учасником соціальної акції "Олімпійські барви"

Національний олімпійський комітет України неодноразово влаштовує різноманітні благодійні акції. Одну з них було проведено в Кропивницькому у дитячому будинку "Барвінок"

номанітних фундаментальних і прикладних наукових досліджень, у тому числі за такими напрямками, як теорія і методика спортивної підготовки, спортивна фізіологія, біомеханіка, психологія, медицина, а також розробку і виробництво нових високоефективних тренажерів та іншого спортивного обладнання, спортивної форми, спеціалізованих продуктів харчування, незаборонених фармацевтичних засобів поліпшення адаптації організму спортсменів до високих тренувальних і змагальних навантажень і прискорення відновлення після них.

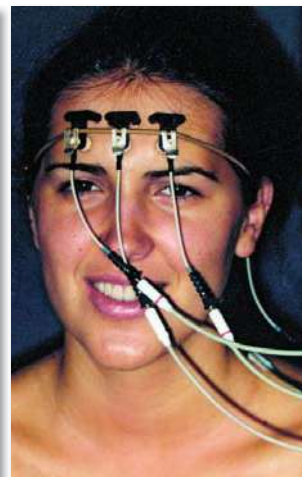
Наведений перелік, що містить п'ять перерахованих вище позицій, аж ніяк не є вичерпним: існує чимало інших сфер як у самому олімпійському спорті, так і навколо нього, на які відчутно впливають провідні спортсмени різних країн, а з іншого

боку, те, що відбувається в цих сферах, нерідко впливає – безпосередньо або опосередковано – на життя і діяльність самих спортсменів.

Досвідчені фахівці, які працюють у галузі спортивної науки, насамперед ті, хто здійснює дослідження з теорії та методики спортивної підготовки, а також у таких складних наукових дисциплінах, як спортивна фізіологія і спортивна медицина, добре знають те, що зазвичай невідомо "широкій публіці" (та й молоді, що починає свій шлях у великому спорті): яких неймовірних зусиль і часто граничного напруження всіх сил коштують видатним спортсменам їх перемоги на Олімпійських іграх і чемпіонатах світу, світові рекорди і інші спортивні досягнення і які небезпеки підстерігають атлетів під час багаторічного спортивного вдосконалення. А знати все це безсумнівно необхідно тим молодим людям, які вирішили присвятити себе олімпійському спорту.

Насамперед потрібно добре усвідомлювати, що в сучасному спорті вищих досягнень спортсмени, здатні перемагати на Олімпійських іграх та інших найбільших міжнародних змаганнях, повинні мати особливі морфологічні параметри й унікальне комплексне поєднання різних фізичних якостей і психічних здібностей, що знаходяться на дуже високому рівні їх розвитку.

Але навіть висока природна обдарованість спортсмена, про яку свідчать наявні у нього задатки – схильності до того чи іншого виду спорту, ще не гарантують успіхів у ньому, а тільки слугують обов'язковою основою для підготовки до майбутніх вищих спортивних досягнень та олімпійських перемог. А щоб виявити реальні здібності спортсмена, які можливо довести до максимально високого рівня й успішно реалізувати, необхідний оптимальний, науково обґрунтований багаторічний процес

Моменти проведення наукових медико-біологічних досліджень, під час яких об'єктами обстеження були провідні спортсмени України, зокрема (від лівої): Тамара Єрофєєва (художня гімнастика), Віталій Кличко (бокс), Яна Клочкова (плавання)

спортивної підготовки – навчання і виховання, що враховує складності діалектичної єдності вродженого і набутого, біологічного і соціального.

Слід також розуміти, що в основі сучасної підготовки лежать, з одного боку, численні закономірності фізичного, психологічного, технічного і тактичного вдосконалення, а з іншого – величезна за обсягами та інтенсивністю робота, що передбачає надзвичайно високі фізичні і психічні навантаження. Адже спортсмени високої кваліфікації проводять щодня дворазові або триразові заняття, зазвичай витрачаючи на тренувальну і змагальну діяльність по 5–8 год на день. Тому в таких умовах необхідний – і набуває особливої значущості – органічний взаємозв'язок тренувальних і змагальних навантажень із використанням ефективних засобів відновлення і раціональним харчуванням.

Однак і найбільш оптимально побудована і науково обґрунтована спортивна підготовка не дасть бажаних результатів у вигляді успішних виступів у змаганнях і перемог у найбільших з них, якщо при цьому не буде враховуватися безліч інших факторів – таких, як організаційне забезпечення та матеріально-технічне оснащення тренувального процесу, належна професійна кваліфікація тренерів та їх педагогічна майстерність, система медичного забезпечення та профілактики травматизму, спосіб життя спортсмена, його соціальний стан, матеріальне (житлове, фінансове) і сімейне благополуччя і т. д.

Небезпеки, які підстерігають спортсмена

На кожному з перерахованих у попередньому розділі напрямків – як безпосередньо в процесі спортивної підготовки, так і на зовнішніх по відношенню до неї сферах – спортсменів, незважаючи на те, що вони займають центральне місце в олімпійському спорті, підстерігають різні реальні і потенційні небезпеки, здатні негативно вплинути (нерідко досить відчутно) на спортивну кар'єру і навіть призвести до її краху.

Як відзначають фахівці, які всебічно вивчають ситуацію в сучасному олімпійському спорті, спортсмени, порівняно з іншими учасниками цієї системи – представниками Міжнародного олімпійського комітету, національних олімпійських комітетів, міжнародних і національних спортивних федерацій, організаційних комітетів Олімпійських ігор, тренерами, менеджерами, спортивними суддями, медиками, журналістами та іншими фізичними та

юридичними особами – є найбільш вразливими і найменш захищеними фігурами.

Неспеціалістові, можливо, здасться дивним, що одну з основних небезпек для спортсмена може ототожнювати собою його тренер. Адже від рівня його професійної кваліфікації, від педагогічних та організаційних здібностей залежить доля спортсмена, особливо на ранніх етапах спортивного вдосконалення. На жаль, нерідко трапляється, що тренер, який працює з дітьми, безапеляційно і безпідставно оцінює дитину як безперспективну і відраховує її зі спортивної групи. При цьому досить часто допускаються грубі помилки, внаслідок яких ламаються долі обдарованих дітей, втрачених таким чином для спорту. З іншого боку, відомо чимало випадків, коли ті юні спортсмени, яких у дитячому віці тренери – через свою некомпетентність, недалекоглядність, низьку кваліфікацію тощо – у поспіху назвали “нездатними”, пройшовши через серйозні емоційні потрясіння, все ж не кидали заняття спортом – і з часом, вже в дорослому віці, зуміли стати відомими і навіть видатними спортсменами.

Не менша, а, мабуть, навіть більша небезпека для спортсмена на різних етапах його спортивного вдосконалення пов'язана з нераціонально спланованою підготовкою. Зокрема, надзвичайно небезпечною є форсована підготовка юних спортсменів (дітей, підлітків, юнаків та дівчат), обумовлена прагненням тренерів, а також спортивних керівників до швидкого досягнення вихованцями високих спортивних результатів і перемог на змаганнях у відповідних вікових діапазонах. У таких випадках, на жаль, ігнорується те, що здійснюване в дитячому та юнацькому віці форсування адаптаційних процесів шляхом використання дуже високих тренувальних і змагальних навантажень (подібно до того, як це застосовується в роботі з дорослими спортсменами) по суті позбавляє юних спортсменів можливостей для подальшої реалізації своїх природних задатків і успішної їх реалізації в оптимальному для цього віковому діапазоні, що переконливо підтверджує і теорія спортивної підготовки, і її практика.

Справа в тому, що використання в підготовці юних спортсменів надмірних навантажень призводить до досить швидкої адаптації до них і до вичерпання пристосувальних ресурсів зростаючого організму, тоді як поліпшення спортивних результатів, обумовлене згаданим форсуванням, дуже швидко припиняється. У той же час зростає ймовірність перенапруження функціональних систем організму юного спортсмена, спортивних травм, нервово-психічних зривів, порушень природного перебігу вікового розвитку та інших вкрай небажаних явищ.

Вельми відчутними виявляються і негативні наслідки групової підготовки, що практикується в деяких видах спорту і базується на систематичній і

дуже жорсткій конкуренції між приблизно рівними за силами спортсменами, які змушені постійно – мало не щодня – демонструвати перед тренерами та спортивними керівниками свої можливості по суті в змагальних (або наближених до них) умовах.

Як один із прикладів такого підходу можна згадати ту практику спортивної підготовки, яка протягом багатьох років реалізовувалася в СРСР у велосипедному спорті (шосе), – коли з року в рік приблизно 50–60 спортсменів були змушені раз за разом брати участь у серіях виснажливих тренувальних зборів та контрольних змагань, у ході яких велогонщикам доводилося в постійному суперництві підтверджувати своє право на місце в збірній команді країни. Функціональна підготовка у такій досить напруженій обстановці, яка виснажувала організм спортсменів, практично повністю витісняла як вдумливу індивідуальну роботу, так і техніко-тактичне удосконалення. Через таку нещадну тактику підготовки більша частина спортсменів внаслідок фізичного і нервово-психічного перенапруження і підвищеного травматизму не витримували і декількох місяців такої роботи – і відраховувалися з команди. Ті ж велогонщики, яким вдавалося витримувати такі навантаження протягом усього року, нерідко показували дуже високі (у тому числі переможні) результати на Іграх Олімпіад або на чемпіонатах світу з велосипедного спорту, але в подальшому, через рік-другий, у віці 22–24 років – вимушено залишали спорт вищих досягнень, що було спричинено постійними перевантаженнями в процесі нераціональної підготовки. У той же час видатні гонщики у професійному велоспорті в 22–24-річному віці тільки вступають у період розквіту своєї спортивної кар'єри, залишаючись у ньому на дуже високому рівні до 30–35 років і далі.

Аналогічним чином, тільки в набагато ширших масштабах – будується робота в спорті вищих досягнень у Китайській Народній Республіці. Наприклад, у безпосередню підготовку до Ігор XXIX Олімпіади 2008 р. у Пекіні було залучено в КНР близько 20 тис. спортсменів, які в умовах надзвичайно високих фізичних навантажень і граничної психічної мобілізації суперничали – на тлі жорсткої внутрішньої конкуренції – за право потрапити до олімпійської збірної Китаю. Але це вдалося лише одному з кожних тридцяти китайських спортсменів, які були задіяні в системі олімпійської підготовки. А успіху на Іграх XXIX

Олімпіади зміг домогтися лише один із кожних ста п'ятдесяти спортсменів Китаю, залучених до олімпійської підготовки, тоді як всі інші виявилися по суті невдахами. Причому багато хто в цьому процесі набули різних травм і професійних захворювань, а також опинилися наодинці з серйозними проблемами як щодо отримання освіти, так і відносно роботи у майбутньому житті після завершення спортивної кар'єри.

Серед різних порушень прав спортсменів – не завжди об'єктивний відбір у збірні команди. Це особливо часто спостерігається у спортивних іграх, спортивних єдиноборствах та складнокоординаційних видах спорту, коли думка тренера (або спортивного керівництва) виявляється вагомішою, ніж об'єктивні результати виступів спортсменів у відбіркових змаганнях. У таких випадках ті, хто були кращими у відборі, однак не потрапили до довільно визначеного складу збірної команди країни для участі у найбільших міжнародних змаганнях – Олімпійських іграх, чемпіонатах світу та ін., крім усього іншого, отримують ще і відчутний психологічний удар через допущену несправедливість, з яким звичайно дуже важко впоратися.

Відомо, що в СРСР (до його розпаду наприкінці 1991 р.) діяла жорстко регламентована державна система спорту вищих досягнень, яка чітко визначала певні рамки поведінки всіх її учасників (у тому числі спортсменів). Будь-яка спроба виходу за межі “прокрустового ложа” порядків, встановлених тодішньою державою і панівною ідеологією, була небезпечна для спортсменів загрозою стати невізним із країни (і позбутися можливості брати участь в

Китайські спортсмени на п'єдесталі Ігор XXI Олімпіади 2008 р. у Пекіні

Олімпійських іграх, чемпіонатах світу та інших міжнародних змаганнях, що проводилися за межами СРСР), а то і взагалі – бути відлученим від спорту вищих досягнень. А це, своєю чергою, обіцяло такі різні і вельми неприємні наслідки, як морально-психологічні (стреси, спричинені катастрофою долі) і матеріальні (позбавлення пристойних, як на ті часи, засобів до існування і деяких привілеїв, які мали провідні радянські спортсмени).

Конфлікти зі спортивним керівництвом, незадоволеність житлово-побутовими та фінансовими умовами, недостатнім матеріально-технічним забезпеченням тренувальної та змагальної діяльності нерідко призводять до того, що спортсмени у пошуках кращої долі виїжджають в інші країни і змінюють громадянство, надалі виступаючи вже за цю державу на міжнародних змаганнях – Олімпійських іграх, чемпіонатах світу і т. д. Наприклад, у різні роки з України виїхали, змінивши громадянство, такі відомі спортсмени, як фрістайлісти Алла Цупер та Антон Кушнір (обидва – до Білорусі), фігуристки Альона Савченко (до Німеччини) і Тетяна Волосожар (до Росії). До Азербайджану поїхала Інна Осипенко-Радомирська (веслування на байдарках), до Росії – Микола Куксенков (спортивна гімнастика), Володимир Григор'єв (шорт-трек) та інші.

Україна в цьому відношенні не є винятком: подібні міграційні процеси серед спортсменів трапляються досить часто, мають глобальний характер і широку географію.

Спортсмени нерідко постають (у тому числі на Іграх Олімпіад та зимових Олімпійських іграх) перед таким явищем, як несправедливе, а часом і тенденційне суддівство, – особливо в тих видах спорту, де оцінка виступів у змаганнях може бути суб'єктивною (спортивна гімнастика, художня гімнастика, вільна та греко-римська боротьба, бокс, фігурне катання на ковзанах та ін.).

Одним із прикладів цього може слугувати досить гучний скандал, що стався на XIX зимових Олімпійських іграх 2002 р. у Солт-Лейк-Сіті під час змагань з фігурного катання на ковзанах серед спортивних пар, де основними претендентами на перемогу були два дуети – росіяни Олена Бережна – Антон Сіхарулідзе і канадці Жамі Сале – Давід Пеллетьє. Після виконання короткої програми на перше місце вийшла російська пара. Все повинно було вирішитися у довільній програмі, проте її краще відкатили канадці, – і в їх перемозі були впевнені не тільки самі Сале і Пеллетьє, але й більшість глядачів, які спостерігали за цими змаганнями. Однак результати, виставлені дев'ятьма арбітрами, перекреслили надії канадської пари, якій віддали першість четверо суддів, тоді як п'ятеро присудили перемогу росіянам.

Обурена таким вердиктом арбітрів Канадська олімпійська асоціація негайно подала офіційний

протест на результати суддівства в цьому виді змагань з фігурного катання на ковзанах. Відповідна хвиля обурення охопила і північноамериканську пресу (що не дивно), й уболівальників. Втім, якби все впиралося лише в емоції на тему “яка з двох пар краща”, то на цьому б конфліктна ситуація і вичерпала себе. Але несподівано з'ясувалося, що одна з дев'яти арбітрів, які обслуговували олімпійські змагання спортивних пар, – французенка Марі-Рен Ле Гунь – у своїй оцінці на користь росіян була тенденційною, в чому сама зізналася (хоча потім і намагалася від своїх слів відмовитися). Арбітр з Франції повідомила, що перед змаганнями французька федерація запропонувала їй віддати свій голос російській спортивній парі. Мотиви цього було викладено в канадській газеті “Глоб енд Мейл”, де в статті під заголовком “Результати пар були визначені наперед” стверджувалося, що підсумок змагань спортивних пар безпосередньо був пов'язаний із тим, як складуться змагання в іншому вигляді фігурного катання на ковзанах – спортивних танцях на льоду: голос французького арбітра Марі-Рен Ле Гунь за російську спортивну пару (Олена Бережна – Антон Сіхарулідзе) був відповідною платою за голоси “російській” частині суддівської бригади на користь французької танцювальної пари (Марина Анісіна – Гвендаль Пейзера).

На екстрено скликаній спеціальній прес-конференції президент Канадської олімпійської асоціації Майкл Чамберс, повідомивши про поданий протест і про адресоване Міжнародному олімпійському комітету прохання провести незалежне розслідування, сказав: “Ми не хочемо забирати медаль у росіян. Ми просто хочемо відновити справедливість”.

Вже через годину після цього було розповсюджено лист президента Міжнародного олімпійського комітету Жака Рогге президентові Міжнародного союзу ковзанярів (ISU) Оттавіо Чинкванта, в якому очільник МОК просив ISU як організацію, відповідальну за проведення змагань з фігурного катання на ковзанах, “у найкоротші терміни ухвалити адекватне рішення” у зв'язку з подіями під час олімпійських змагань у парному катанні. Через деякий час було оприлюднено рішення, прийняте керівництвом ISU і санкціоноване президентом МОК, – не позбавляючи олімпійського “золота” росіян Бережну і Сіхарулідзе, вручити ще один комплект золотих медалей канадцям Сале і Пеллетьє. Таким чином, обидві спортивні пари – російська і канадська – були проголошені олімпійськими чемпіонами зимових Ігор-2002, у зв'язку з чим у Солт-Лейк-Сіті відбулася повторна церемонія їх нагородження.

Рішення Міжнародного олімпійського комітету та Міжнародного союзу ковзанярів про перегляд судового рішення у змаганнях спортивних пар у фігурному катанні на ковзанах, що проходили на XIX зимо-

На XIX зимових Олімпійських іграх 2002 р., що проходили в Солт-Лейк-Сіті, тенденційне суддівство однієї з арбітрів у змаганнях з фігурного катання на ковзанах (серед спортивних пар) призвело до гучного скандалу, внаслідок якого Міжнародний олімпійський комітет і Міжнародний союз ковзанярів вимушено прийняли безпрецедентне рішення, оголосивши олімпійськими чемпіонами відразу два дуети – Олену Березну і Антона Сіхарулідзе з Росії (на фото вони праворуч) та Жамі Сале і Давіда Пеллетьє з Канади (на фото ліворуч)

вих Олімпійських іграх 2002 р., та про присудження золотих медалей канадській парі (не відбираючи при цьому в російських спортсменів вже вручених їм раніше золотих нагород) у різних засобах масової інформації було названо безпрецедентним.

Ще одним прикладом такого роду може бути ситуація, що сталася перед фінальними змаганнями Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро з веслування на каное (спринтерська дистанція 200 м). Тоді олімпійський чемпіон попередніх Ігор XXX Олімпіади 2012 р. український каноїст Юрій Чебан виявив, що він через суддівську помилку у визначенні – за результатами попередніх змагань – складу учасників фіналу опинився поза тією вісімою спортсменів, яким належало боротися за олімпійські нагороди Ігор-2016 (хоча Чебан повинен був до неї входити). Українська делегація оперативно подала протест, який було задоволено – і Юрій Чебан зміг стартувати у фіналі, який завершився блискучою перемогою українського веслувальника, який став таким чином дворазовим олімпійським чемпіоном.

Поряд із цим слід зазначити, що такі рішення, які відновили справедливість у визначенні резуль-

татів конкретних олімпійських змагань, є рідкісними випадками, тоді як у багатьох ситуаціях з тенденційним суддівством спортивних змагань (у тому числі на Олімпійських іграх, чемпіонатах світу та ін.) подібні протести найчастіше відхиляють – і переможцями залишаються ті, кому найвищі нагороди дісталися внаслідок суддівської помилки, заангажованості арбітрів тощо.

У сучасному спорті серйозних небезпек зазнає здоров'я спортсменів – як від спортивних травм і пов'язаних зі спортом захворювань, так і у зв'язку із застосуванням допінгу – різних заборонених препаратів (анаболічних стероїдів, стимуляторів нервової системи, наркотичних речовин та ін.).

Міжнародний олімпійський комітет вже кілька десятиліть веде боротьбу з використанням у спорті допінгу, але досі не можна сказати, що в цій боротьбі МОК домогся успіху. Раз у раз виникають скандали, пов'язані із застосуванням допінгових засобів, і все частіше викритих у цьому спортсменів піддають жорстким санкціям, включаючи довготривалі і довічні дискваліфікації. І все це, як не прикро, підриває авторитет олімпійського спорту в цілому.

Не можна погодитися і з політикою Всесвітнього антидопінгового агентства (WADA), яке, зневажаючи права спортсменів, постійно розширює перелік заборонених фармакологічних та інших засобів (який нині нараховує вже тисячі найменувань) і тим самим позбавляє спортсменів можливості використовувати багато препаратів, що природно вписуються в адаптаційні процеси, які від-

На п'єдесталі пошани – дворазовий олімпійський чемпіон з веслування на каное, український спортсмен Юрій Чебан

бувають у організмі під впливом тренувальних і змагальних навантажень, а також забезпечують профілактику травм і захворювань.

Подібного негативного ставлення до застосування фармакологічних засобів немає в жодній іншій сфері людської діяльності, пов'язаній з екстремальними ситуаціями. І тільки спортсмени, які постійно витримують надзвичайно високі навантаження, що здатні негативно позначитися на стані здоров'я, практично позбавлені можливості використовувати ефективну фармакологічну підтримку для профілактики захворювань і травматизму і для стимулювання природного перебігу адаптаційних процесів в організмі.

Відзначимо, що поки відношення МОК до допінгової проблематики не стане більш глибоким і науково обґрунтованим, поки сповідувану і реалізовану WADA систему санкцій і тотальних утисків спортсменів не буде доповнено серйозною просвітницькою і виховною роботою (причому не тільки серед спортсменів, але і серед тренерів, лікарів, спортивних керівників та інших функціонерів цієї сфери), допінг і надалі залишиться однією з головних небезпек для спортсменів, які будуть втрачати здоров'я, піддаватися тимчасовій дискваліфікації і громадському осудові, тоді як тренери та організатори спорту, які нерідко є основними винуватцями використання допінгу спортсменами, продовжать залишатися осторонь. І якщо одні спортсмени, які у зв'язку з результатами допінг-контролю були дискваліфіковані на певний час, знайшли в собі сили, щоб повернутися у спорт вищих досягнень і продовжити тренувальний процес та участь у змаганнях, то інших спортсменів така дискваліфікація спонукала взагалі піти з великого спорту, поставивши хрест на їхній спортивній кар'єрі.

Тільки за останні тридцять років (1988–2018) в олімпійському спорті відбулося дуже багато гучних допінгових скандалів. Найбільшим із них стало розслідування, за результатами якого спливили звинувачення в махінаціях із підмінами сечі у пробах допінг-тестів ряду російських спортсменів, які стали чемпіонами та призерами у змаганнях на XXII зимових Олімпійських іграх 2014 р. у Сочі. Цих спортсменів МОК піддав дискваліфікаційним санкціям і не допустив до участі в XXIII зимових Олімпійських іграх 2018 р. у Пхьончхані. Ті ж російські спортсмени, які виявилися непричетними до "сочинського" допінгового скандалу, змогли взяти участь у зимових Іграх-2018, але під назвою "олімпійські атлети з Росії" – з олімпійським прапором (а не з державним прапором Росії) і без яких-небудь символів Росії на спортивній формі, а під час нагородження таких спортсменів у разі їх перемоги звучав олімпійський гімн (а не державний гімн Росії).

Багато вчених та різних фахівців переконані, що монополізація Всесвітнім антидопінговим агентством боротьби з допінгом і методи, використовувані WADA, чинять руйнівний вплив на найважливіші напрямки розвитку спортивної науки і практики, і, відзначаючи нежиттєвість насадженої WADA системи тотального контролю (як під час змагань, так і поза ними), пропонують принципово інший, науково обґрунтований шлях, який базується насамперед на турботі про здоров'я спортсменів.

Не менш серйозної, ніж від застосування різних форм допінгу, шкоди здоров'ю і повноцінному фізичному розвитку спортсменів здатні завдати нераціональні і надмірні навантаження, які не відповідають віковим особливостям того чи іншого спортсмена і його функціональним можливостям. Наслідком цього стає перенапруження найважливіших систем організму (насамперед серцево-судинної і центральної нервової), що призводить до різних захворювань і до різкого зростання ймовірності спортивного травматизму.

Серед факторів ризику в сучасному спорті, які породжують високий травматизм і захворюваність спортсменів, фахівці особливо виділяють: ранню спортивну спеціалізацію, при якій високі тренувальні та змагальні навантаження припадають на пубертатний період; надмірні тренувальні навантаження сучасного спорту; змагальну діяльність, визначену різко розширеним в останні роки календарем змагань, яка набагато перевищує межі припустимого; помилкову стратегію розвитку деяких видів спорту (наприклад, у жіночій спортивній гімнастиці, в якій вимоги до ефективності змагальної діяльності та система її оцінки в останні десятиліття стали прямою причиною масових явищ травматизму і захворювань спортсменок); необґрунтовану практику розширення олімпійської програми за рахунок видів спорту, спортивних дисциплін та видів змагань, які становлять очевидну небезпеку для здоров'я спортсменів (наприклад, жіночі змагання з боксу, важкої атлетики, вільної боротьби, тріатлону, марафонського бігу у легкій атлетиці та ін.); помилки тренерів у плануванні навантажень і програм занять, у побудові розминки, у доборі та поєднанні вправ і т. п.; недостатньо ефективну реабілітацію і передчасне відновлення спортсменами тренувальної та змагальної діяльності після перенесених травм і захворювань; хронічне недоїдання, споживання низькокалорійних продуктів, використання діуретиків, штучне зниження маси тіла, що характерно для спортивної і художньої гімнастики, вільної та греко-римської боротьби, боксу, важкої атлетики та деяких інших видів спорту; недосконалість правил змагань, лібералізм суддів, які допускають надмірно жорстку протидію з суперниками (наприклад, у спортивних іграх); недосконалі кон-

Спортсменка зі США Жаклін Ернандес на XXII зимових Олімпійських іграх 2014 р. у Сочі внаслідок падіння на надмірно складній ділянці траси у змаганнях зі сноубордингу отримала струс мозку

струкції спортивних снарядів, спортивного одягу і взуття, травмонебезпечні покриття стадіонів, спортивних майданчиків і спортзалів; нераціонально обране навколишнє середовище для тренувальних занять і змагань і не відповідний їй одяг спортсменів, питний режим та інші фактори (спека, холод, високогір'я, забруднене повітря тощо).

Серйозні небезпеки травматизму породжуються також надмірною складністю спортивних споруд, на яких проводяться тренувальні заняття і змагання. Наприклад, на XXII зимових Олімпійських іграх 2014 р. у Сочі наслідками надмірної складності ряду олімпійських спортивних об'єктів стали

Російська спортсменка Марія Комісарова на XXII зимових Олімпійських іграх 2014 р. у Сочі внаслідок падіння на занадто складній трасі у змаганнях з фрістайлу отримала серйозну травму – перелом хребта зі зміщенням

травми (часом досить серйозні), які вибивали учасників зі змагань, зокрема – на трасі для сноуборд-кросу американка Жаклін Ернандес отримала струс мозку, на трасах слоуп-стайлу в сноубордингу і в фрістайлі отримали травми спортсменка з Канади Юкі Цубота (тяжке ушкодження щелепи), російська спортсменка Марія Комісарова (перелом хребта зі зміщенням) та ін.

Багато видатних спортсменів змушені значно більше часу й уваги приділяти лікуванню захворювань і травм, ніж власне тренувальній та змагальній діяльності. Деякі з них перенесли по декілька складних операцій, затратили величезні сили і час на реабілітацію та відновлення рівня підготовленості. На суцільну низку підготовки, змагань і травм перетворилося життя багатьох видатних спортсменів, що спеціалізуються в спортивній гімнастиці, боксі, тенісі, футболі, баскетболі, різних видах боротьби й інших популярних видах спорту.

Серйозною загрозою для здоров'я спортсмена може стати передчасне повернення до тренувальної та змагальної діяльності після перенесених травм – до проведення всього комплексу реабілітаційних заходів і планомірного, з поступово зростаючими навантаженнями, втягуючого тренування. Прагнення спортсменів якнайшвидше повернутися в спорт є цілком зрозумілим, особливо якщо врахувати їх молодість, ентузіазм і відсутність життєвого досвіду. Однак важко пояснити в цих випадках поведінку тренерів і спортивних чиновників, які зазвичай є ініціаторами такої практики й основними винуватцями наступних, значно серйозніших травм, які ламають не лише кар'єру спортсменів, але і якість їхнього подальшого життя (Beunen, Malina, 1996; Tofler et al., 1996; O'Connor, Lewis, 1997; Smith, 2000).

Серйозні проблеми зі станом здоров'я виникають у спортсменів після закінчення спортивної кар'єри. Наприклад, дегенеративні зміни кісткової тканини, характерні для колишніх футболістів у віці 40 років, часто еквівалентні до змін, що виникають у людей похилого віку, які не займаються спортом (Рендстрем, 2002, 2003). Серйозна патологія кульшових суглобів, характерна для металників молота і борців вільного стилю, привела багатьох із них у 40–60-річному віці до інвалідності, до вимушеної заміни кульшових суглобів на штучні (Платонов, 2004). У бага-

тох гімнасток, які перенесли в останні десятиліття сучасні тренувальні та змагальні навантаження, виникла серйозна патологія репродуктивної системи, що призводить до ускладнення під час поло-гів, і нерідко – до безпліддя.

Подібних прикладів можна навести безліч, причому практично у всіх видах спорту. На жаль, у МОК, міжнародних спортивних федераціях, національних олімпійських комітетах різних країн, в організаціях, які готують спортсменів, проблему спортивного травматизму і професійних захворювань пов'язують з ефективністю системи спортивної медицини та діяльністю спортивних лікарів. Насправді ж переважна кількість травм і захворювань, що буквально заповнили сучасний олімпійський спорт, є наслідком неефективної діяльності представників організацій, що працюють в галузі спорту, починаючи від керівників різних структурних утворень олімпійської системи і закінчуючи тренерським складом та виробниками спортивного інвентарю та обладнання. Жертвами цієї діяльності, природно, виявляються спортсмени.

Як бачимо, всі ці чинники, ігнорування яких самим негативним чином позначається не тільки на результативності тренувальної та змагальної діяльності, але і на здоров'я спортсменів і на якості їхнього подальшого життя, належать до профілактичної спрямованості діяльності як міжнародної, так і національних систем спорту вищих досягнень, рівня кваліфікації, сумлінності та наукової підготовленості фахівців, насамперед тренерів.

Серйозною проблемою для олімпійського спорту і відчутним чинником ризику для більшості спортсменів із слаборозвинених країн, які не мають можливості розкрити свої таланти у себе на батьківщині, є їх переїзд до інших країн, де створені значно кращі умови для занять спортом. Однак часто ці спортсмени не мають жодних гарантій на отримання освіти і соціальний захист у разі серйозних спортивних травм або при зниженні спортивних результатів, а також після завершення спортивної кар'єри, що нерідко призводить до сумних наслідків.

Інтенсивна політизація спорту і його комерціалізація привели до появи в олімпійському спорті ряду процесів і явищ, давно характерних для професійного спорту, в тому числі до ставлення до атлетів високого класу як до товару, який можна придбати за певну плату.

Варто також відзначити зростаючу залежність спортсменів від спонсорів, менеджерів, організаторів змагань. Наслідком такої залежності є безжальна експлуатація спортсменів, які змушені брати участь у занадто великій кількості змагань, що, на жаль, характерно для більшості видів спорту – особливо

для найбільш комерційно привабливих (легка атлетика, теніс та ін.).

Комерційні міркування нерідко і помітно переважають над інтересами спортсменів і під час вибору місць і часу проведення змагань (у тому числі на деяких Олімпійських іграх).

Незахищеними виявляються атлети і перед не завжди сумлінними журналістами з різних засобів масової інформації, які часто безпардонно втручаються в особисте життя спортсменів. Доводиться констатувати і те, що скандали в спорті привертають інших журналістів значно більше, ніж високі спортивні результати і цікаві моменти спортивної підготовки і змагального суперництва. Спортсмени страждають і від того, що їхня майстерність і тонкощі спортивної підготовки часто не знаходять у ЗМІ серйозного кваліфікованого аналізу, а підміняються нудними репортажами з поверхневим викладом подій на змаганнях. Причиною цього часто є недостатня кваліфікація багатьох журналістів, які пишуть про спорт або знімають спортивні сюжети для телебачення, що штовхає їх на пошуки таких навколоспортивних фактів (і чуток), які мають характер дешевої сенсаційності та скандальності.

Величезний інтерес проявляють журналісти до допінгових скандалів в олімпійському і світовому спорті, особливо якщо він стосується таких видатних атлетів, як Бен Джонсон, Маріон Джонс, Ленс Армстронг. У тисячах публікацій, книгах і навіть документальних фільмів протягом багатьох років аналізуються гріхи цих спортсменів. проте залишаються невисвітленими значно важливіші проблеми, пов'язані з допінгом. Зокрема те, що такі ж заборонені речовини застосовують більшість спортсменів, які виступають у тих же видах спорту. Практично без уваги ЗМІ залишається діяльність численних лабораторій і приватних осіб, що поширюють допінг серед багатьох тисяч спортсменів, які перетворили розповсюдження допінгу на сферу серйозного бізнесу. Не висвітлюється антинаукова і в багатьох випадках протизаконна політика і діяльність WADA у сфері боротьби з допінгом, а також дії спортивних чиновників, тренерів, лікарів, які штовхають спортсменів на застосування допінгу. Відсутня також політика серйозного аналізу сучасного спорту з позицій можливості перенесення сучасних україн небезпечних для здоров'я тренувальних і змагальних навантажень без застосування заборонених WADA фармакологічних засобів. Серйозні журналістські розслідування у всіх цих сферах є незмірно більш важливими для боротьби з допінгом, розвитку спорту, підвищення ефективності професійної діяльності спортсменів і їх здоров'я, ніж журналістський галас навколо кількох видатних спортсменів, які завинили аж ніяк не більше, ніж величезна кількість людей з різних країн, що пов'язані з

Велогонщик-шосейник Ленс Армстронг зі США на Іграх XXVII Олімпіади 2000 р. у Сідней завоював бронзову медаль, а також сім разів підряд (у 1999–2005 рр.) вигравав першість у найпрестижнішій багатоденній велогонці "Тур де Франс", але згодом за результатами антидопінгового розслідування був викритий у вживанні заборонених препаратів, пожиттєво дискваліфікований і позбавлений усіх спортивних титулів, здобутих з 1998 р.

цією проблемою. Наприклад, чого варта діяльність одного американського фахівця у сфері розповсюдження заборонених фармакологічних програм, що діяв під псевдонімом Томас Манн (насправді – Майкл. А. Мурконес) і охопив 8 тис. (!) спортсменів. Однак особливого інтересу до цієї теми журналісти не проявили. Проте допінговий скандал з дійсно видатним у багатьох відношеннях спортсменом Ленсом Армстронгом, семиразовим переможцем найпрестижнішої в світі велогонки "Тур де Франс" отримав таке відображення, яке забезпечило кар'єру і перетворило на знаменитості багатьох журналістів, що стали авторами документальних книг і фільмів, викривальних телепрограм. При цьому журналісти надзвичайно мало уваги приділили виявленню у ході розслідування фактам, згідно з якими гонку "Тур де Франс" (у середньому 20 етапів загальною довжиною майже 4000 км і тривалістю близько 90 год) неможливо пройти без фармакологічної підтримки, яка і застосовувалася Армстронгом, а також те, що такі ж або подібні засоби використовували і продовжують використовувати практично всі гонщики.

Популярність видатних атлетів надзвичайно велика. Вони стають кумирами молоді, гордістю нації, до них спрямовано величезну увагу засобів масової інформації, представників політичних та ділових кіл, спонсорів. Зірки спорту стають зразками для наслідування, об'єктами обожнювання. Але ставлення шанувальників мало пов'язане з негативними рисами характеру спортсменів, вчинками, які для інших людей могли б тлумачитися як негідні.

Воно обумовлене не стільки спортивними досягненнями, як тим ореолом, який створюють навколо них засоби масової інформації, переважно телебачення.

Проте таке ставлення зберігається доти, поки спортсмена не викрили в шахрайстві, завоюванні перемоги нечесним шляхом. У цьому випадку він відразу втрачає повагу з боку любителів спорту, громадськості, спортивних чиновників, спонсорів та ін. Найбільшим ризиком для сучасного спортсмена є звинувачення в застосуванні допінгу, що багато в чому визначено позицією і багаторічної активністю WADA і її підтримкою МОК. Однак, як свідчить багаторічна практика боротьби з допінгом, тут все неоднозначно: визначення допінгу є некоректним, заборонений список – багаторазово надлишковим, точність тестування та критерії виявлення порушників і способи контролю – недостатньо об'єктивними, а в ряді випадків і протизаконними та ін. Тому і реакція на проблему допінгу має бути більш стриманою, що відповідає практиці осуду і покарань за порушення правил чистої гри в інших напрямках – використання грубих і небезпечних прийомів, порушення етики поведінки, змова з суперниками, підкуп суддів тощо.

На жаль, явно гіпертрофоване і вибіркоче ставлення до проблеми допінгу згальмувало і скинуло в небуття багатьох видатних атлетів, винних аж ніяк не більше, ніж більшість їхніх конкурентів, які зуміли різними шляхами уникнути розголосу і покарання.

Під іменами відомих спортсменів або з їх участю формуються різні фонди, створюються благодійні та інші організації. При цьому слід зазначити, що чимало подібних структур і проведених ними акцій (зокрема, і в Україні) деколи мають сумнівний характер, організуються людьми з неоднозначною репутацією і створюються з цілями, далекими від декларованих, що кидає тінь на задіяних у таких заходах видатних спортсменів, які стали широко відомими і у себе в країні, і в світі не внаслідок політичних кампаній і рекламних акцій, а завдяки своїй важкій багаторічній праці в спорті вищих досягнень. З іншого боку, постійна підвищена увага, якою оточені відомі атлети у зв'язку з такими кампаніями та акціями, створює у цих спортсменів небезпечні ілюзії щодо їх повноцінної соціальної адаптації після закінчення спортивної кар'єри. Однак минає 10–15 років, з'являються нові молоді спортивні зірки, популярність і слава яких поступово виводить колишніх кумирів у тінь, – і вони у віці 40–45 років виявляються незатребуваними: адже їх спортивні досягнення вже стали історією, а освіта, професія, знання і досвід часто відсутні.

Ще приблизно тридцять років тому виділення занять спортом вищих досягнень у самостійний вид професійної діяльності і формування відпо-

відної професії – спортсмен – стримувалося відносною короткостроковістю спортивної кар'єри в більшості олімпійських видів спорту. Переважна частина спортсменів, які досягли вищої кваліфікації, починали заняття спортом у 8–12-річному віці, протягом п'яти-шести років виходили на рівень максимальних тренувальних навантажень, а свої найвищі спортивні результати демонстрували в 19–22-річному віці – і у 21–25 років завершували спортивну кар'єру. Це дозволяло спортсменам шукати і знаходити способи відокремлення спортивної кар'єри від професійної, поєднувати заняття спортом з навчанням і трудовою діяльністю, а питання фінансування спортивної (тренувальної та змагальної) діяльності вирішувати лише в тих обсягах, які були необхідні для належного забезпечення повноцінного тренувального та змагального процесу.

Однак протягом останніх десятиліть ситуація в олімпійському спорті кардинально змінилася. У різних видах спорту було показано, що спортсмени можуть прогресувати і впродовж ряду років вже після виходу на рівень вищих спортивних досягнень, зберігаючи конкурентоспроможність на міжнародних аренах (чемпіонатах світу, Олімпійських іграх та ін.) ще чимало років. У багатьох видах спорту (зокрема, у легкій атлетичі, велосипедному спорті, веслуванні на байдарках і каное, академічному веслуванні, лижних гонках, біатлоні, бобслеї, санному спорті тощо) багато видатних спортсменів, які почали займатися спортом у віці 7–10 років, своїх перших великих спортивних успіхів досягали у 17–20-річному віці, а потім протягом від 10–15 до 20–25 років і більше виступали

на рівні спорту вищих досягнень. Таким чином, загальна тривалість їхньої спортивної кар'єри становила від 20–25 до 30–35 років, а сумарний обсяг тренувальної та змагальної діяльності – від 25–30 до 40–45 тис. годин.

Нині, коли мова йде про професійну діяльність спортсменів у спорті вищих досягнень, про значущість її результатів та про суспільну оцінку праці спортсменів, ця діяльність у сучасному світі відрізняється досить високим суспільним статусом.

Водночас фахівці відзначають, що серйозні небезпеки для спортсмена нерідко криються і в ньому самому, зокрема – у його світогляді й особливостях психіки. Часто непомірні амбіції спортсменів високого класу заважають їм виконувати належним чином свою роль у суспільстві, в сім'ї, у професійній діяльності і можуть перешкоджати розвитку особистості. Це багато в чому обумовлено підпорядкуванням освіти і виховання інтересам спортивної підготовки й досягненню високих спортивних результатів, при цьому підготовка до реалій післяспортивного життя відступає на другий план. У результаті ще під час активних занять спортом у багатьох видатних атлетів проявляються елементи одностороннього розвитку, що призводять часом до неадекватних вчинків у звичайних життєвих ситуаціях – у взаєминах в родині, з партнерами, суперниками, суддями, глядачами, журналістами та ін.

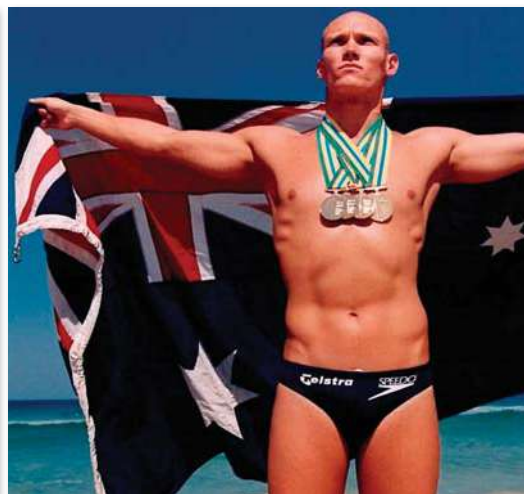
Серед проблем, що нерідко постають перед атлетом вищої кваліфікації, який ще виступає в олімпійському спорті, завершує спортивну кар'єру або вже завершив її, – його сформована самоідентичність: він сприймає себе винятково в ролі спортсмена

Спортсмен зі США, дев'ятиразовий олімпійський чемпіон з плавання (1968, 1972 рр.) Марк Спітц

Австралійський спортсмен Йєн Торп – п'ятиразовий олімпійський чемпіон з плавання (2000, 2004 рр.)

Володар шести олімпійських медалей різного ґатунку (у 1996–2004 рр.) – двох золотих, трьох срібних і однієї бронзової – австралійський плавець Майкл Клім

смена, який належить до певної соціальної групи, в якій перебував протягом багатьох років спортивної кар'єри.

Для більшості видатних атлетів, які багато років присвятили спорту вищих досягнень, спортивна ідентичність є центральною, а її неминуче розмивання і втрата створюють гостру психосоціальну проблему і серйозно ускладнюють перехід до нового життя після завершення спортивної кар'єри.

Можна навести немало випадків того, як видатні спортсмени, що досягли дуже великих успіхів на Олімпійських іграх і чемпіонатах світу, але не зуміли потім подолати психологічні, соціальні або фінансові труднощі, через декілька років після припинення спортивної кар'єри робили спроби повернутися у спорт вищих досягнень. Ці спроби в переважній більшості випадків виявлялися невдалими, ще більше поглиблюючи проблему спортивної ідентичності. Наприклад, тільки в одному з видів спорту – плаванні – можна назвати чимало відомих спортсменів, які намагалися своїм поверненням у великий спорт повернути собі колишню славу, – серед них виявилися такі видатні плавці, як дев'ятиразовий олімпійський чемпіон (1968 і 1972 рр.) американець Марк Спітц, п'ятиразовий олімпійський чемпіон (2000 і 2004 рр.) австралієць Ян Торп, його співвітчизник – дворазовий олімпійський чемпіон (2000) Майк Клім та ін.

Чотириразовий олімпійський чемпіон у швидкісному бігу на ковзанах (1992 і 1994 рр.) норвежець Юхан Олаф Косс зазначав, що сучасний видатний спортсмен стикається з трьома основними небезпеками: 1) егоїзм; 2) загроза втратити зв'язок з реальним світом; 3) труднощі, пов'язані з переходом у категорію “колишнього спортсмена”.

Адаптація спортсмена до нових умов життя після завершення спортивної кар'єри залежить від багатьох причин.

Вимушене або незаплановане припинення спортивної кар'єри (через серйозну травму або, наприклад, у зв'язку з відрахуванням з команди й ін.) украй ускладнює перехід до нового життя, приводячи до зміни відносин у звичному для спортсмена соціальному середовищі (інші спортсмени, тренери, менеджери, друзі, вболівальники тощо), непідготовленості до нової кар'єри, психічної пригніченості через невикористані можливості в спорті, фінансових утруднень, труднощів у сімейних стосунках і т. д.

Інша ситуація виникає, коли спортсмен свідомо завершує свою спортивну кар'єру на тому чи іншому етапі багаторічної підготовки. Як показали різні дослідження, добровільне усвідомлене закінчення спортивної кар'єри супроводжується посиленням відчуттям самоєфективності, що полегшує перехід спортсмена до нового для нього способу життя.

Серйозні проблеми породжуються і тим, що спортсмени в підлітковому, юнацькому і дорослому вікових діапазонах цілком зайняті напруженою спортивною підготовкою, яка забирає левову частку часу і сил (тренувальний процес, змагальна діяльність), тоді як їхні однолітки концентруються на навчанні, здобутті професії, пошуку свого місця в тій чи іншій сфері, вирішенні питань службової кар'єри і т. п. Спортсмени не можуть приділяти всьому цьому належної уваги, їх навчання у закладах вищої освіти нерідко має формальний характер, а набутих під час такого навчання знань зазвичай не вистачає для повноцінної професійної діяльності після виходу з великого спорту, – тим більше, що не всім колишнім спортсменам вдається стати успішними тренерами, та й не всі вони схильні до такої роботи, а чимало з них не мають бажання присвячувати їй своє життя. У зв'язку з цим у багатьох спортсменів виникають труднощі – часом досить гострі – у процесі соціальної адаптації після завершення спортивної кар'єри, коли одночасно руйнується звичний життєвий уклад. Колишній спортсмен не тільки часто позбавляється фінансових коштів для повноцінного існування, але і усвідомлює, що його “раптом” забули всі, хто раніше приділяв йому чимало уваги, – спортивні керівники та інші чиновники, преса, телебачення тощо. Це загрожує негативними психічними емоціями, можливостями зривів від безвиході й ін.

Дослідження і досвід практики свідчать, що гармонійно поєднувати отримання повноцінної освіти з успішною спортивною кар'єрою важко, часто неможливо, і що рівень знань і професійних навичок, отриманих у закладі вищої освіти, в силу об'єктивних причин у спортсменів виявляється на мінімально допустимому рівні – зазвичай більш низькому, ніж у тих студентів, які не були обтяжені щоденними багатогодинними заняттями спортом і могли приділяти навчанню значно більше сил і часу. Так і після отримання диплома про вищу освіту спортсмени часто продовжують спортивну кар'єру протягом багатьох років, у той час як їхні однолітки відразу включаються в трудову діяльність, розвивають свої професійні навички та вміння, набираються досвіду і просуваються по кар'єрних сходах.

В умовах перенасиченості ринку праці дипломованими фахівцями, що характерно також для України, перспективи колишніх спортсменів на працевлаштування та успішну діяльність за обраною спеціальністю (отриманою у закладі вищої освіти) у переважній більшості випадків виявляються мало-результативними, а нерідко й безрезультатними.

Однак є сфера професійної діяльності (з досить широким переліком спеціальностей), в якій спортивна кар'єра і здобуті знання, навички і досвід є потужним фундаментом для отримання спеціаль-

ної вищої освіти, гарантією працевлаштування, ефективної професійної діяльності та соціальної адаптації у професійному середовищі. Такою сферою є сучасний спорт, який постійно розвивається як самостійна галузь професійної діяльності.

Кваліфіковані спортсмени в разі набуття спеціальностей, необхідних у сферах, пов'язаних зі спортом, і роботи за цими спеціальностями спочатку отримують серйозні переваги – як психологічні, так і спеціальні – над конкурентами, які не мають відповідних спортивних досягнень і спортивного досвіду. Ці переваги зумовлюють успішність трудової діяльності в згаданих сферах після завершення спортивної кар'єри і сприяють природній та швидкій адаптації колишніх спортсменів до нового соціального середовища та наявності належної мотивації і психічної стійкості.

З урахуванням усіх цих чинників у ряді країн, що відрізняються не тільки успішною економікою і розвиненим спортом, а й серйозною і ефективною системою соціального захисту громадян своєї держави, що визначає справжню високу цивілізованість суспільства, розроблені й успішно реалізуються на практиці (наприклад, у Норвегії, Великій Британії і деяких інших країнах) програми соціальної адаптації колишніх спортсменів, які включають їх навчання, професійну підготовку, працевлаштування, а якщо потрібно, то і перекваліфікацію (Тополі, 2009).

Подібні небезпеки підстерігають не тільки видатних спортсменів, але і тисячі менш відомих атлетів, які не завоювали медалей, проте багато років виконували таку само роботу і несли такі ж навантаження, як і зірки сучасного спорту. Ці звичайні спортсмени не мають тієї популярності і матеріального добробуту, які дісталися більш удачливим конкурентам, що нерідко ще більшою мірою ускладнює проблему соціальної

адаптації після завершення спортивної кар'єри (Guo, 2009).

У різних ланках системи олімпійського спорту на різних її рівнях останніми роками обговорюється питання про розробку і визнання на міжнародному рівні статусу спортсмена високого класу, в якому було б визначено його права й обов'язки у взаємовідносинах із міжнародними та національними спортивними федераціями, зі спортивними організаціями, тренерами, лікарями, менеджерами та іншими фахівцями, які працюють зі спортсменами. Такий офіційно затверджений статус допоміг би чіткіше визначити місце спортсмена в олімпійському спорті і впорядкувати його відносини з іншими учасниками олімпійського руху.

Спортсмени та Міжнародний олімпійський комітет

З ініціативи сьомого президента Міжнародного олімпійського комітету Хуана Антоніо Самаранча 27 жовтня 1981 р. було засновано Комісію атлетів МОК. Вона покликана стати сполучною ланкою між діючими спортсменами і МОК.

Як сказано в офіційному роз'ясненні 1 до правила 21 Олімпійської хартії, більшість членів Комісії атлетів МОК повинні становити спортсмени, які обираються атлетами – учасниками Олімпійських ігор. Вибори проходять під час Ігор Олімпіади і під час зимових Олімпійських ігор відповідно до регламенту, встановленого виконкомом МОК.

У складі Комісії атлетів МОК, чисельність якої визначена в 19 осіб, дванадцять її членів обира-

Зустріч президента МОК Томаса Баха з членами Комісії атлетів МОК

Томас Бах – олімпійський чемпіон з фехтування на рапірах у командній першості – у складі збірної ФРН на Іграх XXI Олімпіади 1976 р. у Монреалі; згодом (у 1991 р.) став членом МОК для Німеччини, а в 2013 р. був обраний президентом МОК і працює на цій посаді донині

Швейцарець Деніс Освальд на Іграх XIX Олімпіади 1968 р. у Мехіко здобув бронзову медаль у змаганнях з академічного веслування (у складі екіпажу четвірки розпашної зі стерновим); з 1991 р. – член МОК для Швейцарії, нині – член виконкому МОК

ються спортсменами, які беруть участь в Олімпійських іграх, а ще сім членів визначаються Міжнародним олімпійським комітетом – з тим, щоб забезпечити адекватне представництво статей (спортсменів і спортсменок), регіонів (частин світу) і видів спорту.

Реформи, проведені МОК у 1999 р., дозволили суттєво підвищити роль і значущість Комісії атлетів, оскільки 15 її членів (включаючи всіх обраних спортсменами – учасниками Олімпійських ігор) стали повноправними членами Міжнародного олімпійського комітету – з правом голосу.

Комісія атлетів МОК є гарантом того, що Міжнародний олімпійський комітет під час ухвалення рішень повинен враховувати точку зору спортсменів і дотримуватися їх права.

Комісія атлетів МОК висуває представників від спортсменів в інші комісії МОК і в інші сполучні органи, забезпечуючи вираження думки спортсменів у різних сферах олімпійського руху та олімпійського спорту.

Комісія атлетів МОК виробляє пропозиції та рекомендації та вносить їх у виконком Міжнародного олімпійського комітету.

Комісія атлетів МОК бере участь у боротьбі з усіма видами допінгу в спорті, в тому числі веде роз'яснювальну роботу щодо попередження спортсменів про небезпеки, якими загрожує вживання харчових добавок тощо.

Комісія атлетів МОК веде боротьбу за рівноправність чоловіків і жінок на всіх рівнях олімпійського руху, включаючи збалансовану участь спортсменів і спортсменок у змаганнях.

Олімпійський чемпіон із легкої атлетики у стрибках із жердиною (на Іграх XXIV Олімпіади 1988 р. у Сеулі), а нині – член виконкому МОК, президент НОК України **Сергій Бубка**

Олімпійський чемпіон Ігор-1960 з вітрильного спорту (в класі "Дракон") **Константин з Греції** (тоді він був кронпринцем, згодом став королем цієї країни); з 1963 р. – член МОК, а нині – почесний член МОК

Француз Жан-Клод Кіллі, який на X зимових Олімпійських іграх 1968 р. у Греноблі став триразовим олімпійським чемпіоном з гірськолижного спорту; з 1995 р. – член МОК, а нині – почесний член МОК

Володарка семи олімпійських медалей (у 2000–2012 рр.) різного ґатунку в плаванні (двох золотих, чотирьох срібних і однієї бронзової) спортсменка із Зімбабве Кірсті Ковентрі, яку в 2013 р. було обрано членом МОК, а нині вона – член виконкому МОК

Тому, що Міжнародний олімпійський комітет наприкінці 1990-х років і в XXI ст. став більшою мірою, ніж раніше, враховувати інтереси атлетів, сприяло обрання в члени МОК відомих олімпійців – спортсменів і спортсменок.

Так, у 1988 р. до складу Міжнародного олімпійського комітету було обрано легкоатлетку з Марокко, олімпійську чемпіонку у бігу на 400 м з бар'єрами (1984) Наваль Ель Мутавакель, яка протягом багатьох років була членом виконкому МОК, а наразі (станом на 1 січня 2019 р.) є членом МОК.

У 2000 р. членами Міжнародного олімпійського комітету було обрано (до Комісії атлетів МОК) вісім спортсменів – чемпіонів і призерів Олімпійських ігор, у тому числі четверо з них на восьмирічний термін – український легкоатлет, олімпійський чемпіон (1988), неодноразовий чемпіон світу і рекордсмен світу у стрибках із жердиною Сергій Бубка; російський плавець, чотириразовий олімпійський чемпіон (двічі в 1992 і двічі в 1996 рр.) Олександр Попов; волейболіст із США, олімпійський чемпіон (1988) Роберт Чтвртлік; володарка двох золотих, чотирьох срібних і двох бронзових олімпійських медалей із плавання (1992–2000), австралійська спортсменка Сьюзен О'Нейл; а четверо були обрані на чотирирічний термін – легкоатлет із Чеської республіки, триразовий олімпійський чемпіон (1992–2000) і володар срібної олімпійської медалі (1988) у метанні списа Ян Железний; олімпійський чемпіон (1996) і володар срібної олімпійської медалі (1992) іспанський ватерполіст Мануель Естіарте; володар срібної (1996) і бронзової (1992) олімпійських медалей у веслуванні академічному спортсмен

Російський спортсмен Олександр Попов – чотириразовий олімпійський чемпіон з плавання (1992 і 1994 рр.), який у 2000 р. був обраний членом МОК, а нині є почесним членом МОК

із Німеччини Роланд Бар; канадська легкоатлетка, володарка срібної медалі в естафеті 4 x 400 м Чермейн Крукс.

Згодом український спортсмен Сергій Бубка очолював Комісію атлетів МОК і був обраний членом виконкому Міжнародного олімпійського комітету. А коли закінчився термін перебування по посту очільника Комісії атлетів МОК, він був обраний членом МОК (у 2008 р.) вже як президент Національного олімпійського комітету України – і на сьогодні (станом на 1 січня 2019 р.) є членом МОК і входить до складу виконкому МОК.

Спортсмен з Угорщини Пал Шмітт став дворазовим олімпійським чемпіоном у фехтуванні на шпагах (у командній першості – у 1968 і 1972 рр.); у 1983 р. був обраний членом МОК, яким є і нині

Аніта Дефранці зі США у 1976 р. на Іграх XXI Олімпіади у Монреалі здобула бронзову медаль в академічному веслуванні (у складі екіпажу вісімки); у 1986 р. була обрана членом МОК, а нині вона – член виконкому МОК і віце-президент Міжнародного олімпійського комітету

Гі Дрю з Франції – олімпійський чемпіон (1976 р.) і срібний призер (1972 р.) з легкої атлетики (у бігу на 110 м з бар'єрами); у 1996 р. був обраний членом МОК, яким є і нині

Серед тих, хто був обраний у члени МОК у 2002 і 2004 рр., – шведська гірськолижниця, дворазова олімпійська чемпіонка (1992 і 1994 рр.) Пернілла Віберг; легкоатлет-спринтер із Намібії, володар чотирьох срібних олімпійських медалей – двох у бігу на 100 м (1992 і 1996 рр.) і двох у бігу на 200 м (1992 і 1996 рр.) Френк Фредерікс (він і зараз – станом на 1 січня 2019 р. – входить до складу МОК), легкоатлет із Марокко, дворазовий олімпійський чемпіон – у бігу на 1500 і 5000 м (2004) Хішам Ель-Герруж.

Серед обраних до складу МОК у 2006 і 2008 рр., – олімпійська чемпіонка у лижних гонках (2002), канадська спортсменка Ребекка Скотт; дворазова олімпійська чемпіонка (1996 і 2000 рр.), кубинська волейболістка Юмілка Руїс; володар срібної (2006) і двох бронзових (1994 і 1998 рр.) олімпійських медалей у хокеї на льоду (із шайбою), спортсмен із Фінляндії Саку Койву; олімпійський чемпіон із тхеквондо (2004) Мун Де Сон (Республіка Корея); володарка срібної олімпійської медалі із фехтування на шпагах у командній першості (2004), спортсменка з Німеччини Клаудія Бокель.

Серед тих, хто був обраний у члени МОК у 2013 р., – триразовий олімпійський чемпіон у веслуальному слаломі (2004–2012), французький спортсмен Тоні Естанже, дворазовий олімпійський чемпіон у веслуванні академічному (1992 і 1996 рр.) австралієць Джеймс Томкінс; володарка семи олімпійських медалей у плаванні – двох золотих, чотирьох срібних і однієї бронзової (2000–2012), спортсменка з Зімбабве Крісті Ковентрі; шведський легкоатлет, олімпійський чемпіон у стрибках у висоту (2004) Стефан Хольм (всі четверо і нині – станом на 1 січня 2019 р. – члени МОК).

Український легкоатлет Валерій Борзов, який, виступаючи у складі збірної СРСР, на Іграх 1972 і 1976 рр. став дворазовим олімпійським чемпіоном (у бігу на 100 і 200 м), володарем однієї срібної медалі (в естафеті 4 х 100 м) і двох бронзових (у бігу на 100 м і в естафеті 4 х 100 м); в 1994 р. був обраний членом МОК, яким є і нині

Серед тих, хто був обраний до складу МОК у 2014 р., – олімпійський чемпіон із бадмінтону (1996), спортсмен із Данії Поул-Ерік Хойер Ларсен і чотириразова олімпійська чемпіонка (2002–2014) із хокею на льоду (із шайбою) канадська спортсменка Хейлі Віккенхейзер (обое зараз – станом на 1 січня 2019 р. – є членами МОК).

Дворазовий олімпійський чемпіон з легкої атлетики Кіпчоге Кейно з Кенії (1968 р. – у бігу на 1500 м; 1972 р. – у бігу на 3000 м з перешкодами); у 2000 р. був обраний членом МОК, а нині є почесним членом МОК

Мануела ді Чента (Італія) – дворазова олімпійська чемпіонка з лижних гонок (Ліллегаммер-1994) з почесним президентом МОК Жакком Рогге – триразовим учасником Ігор Олімпіад (1968, 1972 і 1976 рр.)

Серед тих, хто був обраний у члени МОК у 2016 р., – володарка срібної олімпійської медалі у веслуванні академічному (1984), канадська спортсменка Тріша Сміт; спортсменка з Німеччини, володарка однієї золотої (2008) і двох срібних (2004, 2012 рр.) олімпійських медалей у фехтуванні на шпагах Брітта Гайдemann; володар трьох олімпійських медалей з настільного тенісу – однієї золотої (2004), однієї срібної (2012) і однієї бронзової (2008), спортсмен із Республіки Корея Ю Син Мін; володар золотої (2012) і срібної (2004) олімпійських медалей у плаванні, угорський спортсмен Даніель Дьюрта; російська легкоатлетка, дворазова олімпійська чемпіонка (2004 і 2008 рр.) і володарка бронзової олімпійської медалі (2012) у стрибках з жердиною Олена Ісінбаєва; спортсменка з Нової Зеландії, володарка срібної медалі у велосипедному спорті – BMX (2012) Сара Вокер (всі вони і зараз – станом на 1 січня 2019 р. – є членами МОК).

Серед тих, хто був обраний до складу МОК у 2017 р., – володар золотої і бронзової (1996) олімпійських медалей у веслуванні академічному, француз Жан-Крістоф Ролан, який і сьогодні – станом на 1 січня 2019 р. – член МОК.

Серед тих, хто був обраний у члени МОК у 2018 р., – володарка двох бронзових медалей (1998, 2010 рр.) у хокеї на льоду (з шайбою) спортсменка з Фінляндії Емма Терхо; олімпійська чемпіонка (2018) у лижних гонках (командний спринт), спортсменка зі США Кіккан Рендалл; олімпійська чемпіонка у швидкісному бігу на ковзанах – на дистанції 1000 м (2014), китайська спортсменка Чжан Хун; олімпійська чемпіонка у стендовій стрільбі (2000), литовська спортсменка Дайна Гудзиневічюте.

У нинішньому (станом на 1 січня 2019 р.) складі виконкому Міжнародного олімпійського комітету, що налічує 15 осіб, п'ятеро є володарями олімпій-

ських медалей різного ґатунку, завойованих у різні роки: це президент МОК Томас Бах (Німеччина) – олімпійський чемпіон Ігор XXI Олімпіади 1976 р. у фехтуванні на рапірах у командній першості; віце-президент МОК Аніта Дефрантц (США) – срібний призер Ігор XXI Олімпіади 1976 р. в академічному веслуванні (у складі екіпажу вісімки); член виконкому МОК Деніс Освальд (Швейцарія) – бронзовий призер Ігор XIX Олімпіади 1968 р. в академічному веслуванні (у складі екіпажу четвірки розпашної зі стерновим); член виконкому МОК Сергій Бубка (Україна) – олімпійський чемпіон Ігор XXIV Олімпіади 1988 р. з легкої атлетики (стрибки з жердиною); член виконкому МОК Крісті Ковентрі (Зімбабве) – володарка семи олімпійських медалей у плаванні (2000–2012) – двох золотих, чотирьох срібних і однієї бронзової.

Крім згаданих вище олімпійських чемпіонів і призерів Олімпійських ігор, яких обирали члени МОК наприкінці 1990-х років і в XXI ст., у нинішньому складі Міжнародного олімпійського комітету (станом на 1 січня 2019 р.) є ряд видатних спортсменів – переможців Олімпійських ігор, які були обрані в МОК у 1980–1990-ті роки. Серед них – дворазовий олімпійський чемпіон (1968 і 1972 рр.) у фехтуванні на шпагах (у командній першості) Пал Шмітт (Угорщина), дворазовий олімпійський чемпіон (1972 р. – у бігу на 100 і 200 м) легкоатлет Валерій Борзов (Україна), олімпійський чемпіон (1976 р. – у бігу на 110 м з бар'єрами) французький легкоатлет Гі Дрю; а серед нинішніх почесних членів МОК – олімпійський чемпіон (1960) із вітрильного спорту колишній король Греції Константин, дворазова олімпійська чемпіонка в лижних гонках (1994) Мануела ді Чента (Італія), дворазовий олімпійський чемпіон (1968 р. – у бігу на 1500 м, 1972 р. – у бігу на 3000 м з перешкодами) кенійський легкоатлет Кіпчоге Кейно, триразовий олімпійський чемпіон (1968) французький гірськолижник Жан-Клод Кіллі, чотириразовий олімпійський чемпіон (1992 і 1996 рр.), російський плавець Олександр Попов.

Дайна Гудзиневічюте з Литви - олімпійська чемпіонка зі стендової стрільби (2000 р.); у 2018 р. була обрана членом МОК, а нині входить до складу Міжнародного олімпійського комітету

Розділ 49

Антураж в олімпійському спорті

У сучасному спорті вищих досягнень – і особливо в олімпійському спорті – вагому роль відіграє відчутний вплив, який чиниться на спортсменів найрізноманітнішими факторами навколишнього середовища. При цьому вплив таких зовнішніх факторів на професійну тренувальну і змагальну діяльність спортсменів і на різноманітні сторони їх життя поза сферою спорту – як під час спортивної кар'єри, так і після її завершення – може бути позитивним або негативним.

Увага Міжнародного олімпійського комітету до антуражу навколо спортсменів

Міжнародний олімпійський комітет приділяє велику увагу напрямку, що охоплює різні аспекти взаємин спортсменів з їх оточенням. Активно діє створена в 2010 р. Антуражна комісія МОК, головою якої (з моменту її створення і до сьогодні) є член виконкому Міжнародного олімпійського комітету, президент Національного олімпійського комітету України Сергій Бубка.

В антураж (слово “*entourage*” з французької перекладається як оточення, обстановка, зовнішнє середовище) входять всі люди, які так чи інакше пов'язані зі

спортсменом, його життям і діяльністю, – тренери, спортивні судді, менеджери, агенти, керівники і працівники спортивних організацій, фармакологи, дієтологи, спортивні медики, вчені різного профілю, юристи, постачальники спортивної форми, спортивного спорядження та спортивного обладнання, спонсори, журналісти друкованих та електронних засобів масової інформації, члени сім'ї атлета, глядачі спортивних змагань, державні діячі, громадські організації і багато інші фізичні та юридичні особи, які по-різному впливають на спортсмена і його кар'єру.

Перед Антуражною комісією МОК (як і перед Комісією атлетів МОК) стоїть завдання забезпечувати створення найбільш сприятливого для спортсменів навколишнього середовища. Але якщо в рамках роботи Комісії атлетів МОК до роботи залучають самих спортсменів, то до роботи Антуражної комісії МОК – значно ширше коло членів олімпійського руху, різних експертів та інших фахівців.

Зустріч Президента МОК Томаса Баха з членами Антуражної комісії МОК. Лозанна. 15 січня 2019 р.

Слід підкреслити, що поняття “оточення спортсмена” містить значно більшу кількість різних компонентів, ніж було згадано вище, а розробка проблематики антуражу в олімпійському спорті безсумнівно повинна мати багатогранний характер – і в науковому плані, і в організаційно-управлінському. Адже в цій сфері, крім усього перерахованого, надзвичайно актуальними є і такі фактори, як загальна політична, економічна і соціальна ситуація в країні і ставлення лідерів держави (його вищого керівництва) до розвитку спорту, до забезпечення нагальних потреб спортсменів, їх добробуту, соціальної захищеності тощо.

Тому видається логічним і доцільним розглядати великий комплекс питань щодо антуражу спортсменів і антуражної політики в спорті значно ширше, ніж це робилося в спеціальній літературі до цих пір.

Зовнішнє середовище і роль різних його чинників у системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті

Варто нагадати, що ще системі спорту вищих досягнень у СРСР велика увага приділялася факторам зовнішнього середовища, що оточують спортсмена, тобто тому, що відповідно до прийнятої Міжнародним олімпійським комітетом термінології іменується антуражем.

Зокрема, відомий вчений у галузі теорії спорту Лев Матвеев у фундаментальній праці “Основи спортивного тренування” (1977) зовнішнє середовище звів до таких двох її складових: 1) позатренувальні та позазмагальні фактори, до яких належать спеціальні заходи із прискорення відновних процесів після тренувальних і змагальних навантажень, гігієнічні, фізіотерапевтичні, психологічні процедури, біологічні засоби підвищення працездатності та ін.; 2) загальні умови життя і діяльності спортсмена.

У колективній праці “Сучасна система спортивної підготовки”, що вийшла у світ у Росії в 1995 р., представлено комплексну модель зовнішнього середовища, в якій показано особливості таких груп факторів: організаційно-управлінські; засоби відновлення і підвищення роботоздатності; географічні, кліматичні та екологічні умови; технічні засоби і прийоми “штучного керуючого середовища”; спортивний інвентар і обладнання.

Роль кожної групи факторів зовнішнього середовища всебічно розглянуто в ряді капітальних

праць, що видані в різних країнах, а також у численних роботах, присвячених вивченню окремих факторів і їхнього впливу на підготовку спортсменів.

Зокрема, в Україні в 2017 р. побачила світ книга “Менеджмент підготовки спортсменів до Олімпійських ігор” (колектив авторів; під редакцією С.Н. Бубки, В.М. Платонова), в якій одна з глав – “Зовнішнє середовище в системі олімпійської підготовки” – присвячена розгляду різних груп факторів антуражу та їх впливу на розвиток олімпійського спорту і підготовку задіяних у ньому спортсменів.

За останні два десятиріччя збільшилася кількість країн, які включилися в суперництво за медалі на Олімпійських іграх і за високі місця в підсумкових таблицях неофіційного командного медального заліку на Іграх Олімпіад і зимових Олімпійських іграх. Це обумовлено усвідомленням великої політичної, економічної і соціальної значущості успіхів, досягнутих на міжнародних спортивних аренах. У зв’язку з цим істотно зросла увага до зовнішнього середовища, чинники якого в тій чи іншій мірі впливають на ефективність підготовки спортсменів національних команд та їх виступів на Олімпійських іграх та інших найбільших міжнародних спортивних змаганнях.

Тому до досліджень зовнішнього середовища, до обґрунтування його різних значущих компонентів і до їх розробки підключилися вчені, що представляють різні напрямки спортивної науки.

Але якщо в попередні роки дослідження, що проводяться в цій сфері, були орієнтовані здебільшого на вивчення тих зовнішніх факторів, які безпосередньо впливають на тренувальний процес, – зокрема, спортивного інвентарю, тренажерів, засобів стимуляції роботоздатності та її відновлення, кліматико-географічних та інших умов, в яких відбувається тренувальна і змагальна діяльність спортсменів, то в останні двадцять років різними вченими було показано надзвичайно високу значущість різних за своїм характером чинників, які опосередковано впливають і на якість підготовки спортсменів, і на успішність їх виступів у змаганнях.

Було досліджено роль комерційних, політичних, соціальних, організаційно-управлінських, культурних та інших факторів зовнішнього середовища.

В той же час інтенсивно розвивалася система знань про різного роду зовнішні засоби оптимізації тренувального процесу – такі, як діагностичні та керуючі системи, спортінвентар, спортивна форма, спеціальні дієти, фармакологічні та інші засоби.

Дослідники, які вивчають передовий світовий досвід у цій сфері та здійснюють узагальнення даних спеціальної літератури й опитування провідних фахівців різних країн, у зовнішньому середовищі, що впливає на ефективність процесу підготовки спортсменів у сучасному спорті вищих досяг-

вень, у тому числі в олімпійському спорті, виділяють фактори прямого і непрямого впливу. При цьому чинники прямого впливу, у свою чергу, поділяють на базові фактори і чинники, пов'язані з тренувальною та змагальною діяльністю, а фактори непрямого впливу – на загальні та спеціальні.

До **базових факторів прямого впливу** належать:

- організаційне та програмно-нормативне забезпечення підготовки;
- єдність процесів підготовки на місцевому, регіональному, національному і міжнародному рівнях;
- стан і оснащення спортивних споруд, наявність сучасного тренажерного та діагностичного обладнання;
- наявність сучасних спеціалізованих і комплексних тренувальних центрів;
- структурування спортивної кар'єри, усвідомлене дотримання її етапів;
- умови для переходу від масового спорту (етап початкової підготовки) до спеціалізованого;
- умови для переходу від юнацького спорту до спорту дорослих, від шкільного спорту – до спорту вищих досягнень;
- соціальне напруження, пов'язане зі способом життя спортсменів, їх матеріальним і соціальним становищем і життєвими перспективами;
- мікроклімат і взаємини в групі підтримки (батьки та інші члени сім'ї, друзі, вболівальники, товариші по команді);
- науково-методичне забезпечення;
- медичне забезпечення;
- місце занять спортом у способі життя спортсмена, зв'язок із навчанням, роботою, кар'єрними перспективами;
- фінансове забезпечення процесу підготовки і змагальної діяльності;
- наявність необхідної кількості змагань і можливості участі у них;
- наявність моральних і матеріальних стимулів.

До **факторів прямого впливу, пов'язаних з тренувальною діяльністю**, відносять:

- наявність сучасних спортивних споруд для повноцінного тренувального процесу;
- наявність спортивної форми, спортивного спорядження, тренажерів та ін.;
- кваліфікацію тренерів та інших фахівців, узгодженість їх рекомендацій;
- напруженість в емоційній і психічній сферах, пов'язану з процесом підготовки;
- умови для поєднання індивідуальної і колективної форм тренувальної роботи;
- наявність апаратури для оперативного контролю за станом спортсмена і корекції тренувального процесу;
- можливість користуватися послугами психологів, фізіологів, дієтологів та інших фахівців;

- якість харчування, використання харчових добавок і фармакологічних засобів (дозволені до застосування в спорті);
- наявність відновлювальних засобів та засобів, що стимулюють ефективність тренувального процесу;
- впевненість в об'єктивності та коректній поведінці антидопінгових служб;
- мікроклімат у тренувальній групі, взаємовідносини між спортсменами, а також між спортсменами, тренерами та іншими фахівцями;
- профілактику травм і захворювань, умови для їх лікування і посттравматичної реабілітації;
- освітнє та інформаційне забезпечення підготовки спортсменів.

До **факторів прямого впливу, пов'язаних із змагальною діяльністю**, слід зарахувати:

- місце проведення змагань;
- кліматичні і погодні умови місця проведення змагань;
- стан спортивних споруд;
- умови проживання й особливості харчування;
- умови для відпочинку і відновлення;
- транспортне обслуговування;
- захворювання і травми;
- негативну за своїм характером інформацію в ЗМІ, загострену увагу журналістів;
- перфекціонізм щодо команди або окремого спортсмена;
- взаємини спортсмена з тренерами, керівниками та іншими фахівцями.

До **загальних факторів непрямого впливу** зараховують:

- соціально-політичну стабільність у країні, консолідацію суспільства, рівень національної самосвідомості;
- рівень розвитку економіки та її стан, внутрішній валовий продукт країни, життєвий рівень населення;
- ступінь урбанізації країни;
- стан здоров'я населення та ефективність системи охорони здоров'я;
- ставлення до спорту з боку керівників країни, їх роль у розвитку фізичного виховання населення, масового спорту та спорту вищих досягнень;
- ставлення населення країни до спорту вищих досягнень.

До **спеціальних факторів непрямого впливу** належать:

- історичні традиції та досягнення в спорті;
- наявність у країні видатних спортсменів, що досягли успіхів у найбільших міжнародних змаганнях;
- законодавство в галузі спорту;
- організаційно-управлінські основи спорту вищих досягнень та олімпійської підготовки;

- місце і зміст фізичного виховання в системі освіти;
- наявність інфраструктури для розвитку дитячо-юнацького спорту та спорту вищих досягнень, політика щодо її розвитку в країні;
- система підготовки та підвищення кваліфікації фахівців (тренерів, менеджерів, психологів, дієтологів, лікарів тощо) для системи спорту;
- стан спортивної науки та наявність науково-дослідних організацій (інститутів, лабораторій, центрів);
- проведення в країні великих і популярних міжнародних змагань;
- висвітлення спортивних подій, стану спорту і його розвитку в засобах масової інформації.

Державна політика в сфері спорту і ставлення до нього з боку керівництва країн

Серед різноманітних аспектів антуражу в спорті одним із найважливіших і багато в чому визначальним є ставлення керівництва країни до спорту, тобто державна політика в цій сфері.

Адже значущість перемог в олімпійському спорті, яка значно зросла протягом кількох останніх десятиліть, і гостра конкуренція на міжнародних спортивних аренах потребували формування в різних країнах ефективних національних систем розвитку спорту вищих досягнень та олімпійської підготовки провідних спортсменів і перспективних резервів.

Цьому сприяло неухильне підвищення популярності Олімпійських ігор у світі, що стало особливо помітним наприкінці ХХ ст. та в ХХІ ст., постійне зростання політичної, економічної і соціальної значущості спортивних досягнень, що сприяло позитивному іміджу тієї чи іншої країни.

Саме тому до таких процесів, поряд із різними спортивними організаціями і структурами системи освіти та бізнесу, активно підключилися політики і державні діячі. У багатьох країнах – особливо в тих, що мають високорозвинену економіку, науку і техніку в поєднанні з провідними позиціями в спорті вищих досягнень, або ж у тих, які інтенсивно прагнуть до цього, – розвиток олімпійського спорту став однією зі стратегічних сфер діяльності, фактором консолідації й самоствердження держави і національної самосвідомості.

Чимало прикладів цього є як в історичному аспекті оцінки уваги керівництва різних країн у різні роки до олімпійського спорту та Олімпійських

ігор, так і в сучасному періоді олімпійського руху.

Яскраво виражена політизація Олімпійських ігор проявилася вже на Іграх I Олімпіади в Афінах (1896), причому і на стадії підготовки до них, і в ході їх проведення. У Греції тоді багато було зроблено для того, щоб перші Олімпійські ігри сучасності, які проходили на батьківщині давньогрецьких Олімпійських ігор, стали не тільки великим спортивним святом, а й великою подією політичного характеру, спрямованою на згуртування грецької нації, на відновлення і зміцнення в ній патріотизму, національної гордості та національної ідентичності, які були втрачені греками впродовж багатьох століть чужоземного панування в цій країні (спочатку римського, потім турецького), а також спрямованою на демонстрацію на міжнародній арені досягнень і можливостей Греції.

У 1936 р. під час Ігор XI Олімпіади, які проводилися в Берліні, правлячий у цій країні нацистський режим зробив усе для того, щоб, використовуючи у зв'язку з Олімпійськими іграми різноманітні пропагандистські засоби, відвернути увагу світової громадськості від непривабливої сутності ідеології націонал-соціалізму й агресивної політики гітлерівської Німеччини.

Після вступу СРСР в олімпійський рух на початку 1950-х років і утворення соціалістичного табору (перейменованого згодом у соціалістичну співдружність), що включав Радянський Союз і ряд залежних від неї країн Східної Європи та деяких інших регіонів, Олімпійські ігри, починаючи з Ігор XV Олімпіади у Гельсінкі (1952), стали не тільки найбільшими міжнародними спортивними змаганнями, а й аренами найгострішого протистояння двох суспільно-політичних систем у їх "холодній війні", ідеологічного протиборства між СРСР і США, між НДР і ФРН і т. п.

Наприкінці 1950-х років тодішній керівник Радянського Союзу Микита Хрущов, базуючись на суб'єктивних і, як показали подальші події, помилкових переконаннях, ініціював кардинальну перебудову системи управління сферою фізкультури та спорту в країні, що проявилось у скасуванні державного органу – Комітету з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів СРСР і створення замість нього громадської організації – Спілки спортивних товариств і організацій СРСР. Ця реорганізація негативно позначилася на системі фізичного виховання і спорту в СРСР, причому особливо негативно – на системі олімпійської підготовки радянських спортсменів, яка втратила жорстке організаційне начало, що чітко функціонувало до цього. Наслідком такого реформування стало погіршення результатів виступів спортсменів СРСР порівняно з їх основним суперником – збірною США – на Іграх XVIII Олімпіади в Токіо (1964) і особливо – на Іграх XIX Олімпіади в Мехіко (1968).

З урахуванням таких важких уроків було зроблено організаційні висновки – ліквідовано Союз спортивних товариств і організацій СРСР (оскільки він не впорався з покладеними на нього завданнями), а керівництво цією сферою було доручено новоствореному державному органу – Комітету з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів СРСР. Позитивні результати його відтворення позначилися вже на Іграх XX Олімпіади в Мюнхені (1972) і на Іграх XXI Олімпіади в Монреалі (1976), де збірна СРСР у неофіційному командному медальному заліку впевнено була першою, випередивши збірну США.

У Німецькій Демократичній Республіці в основу формування системи підготовки спортсменів вищої кваліфікації було покладено постійну увагу керівників НДР до розвитку спорту в країні, залучення до його забезпечення кадрового і науково-технічного потенціалу різних галузей, а також використання досвіду СРСР, що був у ті роки лідером як в олімпійському спорті, так і в спортивній науці.

На олімпійський рух та олімпійський спорт негативно вплинуло застосування керівництвом ряду держав бойкотів Олімпійських ігор як засобу політичного тиску. Це призвело до того, що дуже багато спортсменів різних країн були позбавлені можливостей виступити на Олімпійських іграх, що проявилось, зокрема, на Іграх XXI Олімпіади 1976 р. у Монреалі, а особливо гостро – під час Ігор XXII Олімпіади 1980 р. у Москві і Ігор XXIII Олімпіади 1984 р. у Лос-Анджелесі.

Не тільки власне спортивні, але і політичні завдання вирішувалися державним керівництвом Республіки Корея (де в 1988 р. у Сеулі проводилися Ігри XXIV Олімпіади), Китайської Народної Республіки (де в 2008 р. у Пекіні відбулися Ігри XXIX Олімпіади) і лідерами деяких інших держав, чії міста приймали Олімпійські ігри наприкінці XX ст. і в XXI ст.

Важливою умовою формування такої раціональної державної політики у сфері спорту вищих досягнень (і насамперед олімпійського спорту), яка сприяла б успіхам спортсменів відповідної країни та її національних команд на міжнародній арені, є наявність оптимальної та ефективної законодавчої та нормативно-правової баз.

Завдяки продуманій державній політиці у сфері спорту (і особливо олімпійського спорту) і його підтримці керівництвом ряду країн високоефективні системи олімпійської підготовки, які принесли чимало втішних результатів відповідних олімпійських збірних команд на Іграх Олімпіад та зимових Олімпійських іграх, були створені та успішно діють у США, Китаї, Німеччині, Канаді, Великій Британії, Італії, Франції, Норвегії, Австралії, Республіці Корея, Нідерландах, Японії та деяких інших державах.

Системи, що функціонують у сфері олімпійського спорту у різних країнах, мають свої особливості в їх структурах. Наприклад, у Великій Британії

діє така структура, як “Спорт Великої Британії”, що має в своєму складі висококваліфікованих фахівців, які представляють різні організації, яким було надано широкі права у формуванні політики розвитку спорту: вона зосередила свою діяльність безпосередньо на спорті вищих досягнень з метою отримання переваги національними командами Великої Британії на світовій спортивній арені.

У Канаді державне регулювання розвитку спорту здійснює Міністерство з питань канадської спадщини, в діяльності якого виділено самостійний напрям “Спорт Канади”, а федеральний уряд цієї країни реалізує свою політику в сфері масового спорту та спорту вищих досягнень, співпрацюючи з урядами провінцій і з численними спортивними організаціями.

У Франції основною особливістю моделі олімпійської підготовки, що функціонує в цій країні, є жорстке державне регулювання розвитку елітного спорту, а керівництво ним здійснює Міністерство у справах спорту, молоді, народної освіти і суспільного життя, що виділяє національним спортивним федераціям фінансові кошти і визначає їх діяльність на всіх рівнях управління спортом.

У Німеччині було запроваджено Національну програму розвитку спорту вищих досягнень. Німецький олімпійський спортивний союз впровадив модель управління розвитком спорту вищих досягнень у країні, покликану об’єднати в єдину систему всю сукупність програм, організацій і структур, підпорядковану головній меті – досягненню німецькими спортсменами успіхів на міжнародній арені і перш за все – на Олімпійських іграх.

У Республіці Корея злиття Національного олімпійського комітету і національних спортивних федерацій, що завершилося в 2009 р. під егідою Корейського олімпійського комітету, дозволило створити єдину систему – від дитячого спорту до підготовки національних команд до Олімпійських ігор та інших міжнародних змагань.

В Італії, де відсутнє профільне міністерство з питань фізичної культури та спорту і не існує загального закону про спорт, більшість управлінських функцій у цій сфері передано Національному олімпійському комітету Італії (CONI), який розглядається як конфедерація національних спортивних федерацій і асоціацій за видами спорту. Ця структура зазнала глибокої реорганізації, спрямованої на автономізацію сфери спорту.

Цікаво порівняти підсумки участі в Олімпійських іграх збірних команд ряду країн, які здобули незалежність після розпаду СРСР наприкінці 1991 р. Різне ставлення керівників цих держав до галузі спорту показово ілюструється результатами виступів команд цих країн на олімпійських аренах.

Наприклад, на Іграх XXVI Олімпіади, що відбулися в 1996 р. в Атланті (перших Іграх Олімпіади, де самостійними командами брали участь ті країни, які в 1992 р. на Іграх XXV Олімпіади в Барселоні виступали у складі Об'єднаної команди Співдружності Незалежних Держав), збірна України завоювала 23 олімпійські медалі різного ґатунку (9 золотих, 2 срібні, 12 бронзові), тоді як у збірній Казахстану було 11 медалей (3 золоті, 4 срібні, 4 бронзові), у збірній Узбекистану – тільки 2 медалі (жодної золотої, 1 срібна, 1 бронзова), у збірній Азербайджану – лише 1 срібна медаль.

Однак через двадцять років – на Іграх XXXI Олімпіади, що проходили в 2016 р. у Ріо-де-Жанейро, результати виступів спортсменів чотирьох згаданих команд були зовсім іншими. У збірній Азербайджану – 18 медалей (1 золота, 7 срібних, 10 бронзових), у збірній Казахстану – 17 медалей (3 золоті, 5 срібних, 9 бронзових), у збірній Узбекистану – 13 медалей (4 золоті, 2 срібні, 7 бронзових), тоді як в активі збірної України олімпійських нагород було менше – 11 медалей (2 золоті, 5 срібних, 4 бронзові).

І якщо на Іграх XXVI Олімпіади 1996 р. в Атланті збірна України в неофіційному командному медальному заліку посіла досить високе 9-те місце, пропустивши вперед з числа пострадянських держав тільки Росію, то на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро вона опинилася на 31-му місці – набагато нижче, ніж була двадцятьма роками раніше в Атланті.

Чималу роль у цьому зниженні рівня виступів українських спортсменів на Іграх Олімпіад відіграли різні негативні аспекти державної політики у сфері спорту в країні, серед яких – як об'єктивні причини (насамперед, важка економічна ситуація в країні, наслідки анексії Криму в 2014 р. Росією і тривала її агресія на сході України, з чим пов'язані підвищені витрати нашої держави на оборонні потреби), так і суб'єктивні фактори (у тому числі ставлення керівництва держави до вітчизняного спорту і фізичного виховання, яке залишає бажати кращого, фінансування цієї сфери з держбюджету за залишковим принципом – в обсягах, значно менших, ніж необхідно для нормального розвитку, дефіцит сучасних баз, обладнання тощо).

Досягнутий за минуле двадцятиріччя помітний прогрес у результатах виступів на Іграх Олімпіад спортсменів Азербайджану, Казахстану та Узбекистану багато в чому пояснюється активною і цілеспрямованою державною політикою у сфері спорту згаданих країн, реальною турботою про його розвиток з боку керівників цих держав. Причому мова йде не тільки про спорт вищих досягнень (олімпійський спорт), а й про спорт і фізичне виховання в школах, коледжах, закладах вищої освіти та інших навчальних закладах, про будівництво різних спортивних баз, належне фінансування олімпійської підготовки тощо.

Наведемо ще одне порівняння. На XVII зимових Олімпійських іграх, що відбулися в 1994 р. у Лілє-

гаммері (перших зимових Олімпійських іграх, де самостійними командами виступали країни, які на попередніх Іграх-1992 входили до складу Об'єднаної команди СНД), на рахунку збірної України було 2 медалі (1 золота, 1 бронзова – і 13-те місце в неофіційному загальнокомандному заліку), а спортсмени збірної Білорусі завоювали тоді також 2 медалі (жодної золотої, 2 срібні – і 15-те місце).

Двадцять років потому – на XXII зимових Олімпійських іграх 2014 р. у Сочі – збірна України залишилася майже на тому ж скромному рівні, – 2 медалі (1 золота, 1 бронзова – і 20-те місце), тоді як результати збірної Білорусі на Іграх-2014 виявилися набагато кращими – 6 медалей, з яких 5 золотих, 1 бронзова – і досить високе 8-ме місце в неофіційному командному заліку. На XXIII зимових Олімпійських іграх 2018 р. у Пхьончхані в активі збірної нашої країни виявилася лише одна золота медаль (срібних і бронзових нагород в українських спортсменів не було) – і Україна розділила 21-ше місце (з Угорщиною), а у Білорусі – 3 медалі (у тому числі 2 золоті, 1 срібна) – і 15-те місце.

Олімпійські досягнення збірної Білорусі багато в чому є відображенням успішного розвитку низки зимових олімпійських видів спорту в цій країні, що стало наслідком великої уваги до них з боку керівництва держави, будівництва у містах Білорусі палаців спорту та інших спортивних споруд.

Все перераховане вище свідчить, що керівники Азербайджану, Казахстану, Узбекистану, Білорусі зуміли створити у своїх країнах сприятливе середовище (оточення) – з тим, щоб сприяти не тільки досягненню успіхів у спорті вищих досягнень (олімпійському спорті), але й формуванню у населення (особливо молоді) здорового способу життя, відволіканню від глибоких звичок, підвищенню працездатності і т.п.

Немає сумніву в тому, що і в Україні керівництво країни, її уряд (Кабінет Міністрів), Міністерство молоді та спорту повинні розуміти, наскільки велике значення і для держави, і для суспільства має створення належного навколишнього середовища (антуражу) в галузі спорту і в суміжних з нею сферах.

Одним із чинників, що відображають наслідки (позитивні або негативні) державної політики щодо спорту, є численні випадки переїзду провідних спортсменів зі своїх країн в інші – зі зміною громадянства виступами на наступних Олімпійських іграх, чемпіонатах світу та інших міжнародних змаганнях вже за нову країну.

В одних країнах державна політика у сфері спорту вищих досягнень сприяє створенню умов, які приваблюють талановитих спортсменів до переїзду туди (зі зміною громадянства), тоді як в інших країнах, навпаки, відсутність належних умов (фінансових, матеріально-технічних, житлово-побутових та ін.) для тренувальної і змагальної діяль-

Віктор Ан – спортсмен, який спеціалізується у шорт-треку. До грудня 2011 р. представляв на міжнародних змаганнях Республіку Корея, але згодом змінив громадянство – і на XXII зимових Олімпійських іграх-2014 виступав за Росію

Вік Вайлд – сноубордист, який до 2011 р. виступав у складі збірної США, а потім змінив громадянство – і на XXII зимових Олімпійських іграх-2014 виступав за Росію

Володимир Григор'єв – спортсмен, який спеціалізується у шорт-треку. До 2007 р. виступав за збірну України, але згодом змінив громадянство – і на XXII зимових Олімпійських іграх-2014 виступав за Росію

ності спонукає деяких із спортсменів залишати країну і змінювати громадянство.

Варто нагадати, висловлювання президента Міжнародного олімпійського комітету Томаса Баха, що з'явилося у пресі в 2014 р. Він поділився своєю думкою про натуралізацію спортсменів (зміну ними громадянства): “У сучасному світі імміграція є частиною нашого життя. Причини бувають різні: іноді це любов, іноді робота або нові цілі в житті. Ви повинні поважати вибір цих людей”, – і продовжив: “Всі подібні випадки було вивчено і передано на затвердження виконкомі. Ми будемо замислюватися, якщо в подібних випадках буде мати місце “торгівля” та договірна зміна громадянства”.

Спортивні споруди, спортивні тренувальні центри та науково-дослідні інститути як компоненти інфраструктури зовнішнього середовища

Розвиток сучасного олімпійського спорту та діяльність задіяних у ньому спортсменів (тренувальна та змагальна) багато в чому тісно пов'язані з розвитком таких компонентів зовнішнього середовища (антуражу), як різні спортивні споруди – стадіони, палаци

спорту, басейни, веслувальні канали, іподроми, стрілецькі тири, спеціалізовані спортзали тощо.

При цьому однією з основних проблем, що виникають у організаторів Олімпійських ігор, є створення спортивних споруд, які дозволяють спортсменам демонструвати найвищі показники своєї майстерності і водночас задовольняють зростаючі вимоги з боку глядачів та засобів масової інформації.

Позитивними прикладами в цьому сенсі можуть бути Ліллегаммер (XVII зимові Олімпійські ігри-1994), Нагано (XVIII зимові Олімпійські ігри-1998), Сідней (Ігри XXVII Олімпіади-2000), Солт-Лейк-Сіті (XIX зимові Олімпійські ігри-2002), Афіни (Ігри XXVIII Олімпіади-2004), Лондон (Ігри XXX Олімпіади-2012) і деякі інші міста-організатори Олімпійських ігор.

На жаль, не завжди організатори Олімпійських ігор підходять до вирішення цих питань з належною відповідальністю. Наприклад, оргкомітет Ігор XXVI Олімпіади, які проводилися в 1996 р. в Атланті, в основу будівництва і підготовки олімпійських спортивних споруд поклав принципи максимальної економії фінансових коштів і можливості раціонального використання цих об'єктів після закінчення Ігор-1996, що відсунуло на задній план інтереси і спортсменів, і глядачів. Загалом лише близько половини олімпійських спортивних споруд в Атланті відповідали сучасним вимогам.

Надмірне ускладнення деяких спортивних споруд для ряду видів спорту, що входять до програми зимових Олімпійських ігор, яке було зроблено їх оргкомітетами (зокрема, трас для бобслею, санного спорту, скелетону, гірськолижного спорту, фріс-

тайлу, сноубордингу та ін.), спрямоване на отримання певної переваги для атлетів країни, що приймає олімпійські змагання, нерідко призводить до травмування спортсменів, іноді з важкими наслідками. Так було на XXI зимових Олімпійських іграх, які проходили в 2010 р. у Ванкувері, і на XXII зимових Олімпійських іграх 2014 р. у Сочі.

Зокрема, чимало претензій до організаторів XXII зимових Олімпійських ігор (Сочі-2014) з боку спортсменів було висловлено з приводу зайвої складності ряду олімпійських спортивних об'єктів, зокрема, в таких видах змагань, як слоуп-стайл у сноубордингу, слоуп-стайл у фрістайлі, жолоб для бобслею, санного спорту і скелетону, а також деяких трас для гірськолижного спорту. Наприклад, через зайву складність гірськолижних трас на Іграх-2014 у чоловічому слаломі не змогли фінішувати 29 спортсменів, у жіночому слаломі-гіганті – 18, у чоловічому швидкісному спуску – 11, у жіночому слаломі – 11. Наслідками зайвої складності ряду олімпійських спортивних об'єктів Сочі-2014, зокрема, призначених для змагань зі слоуп-стайлу, стали травми ряду спортсменів, часом досить серйозні.

До початку 1960-х років підготовка спортсменів високого класу була майже винятковою сферою діяльності тренерів, від знань, умінь і досвіду яких залежала ефективність цього процесу. У наступні роки в оптимізації підготовки спортсменів стала зростати роль фахівців різного профілю – фізіологів, біохіміків, психологів, спортивних лікарів, фахівців у таких галузях, як розвиток рухових якостей, періодизація спортивного тренування та ін., які своїми дослідженнями і заснованими на їх результатах рекомендаціями допомагають спортсменам і тренерам підвищувати якість і ефективність підготовки і при цьому уникати перевтоми і перетренованості. З урахуванням цього в 1960-х роках у СРСР, а потім у НДР і деяких інших східноєвропейських країнах почали формувати комплексні наукові групи (КНГ) при збірних командах з різних видів спорту,

Грузинський спортсмен-саночник Нодар Кумаріташвілі загинув на олімпійській трасі у Ванкувері на XXI зимових Олімпійських іграх у Ванкувері-2010

Чотириразовий олімпійський чемпіон з плавання Володимир Сальников (на фото у центрі), головний тренер збірної СРСР у цьому виді спорту Сергій Вайцеховський (ліворуч) і психолог Г. Горбунов в одному з тренувальних центрів

які здійснювали науково-методичне забезпечення підготовки спортсменів.

Оскільки вже перші результати роботи таких КНГ продемонстрували доцільність використання їх потенціалу для підвищення ефективності тренувальної і змагальної діяльності спортсменів, у 1970–1980-х роках функціонування КНГ при збірних командах СРСР і НДР стало невід'ємною частиною процесу їх підготовки. До складу цих груп входили фахівці з теорії і методики спортивного тренування, фізіології, біохімії, біомеханіки, психології, спортивної медицини, дієтології, фізіотерапії, фармакології, генетики та ін.

Надалі подібна практика набула поширення у Франції, Італії, Австралії, Іспанії, на Кубі та в інших країнах, зацікавлених в успіхах своїх спортсменів на міжнародних аренах, і насамперед – на Олімпійських іграх.

Необхідність забезпечення належного зовнішнього середовища з метою створення оптимальних умов для високоефективної підготовки спортсменів призвела до розвитку в різних країнах спортивних тренувальних центрів – як комплексних (для спортивної підготовки в декількох видах спорту), так і спеціалізованих (для спортивної підготовки в одному виді спорту).

Такі спортивні тренувальні центри вперше було створено в 1960-х роках: спочатку – в СРСР і НДР, а потім і в інших країнах. Їх поява була обумовлена необхідністю концентрації в одному місці необхідних спортсменам умов для проживання, тренувального процесу, харчування, наукового та медичного забезпечення підготовки.

У період з 1960-х до 1980-х років у СРСР було створено близько двадцяти комплексних спортивних

тренувальних центрів (Цахкадзор, Ешери, Медео, Подольськ, Озеро Кругле, Тракай, Новогорськ, Таллін, Конча-Заспа, Алушта та ін.) і кілька десятків спеціалізованих спортивних тренувальних центрів (з велосипедного спорту – в Ленінграді, Омську, Куйбишеві, Клайпеді та ін.; з плавання – у Харкові, Ленінграді, Києві, Москві та ін.; за видами веслування – поблизу Вільнюса; з вітрильного спорту – в Талліні), що багато в чому забезпечило досягнення спортсменами СРСР значних успіхів на Олімпійських іграх, чемпіонатах світу та інших міжнародних змаганнях.

Аналогічним чином створювалися організаційні, матеріально-технічні та інші умови для централізованої підготовки спортсменів і в ряді східноєвропейських країн соціалістичної співдружності – в НДР, Болгарії, Угорщині та ін.

Серед факторів зовнішнього середовища, які визначали в той період високу ефективність підготовки спортсменів СРСР, НДР та деяких інших східноєвропейських країн, слід зазначити централізоване функціонування комплексних і спеціалізованих тренувальних центрів, що дозволяють спортсменам витрачати на тренувальну і змагальну діяльність до 7–8 год на день, проводячи щодня по два-три тренувальні заняття, успішно освоювати дуже великі обсяги роботи, поєднуючи її з оптимальними умовами проживання, раціональним харчуванням, відновними процедурами, допомогою лікарів, психологів, науковців та інших фахівців, а також із посиленням уваги до підвищення кваліфікації тренерів, забезпеченням їх сучасною інформацією, формуванням системи науково-методичного та медико-біологічного забезпечення.

Бурхливий розвиток олімпійського спорту з кінця 1980-х – початку 1990-х років, зростаюча конкуренція на Олімпійських іграх і значущість перемог на міжнародних спортивних аренах стимулювали уряди багатьох держав Заходу і інших країн та їхні спортивні організації до розвитку таких форм інфраструктури зовнішнього середовища, як тренувальні центри. Крім інтенсивного розвитку існуючих тренувальних центрів – наприклад, у Колорадо-Спрінгс (США), Римі (Італія), Парижі (Франція), Сеулі (Республіка Корея), нові спортивні тренувальні центри стали створювати не тільки в різних європейських державах, у США, Австралії, Китайській Народній Республіці, Канаді, а й в деяких країнах Африки, Південної і Центральної Америки.

Наприкінці 1990-х років з'явилася ідея створення Міжнародної асоціації спортивних тренувальних центрів, що займаються підготовкою спортсменів високого класу. Таку асоціацію було створено в 1999 р. на міжнародному форумі в Сідней. Основними напрямками її діяльності є обмін інформацією та досвідом роботи з відбору перспективних атле-

тів, здатних досягти високих результатів, наукового та медичного забезпечення підготовки таких спортсменів, їх освіти, соціального захисту та ін.

На сучасному етапі розвитку олімпійського руху та олімпійського спорту тренувальним центрам відводиться важливе місце у спортивній інфраструктурі провідних країн з високорозвиненим спортом вищих досягнень. Такі центри зазвичай надають широкий спектр послуг щодо забезпечення підготовки національних збірних команд до Олімпійських ігор, а специфіка кожного з центрів визначається його спрямованістю, підходами до формування і структурою.

Зазначимо також, що серед найбільш успішних великих тренувальних центрів виявилися ті, що були створені на базі провідних вищих навчальних закладів фізичного виховання і спорту, оскільки це забезпечило тісний і органічний взаємозв'язок спортивної підготовки атлетів з її науково-методичним та медичним забезпеченням і з освітою спортсменів. Такі успішні центри останніми роками внесли досить високий, а нерідко і визначальний вклад у ефективність підготовки провідних спортсменів у Китаї, Франції, Республіці Корея і ін.

Дещо інший підхід у цьому відношенні обрали в Канаді, що обумовлено специфікою існуючої в ній системи освіти. У цій країні спортивні тренувальні центри створювалися шляхом об'єднання спортивних баз, їх відповідного розвитку і постійного розширення комплексу послуг, що надаються в таких центрах спортсменам та тренерам, а також розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців.

Нині в Канаді діють сім спортивних центрів: "Монреаль" (Квебек), "Онтаріо" (провінція Онтаріо), "Атлантик" (провінція Нова Шотландія), "Манітоба" (провінція Манітоба), "Калгарі" (провінція Альберта), "Саскачеван" (провінція Саскачеван), "Пасіфік" (провінція Британська Колумбія). Кожен з цих центрів надає свої послуги спортсменам, що спеціалізуються в різних видах спорту (наприклад, центр "Атлантик" – з легкої атлетики, веслування на байдарках і каное, велосипедного спорту, різних видів боротьби, вітрильного спорту, баскетболу, футболу; центр "Калгарі" – з таких зимових видів спорту, як бобслей, хокей на льоду, сноубординг, фрістайл, скелетон, керлінг, швидкісний біг на ковзанах; центр "Пасіфік" – із хокею на льоду, фігурного катання на ковзанах, гірськолижного спорту, фрістайлу, сноубордингу, бобслею, біатлону; центр "Манітоба" – із плавання, легкої атлетики, триатлону, спортивних ігор, а також із швидкісного бігу на ковзанах, керлінгу тощо).

Характерно, що спортивні центри Канади являють собою не сконцентровані в тому чи іншому місці структурні утворення, а широку мережу різних спортивних об'єктів, готелів, медичних, освіт-

ніх та наукових установ, нерідко розташованих на значних відстанях один від одного і об'єднаних не територіально, а спільною участю у виконанні певної програми. При цьому широкий попит на запропоновані у таких центрах спортсменам різноманітні послуги породжує природну конкуренцію за залучення клієнтури як між фахівцями того чи іншого профілю, що працюють в одному центрі, так і конкуренцію між центрами. Це, в свою чергу, сприяє підвищенню якості послуг та ефективності діяльності центрів.

У Республіці Корея відсутність можливостей для територіального розширення застарілих тренувальних центрів, що були в цій країні, спонукало її уряд створити в Інчхоні новітній Національний тренувальний центр, причому загальна вартість будівництва цього комплексу склала (за рахунок державних асигнувань та корпоративної підтримки) суму, еквівалентну 560 млн доларів США.

В Австралії забезпечення підготовки спортсменів покладено на національну мережу тренувальних центрів. Окрім того, австралійським спортсменам надається можливість поєднувати навчання і тренувальний процес у зарубіжних центрах інших країн – Іспанії, Великої Британії, Італії.

У Німеччині Центр олімпійської підготовки, що діє в Таубербішофсхаймі, спочатку був місцем підготовки тільки фехтувальників. Але в подальшому в цьому ж центрі було створено умови для підготовки спортсменів з деяких інших видів спорту – таких, як теніс, плавання, настільний теніс, велосипедний спорт.

Партнерами Центру олімпійської підготовки "Рейнланд" у Німеччині є 11 університетів, Академія тренерів та Федеральний інститут спортивної науки в Кельні, 18 спортивних шкіл (у тому числі п'ять елітних), 8 спортивних інтернатів, 10 медичних установ,

Національний тренувальний центр "Чинкон" (Республіка Корея)

широко відома компанія "Байер", яка є одним зі світових лідерів у створенні інноваційних лікарських засобів та іншої фармацевтичної продукції, а також ряд фінансових організацій, включаючи три федеральні і шість регіональних.

У різних країнах помітно зросли вимоги до організацій, які претендують на набуття статусу національного спортивного тренувального центру. Наприклад, у Нідерландах в тій чи іншій провінції може бути відкритий тільки один такий центр, причому він повинен співпрацювати не менш ніж із шістьма національними спортивними федераціями, мати сучасні спортивні споруди і можливості для впровадження інформаційних технологій, належні умови для проживання спортсменів, можливості для отримання ними необхідної освіти, кваліфікованої медичної допомоги і т. д.

У спортивних тренувальних центрах здійснюються два види наукової діяльності: це, з одного

Центр олімпійської підготовки "Попендал" у Нідерландах

боку, науково-дослідна робота, а з іншого – науково-методичне забезпечення підготовки спортсменів. При цьому наявність науково-дослідного інституту та наукових лабораторій надає діяльності тренувального центру інноваційний і водночас прикладний характер, дозволяє максимально наблизити діяльність вчених до практичних потреб спорту, оперативно й об'єктивно вивчати різні аспекти підготовки спортсменів, а також активізує процес впровадження результатів науково-дослідної діяльності в спортивну практику.

Для підтримки високого рівня конкурентоспроможності національні спортивні інфраструктури – як зовнішні для спортсменів середовище в спорті вищих досягнень – повинні постійно підвищувати якість умов спортивної підготовки і надаваних послуг і розширювати їх перелік. Одним із позитивних результатів розробки та впровадження державними і громадськими організаціями ефективних механізмів стимулювання співпраці різнопрофільних установ, підприємств, фірм та інших структур зі спортивними організаціями є виникнення конкуренції між фахівцями, що сприяє підвищенню якості підготовки спортсменів. Здійснюється активний пошук нових технологій (що охоплюють матеріально-технічні, наукові, медичні, організаційні, фінансові, соціальні, інформаційні, освітні, кадрові та інші аспекти спортивної підготовки) та їх впровадження в практику, що має на меті підвищувати конкурентоспроможність національних інфраструктур у справі забезпечення підготовки спортсменів високого міжнародного класу.

Велику значущість серед різних факторів зовнішнього середовища мають різні наукові організації.

Наприклад, у СРСР таку роль відігравав Всесоюзний науково-дослідний інститут фізичної культури (ВНДФК) у Москві – найбільший у тодішній державі центр, який здійснював як розвиток спортивної науки, так і науково-методичне забезпечення підготовки збірних команд СРСР. У Німецькій Демократичній Республіці аналогічні завдання вирішував Центральний науково-дослідний інститут у Лейпцигу, де формувалася стратегія олімпійської підготовки спортсменів НДР, розроблялися шляхи її практичної реалізації і забезпечувався науковий супровід підготовки збірних команд НДР до Олімпійських ігор, чемпіонатів світу та інших великих міжнародних змагань.

Після об'єднання Німеччини і розпаду СРСР згадані науково-дослідні інститути (в Москві і в Лейпцигу) спіткала сумна доля.

ВНДФК у Росії було багаторазово зменшено – як у кадровому відношенні, так і в фінансуванні, а багато досвідчених фахівців цього інституту включилися в розвиток систем підготовки спортсменів інших країн – ряду західноєвропейських країн, Китаю, США, Канади, Республіки Корея, Японії.

Матеріали, що відображали діяльність (яка раніше мала переважно закритий характер) Центрального науково-дослідного інституту в Лейпцигу, виявилися не тільки в розпорядженні фахівців функціонуючого в ФРН Федерального інституту спортивної науки в Кельні, а й потрапили до наукових центрів інших країн Заходу.

У Норвегії поблизу елітного центру спортивної підготовки в Осло функціонують Інститут спортивної науки, клініка спортивної медицини, готелі для спортсменів і фахівців, які працюють з ними, спортивна та рекреаційна зони, а також незалежна координуюча організація “Olympiatoppen” (OLT), сформована Національним олімпійським комітетом Норвегії і Конфедерацією спортивних федерацій цієї країни – за підтримки норвезького уряду. OLT відповідає за розвиток спорту вищих досягнень у країні, за підготовку та участь спортсменів Норвегії в Олімпійських іграх.

В Австралійському інституті спорту, крім проведення наукових досліджень, надається допомога спортсменам у плануванні життя та досягненні ними різних цілей. Причому займаються цим переважно фахівці вузького профілю, які є професіоналами в тій чи іншій галузі – наприклад, із кар'єрного планування, отримання освіти, відносин із засобами масової інформації, ділової діяльності та фінансів, громадських контактів, планування способу життя, раціонального використання часу.

У Японії з 2001 р. діє Японський інститут спортивної науки. До сфери його діяльності при реалізації різних проектів входить співпраця з Японським олімпійським комітетом та національними спортивними федераціями, спрямована на впровадження досягнень науки в практику спорту вищих досягнень, у тому числі із оптимізації методики спортивного тренування, профілактики травматизму в спорті і реабілітації спортсменів після травм, із спортивної медицини, відбору перспективних атлетів і контролю за якістю їх підготовки, інформаційного забезпечення підготовки найсильніших японських спортсменів та їх змагальної діяльності.

В Україні це коло завдань – із проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, впровадження їх результатів у практику різних олімпійських видів спорту та науково-методичного забезпечення підготовки провідних спортсменів країни та її збірних команд – покладено на Державний науково-дослідний інститут фізичної культури і спорту (підвідомчий Міністерству молоді та спорту України) і на найбільший у країні заклад вищої освіти цього профілю – Національний університет фізичного виховання і спорту України, в структурі якого функціонує олімпійський інститут.

Медико-біологічні, фармакологічні та інші ергогенні дозволені засоби та заборонені (допінг) засоби і методи як фактори зовнішнього середовища системи підготовки спортсменів

Інтенсифікація тренувального процесу в олімпійських видах спорту вищих досягнень, яка розпочалася ще в 1960–1970-ті роки і проявилася в дворазовому та триразовому збільшенні річних обсягів тренувальної роботи і наявності двох-трьох тренувальних занять на день, а також у підвищенні обсягів інтенсивної роботи у загальному обсязі роботи, що виконується спортсменом, привернула увагу науковців та інших фахівців цієї сфери до проблем відновлення та раціонального відпочинку як найважливіших елементів тренувального процесу, що забезпечують високу роботоздатність, ефективний перебіг відновних реакцій, розвиток адаптації, профілактику перевтоми, перетренування і перенапруження органів і функціональних систем організму спортсменів.

У наступні роки проблеми, пов'язані з необхідністю оптимізації режимів роботи та відпочинку спортсменів, стали ще більш гострими у зв'язку з істотним розширенням календаря спортивних змагань та іншими факторами. Було встановлено, що засоби, які включаються до програми відпочинку спортсменів як відновлювальні або стимулюючі, самі по собі є додатковим навантаженням на організм, висуваючи певні, часто значні вимоги до діяльності його функціональних систем. А ігнорування цього може привести до зворотної (негативної) дії додаткових засобів, у тому числі до поглиблення втоми, зниження роботоздатності, порушення перебігу пристосувальних процесів і виникнення інших несприятливих реакцій.

У той же час однією з тенденцій сучасного тренувального процесу є об'єднання тренувальних і змагальних навантажень в єдину систему з відпочинком, який, як і навантаження, розглядається як чинник управління роботоздатністю спортсмена, відновлювальними та адаптаційними реакціями в його організмі. Встановлено, що недостатній і погано організований відпочинок призводить до емоційної втоми спортсменів, їх невпевненості під час виконання тренувальних завдань, до зниження роботоздатності і перевтоми.

Для вирішення цього кола завдань використовуються педагогічні, психологічні і медико-біологічні засоби оптимізації відпочинку, стимуляції роботоздатності і відновлення, а також оптимізація харчування спортсменів, їх дієтологічне і фармакологічне забезпечення. На ефективність відпочинку спортсменів суттєво впливають також різного роду фактори матеріально-технічного і соціально-економічного характеру, в тому числі житлові умови, матеріальне забезпечення, можливість користуватися послугами масажистів, дієтологів та інших спеціалістів.

Одним із найважливіших напрямків, що визначають прогрес у сучасному спорті вищих досягнень, є розробка, виробництво і застосування різних видів нового спортивного спорядження, спортивного обладнання, а також удосконалення місць проведення змагань і широке використання тренажерів у системі спортивної підготовки.

Відомо, що спорт вищих досягнень являє собою таку сферу людської діяльності, для якої характерним є підвищений травматизм, різні професійні захворювання спортсменів, виникнення у них передпатологічних і патологічних станів, які не тільки знижують ефективність тренувальної та змагальної діяльності, але і створюють загрози здоров'ю спортсменів.

Серед суттєвих чинників ризику травматизму та захворювань у спорті – непродумана політика спортивних федерацій та інших міжнародних спортивних організацій, недоліки в правилах змагань і в календарі змагань, негативний вплив екологічних аспектів забрудненого навколишнього середовища та ін.

Серйозні загрози для здоров'я спортсмена може створити і його передчасне повернення до тренувальної та змагальної діяльності після перенесеної хвороби або травми – до завершення всього комплексу реабілітаційних заходів. При цьому ініціаторами такої поспішності, що загрожує неприємними наслідками, найчастіше є не самі спортсмени, а їх тренери та спортивні функціонери.

Особливе місце серед численних факторів антуражу займають ті аспекти цієї сфери, що пов'язані з проблематикою, породженою використанням у спорті вищих досягнень, у тому числі в олімпійському спорті, різних форм допінгу – заборонених фармацевтичних та інших засобів і методів, і з боротьбою проти допінгу у спорті – явища, що не тільки повністю суперечить ідеалам і принципам олімпізму, але і супроводжується серйозними загрозами здоров'ю спортсменів.

Активну позицію Міжнародного олімпійського комітету в цьому питанні, що сформувалася в 1980-ті і наступні роки ХХ століття, коли президентом МОК був Хуан Антоніо Самаранч, широко підтримало світове спортивне співтовариство.

Однак досягнення в антидопінгової діяльності МОК в 1990-х роках виявилися набагато скромнішими порівняно з діяльністю тих, хто створював і впроваджував в олімпійський спорт допінг-речовини і методи; більш того, це негативне явище поширилося, а в деяких видах спорту набуло масовий характер.

До того ж почала проглядатися незацікавленість низки міжнародних і національних спортивних федерацій у виявленні випадків застосування допінгу – особливо тоді, коли це стосувалося видатних спортсменів. Зокрема, подібна практика призвела до величезних втрат, нанесених авторитету таких популярних видів спорту, як легка атлетика, важка атлетика та деякі інші, серіями дискваліфікації видатних спортсменів, викритих у ході допінг-контролю у застосуванні заборонених препаратів і в інших непривабливих маніпуляціях.

Недостатня ефективність діяльності Медичної комісії Міжнародного олімпійського комітету в боротьбі з допінгом в олімпійському спорті привела до створення в 1999 р. Всесвітнього антидопінгового агентства (WADA). У фінансуванні цього агентства 50% становлять кошти, які виділяє МОК, а 50% – кошти, що надають уряди країн, які підтримали створення WADA.

Однак попри всі публічні декларування ініціаторів створення Всесвітнього антидопінгового агентства воно виявилось непідвладним ні МОК, ні іншим організаціям, що входять до міжнародної олімпійської системи. При цьому найважливішим напрямом діяльності WADA стало ухвалення у 2003 р. Всесвітнього антидопінгового кодексу, а в подальшому (включаючи його версію 2015 р.) – внесення до нього ряду суттєвих змін і доповнень, що стосуються насамперед переліків заборонених речовин і методів.

Протягом усіх цих років діяльність Всесвітнього антидопінгового агентства, незважаючи на його постійно зростаючі фінансові, юридичні та кадрові можливості, багаторазово збільшені обсяги тестувань допінг-контролю (як під час змагань, так і поза ними) і жорсткі санкції до порушників, які використовують заборонені засоби і методи, на жаль, не тільки не наблизила олімпійський спорт до вирішення великого комплексу допінгових проблем, але і різко загострила ситуацію в цій сфері, зробивши її небезпечною для добробуту олімпійського руху та його авторитету.

Причини всього цього негативу вбачаються насамперед у принципово помилковій методології, покладеній WADA в основу її монополізованої діяльності, яка знайшла відображення у нехтуванні досягнень біологічної, медичної та спортивної науки, реалій сучасного спорту вищих досягнень, і будується на абсолютно науково необґрунтованих поглядах юристів WADA, її керівників і економістів, тим самим перетворивши боротьбу з допінгом на прибутковий бізнес і порушуючи при цьому права атлетів.

Принциповою помилкою стало виведення боротьби з допінгом зі сфери діяльності міжнародної олімпійської системи і передача Міжнародним олімпійським комітетом усіх прав у цій сфері приватній незалежній організації – WADA. Це обумовило всі подальші складнощі і проблеми. По-перше, WADA вирішило передати лідерство в боротьбі з допінгом з рук вчених і лікарів в руки "управлінців-професіоналів". По-друге, в основу методології боротьби з допінгом поклало не досягнення науки і передової практики, а абстрактне поняття "дух спорту". По-третє, – що стало унікальним явищем у діяльності міжнародних організацій, – нав'язало власні правові норми, не обмежені загальноприйнятими нормами в світовій практиці, а в багатьох принципових поняттях суперечливі їм, але які, за важко зрозумілою логікою, "... повинні поважатися всіма судами і судовими органами". По-четверте, нав'язало визначення поняття "допінг", що не має нічого спільного з його науковим визначенням і тлумаченням у будь-якій з енциклопедій. Запропонувало розуміти під допінгом не введення речовини або субстанції, чужих для організму або в ненормальній кількості, як це було прийнято Міжнародною комісією МОК ще в 1972 р, а порушення "антидопінгових правил", велика частина яких має надуманий характер.

По-п'яте, ввело критерії включення речовин та методів, які не мають жодних підстав, до "забороненого списку", більша частина яких не пов'язана зі спортивною результативністю, проте позбавляє спортсмена використання досягнень медичної науки з лікувальною метою.

По-шосте, нав'язало протиправну систему тестування спортсменів, яка грубим чином порушує їхні права.

Все це не могло не породити і породило численні скандали в допінговій сфері, олімпійському спорті в цілому, які проблему боротьби з допінгом не тільки не вирішили, але й погіршили.

Чинники навколишнього середовища, які втілюють культурно-історичні, освітньо-популяризаторські та виховні аспекти олімпійського спорту

Одна з груп факторів зовнішнього середовища (антуражу) у сфері сучасного олімпійського спорту тісно взаємопов'язана з його різноманітними культурно-історичними, освітньо-популяризаторськими і виховними компонентами.

Спортсменка і скрипалька з Великої Британії Ванесса Мей на трасі змагань з гірськолижного спорту (у гігантському слаломі) на XXII зимових Олімпійських іграх у Сочі (2014)

Вони обумовлені як культурною спадщиною Стародавньої Греції, її історичними цінностями й античними Олімпійськими іграми, так і наступними неодноразовими спробами відродження олімпійських ідей і традицій у XV–XIX ст. нашої ери, які завершилися відродженням Олімпійських ігор на міжнародній основі, здійсненим на установчому конгресі в 1894 р. у Парижі, де було сформовано Міжнародний олімпійський комітет і ухвалено рішення про проведення в 1896 р. у столиці Греції Афінах I Олімпіади, після чого вони проходять з чотирирічною періодичністю в різних містах і понині.

Олімпійський спорт став одним із найбільш дивовижних явищ в історії людства. Аналіз 125-річної історії сучасного олімпійського руху переконує в тому, що ідеали, які лежали в основі давньогрецьких Олімпійських ігор, вічні і привабливі для людства. Саме боротьба за ці ідеали і за їх втілення в сучасних умовах не тільки дозволила відродити Олімпійські ігри, а й зробила їх і загалом олімпійський спорт надзвичайно популярними, оскільки це універсальне за своїм характером явище охопило всі країни і стало своєрідним феноменом у життєдіяльності світового співтовариства.

У сучасному олімпійському русі різні аспекти олімпійського спорту – як власне спортивні, так і освітні й виховні – тісно переплітаються з політичними, економічними та соціально-філософськими компонентами і стали яскравим прикладом ефективної співпраці різних країн в ім'я зміцнення миру на планеті, взаєморозуміння між країнами, дружніх відносин між народами, гармонійного розвитку людей. Все це разом узятє дозволило олімпійського руху стати досить стабільним і авторитетним.

У різні періоди історії давньогрецьких Олімпійських ігор та розвитку сучасного олімпійського руху та олімпійського спорту вони гармонійно поєдну-

валися з конкурсами літератури і мистецтв, знаходили яскраве і різноманітне відображення у різноманітних творах поезії, скульптури, архітектури, живопису, музики тощо.

Ще одним актуальним і значущим фактором зовнішнього середовища олімпійського спорту є олімпійська освіта. Її різноманітним компонентам і напрямкам незмінно приділяє велику увагу Міжнародний олімпійський комітет, який співпрацює з Міжнародною олімпійською академією, надає їй всебічну допомогу та всіляко підтримує в цій діяльності національні олімпійські комітети й олімпійські академії різних країн.

У нашій країні такі комплексні завдання успішно вирішуються в багаторічній тісній співпраці Національного олімпійського комітету України, Олімпійської академії України та провідного закладу вищої освіти фізкультурно-спортивного профілю – Національного університету фізичного виховання і спорту України, де на базі кафедри історії та теорії олімпійського спорту за підтримки МОК і Міжнародної олімпійської академії вже понад 25 років функціонує центр олімпійських досліджень та олімпійської освіти, який у 2013 р. отримав міжнародний статус, а також діючі у структурі цього університету спеціалізоване видавництво “Олімпійська література”, бібліотека закладу вищої освіти і музей олімпійської слави.

Дослідження історії розвитку олімпійського руху, олімпійського спорту та Олімпійських ігор, як і вивчення сучасної проблематики цих сфер і їх популяризація ведуться не тільки з точки зору спортивних, організаційних, управлінських і інших компонентів, а і в поєднанні з різними факторами зовнішнього середовища (економічними, політичними, культурними, соціальними та іншими), що знайшло своє втілення у підготовці та виданні різноманітної літератури з цієї тематики.

Поряд із цим слід зазначити і велике виховне значення олімпійського спорту, оскільки Олімпійські ігри і все з ними пов'язане представляє великий інтерес для широких мас населення різних країн (не тільки з власне спортивно-вболівальницької позиції, але й з пізнавальної точки зору), а олімпійські чемпіони та інші видатні спортсмени слугують прикладами для наслідування, особливо для дітей та молоді.

Враховуючи все це, Міжнародний олімпійський комітет і національні олімпійські комітети різних країн повсякденно ведуть активну діяльність, спря-

мовану на підвищення ролі спортсменів не тільки в олімпійському русі та олімпійському спорті, а й у суспільному житті.

Зокрема, в нашій країні Національним олімпійським комітетом України реалізується стратегія діяльності з популяризації праці спортсменів-олімпійців та підвищення ефективності їх участі в соціальному житті суспільства.

Серед популяризаційно-виховних масових заходів, що організовуються та проводяться Національним олімпійським комітетом України, – такі, як “Олімпійський тиждень”, “Олімпійський урок”, “Олімпійський день бігу”, “Олімпійське лелеченя” та ін., а також тематичні фотовиставки, визначення кращих атлетів – героїв спортивного року тощо. Так, до програми заходів “Олімпійський урок” включаються зустрічі дітей та молоді з уславленими ветеранами спорту вищих досягнень та з провідними діючими спортсменами-олімпійцями України, презентації різних видів спорту – зазвичай на спортивних майданчиках за участі всіх бажаючих і під керівництвом відомих атлетів і тренерів, а також спортивні конкурси, вікторини, естафети тощо.

У проведеній в урочистій обстановці акції “Герої спортивного року”, яку НОК України організовує і щорічно проводить спільно з українською Академією Спорту та іншими громадськими організаціями країни та її державними структурами, лауреатів визначають у таких номінаціях, як “Кращий спортсмен року”, “Найкраща спортсменка року”, “Кращий тренер року”, “Найкраща команда року”, “Кращий спортивний організатор року”, “Олімпійська надія України”, “Сенсація року” та ін.

Взаємовідносини спортсменів, задіяних в олімпійському спорті, з різними компонентами зовнішнього середовища

Антуражна комісія Міжнародного олімпійського комітету серед різних аспектів її діяльності розглядає питання, що стосується відносин спортсменів з тренерами, менеджерами, спонсорами, агентами та іншими зацікавленими особами і структурами, тобто взаємодії атлета з його оточенням, від правильного побудови якої залежить успішність тренувальної та змагальної діяльності.

Представники антуражу повинні мати належні знання і кваліфікацію, необхідні для того, щоб працювати в своїй галузі, при цьому володіючи відпо-

відними дипломами, ліцензіями або сертифікатами, і завжди діяти в інтересах спортсмена.

Представники антуражу зобов'язані поважати етичні принципи, в тому числі ті, які містяться в Олімпійській хартії, в Кодексі етики Міжнародного олімпійського комітету і у Всесвітньому антидопінговому кодексі, діяти сумлінно і дотримуючись високого рівня безпеки, не допускати виникнення конфлікту інтересів, приймати належні рішучі заходи протидії щодо будь-яких форм хабарництва, обману або корупції у спорті, відкидати використання спортсменами будь-яких форм допінгу, утримуватися від будь-яких форм переслідування і зловживань, у тому числі від ставок на старті спортсменів.

Представники антуражу повинні поважати конфіденційність щодо атлетів, зокрема те, що стосується змісту контрактів, особистої і будь-якої іншої внутрішньої неpubлічної інформації, отриманої в оточенні спортсмена, і в рамках правил спортивної організації.

Важливо, щоб взаємодія антуражу зі спортсменом було чітко і прозоро регламентованою у відповідному договорі. А спортивні організації зобов'язані інформувати спортсменів про їх права та обов'язки, у тому числі про правові аспекти у разі вирішення будь-яких спорів.

Антураж завжди повинен діяти з належною ретельністю в інтересах спортсмена, причому короткострокові інтереси не повинні превалювати над інтересами забезпечення збалансованої та успішної спортивної кар'єри атлета і його довгостроковим партнерством з оточенням.

Договірні відносини зі спортсменами мають бути засновані на збалансованих умовах, включаючи фінансові умови і страхування професійної відповідальності.

Представники різних структур антуражу повинні поважати моральні, фізичні і психологічні якості спортсмена, а також поважати і дотримуватися норм і правил виду спорту – і заохочувати спортсмена вести себе відповідним чином. Крім того, антураж повинен тримати спортсмена в курсі всіх домовленостей стосовно нього.

Будь-які порушення членом антуражу встановлених правил обов'язково повинні призводити до застосування санкцій з боку компетентних спортивних організацій, які визначають умови дисциплінарних процедур і накладають санкції.

У той же час і самі спортсмени зобов'язані діяти відповідально, обачно вибираючи членів антуражу і дотримуючись всіх умов контракту і домовленостей.

Ключову роль у складній системі оточення, в основі якої знаходиться спортсмен, відіграє його тренер і якість стосунків між спортсменом і тре-

На всіх етапах вікового розвитку людини, починаючи з дитячого, вагому роль відіграє фігура тренера

нером, що вирішально впливає на задоволеність спортсмена, його мотивацію та результативність. При цьому, враховуючи центральне місце тренера у кар'єрі спортсмена, саме тренер повинен оптимально виконувати функції вчителя, наставника і порадирика, бути новатором, лідером і захисником здоров'я спортсмена.

Враховуючи всі ці фактори, НОК України, починаючи з листопада 2005 р., щомісяця вшановує не лише найкращого спортсмена країни, який продемонстрував протягом місяця найвище досягнення в міжнародних змаганнях з олімпійських видів спорту, а й визначає найкращого тренера місяця, тим самим підкреслюючи його вагому роль в успіху спортсмена.

Слід приділяти належну увагу і взаєминам між спортсменами та їх агентами.

Агент є особою, найнятою для обговорення та організації комерційних операцій, обов'язків атлета і для участі в заходах від його імені. При цьому агент покликаний надавати спортсмену послуги – або шляхом офіційного працевлаштування, або за контрактом. За свої послуги агент отримує обумовлений відсоток від доходів атлета або ж від вартості договірних операцій. Нині у світі спорту працюють багато агентств і агентів, і знайти їх не складно. Але набагато важче знайти такого агента, який одночасно є компетентним і заслуговує на довіру.

Складність полягає і в тому, що коли спортсмен стає успішним, він нерідко виявляє, що виконання різних зобов'язань і поєднання різних завдань може стати для нього непростю проблемою. Зокрема, спортсмену доводиться мати справу зі спонсорами, з комерційними партнерами, із засобами масової інформації, а також займатися виконанням безлічі завдань (у тому числі адміністративного характеру), які впливають з цих відносин. Тому кваліфікований агент повинен бути в змозі допомогти спортсмену успішно впора-

тися з цим колом питань, взявши на себе відповідальність за вирішення багатьох адміністративних завдань, за стосунки зі спонсорами, комерційними партнерами та деякими іншими особами та структурами від імені спортсмена, звільняючи його час для того, щоб він міг максимально зосередитися на тренувальній та змагальній діяльності. Агент зазвичай допомагає спортсмену в пошуках спонсорів і комерційних партнерів, у взаємовідносинах із засобами масової інформації, а також в обміні необхідною інформацією з іншими професіоналами сфери спорту, і гарантує атлету, що той завжди буде в курсі поточних тенденцій, норм і правил, які можуть вплинути на спортсмена.

У тому, що стосується професійної етики, агент зобов'язаний діяти не тільки кваліфіковано, але і сумлінно. При цьому він повинен дотримуватися ряду обов'язкових для його діяльності правил, у тому числі: уникати конфлікту інтересів і, зокрема, не представляти дві сторони відносин одночасно; утримуватися від підтримки або участі в будь-яких проявах недобросовісної конкуренції, букмекерської діяльності (або в сприянні участі атлета, якого він представляє, у такій діяльності) і в будь-яких агресивних проявах, а також повинен протистояти будь-яким формам хабарництва, шахрайства й корупції у спорті.

Агент повинен зберігати конфіденційність інформації, включаючи зміст контракту і будь-яку особисту інформацію спортсмена.

Агент зобов'язаний консультувати атлета щодо пропозицій про працевлаштування, інформувати

Елітний тренер з плавання Білл Світенхем у різні роки тренував національні збірні команди Австралії, Великої Британії, Гонконгу, Аргентини; в його активі – підготовка 27 медалістів Олімпійських ігор і чемпіонатів світу

атлета про його обов'язки і про умови, які впливають з цієї пропозиції у разі її прийняття і підписання контракту, а також повинен завчасно і повністю інформувати атлета про всі угоди і домовленості, які укладаються від його імені.

У сучасних умовах спорту вищих досягнень, у тому числі олімпійського спорту, атлету необхідно добре розбиратися в різних фінансових аспектах, у тому числі в питаннях формування свого бюджету, оподаткування і т. д. Це допомагає, знаючи всі компоненти майбутніх витрат, зняти стрес, обумовлений тиском, пов'язаним із проблемами фінансування, і максимально зосередитися на досягненні спортивних цілей. Спортсмену завжди краще планувати всі фінансові аспекти наперед, а також знати, як можна буде управляти своїми фінансами, наприклад, у разі укладення тієї чи іншої угоди зі спонсором, у разі травми або інших непередбачених обставин.

Оскільки спортивна кар'єра професійного спортсмена має ту чи іншу тривалість, атлету важливо розуміти, що і після завершення спортивної кар'єри життя триває, а тому необхідно заздалегідь планувати своє майбутнє (навчання, бізнес тощо) і вибрати (з відповідними консультаціями компетентних фахівців) найбільш оптимальний варіант.

Для професійних спортсменів важливу роль відіграють і питання страхування, обумовлені специфікою спорту, пов'язаною з небезпекою одержання травм і професійних захворювань. При цьому атлет повинен знати особливості різних форм страхування, у тому числі державного страхування, особистого страхування та страхування від організаторів тих чи інших спортивних змагань (наприклад, від оргкомітетів Олімпійських ігор). Спортсмену необхідно звертати увагу на досвід роботи страхової компанії, її платоспроможність і репутацію на ринку, а вибравши компанію, добре продумати, яка з програм страхування підійде йому, найкращим чином відповідатиме його цілям.

Ще під час спортивної кар'єри атлет повинен приділяти велику увагу отриманню якісної освіти як одного з найважливіших компонентів планування подальшого життя після завершення спортивної кар'єри, а також оптимального вибору майбутньої професії, пошуку адекватної роботи та соціальної інтеграції в післяспортивне життя.

Мова йде про різні форми підтримки спортсменів високого класу для здобуття ними повноцінної освіти та професійного навчання. У післяспортивному житті спортсмена важливим моментом є зовнішнє середовище, що оточує його протягом спортивної кар'єри. При цьому велике значення для успішності після спортивної кар'єри має розвиток в атлета життєвих навичок, що полегшують його подальший перехід до нових, незвичних умов життя і трудової діяльності.

Як вже розповідалося в попередньому розділі ("Спортсмен в олімпійському спорті"), фахівці відзначають наявність великої кількості різноманітних небезпечних факторів для атлета, що впливають на нього не тільки у сфері спорту, а і поза нею (незадоволеність житлово-побутовими умовами, фінансовим забезпеченням, невдалими стосунками в сім'ї або зі спортивним керівництвом та ін.).

Права та інтереси атлетів нерідко нехтують, коли організатори Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор на догоду телевізійним компаніям, які купують права на трансляцію олімпійських змагань, переносять їх на ранкові години, зручні для телебачення, але незручні для спортсменів (так було, наприклад, на Іграх XXIV Олімпіади 1988 р. у Сеулі, на Іграх XXIX Олімпіади 2008 р. у Пекіні і т. д.).

Відомих спортсменів у різних країнах нерідко залучають у різні політичні кампанії, рекламні та інші комерційні акції, що, однак, не компенсує відсутності необхідної повноцінної соціальної адаптації атлетів після припинення ними виступів у спортивних змаганнях.

Беручи до уваги всі ці аспекти, в ряді документів Міжнародного олімпійського комітету, а також Європейської спортивної хартії урядам держав у співпраці зі спортивними організаціями рекомендується розробляти і реалізовувати різні способи прямої або непрямої підтримки спортсменів і спортсменок, які виявили виняткові спортивні якості, з метою створення можливостей для повного розкриття такими атлетами їх спортивних або людських здібностей.

Одним із важливих напрямків практичної реалізації такої підтримки спортсменів є використання різних видів їх стимулювання з боку держави.

В Україні таке стимулювання спортсменів і тренерів, задіяних у сфері олімпійського спорту, забезпечується у двох формах – матеріального і морального заохочення. Матеріальне заохочення здійснюється державою здебільшого в грошовій формі (заробітна плата, державні стипендії, премії та ін., а також пенсії за вислугу років і за особливі заслуги перед Україною). Серед форм морального заохочення – присвоєння спортивних та інших почесних звань, нагородження орденами, медалями тощо.

У нашій країні як на рівні держави, регіональних і місцевих органів влади, так і зусиллями Національного олімпійського комітету України та інших громадських організацій – вирішуються проблеми соціального захисту діючих спортсменів та їх тренерів, що працюють в олімпійському спорті, і ветеранів – колишніх спортсменів і колишніх тренерів, які перебувають на пенсії. Хоча далеко не всі проблеми в цій сфері вирішено – і в цьому напрямку ще чимало належить зробити.

Розділ 50

Мультикультуралізм в олімпійському спорті

Олімпійські ігри та олімпійський рух органічно пов'язані з мультикультуралізмом, під яким розуміють явища і процеси, що забезпечують повагу до культурного розмаїття, прав расових, етнічних і культурних груп, прав і свобод кожної людини щодо самоідентифікації та саморозвитку. Природно, що інтенсивне міжнародне співробітництво, обумовлене участю величезної кількості спортсменів у безлічі спортивних змагань, які проводяться в різних регіонах і країнах світу, є сприятливим середовищем для вивчення і сприйняття політики мультикультуралізму, тісно пов'язаної з толерантністю, плюралізмом, повагою прав расових, етнічних і релігійних груп, їх досягненнями в різних сферах суспільного життя (Булатова, Бубка, 2012; Бубка, 2013; Todt, 2014). Тому виховання спортсменів у дусі мультикультуралізму забезпечує позитивний фон для цивілізованого спілкування між людьми, створюючи сприятливе психоемоційне середовище в тренувальній і змагальній діяльності (Яковлева, 2013; Булатова, 2018).

Надання рівних прав та можливостей спортсменам, які беруть участь у змаганнях, є невід'ємною специфікою спорту, яка визначається умо-

Олімпійський символ, намальований П'єром де Кубертеном, символізує єднання спортсменів п'яти континентів

вами і правилами змагань і ніяк не пов'язана з расовими, етнічними, релігійними, культурними та іншими особливостями учасників. Це створює середовище, в якому у спортсменів не можуть не формуватися такі якості, як повага до прав представників різних груп, об'єктивне сприйняття їх досягнень, терпимість до культурного розмаїття тощо. Тому, природно, і без спеціальної мультикультурної освіти і виховання в сучасному спорті певною мірою вирішуються його завдання. Однак це не означає, що не потрібно включати в систему олімпійської освіти її мультикультурну складову, змістом якої має стати вивчення культури власного народу і формування почуття національної самосвідомості, отримання уявлень про розмаїття культур світу, виховання поваги до культурних відмінностей, створення умов для формування і розвитку умінь і навичок взаємодії представників різних культур, виховання в дусі поваги, гуманного спілкування, толерантності.

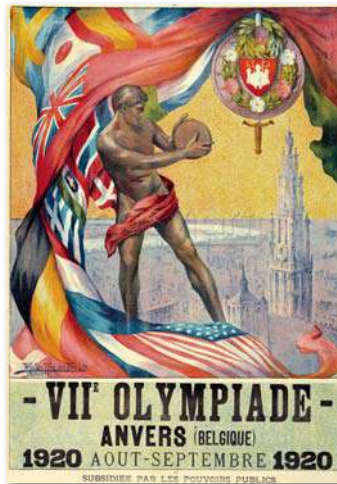
У зв'язку з цим актуальною є узагальнена характеристика мультикультуралізму, його можливостей, протиріч і проблем, програм розвитку, аналіз взає-

Прапори країн-учасниць Ігор Олімпіад

На офіційному плакаті Ігор VI Олімпіади 1912 р. у Стокгольмі зображено атлета, над яким майорять прапори країн-учасниць олімпійського свята

На офіційному плакаті Ігор VII Олімпіади 1920 р. в Антверпені зображений грецький дискобол на фоні прапорів країн-учасниць Ігор

модії мультикультуралізму й олімпізму, можливостей учасників міжнародної олімпійської системи в досягненні цілей, пов'язаних із реалізацією політики, спрямованої на збереження і розвиток культурних відмінностей.

Мультикультуралізм: види, особливості, протиріччя

Термін “мультикультуралізм” з’явився наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр., коли в низці країн (Канаді, США, Швеції, Австралії та ін.) відбулося усвідомлення безперспективності політики асиміляції іммігрантів і дискримінації етнічних меншин у надії сформувати монокультурну націю. Стала розвиватися політика багатокультурності, спрямована на досягнення рівності в правах і свободах меншин, інтереси яких придушувалися національною більшістю. Мультикультуралізм перетворився на процес взаємного збагачення культур шляхом розвитку взаєморозуміння, взаємоповаги й толерантності і врешті-решт став потужним інструментом культурного єднання людей не на основі спільної культурної групи, а, навпаки, на основі поваги і терпимості до запитів громадян різних мовних і культурних груп. Така політика привела до певних успіхів: значно зменшилася міжетнічна напруженість, з’явилися можливості формування національної

єдності на основі взаємодії і взаємотерпимості різних груп населення.

Проблема мультикультуралізму в сучасному світі загострюється в зв’язку з процесами глобалізації, орієнтованими на розвиток світу як цілісної економічної, екологічної, соціокультурної і політичної суперсистеми, інтернаціоналізацію всіх сторін життя країн і народів.

Глобальні економічні та політичні процеси, що наявні у сучасному світовому співтоваристві, інтенсивне збільшення чисельності населення і неконтрольована його міграція, поляризація між багатими і бідними в різних регіонах світу і в окремих країнах, культурні, етнічні та конфесійні протиріччя, гендерна нерівність лежать в основі постійних конфліктів, протистояння і нестабільності життя світового співтовариства. Протидія цим процесам і явищам значно залежить від становища в кожній країні, її зацікавленості та узгодженості дій в розвитку глобальних процесів за

допомогою стратегії, здатної сприяти розв’язанню проблем і усуненню протиріч, в основу якої може бути покладено мультикультуралізм як методологічний підхід і практичну діяльність.

Процес глобалізації, що почався зі становлення єдиного економічного простору, поступово охопив усі сторони життя світової спільноти, враховуючи культурні та ціннісні підвалини його представників, культурну ідентичність кожної людини. У зв’язку з цим виникла складна проблема, пов’язана з розвитком і взаємодією багатокультурних орієнтирів і цінностей, від вирішення якої залежать як динамічність і стабільність глобального світу, так і стійкість розвитку його численних складових з їхніми непростими взаємозв’язком і взаємозалежністю (Шульгина, 2011).

Таким чином, у мультикультуралізмі може бути виділено два відносно самостійних напрями – зовнішній і внутрішній. Зовнішній пов’язаний із поглибленням на міжнародному рівні міжконфесійного та міжкультурного діалогу, заохоченням взаєморозуміння, взаємоповаги, терпимості. Останніми роками роботу в цьому напрямі активно стимулюють Організація Об’єднаних Націй, ЮНЕСКО, низка неурядових і міжурядових організацій, які розробили і реалізують план Міжнародного десятиліття зближення культур (2013–2022). Внутрішній напрям проявляється у внутрішній політиці кожної з країн, орієнтованих на створення суспільства, в якому конфлікти на підставі іншоетнічності або іншокультурності відсутні або зведені до мінімуму.

Щодо будь-якого з цих напрямів олімпійський спорт з його цінностями, організаційними осно-

Церемонія закриття Ігор XXX Олімпіади, що проходили в Лондоні у 2012 р.

вами, принципами, критеріями, постійним та інтенсивним спілкуванням є перспективною ареною для реалізації політики цивілізованого і збалансованого мультикультуралізму, її прояву як у внутрішньому житті країни, так і в міжнародних відносинах (Бубка, 2013; De la Cueva, 2014).

Сама філософія олімпізму, політика Міжнародного олімпійського комітету, міжнародних спортивних федерацій, Міжнародної олімпійської академії, низки національних олімпійських комітетів і академій, центрів олімпійської освіти, багатьох навчальних закладів орієнтована на мультикультурні цінності (Бубка, 2013; Столяров, 2017). Більше того, орієнтація на подібні цінності розглядається як гарантія збалансованого розвитку олімпійського спорту, стабільності олімпійського руху в цілому. Нехтування значимими цінностями, яке періодично виникає з політичних, економічних або інших причин як у самій міжнародній олімпійській системі, так і в зовнішньому щодо олімпійського спорту середовищі, відразу ж призводить до дестабілізації системи, розвитку негативних процесів і явищ (Платонов, 2015).

Попри всю важливість політики мультикультуралізму для забезпечення соціальної справедливості та гармонізації стосунків між різними групами суспільства все ж існує небезпека однобічного розвитку цього явища. У сучасному світі інтенсивно зростають вимоги різних, частіше маргіналізованих, груп визнати їх ідентичність, надати права і свободи. Ці вимоги нерідко є досить різними, аж до взаємовиключення. Підтримка меншин та спільнот особливого соціокультурного статусу і поведінкових установок є неоднозначною.

У політиці принципово важливо знайти баланс між обов'язковим для будь-якої спільноти і властивим кожній з них. Відсутність такого балансу призводить до конфліктів і суперечностей, руйнівно позначається на суспільному середовищі, підриваючи його монолітність і соціальну єдність. Щодо цього небезпечною є політика як представників ліволіберального і ліворадикального кшталту, орієнтована на використання багатокультурності як засобу отримання особливих привілеїв і ресурсів, що врешті-решт призводить до етнонаціоналістичних настроїв, так і представників комунітаристського напрямку лібералізму, який передбачає придушення індивідуальної свободи й автономії під девізом захисту суспільства як базового елементу культури і забезпе-

чення її розмаїття. Вихід з цього становища фахівці вбачають в основах оновленої форми лібералізму – неолібералізму, що орієнтується на забезпечення рівності, справедливості, самоідентифікації і само-реалізації в єдності з поглядами суспільства і політикою державних органів (Давыдов, 2016).

Таким чином, делікатним і складним є питання реалізації політики мультикультуралізму щодо забезпечення визнання групової ідентичності, самоідентифікації людей, розвитку в них почуття власної гідності й гордості без перебільшення і створення передумов невдоволення з боку інших груп.

Особливо гостро постало питання використання мультикультуралізму в цілях досягнення єдності та стабільності суспільства в країнах, у яких є групи населення, що увійшли до складу держав

Церемонія закриття Ігор XXX Олімпіади, що проходили в Лондоні у 2012 р.

Команда України на параді під час церемонії відкриття Європейських ігор (Баку, 2015)

Український борець Жан Беленюк, срібний призер Ігор XXXI Олімпіади (2016), чемпіон Європейських ігор (2019)

Збірна США на параді під час церемонії відкриття XXII зимових Олімпійських ігор 2014 р. у Сочі

Збірна Фінляндії на церемонії відкриття XXIII зимових Олімпійських ігор 2018 р. у Пхьончхані

не в результаті їх вільного вибору, а через політичні процеси. У цих випадках відсутність розуміння проблеми толерантності та поваги може сприяти виникненню соціальних конфліктів, що призводять до руйнівних наслідків.

Екіпування збірної Канади на Іграх Олімпіад містить багато національних символів

Спортсмени, які мають багаторічний та інтенсивний досвід міжнародного спілкування в сфері сучасного спорту і володіють знаннями розвитку збалансованого мультикультуралізму в Канаді, Австралії, Швеції, Фінляндії, США та інших країнах, що перейняли ідеалами і цінностями філософії олімпізму, можуть сприяти розвитку багатокультурності у цивілізованому і демократичному руслі.

Нерозуміння необхідності реалізації збалансованої політики мультикультуралізму неминуче призводить до багатосторонніх негативних наслідків, які можуть затягуватися на багато десятиліть, руйнуючи самі підвалини розвитку суспільства в позитивному руслі. Щоб переконатися в цьому, досить звернутися до досвіду Канади та США, тобто країн, населення яких переважно складається з переселенців. Здавалося б, вони мали відносно легко трансформуватися в монокультурну групу. Однак життя показало, що досягнення цієї мети виявилось нереальним. Що ж говорити про ті країни, в яких мультикультуральність була історично закладена і формувалася багатьма поколіннями людей.

Американський мультикультуралізм та спорт вищих досягнень

Для формування об'єктивних уявлень про мультикультуралізм і демонстрацію можливостей спорту для вирішення його проблем важливим є досвід, накопичений США. Спочатку населення країни формувалося з індіанського корінного населення, колоністів-переселенців і вивезених з Африки темношкірих рабів. Пізніше відбулася масова міграція з країн Європи, Азії, Латинської Америки. Цілоком природно, що в цих умовах виникала необхідність у визначенні політики щодо різних груп населення, які іммігрували в країну. Спочатку в її основу було покладено принцип "плавильного котла", основу якого становила примусова асиміляція, яка мала привести до загальної американізації населення, об'єднання його в однорідну групу.

Однак результатів це не дало, тому що асиміляція охопила лише різні групи європейських іммігрантів. Решта ж груп з цього процесу практично були виключені, перетворені на людей другого сорту, зазнавали різного роду дискримінації, аж до ізоляції та винищення. За расовим та етнічним принципом зазнавали дискримінації й спортсмени, в тому числі й видатні. Особливо страждали темношкірі спортсмени, які хотіли проявити себе в традиційно популярних професійних видах спорту. Наприклад, перші афроамериканці в професійних бейсбольних клубах з'явилися лише в 1960-х роках (Платонов, 2010). Це призвело до гострого протистояння білого і кольорового населення, до чис-

ленних конфліктів, які погрожували перерости в соціальний вибух. Для запобігання цьому в 1964 р. президент США Ліндон Джонсон був змушений підписати закон про громадянські права, що виключав будь-які форми дискримінації за расовою, релігійною, статевою та етнічною належністю і орієнтував суспільство на розвиток багатонаціональності та багатокультурності як засобу об'єднання і розвитку нації, створення атмосфери взаємоповаги, співпраці, спільності цілей та інтересів без порушення принципу саморозвитку і самоідентифікації.

Успішність цього процесу багато в чому забезпечувалася розвитком спорту вищих досягнень, особливо популярних професійних видів спорту (насамперед бейсболу, американського футболу та баскетболу), а також низки видів олімпійського спорту. Відтоді американський спорт дав світові сотні імен видатних темношкірих атлетів, які добилися дивовижних результатів у бейсболі, американському футболі, баскетболі, боксі, легкій атлетиці, гольфі, спортивній гімнастиці, тенісі та в інших престижних і популярних видах спорту. Ці спортсмени здобули виняткову популярність і визнання у широких верств населення, особливо у молоді. Вони не сходили з екранів телевізорів, стали замогутніми, а в багатьох випадках і дуже багатими людьми. А добилися цього, долаючи великі труднощі, часто будучи вихідцями з найбідніших верств населення. Національними героями стали багато видатних американських боксерів, які виграли золоті медалі на Іграх Олімпіад, а потім зробили блискучу кар'єру в професійному боксі. У цьому списку Мохаммед Алі, Джозеф Фрейзер, Джордж Формен, Леон Спінкс, Евандер Холіфілд, Кріс Берд, Рей Леонадро тощо.

Такий самий яскравий слід в історії світового спорту залишили темношкірі спортсменки і спортсмени, які виступали на олімпійській і світовій аре-

Афроамериканець Кассіус Клей став чемпіоном Ігор XVII Олімпіади (Рим, 1960) з боксу у напівважкій вазі (до 81 кг)

Американець Джо Фрейзер став чемпіоном Ігор XVIII Олімпіади (Токіо, 1964) з боксу у важкій вазі (понад 81 кг)

Зірки американського боксу Джордж Формен (1), Евандер Холіфілд (2) і Рей Леонард (3) починали свою кар'єру на олімпійському рингу, були призерами й переможцями олімпійських турнірів

нах у легкій атлетиці: чемпіон Ігор XIX Олімпіади Роберт Бімон, який у 1968 р. встановив унікальний світовий рекорд у стрибках у довжину (8 м 90 см); володар дев'яти золотих олімпійських медалей і восьми титулів чемпіона світу спринтер і стрибун у довжину Карлтон Льюїс; триразова олімпійська чемпіонка Вілма Рудольф; володар чотирьох золотих олімпійських медалей і восьми золотих медалей на чемпіонатах світу в бігу Майкл Джонсон і багато інших видатних спортсменів.

Всесвітня слава американського баскетболу багато в чому забезпечена унікальною майстерністю десятків талановитих темношкірих атлетів, серед яких такі зірки, як Вілт Чемберлен, Карім Абдул-Джаббар, Нейт Арчібальд, Ларрі Берд, Ірвін Джонсон, Майкл Джордан, Чарльз Барклі, Кевін Джонсон, Шакіл О'Ніл.

Ці спортсмени своїм прикладом вселили впевненість у представників свого етносу, зміцнили його самосвідомість і самоідентифікацію, почуття національної гордості і солідарності, сприяли появі такого поняття, як "афроамериканці", що поступово витісняє зневажливе "чорношкіри".

Досвід і досягнення темношкірих спортсменів у спорті вищих досягнень активно й успішно стали використовувати представники азіатського, латиноамериканського населення, а також корінного індіанського.

Усе це не могло не змінити поглядів і поведінки білошкірого населення США, що становить більшу частину країни, і змусило його визнати необхідність цивілізованого мультикультуралізму, розвитку різних культур та їх об'єднання в єдину націю на основі взаємоповаги, толерантності та співпраці.

На Іграх XIX Олімпіади 1968 р. у Мехіко Роберт Бімон (США) здійснив стрибок у довжину в "третьє тисячоліття", показавши результат 8,90 м, і став олімпійським чемпіоном

Карлтон Льюїс (США) – дев'ятиразовий олімпійський чемпіон у спринтерському бігу і стрибках у довжину

Американська легкоатлетка Вілма Рудольф на Іграх XVIII Олімпіади 1960 р. завоювала три золоті олімпійські медалі у спринтерському бігу на 100 і 200 м і в естафеті 4 x 100 м

Команда США – переможець олімпійського турніру 1952 р. (Гельсінкі)

Американські баскетболісти здобули перемогу на Іграх XXXI Олімпіади (Ріо-де-Жанейро, 2016)

Сталося це незважаючи на багаторічну практику висвітлення в США спортивних подій у засобах масової інформації з відверто расистським присмаком, що обумовлено переважною присутністю в ЗМІ білошкірих спортивних редакторів (90%), глядачів (84%), репортерів (86%) (Larshick, 2012). Тенденційність має місце щодо афроамериканців, латиноамериканців, азіатів, індіанців, які становлять майже четверту частину населення США. Зазначається, що темношкірі спортсмени досягають вищих результатів за рахунок природних фізичних здібностей, прагнення уникнути злиднів, коли білошкірі спортсмени відрізняються когнітивними здібностями, стратегічним мисленням. Темношкірих атлетів представляють як схильних до агресії і жорсткості, споживання наркотиків і участі в бійках і безладах. Замовчування і применшення досягнень відчують на собі також багато атлетів латиноамериканського й азіатського походження.

Американський досвід мультикультуралізму на основі використання потенціалу спорту вищих досягнень є актуальним і для багатьох країн, у яких

різні етнічні групи опинилися в складі держав поза їхнім волевиявленням, через зовнішні причини. Зокрема, з проблемою мультикультуралізму зіткнулися і країни, розташовані на території колишнього СРСР. І тут американський досвід, що проявився у полишенні принципу “плавильного котла”, послугоування розумним мультикультуралізмом, може знайти належне застосування, в тому числі й на матеріалі олімпійського спорту, що яскраво демонструє взаєморозуміння, повагу, співпрацю і толерантність представників різних етнічних груп.

Мультикультуралізм в олімпійському спорті

Аналіз історії олімпійського спорту України, починаючи з виходу її спортсменів на олімпійську арену в складі збірної команди СРСР у 1952 р., відображає, з одного боку, надзвичайно гостру конкуренцію всередині групи спортсменів за право опинитися в складах збірних команд з численних видів спорту, а з іншого – безкомпромісну боротьбу в змаганнях і активну співпрацю, взаємоповагу, взаємодопомогу, безконфліктність, гендерну рівність. І це відбувається в сфері, що відрізняється найгострішою конкуренцією, найжорстокішим відбором, наявністю серйозних моральних і матеріальних стимулів. Видатних досягнень,

Трибуни на церемонії закриття Ігор Олімпіади набули вигляду прапорів країн-учасниць

широкого визнання всередині країни і в світовому співтоваристві добилися чоловіки і жінки, представники різних соціальних верств і різних регіонів країни. Серед зірок українського спорту – українці, росіяни, євреї, естонці, литовці, представники народів Кавказу і Півночі Росії. І ніколи ні на гендерному, ні на національному, ні на соціальному, ні на релігійному ґрунті у них не виникало ні конфліктів, ні протиріч. І це за величезної масовості явища, що охоплювало в різні роки до одного мільйона чоловік, і за тієї кількості спортсменів, які удостоїлися нагород на Олімпійських іграх і чемпіонатах світу, – понад 1000 осіб.

Аналогічною є ситуація на світовій спортивній арені, в якій поєднується атмосфера співпраці і взаємоповаги з духом гострого суперництва в боротьбі за перемогу. Це не означає, що в історії олімпійського спорту між групами спортсменів з різних країн не виникали гострі конфлікти, які доходили до активної ворожості. На підставі цього деякі фахівці розглядають спорт як “двосторонній меч”, який “...може сприяти або миру і стабільності, або сегрегації і конфліктам залежно від умов” (Lygas, 2014). Однак, якщо об’єктивно проаналізувати негативні події, пов’язані зі спортом, то неважко переконатися в тому, що вони були не природним відображенням стану спортивного середовища, а наслідком втручання в олімпійський спорт політики, яка руйнує спортивне співтовариство або використовує спортсменів для досягнення далеких від спорту цілей. Так, наприклад, сталося під час проведення в гітлерівській Німеччині Ігор XI Олімпіади 1936 р., на яких ідеологи націонал-соціалізму намагалися на матеріалі олімпійського спорту продемонструвати перевагу арійської раси над рештою, перш за все

Дружбу німецького легкоатлета Луца Лонга з афроамериканцем Джессі Оуенсом не схвалювало керівництво Німеччини, однак це не вплинуло на їхні теплі дружні стосунки (Берлін, 1936)

негроїдною та семітською, посяти ворожнечу між їх представниками. На Іграх XVI Олімпіади 1956 р. у Мельбурні мали місце найгостріші конфлікти між спортсменами СРСР і Угорщини, ініційовані угорськими спортсменами внаслідок придушення радянськими військами угорського повстання. Бойкоти Олімпійських ігор і численні конфліктні ситуації виникали з вини лідерів США і СРСР, які організували зустрічні бойкоти Ігор XXII Олімпіади 1980 р. у Москві та Ігор XXIII Олімпіади 1984 р. у Лос-Анджелесі. З такими самими проблемами, ініційованими політичними діячами і заангажованими представниками міжнародної олімпійської системи і засобів масової інформації, довелося зіткнутися в зв’язку з XXII зимовими Олімпійськими іграми 2014 р. у Сочі, Іграми XXXI Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро і XXIII зимовими Олімпійськими іграми 2018 р. у Пхьончхані. Однак, як свідчить істо-

Команда Об’єднаних Арабських Еміратів на церемонії відкриття Олімпійських Ігор

Жіноча збірна Ірану на Олімпійських іграх

рія, спортивне середовище, на відміну від політичного, відрізняється дивовижною саморегуляцією і швидко усуває наслідки негативного втручання в дусі реалізації цивілізованих проявів мультикультуралізму.

Цілком природно, що вивчення цього досвіду і його використання в політичному, економічному й соціальному житті світового співтовариства і кожної країни з метою розвитку взаєморозуміння і шанобливої співпраці в міжнародному житті, консолідації населення з одночасним визнанням прав і свобод різних груп окремого суспільства безперечно актуальне і не може не стати важливою частиною системи олімпійської освіти.

Зрозуміло, що спорт у напрямку розвитку мультикультуралізму є однією з численних сфер, у яких демонструється необхідність урахування прав та інтересів різних груп населення, зокрема етнічних і расових. Перебільшувати його роль, звичайно,

не слід. Однак і не помічати її, враховуючи надзвичайну популярність спорту, його привабливість для засобів масової інформації, перш за все для телебачення з його величезною глядацькою аудиторією, не слід також (Evangelos, Smaragda, 2014).

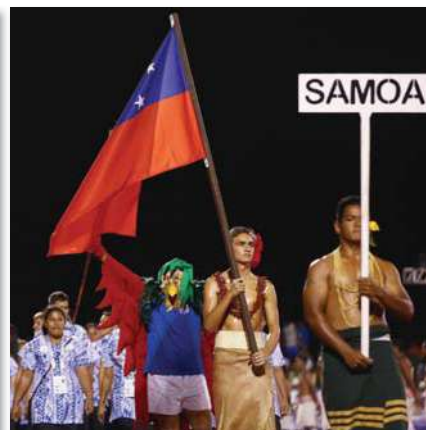
Воістину дивними є можливості спорту щодо розвитку і популяризації малих країн, багато з яких перебували під колоніальним пануванням, були географічно віддаленими від цивілізованої частини світу (Fioranzi, Flogio, 2014). Саме спорт порівняно з іншими видами діяльності найбільшою мірою сприяв популяризації цих країн, самоідентифікації і розвитку почуття національної гордості їх населення. Так сталося з невеликою острівною державою Ямайка, що звільнилася від колоніальної залежності від Великої Британії в 1962 р. завдяки досягненням багатьох видатних бігунів-спринтерів на чолі з Усейном Болтом. Бігуни на марафонську і стаєрські дистанції з Ефіопії та Кенії, які останніми

Африканські спортсмени на параді під час церемонії відкриття Ігор XXXI Олімпіади (2016)

Збірна Туркменістану в національному одязі на параді під час церемонії відкриття Ігор XXXI Олімпіади у 2016 р.

Команда Самоа в національному одязі на параді під час церемонії відкриття Ігор XXXI Олімпіади у 2016 р.

Збірна Камеруну в національному одязі на параді під час церемонії відкриття Ігор XXXI Олімпіади (2016)

Команда Індонезії в національному одязі на параді під час церемонії відкриття Ігор XXXI Олімпіади у 2016 р.

Команда Джибуті на параді під час церемонії відкриття Олімпійських Ігор у Ріо-де-Жанейро, 2016 р.

Жасмін Хассан Фарах із Джибуті – учасниця Ігор XXXI Олімпіади у Лондоні, 2012 р.

десятиліттями завоювали безліч нагород на Іграх Олімпіад, чемпіонатах світу та інших найбільших змаганнях, принесли славу своїм країнам, змусили фахівців усього світу вивчати їхній досвід і досягнення. Маленька африканська країна Джибуті з населенням трохи більше 800 тис. чоловік своєю популярністю також багато в чому зобов'язана спортсменам. Популярність невеликих республік Північного Кавказу (Дагестану, Чечні, Північної Осетії-Аланії тощо), які входять до складу Росії, самоідентифікація і національна гордість їх населення значною мірою забезпечені досягненнями видатних борців, що багаторазово ставали чемпіонами світу та Ігор Олімпіад, заснували всесвітньо відомі школи спортивної боротьби.

Спорт дозволив представникам малих країн стати активними учасниками міжнародного життя, привернути увагу до своєї культури, місця в політичному житті світової спільноти, стати дієвим чинником забезпечення національної автономії.

Досягнення спортсменів НДР стали надзвичайно важливими для її виходу з політичної та економічної ізоляції, в якій ця держава опинилася в 1950-х роках внаслідок політики країн Заходу. Справді, не помічати невеликої країни, спортсмени якої займають другі місця на Іграх Олімпіад і зимових Олімпійських іграх, упевнено випереджаючи найбільшу спортивну державу США, не кажучи вже про Велику Британію, Францію, Японію та інші, було неможливо.

На матеріалі спорту багато в чому забезпечувалася міжнародна популярність Куби, невеликої острівної країни, вся історія якої супроводжується спробами її ізоляції з боку США та інших країн західного світу. Дивовижні досягнення кубинських атлетів у багатьох видах спорту виявилися не тільки серйозним фактором консолідації кубинської нації, розвитку у неї почуття національної гордості, а й свого роду феноменом у міжнародному спортивному і політичному житті (Платонов, 2010).

Кененіса Бекеле з Ефіопії – триразовий олімпійський чемпіон у бігу на довгі дистанції

Тірунеш Дібаба – легкоатлетка з Ефіопії, триразова олімпійська чемпіонка у бігу на довгі дистанції

Прапорносець у національному одязі Тонга на церемонії відкриття зимових Олімпійських ігор 2018 р. у Пхьончхані за температури повітря -20°C

Мультикультуралізм і олімпійська освіта та виховання

З кожним роком збільшується кількість країн, у яких розвиток олімпійського спорту є одним із пріоритетів державної політики. І якщо в другій половині ХХ ст. у низці країн успіхи на олімпійській арені розглядалися як фактор демонстрації могутності держави, ефективності її соціально-економічного устрою (Павлов, 1977; Колесов, 1981; Nargreaves, 1994; Платонов, 1997), то функції, якими наділяється сучасний олімпійський спорт, суттєво розширилися. Він став сприйматися як потужна культурна, оздоровча та дисциплінуюча складова нації, яка дозволяє виховувати самостійних, незалежних громадян відповідно до вимог сучасних неоліберальних суспільств (Бубка, 2013; Chatziefstathiou, 2014). Це, природно, обумовило зростання значущості Олімпійських ігор та олімпійського руху в житті сучасного світового товариства.

Таким чином, роль олімпійського спорту і спортсменів суттєво виходить у цьому випадку за рамки спорту і набуває загальносоціальної спрямованості, пов'язаної із зародженням цінностей мультикультуралізму в життя шляхом взаємного збагачення культур, розвитку взаєморозуміння, взаємоповаги й толерантності. Врешті-решт олімпійський спорт перетворився на потужний інструмент культурного об'єднання людей, стабільності життя світового товариства (Булатова, Бубка, 2012; Булатова, 2018).

Олімпійський спорт став унікальним майданчиком для олімпійської освіти, що дозволяє перейнятися атмосферою олімпійського спорту, зрозуміти світогляд своїх конкурентів, поглибити міжнародне співробітництво.

Міжкультурна обізнаність допомагає зрозуміти власну культуру, розширює аналітичні можливості учасників, сприяє розвитку короткострокових, середньострокових і довгострокових відносин через контакти, встановлені під час Олімпійських ігор. Однак, як зазначають фахівці (Rhodes, Zlotnicki, 2014), участь лише в Олімпійських іграх, без активного використання їх освітнього та виховного потенціалу, різко обмежує можливості цих найбільших міжнародних форумів. Широкомасштабні освітні програми та культурні події сприяють різнобічному розвитку молоді, ста-

Церемонія відкриття Міжнародної асоціації серфінгу

Зал засідань Міжнародної Олімпійської Академії

новленню сприятливих міжнародних відносин, природно доповнюють і розвивають спонтанні контакти між спортсменами, тренерами, оргпрацівниками, суддями, журналістами та іншими учасниками цих подій (Togges, 2011).

Олімпійська освіта накопичила певний організаційний і науково-методичний досвід, представлений у діяльності Міжнародного і національних олімпійських комітетів, Міжнародної та багатьох національних олімпійських академій, оргкомітетів Олімпійських ігор, центрів олімпійської освіти, середніх і вищих освітніх закладів. Активне впровадження отриманого в цій галузі досвіду і знань щодо діяльності спортивних федерацій і численних організацій, у яких здійснюється підготовка спортсменів, є важливим фактором їх освіти і виховання в дусі мультикультуралізму. Різноманітна освіченість спортсменів щодо цього може суттєво впливати на виховання й освіту дітей та молоді, що є цілком зрозумілим, якщо врахувати популярність олімпійського спорту і видатних спортсменів. Тому спортсмени та їх діяльність значною мірою здатні впливати на світогляд суспільства, формуючи в ньому атмосферу терпимості та поваги до представників різних культур, їх поглядів і переконань.

Хуан Антоніо Самаранч у період свого керівництва Міжнародним олімпійським комітетом, спираючись на багату історію Олімпійських ігор і цінності філософії олімпізму, ініціював різноманітні освітні програми, прагнучи усунути диспропорцію між чисто спортивною стороною Олімпійських ігор і їх освітньою та виховною роллю. Він всіма способами підтримував культурні та освітні ініціативи, що

сприятливим чином вплинуло на популярність і значущість олімпійського руху в житті світової спільноти.

Пропагандистська й освітня складові з наростаючою інтенсивністю стали використовуватися оргкомітетами Олімпійських ігор і організаціями, що з ним співпрацюють. Освітні програми були реалізовані оргкомітетами багатьох Олімпійських ігор, починаючи з XV зимових Олімпійських ігор 1988 р., що відбулися в канадському Калгарі (Naul et al., 2017). На жаль, у більшій частині програм увага приділялася передусім питанням організації та проведення Олімпійських ігор, перспективам змагальної боротьби, а не історичним і культурологічним аспектам Олімпійських ігор та олімпійського руху, ідеалам і цінностям філософії олімпізму.

Освітня і виховна складові олімпійського руху останніми роками привернули пильну увагу національних олімпійських комітетів і олімпійських академій низки країн. Ефективність роботи цих організацій багато в чому спиралася на підтримку з боку МОК і Міжнародної олімпійської академії, яка створила хороші умови для освітньої діяльності в різних областях олімпійського руху.

В Україні протягом останніх двох десятиліть ведеться інтенсивна робота в галузі олімпійської освіти, орієнтована на різні верстви населення, – від школярів і студентів до спортсменів вищої ква-

Міжнародна Олімпійська Академія об'єднує представників 149 держав

ліфікації, що входять до збірних команд, які беруть участь в Олімпійських іграх (Булатова, 2018).

На жаль, у багатьох випадках програми є недостатньо ефективними для спортсменів, які готуються до Олімпійських ігор і вже беруть участь у них. Увага практично повністю концентрується на спортивній стороні справи. Що ж стосується інших складових олімпійського руху, які відображають його гуманітарні та гуманістичні складові, то вони зазвичай випадають з поля зору. Пов'язано це як з винятковою зайнятістю спортсменів тренувальним процесом, так і з орієнтацією тренерів, функціонерів і самих спортсменів на суто спортивні складові. Тому вплив спортсменів на розвиток мультикультуралізму має стихійний характер, не підкріплений необхідною освітньою діяльністю, хоча в окремих публікаціях порушується питання мультикультурної освіти як складової частини олімпійської освіти. Зокрема, наголошується на необхідності формування у свідомості спортсмена розуміння цінностей, що ґрунтуються на повазі до різних культур, їх традицій, мистецтв, досягнень, способу життя, розширення відповідних знань і культурного співробітництва (Kasyanova, 2014).

Таким чином, в умовах глобалізації сучасного світу з особливою гостротою постала проблема мультикультуралізму як методології і процесу забезпечення культурного розмаїття, прав різних расових, етнічних і культурних груп, прав і свобод кожної людини щодо самоідентифікації та само-

Спорт об'єднує

розвитку. Спорт вищих досягнень і особливо олімпійський спорт і олімпійський рух через специфіку, обумовлену філософією олімпізму, суворими правилами змагань і виявлення переможців, а також винятковою популярністю і масовістю у світі, створюють особливі умови для реалізації збалансованої політики мультикультуралізму як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Не менш важливим є розуміння того, що розвиток багатокультурного середовища в системі олімпійського спорту є основою збалансованого і здорового мікроклімату для повноцінного процесу підготовки спортсменів та ефективної змагальної діяльності.

Розділ 51

Олімпійський спорт і засоби масової інформації

Взаємозв'язок олімпійського спорту та засобів масової інформації

Історія сучасного Олімпійського руху тісно пов'язана із засобами масової інформації (ЗМІ). П'єр де Кубертен – сам письменник і журналіст – наприкінці минулого століття багато зробив для того, щоб преса створила в суспільній свідомості ідею відродження Олімпійських ігор і сприяла її реалізації. П'єр де Кубертен отримав потужну підтримку з боку преси – підтримку не лише власне Іграм, але й ідеології олімпізму, олімпійським традиціям, які завжди були і залишаються тісно пов'язаними не тільки з етичними і моральними аспектами спорту, але й з освітою, охороною здоров'я, вихованням тощо.

На Іграх I Олімпіади в Афінах у 1896 р. були присутні близько 20 фотографів і журналістів. Саме їм ми зобов'язані великою кількістю інформації про ці Ігри – про проблеми підготовки до них, про людей,

завдяки яким ця подія відбулася, про видатних спортсменів, які виступали на цих змаганнях, і про тонкощі змагальної боротьби. До наших днів збереглося багато унікальних фотографій, що відобразили найбільш яскраві події тих далеких днів.

На кожних наступних Іграх журналістів ставало все більше, а висвітлення олімпійських змагань і подій навколо них – все більш різнобічним. Ентузіазм цих людей, їх енергія і майстерність сприяли тому, що ми можемо детально ознайомитися із захоплюючою історією сучасного олімпійського спорту.

У 1924 р. було створено Міжнародну асоціацію спортивних журналістів, яка багато зробила для популяризації Олімпійських ігор. У 1967 р. було створено Комісію МОК у справах преси, в 1971 р. – Комісію МОК по телебаченню, в 1983 р. – Комісію МОК

Барон П'єр де Кубертен був письменником і журналістом

Бюлетень Олімпійського комітету, 1896 р.

Альберт Майєр – офіційний
фотокореспондент Ігор I Олімпіади

Ескіз і офіційне фото членів міжнародного олімпійського комітету і керівників організаційного комітету Ігор I Олімпіади 1896 р. (робота А. Майєра)

по радіо. Таким чином, було забезпечено тісний взаємозв'язок діяльності Міжнародного олімпійського комітету та засобів масової інформації.

В останні десятиліття XX ст. преса, радіо і телебачення зіграли найважливішу роль у розвитку олімпійського спорту.

На сьогодні ЗМІ, враховуючи їх внесок у фінансування, рекламу, взаємодію з міжнародними спортивними федераціями у формуванні програм змагань тощо, є рівноправними учасниками найбільших спортивних подій, насамперед Олімпійських ігор.

Про успіх Ігор сьогодні роблять висновок не тільки за кількістю учасників змагань, рівнем їх результатів, особливостями змагальної боротьби і кількістю рекордів, але і за кількістю телеглядачів, загальною тривалістю телепрограм, чисельністю акредитованих журналістів тощо.

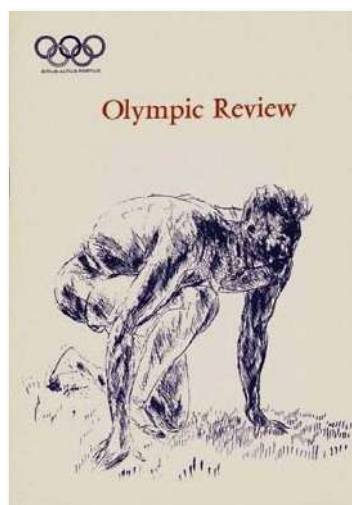
Наприклад, якщо кількість журналістів і фотокореспондентів, акредитованих для висвітлення Олімпійських ігор, за даними офіційного видання МОК – журналу “Олімпік Ревю” (“Olympic Review”, XXVII-35, 2000), становила на Іграх XXII Олімпіади-1980 у Москві 3860 осіб із 74 країн, на Іграх XXIII Олімпіади-1984 у Лос-Анджелесі – 3840 осіб із 105 країн, у подальшому ці показники стали істотно вищими: Ігри XXIV Олімпіади-1988 у Сеулі – 4930 акредитованих журналістів і фотокореспондентів із 108 країн; Ігри XXV Олімпіади-1992 у Барселоні – 4880 (зі 107 країн); Ігри XXVI Олімпіади 1996 р. в Атланті – 5954 (зі 161 країни); на Іграх XXVII Олімпіади-2000 у Сіднеї – близько 5300 (зі 187 країн); на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро – 15 000 (із 190 країн).

Змінювалася (досить суттєво) і чисельність працюючих на Олімпійських іграх працівників телебачення і радіо. Якщо в Москві (1980) їх кількість ста-

Сегодня утромъ, къ удивленію своему, я увидѣлъ свое изображеніе, въ разныхъ позахъ, во всѣхъ большихъ газетахъ. Вотъ и аншская пресса! Штукъ до 20 газетъ и журналовъ аншскихъ, относительно быстроты и подробностей доставляемыхъ свѣдѣній, — является чѣмъ-то невѣроятнымъ: иногда случается, что черезъ два часа можно прочтатъ въ газетахъ (преимущественно въ вечернихъ) то, что видѣлъ своими глазами. Профессионалы вовсе не допущены участвовать на олимпійскихъ играхъ, а любители-участники есть изъ самаго аристократическаго общества.
Н. С. фонъ Риттеръ.

Київський журналіст Микола Ріттер добрався до Афін і подав заявку на участь у змаганнях з боротьби і стрілецького спорту, але потім забрав заявку назад. Повернувшись до Росії, Ріттер став активно пропагувати Олімпійські ігри

Журнал "Olympic Review" є офіційним друкованим органом Міжнародного олімпійського комітету

новила 4100 осіб, а в Лос-Анджелесі (1984) – 4860, то на Іграх в Сеулі (1988) працювало вже 10 360 акредитованих співробітників телебачення і радіо. Потім їх кількість дещо скоротилася: на Іграх-1992 у Барселоні було акредитовано 7950 працівників телебачення і радіо. Надалі цей показник знову зростає: в Атланті (1996) він становив 9880 осіб, у Сідней (2000) – біля 11 тис. осіб.

Надзвичайно великим є внесок ЗМІ у популяризацію різних видів спорту і спортсменів, висвітлення їх техніки і тактики, особливостей підготовки і змагальної боротьби, проявів шляхетності, а також неспортивної поведінки, формування ставлення суспільства до проблем і недоліків олімпійського спорту і, зрештою, в прогрес олімпійського руху.

Саме завдяки ЗМІ, насамперед телебаченню, поширилося багато видів спорту, які раніше не відрізнялися популярністю, а спорт набув великого суспільного резонансу, з'явилися нові джерела його фінансування та програми підтримки спортсменів, створено "конвеєр" реклами видатних спортсменів, без яких спорт не мав би такої значущості для преси, радіо і телебачення. Зараз ЗМІ здатні за дуже короткий час перетворити маловідомого талановитого спортсмена на зірку першої величини.

ЗМІ підтримують у публіки інтерес до спорту також за рахунок того, що дають їй можливість ознайомитися з різними країнами та містами, в яких проводяться змагання, змушують людей хвилюватися, співпереживати радості та смутку спортсменів, встановлюючи незримий емоційний зв'язок між ними і глядачами.

Взаємовідносини між олімпійським спортом і ЗМІ почали активно змінюватися з 1970-х років, коли трансляція змагань Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор стала набувати комерційної цін-

ності для телебачення. Стрімко зростали й доходи Міжнародного олімпійського комітету та оргкомітетів Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор від продажу прав на телетрансляції Ігор телевізійним компаніям США, Австралії, Європейському мовному союзу та ін.

Вплив телекомпаній позначився і на включенні нових видів спорту і нових видів змагань до програми Олімпійських ігор, на плануванні найбільш цікавих у комерційному відношенні видів змагань у зручний для рекламодавців час, допуску професіоналів до участі в Іграх, що підвищило інтерес до них глядачів та спонсорів, насамперед із США.

Телебачення впливає і на організацію церемоній відкриття і закриття Олімпійських ігор. Прагнення оргкомітетів кожних чергових Ігор провести більш грандіозну виставу порівняно з попередніми Іграми багато в чому обумовлено запитами телебачення, яке намагається залучити до телевізійних трансляцій цих церемоній максимальну глядацьку аудиторію.

Таким чином, зміна ставлення до спорту з боку телебачення проявилася насамперед у прагненні зробити спортивні видовища більш цікавими для телеглядачів, що стало більш привабливим і для рекламодавців.

Не можна не згадати і ще про один аспект зацікавленості телекомпаній: для них розмаїтість і динамічність олімпійських змагань з різних видів спорту – прекрасна арена в справі підготовки та реалізації нових ідей і технологій представлення програм, перевірки нових видів графіки тощо.

У свою чергу, і телебачення необхідне спорту – не тільки для його популяризації, але і для отримання коштів на проведення змагань, зміцнення матеріальної бази, надання фінансової підтримки спортсменам.

Під впливом запитів телебачення багато міжнародних спортивних федерацій мусили погодитися на зміну правил змагань – з тим, щоб зробити свій вид спорту більш видовищним і привабливим для телебачення. Зміни торкнулися, зокрема, баскетболу, водного поло, боротьби вільної та ряду інших видів спорту.

Гроші, які виплачуються спортивним організаціям і організаторам змагань за право їх трансляції по телебаченню, є одним з основних джерел фінансування багатьох спортивних структур, що відповідають за підготовку спортсменів до змагань та виплачують їм зарплату і премії за спор-

тивні виступи. Крім того, саме телебачення відіграє значну роль у залученні спонсорів, які фінансують спорт, підготовку та матеріальне стимулювання спортсменів.

Коли ми говоримо про фінансовий вплив телебачення на олімпійський спорт, слід звернути увагу і на шлях, який пройшов, наприклад, американський професійний спорт. Значення телебачення для розвитку цього спорту важко переоцінити. Нині в професійному баскетболі, бейсболі і американському футболі доходи від телебачення – одне з основних джерел їх розвитку.

Сьогодні досить чітко проглядається тенденція перенесення принципів висвітлення засобами масової інформації професійного спорту на олімпійські спортивні арени. Цьому багато в чому сприяв допуск професійних спортсменів до участі в Олімпійських іграх.

Спорт дуже добре адаптується до нових умов. Наприклад, з'являються змагання, організовані на замовлення телебачення. Тому як перед представниками міжнародної олімпійської системи, так і перед ЗМІ сьогодні стоїть складне питання вироблення стратегії висвітлення олімпійського спорту. Адже олімпійський і професійний спорт є різними видами діяльності. Широке впровадження досвіду висвітлення професійного спорту в практику олімпійського спорту здатне серйозно вплинути на самотність останнього. У той же час не можна не враховувати пряму залежність подальшого розвитку олімпійського спорту від його фінансування.

Нині багато спортивних керівників та представників ЗМІ вважають, що союз телебачення та Олімпійських ігор – це предмет економіки та виживання Ігор. Однак ми не повинні забувати, що альянс телебачення та Олімпійських ігор – це насамперед духовна сфера, яка повинна збагачувати суспільство.

Величезну роль у пропаганді олімпійських ідеалів і у висвітленні життя спортсменів-олімпійців можуть і повинні зіграти освітні телеканали, які існують у багатьох країнах. Крім того, такі телеканали можуть систематично висвітлювати і підготовку спортсменів до Олімпійських ігор. Ці передачі, безсумнівно, були б корисними для самих спортсменів, для підвищення їх спортивних результатів.

Під час закриття літніх Олімпійських ігор 2016 р. було запущено Олімпійський канал – найпопулярніший Інтернет-телевізійний сервіс, яким керує Міжнародний олімпійський комітет.

Телевізійний запис Ігор XI Олімпіади (Берлін, 1936)

Цей канал має на меті підтримувати цілорічний інтерес до олімпійського руху, демонструючи олімпійських спортсменів та змагання поза межами самих Ігор.

МОК працює з сервісом з міжнародним фокусом, але також заявив про плани співпраці з місцевими національними олімпійськими комітетами та правовласниками, щоб створити локалізовані версії та лінійні сервіси як франшизовані версії Olympic Channel. Перший із них, у США, запущений у липні 2017 р.

Взаємозв'язок спорту і ЗМІ є взаємовигідним, оскільки забезпечує їх популярність і економічне процвітання. Проте інтереси спорту і ЗМІ не завжди збігаються, а негативні тенденції як в одній, так і іншій сфері діяльності здатні порушити взаємовигідне співробітництво. Важливо стежити за тим, щоб співпраця спорту із засобами масової інформації розвивалася гармонійно – з урахуванням інтересів обох сторін.

Британська компанія BBC здійснює зйомки Олімпійських ігор

Професійні та морально-етичні проблеми засобів масової інформації

До 1980-х років представники ЗМІ та представники спорту діяли розрізнено, хоча вирішували загальне завдання – залучити якомога більше уваги громадськості до спортивних подій. Така неузгодженість, а часом і нерозуміння цілей, що стоять перед кожним, часто негативно позначалися на ставленні населення до спорту, до преси, радіо і телебачення.

Діяльність ЗМІ зазнала серйозного комплексного аналізу на організованому за ініціативою МОК першому міжнародному симпозиумі “Спорт, засоби масової інформації, олімпізм” (1986), на якому вперше було надано всебічну оцінку величезного впливу ЗМІ на розвиток олімпійського спорту, характеру взаємин преси, радіо і телебачення зі спортом, перспектив розвитку їх взаємовигідного співробітництва. Було відзначено і небезпечні тенденції в діяльності ЗМІ, а також проблеми спорту, що зачіпають інтереси засобів масової інформації і утруднюють пропаганду суто спортивних, а також гуманістичних і морально-етичних цінностей спорту.

Особливо хвилювала представників спорту та засобів масової інформації все зростаюча залежність олімпійського спорту та Олімпійських ігор від комерційного телебачення, його втручання в суто спортивні питання. Зокрема, викликав тривогу той факт, що організатори Ігор XXIV Олімпіади в Сеулі

OLYMPIC CHANNEL

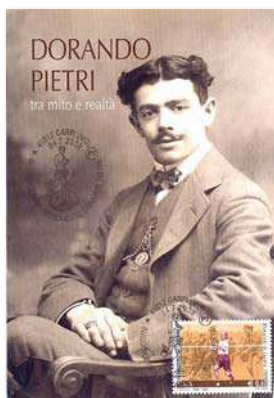
(1988) змінювали програму змагань на угоду телекомпаніям, не рахуючись з інтересами спортсменів. Оваціями зустріли на симпозиумі слова дворазового олімпійського чемпіона Себастьяна Кое: “Як учасник, ветеран двох Олімпійських ігор, член Комісії атлетів МОК, я буду енергійно боротися проти тиску на оргкомітет сеульських Ігор, спрямований на те, щоб на угоду американцям перенести фінали змагань з більшості видів спорту, і передусім із легкої атлетики та спортивної гімнастики, на ранковий час”. Віллі Дауме довів до відома учасників симпозиуму резолюцію НОК ФРН, у якій вимога американських телекомпаній про перенесення часу проведення фінальних змагань у Сеулі розцінювалася як така, що суперечить інтересам спортсменів.

Безсумнівно, настільки однакові виступи на симпозиумі, навіть незважаючи на занадто загальний характер ухвалених на ньому рекомендацій, забезпечили в той час певний вплив на міжнародні спортивні федерації у прийнятті рішень, що стосуються розкладу олімпійських змагань у Сеулі: федерації запевнили, що змагання будуть там проводитись, як і колись, у денний і вечірній час.

Проте минуло трохи більше ніж півтора року – і виявилось, що телебізнес домігся свого. Олім-

Томас Бах, президент Міжнародного олімпійського комітету, відкриває новий цифровий Олімпійський канал, 2016 р.

Дорандо Пієтрі на фініші марафонської дистанції (Лондон, 1908 р.)

багатьох подій і явищ олімпійського спорту.

Італійський марафонець Дорандо Пієтрі першим закінчив забіг на Іграх IV Олімпіади (1908), але при цьому скористався сторонньою допомогою (цього спортсмена, що перебував майже в непритомному стані, підтримали два чоловіки, які допомогли йому перетнути лінію фінішу), тому був дискваліфікований і позбавлений золотої медалі. Преса роздула скандал, привернувши увагу величезної кількості людей, завдяки чому популярність Д. Пієтрі у всьому світі різко зростає. Водночас мало хто

пам'ятає імена бігунів-марафонців, які стали олімпійськими чемпіонами на тих і на подальших Іграх Олімпіад.

пам'ятає імена бігунів-марафонців, які стали олімпійськими чемпіонами на тих і на подальших Іграх Олімпіад.

Подібний (хоча й з дещо іншим акцентом) випадок стався з чемпіоном Ігор V Олімпіади в Стокгольмі (1912) у п'ятиборстві та десятиборстві американським легкоатлетом, індіанцем за походженням Джеймсом Торпом, який з "легкої руки" расистів і деяких журналістів був дискваліфікований Міжнародним олімпійським комітетом за виступи в напівпрофесійній бейсбольній команді. Ця сумнівна дискваліфікація набула широкого розголосу в пресі. Вже після смерті Д. Торпа дискваліфікацію було знято, а медалі повернуто спадкоємцям спортсмена. Таким чином, Д. Торп в історії олімпійського руху виявився значно більш відомою фігурою, ніж усі разом узяті чемпіони Ігор у легкоатлетичному десятиборстві.

пійські змагання в Сеулі з боксу, боротьби, тенісу, сучасного п'ятиборства, веслування, велосипедного спорту на шосе, кінного спорту, стрільби пройшли в ранковий час, а з баскетболу, легкої атлетики, гімнастики, плавання, волейболу (чоловіки) і вітрильного спорту – у денний. Отже, телеглядачі Європи змогли стежити за перебігом цих Олімпійських ігор за згаданими видами спорту пізно вночі або рано вранці, а спортсмени змушені були змагатися в незвичний для них час.

Відтоді минуло чимало років, а проблеми і протиріччя в діяльності засобів масової інформації, що висвітлюють спорт, залишилися. Більше того, постійне зростання популярності олімпійського спорту і його інтенсивна комерціалізація різко загострили як професійні, так і морально-етичні проблеми в діяльності ЗМІ.

На XII Олімпійському конгресі, проведеному в 1994 р. у Парижі, було виділено спеціальний напрямок – "Спорт і засоби масової інформації". На цьому конгресі було розглянуто різні аспекти взаємозв'язку спорту і преси, радіо, телебачення. Зазначалося, що пропаганда спорту за останні сто років розвивалася успішно завдяки позитивній і конструктивній допомозі ЗМІ. Проте в діяльності засобів масової інформації одночасно накопичилося багато труднощів, недоліків та проблем, що суперечать інтересам спортсменів, спортивних організацій, любителів олімпійського спорту і самих засобів масової інформації. Коротко зупинимося на основних із них.

Негативною стороною діяльності журналістів протягом усієї історії Олімпійських ігор сучасності є нездорова увага преси до всякого роду сенсаційних і скандальних спортивних і біляспортивних фактів, що здатні серйозно змістити акценти і призвести до непропорційного і спотвореного сприйняття

Перед об'єктивом камери олімпійський марафон плавців

Офіційним європейським транслятором Ігор 2018, 2020, 2022 і 2024 рр. стала Discovery Communications Inc. Ексклюзивні права компанія придбала у МОК за 1,3 млрд євро

Відомий випадок, коли видатний американський легкоатлет Джеймс Оуенс, володар чотирьох золотих медалей Ігор XI Олімпіади в Берліні (1936), під час обіду в ресторані змушений був роздавати автографи. Поставивши підпис у сотий раз, спортсмен сказав черговому любителю автографів: “Я пообідаю, а потім продовжу”. На наступний день у пресі з’явилось повідомлення, що неперевершений Оуенс втратив безліч шанувальників, відмовившись дати автограф.

Несподіваній дискваліфікації (за результатами допінг-контролю) канадського легкоатлета-спринтера Бена Джонсона на Іграх XXIV Олімпіади в Сеулі (1988) було присвячено тисячі публікацій. Журналісти і телекоментатори назвали цей випадок “найбільшим скандалом ХХ століття”, “олімпійським Вотергейтом”. У той же час майже не було висвітлено значно важливіший випадок, пов’язаний з проблемою допінгу в спорті: пройшло непоміченим вислоювання дворазового олімпійського чемпіона – англійської десятиборця Ф. Томпсона, який, за твердженням югославського журналіста А. Тіянїча, заявив, що в Сеулі понад 80 % американських і 25 % британських легкоатлетів для поліпшення своїх результатів використовували заборонені хімічні препарати.

Більше того, навіть сьогодні будь-яке згадування прізвища Джонсон у зв’язку з проблемами легкої атлетики частіше асоціюється зі скандально відомим канадцем Беном, а не з його однофамільцем американцем Майклом Джонсоном, який завоював кілька золотих медалей на трьох Іграх поспіль.

Журналісти різних країн багато зробили для дискредитації спорту колишньої НДР, приділивши велику увагу проблемі застосування заборонених препаратів спортсменами цієї країни. Унаслідок цього в суспільній свідомості твердо зміцнилося переконання в хімічній “природі” унікальних досягнень спортсменів НДР, їх блискучих командних успіхів на Іграх Олімпіад та зимових Олімпійських іграх.

Справжня ж ситуація в НДР була іншою: досягнення спортсменів цієї країни були обумовлені насамперед створенням високоефективної системи дитячо-юнацького спорту, науково обґрунтованої системи відбору талановитих спортсменів, впровадженням найсучасніших досягнень науки у практику підготовки спортсменів, будівництвом та оснащенням унікальних сучасних центрів, розробкою нового спортивного інвентарю тощо.

Одним із факторів, що забезпечили високі досягнення спортсменів НДР у ряді видів спорту, безсумнівно, був допінг. Однак однобічна увага преси до цієї скандальної сторони спорту НДР – при повній відсутності інтересу до інших чинників, які мають надзвичайно велике значення для прогресу сучасного спорту, – спотворила реальний стан справ, обмежила впровадження у світову практику багатьох досягнень спорту колишньої НДР. Унаслідок цього величезних втрат зазнав світової спорт, і насамперед спорт об’єднаної Німеччини, з ініціативи політичних діячів і фахівців західної частини якої в 1991–1992 рр. було повністю зруйновано систему спорту, що існувала в НДР, закрито спортивні центри, скасовано систему підготовки спортивних резервів, практично закрито найбільший у світі Науково-дослідний інститут та Вищу школу фізичної культури в Лейпцигу, звільнено кращих тренерів, викладачів та наукових працівників, які не мали жодного відношення до допінгу. На все це серйозно вплинули німецькі та зарубіжні засоби масової інформації.

Дуже багато зробили спортивні журналісти України для дискредитації українського олімпійського спорту всередині країни після невдалого виступу на Іграх XXVII Олімпіади (Сідней-2000) команди України, яка завоювала лише три золоті медалі й опинилася за цим показником на 23-му місці. Засоби масової інформації були переповнені репортажами з негативними оцінками. При цьому

не було спроб об'єктивного і всебічного аналізу цієї невдачі. По-перше, підсумки виступу команди України на Іграх (23-тє місце за кількістю золотих медалей, однак, 13-тє місце за загальною кількістю нагород – показник більш об'єктивному) були в кілька разів вищими, ніж досягнення країни на міжнародній арені в будь-якій іншій сфері діяльності, включаючи політику, економіку, медицину, освіту тощо. По-друге, в умовах важкої економічної кризи підготовка протягом року, що передував Іграм, була зірвана. Фінансування становило не більше 50% необхідного мінімуму, було вкрай нерегулярним. Зривалися основні тренувальні збори, на змагання спортсмени нерідко були змушені виїжджати за свій рахунок, спортивні бази не працювали або застаріли, наукове забезпечення підготовки не фінансувалося взагалі. І попри все це команда України за загальною кількістю завойованих нагород (23) виявилася попереду команд таких благополучних спортивних країн, як Японія (18 медалей), Бразилія (12 медалей), Канада (14 медалей), Іспанія (11 медалей) і ряду інших.

Тренери, керівники, фахівці в тих складних умовах зробили все від них залежне для успішного виступу збірної України у Сіднеї. І в тому, що багато з 10 срібних і 10 бронзових медалей не стали золотими, в тій конкретній ситуації їх вини не було. Вони мали право розраховувати на співчуття і підтримку спортивної преси, що живе за рахунок спорту й опинилася на Іграх Олімпіади завдяки спорту. Однак цього не сталося, а шквал звинувачувальних публікацій серйозно позначився на долі деяких фахівців високої кваліфікації, а також ускладнив підготовку до чергових Олімпійських ігор.

Необ'єктивність журналістів в їх оцінці підсумків Ігор-2000 стала очевидною вже на Іграх-2004 в Афінах: навіть невелике збільшення уваги до організації та забезпечення олімпійської підготовки з боку уряду в 2003–2004 рр. дозволило ефективно підготувати команду України, яка завоювала 9 золотих медалей і посіла 12-тє місце як за загальною кількістю медалей (23), так і за кількістю золотих нагород.

Це – проблема не тільки української спортивної преси. Наприклад, на Іграх ХХІХ Олімпіади в Пекіні нижче від своїх можливостей виступила команда Росії, яка виявилася на прогнозованому 3-му місці (після команд Китаю та США), однак не зуміла здобути ряд запланованих медалей. Реакція багатьох російських засобів масової інформації на цей виступ була образливою як на адресу російського спорту, так і видатних людей, які протягом багатьох років приносили славу російському

спорту. На щастя, керівники Росії не надали серйозної уваги цим публікаціям у російських ЗМІ, зуміли об'єктивно оцінити підсумки виступів, підтримати спортивну галузь і визначити перспективи її подальшого розвитку.

Аналіз висвітлення пресою, телебаченням і радіо різних країн головних діючих осіб олімпійського спорту – спортсменів та тренерів показує, що, незважаючи на різноманіття телепрограм і спортивних репортажів у газетах і журналах, їм властива певна стереотипність. Найчастіше репортери намагаються взяти інтерв'ю в олімпійського чемпіона відразу після фінішу, показавши його з прапором своєї країни. Слід зазначити, що і в цьому з'явилися певні труднощі. Якщо раніше акредитований на Іграх журналіст з країни, спортсмен якої виграв олімпійську медаль, міг без особливих зусиль тут же взяти інтерв'ю у переможця, то сьогодні це зробити відразу після фінішу практично неможливо. Таке право надається репортерам насамперед тієї телекомпанії, яка купила ексклюзивне право на трансляцію Олімпійських ігор.

Про те, що телекомпанії користуються своїми правами далеко не завжди в інтересах світового олімпійського руху, переконливо свідчив досвід висвітлення Ігор ХХVІ Олімпіади в Атланті. На жаль, телекомпанії думали не про всебічний показ змагань, не про пропорційну увагу до різних видів спорту, переможців і призерів, а більше дбали про пропаганду американських спортсменів, притому не тільки переможців, але і тих, хто показав досить посередні результати. Американським спортсменам було відведено значно більше екранного часу, ніж представникам інших країн. Наприклад, чем-

Ямайський легкоатлет Усейн Болт, восьмиразовий олімпійський чемпіон, позує перед камерами відразу після перемоги на Іграх Олімпіади (Лондон, 2012)

піону Ігор у боротьбі вільній із США Курту Енглу (вагова категорія до 100 кг), перемога якого над явно більш активним спортсменом з Ірану Аббасом Джадіді дісталася в результаті грубої суддівської помилки за нічийного рахунку 1:1, було приділено в п'ять разів більше екранного часу, ніж унікальному спортсмену з Росії Олександр Кареліну, що виграв на тих Іграх у греко-римській боротьбі золоту олімпійську медаль у суперважкій вазі в третій раз поспіль. Український важкоатлет Тимур Таймазов (вагова категорія до 108 кг), який випередив в Атланті найближчого суперника в сумі двоборства на 10 кг і встановив світовий рекорд у поштовху, був удостоєний меншої уваги телереporterів, ніж американські спортсмени, які припинили змагання ще до виходу Таймазова на поміст. Таких прикладів, на жаль, можна навести не один десяток.

Однією з проблем сучасного олімпійського спорту є явно непропорційна увага засобів масової інформації до різних видів спорту. У багатьох країнах від трьох до шести-восьми видів спорту займають більше 80–90 % екранного часу, відведеного на спортивні програми. І справа тут не тільки у величезній популярності одних видів спорту і меншій – інших, але і в невмінні представників ЗМІ професійно розбиратися у всіх видах олімпійського спорту, незнанні історії, кращих представників, особливостей техніки і тактики, тонкощів змагальної боротьби і багато іншого. Тільки знаючи все це, журналіст здатен розвивати спортивні смаки публіки, активно впливати на формування широкого інтересу до сучасного спорту.

На жаль, не всі спортивні журналісти здатні виконувати роботу на належному професійному рівні. Для того щоб переконатися в цьому, достатньо, наприклад, хоча б поглянути на діяльність українських журналістів. Навіть визнаним спортивним успіхам, таким як виграш чемпіонатів світу з олімпійських видів спорту, приділяється надзвичайно мало уваги, не кажучи вже про аналіз проблем

Американські спортсменки перед фоторепортерами

олімпійського спорту в країні, розвитку дитячого та юнацького спорту. А що ж на шпальтах газет та екранах телевізорів? Насамперед, звичайно футбол. І це не викликає питань, коли мова йде про турніри з виступами українських команд. Проте стан справ в іспанській, британській, італійській та німецькій футбольних лігах хвилює українських журналістів значно більше, ніж український спорт. Далі йдуть професійний теніс і бокс. Абсолютно незрозумілою також є велика увага до професійного північноамериканського хокею і до автомобільних гонок "Формула-1". Безсумнівно, легше детально переказувати вчорашні репортажі зарубіжних колег, у яких аналізуються тенісні і хокейні матчі, етапи автогонок, до яких спортсмени України не мають жодного відношення. Такі репортажі не можуть сподобатися або не сподобатися, оскільки вони практично мало кого цікавлять. Набагато складніше професійно, зі знанням справи і людей спорту, аналізувати стан

Телевізійна компанія NBC Universal придбала ексклюзивні права на трансляцію Олімпійських ігор у період з 2022 по 2032 рр. на території США, заплативши за це астрономічну суму в 7,75 млрд доларів США

Головний прес-холл Головного прес-центру Ігор Олімпіади 2000 р. у Сіднеї

справ у велосипедному спорті і легкій атлетиці, плаванні та біатлоні, стрільбі, боротьбі вільній та греко-римській, важкій атлетиці та ін.

Діяльність журналістів в олімпійському спорті – це не тільки і навіть не стільки проблема засобів масової інформації, скільки проблема українського спорту в цілому. Непрофесіоналізм і поверховість, особливо характерні для роботи телекоментаторів, негативним чином позначаються на ставленні до олімпійського спорту широких верств громадськості, неприпустимо спрощують і примітивізують цю сферу діяльності.

Особливо безглуздо виглядає діяльність журналістів, коли вони своєю некомпетентністю намагаються підмінити гіршими зразками демонстрації національного “патріотизму”. У хід йдуть образливі зауваження на адресу зарубіжних конкурентів наших атлетів або сміховинні характеристики найсильніших зарубіжних футбольних клубів – “команда Шевченка” (коли йдеться про англійський футбольний клуб “Челсі”), у складі якої Андрій Шевченко практично не виступав, перебуваючи в запасі, або “команда Вороніна” (по відношенню до англійського “Ліверпуля”).

Коли ж деякі журналісти все ж звертаються до олімпійських видів спорту або олімпійської тематики, то виявляється дивовижна невідповідність більшості з них до професійної роботи в цій галузі. Незнання термінології, правил і специфіки видів спорту, історії їх розвитку в світі і в Україні, стану справ на міжнародній спортивній арені, видатних спортсменів та їх досягнень, а також серйозні проблеми з технікою ведення репортажів і граматику, що добре зрозуміло в умовах відсутності спеціальної освіти, – характерні риси багатьох спортивних коментаторів, які працюють у цій сфері. Наочною негативною ілюстрацією стали не дуже професійні, м'яко кажучи (з точки зору знання специфіки та термінології видів спорту, їх нюансів і провідних

спортсменів), телерепортажі деяких журналістів українського телебачення, які висвітлювали спортивні змагання та інші події Ігор XXVII–XXIX Олімпіад (2000–2008), XIX і XX зимових Олімпійських ігор (2002 і 2006 рр.).

Великою проблемою, з якою доводиться стикатися представникам ЗМІ, є надмірне розширення програм Олімпійських ігор і збільшення кількості їх учасників. Виникла парадоксальна ситуація: МОК прагне обмежити програму Олімпійських ігор, у той час як на політичній карті постійно збільшується кількість національних олімпійських комітетів, до програми Ігор включаються все нові й нові види спорту, міжнародні спортивні федерації прагнуть до розширення програм і збільшення кількості учасників у традиційних видах спорту. Це призводить до постійного зростання навантаження на засоби масової інформації і до неможливості всебічного і пропорційного висвітлення ними олімпійських змагань з різних видів спорту.

На сьогодні серед засобів масової інформації провідна роль у висвітленні спорту належить телебаченню. Аналіз показує, що різні телекомпанії відводять спортивним передачам від 5 до 12 % екранного часу. Проте навіть цього обсягу виявляється недостатньо для того, щоб приділяти необхідну увагу різним видам спорту, великій кількості спортивних змагань, популярним спортсменам і актуальним проблемам олімпійського спорту. Прагнення телебачення охопити різні види спорту і різні сторони сучасного спортивного руху часто призводить до надлишку інформації, до поверхневої подачі фактів, подій і явищ. На другому плані виявляються аспекти освітнього, культурного, виховного та гуманістичного плану, спортивні передачі втрачають глибину, відбувається розширення кількісної сторони справи за рахунок якісної.

У зв'язку з цим величезне значення має підготовка спортивних журналістів, які повинні володіти високими діловими і моральними якостями. Велику

Головний прес-центр Ігор Олімпіади 2008 р. у Пекіні

Прес- і медіа-центр Олімпійського парку королеви Єлизавети, який є серцем олімпійської спадщини Лондона. Під час Олімпійських ігор 2012 року це був цілодобовий медіа-центр для 30 000 журналістів з усього світу

роль тут здатні зіграти семінари, що проводяться Міжнародною олімпійською академією в Олімпії, а також різні заходи в Олімпійському музеї в Лозанні. Велике також значення освітньої роботи, що проводиться національними олімпійськими академіями, центрами олімпійських досліджень і освіти, відкритими в ряді країн.

Інтенсивний розвиток інформаційних технологій, можливість оперативного доступу до різної інформації, що стосується будь-якого зі спортивних змагань, які відбуваються у світі, надзвичайно різноманітна популярна, довідкова та наукова література, видана багатьма видавництвами різних країн, створюють потужний фундамент для підвищення кваліфікації представників засобів масової інформації, перетворюючи їх із простих інформаторів на добре підготовлених фахівців, які мають глибокі знання про олімпійський спорт і здатні донести ці знання до широких верств населення. Все більша журналістів починають розуміти, що вони повинні не просто висвітлювати змагання, а ще й знайомити слухачів, глядачів і читачів з історією Олімпійського руху, з етичними й моральними основами олімпізму, із системою підготовки спортсменів, протиріччями і проблемами олімпійського спорту, його проблемами організаційного, матеріально-технічного, медико-біологічного характеру та ін.

У сучасному олімпійському спорті представлені різні організації і соціальні групи, які своєю діяльністю активно впливають на розвиток спорту: спортсмени, тренери, лікарі, організатори, представники ділових кіл, політичні діячі та ін.. Об'єктивне висвітлення їх діяльності у ЗМІ з аналізом позитивних і негативних факторів, безсумнівно,

сприяло б неупередженому розгляду проблем сучасного спорту, пошуку шляхів удосконалення його організаційних, економічних та матеріально-технічних засад.

Такого аналізу потребують також різні громадські і комерційні організації, створені для допомоги спорту, – різного роду фонди, лотереї та ін. На жаль, цим організаціям практично не надається достатньої уваги з боку ЗМІ, що нерідко призводить до ототожнення їх проблем і прорахунків з станом справ у спорті. Останніми роками спостерігаються випадки, коли деякі комерційні структури (часто з сумнівною репутацією і не менш сумнівними джерелами доходів) прагнуть тісно пов'язати свою діяльність з олімпійським спортом, приховуючи за його шляхетним

фасадом свою аж ніяк не шляхетну діяльність.

Проблеми і протиріччя в роботі ЗМІ стали підставою для висунення на XII Олімпійському конгресі (Париж, 1994) ідеї розробки спеціального кодексу честі, яким повинні керуватися представники преси, телебачення, радіо. Пропонувалося укласти угоди між спортивними організаціями і представниками засобів масової інформації, згідно з якими жоден журналіст не має права висвітлювати спортивні події, не взявши на себе зобов'язань щодо виконання цього кодексу.

Про те, що такий кодекс конче потрібен, свідчать взаємини з журналістами сьомого президента МОК Хуана Антоніо Самаранча – видатної людини, одного з трьох президентів (поряд із П'єром де Кубертеном і Ейвері Брендеджем), що зробили величезний вплив на авторитет і досягнення олімпійського спорту. У перші роки свого президентства Х.А. Самаранч активно і відкрито йшов на контакти з журналістами, всіляко використовуючи ЗМІ для популяризації пропонованих ним новацій в олімпійській системі і олімпійському спорті. Однак заангажованість і необ'єктивність багатьох журналістів, їх схильність до провокацій, до довільної інтерпретації висловлювань аж до повного спотворення їх сенсу кардинально змінили ставлення президента МОК до преси, про що в своїх спогадах докладно розповідає Річард Паунд, який неодноразово був свідком спілкування Х.А. Самаранча з журналістами. Президент МОК довів до досконалості свої здібності йти від провокаційних питань, не давати журналістам жодної інформації, яка могла б бути неоднозначно або упереджено інтерпретована. На жаль, від цього страждали і фахівці, і багато любителів спорту, оскільки крайня стриманість Х.А. Сама-

ранча стала перешкодою в отриманні інформації від першої особи в МОК.

Однак Х.А. Самаранча можна було зрозуміти, адже навіть при такій політиці спілкування з пресою журналісти нерідко дозволяли собі необ'єктивні і навіть відверто скандальні висловлювання на адресу МОК і його президента. Досить згадати ті образливі нападки особисто на президента МОК, які йому довелося пережити під час скандалу 1999 р., пов'язаного з підкупом кількох членів МОК, які повинні були віддати голоси на користь Солт-Лейк-Сіті – міста-кандидата на проведення зимових Олімпійських ігор 2002 р. Однак гнів журналістів звернувся не проти цих членів МОК, переважно з африканських країн, а проти президента, який більше від усіх постраждав від зради людей, яким довірив членство в МОК. Розгорнута в ЗМІ відверто замовна кампанія з дискредитації Х.А. Самаранча навіть змусила його поставити на сесії МОК, що проходила в березні 1999 р. у Лозанні, питання про довіру до себе. Оцінку журналістській діяльності в цій справі таємним голосуванням поставили члени МОК: 86 голосів – за довіру президенту, 2 – проти, 1 – утримався.

Що ж пропонувалося покласти в основу згаданого вище кодексу? Це насамперед – компетентність журналістів, їх вірність істині, правильна інтерпретація подій, повага права учасників, і передусім спортсменів, бути вислуханими, відповідальність і виваженість під час добору тем і видів спорту, а також необхідність спеціалізації журналістів, радіо- і телекоментаторів на певних видах спорту, пропаганда гуманістичних, моральних і виховних цінностей спорту.

Спортсмени, тренери та інші спеціалісти, любителі олімпійського спорту мають право сподіватися, що преса, радіо і телебачення надають право висвітлювати спортивні змагання тим журналістам, репортерам і коментаторам, які мають відповідну

кваліфікацію та знання освітлюваного ними предмета. Це стосується також знання методики підготовки спортсменів, техніки і тактики даного виду спорту, спортивної психології і навіть основ спортивної фізіології, медицини та ін.

Спортивна громадськість і пересічна публіка повинні бути впевнені в тому, що спортивний журналіст прагне бути об'єктивним і здатний відбити будь-які спроби тиснути на нього. Така незалежність є єдиним способом завоювання авторитету в очах спортсменів, читачів, телеглядачів, радіослухачів.

Крім того, представники ЗМІ завжди повинні проявляти повагу до незалежності спортсменів і спортивних організацій, до їх прерогатив і філософських принципів. Головним у висвітленні матеріалу завжди мають бути інтереси спорту та принципи чесної боротьби.

Важливо також, щоб всі засоби масової інформації давали тільки правдиву та об'єктивну інформацію. Особливо це стосується висвітлення життя спортивних зірок і їх світогляду. Журналіст повинен думати не стільки про сенсаційність свого повідомлення, скільки про його вірогідність. Неприпустимо інтерпретувати події на основі зовнішніх проявів, неперевіраних фактів або особистого ставлення до спортсмена.

Журналіст (репортер, коментатор) повинен утримуватися від поспішної інтерпретації подій, оскільки це може завдати шкоди і виду спорту, і спортсмену.

Засоби масової інформації зобов'язані поважати право тих, про кого вони пишуть чи говорять, теж бути почутими. Це передбачає право спортсменів і тренерів викласти свою точку зору на події.

Необхідно також всіляко сприяти за допомогою преси, радіо і телебачення підвищенню соціальної ролі спортсменів-олімпійців – головних дієвих осіб олімпійського спорту.

Головний прес-центр Ігор Олімпіади 2018 р. у Пхьончхані

Розділ 52

Жінки в олімпійському спорті

Становлення жіночого спорту і включення жінок в олімпійський рух

Протягом тисячоліть у різних культурах атлетичні змагання за рідкісним винятком були винятково чоловічою справою. Такий підхід був характерний і для Олімпійських ігор Стародавньої Греції, за якого жінки не тільки не могли брати участь в атлетичних змаганнях, але й їх не допускали до ігор як глядачів.

У США і в багатьох європейських країнах наприкінці XVIII ст. зародився і вже в середині XIX ст. набув широкого розмаху фемінізм – суспільно-політичний жіночий рух, спрямований на забезпечення рівноправності жінок з чоловіками у різних сферах життя суспільства. Створювалися жіночі клуби та різні громадські організації, метою діяльності яких було усунення пригнобленого становища жінок у суспільстві, надання їм рівних із чоловіками соціальних і політичних прав.

На першому етапі історії фемінізму боротьба жінок за рівноправність стосувалася прав власності, прав у шлюбі та піклування над дітьми, прав на освіту та вільний вибір професії, виборчого права. Діяльність у цих напрямках була сферою основних інтересів феміністських організацій протягом XIX ст. і першої половини XX ст. У подальшому в більшості цивілізованих країн жіночий рух розширив свою діяльність на всі сфери суспільного життя з метою повного усунення будь-яких форм дискримінації.

Цілком природно, що ще в середині XIX ст. жінки у різних країнах виявляли інтерес до різноманітних форм рухової активності та спорту. Згодом вони отримали право і стали з'являтися на спортивних майданчиках, браати участь у змаганнях. Відомі випадки участі жінок у змаганнях з плавання, велосипедного спорту, у лижних гонках. Однак ці випадки сприймалися як дивацтво і не набували популярності в суспільстві – в силу усталених уя-

лень про належність жінки до дому, сім'ї, виховання дітей, а не до стадіону або спортивного майданчика (Hult, 1996).

Зростання інтересу жінок до фізичного виховання і спорту, а також суспільне схвалення участі жінок у різних сферах соціального життя в США і багатьох європейських країнах неминуче повинно було привести до розвитку жіночого спорту, а в подальшому – до прагнення жінок до рівних з чоловіками прав щодо участі в спортивних змаганнях.

Цілком природно, що в поле зору жінок потрапив і процес відродження Олімпійських ігор. Однак П'єр де Кубертен, слідуючи традиціям олімпійського спорту Стародавньої Греції та будучи прихильником консервативних поглядів, що закріпилися в британському суспільстві в період правління королеви Вікторії і значно розповсюдилися у Франції та інших європейських країнах, був категоричним противником участі жінок в Олімпійських іграх. "Олімпійські ігри, – писав він, – торжество чоловічої сили, спортивної гармонії, начала, що базується на принципах інтернаціоналізму, лояльності, що сприймається глядачами як мистецтво і винагороджується схвальними оплесками жінок" (Coubertin, 1973). У цьому Кубертена активно підтримували більшість членів МОК, які ігнорували постулати фемінізму, що набирали силу і прагнув до ліквідації дискримінації жінок, до усунення їх культурної і політичної нерівності з чоловіками.

Позиція Кубертена цілком зрозуміла, оскільки вона відображала типові погляди, характерні для кінця XIX ст. На думку Кубертена, спостерігати за жінками, які публічно потіють і набувають незграбних поз, з'являються в громадських місцях на верхових конях, біжать на лижах або грають у футбол, абсолютно неприпустимо. Ці погляди Кубертена спиралися на історично сформовані стійкі уяв-

лення про ідеальну жінку й ідеального чоловіка. І якщо для чоловіка найважливішими були такі якості, як сила, міць, рішучість, мужність, раціональність, то для жінки – краса, витонченість, скромність, цнотливість. Тому ідеальна жінка й ідеальний атлет як у Стародавній Греції і Стародавньому Римі, так і в інших культурах в древні і більш пізні часи сприймалися як протилежності. Окремі винятки, характерні у тому числі для Стародавньої Греції, загальної картини не змінювали, і тому Кубертен взяв з досвіду стародавніх греків те, що він вважав важливим і принциповим, і відхилив те, що не відповідало його уявленню.

В Іграх I Олімпіади (1896) в Афінах жінки участі не брали. Однак уже тоді були випадки протесту жінок проти їх ізоляції від Олімпійських ігор. Одна з грецьких жінок наполягала на тому, щоб її допустили до участі у марафонському бігу. Коли їй вимогу було відхилено, вона за кілька днів до Ігор демонстративно пробігла марафонську дистанцію за 4,5 години. Інша жінка, мати сімох дітей, вже після закінчення Ігор, натхненна яскравою перемогою свого співвітчизника Спиридона Луїса, також пробігла марафонську дистанцію.

Ігри II і III Олімпіад (1900 і 1904 рр.) були складовою частиною програм всесвітніх виставок. Право формування програм олімпійських змагань перебувало в руках оргкомітетів Ігор, а не МОК. Це призвело до того, що в програмі Ігор-1900 виявилися змагання жінок з тенісу, гольфу і вітрильного спорту – видів спорту, популярних у вищих верствах суспільства. Графиня Елен де Пуртале із Швейцарії 22 травня

1900 р. стала першою учасницею Олімпійських ігор і першою олімпійською чемпіонкою сучасності, завоювавши золоту олімпійську медаль у вітрильному спорті у складі екіпажу яхти “Леріна” водотоннажністю від 1 до 2 т. Її партнерами по екіпажу були чоловік – граф Ерман де Пуртале і його племінник граф Бернар де Пуртале. Першою олімпійською чемпіонкою з гольфу стала американська спортсменка Маргарет Еббот, а в змаганнях тих же Ігор з тенісу в жіночому одиночному розряді першою олімпійською чемпіонкою стала спортсменка з Великої Британії Шарлотта Купер, яка стала першою і в змішаному розряді (разом зі своїм співвітчизником Реджиналдом Френком Догерті). І хоча жінок серед учасників тих Ігор було 19, а кількість розіграних комплектів нагород у жіночій частині програми – лише 3 з 86, у 1900 р. жінки отримали можливість брати участь в Олімпійських іграх і зберегли її протягом усієї подальшої історії олімпійського руху.

Слід зазначити, що тодішній МОК і його президент П'єр де Кубертен активно протидіяли включенню видів змагань для жінок до програми Олімпійських ігор. Змагання серед жінок на Іграх-1900 у Парижі Кубертен вважав несумісними з олімпійської ідеєю і вимагав заборонити їх.

Відсутність згоди МОК на участь жінок в Іграх Олімпіад призвела до того, що проведені на Іграх-1904 у Сент-Луїсі змагання зі стрільби з лука (в яких брали участь тільки спортсменки США) члени МОК оголосили показовими виступами.

Однак процес розширення участі жінок в Олімпійських іграх вже важко було зупинити. У 1908 р. на

Графиня Елен де Пуртале – перша учасниця Олімпійських ігор і перша олімпійська чемпіонка сучасності. 1900 р.

Шарлотта Купер (Велика Британія) – перша олімпійська чемпіонка з тенісу, яка здобула перемогу в жіночому одиночному та змішаному парному розрядах. 1900 р.

Маргарет Еббот (США) – перша олімпійська чемпіонка з гольфу. 1900 р.

На Іграх V Олімпіади 1912 р. у Стокгольмі, де, поряд із змаганнями у плаванні серед чоловіків, вперше у цьому виді спорту відбулися олімпійські змагання серед жінок, в естафеті 4 x 100 м вільним стилем олімпійськими чемпіонами стали спортсменки Великої Британії. Унікальним було те, що до олімпійського п'єдесталу їх привела жінка-тренер

Ігри IV Олімпіади в Лондоні 36 жінок брали участь у змаганнях з тенісу, вітрильного спорту, стрільби з лука і фігурного катання на ковзанах.

У 1912 р. на Іграх V Олімпіади в Стокгольмі кількість жінок-учасниць змагань зросла до 57, причому в жіночій частині олімпійської програми на цих Іграх вперше з'явилося плавання (100 м вільним стилем і естафета 4 x 100 м вільним стилем), у змаганнях з якого брали участь спортсменки з 11 країн. Першою олімпійською чемпіонкою у цьому виді спорту стала австралійська спортсменка Фанні Дьюрек, яка представляла на Іграх 1912 р. збірну Австралазії (Австралія і Нова Зеландія виступали тоді разом), яка в півфінальному запливі на 100 м вільним стилем встановила світовий рекорд (1 хв 19,8 с). У жіночій естафеті 4 x 100 м найсильнішою була команда Великої Британії.

На сесії МОК, що відбулася у 1920 р. в Антверпені, президент Міжнародного олімпійського комітету П'єр де Кубертен настійливо наполягав на виключенні змагань серед жінок з програми Ігор Олімпіад. Проте вже на сесії в Римі (1923) МОК був змушений серйозно розглядати питання про участь жінок в Олімпійських іграх, але під патронатом відповідних міжнародних спортивних федерацій.

На сесії МОК у Парижі (1924) знову обговорювалося питання про участь жінок в Олімпійських іграх. Кубертен вже був менш категоричним: він змирився з участю жінок у тих видах спорту, в яких жіночі олімпійські змагання вже проводилися, але наполягав на тому, щоб вони не вважалися офіційними.

Проблему участі жінок в Олімпійських іграх піддали всебічному аналізу на VIII Олімпійському конгресі, що відбувся в 1925 р. у Празі, де було проведено спеціальне засідання "Про участь жінок у змаганнях і необхідність лікарського контролю в процесі занять".

Відтоді проблеми жіночого спорту включалися до порядку денного більшості сесій МОК. Відповідну активність змушені були проявити і міжнародні спортивні федерації.

Поява в програмі Олімпійських ігор жіночих змагань, як і прагнення жінок до постійного розширення їх частини програми, викликало різко негативну реакцію у багатьох членів МОК і міжнародних спортивних федерацій протягом перших трьох десятиліть після відродження Ігор. Це сприймалося жінками як відверта дискримінація. У той час як чоловіча частина програми Ігор Олімпіад постійно розширювалася, жіноча практично залишалася без змін. Вона і без того була вкрай обмеженою: 1920 р. – 6 видів жіночих змагань із загальної кількості 152 (жінки виступали в чотирьох видах спорту – плаванні, стрибках у воду, тенісі, фігурному катанні на ковзанах); 1924 р. – 11 жіночих видів змагань із загальної кількості 126 (жінки виступали в чотирьох видах змагань – плаванні, стрибках у воду, тенісі та вперше у фехтуванні); 1928 р. – 14 жіночих видів змагань із загальної кількості 109 (жінки виступали в п'яти видах спорту – плаванні, стрибках у воду, фехтуванні та вперше в легкій атлетиці та спортивній гімнастиці).

Не припинялися спроби окремих членів МОК взагалі усунути жіночі види змагань із програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор. Наприклад, МОК ухвалив рішення, згідно з яким всі жіночі змагання, проведені до 1924 р., було позбавлено офіційного статусу, що жіночі організації сприйняли не інакше, як прояв гендерної нерівності.

Успіхи феміністського руху в 1920-ті роки, що проявилися в тому, що в багатьох країнах жінки отримали право брати участь у виборах, нарівні з чоловіками вступати до університетів, освоювати такі ж, як і у чоловіків, професії, займати відповідні посади, не справляли великого враження на консервативно налаштовані Міжнародний олімпійський комітет і багато міжнародні спортивні федерації, що склалися тоді виключно з чоловіків.

Особливо показовою була ситуація, що склалася у легкій атлетиці – найбільш масовому і популярному виді спорту. Незважаючи на розвиток жіночої легкої атлетики в різних країнах, Міжнародна любительська легкоатлетична федерація (IAAF) з моменту свого утворення в 1912 р. категорично заперечувала проти включення легкоатлетичних змагань до програми Олімпійських ігор, посилячись на негативний вплив легкоатлетичних вправ на жіночий організм. Цю федерацію підтримував і МОК, який змирився з участю жінок в олімпійському

турнірі з тенісу і олімпійських змаганнях з плавання, але категорично заперечував проти участі жінок у легкоатлетичній програмі Ігор. І тільки інтенсивний розвиток легкої атлетики в різних країнах, поява великої кількості національних і міжнародних змагань з цього виду спорту зрештою призвели до того, що IAAF погодилася підтримати розвиток жіночої легкої атлетики. Однак у програмі Ігор Олімпіад жіночі види змагань вперше з'явилися лише в 1928 р. в Амстердамі, де жінки отримали можливість розіграти медалі в бігу на 100 і 800 м, естафеті 4 x 100 м, стрибках у висоту і метанні диска.

Однак ще протягом багатьох років МОК активно протидіяв розширенню участі жінок в Олімпійських іграх. Аналогічно діяли і багато міжнародних спортивних федерацій та національних спортивних організацій. Наприклад, третій президент МОК Анрі де Байє-Латур на сесії МОК, що відбулася в 1930 р. у Берліні, поставив питання про виключення з програми Олімпійських ігор всіх жіночих видів змагань у легкій атлетиці. І хоча більшість членів МОК не підтримали цю пропозицію (з легкоатлетичної програми Ігор було виключено тільки жіночий біг на 800 м), проте сам його розгляд відобразив політику МОК тих років щодо жіночого спорту.

Серйозна опозиція розширенню жіночої частини програми Ігор у ті роки сформувалася і в спортивних організаціях США. Американська Асоціація фізичного виховання і Національна аматорська атлетична федерація вважали, що фізіологічні і психологічні відмінності між статями не дозволяють жіночому спорту розвиватися на основі тих же принципів, на яких розвивається чоловічий спорт. Позиція цих

організацій зводилася до того, що жіноче фізичне виховання і спорт повинні готувати дівчат до майбутніх ролей матері та гідної громадянки. У зв'язку з цим серед жінок змагальний спорт з гострою конкуренцією має бути відкинутий, а рухова активність повинна мати ігровий характер, приносити задоволення і користь для здоров'я (Hult, 1996).

Подібні уявлення серйозно стримували розвиток жіночого змагального спорту і розширення жіночих видів змагань у програмах Олімпійських ігор. Проілюструвати це можна тим, що в період 1924–1936 рр. програма змагань серед жінок на Іграх Олімпіад та зимових Олімпійських іграх практично не розширювалася. Так, у програмі Ігор IX Олімпіади (1928) було лише 14 жіночих видів змагань із загальної кількості 109; на Ігри X Олімпіади (1932) – 14 із 116; на Іграх XI Олімпіади (1936) – 15 із 129. У той же період на II зимових Олімпійських іграх у Санкт-Моріці (1928) із 14 видів змагань, що входили до їх програми, жінки змагалися за нагороди тільки в двох – у фігурному катанні на ковзанах (у жіночому одиночному розряді і серед спортивних пар, які представляли собою змішаний вид змагань). Майже аналогічною (2 з 15) була картина і на III зимових Олімпійських іграх (1932).

На IV зимових Олімпійських іграх (1936) до згаданих двох видів змагань у жіночій частині програми було додано ще один – у гірськолижному спорті (там жінки змагалися за комплект нагород в альпійському двоєборстві), а загальна картина частки видів змагань за участю жінок в олімпійській програмі зимових Ігор-1936 мала такий вигляд: 3 з 17.

Про прогрес жіночого олімпійського спорту і популярність спортивних змагань серед жінок у

Німецькі учасниці бігу на 800 м (від лівої): М. Доллінгер, Кароліна Радке-Батшауер (олімпійська чемпіонка) та Е. В'юер. Амстердам. 1928 р.

Магда Юлін – шведська фігуристка, чемпіонка Ігор VII Олімпіади 1920 р. у жіночому одиночному катанні

Елізабет Робінсон стала першою жінкою, яка виграла золоту олімпійську медаль у бігу на 100 м. Амстердам. 1928 р.

Жіночі Олімпійські ігри походилися в період з 1922 по 1934 рр.

період між Першою і Другою світовими війнами наочно свідчили такі факти. Ігри VII Олімпіади (1920) в Антверпені в шести жіночих видах змагань брали участь 69 спортсменок, а на Іграх XI Олімпіади (1936) у Берліні жіноча частина програми розширилася до 15 видів змагань, тобто збільшилася, порівняно з Іграми-1920, в 2,5 рази. Кількість спортсменок, які взяли участь у берлінських Іграх-1936, становила 328, тобто збільшилася, порівняно з Іграми-1920, в 4,75 рази. На I зимових Олімпійських іграх (1924) у двох видах змагань жіночої частини програми брали участь 13 жінок. У 1936 р. у Гарміш-Партенкірхені у жіночій частині програми було три види змагань, проте першість у них оскаржували вже 80 спортсменок, тобто у 6 разів більше, ніж у 1924 р. у Шамоні.

Завоювання жінками прав в олімпійському спорті багато в чому стало наслідком активної діяльності різних жіночих спортивних організацій. Наприклад, важливу роль у розвитку жіночого спорту зіграв міжнародний спортивний клуб "Монако" в Монте-Карло, який у 1921–1923 рр. організував Жіночі олімпіади, які проводили як основу

для діяльності самостійних жіночих спортивних асоціацій з власною системою змагань. Ці олімпіади відрізнялися широкою програмою, в якій були традиційно чоловічі види спорту (легка атлетика, стрільба, баскетбол та інші), а також танцювальні форми гімнастики. Змагання викликали великий інтерес і залучали учасниць з багатьох країн. Наприклад, у Жіночій олімпіаді 1922 р. взяли участь 700 спортсменок з дев'яти країн (Verget, 1988).

Успіх Жіночих олімпіад, що проводилися в Монако (Монте-Карло), став гарним прикладом для організації різноманітних міжнародних змагань, у тому числі й за такими "нежіночими" (у ті часи) видами спорту, як легка атлетика та футбол.

Наполегливе небажання IAAF визнавати жіночу легку атлетичну послужило підставою для створення в 1921 р. Міжнародної жіночої спортивної федерації (FSFI), яку очолила французька спортсменка Еліс Мілльє.

У 1920-ті роки центром розвитку жіночого спорту у світі стала Франція, де було створено велику кількість жіночих спортивних клубів, у яких розвивалися традиційно чоловічі види спорту – футбол, баретта (гра, подібна до регбі), баскетбол, легка атлетика. Розвиток чоловічих видів спорту, природно, доповнився розвитком жіночих – різного роду танцювальних форм гімнастики. Прихильне сприйняття суспільством розвитку жіночого спорту, відсутність обмежень на його види призвели до залучення великої кількості жінок у різні змагання і до виникнення гострої конкуренції між спортивними клубами та іншими організаціями (Durry, 1992). Аналогічні процеси відбувалися в інших країнах Європи, а також у США.

Все це створило передумови для започаткування FSFI Олімпійських жіночих ігор, перші з яких відбулися в Парижі в 1922 р. Назву Ігор, їх програму, організацію, церемонії і ритуали було запозичено з досвіду проведення Ігор Олімпіад. Ці Ігри не тільки викликали великий інтерес і привернули увагу представників різних країн і широкої публіки у Франції, але і стали серйозним попередженням для МОК, який поступово усвідомлював безперспективність спроб стримати розвиток жіночого олімпійського спорту (Pfister, 2000). Не міг МОК залишити без уваги і той факт, що самостійний розвиток жіночого спорту в рамках альтернативного олімпійського руху був небезпечним для авторитету і популярності Ігор Олімпіад і самого МОК.

Міжнародний олімпійський комітет намагався конфліктувати з FSFI, звинувачуючи жіночу федерацію в незаконному використанні терміну "олімпійський" і в запозиченні церемоній і ритуалів. FSFI була змушена перейменувати змагання, які отримали нову назву – "Всесвітні жіночі ігри", але не змінила

Еліс Мілльє у 1921 р. очолила Міжнародну жіночу спортивну федерацію (FSFI)

Всесвітні жіночі ігри було проведено у Гетеборзі (1926), Празі (1930) і Лондоні (1934). На фото – учасниці змагань (Гетеборг, 1926 р.)

Люсьєн Велу, носій прапора французької делегації "Одинадцять" на всесвітніх жіночих іграх у Лондоні. 1934 р.

підходу до їх організації та проведення. Під такою назвою ігри було проведено в 1926 р. у шведському Готтенбурзі, у 1930 р. у Празі, у 1934 р. у Лондоні. Ці ігри користувалися великою популярністю і проходили з великим розмахом. Найбільш великими і успішними виявилися IV Всесвітні жіночі ігри 1934 р., що проходили в Лондоні і в яких взяли участь делегації з 19 країн. Чергові Ігри планувалося провести в 1938 р в Австрії. Однак вони були зірвані у зв'язку з окупацією Австрії гітлерівською Німеччиною в березні 1938 р. і включенням її до складу німецького Рейху.

Міжнародна жіноча спортивна федерація і її президент Еліс Міллє приділяли увагу не тільки розвитку системи змагань серед жінок, а й пропаганді спорту як засобу боротьби за здоров'я жінок, зміцнення сім'ї, забезпечення належного балансу між "тілом" і "духом", підвищення соціальної активності і місця жінок у суспільстві, збереження миру і розвитку міжнародного співробітництва. Особливу роль у цьому відіграли міжнародні жіночі спортивні конгреси, на яких, поряд з чисто спортивними проблемами (розвиток видів спорту, вдосконалення правил змагань, затвердження їх програм тощо), обговорювався весь спектр питань, що належать до спортивного руху жінок (Leigh, Bonin, 1977).

Міжнародна жіноча спортивна федерація активно працювала до 1938 р., після чого з різних причин згорнула свою діяльність. Однак ця організація відіграла величезну роль у розвитку жіночого спорту, у підвищенні інтересу жінок різних країн до фізичного виховання і спорту, визнання жіночого спорту МОК і міжнародними спортивними федераціями, у науково-практичному розробленні проблематики жіночого спорту та ін. Велику роль зіграла ця організація в боротьбі за рівноправність жінок і в розвитку феміністського руху.

Розвиток жіночої частини програми олімпійських ігор після Другої світової війни та в часи "холодної війни"

Друга світова війна не дозволила провести Ігри Олімпіад і зимові Олімпійські ігри 1940 і 1944 рр. і негативно позначилася на олімпійському русі, проблеми якого виявилися незначними на тлі глобальних потрясінь, що охопили світ наприкінці 1930-х – у першій половині 1940-х років.

Провести перші повоєнні Ігри Олімпіади вдалося лише в 1948 р. у Лондоні. Під час війни місто сильно постраждало внаслідок німецьких бомбардувань і мало серйозні економічні труднощі. Природно, Ігри

Карен Хофф – чемпіонка XIV Олімпійських ігор 1948 р. у веслуванні на байдарках

Ніна Бочарова – українська радянська гімнастка, чемпіонка XV Олімпійських ігор зі спортивної гімнастики у вправах на колоді і в командній першості

Агнеш Келеті – угорська гімнастка, п'ятиразова олімпійська чемпіонка (1952 і 1956 рр.) зі спортивної гімнастики у довільних вправах, на брусах і колоді

Опорний стрибок

XIV Олімпіади, хоча й виявилися достатньо представницькими, не викликали великого інтересу у світовому співтоваристві. Програма цих Ігор змінилася несуттєво порівняно з Іграми XI Олімпіади 1936 р.: вона розширилася на шість видів змагань, з яких чотири виявилися жіночими. У програмі Ігор

з'явилися змагання жінок у веслуванні на байдарках (одиночках), а в жіночій легкій атлетичці додалися біг на 200 м, стрибки в довжину, штовхання ядра.

Якщо в спортивній гімнастиці на Іграх XI і XIV Олімпіад (1936 і 1948 рр.) жінки змагалися тільки в командній першості, то в 1952 р. на Іграх XV Олімпіади в Гельсінкі в цьому виді спорту жіноча частина програми включала вже сім видів змагань: до командної першості в гімнастичному багатоборстві додалися командні обов'язкові вправи з предметами, особиста першість у багатоборстві, в опорному стрибку, у вправах на брусах, на колоді та вільних вправах.

У змаганнях з кінного спорту в програмі Ігор XV Олімпіади (1952) в Гельсінкі жінки отримали можливість брати участь у змаганнях поряд із чоловіками.

Хоча кількість видів змагань на Іграх XV–XVII Олімпіад (1952–1960) залишалася майже незмінною (1952 р. – 149; 1956 р. – 151; 1960 р. – 150), однак кількість видів змагань, у яких змагалися жінки, зросла з 25 до 29. Слід відмітити незначну величину цього приросту, після якого частка жіночої частини програми Ігор Олімпіад залишалася нижчою 20%.

Більш сприятливою для жінок була в той же період ситуація на зимових Олімпійських іграх.

На V зимових Олімпійських іграх 1948 р. жінки змагалися за три комплекти медалей у гірськолижному спорті (швидкісний спуск, слалом, альпійське двоєборство) і в двох видах змагань у фігурному катанні на ковзанах (одиночки і спортивні пари).

У програмі VI зимових Ігор 1952 р., проведених в Осло, вперше з'явилися жіночі змагання в лижних

Маргіт Коронді – угорська гімнастка, дворазова олімпійська чемпіонка (1952 і 1956 рр.) зі спортивної гімнастики у вправах на брусах і групових виступах

гонках. Зроблено це було завдяки зусиллям скандинавських країн, що мали давні і багаті традиції в розвитку цього виду спорту, а успіх у лижній гонці на 10 км – єдиному виді змагань для жінок – сприяв спортсменкам Фінляндії, які виграли там 3 медалі – золоту, срібну та бронзову. У 1956 р. у жіночій частині програми олімпійських змагань у лижних гонках додалася естафета 3 x 5 км, а в 1960 р. – змагання на дистанції 5 км. У тому ж 1960 р. до олімпійської програми було включено змагання серед жінок у швидкісному бігу на ковзанах – відразу на чотирьох дистанціях (500, 1000, 1500 і 3000 м), які несподівано для багатьох пройшли за явної переваги спортсменок СРСР.

Програма жіночих змагань на зимових Олімпійських іграх у 1950-ті роки, на відміну від програми Ігор Олімпіад, розвивалася досить інтенсивно: якщо у 1948 р. жінки змагалися лише в п'яти видах змагань з 22 (22,7% загальної кількості видів), то в 1960 р. – в 11 з 27 (40,7%). Кількість жінок-учасниць Ігор Олімпіад порівняно з кількістю чоловіків на тих же Іграх залишалася стабільно низькою: у 1948 р. – 385 жінок із загальної кількості 4099 учасників (9,4%); 1952 р. – 518 з 4925 (10,5%); 1956 р. – 371 з 3194 (11,6%); 1960 р. – 610 з 5348 (11,4%) і несуттєво відрізнялася від тих співвідношень, які, наприклад, мали місце в 1928 р. в Амстердамі (9,6%), у 1932 р. у Лос-Анджелесі (9,0%) або в 1936 р. у Берліні (8,1%).

Дещо сприятливішою для жінок була статистика на зимових Олімпійських іграх в період 1948–1960 рр. Наприклад, якщо в 1948 р. у Санкт-Моріці з 669 учасників Ігор було 77 жінок (11,5%), у 1952 р. в Осло – 109 з 694 (15,7%), у 1956 р. у Кортіна-д'Ампеццо – 132 з 820 (16,1%), то в 1960 р. у Скво-Веллі – вже 143 з 665 (21,5%).

Незважаючи на явну диспропорцію змагань серед чоловіків і серед жінок у програмах Олімпійських ігор у 1950-х роках, популярність жіночого олімпійського спорту продовжувала неухильно зростати. Однак і в ті роки в МОК обговорювалося питання про виключення з програми Ігор окремих видів жіночих змагань, про необхідність скорочення жіночої частини олімпійської програми і про неприпустимість розширення участі жінок в Олімпійських іграх (Adams, 2002).

Однак подібні пропозиції вже не сприймалися більшістю членів МОК, ні представниками більшості міжнародних спортивних федерацій. Навіть тодішній президент МОК Ейвері Брендедж, який був прихильником виключення з жіночої частини програми Ігор з легкої атлетики таких видів змагань, як штовхання ядра і метання диска, не отримав у цьому підтримки (Pfister, 2000).

У той час існувала різка протидія з боку членів МОК включенню до програми Ігор Олімпіад жіночих змагань в ігрових видах спорту, в яких були

присутні жорсткі протиборства і травми. Якщо в такому виді спорту, як волейбол, жінки отримали можливість оскаржувати олімпійські нагороди вже на Іграх XVIII Олімпіади 1964 р., то включення до олімпійської програми жіночого гандболу та жіночого баскетболу – контактних видів спорту – довелося добиватися ще протягом 12 років (це сталося на Іграх XXI Олімпіади 1976 р.).

Ставлення до жіночого спорту і формування жіночої частини програми Олімпійських ігор почало змінюватися в 1960-ті роки. По-перше, цей час характеризувався різкою активізацією феміністського руху в різних країнах світу, по відношенню до якого, наприклад, у США навіть став використовуватися агресивний термін “звільнення жінок”.

У 1963 р. у США вийшла книга Бетті Фрідан “Загадки жіночності”, яка дала початковий імпульс сучасному жіночому руху і змінила структуру суспільства не тільки в самих США, але і в інших країнах, стала однією з найбільш впливових публіцистичних книг ХХ ст. (Fox, 2006). Зокрема, Бетті Фрідан зазначала, що псевдонаукові теорії, жіночі журнали і рекламна індустрія впровадили в суспільну свідомість думку, що “жінкам, які мають справжню жіночність, не потрібна кар'єра, у них немає потреби у вищій освіті і політичних правах. Одним словом, їм не потрібні незалежність і можливості, за які боролися феміністки. Все, що від них вимагається, – це з дитинства присвятити себе пошуку чоловіка і народженню дітей” (Фридан, 1992).

По-друге, у країнах соціалістичної співдружності, насамперед у СРСР, протягом усього періоду їх існування прагнення до усунення класового гноблення і гендерної нерівності було не тільки однією зі стрижневих ідей панівної ідеології, але й основою для практичної діяльності, що наочно проявлялося в різних сферах і, особливо, в таких, як освіта та спорт. Наприклад, у спортивній гімнастиці на Іграх XV і XVI Олімпіад (1952 і 1956 рр.) радянськими спортсменами було завойовано 45 медалей різного ґатунку, з яких 21 нагорода (46,7%) виявилися на рахунку жінок. Аналогічна ситуація склалася на тих же Іграх XV і XVI Олімпіад і в легкій атлетиці, де в цілому спортсмени СРСР завоювали 38 медалей різного ґатунку, з яких 19 нагород (50%) були в активі жінок.

Інша ситуація у ті роки склалася в США. Наприклад, у легкій атлетиці – найбільш популярному і розвиненому в цій країні виді спорту – спортсмени США на Іграх XV і XVI Олімпіад (1952 та 1956 рр.) були нагороджені 63 медалями різного ґатунку, з яких лише 4 нагороди (6,3%) були завойовані жінками.

По-третє, використання олімпійського спорту як фактора політичного протиборства в “холодній війні” між СРСР і США, між соціалістичними та капіталістичними державами призвело до того, що

вже в 1960-х роках у різних країнах особливу увагу було звернено на розвиток жіночого спорту. Якщо в Радянському Союзі це питання не ставилося, тому що жіночий спорт інтенсивно розвивався, починаючи з 1930-х років, то в США було вжито радикальних заходів з розвитку жіночого спорту, якому до цього серйозної уваги не приділялося (Katzenstein, McClug, 1986).

Особливо бурхливий розвиток жіночий спорт у США отримав після прийняття у 1972 р. закону про усунення дискримінації жінок, у тому числі у сфері шкільного та університетського спорту. Цей закон став потужним стимулом для розвитку в США жіночого спорту, оскільки зобов'язував школи та університети створити рівні умови для жінок і чоловіків – як у кількісному, так і якісному відношенні. Це призвело до формування безлічі жіночих команд з різних видів спорту, до створення умов для їх підготовки і до розвитку системи спортивних змагань.

Цілком природно, що прийняття цього закону не могло кардинально змінити становище в американському спорті за короткий час. Однак уже наприкінці 1970-х років у США проявилася тенденція до поступового усунення диспропорції між досягненнями чоловіків і жінок в олімпійському спорті. У наступні роки американські спортсменки стали домагатися стійко високих результатів на Іграх Олімпіад, а в подальшому – і на зимових Олімпійських іграх. Наприклад, у плаванні на Іграх XXI Олімпіади (1976) із 34 завойованих спортсменами США медалей різного ґатунку (в тому числі 12 золотих) на частку жінок прийшлося тільки 7 нагород, із них лише 1 золота (відповідно 20% і 8,3%); на Іграх XXIV Олімпіади (1988 – 6 із 16 медалей різного ґатунку (37,5%), у тому числі 3 з 8 золотих (37,5%); на Іграх XXV Олімпіади (1992) – 14 із 27 нагород різного ґатунку (51,1%), у тому числі 5 з 11 золотих (45,5%); на Іграх XXVI Олімпіади (1996) – 14 із 26 медалей різного ґатунку (53,8%), у тому числі 7 з 13 золотих (53,8%).

Картина щодо аналогічних параметрів у легкій атлетиці була такою: на Іграх XXI Олімпіади (1976) з 21 медалі різного ґатунку, які були завойовані спортсменами США (у тому числі 6 золотих), на частку жінок припало лише 3 нагороди (причому жодної золотої); на Іграх XXIV Олімпіади (1988) – 9 із 26 медалей різного ґатунку (34,6%), у тому числі 6 із 13 золотих (46%); на Іграх XXV Олімпіади (1992) – 8 із 27 нагород різного ґатунку (29,6%), у тому числі 4 з 12 золотих (33,3%); на Іграх XXVI Олімпіади (1996) – 7 з 23 медалей різного ґатунку (30,4%), у тому числі 3 з 10 золотих (30%).

Настільки явний прогрес стався незважаючи на те, що прийняття в 1972 р. у США згаданого закону потрапило на абсолютно непідготовлений ґрунт. Чоловічий спорт в Америці був надзвичайно популярним; відсоток студентів, що займаються спортом

в університетах, був великим; в них існувала велика кількість чоловічих команд з різних видів спорту, що мали можливість брати участь у широкій мережі змагань, організованих на всіх рівнях. У жіночому спорті всього цього не було, тому реалізація закону виявилася дуже складною, і багато університетів, прагнучи до формального його виконання, не збільшували кількості жіночих команд, а скорочували кількість чоловічих, що дало можливість противникам фемінізму говорити про дискримінацію чоловіків. Наприклад, аналіз, проведений управлінням загальної бухгалтерської звітності США, показав, що в період 1982–1999 рр. в американських університетах було ліквідовано 311 чоловічих команд з плавання, боротьби, тенісу та інших видів спорту.

І сьогодні, майже через півстоліття після прийняття цього закону, навколо нього в США не вщухають дискусії і суперечки. Однак виконання закону призвело до вражаючих результатів щодо розвитку жіночого спорту. Кількість дівчаток, які займаються спортом у середній школі, за минулий період зросла майже в 6 разів. Почали розвиватися ті види спорту, якими у попередні роки жінки практично не займалися. Різко покращилися спортивні результати і збільшилася кількість американок, які добивалися успіхів на чемпіонатах світу та Олімпійських іграх. Спортивні організації, що відповідають в США за розвиток спорту, включаючи національні спортивні федерації, побачили, що у багатьох жіночих видах змагань домогтися успіхів на світовій спортивній арені значно легше, ніж у чоловічих. Це стало додатковим стимулом для розвитку жіночого спорту. У розвиток жіночого спорту в США включилися засоби масової інформації та організації, що надають фінансову допомогу спортсменкам.

Закон призвів до збільшення в США кількості жінок, що працюють у сфері спорту. Багато жінок стали домагатися успіхів у тренерській роботі, складаючи серйозну конкуренцію чоловікам. І хоча кількість жінок, що працюють у США на рівні спорту вищих досягнень, у багато разів поступається кількості чоловіків, що працюють у цій сфері, прогрес очевидний. Серед жінок з'явилося і багато спортивних журналістів, дикторів, радіо- і телекоментаторів, ведучих спортивних програм.

У НДР традиційний для соціалістичної системи підхід, пов'язаний із недопущенням нерівності між чоловіками і жінками в різних сферах соціального життя, доповнився у другій половині 1960-х – на початку 1970-х років суто прагматичним прагненням домогтися переваги на міжнародній спортивній арені за рахунок підготовки спортсменів у тих видах змагань, де конкуренція була нижчою і в зв'язку з цим ймовірність досягнення успіхів вища. Природно, що цими видами змагань виявилися жіночі. Ефективність такої політики наочно про-

явилася вже на Іграх XXI Олімпіади 1976 р., на якій команда НДР посіла друге місце в неофіційному командному заліку, завоювавши 90 медалей (у тому числі 40 золотих). У чотирьох найбільш розвинених у НДР видах спорту (плаванні, легкій атлетиці, академічному веслуванні, веслуванні на байдарках і каное) було завойовано 67 медалей різного ґатунку, в тому числі 34 золоті нагороди. При цьому велика частина медалей – 45 (67,2%), у тому числі 25 золотих (73,5%) виявилися на рахунку жінок. При цьому найбільшою виявилася частка жінок у перемогах спортсменів НДР на цих Іграх у плаванні (11 з 11 золотих медалей – 100%); у легкій атлетиці – 9 з 11 золотих медалей (81,8%).

Досвід СРСР, США, НДР щодо жіночого спорту і постійне розширення жіночої частини програми Олімпійських ігор привели до інтенсивного його розвитку в інших країнах. Цей процес торкнувся навіть країн мусульманського світу, в яких релігія і традиції в минулі роки унеможлилювали участь жінок у спорті вищих досягнень.

Ці та ряд інших процесів відсунули на задній план аргументи про недоцільність розширення участі жінок в олімпійському спорті. Погляди на цю проблему П'єра де Кубертена, його прихильників і послідовників у МОК і міжнародних спортивних

федераціях поступово стали сприйматися як архаїчні, які не відповідають духу часу й ущемлюють права жінок. Залишилися без уваги і заклики лікарів не включати до програм Олімпійських ігор види спорту і види змагань, в яких особливості тренувальної та змагальної діяльності не відповідають можливостям жіночого організму і небезпечні серйозними негативними наслідками для здоров'я жінок.

У жіночу частину програми Ігор Олімпіад та зимових Олімпійських ігор стали включати всі нові види спорту (табл. 52.1). Одночасно збільшувалася і жіноча частина програми в видах спорту, що вже стали традиційними для жінок, – плаванні, легкій атлетиці, веслуванні на байдарках тощо.

Кількість видів змагань для жінок за період 1952–1980 рр. у програмах Ігор Олімпіад збільшилася в два рази – з 25 до 50, а в програмах зимових Олімпійських ігор зросла в 2,3 раза – з 6 до 14. Однак у процентному співвідношенні кількість видів жіночої частини програми все ще істотно поступалася чоловічій її частині. На Іграх XXII Олімпіади (1980) у Москві з 203 розіграних комплектів нагород лише 50 (24,6%) належали жінкам. На XIII зимових Олімпійських іграх (1980) у Лейк-Плесіді це співвідношення було для жінок більш сприятливим – 14 із 38 видів змагань, що становило 36,8%.

Таблиця 52.1 Включення видів спорту до програм Ігор Олімпіад та зимових Олімпійських ігор (1896–1980)

Рік	Вид спорту в чоловічій частині програми	Вид спорту в жіночій частині програми
1896	Легка атлетика, плавання, велосипедний спорт, гімнастика спортивна, боротьба греко-римська, стрільба кульова, теніс, важка атлетика, фехтування	
1900	Водне поло, боротьба вільна, веслування академічне, кінний спорт, вітрильний спорт, стрільба з лука, стрільба стендова, футбол, гольф, крикет, крокет, поло, регбі	Теніс, гольф
1904	Стрибки в воду, бокс, лякросс, роккі	Стрільба з лука
1908	Хокей на траві, рекетс, же-де-пом, фігурне катання	Фігурне катання
1912	Сучасне п'ятиборство	Плавання, стрибки в воду
1920	–	–
1924	Бобслей, ковзанярський спорт, лижні гонки, лижне двоєборство, стрибки на лижах з трампліна, скелетон, хокей на льоду	Фехтування
1928	–	Легка атлетика, спортивна гімнастика
1932	–	–
1936	Веслування на байдарках і каное, баскетбол, гірськолижний спорт	Гірськолижний спорт
1948	–	Веслування на байдарках і каное
1952	–	Кінний спорт, лижні гонки
1956	–	–
1960	Біатлон	Ковзанярський спорт
1964	Дзюдо, волейбол, санний спорт	Волейбол, санний спорт
1968	–	–
1972	Веслувальний слалом, гандбол	Стрільба з лука, веслувальний слалом
1976	–	Веслування академічне, баскетбол, гандбол
1980	–	Хокей на траві

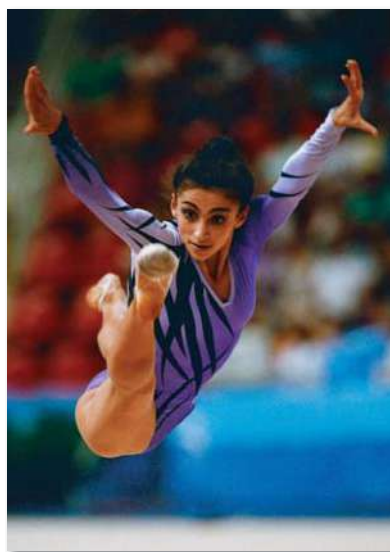
Постійне розширення програми Олімпійських ігор і інтенсивний розвиток жіночого спорту в більшості країн привели до різкого збільшення кількості жінок-учасниць Ігор Олімпіад. Якщо в складі учасників Ігор Олімпіад 1948–1960 рр. жінок було від 9,4 до 11,5%, а в 1964–1972 рр. – від 13,3 до 14,9%, то на Іграх XXI Олімпіади (1976) жінок було вже 20,7% загальної кількості учасників, а на Іграх XXII Олімпіади (1980) – 21,5%.

Дещо інша ситуація склалася з чисельністю учасниць зимових Олімпійських ігор, де кількість спортсменок постійно зростала. Наприклад, якщо в 1960 р. на зимових Олімпійських іграх в Скво-Веллі стартували 143 жінки, то через вісім років – у Греноблі-1968 – їх було вже 211, ще через вісім років – в Інсбруку-1976 – 231, а так виглядала (у відсотках) частка кількості жінок по відношенню до загальної кількості учасниць зимових Олімпійських ігор: 1960 р. – 21,5%; 1964 р. – 18,3%; 1968 р. – 18,2%; 1972 р. – 20,5%; 1976 р. – 20,6%, що значною мірою було обумовлено стабільною жіночою частиною програми Ігор, яка містила лише 13–14 видів змагань.

Жіноча частина програми Ігор Олімпіад, починаючи з 1980-х років

З приходом у 1980 р. до керівництва Міжнародним олімпійським комітетом Хуана Антоніо Самаранча участі жінок в олімпійському русі стало приділятися значно більше уваги, ніж у попередні роки. Це торкнулося всіх сторін олімпійського руху і, насамперед, програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор, у яких кількість жіночих видів змагань, як і кількість учасниць, стала стрімко зростати (табл. 52.2).

Ігри XXIII Олімпіади (1984) внесли принципово новий елемент до програми змагань серед жінок. У ній з'явилися такі суто жіночі види спорту, як художня гімнастика та синхронне плавання. Як показало життя, це рішення виявилось мудрим. З одного боку, воно продемонструвало доцільність підходу до формування жіночої частини програми з урахуванням анатомічних, фізіологічних і психологічних особливостей жіночого організму, а з іншого – пожвавило програму змагань, зробило змагання в цих видах спорту естетичними, видовищними і надзвичайно популярними. На жаль, цей безсумнівно прогресивний досвід не набув розвитку в наступні десятиліття.

Олександра Тимошенко з Об'єднаної команди СНД (від України) стала олімпійською чемпіонкою в індивідуальному багатоборстві з художньої гімнастики на Іграх XXV Олімпіади. 1988 р.

Розширювалася жіноча частина програми і в тих олімпійських видах спорту, в яких жінки вже змагалися на Іграх. Крім того, було включено нові для жінок види спорту, в тому числі ті, які до цього історично розвивалися лише як чоловічі. У жіночій частині програм Олімпійських ігор виявилися дзюдо, сучасне п'ятиборство, тхеквондо, важка атлетика, футбол, хокей на льоду (табл. 52.2).

У період 1980–2000 рр. програма Ігор Олімпіад розширювалася переважно за рахунок видів спорту та видів змагань, у яких брали участь жінки. У програмі з'явилось 97 нових видів змагань, загальна кількість яких досягла 300; 70 із цих видів змагань розширили жіночу частину олімпійської програми і тільки 27 видів – її чоловічу частину.

Останніми роками керівництво МОК постійно піднімає питання про неможливість подальшого розширення програм Ігор Олімпіад, чітко позначивши граничні цифри – 300 видів змагань, трохи більше 10 тис. учасників. Нинішній президент МОК Жак Рогге робить все для того, щоб ці показники були стабільними, і йому це певною мірою вдається. Для підтвердження достатньо відзначити, що якщо програма Ігор Олімпіад з 1992 по 2000 рр. розширилася на 43 види змагань, то з 2000 по 2008 рр. – лише на два. Проте жіноча частина олімпійської програми продовжувала розширюватися: з 2000 по 2008 рр. вона збільшилася на 17 видів змагань – здебільшого за рахунок скорочення чоловічих видів змагань, яких за той же період стало на 15 менше.

При цьому майже вдалося зберегти на декларованому керівництвом МОК рівні загальну кількість видів змагань у програмах Ігор Олімпіад: у Сідней-2000 – 300, в Афінах-2004 – 301, у Пекіні-2008 – 302, у Лондоні-2012 – 302, у Ріо-де-Жанейро-2016 – 306.

Таблиця 52.2 Включення видів спорту до програм Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор (1984–2020)

Рік	Вид спорту в чоловічій частині програми	Вид спорту в жіночій частині програми
1984	–	Стрільба кульова, велосипедний спорт, синхронне плавання, гімнастика художня
1988	Теніс, теніс настільний	Теніс (повернення до олімпійської програми після 64-річної відсутності), теніс настільний, вітрильний спорт, стрільба стендова
1992	Шорт-трек, фрістайл, бейсбол, веслувальний слалом	Бадмінтон, дзюдо, веслувальний слалом, біатлон, шорт-трек, фрістайл
1996	Волейбол пляжний	Футбол, софтбол, волейбол пляжний
1998	Кьорлінг, сноубордінг	Хокей на льоду, кьорлінг, сноубордінг
2000	Стрибки на батуті, тхеквондо, триатлон	Стрибки на батуті, сучасне п'ятиборство, тхеквондо, триатлон, важка атлетика, водне поло
2002	Скелетон	Скелетон, бобслей
2004	–	Боротьба вільна
2006	–	–
2008	–	–
2010	–	–
2012	–	Бокс
2014	–	Стрибки на лижах з трампліна
2016	Гольф (раніше чоловічий гольф входив до програми Ігор 1900 і 1904 рр.), регбі 7 x 7 (раніше регбі у варіанті 15 x 15 входило до програм Ігор 1900, 1908, 1920, 1924 рр.)	Гольф (раніше жіночий гольф входив до програми Ігор 1900 р.), регбі 7 x 7
2018	–	–
2020	Бейсбол (повернений після відсутності в програмах Ігор 2012 і 2016 рр.), карате, серфінг, скейтбордінг, спортивне скелелазіння, баскетбол 3 x 3	Софтбол (повернений після відсутності в програмах Ігор 2012 і 2016 рр.), карате, серфінг, скейтбордінг, спортивне скелелазіння, баскетбол 3 x 3

Однак у серпні 2016 р. на сесії МОК, що проходила в Ріо-де-Жанейро, було суттєво розширено програму Ігор XXXII Олімпіади, які пройдуть у 2020 р. у Токіо, збільшивши кількість видів змагань з 306 до 339. Це відбулося тому що до програми Ігор-2020 було включено такі нові олімпійські види спорту (і для чоловіків, і для жінок), як карате (8 видів змагань), серфінг (2 види змагань), скейтбордінг (4 види змагань), спортивне скелелазіння (2 види змагань), а після відсутності на Ігорах-2012 і Іграх-2016 до олімпійської програми було повернуто бейсбол (1 вид змагань серед чоловічих команд) і софтбол (1 вид змагань серед жіночих команд). Крім того включено (серед чоловічих і серед жіночих команд) баскетбол 3 x 3.

З 1980 р кількість жіночих видів змагань постійно збільшувалася: якщо на Іграх XXII Олімпіади в Москві їх частка (включаючи жіночі і змішані види змагань) становила 24,63%, то на Іграх XXXI Олімпіади в Ріо-де-Жанейро вона виросла вдвічі – 47,39%. На майбутній Іграх XXXII Олімпіади в Токіо (2020) жіночих видів змагань вже буде більше, ніж чоловічих (51,33%).

Якщо на Іграх XXIX Олімпіади 2008 р. із 302 видів змагань на частку чоловічих припало 165, жіночих – 130, змішаних – 7, то на Іграх XXX Олімпіади в Лондоні 302 види змагань було розподілено так: чоловічих –

162, жіночих – 132, змішаних – 8. На Іграх XXX Олімпіади в Ріо-де-Жанейро із 306 видів змагань 302 види були чоловічими, 136 – жіночими, 9 – змішаними.

У програмі майбутніх Ігор XXXII Олімпіади (2020) загальна кількість видів змагань становитиме 339, з них 165 чоловічих, 156 жіночих, 18 змішаних.

При цьому слід зазначити, що у програмі Ігор-2020 у ряді видів спорту (наприклад, у боксі, веслуванні на байдарках та ін.) збільшиться кількість жіночих видів змагань за рахунок скорочення чоловічих видів, а також суттєво (з дев'яти до 18) зросте кількість змішаних видів змагань: вони з'являться (крім існуючих дев'яти – бадмінтону (1), кінного спорту (6), тенісу (1), і вітрильного спорту (1)) також у дзюдо (змішані команди), легкій атлетіці (змішана естафета 4 x 400 м), стрільбі з лука (змагання змішаних команд), кульовій стрільбі (два види змагань змішаних команд – у стрільбі з пневматичної гвинтівки на 10 м і стрільбі з пневматичного пістолета на 10 м), стендовій стрільбі (змагання змішаних команд), настільному тенісі (змагання змішаних пар), триатлоні (змагання змішаних команд).

Починаючи з 1980-х років, неухильно збільшується кількість жінок, які беруть участь в Іграх, і відсоткові показники кількості жінок у загальній кількості спортсменів-учасників цих Ігор: з 21,5% на Іграх-1980 до 44,3% на Іграх-2012. Аналогічна кар-

Ірині Мерлені (Україна) – чемпіонка Олімпійських ігор 2004 р. з вільної боротьби (у ваговій категорії до 48 кг)

тина зростання частки жінок спостерігалася на Іграх-2016 – приблизно 45% з 11 238 спортсменів.

Планомірно зростала кількість видів змагань і в жіночій частині програми зимових Олімпійських ігор. З 1980 р на кожних зимових Іграх жіночих видів змагань ставало все більше. Постійно збільшувалася і відсоткова частка жіночих видів змагань в їх загальній кількості в олімпійській програмі.

Наприклад, якщо на XIII зимових Олімпійських іграх в Лейк-Плесіді (1980) частка жіночих і змішаних видів змагань у загальній кількості змагань становила 36,84%, то на XXII зимових Олімпійських іграх у Сочі – 48,98%, а в програмі XXIII зимових Олімпійських ігор (Пхьончхан-2018) – 50,00%.

На відміну від Ігор Олімпіад, де останніми роками програми розширювалася переважно за рахунок жіночих видів змагань, програма зимових Олімпійських ігор розвивалася більш пропорційно: з 1980 по 2006 рр. кількість жіночих видів змагань збільшилася на 25 (з 14 до 39), а чоловічих – на 21 (з 24 до 45).

Якщо в програмі XX зимових Олімпійських ігор у Турині (2006) при загальній кількості видів змагань 84 було 45 чоловічих, 37 жіночих і 2 змішаних (спортивні пари і спортивні танці у фігурному катанні на ковзанах), то на XXI зимових Олімпійських іграх (2010) з 86 видів змагань – 46 чоловічих, 38 жіночих і 2 змішаних. На XXII зимових Олімпійських іграх (2014) з 98 видів змагань – 50 чоловічих, 43 жіночих (у тому числі стрибки на лижах з трампліна серед жінок, які відбулися вперше) і 5 змішаних (додано змішану естафету в біатлоні, змішану командну естафету в санному спорті і командну першість у фігурному катанні на ковзанах).

У програмі XXIII зимових Олімпійських ігор у Пхьончхані із загальної кількості видів змагань 102 – 51 чоловічий, 44 жіночих і 7 змішаних (порівняно з

Іграми-2014 було включено командну першість у гірськолижному спорті і змішану першість команд у кьорлінгу).

Слід зазначити, що загальна кількість видів спорту у програмах зимових Олімпійських ігор залишається незмінною – 15, починаючи з Солт-Лейк-Сіті-2002 і до Пхьончхана-2018, при цьому власне чоловічим видом спорту залишається тільки лижне двоєборство.

У 1980-ті роки кількість жінок, які брали участь в зимових Олімпійських іграх, поступово зростала: у 1980 р. (Лейк-Плесід) – 233; у 1984 р. (Сараєво) – 274; у 1988 р. (Калгарі) – 313. Однак відсоткове відношення кількості жінок до загальної кількості учасників зимових Ігор залишалося майже таким, яким було в 1960–1970-ті роки: 1980 р. – 21,7%; 1984 р. – 21,5%; 1988 р. – 22,0%.

Значно зросла кількість жінок-учасниць на XVI зимових Олімпійських іграх в Альбервілі (1992), що було обумовлено включенням до програми жіночих змагань у біатлоні, шорт-треку, фрістайлі. Кількість жінок-учасниць цих Ігор становила 488. Різко збільшилася і частка жінок у загальній кількості спортсменів, що брали участь у змаганнях – вона досягла 27,1%.

Вже через два роки на XVII зимових Олімпійських іграх у Ліллегаммері кількість учасниць знову зросла і склала 552 особи (30,0%).

Відтоді ситуація не змінювалася: у кожних чергових зимових Олімпійських іграх брало участь все більше жінок. На користь жінок змінювалося і процентне співвідношення учасників Ігор. Так, у XVIII зимових Іграх у Нагано (1998) брали участь 814 спортсменок (35,4%), у XIX зимових Іграх у Солт-Лейк-Сіті (2002) – 886 (36,9%). На XX зимових Олімпійських іграх у Турині (2006) з 2508 учасників Ігор 960 (38%) були жінки. На XXI зимових Олімпійських іграх у Ванкувері (2010) із 2536 учасників було 1033 жінки (40,7%). Аналогічна картина збільшення частки жінок спостерігалася і на Іграх-2014 (понад 40% із 2780 спортсменів).

Таким чином, неважко переконатися, що багаторічна боротьба жінок за рівноправну з чоловіками участь в Олімпійських іграх виявилася винятково успішною, особливо протягом останніх 30 років. Нагадаємо, що жінки починали з трьох видів змагань на Іграх II Олімпіади (1900), що становило трохи більше 3% тодішньої загальної кількості учасників. Та й ті види змагань серед жінок, які були в програмах Ігор 1900 і Ігор-1904, опинилися там по суті випадково, за рішенням оргкомітетів, при явному невдоволенні і протидії з боку МОК і його президента П'єра де Кубертена. Сьогодні жінки виступають на Іграх Олімпіад у всіх видах спорту, в яких виступають чоловіки, крім боротьби греко-римської, а на зимових Олімпійських іграх – крім лижного двоєборства.

Зазначимо також, що жінки, починаючи з Ігор-1984, отримали можливість змагатися на Іграх Олімпіад у двох видах спорту (синхронному плаванні та художній гімнастиці), в яких змагання серед чоловіків взагалі не проводяться.

Кількість комплектів медалей, що розігруються жінками, також наблизилася до того, яке визначено для чоловіків. Наприклад, у програмі XXIII зимових Олімпійських ігор у Пхьончхані із загальної кількості видів змагань 102 – 51 чоловічий, 44 жіночих і 7 змішаних. А в програмі майбутніх Ігор XXXII Олімпіади (2020) передбачені 165 чоловічих видів змагань, 156 жіночих і 18 змішаних.

Жінки давно отримали право змагатися у багатьох видах спорту та спортивних дисциплінах, проти яких ще в 1920–1930-ті роки категорично заперечували лікарі, зокрема – в легкій атлетиці в бігу на середні і довгі дистанції. Включено до програми Ігор виступи жінок з усіх контактних ігрових видів спорту – гандболу, баскетболу, футболу, хокею на траві, хокею на льоду (з шайбою). До жіночої частини олімпійської програми включені також види спорту, про змагання у яких серед жінок ще кілька десятиліть тому не могли подумати навіть найбільш радикально налаштовані прихильники фемінізму, – дзюдо, сучасне п'ятиборство, боротьба вільна, бокс, регбі, стрибки на лижах з трампліна, карате (його включено до програми Ігор-2020).

Однак досягнення жінок щодо повної рівності з чоловіками в частині представництва в програмах Олімпійських ігор не можна оцінити однозначно. Сьогодні важко з упевненістю сказати, коли під час розширення програм Олімпійських ігор було перейдено ту межу, після якої підхід МОК до усунення дискримінації жінок у цьому питанні став небезпечним не тільки для жінок-учасниць Ігор, але і для олімпійського спорту в цілому, а також для дитячо-юнацького спорту та спорту вищих досягнень у різних країнах світу.

Прагнення до гендерної рівності, звичайно, можна було б тільки вітати, якби не одна деталь. Розширення жіночої частини програми Ігор Олімпіад відбувається винятково за рахунок тих видів спорту, які історично сформувалися як чоловічі. Частина цих видів спорту знаходиться в протиріччі з анатомічними, фізіологічними і психологічними особливостями жіночого організму, не відображає історично сформованих природних відмінностей між чоловіками і жінками, у багатьох випадках страждає з етичної і естетичної точок зору. Дійсно, більш ніж сумнівним виглядає поява в програмі Ігор Олімпіад жіночих видів змагань у триатлоні і марафонському бігу. Важко пояснити появу в про-

Нікола Адамс (Велика Британія) – дворазова олімпійська чемпіонка з боксу (у ваговій категорії до 51 кг)

грамі Ігор Олімпіад жіночої важкої атлетики, жіночої вільної боротьби і жіночого боксу. Ні з медичної, ні з естетичної, ні з суто спортивної точок зору це рішення МОК інакше як помилкою не назвеш.

Бокс, різні види боротьби, важка атлетика, меншою мірою інші види спорту історично формувалися як види діяльності, що відображають традиційні чоловічі якості – потужність, силу, здатність до фізичного і психічного пригнічення суперника. Це обумовило ставлення широких мас прихильників спорту і засобів масової інформації до цих видів спорту, критеріїв оцінки спортивної результативності. Прояви цих якостей у жінок сприймаються як неприродні, що пригнічують жіночність, привабливість, естетичність, граціозність, тобто ті якості, що знаходять свій вияв у спортивній і художній гімнастиці, фігурному катанні на ковзанах, синхронному плаванні, волейболі, тенісі (Woods, 2016).

Під час формування жіночої частини програми Олімпійських ігор не можна не враховувати інтересів дівчаток. За даними жіночого спортивного фонду США (Women's Sport's Foundations, 2008), дівчатка виявляють значно менший інтерес до традиційних олімпійських видів спорту порівняно з хлопчиками, кидають заняття значно частіше за хлопчиків. Їм більше подобаються види, не представлені у програмах Олімпійських ігор – скіппінг, спортивні танці, аеробіка, черлідінг.

Ефективність ухвалені МОК політики щодо розвитку жіночої частини програми Олімпійських ігор наочно проявляється в реакції засобів масової інформації, насамперед телебачення. Наприклад, у США відзначається вкрай низький і постійно згасаючий інтерес до змагань жінок у важкій атлетиці, боксі і боротьбі і зростаючий – до змагань у гімнастиці, плаванні, фігурному катанні, волейболі та ряді інших видів спорту (Woods, 2016).

Фемінізм і програма олімпійських ігор

Фемінізм в тому вигляді, в якому він насаджується в різних сферах життя, в тому числі в олімпійському спорті, викликає неоднозначну реакцію в суспільстві. Багато противників фемінізму вважають його причиною руйнування традиційного укладу життя і знищення історично сформованих ролей, запропонованих чоловікам і жінкам.

Між чоловіками і жінками існує велика кількість біологічних і соціальних історично сформованих відмінностей, і від їх визнання суспільство тільки виграє. Встановлено, що діти розвиваються гармонійніше, якщо в сім'ї культивується образ мужнього батька і жіночої матері.

Деякі критики фемінізму наводять переконливі факти на користь того, що в тих країнах, де фемінізм здобув особливий розвиток, рівень народжуваності неухильно знижується, сім'ї стають менш стабільними, збільшується кількість сімей з гомосексуальними партнерами.

У зв'язку з цим Міжнародному олімпійському комітету слід було б значно уважніше і далекоглядніше підходити до проблеми фемінізації олімпійського спорту, особливо в тій його частині, що пов'язана з програмою Олімпійських ігор та включенням до її жіночої частини видів спорту, абсолютно неприйнятних у світлі природних і усталених уявлень про відмінності між чоловіками і жінками. На наш погляд, МОК зробив велику помилку, коли під тиском прихильниць радикального фемінізму і заангажова-

них представників олімпійської системи включив до програми Ігор Олімпіад ряд таких відверто нежіночих як у соціально-психологічному, так і медико-біологічному відношенні видів спорту, як важка атлетика, боротьба вільна, бокс тощо. Таким чином, МОК і відповідні міжнародні спортивні федерації конкретними справами підтримали один із крайніх напрямків фемінізму – так званий амазон-фемінізм, що робить упор на фізичну рівність жінок із чоловіками, формування жінок-воїнів, жінок-атлетів та ін.

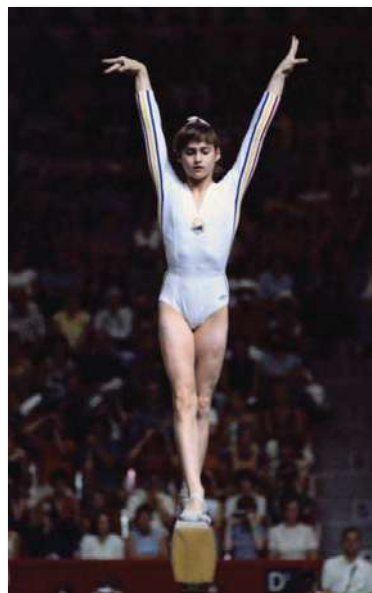
Не менш небезпечним є і відсторонення МОК від контролю за напрямами розвитку техніко-тактичних і функціональних основ підготовки жінок у деяких видах спорту, які формуються на основі тих самих принципів, що й у чоловіків. В окремих випадках це призводить до катастрофічних наслідків у здоров'ї жінок, у їх майбутній соціальній адаптації, включаючи створення сім'ї та формування сімейних стосунків (Булатова, Платонов, 2019).

Особливу небезпеку в цьому відношенні представляє жіноча спортивна гімнастика, розвиток якої в останні десятиліття перебуває в прямому протиріччі із завданнями збереження здоров'я і повноцінного життя спортсменок після завершення ними спортивної кар'єри.

Виступи Ольги Корбут на Іграх XX Олімпіади 1972 р. у Мюнхені і Наді Коменеч на Іграх XXI Олімпіади 1976 р. у Монреалі зробили революцію в жіночій гімнастиці, в яку було включено найскладніші акробатичні елементи, доступні лише невисоким гімнасткам з невеликою масою тіла, високою гнучкістю і явними ознаками маскулінізації. Тенденцію розвитку жіночої гімнастики в бік підвищення складності та ризикованості елементів підтримала Міжнародна федерація гімнастики (FIG), і з часом у світовій

Сімона Байлз – чотириразова олімпійська чемпіонка 2016 р., 19-разова чемпіонка світу, у тому числі 5-разова чемпіонка в абсолютній першості. У 2016 р. антидопінгове тестування спортсменки дало позитивний результат, однак їй вдалося уникнути покарання у зв'язку з наявністю дозволу на терапевтичне використання психостимулятора

Чотирнадцятирічна румунська гімнастка Надя Коменеч внесла нову тенденцію в розвиток гімнастики у бік підвищення складності ризикованих елементів

гімнастичній еліті опинилися спортсменки зовсім іншої статури, порівняно з гімнастками 1950–1960-х років. Артистичні, пропорційно складені гімнастки середнього зросту зникли зі спортивної арени.

Ці зміни кардинально вплинули на спосіб життя і статуру спортсменок, здатних досягти високих результатів. Зокрема, у 1976 р. середній вік найсильніших гімнасток США був 17,5 року, середній зріст – 163,5 см, середня маса тіла – 48 кг. У 1992 р. середній вік провідних гімнасток становив 16 років, середня маса тіла – 37,6 кг, середній зріст – 144,8 см. Переможниця Ігор XXV Олімпіади 1992 р. у гімнастичному багатоборстві (в особистій першості) Тетяна Гуцу (ОК СНД – Україна) та срібний призер цих змагань Шенон Міллер (США) мали зріст 138 см і масу тіла 31 кг.

Відбір, низькокалорійна дієта і величезні навантаження призвели до залучення у спортивну гімнастику і формування спортсменок із соматотипом, що відповідає новій гімнастичній моді. Цілком природно, що формування необхідного для спортивної гімнастики соматотипу дівчат призвело до винятково ранньої спеціалізації, і вже у віці 12–13 років наступав період підготовки до вищих досягнень з 5–6-годинними щоденними заняттями, максимальною складністю вправ та граничними фізичними і психічними навантаженнями. Підсумок цієї діяльності закономірний – вихід більшості гімнасток із спорту у віці 15–17 років, переважно через травми і захворювання.

Розвиток спортивної гімнастики в цьому напрямку, звичайно, забезпечував виняткову видовищність змагань, проте призводив до трагічних наслідків у повноцінному віковому розвитку і здоров'ї багатьох спортсменок, які опинилися у 1980-ті й наступні роки в цьому виді спорту. Водночас з гімнастики було виключено більшість дівчаток із нормальним віковим розвитком, які не відрізнялися дуже низькими зростом і масою тіла.

Останніми роками Міжнародна федерація гімнастики намагається знайти вихід із положення, що виникло, зокрема шляхом запровадження мінімальної вікової межі для допуску до чемпіонатів світу та Олімпійських ігор. Це вплинуло на стратегію підготовки юних гімнасток, змістивши пік навантажень у багаторічній підготовці з найбільш небезпечного для здоров'я спортсменок пубертатного періоду на більш пізні терміни – 14–15 років, проте принципи вікових змін не відбулося.

У Канаді було проведено цікаві дослідження (Woods, 2016), за участю великої групи спортсменок і спортсменів високого класу, які завершили спортивну кар'єру. Серед них були особи, які займалися різними видами спорту – гімнастикою спортивною та плаванням, синхронним плаванням, фігурним катанням на ковзанах, лижним спортом, легкою атлетикою, веслуванням, тенісом, футболом тощо.

Китайські гімнастки – чемпіонки ігор XXIX Олімпіади 2008 р. у Пекіні в командній першості

Спортсменки отримали можливість дати безліч відповідей про позитивні і негативні сторони їхньої спортивної кар'єри.

Багато позитивних аспектів занять спортом (успіх, престижність, подорожі, задоволення від занять, поява друзів), на думку спортсменок, супроводжувалися і великою кількістю негативних сторін.

Цікаво, що негативні аспекти колишні спортсменки обговорювали й аналізували значно детальніше і докладніше, ніж позитивні, а це свідчить, що негативні сторони занять спортом залишили в їхній свідомості глибокий слід. Серед проблем, які вразили жіночий спорт, у згаданих відповідях відзначалися відсутність вільного часу для будь-яких занять, крім спорту; складності в поєднанні занять спортом і навчанням; фізичне і психічне перенапруження; травми, виснаження, професійні захворювання; нестерпні дієти, надмірні навантаження; застосування допінгу. Значна кількість спортсменок відзначали тиск батьків, а також фізичне насилля, розумове приниження і сексуальні домагання з боку тренерів. Ця остання проблема була настільки актуальною, що змусила національне спортивне керівництво Канади навіть прийняти спеціальний кодекс поведінки для тренерів, у якому докладно викладено обов'язки тренерів, права спортсменок і наслідки для тренерів, які порушили кодекс.

Було також встановлено, що негативні моменти в жіночому спорті виражені в значно більшій мірі, ніж у чоловічому, особливо в тій частині, що належить до здоров'я спортсменок і пов'язана з неприпустимо високими тренувальними навантаженнями, що супроводжуються низькокалорійними дієтами, вживанням фармакологічних засобів і відтермінуванням періоду статевого дозрівання.

Не можна не бачити, що з поля зору МОК випав очевидний факт, згідно з яким спорт по лінії міжнародних спортивних федерацій, особливо після

початку процесу інтенсивної професіоналізації та комерціалізації різних олімпійських видів спорту, пішов по шляху, що відрізняється від базових позицій олімпійського спорту, які чітко прописані в Олімпійській хартії та відповідають поняттю олімпізму й ідеалам олімпійського руху. На жаль, МОК у цьому питанні не виробив власної самостійної політики, а пішов найбільш примітивним шляхом, характерним для діяльності радикальних феміністок, – розширювати жіночу частину програми Олімпійських ігор у традиційно чоловічих видах спорту й тікати від гострих проблем, перекладаючи їх на плечі міжнародних спортивних федерацій.

Говорячи про таку сторону діяльності різних міжнародних спортивних федерацій, як прагнення до збільшення кількості видів змагань у видах спорту у програмах Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор, варто згадати про подію, яка, хоча й не має безпосереднього відношення до Олімпійських ігор, але ілюструє характерну тенденцію міжнародних спортивних федерацій до розширення кола жіночих видів змагань, у тому числі тих, що вважалися раніше чисто чоловічими. Мова йде про подію, що відбулася в серпні 2017 р. на чемпіонаті світу з легкої атлетики в Лондоні. Справа в тому, що Міжнародна асоціація легкоатлетичних федерацій ухвалила рішення – вперше в історії проведення чемпіонатів світу з цього виду спорту – про включення до їх програми такого виду змагань, як жіноча ходьба на 50 км. При цьому IAAF ухвалила це рішення в екстремому порядку – лише за 12 днів до початку чемпіонату світу. Нагадаємо, що як на Іграх Олімпіад (і донині), так і на чемпіонатах світу з легкої атлетики (до 2018 р.) у спортивній ходьбі проводилися змагання на дистанції 20 км (серед чоловіків і серед жінок) і на дистанції 50 км (тільки серед чоловіків). Як повідомила в номері за 11 серпня 2017 р. газета “Спорт-Експрес” у публікації під промовистою назвою “50 кілометрів пекла”, президент IAAF Себастьян Кое так пояснив включення жіночої спортивної ходьби на 50 км до програми чемпіонату світу з легкої атлетики-2017: “Ми повторюємо приклад командного чемпіонату світу з ходьби 2016 року у Римі, де одна спортсменка з США подолала дистанцію разом із чотирма товаришами по команді. На чемпіонаті світу в Лондоні ми оцінимо, чи достатньо спортсменів і країн, що зацікавлені у розвитку цього виду”.

Президенту IAAF під час вирішення подібних питань слід було б орієнтуватися на досягнення спортивної та медичної науки і, нарешті, на здоровий глузд, а не на окремий випадок, коли “одна спортсменка з США подолала дистанцію...”

13 серпня 2017 р. на старт змагань з жіночої ходьби на 50 км у Лондоні вийшло сім спортсменок (дві з США, дві з Китаю, по одній із Португалії і

Бразилії), при цьому жінки змагалися одночасно з чоловіками. У публікації газети “Спорт-Експрес” від 15 серпня 2017 р. під назвою “У пеклі вижило четверо” було повідомлено, що з семи стартуваних спортсменок фінішували лише чотири (дві зійшли з дистанції, одну судді зняли за порушення техніки ходьби). Першою чемпіонкою світу на цій дистанції стала 37-річна португальська легкоатлетка Інес Енрікеш із світовим рекордом 4 год 05 хв (слід сказати, що на Іграх-2016 переможець у чоловічій ходьбі на 50 км словак Матей Тот подолав дистанцію за 3 год 40 хв 58 с).

У затвердженій МОК програмі з легкої атлетики у майбутніх Іграх-2020 як і раніше відсутній такий вид змагань серед жінок. Але не можна виключити ймовірність того, що у віддаленій перспективі IAAF може проявити ініціативу щодо включення цього виду змагань серед жінок до програми подальших Ігор – як раніше це було зроблено відносно включення до олімпійської програми жіночого бігу на 10 000 м, жіночого марафонського бігу, жіночої спортивної ходьби на 20 км тощо.

Розвиток жіночої частини програми Олімпійських ігор практично відбувається по шляху визнання однорідності чоловіків і жінок щодо уподобань, цінностей спорту, шляхів і видів його розвитку. Багато фахівців відзначають як ущербність такого підходу, так і стомленість жінок від ігнорування їхніх проблем у цій галузі. Саме тому багато жінок виступають взагалі проти інтеграції з чоловічим спортом, наполягають на розвитку жіночого спорту, ізольованого від чоловічого. Зрозуміло, що такий підхід на сучасному етапі розвитку спорту є наївним. Як в олімпійському спорті, так і в багатьох видах професійного спорту чоловічий і жіночий спорт вже давно виступає у вигляді єдиної сфери. Це дає жіночому спорту величезні переваги, пов'язані з легшим і швидшим залученням потенціалу, накопиченого за багато років чоловічим спортом, – сформовані і чітко функціонуючі системи, кадри, матеріально-технічна база, зв'язки із засобами масової інформації, системи спонсорства та фінансової підтримки та ін.

Проте не можна заперечувати як наявності гостроти проблеми, так і необхідності аналізу і пошуку оптимальних шляхів її вирішення. Слід враховувати, що в спорті погляди й інтереси жінок багато в чому відрізняються від властивих чоловікам. Олімпійський спорт повинен надавати жінкам можливість не слідувати в руслі тієї частини чоловічої логіки, яка розглядає спорт як “поле битви, на якому завойовують і пригнічують суперників”, а розвивати програму, керуючись значущими для жінок цінностями (Lenskyj, 1984). У цьому плані повчальним є досвід згаданого вже включення до програми Ігор Олімпіад художньої гімнастики та синхронного плавання, а у фігурному катанні – зма-

гань у змішаних спортивних парах і спортивних танцях на льоду, що не тільки істотно збагатило й прикрасило програми Ігор, але і стимулювало інтенсивний розвиток цих видовищних і естетично витриманих видів спорту.

Є чисто спортивна сторона розглядуваного питання. Розвиток жіночих видів спорту, що відповідають їх історично сформованим якостям і цінностям, анатомо-фізіологічним і психологічним особливостям жінок, де відсутнє зіставлення з досягненнями чоловіків, є дуже важливим у психологічному і соціальному відношеннях. Саме тут, а не в тих видах спорту, де результати жінок незрівнянно нижчі, ніж у чоловіків, і будуть такими залишатися надалі, жінки можуть домогтися того, чого прагнуть представниці фемінізму, – реального лідерства і рівності з чоловіками, усунення того зверхнього і поблажливого ставлення до жінок з боку чоловіків, яке характерне для більшості нинішніх олімпійських видів спорту, а таке ставлення значно поширене як у спортивному середовищі, так і серед любителів спорту – уболівальників. Дійсно, важко вважати таке ставлення упередженням, коли мова йде, наприклад, про такі види спорту, як бокс, дзюдо, важка атлетика, боротьба вільна, хокей на льоду з шайбою.

У нинішній ситуації важко похитнути стереотипи, що склалися у представників засобів масової інформації. Наприклад, проведені в США дослідження виявили своєрідну картину: 92% телевізійного часу, відведеного для трансляції спортивних новин, присвячено винятково чоловічим видам спорту; тільки 5% приділено спортивним змаганням за участю жінок, а 3% – бесідам коментаторів на абстрактні теми. Співвідношення статей про чоловічий та жіночий спорт у популярних газетах і журналах становить 23:1. Коментуючи матчі і змагання за участю чоловіків, ведучі спортивних передач використовують у три рази більше барвистих порівнянь, ніж під час опису змагань у тих же видах спорту за участю жінок. Помічено також, що багато телекоментаторів зверхньо називають видатних спортсменок “дівчатками”, у той же час не дозволяючи собі називати відомих спортсменів-чоловіків “хлопчиками”. Одна з видатних членів МОК Аніта Дефрантц обурювалася з цього приводу: “Як можна назвати дівчинкою Мартіну Навратілову, Дебі Томас або Катаріну Вітт. На жаль, зневажливе ставлення до жінок як до істот, не вартих особливої поваги, не розглядається в спортивному світі як великий гріх, але з цим треба боротися” (DeFrantz, 1988).

Не можна не враховувати й естетичної складової спортивних виступів жінок, яка є однією з основних і найважливіших цінностей спорту. Найбільш яскраво і в повній мірі краса по-справжньому жіно-

чого спорту проявляється у фігурному катанні на ковзанах, синхронному плаванні, гімнастиці художній, тенісі, гірськолижному спорті та інших олімпійських видах спорту. Протилежні зразки демонструють жінки, які виступають, наприклад, у важкій атлетиці, вільній боротьбі, боксі. Саме на естетичну частину спорту особливу увагу звертав П'єр де Кубертен, коли заперечував включення змагань для жінок до програми Олімпійських ігор.

Сьогодні ми не можемо не бачити, що сучасний спорт, у тому числі і олімпійський, перетворився на сферу діяльності, в якій найбільшою мірою руйнуються тисячоліттями сформовані погляди на ідеальних жінок. М'язисті, чоловічого типу тіла жінок, сформовані не природним шляхом раціонально побудованої рухової активності, а внаслідок багаторічного застосування величезних фізичних навантажень, доповнених вживанням гормональних препаратів; рішучість, агресивність, а часто і відверта жорстокість у боксерських і борцівських поєдинках, футболі, хокеї на льоду (з шайбою) та в інших видах спорту; нестримне прагнення представниць радикального фемінізму не знайти в спорті характерний для жінок шлях розвитку, а зайняти місце, які історично, в силу об'єктивних причин, належали чоловікам. Все це стало реальністю сучасного олімпійського спорту і з кожним роком віддаляє його від тих коренів, які були основою давньогрецьких Олімпійських ігор, ідеалів і принципів, закладених в ідею сучасного олімпізму П'єром де Кубертеном, його попередниками і послідовниками.

Не можна обійти увагою і ту роль, яку в цьому процесі відіграють чоловіки – представники різних організацій, що забезпечують розвиток жіночого спорту. Їх інтереси в цій справі дуже мало пов'язані з прагненням забезпечити жінкам рівні з чоловіками права, а обумовлені зовсім іншими мотивами – гонитвою за владою, грошима, медалями, розширенням свого впливу. Що стосується таких категорій, як історичні та культурні традиції, морально-етичні й естетичні цінності, турбота про здоров'я жінок і про їхнє майбутнє, то в нинішньому прагматичному світі сучасного спорту, доля якого повністю перебуває в руках чоловіків, вони до уваги практично не приймаються.

У вільному світі жінки мають право робити все, що вони вважають для себе прийнятним, якщо це не перебуває у протиріччі з законом. У спорті певна категорія жінок бажає займатися не тільки боксом, але і різними видами боротьби, часто – практично без правил, що відрізняються агресивністю, жорстокістю і кривавими поєдинками, які пробуджують у людині ниці почуття. Однак, коли мова йде про програму Олімпійських ігор, то і МОК і міжнародні спортивні федерації повинні пам'ятати, що олімпійський спорт є особливою сферою діяль-

ності – зі своєю філософією, традиціями, історичними цінностями, ідеалами і принципами, які формувалися протягом багатьох століть.

Весь складний період відродження Олімпійських ігор, початок якому було покладено ще в XV–XVI ст. і отримав завершення започаткуванням сучасних Олімпійських ігор наприкінці XIX ст., був побудований на принципах, характерних для культурної і духовної спадщини Стародавньої Греції, а не на поглядах радикально налаштованих феміністок. Тому, поважаючи права жінок та необхідність усунення будь-яких форм дискримінації, розвиток олімпійського спорту не повинно порушувати принципи та ідеали, закладені в олімпійському русі поколіннями видатних представників світової культури, без діяльності яких це явище не існувало б. До цього необхідно ставитися більш уважно в зв'язку з тим, що ні П'єр де Кубертен, ні його попередники і соратники, ні багато послідовники вже не можуть виступати опонентами нинішніх “новаторів”, в основі діяльності яких часто лежить не прагнення зберегти і розвинути олімпізм, а амбіції, політичні та комерційні інтереси. Погляди найбільш радикальних прихильників усунення дискримінації жінок щодо занять спортом, висловила, наприклад, фахівець у галузі психології і морально-етичних проблем спорту з університету Західного Онтаріо (Канада) Анжела Шнейдер в одній із глав фундаментальної праці “Жінки і спорт”, підготовленої з ініціативи медичної комісії МОК (Schneider, 2000). Нинішню діяльність МОК і МСФ щодо жіночого спорту і розвитку програм Олімпійських ігор А. Шнейдер вважає проявом патерналізму, що обмежує жінок щодо задоволення їх прав та інтересів, і наполягає на наданні жінкам автономії у вирішенні питань, пов'язаних з розвитком жіночого спорту.

Принципових заперечень така постановка питання не викликає, хоча, на нашу думку, значно правильніше було б говорити про вдосконалення всіх складових сучасного олімпійського спорту, в тому числі і жіночого, з урахуванням інтересів і поглядів як жінок, так і чоловіків. Це природно вже з тієї причини, що чоловіки, які беруть активну участь у розвитку жіночого спорту, є людьми, які не менше, ніж жінки, зацікавлені в результатах, які приносить жіночий спорт – і як видовище, що привертає увагу чоловічої аудиторії, і як діяльність, яка впливає на громадські та семейні відносини, на виховання дітей, на стан здоров'я жінок тощо.

Більше питань викликає теоретико-методологічне обґрунтування рівності між чоловіками та жінками у сфері олімпійського спорту, яке дозволила собі А. Шнейдер. Зокрема, вона стверджує, що немає виду спорту, який був би неможливий для жінок. Якщо б такий вид спорту мав місце, “він

повинен був би залучити чоловічі геніталії, однак санкціонованого спорту такого типу немає”. На цій підставі Шнейдер вважає будь-які обмеження для жінок щодо розвитку видів спорту проявом дискримінації, а всякого роду аргументи, що належать до соціальної, історичної і культурної галузей, – багато в чому надуманими, такими, що базуються на упередженнях, тим більше, що прийнята у всьому цивілізованому світі практика надання “рівних можливостей під час прийому на роботу логічно поширюється на жінок-атлетів” (Schneider, 2000).

Проте під час ретельного розгляду відмінностей між чоловіками і жінками, з урахуванням анатомо-фізіологічних особливостей, факторів ризику для здоров'я, історично сформованої соціальної ролі в суспільстві, культурних традицій, естетичних і етичних стереотипів, важко зрозуміти прагнення жінок до занять такими видами спорту, як важка атлетика, боротьба вільна, бокс та ін. Більше того, соціологічні опитування як чоловіків, так і жінок переконливо свідчать про відсутність інтересу до подібних видів спорту і як до видів змагань, і як до видовища.

Виникає цілком природне запитання: яким чином проникають до олімпійської програми ці види жіночого спорту? Які фактори й обставини забезпечують перевагу цих видів спорту іншим, часто значно більш популярним і більш характерним для жінок? Якщо ми розглянемо конкретні випадки просування тих або інших видів спорту до програми Олімпійських ігор, то легко переконаємося, що під прикриттям фемінізму ці види спорту просувалися чоловіками – представниками міжнародних спортивних федерацій, зацікавлених у більш широкому представництві своїх видів спорту в програмі Ігор, або ж впливовими діячами, що прагнули до отримання переваги окремими країнами, де ці види спорту в силу різних причин набули поширення. Жінки від цих процесів фактично були відсторонені, тобто відбулося прямо протилежне тому, до чого прагнуть представники фемінізму, бажаючи підвищення ролі жінок у вирішенні принципів питань усунення гендерної нерівності (Булатова, Платонов, 2019).

Широке висвітлення на телебаченні, у пресі та інших засобах масової інформації “парадного” боку спорту вищих досягнень, перш за все, перемог на найбільших змаганнях, і прославляння тих, хто домогся успіхів на спортивних аренах, а також створення навколо таких спортсменів і спортсменок атмосфери загальної уваги й шанування (плюс до цих емоційних чинників ще й, що важливо, фінансові та інші матеріальні блага, одержувані переможцями і призерами Олімпійських ігор, чемпіонатів світу та інших престижних змагань), – завдяки всьому цьому великий спорт є дуже привабливою сферою для мільйонів хлопчиків і дівчаток, юна-

ків і дівчат, так і для їх батьків. Однак при цьому ні самі діти і підлітки, ні їхні батьки і матері, захоплені сукупністю наведених вище позитивних факторів мотивації, не знають і не можуть знати – глибинної сутності серйозного захоплення спортом, у якому і багаторічні повсякденні тренувальні заняття з дуже високими за обсягами та інтенсивністю навантаженнями, і дуже велика ймовірність отримання як під час тренування, так і на змаганнях травм (часто дуже серйозних) і ризик тих або інших пов'язаних зі спортом захворювань (у тому числі специфічних для жіночого організму), і нерідко невлаштованість у звичайному житті після завершення спортивної кар'єри. Однак про всі ці негативні чинники, невідомі ні залученим у сферу спорту дітям, ні їх батькам, знають (принаймні, зобов'язані бути обізнаними) фахівці спорту і спортивні функціонери, а тому вони у своїй діяльності повинні враховувати реально, а не на словах все це, з тим щоб, не руйнуючи в свідомості підростаючих поколінь привабливості великого спорту і пов'язаних з ним мотивацій, водночас уберегти юних спортсменів і спортсменок від того негативу, який може чекати їх і часто чекає в умовах регулярних спортивних занять (Платонов, 2015).

Сучасна політика МОК у питанні розширення жіночої частини програми Олімпійських ігор не видається логічною і будується без урахування всієї сукупності об'єктивного знання й історичного досвіду. Не тільки не заперечуючи, але й всіляко підтримуючи усунення гендерної нерівності, не можна не відзначити, що в цьому питанні МОК йде по примітивному шляху злиття жінок і чоловіків в єдину групу, не враховуючи того, що історично прогрес у будь-якій галузі зумовлюється органічним об'єднанням накопичених як чоловіками, так і жінками переваг, сильних сторін, історично сформованих ролей і цінностей. У цьому плані уявлення П'єра де Кубертена щодо участі жінок у спорті не можна вважати ні догматичними, ні консервативними навіть з тієї причини, що вони спиралися як на досягнення культури Стародавньої Греції, так і на досягнення культури XIX ст., надзвичайно багаті у всіх сферах життя суспільства.

Досить нагадати, що досягнення давньогрецької культури класичного періоду, в якому найвищого розквіту досягли Олімпійські ігри, у багатьох галузях, включаючи архітектуру і скульптуру, суспільний устрій, внутрішню політику, освіту, виховання тощо, не тільки були зразком для наслідування в епоху Відродження, але є не менш актуальними і сьогодні, особливо якщо об'єктивно проаналізувати те, що відбувається у багатьох із цих сфер у сучасному світі. У цьому легко переконатися, якщо ознайомитися, наприклад, з основними працями Арістотеля в галузі політики, виховання та освіти – "Політикою" і "Поетикою". Тому і до відношення древніх греків до

участі жінок в Олімпійських іграх слід поставитися з увагою і розумінням. Не слід забувати і того, що в Стародавній Греції був культ жінок, в образі яких існували боги, яким поклонялися древні греки, – Гера, Афіна, Афродіта, Деметра та ін. Нагадаємо, що в Олімпії поруч із храмом Зевса перебував величний храм Гери, на честь якої проводилися жіночі ігри – з характерною для жінок програмою. Велику увагу в Стародавній Греції приділяли і фізичному вихованню жінок, яке греки прагнули органічно пов'язати з природним призначенням жінок. І мова йде не про те, що уявлення та досвід древніх греків повинні прямолінійно переноситися в сучасне життя. Необхідно лише прагнути зберегти ту частину культурної спадщини, ті ідеали і принципи, які могли б збагатити сучасний олімпійський спорт, не руйнуючи природний зв'язок часів.

Олімпійський рух і сучасний спорт вищих досягнень – це різні сфери діяльності, і не можна ототожнювати і проводити чіткі паралелі між розвитком спорту, в тому числі жіночого, і програмою Олімпійських ігор. Надбанням олімпійського спорту є олімпізм – філософія життя, що об'єднує в збалансоване ціле достоїнства тіла, волі і розуму, яка пов'язує спорт з освітою, вихованням, способом життя, що базуються на позитивних прикладах, естетичних і етичних цінностях. Багата історія Олімпійських ігор давнини, кращі зразки сучасної історії сформували сукупність принципів олімпійського спорту, його ідеалів і цінностей – і в цьому відношенні далеко не всі з напрямків розвитку і видів сучасного спорту, багато з яких є дуже далекими від ідеалів олімпізму, можуть безцеремонно впроваджуватися в програму Олімпійських ігор з економічних, політичних чи інших причин.

Не можна не відзначити й того, що включення якогось виду спорту до програми Олімпійських ігор, в силу величезного авторитету і популярності олімпійського руху, є сигналом для розвитку цього виду спорту в різних країнах, для його включення до системи фізичного виховання та дитячо-юнацького спорту, для розвитку мережі дитячих та юнацьких змагань за тими вже усталеними стереотипами, які протягом багатьох років формувалися стосовно інших видів спорту. Тому нам видається дуже сумнівною, якщо не сказати шкідливою, та практика, яку дозволили собі останніми роками МОК і міжнародні спортивні федерації щодо жіночої частини програми Олімпійських ігор.

У той же час слід обов'язково підкреслити, що, констатуємо різні негативні фактори, що свідчать про небезпечність, а нерідко і про шкідливість для здоров'я жінок-спортсменок занять такими видами спорту, які по самій своїй суті суперечать фізіологічним і функціональним особливостям жіночого організму, соціальної, культурно-освітній та вихов-

ній ролі жінок, ми не схильні заохочувати до бездумного, механічного усунення тих чи інших видів спорту чи змагань з жіночої частини програм Олімпійських ігор. Але ми вважаємо, що все це потрібно враховувати під час формування політики і практики діяльності МОК, МСФ, НОК, НСФ та інших спортивних структур.

На жаль, міжнародна олімпійська система в даний час далека від формування раціональної політики у цьому питанні, тобто такої, що має об'єктивні підстави. Про це переконливо свідчить підсумки XIII Олімпійського конгресу, проведеного в Копенгагені в жовтні 2009 р. Обґрунтуванням нинішнього курсу МОК щодо участі жінок в Олімпійських іграх став виступ Річарда Паунда, який категорично стверджував, що збалансована програма, в якій повинно бути 50% чоловічих видів змагань і 50% жіночих, є оптимальною і до її досягнення слід прагнути. Аргументів, що свідчать про обґрунтованість такої позиції, на жаль, не наводиться. Однак контраргументів більше ніж достатньо. Деякі з них можна навести.

По-перше, історично спорт розвивався як винятково чоловіча сфера діяльності, а багато видів спорту сформувалися на основі воєнізованих систем фізичного виховання, пов'язаних з підготовкою молоді до військової діяльності, що вимагають граничної мобілізації функціональних резервів організму, у багатьох випадках передбачають жорсткий контакт, пов'язані з ризиком серйозних травм.

По-друге, історично сформовані уявлення про місце і роль жінок у суспільстві, їх культурне призначення, принципову відмінність від чоловіків не тільки в біологічному, але й естетичному, поведінковому, культурно-освітньому аспектах йдуть врозрив із поведінковими реакціями та естетичними проявами багатьох традиційно чоловічих видів спорту. І тут потрібно в черговий раз нагадати делікатне висловлювання П'єра де Кубертена, згідно з яким жінкам не слід займати положення, характерні для багатьох видів спорту. При цьому Кубертен мав на увазі кінний спорт і велосипедний спорт, а ніяк не бокс, важку атлетику або вільну боротьбу.

По-третє, тренувальна та змагальна діяльність у багатьох видах спорту, особливо в бігу на довгі дистанції, марафонському бігу, тріатлоні, важкій атлетиці, боксі, гімнастиці спортивній, шосейних велогонках та ін., перебуває в явному дисонансі з біологічними особливостями жіночого організму, здатна призвести до важких, часто незворотних наслідків у здоров'ї спортсменок.

По-четверте, було б логічно програму Олімпійських ігор розвивати в природному співвідношенні з популярністю видів спорту та їх поширенням у чоловіків і жінок. Наприклад, кількість жінок, що займаються боксом, у світі є незначною порівняно з кількістю боксерів-чоловіків, не досягаючи в

багатьох країнах і 2–3% загальної кількості осіб, які займаються цим видом спорту. І такі показники зберігаються, хоча Міжнародна федерація любительського боксу вже протягом багатьох років зайнята розвитком жіночого боксу. Звичайно, включення жіночого боксу до програми Ігор Олімпіад стало сигналом для його розвитку в різних країнах, незважаючи на здивування, яке викликало це рішення МОК у фахівців, у тому числі у тих, хто займається розвитком боксу. Навіть для найбільш авторитетних ліг професійного боксу таке рішення було сенсаційним, тому що вони і уявити не могли, що олімпійський спорт з його традиціями та ідеалами стане ініціатором рішення, яке здається неприродним навіть для комерційного професійного спорту.

Медико-біологічні підстави для обмежень у розвитку жіночої частини програми Олімпійських ігор

Позицію рівності чоловіків і жінок щодо спеціалізації у всіх видах спорту, що розвиваються визначеними МОК міжнародними спортивними федераціями, поділяють багато фахівців різних організацій міжнародної олімпійської системи. Обґрунтовується можливість участі жінок у таких видах спорту, як бокс, важка атлетика, боротьба та ін.; зазначається, що медичні аргументи слугують тільки для того, щоб узаконити і зберегти відмінності між статями; стверджується, що не тільки ізоляція жінок від певних видів спорту, але і включення видів спорту тільки для жінок (синхронне плавання, гімнастика художня) сприяє формуванню уявлень про відмінності між чоловіками і жінками (Hargreaves, 1994; Schneider, 2000). Така позиція не є винятком, а відображає прагнення активних представниць фемінізму (Bořish, 1996) усунути гендерні відмінності з олімпійського спорту. Таким чином, відбувається ототожнення в сфері змагальної і тренувальної діяльності в сучасному олімпійському спорті чоловічих і жіночих людських особин, що суперечить основним закономірностям природи людини.

В основі поділу людей на чоловіків і жінок лежить ряд складових та їх характеристик: 1) репродуктивна – особливості анатомічної будови статевих органів; 2) соматична – зріст, пропорції тіла, ширина плечей і таза, співвідношення м'язової і жирової тканин та ін.; 3) поведінкова, що виявляється в статевій самосвідомості, у відчутті себе представни-

Групові вправи з художньої гімнастики є частиною олімпійської програми, починаючи з Ігор XXVI Олімпіади 1996 р., що проходили в Атланті

ком певної статі; 4) соціальна, пов'язана з наявністю певного стереотипу статевої поведінки. Стать як сукупна характеристика, сформована зусиллями і природи, і соціуму, передбачає однозначну спрямованість всіх компонентів, відсутність розбалансованості між ними, що особливо важливо в дитячому, підлітковому та юнацькому віці (Соболева, 1997).

Позиція фахівців, які стверджують, що немає медико-біологічних підстав для обмеження жінок у виборі видів спорту, традиційно визнаних чоловічими, видається не тільки наївною, але й шкідливою як для розвитку жіночого спорту, так і для адаптації жінок до звичайного життя після закінчення спортивної кар'єри, небезпечна негативними соціальними наслідками і може завдати серйозної шкоди авторитету олімпійського спорту.

Існує велика кількість літературних джерел, у яких на матеріалі серйозних досліджень показана надзвичайно висока небезпека для здоров'я жінок величезних навантажень сучасного спорту. І в цьому зв'язку заняття жінок такими видами спорту, як гімнастика спортивна, важка атлетика, триатлон, тхеквондо або бокс, або таким видом змагань, як марафонський біг, представляють винятково високу небезпеку для здоров'я спортсменок. Для ілюстрації наведемо лише кілька промовистих фактів.

Відомо, що фізичні перевантаження і пов'язаний з ними стан дефіциту енергії в процесі тривалої напруженої фізичної діяльності є ключовим фактором для пригнічення репродуктивної функції – аменорея з подальшими наслідками у вигляді появи ознак дефемінізації, розвитку маскулінізації (Williams, 1998; De Sousa, 2003). Поширеність аменореї серед спортсменок, які витримують навантаження сучасного спорту, може досягати 66% (Sanborn et al., 2000). У спортсменок з аменореєю спостерігається розвиток атеросклерозу і послаблення периферич-

Виступи дуету синхроністок на Іграх XXX Олімпіади 2012 р. у Лондоні

ного кровообігу (De Sousa, 2003), розвиток остеопорозу, при якому зниження щільності кісткової тканини може досягати катастрофічних величин – до 30% (Cobb, 2003). Зниження щільності кісткової тканини – це процес, який, найімовірніше, є незворотним і може призводити до остеопорозних переломів ще до настання менопаузи (Keen, 1997).

Аменорея – далеко не єдиний тип порушень менструального циклу. Відсутність менархе, яке може затягнутися до 16-річного віку, олігоменорея (нерегулярний менструальний цикл з непостійною тривалістю від 36 до 90 днів), ановуляція (відсутність овуляції) – звичайні наслідки надмірних і неадекватних особливостей жіночого організму тренувальних і змагальних навантажень (Радзиевский, 2000; Fisher, 2004).

Навантаження сучасного спорту, стимулюючи викид у кров чоловічих статевих гормонів, визначають диференціацію пропорцій тіла дівчаток і жінок за чоловічим типом (ефект маскулінізації) і призводять до невідповідності соматичної статі генітальній (Ковешников, Никитюк, 1992). Відомо, що формування кісток таза починається у внутрішньоутробний період, а після народження ріст таза відбувається нерівномірно в різні періоди життя дівчаток. Перше вірогідне збільшення зовнішніх розмірів таза зазначено в п'ять років. Потім етапи інтенсивного розвитку таза припадають на 9, 11, 15 і 18 років, що пов'язано з гормональною перебудовою жіночого організму. З 16 років ріст кісток таза значно сповільнюється, але не завершується. До 18 років зазвичай закінчується формування поперечних розмірів, тоді як збільшення прямих розмірів таза часто триває до 20 років (Сили, 2007). Високі тренувальні навантаження, які часто супроводжуються застосуванням анаболічних стероїдів, призводять до порушення гормонального статусу спортсменок і природного

У 1936 р. Дора Ратьєн (Німеччина) посіла четверте місце в змаганнях зі стрибків у висоту серед жінок на Олімпійських іграх у Берліні. У 1936 р. було розкрито її справжню стать і вона змінила документи на чоловіче ім'я Генріх

розвитку їх організму, в тому числі неправильного формування кісткового таза, що створює серйозну загрозу репродуктивній функції. У жінок, що витримують навантаження сучасного спорту, з високою ймовірністю виникають такі прояви репродуктивних розладів: маскулінізація (клінічно проявляється ознаками атлетичного чоловічого морфотипу, гіпоплазією молочних залоз і матки), затримкою статевого розвитку, порушенням менструального циклу, обумовленого недостатньою функцією яєчників, невиношуванням вагітності, безпліддям (Ниаури и др., 2003).

Фахівці стверджують, що наявність у жінок навіть одного з клінічних проявів жіночої спортивної тріади – захворювання, що включає обмеження харчування, порушення менструального циклу і демінералізацію скелета, може протягом тривалого часу негативно впливати на здоров'я спортсменок (Otis et al., 1997; Вільямс, 2008; Clark, 2009).

Свідоме обмеження вживання їжі до рівня нижче необхідного для компенсації витрат, пов'язаних з тренувальною діяльністю, є причиною пригнічення репродуктивної функції і розвитку аменореї (Beunen, Malina, 1996; Вільямс, 2008). Подібна практика характерна для таких видів спорту та спортивних дисциплін, як біг на довгі дистанції, марафонський біг, гімнастика спортивна, всі види єдиноборств та ін. Включення до жіночої частини програми Олімпійських ігор таких видів спорту, як тхеквондо, боротьба вільна, важка атлетика, бокс, різко розширило контингент спортсменок, підготовка значної частини яких пов'язана з постійним

контролем за масою тіла, а також із прийнятим у цих видах спорту її інтенсивним зганянням, безсумнівно є серйозним фактором ризику щодо порушення менструального циклу і розвитку аменореї.

Значна частина спектра патологічних змін в організмі жінок, що переносять тренувальні та змагальні навантаження сучасного спорту, багато в чому обумовлена розвитком гіперандрогенії – патології ендокринної системи у жінок, обумовленої надмірною продукцією чоловічих статевих гормонів яєчниками і наднирковими залозами, перетворенням андрогенів-попередників на більш активні тестостерон і дигідротестостерон, збільшенням утилізації андрогенів. Наслідки гіперандрогенії – порушення менструального циклу, маскулінізація, ановуляція, безпліддя, ускладнення під час пологів, інсулінорезистентність (цукровий діабет II типу), ожиріння верхньої частини тулуба, косметичні дефекти (акне – вугрі, себорея, гірсутизм – посилений ріст волосся на ногах, руках, грудях, обличчі) (Соболева, 1997; Sanborn, 2000).

Репродуктивна патологія перебуває в прямій залежності від стажу спортсменок, зростання їхньої спортивної майстерності, динаміки навантажень у багаторічній підготовці: чим більше жінки наближаються до атлетичного, або чоловічого, соматотипу, тим глибші і різноманітніші порушення репродуктивної функції у них відзначаються, включаючи найбільш важкі – невиношування вагітності та безпліддя. Дослідження репродуктивної функції у спортсменок свідчать про те, що у них реєструється така ж патологія, яка зустрічається у жінок, які не займаються спортом, але страждають на гіперандрогенію. Про це ж свідчать численні випадки

Єва Клубковська (Польща) – чемпіонка Олімпійських ігор 1964 р. з легкої атлетики. У 1967 р. не пройшла тест на визначення статі, у неї було діагностовано мозаїцизм. IAAF анулювала три світові рекорди Клубковської, їй заборонили займатися професійним спортом

Призер Ігор X Олімпіади (Лос-Анджелес, 1932 р.) у бігу на 100 м: (від лівої) Хільда Страйк (Канада) – срібний призер, Станіслава Валасевич (Польща) – переможниця, Вільгельміна фон Бремен (США) – бронзовий призер

акушерської патології у спортсменок, що доводить її органічну природу, оскільки постійно існуюча гіперандрогенія в жіночому організмі є основою, на якій формуються всі ускладнення вагітності та пологів (Соболева, 1997).

Відомо, що конституція людини як сукупність морфологічних і функціональних особливостей організму, що склалися на основі спадкових і набутих властивостей, обумовлена специфікою ендокринних реакцій і обмінних процесів. Конституція конкретної людини як узагальнена характеристика відображає особливості статури, метаболізму, функціонування і потенціалу вегетативних систем, адаптаційних можливостей та психічних реакцій. Гіперандрогенія є основою перебудови не тільки соматотипу (розміри, форми, пропорції та особливості частин тіла, розвиток кісткової, жирової і м'язової тканин), але і всіх інших характеристик конституції людини.

Природно, що найбільш очевидним наслідком гіперандрогенії є зміна соматотипу жінок у бік атлетичної чоловічої статури. У сучасному спорті це явище набуло масового характеру. Багато фахівців з різних країн єдині в думці, що сучасний спорт формує атлетичний соматотип жінок з усіма супутніми йому ознаками – широкими плечима і вузьким тазом, розвиненими м'язами, низьким процентом жирової ткани, гіпоплазією грудних залоз і матки, порушеннями репродуктивної функції. Усі без винятку дослідники пов'язують ці зміни з гіперандрогенною активністю надниркових залоз і яєчників, обумовленою високими навантаженнями сучасного спорту (Ниаури и др., 2003). Атлетичний соматотип характерний для 70–90% жінок, що активно займаються спортом. Такий соматотип зустрічається практично у всіх жінок (98%), що досягли високих результатів у

Станіслава Валасевич (від правої) – чемпіонка Олімпійських ігор 1932 р. з легкої атлетики. На Іграх 1936 р. програла Хелен Стівенс на дистанції 100 м. Після цього Валасевич (будучи інтерсексуалом) намагалася звинуватити Стівенс у належності до чоловічої статі

спортивній гімнастиці. У легкій атлетиці цей показник дещо нижчий (80–90%), в інших видах спорту – 70–75% (Соболева, 1997).

Гіперандрогенія у спортсменок є не тільки наслідком фізичних навантажень сучасного спорту, а й нерідко – проявом наявності у жінок патологічного гена спадкового ендокринного захворювання – андрогеніального синдрому, який характеризується підвищеним вмістом чоловічих статевих гормонів у жіночому організмі, що і формує відпо-

Хелен Стівенс – дворазова олімпійська чемпіонка Ігор-1936 з легкої атлетики. Срібний призер Ігор Станіслава Валасевич вимагала проведення медичної експертизи, внаслідок якої було підтверджено жіночу стать Стівенс

Яскравим прикладом маскулінізації спортсменок є дворазова олімпійська чемпіонка у бігу на 800 м (2012, 2016 рр.) південноафриканська легкоатлетка Кастер Семєня

відний соматотип, спричинює патологію репродуктивної системи. У певної кількості дівчаток ще до народження розвивається первинна пренатальна морфологічна маскулінізація – поява чоловічих ознак у жіночому організмі, що пов'язано з гіперандрогенією. Після народження, маючи в організмі постійне джерело посиленого виділення андрогенів, такі дівчатка поступово набувають властивих хлопчикам морфологічних і функціональних характеристик. Коли такі дівчатка приходять у спорт, то вони вже спочатку мають серйозні переваги перед своїми однолітками. Ця аномалія призводить до подальших серйозних несприятливих наслідків для таких жінок у соціальній і сімейній сферах, проте дає незаперечні переваги під час занять деякими видами спорту. Таким чином, включення традиційно чоловічих видів спорту та дисциплін до жіночої частини програми Олімпійських ігор призводить до природного відбору в спорт жінок з помітними аномальними відхиленнями, що автоматично обмежує права жінок з природними анатомо-фізіологічними особливостями.

Міжнародний олімпійський комітет і міжнародні спортивні федерації своїм підходом до формування жіночої частини програм Олімпійських ігор визначили стратегію спортивного відбору і методику підготовки спортсменок, які прагнуть досягти високих спортивних результатів. По-перше, це відбір дітей, що мають прояви вродженої гіперандрогенії. По-друге, організація підготовки на всіх етапах багаторічного вдосконалення на основі стандартів, що прийняті у чоловічому спорті і сприяють маскулінізації організму жінок. І по-третє, неминуче для жінок з нормальними статевими характеристиками застосування препаратів анаболічної дії, без використання яких вони практично виявляються некон-

курентоспроможними у змаганнях з жінками, що мають підвищену природну андрогенну активність (Parssinen, 2002; Платонов, 2015). Результатом дії всіх цих факторів є інтенсивна перебудова соматотипу жінок і супутні їй патологічні явища в репродуктивній функції, стані серцево-судинної системи та кісткової тканини. Одночасно порушується природний баланс між різними поведінковими і соціальними характеристиками, властивими жіночій статі. Нерідко у таких жінок виникає невідповідність між соматотипом та статевою ідентичністю або між соматотипом і сексуальною орієнтацією.

Існують серйозні відмінності між чоловіками і жінками щодо ризику спортивних травм. Тріада спортсменок (низькокалорійна дієта, аменорея і остеопороз) суттєво підвищує ризик травматизму у жінок порівняно з чоловіками. Насамперед це стосується швидкісно-силових видів змагань з вибуховим характером зусиль – легкоатлетичного бігу, стрибків, метань, важкої атлетики, а також бігу на довгі дистанції і марафонського бігу. У жінок частіше, ніж у чоловіків, трапляються розтягнення зв'язок, травми м'язів, менісків тощо (Brandon, 2004). Особливою проблемою для жінок є утомні переломи, обумовлені більш тонкими і менш щільними, порівняно з чоловіками, кістками. Ці травми особливо часто зустрічаються у спортсменок, які спеціалізуються в бігу на довгі дистанції і в марафоні, для яких особливо характерні низькокалорійні дієти, аменорея й остеопороз: чим триваліші тренувальні і змагальні дистанції, глибші стомлення і виснаження енергетичних ресурсів, тим вища ймовірність утомних переломів (Bagrow, Saha, 1988; Partiv, 2000).

Навіть ці короткі відомості є незаперечним свідченням неприпустимості прямолінійного розвитку жіночого олімпійського спорту по шляху, прокладеному чоловічим спортом. Необхідна серйозна просвітницька робота МОК і міжнародних спортивних федерацій у цьому питанні, що могло б сприяти зміні підходу до розширення участі жінок в олімпійському спорті, більш відповідальної політики щодо розвитку жіночої частини програм Олімпійських ігор.

Необхідно також вдумливо і серйозно підходити до публікацій та рекомендацій різних фахівців, що випускають свої праці від імені Медичної комісії МОК. Тоді накопичені наукові знання, що відображають необхідність диференційованого підходу до відбору прийнятних для жінок видів спорту, до формування чоловічої та жіночої частин програм Олімпійських ігор, побудови багаторічної підготовки жінок до вищих досягнень, її наукового та медичного забезпечення та ін., не будуть сприйматися як "міфи, що досі існують у деяких країнах" (Легг, 2003) або як посягання на споконвічні права жінок, грубо знехтувані чоловіками (Schneider, 2000).

Динаміка світових рекордів і результатів переможців Ігор Олімпіад серед чоловіків та серед жінок

Багато фахівців, що вивчали динаміку зростання світових рекордів серед чоловіків та жінок у 1950–1960-ті роки, відзначали значно швидше зростання досягнень у жінок порівняно з чоловіками. На цій підставі робився прогноз про можливість досягнення жінками в майбутньому результатів, доступних чоловікам. Ця точка зору була дуже популярною серед фахівців у галузі математичної статистики та прогнозування – і в 1960–1970-ті роки вони опублікували велику кількість робіт, зміст яких свідчив про неминучість зближення чоловічих і жіночих рекордів, про досягнення жінками в окремих видах спорту таких результатів, які будуть доступні чоловікам.

На жаль, ці фахівці, спираючись на вивчення динаміки зростання спортивних результатів жінок у період бурхливого розвитку жіночого спорту в 1960–1970-ті роки, не враховували принципових відмінностей у будові і функціональних можливостях організму чоловіків і жінок, які є настільки великими, що не дозволяють жінкам демонструвати результати, доступні чоловікам. Добре відомо, що за багатьма найважливішими показниками, що відображають можливості різних функціональних систем організму людини і відіграють важливу роль для досягнення високих спортивних результатів, жінки на генетичній основі значно поступаються чоловікам. І жодні методи підготовки, жодні стимулюючі засоби не можуть усунути цю відмінність.

Проілюструвати це легко лише одним із безлічі показників, що відображають можливості різних функціональних систем організму людини, які визначають рівень спортивних результатів у чоловіків і жінок і перспективи їх підвищення. Йдеться про значущий для переважної більшості видів спорту потенціал аеробної системи енергозабезпечення, що обумовлений різними факторами. Серед найважливіших із них – потужність і ефективність зовнішнього дихання і діяльності серцево-судинної системи; величина фондів субстратів; співвідношення м'язових волокон різного типу; щільність і кількість капілярів у м'язовій тканині; кількість, величина і щільність мітохондрій у м'язових клітинах; кількість і активність численних окисних ферментів і коферментів, гормонів та інших регуляторів окисних процесів.

Найвищих величин максимального споживання кисню при інших рівних умовах дівчата досягають у віці 14–16 років, юнаки – у 18–20 років. У дорослих чоловіків максимальні показники споживання кисню значно перевищують ці показники у жінок: у чоловіків у віці 20–30 років, які не займаються спортом, відзначаються величини порядку 3300 ± 200 мл·хв⁻¹, у жінок – 2000 ± 200 мл·хв⁻¹. Відносні величини $\dot{V}O_2\max$ у чоловіків зазвичай коливаються в межах 40–50 мл·кг⁻¹·х⁻¹, у жінок – 35–40 мл·кг⁻¹·хв⁻¹.

Відмінності між чоловіками і жінками значною мірою обумовлені великою кількістю жирової тканини в організмі жінок. Має значення також те, що для жінок характерний менший, порівняно з чоловіками, систолічний об'єм, знижена концентрація гемоглобіну в крові (Kenney et al., 2012).

До 10–12-річного віку середній показник $\dot{V}O_2\max$ у дівчаток становить 85–90% рівня цього показника, характерного для хлопчиків. Після закінчення пубертатного періоду ці відмінності збільшуються, і показники у дівчаток відповідають 70% рівня $\dot{V}O_2\max$ у хлопчиків (Бар-Ор, 2009).

Аналогічна ситуація виникає під час аналізу стану та можливостей адаптації анаеробної системи енергозабезпечення, кісткової і м'язової тканин і, природно, швидкісно-силового потенціалу, різних видів витривалості у чоловіків і у жінок (Платонов, 2015).

Все це знаходить яскраве підтвердження при зіставленні спортивних досягнень у видах спорту з кількісно вимірюваними результатами. Наприклад, у легкій атлетиці і в плаванні більше ніж за півстоліття інтенсивного розвитку жіночого спорту у світі результати жінок різко зросли, вони наблизилися, а в ряді випадків і перевершили досягнення чоловіків півстолітньої давності. Однак за той же період настільки ж високими, а іноді і більшими темпами зростає досягнення чоловіків – і розрив між світовими рекордами і результатами переможців Ігор Олімпіад 1956 і 2008 і 2016 рр. у чоловіків і у жінок залишався практично незмінним або змінювався незначно (табл. 52.3, 52.4).

Представництво жінок у складах команд різних країн на Олімпійських іграх і місце жіночого спорту в стратегії олімпійської підготовки

У 1960-х роках кількість жінок у складах збірних команд різних країн не перевищувала 15–20% і приблизно відповідала кількості жіночих видів змагань.

Таблиця 52.3 Світові рекорди і результати переможців Ігор Олімпіад у легкій атлетиці (біг, стрибки)

Види змагань		1956 р.		2008 р.		2016 р.	
		світові рекорди	результати переможців Ігор Олімпіад	світові рекорди	результати переможців Ігор Олімпіад	світові рекорди	результати переможців Ігор Олімпіад
Біг, 100 м, с	чоловіки	10,1	10,5	9,69	9,69	9,69	9,81
	жінки	11,3	11,5	10,49	10,78	10,49	10,71
	різниця	1,2	1,0	0,80	1,09	0,80	0,90
Біг, 200 м, с	чоловіки	20,6	20,6	19,30	19,30	19,19	19,78
	жінки	23,2	23,4	21,34	21,74	21,34	21,78
	різниця	2,6	2,8	2,04	2,44	2,15	2,00
Естафета 4 x 100 м, с	чоловіки	39,5	39,5	37,10	37,10	36,84	37,27
	жінки	44,5	44,5	41,37	42,31	40,82	41,01
	різниця	5,0	5,0	4,27	5,21	3,98	3,74
Стрибки в довжину, м	чоловіки	8,13	7,83	8,95	8,34	8,95	8,38
	жінки	6,35	6,35	7,52	7,04	7,52	7,17
	різниця	1,78	1,48	1,43	1,30	1,43	1,21
Стрибки в висоту, м	чоловіки	2,15	2,12	2,45	2,36	2,45	2,38
	жінки	1,76	1,76	2,09	2,05	2,09	1,97
	різниця	0,39	0,36	0,36	0,31	0,36	0,41

Таблиця 52.4 Світові рекорди і результати переможців Ігор Олімпіад в плаванні

Види змагань		1956 р.		2008 р.		2016 р.	
		світові рекорди	результати переможців Ігор Олімпіад	світові рекорди	результати переможців Ігор Олімпіад	світові рекорди	результати переможців Ігор Олімпіад
Вільний стиль, 100 м, с	чоловіки	55,4	55,4	47,05	47,21	46,91	47,58
	жінки	1.02,0	1.02,0	52,88	53,12	52,06	52,70
	різниця	6,6	6,6	5,83	5,91	5,15	5,12
Вільний стиль, 400 м, хв., с	чоловіки	4.26,7	4.27,3	3.40,08	3.41,86	3.40,07	3.41,55
	жінки	4.47,2	4.54,6	4.01,53	4.03,22	3.58,37	3.56,46
	різниця	20,5	27,3	21,45	21,36	18,30	14,91
На спині, 100 м, хв, с	чоловіки	1.02,2	1.02,2	52,54	52,54	51,94	51,97
	жінки	1.12,9	1.12,9	58,77	58,96	58,12	58,45
	різниця	10,7	10,7	6,23	6,42	6,18	6,48
Брасс, 200 м, хв., с	чоловіки	2.31,0	2.34,7	2.07,51	2.07,64	1.51,51	2.07,46
	жінки	2.46,4	2.53,1	2.20,22	2.20,22	2.01,81	2.20,30
	різниця	15,4	18,4	12,71	12,58	10,30	12,84

У мусульманських країнах, які відправляли свої команди на Олімпійські ігри, жінки взагалі були відсутні, що визначалося релігійними уявленнями, традиціями і звичаями. Так і в командах країн Південної Америки жінки або були відсутні, або становили незначну частину складу команд (табл. 52.5).

У 1970–1990-ті роки під впливом великої кількості різноманітних чинників, описаних раніше, ситуація поступово змінювалася, і сьогодні в багатьох країнах з високорозвиненим спортом кількість жінок у командах, представлених на Іграх Олімпіад, наблизилася, зрівнялася, а в окремих випадках і перевищує кількість чоловіків (див. табл. 52.5).

В останні десятиліття жіночий олімпійський спорт стає все більш популярним навіть у тих країнах, де ще кілька десятиліть тому він практично був відсутній. Наприклад, у 1972 р. на Іграх ХХ Олімпіади в Мюнхені у змаганнях брали участь 1058 жінок: з них трохи більше 100 жінок представляли країни Азії, Африки, Центральної і Південної Америки. Лише через 16 років – на Іграх ХХІV Олімпіади в Сеулі (1988) ситуація стала принципово іншою: з 2186 жінок-учасниць країн згаданих континентів були представлені 750 спортсменками.

Інтенсивно розвивається жіночий спорт у країнах мусульманського світу. Наприклад, у команді

Таблиця 52.5 Світові рекорди і результати переможців Ігор Олімпіад у легкій атлетиці (біг, стрибки)

Країна	Кількість жінок і їх частка у складі команд, %									
	1960	1964	1968	1960–1968	2000	2004	2008	2012	2016	2008–2016
Японія	13 (20/162)	18 (58/328)	17 (25/171)	16	41 (110/266)	55 (167/307)	50 (165/322)	53 (155/293)	51 (173/336)	50
Канада	13 (11/85)	17 (20/115)	20 (28/138)	17	49 (144/294)	50 (132/262)	44 (146/322)	56 (153/272)	59 (183/309)	52
США	17 (51/292)	23 (79/346)	23 (83/357)	21	43 (253/586)	48 (254/533)	48 (282/589)	51 (269/531)	53 (296/561)	49
Австралія	15 (29/189)	16 (40/243)	19 (24/128)	17	45 (276/647)	43 (202/470)	46 (199/432)	45 (185/407)	51 (212/417)	46
Румунія	16 (16/98)	22 (30/138)	20 (16/82)	19	51 (74/145)	54 (58/108)	60 (61/101)	48 (50/105)	64 (61/95)	55
Велика Британія	19 (47/253)	22 (44/204)	22 (50/225)	21	42 (129/310)	39 (103/264)	46 (141/304)	48 (261/539)	44 (159/358)	44
Нігерія	0 (0/12)	11 (2/18)	14 (5/36)	8	47 (39/83)	66 (46/70)	50 (37/74)	40 (20/50)	33 (24/73)	47
Кенія	0 (0/27)	0 (0/37)	8 (3/39)	3	39 (22/56)	52 (24/46)	39 (18/46)	43 (20/47)	42 (34/81)	43
Туреччина	6 (3/49)	0 (0/23)	0 (0/29)	2	26 (15/57)	31 (20/64)	28 (19/67)	57 (64/112)	48 (48/101)	38
Єгипет	–	0 (0/73)	0 (0/30)	0	17 (15/89)	16 (16/97)	26 (26/100)	31 (36/115)	31 (37/119)	24
Бразилія	1 (1/72)	2 (1/61)	4 (1/76)	2	46 (92/198)	49 (119/243)	48 (129/268)	48 (123/258)	45 (208/463)	47
Аргентина	0 (0/91)	6 (6/102)	6 (5/89)	4	31 (45/143)	30 (46/152)	40 (53/132)	30 (41/138)	35 (74/213)	33

Нігерії на Іграх XVII Олімпіади (1960) у Римі було 12 спортсменів, серед яких не було жодної жінки, а на Іграх XXVIII і XXIX Олімпіад (2004 і 2008 рр.) в Афінах і Пекіні кількість жінок у командах цієї країни перевищувала кількість чоловіків. У складах команд Єгипту, Туреччини, Алжиру, Тунісу і ряду інших мусульманських країн на Іграх Олімпіад 2000–2008 рр. виявилось від 20 до 43% жінок (див. табл. 52.5).

Аналогічна картина спостерігалася в командах ряду мусульманських країн на Іграх XXX і XXXI Олімпіад (2012 і 2016 рр.). Наприклад, у складах команд Туреччини на Іграх-2012 і на Іграх-2016 було відповідно 57% (64 із 112) і 48% (48 із 101) жінок, Єгипту – 31% (36 із 115) і 31% (37 із 119).

Такі ж зміни відбулися і в країнах Південної Америки. Наприклад, на Іграх Олімпіад 1960–1968 рр. у збірній Бразилії, в якій у середньому на кожних Іграх було близько 70 спортсменів, кількість жінок становила приблизно 2%. У період 2000–2008 рр. ситуація була принципово іншою: кількість жінок у командах Бразилії, що брали участь в Іграх, майже зрівнялася з кількістю чоловіків. Приблизно така ж ситуація в збірній Аргентини (див. табл. 52.5), а також у командах ряду інших країн Південної Америки.

Інтенсивний розвиток жіночого спорту в різних країнах світу, орієнтованих на загальнокомандний успіх на Олімпійських іграх, призвів до того, що в національних командах співвідношення жінок і чоловіків виявилось значно вищим, ніж співвідношення чоловічих і жіночих видів змагань. Зокрема, кількість жіночих видів змагань у програмі Ігор XXIX Олімпіади в Пекіні (2008) становила близько 42% загальної кількості. Однак частка жінок у складах найбільш успішних команд виявилася значно вищою: Китай і США – по 48%; Росія – 49%, Велика Британія і Австралія –

по 46%, Японія – 50%, Німеччина та Канада – по 44%, Україна – 48%. Ще вищою була частка жінок у загальній кількості спортсменів у складах команд на Іграх-2008 у таких країн, як Норвегія (64%), Румунія (60%), Швеція (59%) та ін.

На Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. у складах команд США було 53% жінок (296 з 561), Великої Британії – 44% (159 з 358), Канади – 59% (183 з 309), Японії – 51% (173 з 336), Росії – 50% (142 з 283).

Подібне відбувалося на зимових Олімпійських іграх. Зокрема, на XXI і XXII зимових Олімпійських іграх у складах команд Японії було, відповідно, 47% (43 з 91) і 55% (64 із 116) жінок, США – 43% (91 з 211) і 45% (104 з 230), Росії – 46% (81 із 175) і 40% (90 з 222).

Це певною мірою є відображенням стратегії, орієнтованої на цілеспрямовану підготовку в тих видах змагань, у яких конкуренція нижча. Природно, що в цьому відношенні жіночі види змагань є кращими. Проте ситуація тут сьогодні вже далека від тієї, яка мала місце в 1950–1980-х роках, коли акцентована увага на підготовку жінок-спортсменок могла призвести до стрибкоподібного поліпшення загальнокомандних результатів на Іграх. Конкуренція в жіночих видах змагань на Олімпійських іграх останнього десятиліття, хоча ще помітно нижча порівняно з більшістю чоловічих видів змагань, проте постійно зростає і на сьогодні досягла рівня, який був характерний для чоловічих видів змагань наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років.

Іншою ситуація була у попередні роки. Наприклад, одним з основних елементів стратегії підготовки команди НДР у 1970–1980-ті роки була акцентована підготовка жінок, які спеціалізувалися в найбільш медалемістких видах спорту – плаванні, легкій атлетиці, веслуванні, швидкісному бігу на ковзанах тощо. Такий підхід приводив до дивних

Мен Супін – китайська важкоатлетка, чемпіонка XXXI Олімпійських ігор 2016 р.

результатів. Наприклад, на Іграх XXI Олімпіади (1976) у Монреалі команда НДР посіла в неофіційному командному заліку друге місце, випередивши спортсменів США. Основна заслуга в цьому успіху збірної НДР належала жінкам: на їх рахунку – 63% золотих нагород, 56% загальної кількості медалей, хоча в той час кількість жіночих видів змагань була значно нижчою, ніж чоловічих.

Ситуація повторилася через 12 років на Іграх XXIV Олімпіади (1988) в Сеулі: на частку жінок припало 54% золотих нагород, 50% загальної кількості медалей різного ґатунку, здобутих спортсменами НДР, хоча і на цих Іграх жінки змагалися в набагато меншій кількості видів змагань, ніж чоловіки.

Досягнення спортсменок НДР могли бути значно вищими, якби не гостра конкуренція з боку спортсменок США, де починаючи з 1970-х років жіночому спорту також було приділено пріоритетну увагу.

Результати дії федерального закону про громадянські права, спрямованого на усунення дискримінації жінок (у тому числі у галузі спорту), прийнятого в США в 1972 р., відкрили дорогу розвитку жіночого спорту в цій країні, змусили американські школи, вузи та спортивні організації займатися жіночим спортом так само, як чоловічим. Ефект від ухвалення цього закону наочно проявився вже в середині 1980-х років. У повній мірі американський олімпійський спорт зміг оцінити його ефективність на Іграх XXIV Олімпіади в Сеулі (1988). Спортсменки США завоювали там 33% золотих нагород і 32% медалей різного ґатунку, виграних на Іграх-1988 представниками цієї країни. Зазначимо, що за 12 років до цього, у 1976 р. у Монреалі в активі жінок-спортсменок США було лише 19% медалей, завойованих збірою цієї країни, серед яких було тільки 9% золотих.

Всі наступні роки роль жінок в олімпійських успіхах США постійно зростала, і на Іграх XXIX Олімпіади в Ріо-де-Жанейро (2016) американські спортс-

менки вибороли 65 медалей із 121 виграної командою (53,7%), у тому числі 28 із 46 золотих (61%). У багатьох видах спорту досягнення жінок, що входили до олімпійських команд США, виявилися набагато вищими, ніж досягнення чоловіків, що мали в попередні роки незрівнянно вищі результати.

Зокрема, на Іграх Олімпіад 2000–2016 рр. у таких популярних видах спорту, як гімнастика спортивна, фехтування, веслування академічне, теніс, футбол, важка атлетика, водне поло, стрибки у воду, сучасне п'ятиборство, жінки, що входили до збірних команд США, виступали значно успішніше від своїх співвітчизників-чоловіків. Наприклад, у гімнастиці спортивній жінки принесли збірній США 28 олімпійських медалей різного ґатунку (6 – у 2004 р., 8 – у 2008 р., 5 – у 2012 р., 9 – у 2016 р.), у тому числі 10 золотих, 14 срібних і 4 бронзові, тоді як чоловіки – лише 9 (у 2004 р. – 3, у 2008 р. – 2, у 2012 р. – 1, у 2016 р. – 3), у тому числі 1 золоту, 4 срібні і 4 бронзові.

У веслуванні академічному за період 2000–2016 рр. американські спортсменки завоювали 9 медалей різного ґатунку, у тому числі 3 золоті, а чоловіки – 4 олімпійські нагороди (з них 1 золота).

Навіть в американському плаванні ситуація помітно змінилася: в олімпійських успіхах набагато вагомішою стала частка жінок. Нагадаємо, що на Іграх XXI Олімпіади (1976) у Монреалі американські плавці-чоловіки в 13 видів змагань вибороли 12 золотих медалей, тоді як їх співвітчизниці в тому ж виді спорту в 13 видах змагань змогли здобути тільки 1 золоту медаль. Зовсім інша ситуація була на Іграх XXVII Олімпіади (2000) в Сідней, де в плавальній програмі було 32 види змагань, у тому числі 16 у чоловіків і 16 у жінок: плавці-чоловіки США виграли там 17 медалей (у тому числі 6 золотих), а жінки – 15 медалей (у тому числі 7 золотих).

На Іграх-2012 у Лондоні в олімпійських змаганнях з плавання в активі збірної США була 31 медаль різного ґатунку (у тому числі 16 золотих), з них чоловіки завоювали 16 різних медалей (у тому числі 8 золотих), жінки – 15 різних нагород (у тому числі 8 золотих). А на Іграх-2016 у Ріо-де-Жанейро плавці США виграли 33 медалі різного ґатунку (у тому числі 16 золотих), з яких на рахунку чоловіків – 17 різних медалей (у тому числі 8 золотих), у жінок – 16 різних нагород (у тому числі 8 золотих).

У 1980-х роках у Китаї, розробляючи свою стратегію олімпійської підготовки і орієнтуючись на досвід, накопичений у СРСР і НДР, серед основних напрямків цієї роботи виділили інтенсивний розвиток жіночого спорту, що стало приносити свої плоди, починаючи з Ігор-1992 у Барселоні. При цьому китайські фахівці пішли не тільки шляхом створення необхідних матеріально-технічних, кадрових і інших умов для розвитку жіночого спорту, але і стали розвивати такі його види, які в той час вза-

галі начебто не мали перспективи на включення до олімпійської програми (наприклад, жіноча важка атлетика), що тоді могло здатися нелогічним і марним з точки зору досягнення успіхів на Іграх Олімпіад. Однак ця стратегія з далеким прицілом виявилася плідною, і коли на Іграх-2000 у Сідней змагання з важкої атлетики серед жінок вперше було включено до олімпійської програми, представниці Китайської Народної Республіки стали безперечними лідерами у цьому виді спорту.

Спортсменки КНР успішно виступали на Іграх Олімпіад у таких видах спорту, як стрибки у воду, настільний теніс, кульова стрільба та ін.

Що стосується загальних показників, які характеризують внесок спортсменок Китаю в медальні здобутки своєї країни на Іграх Олімпіад у період з 1992 по 2016 рр., то тут картина виглядає таким чином: Барселона-1992 – 35 медалей різного ґатунку (65% загальної кількості нагород, здобутих спортсменами КНР, у тому числі 12 золотих (75%); Атланта-1996 – 28 медалей різного ґатунку (56%), у тому числі 9 золотих (56%); Сідней-2000 – 35 медалей різного ґатунку (59%), у тому числі 16 золотих (57%); Афіни-2004 – 40 медалей різного ґатунку (63%), у тому числі 18 золотих (56%); Пекін-2008 – 57 медалей різного ґатунку (57%), у тому числі 27 золотих медалей (53%); Лондон-2012 – 49 медалей різного ґатунку (56%), у тому числі 20 золотих медалей (53%); Ріо-де-Жанейро-2016 – 37 медалей різного ґатунку (53%), у тому числі 14 золотих медалей (54%).

Участь жінок у керівництві органами міжнародної олімпійської системи

Директор МОК Монік Берлю у виступі на проведеному в Дубліні (Ірландія) у 1980 р., відразу після закінчення Ігор XXII Олімпіади в Москві, симпозиумі, присвяченому участі жінок в олімпійському русі, проаналізувала цю проблему. Згідно з наведеними даними, 52% населення Землі становлять жінки, і, як свідчить світова практика, прогрес у будь-якій сфері діяльності припинявся, коли не було рівності між статями, коли не було співробітництва та взаємного доповнення діяльності чоловіків і жінок (Berlioux, 1980).

На жаль, практично все керівництво світовим спортом перебувало винятково в руках чоловіків. У складі МОК тоді не було жодної жінки; усіма міжнародними спортивними федераціями та національними олімпійськими комітетами керували лише

Флор Ісава Фонсека (Венесуела) і Пір'є Хагман (Фінляндія) – перші жінки, обрані членами МОК, з президентом МОК Хуаном Антоніо Самаранчем

чоловіки; 97% офіційних осіб, представлених на Іграх XXII Олімпіади в Москві, були чоловіками.

Вихід із становища М. Берлю бачила не стільки у прагненні змінити ставлення чоловіків до жінок, скільки в отриманні жінками необхідної освіти як основного чинника завоювання позицій в олімпійському спорті. Цей виступ відповідав духу часу і був одним із проявів фемінізму, що бурхливо розвивався у світі в ті роки.

Проблему дуже добре усвідомлював новий президент МОК Хуан Антоніо Самаранч (очолив МОК у 1980 р.), який здійснив активні дії з усунення дискримінації жінок у керівництві різними ланками міжнародної олімпійської системи.

Певні зрушення в ній відбулися – і вже на початку 1990-х років з 95 членів МОК у його складі було

Директор МОК Монік Берлю

Наваль Ель Мутавакель (Марокко) – член МОК

Аніта Дефрантц (США) – віце-президент МОК

Гунілла Ліндберг (Швеція) – член виконкому МОК

7 жінок (7,4%); 5 жінок (2,6%) керували національними олімпійськими комітетами і одна жінка очолювала міжнародну спортивну федерацію. Однак ці зміни були досить незначними і не відповідали закликам президента МОК.

У 1990-х роках МОК провів серію заходів, спрямованих на підвищення ролі жінок в олімпійському русі, на більш широке їх представництво в керівних органах міжнародної олімпійської системи.

Місце жінок в олімпійському спорті стало однією з основних тем, що обговорювалися на XII Олімпійському конгресі, що відбувся в Парижі в 1994 р. і був присвячений сторіччю відродження олімпійського руху. Було також проведено ряд міжнародних конференцій з проблем жіночого спорту. Медична

комісія МОК підготувала і видала фундаментальну працю “Жінка і спорт” (Blackwell Science, 2000), у якій провідні фахівці з різних країн отримали можливість викласти свої погляди на різні проблеми жіночого спорту. Проблеми жіночого спорту ставали предметом регулярного обговорення і на сесіях МОК.

Найбільш яскраве втілення вся ця діяльність знайшла в розширенні жіночої частини програм Ігор Олімпіад та зимових Олімпійських ігор, у збільшенні кількості жінок-учасниць олімпійських змагань.

Досить значними є зміни в складі Міжнародного олімпійського комітету. Так, за станом на 2009 р., до складу Міжнародного олімпійського комітету входили 112 осіб, з яких 17 жінок (15,2%). Виконком МОК

складався з 15 осіб, але в його складі була лише одна жінка (6,7%) – член МОК для Марокко Наваль Ель Мутавакель (чемпіонка Ігор XXIII Олімпіади 1984 р. у Лос-Анджелесі у бігу на 400 м з бар'єрами).

У 2017 р. у складі Міжнародного олімпійського комітету із загальної кількості 100 членів було вже 29 жінок (29%), а через два роки (станом на осінь 2019 р.) до складу МОК входили вже 36 жінок (понад 34% загальної кількості членів МОК (105 чоловік)).

Серед 15 членів виконкому МОК на сьогодні чотири жінки (26,7%): Аніта Дефрантц (США) – віце-президент МОК, члени виконкому МОК – Гунілла Ліндберг (Швеція), Кірсті Ковентрі (Зімбабве), Ніколь Хевертш (Аруба).

Зовсім інша ситуація в інших гілках Міжнародної олімпійської сис-

Кірсті Ковентрі (Зімбабве) – член виконкому МОК

Ніколь Хевертш (Аруба) – член виконкому МОК

теми – міжнародних спортивних федераціях і національних олімпійських комітетах.

З 35 міжнародних спортивних федерацій, відповідальних за розвиток видів спорту, представлених у програмах Ігор Олімпіад (28 федерацій) та зимових Олімпійських ігор (7 федерацій), останніми роками тільки дві федерації (5,7%) очолювали жінки (президент Міжнародної федерації кінного спорту – іспанська інфанта донья Пілар де Бурбон, нині почесний член МОК, і президент Міжнародної федерації хокею на траві Ельс ван Бреда Фрісман з Нідерландів, член МОК). На сьогодні (станом на кінець 2019 р.) Кейт Кейтнесс з Великої Британії є єдиним президентом Міжнародної спортивної федерації (з кьорлінгу).

Не краща ситуація і в національних олімпійських комітетах. Ця гілка системи включає нині 206 національних олімпійських комітетів, з яких лише 12 (5,8%) очолюють жінки. При цьому керівництво жінками в НОК Норвегії, НОК Нідерландів і НОК Литви подиву не викликає, оскільки у згаданих і деяких інших країнах цього регіону рівність жінок у правах з чоловіками вже давно стала реальністю. Всі інші жінки, які очолюють національні олімпійські комітети (окрім Болгарії), представляють невеликі африканські країни.

Склалася парадоксальна ситуація, коли кількість жінок, які беруть участь в Олімпійських іграх, максимально наблизилася до кількості чоловіків. Жінки майже зрівнялися з чоловіками за кількістю видів змагань, а від реальної участі у керівництві розвитком олімпійського спорту вони фактично відлучені. Тому не дивними видаються багато з неоднозначних, якщо не сказати помилкових, рішень, які ухвалюють МОК і міжнародні спортивні федерації щодо розвитку жіночого спорту.

Рішення, які приймають сьогодні в олімпійському спорті, відображають винятково позицію чоловіків. Є достатньо підстав стверджувати, що якби в міжнародній олімпійській системі роль жінок була б реальною, то, найімовірніше, в програмі Ігор не з'явилися б жіночі види змагань у важкій атлетиці, боротьбі вільній, боксі, а розширення олімпійської програми відбувалося б за рахунок визнання і включення до неї видів спорту, характерних для жінок, яких у сучасному спорті цілком достатньо.

Однак було б неправильним звинувачувати тільки чоловіків у штучній ізоляції жінок від керівництва олімпійським спортом. Багато в чому цей стан справ визначається і позицією самих жінок. Навіть найбільш освічені і професійно підготовлені з них не схильні вступати в гостру конкуренцію з чоловіками, потрапляти в створений ними жорстокий світ сучасного спорту. У цьому відношенні

Кейт Кейтнесс – президент Міжнародної федерації кьорлінгу

жінки поводяться менш агресивно, чому значною мірою сприяє і відсутність їх у керівництві світовим спортом і, як наслідок, відсутність тієї моделі для наслідування, до якої слід було б прагнути молодим жінкам, охочим будувати свою кар'єру в сфері управління олімпійським спортом.

Розділ 53

Олімпійський спорт і політика

Історія Олімпійських ігор сучасності переконливо свідчить про постійне підвищення їхньої популярності у світі – як одного з надзвичайно важливих явищ глобального масштабу, що в жодному разі не обмежується суто спортивними аспектами. Тому цілком природним стало неодноразове використання Олімпійських ігор різними силами для збільшення впливу у світі тих чи інших держав, ідеологічних течій та політичних кіл.

Політична, культурна й економічна експлуатація Олімпійських ігор має давню історію, що сягає корінням цивілізацій Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. У сучасному світі ці процеси стали воістину всеосяжними, особливо в останні десятиліття, які можна охарактеризувати як епоху глобалізації багатьох явищ, у яких нерідко складним чином тісно переплітаються прагнення до національної ідентичності та самостійності із загальною взаємозалежністю і космополітизмом, що охопили всі сторони сучасного життя людства. В цих умовах сучасний олімпійський спорт не тільки став однією зі сфер міжнародного співробітництва в рамках єдиної системи, що включає міжнародні (МОК, міжнародні спортивні федерації та ін.) і національні організації (національні олімпійські комітети, національні спортивні федерації, державні органи), а також комерційні структури, засоби масової інформації тощо, але й надав безлічі країн, у тому числі невеликих та малопотужних, які нещодавно звільнилися від колоніального гніту і здобули державну незалежність унаслідок внутрішніх або зовнішніх політичних процесів, можливість стати рівноправними учасниками однієї з найбільш популярних і яскравих сфер діяльності світової спільноти.

Не лише Олімпійські ігри, але і суперництво міст (і країн, що стоять за ними) у суперечці за право проведення ігор не раз ставали аренами активної

боротьби (як політичної, так і ідеологічної – із залученням різних засобів).

Для здійснення такої боротьби використовувалися різноманітні політичні демонстрації з боку влади різних держав, політичних партій, громадських організацій, видатних діячів з різних сфер життя, самих спортсменів, а також з боку МОК, національних олімпійських комітетів, інших структур. Як форми політичної боротьби організовувалися і бойкоти ігор деякими країнами або групами країн, мотивовані тими чи іншими політичними причинами, і виключення окремих країн (іноді на тривалий час) з олімпійського руху, і відсторонення їх від участі в Олімпійських іграх. Мало місце і демонстративне порушення церемоній, ритуалів і правил олімпійських змагань, пов'язане з тією чи іншою аргументацією подібних дій, і агресивні цілеспрямовані дискредитуючі кампанії у ЗМІ (свого роду інформаційні війни). На жаль, не обійшла Олімпійські ігри така крайня за своїм радикалізмом і трагічна за наслідками форма політичного протистояння, як тероризм.

Незважаючи на те, що концепцію “спорт – поза політикою” в різні періоди розвитку олімпійського руху сучасності сповідували і декларували різні керівники МОК (та й нині ця концепція має чимало прихильників), вся історія сучасного олімпійського спорту і світового спорту взагалі наочно – з безліччю прикладів – демонструє його тісний зв'язок із політикою.

Навіть П'єр де Кубертен і його соратники, які стояли біля витоків олімпійського руху сучасності, хоча й на словах відстоювали незалежність спорту від політичних чинників, насправді ж прагнули використовувати олімпійський спорт для розвитку міжнародного співробітництва, консолідації прогресивних сил, зміцнення миру та взаєморозуміння між народами.

Існує думка, згідно з якою ліберальній буржуазії, представники якої наприкінці XIX – на початку XX ст. очолили олімпійський рух, концепція “спорт – поза політикою” насамперед була потрібна з тактичних міркувань. Щоб зробити відроджений олімпійський рух широким міжнародним явищем і зберегти його незалежність, керівництву МОК необхідно було спиратися на інтернаціональні пріоритети і залишатися осторонь від політичних амбіцій урядів різних держав та їх блоків, а для цього потрібно було обґрунтувати нейтралітет спорту (або хоча б відсутність такого нейтралітету) щодо різноманітних гострих політичних проблем.

Витоки політизації та ідеологізація Олімпійських ігор

Яскраво виражена політизація Олімпійських ігор проявилася вже на Іграх I Олімпіади – як на стадії підготовки до них, так і в ході їх проведення. Зокрема, протиборство тих, хто виступав за проведення цих Ігор у грецькій столиці, і тих сил, що були проти цього, призвело до серйозної політичної кризи в країні і змусило прем'єр-міністра Харілаоса Трикупіса (одного з активних противників проведення Ігор-1896 р. в Афінах) піти у відставку. У підсумку в Греції все було зроблено для того, щоб перші сучасні Ігри Олімпіади не тільки стали великим спортивним святом, але і перетворилися на велику подію політичного характеру, спрямовану на згуртування грецької нації, на відновлення і зміцнення

Прем'єр-міністр Греції Харілаос Трикупіс як противник проведення I Міжнародних Олімпійських ігор 1896 р. був відправлений у відставку

в ній почуттів національної гордості, національної ідентичності та патріотизму, значною мірою втрачених протягом багатьох століть іноземного панування – спочатку римського, потім турецького, а також на демонстрацію на міжнародній арені різних звершень у Греції та її можливостей. Причому слід зазначити, що використані Грецією способи і засоби досягнення всіх цих цілей не мали агресивного характеру, не обмежували прав та інтересів представників інших країн, які прибули до Афін на Ігри, а природно вписувалися у загальну організацію олімпійських урочистостей, в їх святкову атмосферу.

Різного роду акції, які обмежували права людей і йшли врозріз з Олімпійською хартією, почали проводитися дещо пізніше. По мірі зростання значущості і популярності Олімпійських ігор вони ставали все більш частими, явними і різноманітними.

На церемонії відкриття Ігор IV Олімпіади (1908) у Лондоні стався інцидент, який мав політичне підґрунтя. Ось як цей випадок описано в книзі Валерія Штейнбаха “Зворотний бік медалі”: “Як зазвичай, під час свята відкриття стадіон було прикрашено прапорами країн-учасниць, але цього разу на новому стадіоні “Вайт-Сіті” організатори чомусь “забули” вивісити національні прапори США і Швеції. А під час урочистого проходження олімпійців перед королівською трибуною прапороносець збірної США Ральф Роуз, протестуючи проти забудькуватості організаторів, не схилив прапор, як того вимагали правила, на знак поваги до глави держави – господаря Олімпіади. Пізніше Шерідан заявив, що “цей прапор не схилиться перед жодним королем”. Демарш викликав обурення британців і скандал у пресі” (Штейнбах, 2008).

Ще один скандал, пов'язаний з британсько-американським протистоянням – на цей раз вже під час спортивних змагань Ігор-1908, стався на легкоатлетичних змаганнях під час фіналу у бігу на 400 м, де повинні були змагатися спортсмени з команди Великої Британії шотланець Віндхем Холсуелл (у попередньому забігу він встановив новий олімпійський рекорд – 48,4 с) і троє бігунів зі США – Джон Кар-

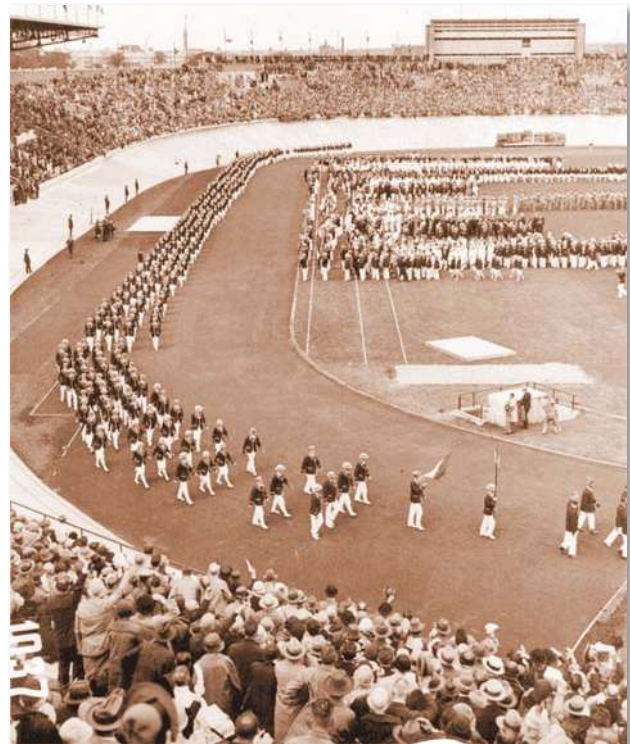

Американський прапороносець не опустил прапор США перед королем Едуардом VII на Олімпійських іграх 1908 р. у Лондоні, протестуючи проти того, що організатори “забули” вивісити національні прапори США і Швеції

пентер, Вільям Роббінс і Джон Тейлор. У ході фінального забігу (на стадіоні в Лондоні дистанція в цьому виді змагань мала лише один поворот, а на доріжці тоді не було поздовжньої розмітки, яка б визначала “коридор” для кожного бігуна) американці застосували, м’яко кажучи, некоректний прийом, щоб перешкодити британцеві перемогти: Роббінс і Тейлор під час бігу намагалися відтіснити Холсуелла від брівки, а поки тривала ця боротьба, Карпентер кинувся вперед і фінішував першим. Один із британських арбітрів помітив порушення з боку американців, а суддя на фініші оголосив фінальний забіг недійсним, з чим, зрозуміло, не погодилися представники США. Розгорівся гучний скандал, у результаті Джона Карпентера було дискваліфіковано британськими суддями й усунуено від участі у всіх заходах Ігор-1908, результати фінального забігу було анульовано та прийнято рішення знову провести його через два дні, вже розмітивши для цього бігову доріжку. Однак американці не погодилися з таким рішенням, і за наполяганням головного тренера збірної команди США Джеймса Саллівенна Джон Тейлор і Вільям Роббінс відмовилися вийти на старт повторного фіналу. Британський спортсмен Віндхем Холсуелл біг сам (унікальний випадок!) і, не маючи суперників, без зусиль став олімпійським чемпіоном, подолавши у фіналі 400-метрову дистанцію за 50,0 с – помітно повільніше, ніж у попередньому забігу. Цей конфлікт став добрим уроком для Міжнародного олімпійського комітету: якщо раніше суддів на Ігри виставляла та країна, яка приймала Ігри, то в подальшому МОК змінив правила, і суддівські бригади почали формувати з представників різних країн, чийі спортсмени брали участь в олімпійських змаганнях.

Ще на початку ХХ ст. у США (чийі спортсмени в перший період Олімпійських ігор досягали найбільших успіхів) чітко проявлялося прагнення пов’язати перемоги американських спортсменів з міжнародною пропагандою політичних і державних інтересів цієї країни. Саме тому американська преса на початку ХХ ст. висунула ідею, що суперечить принципам Олімпійської хартії, про те, що та чи інша країна може визнаватися переможцем Олімпійських ігор, і стала популяризувати систему підрахунку очок, завойованих на Іграх збірними командами країн, яку МОК відмовився визнати.

Після Першої світової війни президент МОК П’єр де Кубертен намагався захистити олімпійський рух від впливу політики, відзначаючи при цьому, що політичні проблеми не повинні переноситися в олімпійські зали. Однак чимало членів МОК – перш за все ті з них, хто були громадянами держав, які перемогли у Першій світо-

Команда Німеччини, як країни, що розв’язала Першу світову війну, не була допущена до Ігор Олімпіад 1920 і 1924 рр. Команда Німеччини на церемонії відкриття Ігор IX Олімпіади 1928 р.

У разі ухвалення МОК рішення про перенесення Ігор Олімпіади з Берліна в інше місто їх столицею стала б іспанська Барселона. Стадіон у Барселоні був готовий до прийняття Ігор

вій війні, наполегливо наполягали на недопущенні на Ігри VII Олімпіади 1920 р. країн, що розв'язали цю війну і тих, хто програв її, – Німеччини і Австро-Угорщини (розпалася після війни на Австрію і Угорщину), а також держав, які були їх союзниками. На сесії МОК, що відбулася в квітні 1919 р. у Лозанні, для Ігор-1920, які раніше планувалося проводити в столиці Угорщини Будапешті, було визначено інше місце – Антверпен у Бельгії. Що ж стосується запрошення на ці Олімпійські ігри спортсменів різних країн, то МОК, прагнучи уникнути ухвалення рішень політичного характеру, передав це право бельгійським організаторам Ігор VII Олімпіади. У підсумку до участі в Іграх-1920 не було допущено команди Німеччини, Австрії, Угорщини, Болгарії і Туреччини – з причин явно політичного характеру, а спортсменам Німеччини (з тих же причин) довелося пропустити ще й Ігри VIII Олімпіади 1924 р. у Парижі, і I зимові Олімпійські ігри-1924 в Шамоні. Лише в 1928 р. – через 10 років після закінчення Першої світової війни – збірна Німеччини отримала можливість повернутися на олімпійські арени, виступивши на II зимових Іграх у Санкт-Моріці і в Іграх IX Олімпіади в Амстердамі.

Ще більш явним і більш тривалим було ігнорування Міжнародним олімпійським комітетом Радянської Росії, а потім і Союзу Радянських Соціалістичних Республік, що утворився в грудні 1922 р. Втім, у ті часи партійно-державне керівництво СРСР відповідало МОК взаємною неприязню, що базувалася на ідеологічних і політичних причинах. Внаслідок цього спортсмени СРСР протягом кількох десятиліть – аж до 1951 р. – не були представлені в міжнародному олімпійському русі.

Олімпійські ігри як сфера використання пропагандистської зброї в нацистській Німеччині, фашистській Італії та імперіалістичній Японії в 1930-ті роки

Одними з найбільш конфліктних у політичному відношенні стали Ігри XI Олімпіади і IV зимові Олімпійські ігри, що відбулися в 1936 р. у Німеччині. Нагадаємо, що Берлін і Гарміш-Партенкірхен отримали право на проведення цих Ігор на сесії МОК, що проходила в Барселоні в 1931 р., тобто ще до того, як до влади в Німеччині прийшли націонал-соціалісти на чолі з Адольфом Гітлером.

Перша спроба отримати право на проведення Олімпійських ігор у Берліні була зроблена членом МОК для Німеччини Теодором Левальдом на X Олімпійському конгресі, що відбувся в Берліні в травні 1930 р. Вирішувалося питання про вибір столиці Ігор Олімпіади і зимових Олімпійських ігор 1936 р. на сесії МОК, що відбулася в Барселоні в квітні 1931 р.

На право проведення Олімпійських ігор 1936 р. претендувало багато міст – Александрія, Барселона, Будапешт, Буенос-Айрес, Дублін, Гельсінкі, Ріо-де-Жанейро, Рим, Луїзіана, а також німецькі міста Берлін, Кельн, Франкфурт-на-Майні. До моменту вирі-

Імперський комісар у справах спорту Ганс фон Чаммер на засіданні МОК у червні 1933 р. надав документи, що гарантують неприпустимість політичної, расової і конфесійної дискримінації на Олімпійських іграх

Мілітаристський характер було надано всім основним церемоніям Ігор Олімпіади 1936 р.

шального голосування членам МОК довелося обирати між Барселоною і Берліном. Більшістю голосів (43 проти 16) столицею Ігор став Берлін.

У Німеччині право на проведення Олімпійських ігор було сприйнято як свідчення завершення періоду міжнародної ізоляції цієї країни, що стала наслідком розв'язаної нею Першої світової війни, і як засіб консолідації німецької нації, що перебувала в стані післявоєнної депресії, породженої поразкою у війні і посиленої важкою економічною кризою.

Цю ситуацію використала очолювана Адольфом Гітлером Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини, яка в основу своєї діяльності поклала теорію про расову вищість німців і про особливу роль арійців і Німеччини в світовій історії. Одним із найрадикальніших проявів нацистської ідеології і практичної діяльності нацистів стало переслідування євреїв, яких Гітлер вважав основними винуватцями поразки Німеччини у Першій світовій війні і важкої економічної та політичної кризи, що вразила цю країну в 1920-ті роки.

До приходу до влади Гітлер, як і багато інших діячів нацистської партії, досить вороже ставився і до Олімпійських ігор, і до ідеї проведення таких Ігор у Німеччині, вважаючи їх чужими та суперечними ідеології партії. Однак після того, як у січні 1933 р. нацистська партія перемогла на виборах у рейхстаг, а Гітлер став рейхсканцлером, а в подальшому – канцлером і президентом в одній особі, ставши по суті диктатором Німеччини, його погляди на можливість використання Олімпійських ігор для пропагандистських потреб очолюваного ним режиму зазнали змін.

Причиною подібної трансформації позиції фюрера та інших керівників нацистського режиму (яка сталася під впливом

рейхсміністра пропаганди Йозефа Геббельса) стало усвідомлення величезних можливостей, які з'являються у зв'язку з проведенням Олімпійських ігор у Німеччині для підвищення її авторитету в очах світового співтовариства (Diem, 1976).

Ситуація, що склалася в Німеччині у період підготовки до Ігор-1936, як і під час цих Ігор, багато в чому відображала погляди Адольфа Гітлера на різні сфери суспільного життя, в тому числі і на фізичне виховання і спорт, викладені ним у книзі "Майн Кампф", написаній у в'язниці в 1924 р. У цій книзі майбутній фюрер багато уваги приділив фізичному вихованню німців. Пояснюючи минулі невдачі і поразки Німеччини занадто інтелектуальним характером системи освіти і виховання в країні, Гітлер наголошував, що "в расово-націоналістичній державі школа повинна приділяти значно більше уваги фізичній підготовці. Жоден день не повинен проходити без того, щоб молоді тіла учнів не тренувалися,

Міністр пропаганди Німеччини Йозеф Геббельс був активним прихильником використання Олімпійських ігор у політичних цілях

Мілітаристський характер Олімпійських ігор 1936 р. підкреслювався великою кількістю нацистської символіки

хоча б по одній годині вранці і ввечері, займаючись різними видами спорту і гімнастикою”.

Прагнення до проведення Ігор XI Олімпіади і IV зимових Олімпійських ігор і до їх максимального використання в політичних і пропагандистських цілях ніяк не вплинуло на нацистської ідеологію, в тому числі на її антисемітську спрямованість, на вороже ставлення націонал-соціалістів до євреїв, включаючи спортсменів цієї національності. У нацистській Німеччині євреїв виганяли зі спортивних клубів і збірних команд, їм забороняли використовувати спортивні споруди, в яких тренувалися німці, з'явилася заборона на проведення спортивних змагань німців з євреями і т. п. Ситуація загострилася і тим, що Імперський комісар у справах спорту Ганс фон Чаммер, реагуючи на ситуацію, що склалася в німецькому спорті, заявив, що організація Олімпійських ігор у Берліні належить винятково до його компетенції.

На церемонії відкриття Ігор XI Олімпіади. Президент МОК Анрі де Байє-Латур (на передньому плані від лівої), рейхсканцлер Адольф Гітлер і президент оргкомітету Ігор Теодор Левальд. Берлін, 1936 р.

Переможець Ігор I Олімпіади в Афінах 1896 р. Спиридон Луїс на Іграх XI Олімпіади 1936 р. у Берліні

Президент МОК граф Анрі де Байє-Латур 6 травня 1933 р. направив керівникам спорту Німеччини лист вельми різкого змісту, в якому зажадав терміново, до червневої сесії МОК, яка повинна була відбутися у Відні, надати гарантії уряду щодо чіткого дотримання олімпійських правил. У листі підкреслювалася провідна роль Німецького олімпійського комітету, важливість підпорядкування оргкомітету Олімпійських ігор винятково МОК, неприпустимість расового, політичного або конфесійного характеру Олімпійських ігор.

Розуміючи, що організаційний комітет Ігор Олімпіади-1936 буде підпорядкований МОК, Гітлер відмовився від запропонованого йому поста почесного голови комітету. Однак МОК отримав всі необхідні гарантії, включаючи право євреїв брати участь в Олімпійських іграх. У засіданні МОК у Відні брав участь Ганс фон Чаммер, який надав необхідні документи, однак підписані не Гітлером, а міністром внутрішніх справ Фріком.

Адольф Гітлер на зустрічі з учасниками Олімпійських ігор

Факельна естафета на церемонії відкриття XI Олімпійських ігор у Берліні у 1936 р.

Незважаючи на застереження щодо фальшивих обіцянок нацистського режиму, керівництво МОК все ж задовольнилося гарантіями німецької влади, які, по суті, жодним чином не вплинули на реальний стан речей у Німеччині, де переслідування єврейських спортсменів не тільки не припинилося, але й посилювалось.

Це викликало бурхливу реакцію в багатьох країнах, особливо в США, Канаді, Великій Британії, Франції, і численні заклики до МОК про перенесення Ігор-1936 з Берліна в Барселону (це іспанське місто у 1931 р. стало другим на виборах міста, якому надавалося право прийняти Ігри XI Олімпіади). Національні олімпійські комітети різних країн, різні міжнародні спортивні федерації та інші спортивні організації закликали до бойкоту Олімпійських ігор 1936 р. у разі їх проведення в Німеччині.

В той же час не менш активно діяла влада нацистської Німеччини. Постійні запевнення в цілковитій відданості олімпійським принципам нацисти здійснювали в дусі установок Геббельса: "Ми домагаємося не правди, а результату", "Брехня, сказана сто разів, стає правдою" та ін. До того ж цей пропагандистський галас у Німеччині супроводжувався небаченою в історії олімпійського спорту широкомасштабною підготовкою до майбутніх Олімпійських ігор. У Берліні було споруджено грандіозний стадіон (здатний вмістити 100 тис. глядачів), який і сьогодні вражає своєю монументальністю. Для олімпійських змагань з плавання і стрибків у воду було побудовано басейн (на 18 тис. глядачів), рівного якому на той час не було в світі. Не менше враження справляло й олімпійське селище, яке об'єднало близько 100 будинків для проживання спортсменів, що беруть участь в Іграх, 38 їдалень з різними видами національних кухонь, а також спортивні об'єкти для тренування атлетів. Під керівництвом

Карла Діема готувалися грандіозні заходи урочистих церемоній Олімпійських ігор і широка культурна програма.

Все це дуже імпонувало Міжнародному олімпійському комітету та його президентові Анрі де Байє-Латуру, який не був схильний обговорювати питання про перенесення Ігор-1936 з Берліна.

Тим не менше, спротив прогресивної світової громадськості та різних демократичних сил у різних країнах (особливо в США) проведенню Олімпійських ігор у Берліні і Гарміш-Партенкірхені був дуже великий. Це змусило МОК створити комісію з вивчення ситуації в Німеччині, яку очолив президент Олімпійського комітету США Ейвері Брендедж.

Після зустрічей комісії з німецькими урядовими чиновниками, з керівниками Оргкомітету Ігор-1936 Теодором Левальдом і Карлом Діемом і з деякими німецькими євреями Ейвері Брендедж прийшов до висновку про відсутність дискримінації спортсменів єврейської національності під час їх підготовки до Олімпійських ігор і зумів переконати в цьому керівництво МОК. Однак пізніше Теодор Левальд зізнався американському консулу Німеччини, що говорив неправду, коли переконував Ейвері Брендеджа та інших членів комісії Олімпійського комітету США в цьому. Стало відомо, що євреї, які розмовляли з Брендеджем, були попередньо проінструктовані нацистськими чиновниками (Eisen, 1984).

Брендедж не тільки зайняв тверду і непохитну позицію щодо необхідності участі спортсменів США в Олімпійських іграх 1936 р., але і став активно пропагувати думку, згідно з якою вся проблема навколо Ігор у Німеччині нібито штучно створена євреями і що "кожний заклик до бойкоту написаний євреєм або кимось, хто поступився єврейській

Обмеження прав євреїв супроводжувало процес підготовки і проведення Олімпійських ігор 1936 р.

Виступаючи на радіо барон де Кубертен, почесний президент МОК, із захопленням охарактеризував атмосферу, що склалася у Берліні напередодні Ігор Олімпіади 1936 р.

пропаганді". В одному з листів до президента МОК Анрі де Байє-Латура Ейвері Брендедж згадав "єврейську пропозицію бойкотувати Ігри". І хоча заклики до бойкоту Ігор-1936 звучали і від відомих громадських діячів і представників різних сфер діяльності, які не були євреями, Брендедж вперто розглядав опозицію до цих Ігор як "змову євреїв і комуністів" (Eisen, 1984). Не справили враження на Брендеджа і результати опитування громадської думки, проведеного в США влітку 1935 р. Інститутом Геллапа, згідно з яким 43% американців були прихильниками бойкоту Олімпійських ігор у Німеччині.

Певну роль у збереженні прав Німеччини на проведення Олімпійських ігор зіграло залучення до їх популяризації почесного президента МОК П'єра де Кубертена. Влада Німеччини вміло використала психічний стан, проблеми зі здоров'ям і матеріальним положенням похилого Кубертена, коли запросила його відвідати Берлін у серпні 1935 р. Після того ознайомлення зі станом спорту в країні і ходом підготовки до Олімпійських ігор-1936 він був так вражений побаченням, що виступив по державному радію Німеччини із захоплюючою промовою, в якій особливо відзначав роль Гітлера "як одного з видатних творців епохи". В одному з інтерв'ю, опублікованому під час проведення Олімпійських ігор у Берліні, Кубертен зазначив що "ці грандіозні Ігри, організовані з силою і дисципліною Гітлера, блискуче служать олімпійському ідеалу". Кубертен активно критикував прихильників бойкоту: "Що Ігри спотворені? Олімпійська ідея пожертвована пропаганді? Це абсолютно не правильно. Величний успіх берлінських Ігор прекрасно послужив олімпійській ідеї... Викликає занепокоєння те, що Ігри 1936 р. осяяні гітлерівською силою і дисципліною. Як могло бути інакше? Навпаки, необхідно ще сильніше бажати, щоб Ігри завжди були так щасливо організовані..." (Teicher, 1982).

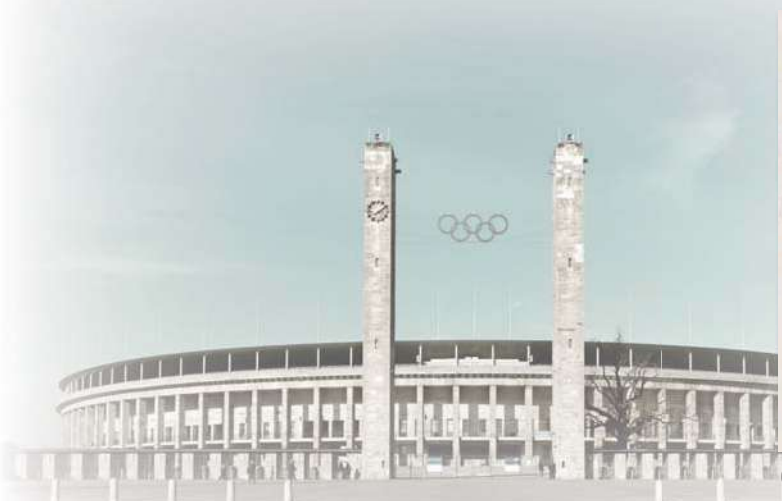
Кубертен вийшов з пропозицією про відкриття в Німеччині Олімпійського інституту, якому заповів свою літературну спадщину – понад 60 тис. друкованих сторінок. Німці сприймали Кубертена не тільки як "великого приятеля" нацистської Німеччини, але і як людину, що забезпечує органічний зв'язок Стародавньої Греції та "нової Німеччини", яка повідомила, що олімпійські боги свою прихильність подарували арійській "надрасі". Тому не дивно, що Гітлер підтримав пропозицію назвати ім'ям Кубертена площу перед південним входом Олімпійського стадіону в Берліні і спорудити йому пам'ятник (Teicher, 1982).

На сторону противників проведення Ігор-1936 у нацистській Німеччині несподівано став член МОК для США Ернст Лі Дженк. У відкритому листі, адресованому президентові МОК Анрі де Байє-Латуру й опублікованому 7 листопада 1935 р., він закликав МОК до санкцій щодо Німеччини, яка постійно порушує Олімпійську хартію і не дотримується своїх обіцянок, і закликав Байє-Латура "...зайняти місце в історії Олімпійських ігор поруч із Кубертеном, а не з Гітлером". Анрі де Байє-Латур розгнівався, і на наступній сесії МОК Ернст Лі Дженк був виведений зі складу Міжнародного олімпійського комітету, а його місце в МОК зайняв у 1936 р. Ейвері Брендедж.

Після повернення Брендеджа з Німеччини очолюваний ним Олімпійський комітет США одноголосно ухвалив рішення про участь американських спортсменів в Олімпійських іграх-1936. Це рішення було підтримано Національною університетською атлетичною асоціацією, а потім і Аматорським атлетичним союзом США, члени якого були не настільки одностайні. Але активна позиція Брендеджа, який наполягав на відділенні спорту від політики, і тут справила вирішальний вплив.

Німецькі спортсмени, стоячи на п'єдесталі пошани, нацистським вітанням святкують свій успіх

Основні спортивні об'єкти Ігор берлінської Олімпіади 1936 р.

Це рішення відчутно вплинуло на спортивні організації інших країн, які також відмовилися від ідеї бойкоту Ігор у Німеччині. У той же час чимало антифашистськи налаштованих спортсменів, серед яких були не тільки євреї, відмовилися від участі в Іграх-1936, що проводились у нацистській Німеччині, і віддали перевагу Народній Олімпіаді – альтернативним іграм у Барселоні, які, однак, не відбулися через фашистський заколот в Іспанії і подальшу громадянську війну.

Політичні й організаційні проблеми, що виникли у зв'язку з підготовкою до Олімпійських ігор, не вплинули на хід робіт з будівництва і реконструкції спортивних споруд і прилеглих до них територій. У травні 1933 р. при організаційному комітеті Олімпійських ігор було створено будівельну комісію, до складу якої поряд з урядовими чиновниками увійшли видатні архітектори, художники, будівельники. Було прийнято рішення щодо реконструкції існуючих у Берліні спортивних споруд, насамперед "Німецького стадіону", побудованого до Ігор 1916 р.,

а також будівництва нових об'єктів. Весь комплекс об'єктів, необхідних для проведення Ігор Олімпіади, став називатися Імперським спортивним майданчиком.

Процес підготовки спортивних об'єктів та інших споруд до Олімпійських ігор Гітлер взяв під особистий контроль. До проекту, підготовленого видатним архітектором Вернером Мархом, Гітлер вніс істотні зміни, спрямовані на створення грандіозного олімпійського комплексу. Як згадував Теодор Левальд, канцлер зазначив, що стадіон має бути збудований державою, а його будівництво слід розглядати як задачу імперського рівня; стадіон повинен бути величним і прекрасним, гідним прийняти гостей з усього світу. Гітлер наполягав на тому, щоб проект спортивних об'єктів передбачав використання архітектурних рішень, характерних для культових споруд Стародавньої Греції.

Особливістю проекту, розробленого Вернером Мархам з колегами, скоригованого і схваленого Гітлером, було загальне планування споруд, до якого були прив'язані всі будівельні плани, грандіозність споруд та відсутність обмежень у фінансуванні його реалізації. У Берліні мали з'явитися споруди, яких ще не бачила Європа, а Ігри Олімпіади слід було розглядати як найважливіший представницький проект (Васильченко, 2012).

Починаючи з березня 1934 р. поряд із триваючими роботами з будівництва "Олімпійського стадіону", водного стадіону, стадіону для хокею на траві, тенісних кортів, поля для кінних видів змагань, майданчиків і сцен для проведення демонстрацій і масових заходів та інших споруд, було розпочато роботи з облаштування скверів і алей. Консультантом архітектора проекту

Найяскравішою спортивною подією Ігор Олімпіади 1936 р. стала перемога американського легкоатлета Джеймса Оуенса

Кортеж урядових автомобілів прямує до олімпійських об'єктів

Вернера Марха з ландшафтного дизайну став відомий фахівець у галузі садівництва Еріх Мауер. Одночасно проходили роботи з оформлення берлінських вулиць, виготовлення скульптурних статуй, які повинні були прикрасити вулиці, траси, олімпійські споруди.

У грудні 1934 р. відбулося вирішальне засідання будівельної комісії, на якому було ухвалено остаточний проект оформлення всіх спортивних об'єктів і прилеглих територій. За наполяганням Гітлера, всі ці роботи мали бути здійснені з використанням найдорожчих і якісних матеріалів. Завершено будівництво та оформлення Імперського спортивного майданчика в рекордні терміни і вже 22 серпня, за рік до початку Олімпіади, відбулося святкування з приводу закінчення будівництва (Васильченко, 2012).

Досить ефективно й інтенсивно велася підготовка об'єктів і до зимових Олімпійських ігор в баварському містечку Гарміш-Партенкірхені. Було зведено всі необхідні спортивні об'єкти. Головним об'єктом став зимовий Олімпійський стадіон, який вмщував 15 тис. глядачів. Було збудовано грандіозний льодовий стадіон на 10 тис. глядачів. На цьому об'єкті застосовували штучне заморожування льоду, що було рідкістю на той час. Змагання фігуристів і ковзанярів, проведені на цьому стадіоні в 1935 р., дозволили визнати його ідеальним для майбутніх зимових Олімпійських ігор. Не менш вражаючим був трамплін для стрибків на лижах з 43-метровою баштою, а також святкове оформлення Гарміш-Партенкірхена.

Президент МОК граф Анрі де Байє-Латур відгукнувся про Гарміш-Партенкірхен як про "найпрекрасніший у світі комплекс для зимових видів спорту". Після цих Ігор у світі змінилося ставлення до зимових Олімпійських ігор, які стали сприймати як самостійну велику спортивну подію, а не як додаток до Ігор Олімпіад.

Трансляція олімпійських змагань. 1936 р.

У Берліні під час проведення Ігор XI Олімпіади в оформленні міста і різних його будівель домінували нацистські символи, особливо свастика, яка зустрічалася там частіше, ніж олімпійські емблеми.

Мілітаристський характер цих Ігор проявився у величезній кількості солдатів у формі, які перебували на всіх олімпійських спортивних об'єктах, вишикувалися вздовж маршруту смолоскипної естафети олімпійського вогню на церемонії відкриття Ігор XI Олімпіади, вздовж траси марафонського бігу легкоатлетів.

Для розпалювання шовіністичних настроїв під час Ігор-1936 чимало зробила преса Німеччини і німецькі радіокоментатори, багато з яких вели репортажі про олімпійські спортивні змагання, використовуючи лексику військових кореспондентів: "Німеччина! Німеччина! Німеччина! Перемога! Велика битва... Німеччина сильніше!... П'ять перемог за один день... Вирішальна перемога...", – ці й подібні до них багаторазово повторювані патетичні словесні штампи створювали специфіку атмосфери тих Ігор.

На думку Франсуа Понсьє, посла Франції в Німеччині, Олімпійські ігри 1936 р. проходили в обстановці нервової мобілізації, яка свідчила про наближення війни, але прикривалася мирними змаганнями. Однак демонстрація сили національного почуття була сильнішою, ніж сила міжнародного об'єднання. На помпезному святі закриття Ігор використовували величезну кількість військових прожекторів, які освітлювали стадіон з високих колон. Атмосфера, що склалася навколо Ігор, дозволила спортивним фахівцям говорити про них як про "міжнародний з'їзд партій Рейху в Берліні" (Hoffmann, 1993).

Американський письменник Томас Вулф так опишував побачене ним у дні Ігор XI Олімпіади у романі "Додому вороття немає": "Щоденні вистави, розкішні і прекрасні, буквально захоплювали дух. На стадіоні невимовна гра фарб. Молоді люди стояли

невимушено, сміялися і розмовляли – особиста охорона Фюрера. Частина СС і СА – всі чини і звання в різному форменому одязі. Двома шеренгами стояли вони від Вільгельм-штрассе до Бранденбурзьких воріт. Раптом пролунала різка команда, клацнули десятки тисяч підборів. У цих звуках чулася війна” (Штейнбах, 2008).

Одночасно влада нацистської Німеччини робила все можливе, щоб переконати міжнародну громадськість у своєму миролюбстві і демократичності. Не випадково на період Ігор-1936 у Німеччині діяла, як образно відзначив один із дослідників, “тимчасова дискваліфікація” однієї зі складових частин націонал-соціалістичної ідеології. Коли расистськи налаштований редактор однієї з німецьких газет дозволив собі насмішку над темношкірими американськими спортсменами, він отримав догану від міністерства (Hilton, 2006).

Символічним (а по суті явно пропагандистським жестом) виявилось вручення оливкової гілки Гітлеру знаменитим грецьким легкоатлетом – чемпіоном Ігор I Олімпіади (1896) з марафонського бігу Спиридоном Луїсом, спеціально для цього запрошеним до Берліна.

Ігри XI Олімпіади 1936 р. у Берліні ознаменувалися успіхами нацистської пропаганди, яка зуміла відвернути увагу світової громадськості від непривабливої сутності ідеології німецького націонал-соціалізму. Величні спортивні споруди, прекрасна організація Ігор, їх чітке проведення, різнобічне інформаційне забезпечення і різноманітна культурна програма перетворили Ігри-1936 на подію, небачену в історії сучасних Олімпійських ігор. І яскрава смолоскипна хода, і церемонія запалювання олімпійського вогню, і пишні театральні вистави на відкритті Ігор, і вистави Берлінської

Спиридон Луїс був почесним гостем на XI Олімпійських іграх у Берліні у 1936 р.

опери, і приголомшуюче зібрання творів мистецтва й архітектури античності, і урочисті прийоми й зустрічі – все це було покликане справити враження пишноти Ігор і процвітання Німеччини. На цьому тлі відверто мілітаристський характер ряду заходів, величезна кількість людей у військовій формі, наявність свастики на вулицях міста і спортивних об'єктах виглядали як фон грандіозної спортивної і культурної події. Роль Гітлера та інших нацистських лідерів була штучно мінімізованою. Тому більшість із декількох тисяч гостей Ігор XI Олімпіади покидали Берлін із почуттям, що націонал-соціалізм не настільки страшний, як вони думали до відвідування Ігор (Guttmann, 2006).

Позитивно оцінював організацію Ігор, проведених у Берліні, Ейвері Брендедж, який майже через 30 років після цієї події, у 1965 р., вже будучи президентом МОК, відзначав, що “Ігри 1936 року в Німеччині були видатними і все ще пам'ятаються нам як встановлення нових стандартів в організації Олімпійських ігор” (Walters, 2006).

Використання олімпійського спорту для пропаганди нацистської ідеології і політики гітлерівської Німеччини проникло в той час у літературу та мистецтво. Мабуть, найбільш показовим у цьому відношенні став присвячений Олімпійським іграм 1936 р. у Німеччині фільм “Олімпія”, який створила німецька кінорежисер Лені Ріфеншталь.

Вона народилася в 1902 р. у багатій родині. Уже в п'ятирічному віці Лені прийшла тренуватися в плавальний клуб, потім – у гімнастичний клуб, займалася катанням на ковзанах. Серед її захоплень були балет, гра на фортепіано, танці, теніс. Прагнення до сцени втілювалося в професійних заняттях балетом під керівництвом петербурзької балерини Євгенії Едуардової, яка емігрувала з Росії. У 21 рік Лені почала професійну кар'єру в балеті, яка, на жаль, виявилася нетривалою через травму.

Згодом танцівниця Лені Ріфеншталь стає актрисою – і в 1925–1929 рр. знімається в головних ролях у декількох фільмах. Першою її акторською роботою в кіно стала роль у фільмі про сучасну фізичну культуру “Шлях до сили і радості”, який вийшов на екрани в 1925 р.

Знайомства з відомими режисерами, акторами, сценаристами і літераторами (у тому числі зі знаменитим німецьким письменником Еріхом Марією Ремарком), захоплення спортом і відвідування в 1928 р. II зимових Олімпійських ігор, що проходили в швейцарському Санкт-Моріці, розширили коло інтересів Лені Ріфеншталь. Її захоплює робота режисерів і сценаристів, вона мріє про створення власного фільму.

Режисерський дебют Ріфеншталь – створений у 1932 р. фільм “Блакитне світло” – відразу приніс їй популярність і мав успіх у глядачів не тільки в Німеч-

**Лені
Ріфеншталь.
1935 р.**

чині, але і в Австрії і Великій Британії, був відзначений срібною медаллю на конкурсі у Відні.

У 1932 р. Ріфеншталь познайомилася з Гітлером, а в 1933 р. прийняла його пропозицію зняти фільм про п'ятий з'їзд Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини. З цього почалася співпраця режисера Лені Ріфеншталь з НСДАП, що призвело в 1935 р. до створення документально-художнього фільму "Тріумф волі", який яскраво відобразив погляди і досягнення націонал-соціалістів. За цей фільм вона була удостоєна кінопремії за 1934–1935 рр. у Німеччині, відзначена премією за кращий іноземний документальний фільм на конкурсі в 1935 р. у Венеції і золотою медаллю на Всесвітній виставці в Парижі в 1937 р.

Вершиною режисерської кар'єри Лені Ріфеншталь став повнометражний документальний фільм "Олімпія", присвячений Іграм XI Олімпіади, що проходили в Берліні. Роботу над ним Лені почала в травні 1936 р. після серйозної попередньої підготовки, що включала співпрацю з великим знавцем олімпійського руху і однією з ключових фігур оргкомітету Ігор-1936 Карлом Діємом, відвідування IV зимових Олімпійських ігор-1936 у Гарміш-Партенкірхені. До роботи над фільмом, в якій брали участь близько 170 осіб, було залучено найбільш відомих і талановитих кінооператорів, які привнесли чимало різних технічних прийомів і новацій, що зробило "Олімпію" яскравим проявом не тільки режисерського, а й операторського мистецтва.

Зміст цього яскравого та видовищного фільму мав пропагандистський характер. Показовою є, наприклад, факельна естафета олімпійського вогню. Лише географічна карта давала інформацію про найважливіші проміжні пункти, через які проходив маршрут олімпійського вогню з грецької Олімпії до Берліна завдовжки 3075 км у руках трьох

тисяч факелоносців: Софія, Белград, Будапешт, Відень, Прага. Національні прапори, встановлені на карті, ілюстрували хронологію подій. Силуети, які набувають обрисів немов у тумані, лише на миті з'являлися на екрані столиці держав, через які проходив шлях факельної естафети. Але щойно бігуни, які несли вогонь, досягли кордону Рейху, Лені Ріфеншталь з напису "Німеччина" створює символ-хрест, вкладаючи у цей кадр сенс націонал-соціалістичної політики. В овал зображення олімпійського стадіону в Берліні, показаного з висоти пташиного польоту, Ріфеншталь вмонтувала олімпійський дзвін, який перетворюється на профіль Гітлера. Послідовність кадрів підібрана так, що, по-перше, Німеччина зображується як єдина територія; по-друге, на ній – в образі стадіону – є окреме місце для народу; по-третє, в звучанні дзвону чується символічний ідеалізований життєвий принцип; по-четверте, натхненником цих ідей є фюрер. "Як абсолютно точна ознака націонал-соціалістичної Німеччини підкреслюється за допомогою цієї техніки зйомок фільму єдність чотирьох складових компонентів держави" (Loiperdinger, 1988).

Шляхом маніпуляцій режисер переставила команди країн, що проходили стадіоном під час параду на відкритті Ігор XI Олімпіади, так, щоб склалося враження, що всі вони вітають глядачів нацистським вітанням – викиданням руки в бік трибуни. Спотворення деяких подій церемонії відкриття Ігор торкнулося в фільмі і музики, під яку команди країн йшли на параді. Ріфеншталь використала урочистий військовий марш як звуковий супровід зображення лише під час показу команди Німеччини, а команди всіх інших країн йшли під звуки легкої народної музики (Loiperdinger, 1988).

Через фільм "Олімпія" його творцями було вміло проведено думку про те, що олімпійська ідея по суті є мілітаристською. До того ж кожен вид олім-

**Церемонія нагородження переможців
на XI Олімпійських іграх у Берліні у 1936 р.**

пійських змагань Ігор-1936 коментувався в цьому фільмі з використанням таких термінів, як “боротися”, “перемогти”. Види спорту, які підходили для цього, узгоджувалися з рисами “нордичної раси” та її перевагами, й перетворювалися на символ “німецької імперії” (Hoffmann, 1993).

Пропагандистський характер “Олімпії” завуальовано завдяки неординарному режисерському таланту Лені Ріфеншталь, яка збагатила фільм безліччю яскравих моментів і незвичайних знахідок естетичного характеру. Присутність фіюера на церемонії відкриття Ігор XI Олімпіади в фільмі не підкреслюється. Гітлер представлений як звичайний глядач, який радіє, коли перемагають німецькі атлети, і переживає, коли вони зазнають поразки. Свастика в фільмі перебуває ніби в тіні олімпійських кілець. Спортсмени Німеччини показано не нав’язливо, а в єдності з видатними атлетами з інших країн. У вигідному світлі представлені, наприклад, виступи видатного темношкірого американського легкоатлета Джессі Оуенса, який став у Берліні чотириразовим олімпійським чемпіоном, а також переможця в марафонському бігу Кітей Сола, який представляв на Іграх-1936 Японію (справжнє прізвище цього корейського спортсмена – Сон Кі Чун, а в складі японської олімпійської команди він виступав у Берліні в зв’язку з тим, що ще в 1910 р. анексована Японією Корея була перетворена на японську колонію).

Фільм насичений також цікавими режисерськими рішеннями, що демонструють зв’язок сучасного спорту з античним, показують особливості різних видів спорту, красу людського тіла, міжнародний характер спорту, його динамічність і різноманітність. Все це перетворило фільм на захоплююче видовище, у якому пропагандистська складова була фоновною частиною твору.

Прем’єра двосерійного фільму “Олімпія” (перша серія – “Свято народів”; друга – “Свято краси”) відбулася в Берліні 20 квітня 1938 р. (у день народження Гітлера) і пройшла блискуче. Наприкінці 1930-х років Лені Ріфеншталь з тріумфом представляла свій фільм у багатьох містах Європи. За цей фільм режисер була відзначена багатьма нагородами, в тому числі золотою олімпійською медаллю (1938) і олімпійським дипломом (1948). Талановитий і майстерно зроблений фільм із захопленням було сприйнято у різних країнах і отримав найвищу оцінку в ЗМІ як шедевр, як “твір мистецтва першого розряду”, як “найкращий спортивний фільм” (Topoli, 2009).

Після закінчення Другої світової війни режисерська діяльність Ріфеншталь у кіно була ускладнена з причин, пов’язаних з негативною реакцією на її співпрацю з нацистським режимом, що призвело для Лені і до фінансових труднощів. У 1956 р. вона прийняла рішення змінити професію і почала

займатися фотографією. Фоторепортажі Ріфеншталь про життя африканських племен, що мешкають у Нубійській пустелі, викликали інтерес не тільки провідних газет і журналів різних країн, але і фахівців – археологів та істориків (Ford, 1982).

У 1974 р. Ріфеншталь (у 72-річному віці) вперше здійснила занурення з аквалангом і зробила підводні знімки. Після цього вона ще близько двох тисяч разів занурювалася для підводних зйомок. Їх підсумками стали фотоальбоми “Диво під водою” і “Коралові сади”, а також документальний фільм “Підводні враження”, який вона закінчила в 2002 р. – у столітньому віці.

Лені Ріфеншталь є автором десяти книг, серед яких “Краса олімпійської боротьби”. Більше десяти разів організовувалися великі виставки її фоторобіт в США, Японії, Італії, Іспанії та інших країнах. Події свого яскравого і багатогранного життя Ріфеншталь описала в мемуарах, вперше виданих у 1987 р., а потім перевиданих у багатьох країнах, у тому числі у Росії.

У 2001 р., коли Лені Ріфеншталь виповнилося 99 років, президент МОК Хуан Антоніо Самаранч вручив їй ту золоту олімпійську медаль, якої вона була удостоєна ще в 1938 р.

Слід зазначити, що до кінця життя Ріфеншталь категорично заперечувала те, що її фільми пропагували нацистську ідеологію. Лені визнавала своє захоплення ідеями Гітлера і не приховувала дружніх стосунків з ним, як і тісної співпраці з націонал-соціалістами, які фінансували її фільми, в тому числі “Олімпію”. Проте вона наполягала, що ці фільми були не пропагандистськими постановками, а документальними роботами, що відображали атмосферу тогочасних подій (Riefenstahl, 1987).

Але, тим не менш, величезна пропагандистська роль фільмів Ріфеншталь настільки ж очевидна, як і талант, висока професійна майстерність і натхнення режисера. Саме ця складова фільму “Олімпія” забезпечила величезний інтерес до нього як з боку кінематографістів, так і представників олімпійського руху (Downing, 1992), а дискусії навколо її творчості не вщухають і понині.

Лені Ріфеншталь померла 8 вересня 2003 р. – на сто другому році життя.

До другої половини 1930-х років належать і політичні події, пов’язані з суперництвом двох країн – Італії та Японії – за право проведення в 1940 р. Ігор XII Олімпіади.

Нагадаємо, що в жовтні 1936 р. було створено “Антикомінтернівський пакт” – військово-політичний союз між нацистською Німеччиною і фашистською Італією, який отримав у літературі термін “Вісь Берлін – Рим”, який пізніше, з урахуванням третьої країни – імперіалістичної Японії, що стала союзницею Німеччині та Італії, було перетворено на “Вісь Берлін – Рим – Токіо”.

Беніто Муссоліні, що надихнувся успіхами команди Італії на чемпіонаті світу з футболу 1934 р., вийшов з ідеєю проведення Олімпійських Ігор 1940 р. у Римі

Як і в нацистській Німеччині, де гітлерівський режим сповідував ідеї милітаризації фізичного виховання і спорту, в Італії, де правив фашистський режим Беніто Муссоліні, який прийшов до влади в 1922 р., фізичне виховання і спорт також уміло було використано в політичних і пропагандистських цілях. Основними напрямками діяльності режиму Муссоліні в цій сфері стали: реформа фізичного виховання в навчальних закладах, спрямована на його милітаризацію; фізична підготовка і спорт у численних молодіжних і студентських організаціях, які сповідують фашистську ідеологію, зі спрямованістю на підготовку солдатів; масові спортивні свята, організовані за принципом військових парадів; перетворення спортивних організацій, у тому числі Національного олімпійського комітету Італії (CONI) і національних спортивних федерацій по суті на органи фашистської партії і держави; політичні акції і демарші під час важливих спортивних подій; агресивна пропаганда в ЗМІ (Gordon, London, 2006).

Фашистський режим в Італії створив велику кількість організацій, робота яких була спрямована на розвиток спорту. У 1936 р. 20 тис. таких місцевих

організацій охоплювали своєю діяльністю понад 5,5 млн осіб (переважно чоловіків). Розвиток масової фізичної культури і спорту забезпечувався в Італії інтенсивним будівництвом різних спортивних споруд, у тому числі численних стадіонів, а також спортивних залів і майданчиків.

Будувалися в Італії і великі спортивні об'єкти, орієнтовані на проведення не тільки національних, а й міжнародних змагань. Модернізація існуючих та будівництво нових футбольних стадіонів у всіх великих містах країни допомогли Італії отримати право на проведення в 1934 р. Кубка світу з футболу (так протягом тривалого часу офіційно іменувався чемпіонат світу з цього виду спорту) (Gordon, London, 2006).

Весь цей потенціал використовувався фашистським режимом в Італії для виховання "нової людини", досконалої тілом і духом, відданої державі і партії. Прикладом для наслідування був сам Муссоліні, який постійно демонстрував своє ставлення до спорту і виділяв час для занять бігом, плаванням, фехтуванням, кінним спортом (Mosse, 1996; Gori, 2000).

Основою фізичного виховання і спорту в Італії часів правління Муссоліні стало виховання схильності до небезпеки і ризику, до самопожертви, утвердження національної гордості, єднання і віри в фашистську ідеологію, підпорядкування індивідуального героїзму колективним діям (Malvano, 1984).

Помітне місце в Італії відводилося великим спортивним подіям, особливо міжнародним, які фашистський режим прагнув використовувати як засоби дипломатії, зовнішньої і внутрішньої політики. Прикладами такої пропаганди і поширення ідеології фашизму можуть слугувати і зміст газетних і журнальних статей і радіорепортажів, і фашистська символіка на друкованій продукції, і фашистські привітання команд перед початком спортивних змагань, і бойкот Італією тих міжнародних змагань, які проводилися в країнах, недружньо налаштованих до фашистського режиму (скажімо, у Франції).

Підписання Тристороннього пакту між Німеччиною, Японією та Італією 27 вересня 1940 р. у Берліні

Медалі чемпіонату світу з футболу. 1940 р.

Кульмінаційним у цьому відношенні виявився проведений у 1934 р. в Італії чемпіонат світу з футболу. Цей турнір, крім суто спортивних завдань, повинен був забезпечити демонстрацію переваги Італії у різних сферах людської діяльності – особливо в тих, що пов'язані з ризиком, великими зусиллями і духом колективної дисципліни. Цьому сприяла і журналістське висвітлення подій цього чемпіонату в італійських ЗМІ, де кожен футбольний матч був “войовничою зустріччю”, “не грою, а боєм” (Gordon, London, 2006).

Фашистська пропаганда багато зробила для того, щоб представити перемогу збірної команди Італії на цьому чемпіонаті як підтвердження “ефективності політики Муссоліні” і використовувати триумф італійських футболістів для згуртування нації

Перемога збірної Італії на чемпіонаті світу з футболу, який пройшов в Італії у 1934 р., мала на меті продемонструвати переваги цієї країни у різних сферах людської діяльності

Плакати чемпіонату світу з футболу 1940 р.

навколо фашистської партії та її лідера – дуче, а також одночасно продемонструвати прагнення Італії до миру і міжнародного співробітництва (Gordon, London, 2006), що, як нам добре відомо, не відповідало дійсності, оскільки вже тоді режим Муссоліні готувався до війни; у 1935–1936 рр. фашистська Італія захопила Ефіопію (Абіссінію), а в 1936 р. разом із нацистською Німеччиною підтримала бунтівників в Іспанії, які розв'язали громадянську війну.

Столиця Італії була основним претендентом на отримання права проведення в 1940 р. Ігор XII Олімпіади. Це була вже не перша спроба Риму отримати таке право. Ще в 1904 р. на сесії МОК, що проходила в Лондоні, було визначено, що Ігри IV Олімпіади 1908 р. відбудуться в Римі. Це місто готувалося до Ігор-1908, однак потужне виверження вулкана Везувій у квітні 1906 р., що спричинило сильні руйнування, змусило уряд Італії сконцентрувати ресурси на усунення наслідків цієї трагедії, тому Рим був змушений відмовитися від проведення Ігор-1908, і МОК ухвалив рішення про їх перенесення у Лондон (Collins, 2006).

За часів правління Муссоліні в Італії знову виникла ідея проведення Олімпійських ігор у Римі. Така ідея посилилася після успішного проведення в Італії в 1934 р. чемпіонату світу з футболу. Рим почав активну кампанію, спрямовану на отримання права на проведення Ігор XII Олімпіади, яку очолив особисто дуче, який проголосив проведення Ігор “національним пріоритетом” (Collins, 2006).

Візит президента Міжнародного олімпійського комітету Анрі де Байє-Латур до Японії у 1936 р.

На проведення Олімпійських ігор у 1940 р. стала претендувати і Японія, правителі якої, запозичуючи досвід Німеччини та Італії, також прагнули використовувати спорт у своїх політичних і мілітаристських цілях.

На сесії МОК, що проходила в червні 1933 р. у Відні, член МОК для Японії Джігорono повідомив про бажання цієї країни провести Ігри XII Олімпіади в Токіо. Однак реальне втілення ця ініціатива отримала вже після того, як свою кампанію, націлену на отримання права провести Ігри, почав Рим (Nakamura, 1992).

В Японії боротьбу за право проведення Ігор-1940 у Токіо оголосили загальнонаціональною кампанією, для здійснення якої уряд цієї країни виділив фінансові засоби. Заявка Токіо, яка офіційно свідчила про бажання японської столиці провести Ігри-1940, була представлена в МОК у 1934 р. При цьому серед аргументів було наведено не тільки економічні досягнення Японії і необхідність вперше надати право на проведення Олімпійських ігор азійській державі, а й торжества, які планувалося провести в Японії в 1940 р. з нагоди ювілею багатовікового правління імператорської династії (Nakamura, 1992).

Токіо дуже активно вів свою діяльність, спрямовану на отримання права провести Ігри-1940, послідовно знімаючи заперечення і розширюючи коло своїх прихильників у МОК. Зокрема, японська влада була готова виділити кошти для переїзду іноземних учасників Ігор-1940 з їхніх країн у Токіо. Було представлено масштабну програму будівництва спортивних споруд і місць для проживання спортсменів, офіційних осіб і гостей майбутніх Ігор, а також розгорнуто потужну пропагандистську кампанію, покликану обґрунтувати право Азії проводити Олімпійські ігри, які до цього проходили тільки в країнах Європи і в США.

Але в Японії усвідомлювали, що всіх цих заходів буде недостатньо для того, щоб Токіо виграв у Риму суперництво за право проведення Ігор-1940. І тоді було зроблено небачений в історії олімпійського руху крок: до Риму для зустрічі з дуче направили японську делегацію з проханням зняти кандидатуру Риму. Важко з упевненістю припускати, які аргументи використовували японці, але результатом зустрічі їх делегації з Муссоліні виявився несподіваним як для жителів Японії, так і для італійців: дуче погодився зняти кандидатуру Риму в конкурсі на право проведення Ігор-1940 і підтримати кандидатуру Токіо.

Однак така ситуація навряд чи влаштувала президента МОК: Анрі де Байє-Латур не був схильний давати політикам можливість вирішувати за МОК питання, що входили до його компетенції. І коли на сесії МОК, що відбулася в 1935 р. в Осло, було озвучено телеграму Муссоліні на підтримку кандидатури Токіо, Байє-Латур знайшов привід для того, щоб перенести вирішення питання щодо вибору столиці Ігор XII Олімпіади на одну з чергових сесій МОК.

Остаточно питання про надання Токіо права провести Ігри-1940 було вирішено на сесії МОК, що відбулася в Берліні влітку 1936 р. Передувала такому рішенню поїздка президента МОК до Японії, де Байє-Латур домігся винятково вигідних для МОК економічних та організаційних умов, що гарантують високий рівень проведення Ігор (Collins, 2006).

Карл Дієм (від правої) з послом Японії у Німеччині Матсудо Нагаї (у 1933–1934 рр.) обговорюють перспективи проведення Олімпійських ігор 1940 р. у Токіо

Плакати до XII Олімпійських ігор у Токіо у 1940 р.

Незважаючи на підтримку президента МОК і відмова Риму від проведення Ігор-1940 на користь японської столиці, перемога далася Токіо не так вже просто, хоча він і випередив під час виборів столицю Фінляндії Гельсінкі (результати голосування членів МОК були такими: за Токіо – 36 голосів, за Гельсінкі – 27).

За традицією, відповідно до якої у 1920–1930-ті роки країні, чиє місто здобуло право на проведення Ігор Олімпіади, надавалася можливість провести в тому ж році чергові зимові Олімпійські ігри, Японія отримала право провести у 1940 р. і V зимові Олімпійські ігри в Саппоро.

На сесії МОК, що проходила в березні 1938 р. у Каїрі, члени Міжнародного олімпійського комітету взяли до відома заяву генерального секретаря Олімпійського комітету Японії про те, що Ігри XII Олімпіади будуть проведені за будь-яких обставин, тому що Японія “виступає за мир”. При цьому залишилася без відповіді заява представника Китаю – країни, на територію якої в 1937 р. вторглася армія Японії й почала загарбницьку війну, – з проханням позбавити країну-агресора та її міст Токіо і Саппоро права на проведення в 1940 р. Ігор XII Олімпіади і V зимових Олімпійських ігор. У цьому питанні МОК зайняв вичікувальну позицію, а виконком МОК на закритому засіданні прийшов до такого висновку: якщо Токіо і Саппоро відмовляться від проведення Ігор-1940, Ігри XII Олімпіади відбудуться в Гельсінкі, а V зимові Олімпійські ігри – в Осло (Кун, 1982).

У липні 1938 р., коли Японія заявила, що не зможе в 1940 р. прийняти Олімпійські ігри (їй було тоді не до Ігор, оскільки вона

продовжувала загарбницьку війну в Китаї і виношувала інші агресивні плани), МОК вирішив, що Ігри XII Олімпіади прийме столиця Фінляндії Гельсінкі. Що стосується норвезької столиці, де планувалося провести V зимові Олімпійські ігри, то Осло відмовився, не бажаючи вплутуватися в конфлікт між МОК і Міжнародною федерацією лижного спорту (FIS). Наступною кандидатурою на V зимові Олімпійські ігри став швейцарський гірський курорт Санкт-Моріц, який вже мав досвід проведення II зимових Олімпійських ігор у 1928 р., але на початку 1939 р. Санкт-Моріц теж зняв свою кандидатуру (у зв'язку з розбіжностями у поглядах на лижні змагання і на аматорський статус лижних інструкторів). І тоді – незважаючи на те, що згідно з Мюнхенською угодою 1938 р. між Німеччиною, Італією, Великою Британією та Францією від Чехословаччини в жовтні 1938 р. було відторгнуто на користь Німеччини Судетську область, а в березні 1939 р. німецькі війська окупували всі чеські землі

Почесний знак учасника Ігор Олімпіади 1940 р.

Олімпійський прапор Ігор Олімпіади 1940 р., що не відбулися

(на яких було створено “протекторат Богемії і Моравії”, який перебував під німецькою владою), і незважаючи на масові єврейські погроми в Німеччині, МОК доручив проведення V зимових Олімпійських ігор (1940) німецькому Гарміш-Партенкірхену, що мав досвід таких Ігор у 1936 р. (Li, 2000).

1 вересня 1939 р. почалася Друга світова війна, а 22 листопада 1939 р. член МОК для Німеччини Карл Ріттер фон Хальт повідомив президенту МОК Анрі де Байє-Латуру, що Німеччина відмовляється від проведення V зимових Олімпійських ігор-1940 у Гарміш-Партенкірхені.

Таким чином, політичні події – в їх крайньому радикальному (військовому) втіленні – перешкодили проведенню Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор на досить тривалий період: вони не відбулися ні в 1940, ні в 1944 рр.

Олімпійський рух і політика “холодної війни”

Після завершення Другої світової війни МОК ухвалив ще одне рішення, обумовлене причинами політичного характеру. Німеччина та Японія – країни-агресори, що розв’язали Другу світову війну, не були допущені до участі в Іграх XIV Олімпіади (1948) у Лондоні і V зимових Олімпійських іграх (1948) у Санкт-Моріці.

Зі вступом в олімпійський рух Радянського Союзу (в 1951 р.) і утворенням соціалістичного табору (пізніше соціалістичної співдружності), що об’єднував СРСР та ряд залежних від нього держав Східної Європи та деяких інших регіонів, Олімпійські ігри (починаючи

з Ігор XV Олімпіади 1952 р. у Гельсінкі) перетворилися не тільки на арену змагань між спортсменами різних країн, але й на місця протистояння різних суспільно-політичних систем, ставши важливою зброєю “холодної війни”. Перемоги і поразки на Олімпійських іграх стали сприйматися як свого роду барометр, який показує відносно “здоров’я” (або “нездоров’я”) тієї чи іншої політичної системи.

Найбільший вплив політики на олімпійський спорт проявився в ідеологічних протистояннях між СРСР і США, НДР і ФРН, США та Кубою. Прагнення з допомогою результатів у спорті й успіхів на Олімпійських іграх довести перевагу тієї або іншої політичної системи нерідко призводило до того, що в хід пускалися засоби, якими деформувалася природа спорту, руйнувалися ідеали олімпізму. І “пріоритет” у таких “змаганнях” належав СРСР і США.

У Радянському Союзі і Сполучених Штатах Америки політичні діячі та ЗМІ багато зробили для того, щоб спорт став ареною політичної боротьби, де ворогуючі або конкуруючі держави (або їх блоки) могли добитися бажаних політичних результатів і задовольнити свої амбіції. Ці прагнення можновладців, природно, реалізовувалися організаторами спорту відповідних країн, тренерами і самими спортсменами. Наприклад, відомий американський легкоатлет-десятиборець – дворазовий олімпійський чемпіон Роберт Метіас (першу золоту медаль завоював на Іграх-1948 у Лондоні, другу – на Іграх-1952 у Гельсінкі, де вперше на олімпійських аренах зустрілися команди СРСР і США) так описував атмосферу змагань між атлетами цих двох країн: “Росіяни чинять великий тиск на американських спортсменів. Вони в повному розумінні вороги. Вам хочеться і ви повинні перемогти їх. Це почуття було сильним у всіх спортсменів і не було тим почуттям і бажанням, яке викликало суперництво, приміром, з австрійцями” (Платонов, 2002).

Команда СРСР на церемонії відкриття Ігор XV Олімпіади 1952 р. у Гельсінкі

Збірна команда СРСР на Іграх XV Олімпіади проживала окремо від команд капіталістичних країн у селищі Отанісімі. Портрет “вождя народів” прикрашав вхід до радянської частини олімпійського селища

Не менший вплив виявляла і радянська – антиамериканська за спрямованістю і тональністю – пропаганда на спортсменів збірних команд СРСР, які виступали на тих Олімпійських іграх.

Як відомо, спортсмени СРСР вийшли на міжнародну арену після закінчення Другої світової війни і, зрозуміло, їм було важко відразу розраховувати на перемоги. Адже країні потрібно було залікувати рани, нанесені війною, відновити зруйновані спортивні споруди і побудувати нові, підготувати кадри організаторів спорту і тренерів, налагодити науково обґрунтовану, чітку і високоефективну систему олімпійської підготовки спортсменів. Однак “крайній друг радянських фізкультурників” (як тоді називали в цій сфері Й. В. Сталіна) вимагав, щоб спортсмени СРСР перемогли у всіх змаганнях із закордонними суперниками. “Нам було відомо вказівку Сталіна швидше поліпшувати роботу з розвитку спорту, ретельно готуватися до змагань і обов’язково брати участь, якщо переконані в перемозі”, – згадував у книзі “Важкі дороги до Олімпу”, що вийшла у світ у 1987 р. Н. Н. Романов, який у повоєнні роки був головою Комітету у справах фізичної культури і спорту при Раді Міністрів СРСР. Тоді спортивним керівникам на кожен випадок виїзду радянських спортсменів на міжнародні змагання доводилося направляти в Кремль спеціальну записку, де давалися гарантії успішного виступу (Романов, 1987).

Для того щоб форсувати підвищення рівня майстерності радянських спортсменів, ЦК ВПК(б) і уряд СРСР у 1945 р. прийняли спільну постанову про преміювання тих, хто завойовував чемпіонські титули і встановлював світові рекорди. Така практика продовжувала існувати і після вступу СРСР у міжнародний олімпійський рух у 1951 р.

У той період пильну увагу партійно-державного керівництва СРСР до виступів радянських спортсменів на світовій і насамперед олімпійській арені було спрямовано на суперництво не тільки з американськими атлетами, але і зі спортсменами інших країн, особливо тих, чії керівники були з тієї чи іншої причини в немилості у керівництва СРСР. Для ілюстрації наведемо далеко не поодинокий приклад: протистояння футбольних команд Радянського Союзу і Югославії на Іграх XV Олімпіади (1952) у Гельсінкі. У ті роки через те, що лідер Югославії Йосип Броз Тіто проявив неабияку, з точки зору керівництва СРСР, норовистість і не побажав сліпо слідувати вказівкам Москви, він трактувався радянською пропагандою як “зрадник”, “шпигун” і т.п.

Відповідне значення надавалося й олімпійському поєдинку футболістів СРСР і Югославії. Матч між ними закінчився внічию – 5:5, а в повторній зустрічі (перегравання) перемогли югослави – 3:1. Поразка від команди Югославії досить болісно позначилася на гравцях і тренерах збірної СРСР після їх повернення з Гельсінкі додому: за вказівкою ЦК партії всіх футболістів суворо покарали, з деяких зняли звання “заслужений майстер спорту”, а армійську команду ЦБРА, що була в той час базовою для формування збірної СРСР, взагалі розформували (Штейнбах, 2008).

Сергій Павлов очолив Комітет з фізичної культури в 1969 р. й у найкоротший час виправив грубі помилки в розвитку спорту, яких припустилися під час правління країною М. С. Хрущовим

Контроль за спортом вищих досягнень у СРСР з боку партії і держави не тільки значною мірою вплинув на характер виступів радянських спортсменів на Олімпійських іграх, але і послужив своєрідним каталізатором подальшого залучення політики в спорт і використання Ігор в ідеологічних цілях урядами багатьох країн.

Програші на Олімпійських іграх прирівнювалися керівництвом тієї чи іншої країни до великих політичних поразок, а перемоги на Іграх безпосередньо пов'язувалися з перевагами відповідної політичної системи. Наприклад, після того, як на Іграх XXI Олімпіади (1976) у Монреалі збірна США не тільки з великим відривом програла збірній СРСР, але і поступилася другою позицією команді НДР, С.П. Павлов (голова Олімпійського комітету СРСР і голова Спорткомітету СРСР) сказав, що ці результати є закономірними, оскільки "були обумовлені суспільною політикою наших країн" (Павлов, 1977).

Для підігрівання атмосфери протистояння двох антагоністичних політичних систем на міжнародних спортивних аренах багато зробила і преса різних країн (у тому числі у СРСР і США), яка представляла Олімпійські ігри як принципову і безкомпромісну дуель між радянськими та американськими спортсменами.

У Сполучених Штатах Америки процес політизації олімпійського руху та олімпійського спорту став яскраво проявлятися після Ігор XXI Олімпіади-1976 у Монреалі. Суспільно-політичний резонанс нищівної поразки збірної США на цих Іграх був настільки великий, що змусив американську адміністрацію взяти під контроль процес олімпійської підготовки спортсменів США та їх участь в Олімпійських іграх.

Особливо змінилось в США ставлення до спорту вищих досягнень як до інструменту державної політики з приходом до влади президента Рональда Рейгана і його адміністрації. Спорт став невід'ємною частиною програм, що реалізувалися Інформаційним агентством США (USIA), а Ігри XXIII Олімпіади, проведені в 1984 р. у Лос-Анджелесі, мали вже не стільки спортивний, скільки політичний характер (як і Ігри XXII Олімпіади, що відбулися в 1980 р. у Москві, – для партійно-державного керівництва СРСР). Президент США Рональд Рейган напередодні Ігор-1984 висунув гасло "Відродимо колишню Америку", для підтвердження якого важко було придумати що-небудь краще, ніж перемога американських спортсменів.

Однак ще задовго до цього поразка збірних команд США на Іграх XVI Олімпіади (Мельбурн, 1956) і на Іграх XVII Олімпіади (Рим, 1960), нанесена спортсменами СРСР, і явна політичне забарвлення, яка було надано цим поразкам США не тільки в СРСР і інших соціалістичних країнах, а й в самих США і багатьох країнах Заходу, викликало загострену реакцію з боку американської громадськості,

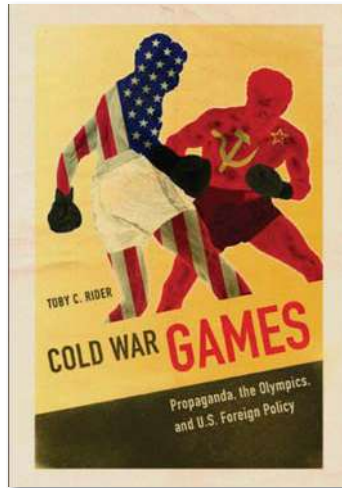

Президент США Джон Кеннеді надто болісно реагував на поразку американських спортсменів на Іграх Олімпіади

видатних політичних і державних діячів стосовно проблеми підготовки та участі спортсменів США в Олімпійських іграх.

Аналізуючи підсумки радянсько-американського суперництва на олімпійських аренах – на Іграх 1952 1956 і 1960 рр., президент Олімпійського комітету США К. Вілсон зазначав: "Починаючи з 1952 р. у Гельсінкі, коли росіяни вперше вступили в змагання, американську перевагу було піддано сумніву. Якість змагання росіян вразила всіх у спортивному світі... Присутні 1300 спортивних журналістів світу не змогли пропустити можливість зобразити це як найкраще випробування фізичної придатності і способу життя. Російські перемоги були проголошені комуністичними країнами як доказ, що їх спосіб життя має бути переважачим... Якщо ми хочемо повернути перевагу, якою насолоджувалися в минулому, нам потрібно докласти тотальне зусилля, мобілізацію спортивних умінь і здібностей молодих людей, готових присвятити свій час і енергію довгій, виснажливій тренувальній діяльності. Протистояння в Токіо в 1964 р. буде жакликим" (Wilson, 1961).

Надзвичайно гостро відреагував на здачу позицій на олімпійській арені президент США Джон Кеннеді: "Сполучені Штати постали перед суворим викликом своєму міжнародному престижу... Одним із випробувань, за яким про нас судитимуть, будуть досягнення наших чоловіків і жінок на спортивних аренах... Я закликаю всіх чоловіків і жінок у всіх видах спорту об'єднатися в новому поході за перевагу в спортивних змаганнях" (Сухоцкий, 1964). Міністр юстиції США Роберт Кеннеді висловився ще відвертіше: "Ми не хочемо читати в газетах, що наша країна була другою за Радянським Союзом на Олімпійських іграх... Ми хочемо бути першими" (Сухоцкий, 1964).

Міністр юстиції США Роберт Кеннеді надавав Олімпійським іграм яскравого політичного забарвлення

Питання про стан американського спорту у світлі підготовки до Ігор XVIII Олімпіади 1964 р. у Токіо було розглянуто конгресом США. Доповідач сенатор Гемфрі закликав американський конгрес усвідомити необхідність прийняття рішучих заходів з розвитку олімпійського спорту “в напрямку покращення положення Америки щодо інших країн, особливо до Радянського Союзу, в олімпійських змаганнях. Ми не можемо ігнорувати це питання протягом трьох років з кожного чотирирічного циклу, як це ми робили досі... Чи зайmemo ми перше місце в наступних Іграх Олімпіади – так само важливо, як мати здорову і придатну націю... Сполучені Штати повинні зробити рішучі зусилля, щоб підготуватися до Олімпійських ігор, якщо ми не хочемо бути побитими Радами” (Jingo, 1961).

Унаслідок цього конгресом США було вжито кардинальні заходи з розвитку олімпійських видів спорту та підготовки до Олімпійських ігор. Як першочергові положення було висунуто: формування довгострокової програми і надання допомоги штатам у розвитку системи фізичного виховання молоді, шкільного та студентського спорту, зміцнення його матеріальної бази; створення національної програми підготовки та участі спортсменів у міжнародних змаганнях, особливо в Олімпійських іграх; запровадження спеціального олімпійського фонду США; посилення науково-дослідної роботи в сфері фізичного виховання і спорту, забезпечення координації та систематизації наукових досліджень і впровадження їх результатів у практику; запровадження життєздатної Ради з фізичної придатності при президентів США на основі постійного статусу, з власним бюджетом.

Паралельно активізував свою діяльність і змінив політику Олімпійський комітет США. Зокрема,

було визнано неприпустимим концентрувати зусилля в справі олімпійської підготовки лише протягом завершального перед Іграми року. Всій роботі з підготовки до Олімпійських ігор надали постійного характеру. Було створено комісію олімпійського розвитку, метою якої стала координація діяльності з розвитку в США всіх олімпійських видів спорту, забезпечення їх спортсменами міжнародного класу. Акцент під час підготовки до Ігор було переставлено “з індивідуальних на загальнокомандні досягнення нації”. Як основні напрями діяльності було визначено: 1) інтенсивний розвиток відстаючих і мало популярних у країні олімпійських видів спорту; 2) підготовка резерву для олімпійських команд США; 3) розвиток жіночого спорту; 4) різке збільшення матеріальних і фінансових можливостей для підготовки олімпійських команд (Сухоцкий, 1964).

У протиборство СРСР і США включився і науковий світ, який став розглядати як інструмент “холодної війни” всі ініціативи СРСР і інших країн соціалістичної співдружності, з одного боку, США та інших країн Заходу – з іншого, щодо розвитку організаційних, матеріально-технічних і чисто спортивних складових спорту вищих досягнень та резервного спорту. Навіть цілком природні для 1950–1980-х років ініціативи представників СРСР з розширення жіночої частини програми Олімпійських ігор сприймалися не як природний процес розвитку спорту та усунення дискримінації жінок, на чому активно наполягали видатні представники фемінізму з США та інших країн Заходу, а як прагнення Радянського Союзу отримати односторонню перевагу на олімпійській арені (Spears, 1988).

Політичні аспекти олімпійського руху та Олімпійських ігор, починаючи з 1950-х років і протягом кількох наступних десятиліть не обмежувалися згаданим протиборством між СРСР і США.

Не можна не сказати і про те, що чимало держав з допомогою Олімпійських ігор вирішували свої політичні, економічні й інші завдання. Такі проблеми, наприклад, прагнули вирішити Італія (з допомогою Ігор XVII Олімпіади в Римі в 1960 р.), Японія (використовуючи Ігри XVIII Олімпіади в Токіо в 1964 р.), Мексика (з допомогою Ігор XIX Олімпіади в Мехіко в 1968 р.), Федеративна Республіка Німеччина (використовуючи Ігри XX Олімпіади в Мюнхені в 1972 р.), Республіка Корея (з допомогою Ігор XXIV Олімпіади в Сеулі в 1988 р.), Китайська Народна Республіка (використовуючи Ігри XXIX Олімпіади в Пекіні в 2008 р.).

Що стосується політизованих протиборств в олімпійському русі, можна сказати і про такі досить довго невіршені проблеми, як німецьке питання (протистояння між НДР і ФРН), китайське питання

(протистояння між КНР і Республікою Китай на острові Тайвань), корейське питання (протистояння між Республікою Корея та Корейською Народно-Демократичною Республікою) і т.д.

Висока ефективність використання олімпійського спорту для популяризації країн і їх протидії політичному тиску, санкцій та дискримінації була яскраво продемонстрована Німецькою Демократичною республікою у 1950–1980-х роках і Кубою, починаючи з 1960 р.

Після поразки Німеччини у Другій світовій війні в 1945 р. її територія було розділено на чотири зони окупації, однією з яких виявилися радянська зона, куди входили п'ять німецьких земель: Макленбург – Передня Померанія, Бранденбург, Саксонія-Ангальт, Саксонія і Тюрингія. Управління радянською зоною здійснювалося радянською військовою адміністрацією, яка проводила денацифікацію, придушення потенційних супротивників СРСР за підтримки Соціалістичної Єдиної Партії Німеччини (СЄПН), створеної в 1946 р. комуністами на партійній основі з соціал-демократами. Після оформлення економічного союзу між п'ятьма землями радянської зони окупації, грошової реформи і закриття кордонів із західними окупаційними зонами було створено умови для утворення на німецьких землях радянської окупаційної зони самостійної держави. У травні 1949 р. відбулися вибори делегатів Німецького народного конгресу, який 30 травня 1949 р. прийняв Конституцію Німецької Демократичної Республіки, визнану всіма землями зони окупації. Створення східнонімецької держави охопило тривалий період, передбачало жорстку централізацію влади і її концентрацію в руках державної ради, головою якої став генеральний секретар ЦК СЄПН Вальтер Ульбріхт, який зіграв важливу роль у становленні Німецької Демократичної республіки (НДР, неофіційно – Східної Німеччини), її відділенні й ізоляції від Федеративної Республіки Німеччини і Західної Європи.

Олімпійський комітет НДР, створений у 1951 р., не був визнаний МОК протягом 14 років. Це не дозволило спортсменам НДР взяти участь в Іграх Олімпіади 1952 р. У наступних трьох Іграх (Мельбурн-1956, Рим-1960, Токіо-1964) деякі спортсмени НДР були допущені до Ігор у складі Об'єднаної Німецької команди у вельми принизливому положенні.

Такий стан олімпійського спорту НДР був обумовлений дією доктрини Хальштейна – зовнішньополітичної доктрини, запропонованої державним секретарем Міністерства закордонних справ ФРН Вальтером Хальштейном у 1955 р. Суть доктрини, спрямованої на ізоляцію НДР від міжнародного життя, полягала в тому, що ФРН встановлювала дипломатичні відносини тільки з тими країнами, які не підтримували відносин з НДР. Попри відвертий

дискримінаційний характер і різку критику навіть у самій ФРН, ця доктрина, нехай і з певними обмеженнями, діяла аж до 1970 р.

Складні відносини, що склалися під час формування та участі Об'єднаної команди Німеччини в Олімпійських іграх, активна позиція СРСР у питанні допуску спортсменів НДР до участі в Олімпійських іграх самостійною командою, змусили МОК ухвалити рішення про участь команди НДР в Олімпійських іграх.

В умовах дискримінаційного тиску з боку ФРН і ряду країн Заходу політичне керівництво НДР у середині 1960-х років затвердило рішення використовувати Олімпійські ігри як арену для пропаганди досягнень країни, її популяризації на світовій арені, демонстрації переваг державної системи. З того часу олімпійський спорт став однією з важливих сфер життя суспільства, засобом досягнення політичних цілей. Стверджують, що на одному з партійних форумів керівник НДР Вальтер Ульбріхт заявив, що ми змусили весь світ поважати наш прапор і слухати наш гімн і зробимо це на світовій спортивній арені.

Високоєфективна модель розвитку масового спорту, спорту вищих досягнень, підготовки найсильніших атлетів до Олімпійських ігор була створена в НДР за всебічної підтримки СРСР в короткі терміни. Уже перший самостійний виступ збірної команди НДР на Іграх Олімпіади в Мехіко дозволив їй зайняти цілком гідне п'яте місце в неофіційному командному заліку (25 медалей, 9 золотих), суттєво випередивши команду ФРН за кількістю золотих медалей (5). У 1976, 1980 і 1988 рр. – в Інсбруку, Лейк-Плесіді і Калгарі спортсмени НДР були другими в командному заліку, поступаючись лише збірній СРСР і істотно випереджаючи всі інші команди, а на XIV зимових Олімпійських іграх 1984 р. у Сараєво стали першими.

Успіхи радянських спортсменів на Олімпійських іграх у період 1972–1992 рр. значною мірою були здійснені завдяки професійній діяльності Анатолія Колосова, який обіймав посаду заступника голови Держкомспорту СРСР, відповідального за олімпійську підготовку

Керівники східно-німецької держави Вальтер Ульбріх (у 1950–1971 рр.) і Ерік Хонеккер (у 1971–1989 рр.) розглядали спорт як найважливіший фактор демонстрації досягнень країни на міжнародній арені

Така ж ситуація склалася і на Іграх Олімпіад: у 1972 р. у Мюнхені збірна НДР зайняла 3-тє загальнокомандне місце (попереду були тільки збірні СРСР і США), а на наступних Іграх 1976 р. у Монреалі несподівано випередила збірну США, зайнявши 2-ге місце. Закономірність цього успіху показали і результати Ігор 1988 р. у Сеулі.

Минуло вже багато років з того моменту, коли команда НДР в останній раз виступила на олімпійській арені – на Іграх XXIV Олімпіади 1988 р. у Сеулі, зайнявши там 2-ге місце в загальнокомандному заліку і випередивши, як і на Іграх-1976, збірну США, не кажучи вже про команди таких країн з високорозвиненим спортом, як Франція, Велика Британія, ФРН, Італія, які за своїми медальними результатами були дуже далеко від спортсменів НДР. Однак феномен спорту НДР як і раніше викликає великий інтерес у фахівців, які розробляють основи олімпійської підготовки спортсменів і команд.

У разі поверхневого і тенденційного підходу досягнення спортсменів НДР пов'язують із застосуванням ними фармакологічних засобів, проте серйозний аналіз показав, що застосування стимуляторів, у тому числі заборонених, було лише одним, до того ж не основним, напрямком загальної концепції олімпійської підготовки спортсменів цієї країни.

Про це в останні роки говорять багато фахівців у самій Німеччині, коли аналізують важкі наслідки для спорту вищих досягнень своєї країни від здійснення в 1990–1992 рр. поспішного демонтажу системи спорту вищих досягнень колишньої НДР. Руїнування цієї системи не тільки негативно вплинуло на досягнення й авторитет країни на міжнародній

спортивній арені, а й значною мірою позбавило спортивний і науковий світ величезного масиву досягнень спортивної науки та ефективної практики, значимого не тільки для Німеччини, але і для усїєї світової спільноти. Наприклад, професор Джеффри Міллер, який відомий всебічним і комплексним аналізом різних проблем олімпійського спорту, в книзі “Навколо олімпійських кілець” пише: “Застосування допінгу в НДР зробило сліпим західний світ, який не захотів побачити ту систему спортивного виховання, що була створена в Східній Німеччині. Захід повинен багато чому навчитися у східних німців і багато взяти з тієї системи, яку вони збудували в своїх школах. Для підтвердження цього достатньо навести лише один факт: будь-якого відвідувача східного Берліна вражає кількість людей різного віку, що біжать по дорогах і захоплені ідеєю масового спорту” (Miller, 2004).

Після Ігор 1968 р. СЄПН стала проводити жорстку лінію на поступальний розвиток олімпійського спорту НДР як однієї з найважливіших сфер діяльності країни, спрямованих на підвищення її міжнародного авторитету і внутрішню консолідацію суспільства. У НДР зазнали гострої критики уявлення про так званий аполітичний спорт. Досягнення спортсменів і масовість спорту в НДР безпосередньо пов'язували з ефективністю соціально-політичної системи, із зовнішньою і внутрішньою політикою країни (Хайнце, 1974).

Тривала ізоляція НДР від олімпійського руху, численні недружні акції проти спортсменів, фахівців і журналістів цієї країни у разі їх участі в міжнародних змаганнях, що проводилися в країнах Заходу, призвели до ефекту, зворотного тому, на який розраховували організатори таких акцій, – пильної уваги до спортсменів НДР і їхніх успіхів на міжнародній арені, консолідації населення цієї країни і її керівників у прагненні використовувати досягнення на світовій спортивній арені як потужний засіб контрпропаганди, демонстрації досягнень НДР на міжнародній арені (Ульбріхт, 1980).

У 1970 р. було створено Державний секретаріат з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів НДР, якому були надано всі права з розвитку фізичної культури, спорту вищих досягнень, спортивної науки та медицини, матеріально-технічної бази, міжнародної взаємодії тощо. У тісній співпраці з Німецьким спортивно-гімнастичним союзом Держсекретаріат став розробляти методологію системної підготовки до Олімпійських ігор, яку було оформлено у вигляді єдиної науково обґрунтованої концепції, що розвивалася й оновлювалася в кожному чотирирічному олімпійському циклі.

За активної керівної ролі СЄПН до реалізації концепції залучалися найбільші науково-виробничі потужності різних міністерств і відомств, що

в короткі терміни призвело до розробки ефективного спортивного інвентарю (боби для бобслею, сани для санного спорту, велосипеди, гребні судна і ін.), засобів стимуляції роботоздатності і відновних реакцій, створення високоефективних організаційних схем підготовки спортивного резерву в системі шкільної освіти, інформативних методів виявлення спортивних талантів і т. д.

У 1960–1970-ті й наступні роки уряд НДР активно йшло на двостороннє співробітництво з Радянським Союзом та іншими країнами соціалістичної співдружності, що проявилось в розробці спільних науково-дослідних програм, проведенні спільних зборів спортсменів у різних видах спорту, семінарів, конференцій, в обміні делегаціями вчених і фахівців.

Співпраця НДР із СРСР у цій сфері регулярно підкріплювалася угодами між спортивним керівництвом обох країн. Наприклад, у травні 1966 р. було укладено договір “Про поглиблення всебічного співробітництва між спортивними організаціями й органами НДР і Союзом спортивних товариств і організацій СРСР”.

Сформована в НДР державна система олімпійської підготовки в цілому привела до видатних результатів. Вже на XI зимових Олімпійських іграх 1972 р. у Саппоро спортсмени НДР несподівано для всіх перейшли з 10–11-го місць, зайнятих ними на попередніх Іграх, на 2-ге загальнокомандне місце. Надалі збірні команди НДР постійно зміцнювали свої позиції і збільшували кількість завойованих нагород.

Команда Куби на Іграх Олімпіад брала участь, починаючи з 1900 р. За всю історію лише один виступ на американських Іграх у Сент-Луїсі 1904 р. виявився успішним. У всіх інших Іграх Олімпіад аж до 1968 р. команда Куби залишалася взагалі без медалей, або обмежувалася однією-двома випадковими. Наприклад, на Іграх Олімпіад 1952, 1956, 1960 рр. команда Куби складалася з 12–16 спортсменів і не змогла отримати жодної медалі, а на Іграх 1964 р. у Токіо лише один атлет – Енріке Фігерола завоював срібну медаль у бігу на дистанції 100 м.

У результаті перемоги революції 1959 р. було повалено диктаторський режим Фунхельсіо Батісти. Влада на Кубі здобув уряд соціалістичної орієнтації на чолі з Фіделем Кастро, який обрав шлях будівництва соціалізму за сприяння СРСР. Було прове-

дено аграрну реформу, націоналізацію промислових об'єктів, розпочато масштабні соціальні проекти. Від СРСР Куба отримувала суттєву фінансову, економічну і політичну допомогу, відповідаючи підтримкою “лівих” сил у Латинській Америці, Африці, включаючи участь у військових конфліктах. До приходу до влади в СРСР Горбачова Куба була одним із найбільш активних прихильників СРСР.

Політика Куби йшла врозріз з інтересами Сполучених Штатів Америки, які прагнули закріпити позиції в країнах Латинської Америки, протидіяти розширенню впливу СРСР на країни цього регіону світу. Перемога кубинської революції відкрила перспективи країнам континенту від економічної екосистеми США. Природно, змиритися з таким становищем США не могли і відповіли комплексом заходів, починаючи від підтримки масової еміграції і завершуючи економічною блокадою, ізоляцією і розривом дипломатичних відносин.

Встояти проти такого тиску Куба змогла завдяки тісній співпраці з СРСР і іншими соціалістичними країнами, розгортанню торгових і економічних відносин з низкою країн Латинської Америки і Африки.

За прикладом НДР керівництво Куби вирішило використовувати світову спортивну та олімпійську арену для консолідації нації, розвитку патріотизму та зміцнення іміджу. І тут знову вирішальну роль зіграв Радянський Союз. Багато тренерів було відправлено для роботи на Кубі, сотні молодих людей, захоплених спортом, було прийнято до радянських інститутів фізичної культури. Були перекладено і видано на Кубі основні радянські підручники і посібники з різних проблем спорту і підготовки атлетів. Надано різнобічну допомогу з формування системи управління спортом, розвитку дитячих спортивних шкіл, тренувальних центрів тощо.

Досягнення кубинських атлетів на спортивній арені були наслідком політики в розвитку спорту, визначеній Фіделем Кастро

Кубинці виявилися старанними учнями, що відрізнялися тягою до знань, патріотизмом і високою працездатністю. Результати прийшли швидко і виявилися вражаючими. Незважаючи на проблеми з міжнародною ізоляцією, явним дефіцитом фінансових і матеріально-технічних ресурсів, фахівцям Куби за допомогою радянських колег вдалося розвинути систему пошуку спортивних талантів і організувати їх високоякісну підготовку.

Уже в 1968 р. на Ігри Олімпіади в Мехіко Куба зуміла направити делегацію, що складалася зі 117 спортсменів, серед яких було 14 жінок. Незважаючи на скромні результати (4 срібні медалі: 2 – в боксі і 2 – у легкій атлетичі) ці Ігри стали доброю школою для багатьох молодих перспективних спортсменів.

На Іграх 1972 р. у Мюнхені делегація спортсменів була ще більш представницькою – 109 чоловіків і 28 жінок. Спортсмени змагалися в 14 видах спорту та вибороли 8 медалей (3 золоті, 1 срібну і 4 бронзові). 22 спортсмени з урахуванням командних видів (3-тє місце в естафеті 4 x 100 м у легкій атлетичі – жінки, 3-тє місце в турнірі баскетболістів – чоловіки) повернулися на батьківщину з олімпійськими медалями.

У 1976 р. у канадському Монреалі команда Куби вже опинилася на 8-му місці в неофіційному командному заліку (13 медалей – 6 золотих, 4 срібні, 3 бронзові). Це був серйозний спортивний і політичний успіх: команда невеликої острівної держави, яка недавно взагалі не могла боротися за олімпійські нагороди, виявилася попереду таких потужних країн з високорозвиненим спортом як Франція, Італія, Велика Британія, Канада, Угорщина, Іспанія.

У 1984 і 1988 рр. Куба бойкотувала Ігри Олімпіади, спочатку підтримавши СРСР у бойкоті Ігор-1984 у Лос-Анджелесі, а потім на Іграх 1988 р. у Сеулі – КНДР. Повернулася команда Куби на олімпійську арену в 1992 р. на Іграх Олімпіади в Барселоні. Результат виявився феноменальним: 31 медаль (14 золотих) і 6-тє місце в неофіційному командному заліку з 169 країн-учасниць. Далеко позаду виявилися команди Франції, Великої Британії, Італії, Іспанії, Канади, Австралії, Японії та багатьох інших країн, що вирізнялися високорозвиненим спортом. Цілком природно, що цей успіх мав широкий міжнародний резонанс, виявився потужним чинником консолідації нації, розвитку почуття національної гордості серед населення країни.

На завершення слід зазначити, що історія сучасного олімпійського руху свідчить про наявність двох підходів до проведення Олімпійських ігор. Один з них відрізняється яскраво вираженими політичними мотивами, прагненням на матеріалі Ігор продемонструвати переваги суспільно-політичного ладу, досягнення в економіці, культурі, історичній спадщині та інших сферах життя, використовувати

Ігри як чинник розвитку міст і країн, подолання внутрішніх протиріч, консолідації нації, формування національних ідентичності, гордості та самосвідомості. Більшість Ігор останніх десятиліть проводились на основі цієї ідеології і були яскравими подіями міжнародного та внутрішнього життя. Так сталося з Іграми 1964 р. у Токіо, 1968 р. у Мехіко, 1980 р. у Москві, 1988 р. у Сеулі, 1992 р. у Барселоні, 2000 р. у Сіднеї, 2004 р. в Афінах, 2008 р. у Пекіні.

Другий підхід побудований на комерційній привабливості Ігор, на використанні можливостей цієї найбільшої міжнародної події для отримання максимального прибутку шляхом реалізації різноманітних економічних програм. Такий підхід двічі за останні десятиліття був реалізований у США: у 1984 р. у Лос-Анджелесі і в 1996 р. в Атланті, й обидва рази виявився невдалим за всіма складовими, крім нав'язливого прагнення до отримання прибутку. Загальновідомо, що ці Ігри за рівнем виявилися непорівнянні з усіма іншими і не принесли слави ні найбагатшій у світі країні – США, ні містам-організаторам Ігор, ні їх оргкомітету, ні Олімпійському комітету США, а фінансовий прибуток виявилася нікчемним порівняно з втраченими можливостями.

Олімпійський рух у процесі деколонізації

У спеціальній літературі широко і всебічно розглянуто вплив політичних процесів на Олімпійський рух і Олімпійські ігри. Приділено велику увагу політичним проблемам, пов'язаних із проведенням Олімпійських ігор 1936 р. у Німеччині, виходом на олімпійську арену в 1952 р. спортсменів СРСР і подальшим протистоянням СРСР і США, країн Заходу і Сходу, ФРН і НДР, масовими бойкотами Ігор Олімпіад, трагічними подіями Ігор 1972 р., на яких від рук терористів постраждала велика група ізраїльських спортсменів. І значно меншою мірою висвітлено процеси взаємозв'язку процесу деколонізації з олімпійським рухом.

Деколонізація як процес надання незалежності і повного суверенітету колоніям, домініону, протекторатам, підмандатним територіям, став активно розвиватися після закінчення Другої світової війни. У той час на територіях, що перебували в колоніальній залежності, проживало близько 30% населення земної кулі.

В основі інтенсивної деколонізації, що почалася в світі після Другої світової війни і тривала більше трьох десятиліть, знаходиться ряд причин, які в

Команда Індії на церемонії відкриття Ігор XIV Олімпіади 1948 р.

сукупності призвели до визнання безлічі країн, що раніше перебували під колоніальним гнітом. По-перше, це поразка Німеччини, Японії та Італії, які відразу втратили вплив на колонізовані території, різке політичне й економічне ослаблення основних метрополій – Великої Британії, Франції, Іспанії, Нідерландів, які втратили можливість зберігати контроль над колоніями. По-друге, активізація визвольного руху колонізованих народів, їх прагнення до незалежності і створення самостійних держав. По-третє, розширення антиколоніального руху в світі, активна позиція СРСР, що вийшов після перемоги у Другій світовій війні з міжнародної ізоляції і прагнув до поширення свого впливу на деколонізовані регіони. По-четверте, позиція США, які

Команда Південної Африки на параді під час церемонії відкриття Ігор XIV Олімпіади 1948 р. у Лондоні

прагнули до світового лідерства і були зацікавлені в руйнуванні імперій і розширенні ринку. По-п'яте, створення в 1945 р. Організації Об'єднаних націй, що визначила одним із найважливіших напрямів своєї політики захист інтересів населення території, що перебували під колоніальним правлінням.

У 1945 р. державну незалежність проголосили Індонезія, В'єтнам, Монголія; у 1946 р. – Сирія, Йорданія; у 1947 р. – Індія, Пакистан; у 1948 р. – Бірма (з 1989 р. – М'янма), Цейлон (з 1972 р. – Шрі-Ланка).

У 1950–1960-х роках процес деколонізації протікав особливо інтенсивно. Протягом цього періоду багато країн Азії й Африки стали незалежними. Наприклад, тільки в 1960-х роках державний суверенітет проголосили 17 країн Африканського континенту. У 1970-х роках після повалення військової диктатури в Португалії припинила існування остання колоніальна імперія, незалежними стали все португальські колонії.

Спортивний рух, включаючи прагнення до створення національних олімпійських комітетів і участі в Олімпійських іграх, розвивався паралельно з процесами деколонізації і здобуття незалежності численними країнами різних регіонів світу. Одним із найважливіших напрямів такого розвитку стало створення і відродження регіональних спортивних об'єднань і проведення регіональних ігор, що підтримувалося Міжнародним олімпійським комітетом і водночас сприймалося ним із настороженістю, пов'язаною з побоюванням впливу популярності регіональних ігор на місце і значення в світі Ігор Олімпіад та зимових Олімпійських ігор.

Процес деколонізації різних імперій, як і розвиток у них олімпійського спорту, протікав по-різному. Наприклад, Велика Британія в більшості випадків добровільно виходила з колоній, передаючи владу місцевим урядам і розуміючи, що утримати тільки силою таку величезну імперію немож-

Ірландія як самостійна держава вперше виступила на Іграх VIII Олімпіади 1924 р. у Парижі (раніше ірландці виступали у складі об'єднаної команди Великої Британії і Ірландії). Фото 1948 р.

FIRST ASIAN GAMES NEW DELHI 1951

У 1951 р. у Нью-Делі було проведено перші Азійські ігри

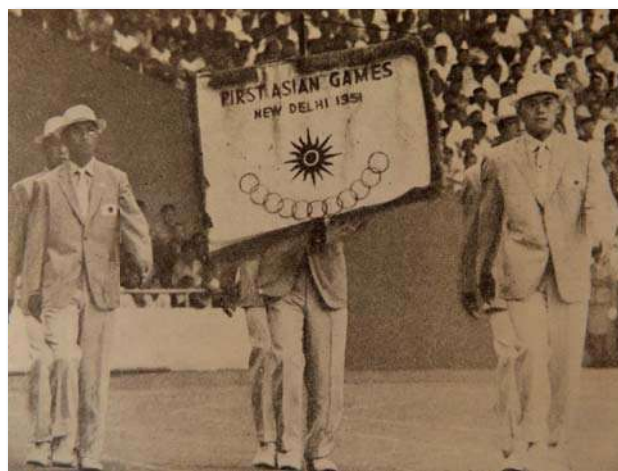
ливо. Це сприяло розвитку спорту, створенню національних олімпійських комітетів, участі в Олімпійських іграх. Наприклад, НОК Індії було створено ще в 1927 р., хоча колоніалізму країна позбулася лише в 1947 р. НОК Пакистану було створено в 1948 р. після здобуття Індією незалежності і поділу її на дві самостійні держави – Індію і Пакистан.

Розпад колоніальної імперії Франції відбувався болісно, тому що, на відміну від Великої Британії, Франція прагнула придушити антиколоніальні настрої і визвольні рухи, що часто призводило до тяжких збройних конфліктів, які завжди завершувалися не на користь Франції – здобуттям незалежності колишніми колоніями. Це ускладнювало процес розвитку спорту в деколонізованих країнах і їх включення в міжнародний олімпійський рух.

Однак у цілому процес деколонізації в різних регіонах, переважно в Азії і Африці, супроводжувався прагненням громадськості до створення НОК і включення в міжнародний олімпійський рух. У більшості країн, що здобули незалежність, включення в міжнародне спортивне життя й олімпійський рух відбувалося досить швидко. Для цього були внутрішні і зовнішні причини.

Імперська Британія і імперська Франція, які володіли численними колоніями, здебільшого в Африці й Азії, вже з перших років ХХ ст. сприяли розвитку спорту у колонізованого населення, розглядаючи цю діяльність як цивілізаційну, що відволікає від внутрішніх проблем і ослаблює прагнення до визвольної боротьби. Успішності такої діяльності багато в чому сприяли колоніальні адміністрації, які переважно складалися з жителів метрополій, а також активна діяльність торговців і промисловців, які перебували у колонії.

Прискорення процесу створення національних олімпійських комітетів у країнах, які здобули незалежність у 1950–1960-х роках багато в чому було обумовлено політичною активністю СРСР, який всіляко

заохочував процес деколонізації і прагнув до створення в МОК антиколоніального блоку. Природно, що до цього процесу були змушені підключитися Велика Британія і Франція, зацікавлені в збереженні свого впливу в нових незалежних державах, у недопущенні впровадження радянської ідеології, яка органічно вписувалася в процеси деколонізації. Це суттєво прискорювало процес включення країн, що здобули незалежність, в олімпійський рух, створення національних олімпійських комітетів і визнання їх Міжнародним олімпійським комітетом. Для підтвердження цього досить послатися на факт, згідно з яким у більшій частині з вісімнадцяти колишніх колоній Франції національні олімпійські комітети було створено ще до здобуття ними незалежності.

З початку 1950-х років СРСР в різні деколонізовані країни регулярно направляв тренерів з різних видів спорту, які займалися як конкретною підготовкою спортсменів, так і навчанням місцевих фахівців. Завдяки їх діяльності спортсмени швидко підвищували свою майстерність, отримували можливість виходу на міжнародну спортивну та олімпійську арену.

Велика кількість молодих людей з країн Азії, Африки, Центральної і Південної Америки, починаючи з кінця 1950-х років, набули можливість навчатися в спортивних вузах СРСР – Центральному інституті фізичної культури в Москві, інституті фізичної культури ім. П. Ф. Лесгафта в Ленінграді й інституті фізичної культури в Києві. Наприклад, тільки в Київському інституті фізичної культури в 1970–1980-х роках одночасно навчалося понад 300 студентів з 50–60 країн, що звільнилися від колоніальної залежності. Багато випускників цього вузу в подальшому стали видними фахівцями в національних системах спорту – очолювали міністерства, спортивні федерації, керували вузами, працювали тренерами і викладачами навчальних закладів. Наприклад, у 1980-х роках велика частина викладачів інституту

фізичної культури Тунісу була випускниками Київського інституту фізичної культури.

Все це сприяло розвитку спорту в деколонізованих країнах, створенню і зміцненню регіональних спортивних організацій, підвищенню майстерності спортсменів та їх активному включенню в міжнародне спортивне життя.

Процес деколонізації знайшов відображення і в розвитку регіональних ігор. Наприклад, в 1949 р. було сформовано Федерацію Азійських ігор, на якій представники восьми азійських країн вирішили провести в 1951 р. у Нью-Делі перші Азійські ігри. Ці ігри швидко набули популярності. Так, якщо в Іграх 1951 р. взяли участь 489 спортсменів з 11 країн, а програма змагань була обмежена шістьма видами спорту, то в Іграх 1982 р., які знову відбулися в Нью-Делі, участь брали 4500 атлетів з 33 країн, які розігрували нагороди в 21 виді спорту.

Слід зазначити, що попередником сучасних Азійських ігор були Далекосхідні Олімпійські ігри, вперше проведені в 1913 р. у столиці Філіппін Манілі. Ці ігри були наслідком ініціативи тодішнього генерал-губернатора Філіппін Вільяма Кемерона Форбса, поборника спорту й олімпійського руху, що був президентом Філіппінської атлетичної асоціації. Він організував Далекосхідну олімпійську асоціацію, яка й ініціювала проведення Ігор. Вже один цей факт відображав популярність олімпійського руху в світі.

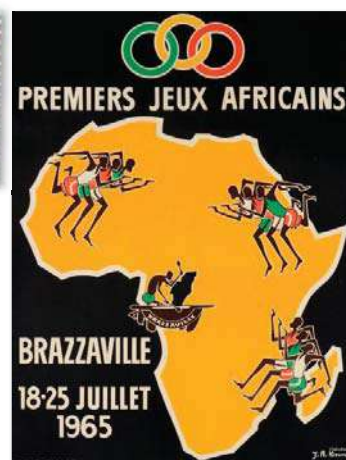
У перших Далекосхідних Олімпійських іграх брали участь команди Філіппін, Китайської республіки, Японської імперії, Британської Східної Індії (сучасна Малайзія), королівства Таїланд і британської колонії Гонконг. Другі ігри було проведено в 1915 р. у Шанхаї. У подальшому вони проводилися регулярно кожні два роки аж до 1927 р., коли було ухвалено рішення проводити їх кожні чотири роки.

У 1915 р. було змінено назву Ігор і вони стали Далекосхідними іграми, а асоціація – Далекосхідною атлетичною асоціацією. Ігри відрізнялися стабільністю кількості країн-учасниць – 6 країн і тільки у 1934 р. серед країн-учасниць виявилася Голландська Ост-Індія (сучасна Індонезія). Останні, десяти, ігри відбулися в травні 1934 р. у Манілі. Ігри 1938 р., які повинні були пройти в Осаці, не відбулися з причини початку у 1937 р. Японсько-Китайської війни, а потім і Другої світової. Відновилися ці ігри вже у вигляді Азійських і ініціативи Індійського олімпійського комітету і створення в 1949 р. Федерації Азійських ігор. Перші ігри пройшли в Нью-Делі в березні 1951 р. за участю 11 команд.

Президент МОК Анрі де Байє-Латур наприкінці 1920-х і в 1930-х роках зробив ряд спроб організації регіональних ігор на Американському континенті, розуміючи, що проведення таких ігор буде сприяти розвитку олімпійського руху. У 1936 р. ця ідея була схвалена спортивними керівниками більшості

У 1965 р. у Браззавілі (Конго) відбулися перші Африканські ігри, в яких взяли участь 25 країн, багато з яких нещодавно позбулися колоніального гніту

країн Американського континенту. Друга світова війна відсунула здійснення цієї ідеї на більш пізній час. Під час проведення Ігор Олімпіади 1948 р. у Лондоні відбулося засідання Панамериканського спортивного конгресу, на якому було ухвалено рішення про проведення перших Панамериканських ігор, які й відбулися в 1951 р. у Буенос-Айресі за участю 2500 спортсменів з 21 країни. У наступні роки, як і в випадку з Азійськими іграми, програма Панамериканських ігор постійно розширювалася, а кількість учасників збільшувалась.

Перші Африканські ігри відбулися в 1965 р. у Браззавілі (Конго) за участю 2500 спортсменів, які представляли 25 країн. Однак проходили вони в умовах політичної нестабільності. Армія і поліція перебували в стані повної бойової готовності, прагнули забезпечити безпеку учасників Ігор, припинити провокації і терористичні акти.

Шлях до організації та проведення Африканських ігор був надзвичайно довгим і складним. Ідею проведення таких ігор П'єр де Кубертен озвучив ще в 1920 р., потім він запропонував провести в Алжирі перші Африканські ігри в 1925 р. Однак ігри не відбулися у зв'язку зі складною політичною обстановкою, економічними і фінансовими труднощами. Чотири роки по тому Александрія (Єгипет) повністю завершила підготовку до проведення Африканських ігор, проте окупаційні британські війська перешкодили проведенню Ігор, побоюючись об'єднання африканських країн у боротьбі за незалежність.

Вивчення історії проведення Азійських, Панамериканських, Африканських ігор відображає їх тісний зв'язок із політичними процесами, що відбувалися на континентах, у містах і країнах, які проводили ці ігри. Наприклад, складна політична ситуація, відображена в конфлікті між Північною і Південною Кореєю, змусила перенести ігри 1970 р. у столицю Таїланду – Бангкок. Військовий переворот у Пакистані знову змусив перенести Азійські ігри з

З країн, що утворилися на карті Європи після розпаду Югославії, найбільш успішними на Олімпійських іграх стали Сербія, Хорватія і Словенія. На фото – команда Хорватії на церемонії відкриття Ігор XXV Олімпіади в Барселоні. 1992 р.

Ісламабада в столицю Таїланду.

Політична роль Азійських ігор у сучасній історії наочно відбилася в зближенні і поглибленні зв'язків між КНДР і Республікою Кореєю. Проявилось це в рішенні послати на літні Азійські ігри спільні команди, у прагненні спільно провести зимові Азійські ігри, тобто використовувати арену цих Ігор для демонстрації прагнення до примирення і мирного співіснування.

Політичні, організаційні та економічні труднощі багаторазово позначалися на проведенні Африканських ігор. Ігри 1969 р., які мали бути проведені в Малі, було скасовано у зв'язку з державним переворотом. Громадянська війна в Нігерії призвела до зриву Ігор 1977 р. Нестабільність з проведенням Африканських ігор тривала до 1991 р. Варто сказати, що з політичних та інших причин Африканські ігри взагалі не проводилися в період між 1978 і 1987 рр.

На закінчення слід зазначити, що процес деколонізації, що охопив різні регіони світу після закінчення Другої світової війни, призвів до інтенсивного розширення міжнародного олімпійського руху та популярності Олімпійських ігор. Якщо в Іграх Олімпіад 1952 і 1956 рр. брали участь команди 69 і 67 країн, то в іграх 1976 р. – 92, а 1988 р. – 159 команд. На сьогодні представники 206 країн є членами олімпійського співтовариства.

Виняткова популярність Олімпійських ігор у сучасному глобальному світі створює умови для забезпечення культурного різноманіття, прав жителів різних країн, расових, етнічних і культурних груп, прав і свобод кожної людини щодо самоіден-

тифікації і самоосвіти. Цьому сприяють церемонії відкриття і закриття Олімпійських ігор, національна символіка, парадний одяг, різноманітні інформаційні матеріали тощо. Все це природно вписується в політику мультикультуралізму як методології і процесу збереження й розвитку культурного різноманіття (Булатова, Платонов, 2018).

Існує й інша, цілком об'єктивна, точка зору. Популярність олімпійського спорту, політика МОК призводить до його інтенсивного розвитку в переважній більшості країн світу. У свою чергу керівництво і населення різних країн розглядає участь в Олімпійських іграх як арену самоідентифікації, національної самосвідомості і престижу. Однак поза увагою часто виявляється усвідомлення того факту, що Олімпійські ігри є культурним явищем західного світу, а переважна більшість видів спорту є елементами культури Західної Європи і, в певній мірі, Північної Америки. Тому інтенсивний розвиток олімпійських видів спорту в країнах Азії, Африки, Океанії, Центральної і Південної Америки, підтримуваний фінансами МОК через програму Олімпійської солідарності, нерідко сприймається як "культурний імперіалізм", "культурне поневолення", "неоколоніалізм", що пригнічує розвиток національних видів спорту, сприяє їх поступовому і непомітному вимиранню, знищуючи таким чином частину справді національної сфери культурного життя (Столяров, 2017).

Однак, попри певні складнощі і протиріччя саме спорт найбільшою мірою, порівняно з іншими видами діяльності, сприяв популяризації деколонізованих країн, самоідентифікації і розвитку почуття національної гордості їх населення. Так сталося, наприклад, з Ямайкою – невеликою острівною державою в Карибському морі – яка звільнилася від колоніальної залежності від Великої Британії в

На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. команда Ямайки завоювала 12 олімпійських медалей (із них 3 золоті медалі виграв Усейн Болт – на фото він несе прапор команди своєї країни на параді під час церемонії відкриття Ігор 2012 р.)

Популяризація на світовій арені Ефіопії, Кенії та Джибуті, що звільнилися від колоніального гніту, багато в чому була забезпечена успіхами бігунів на довгі дистанції та в марафонському бігу

1962 р. і прославилася в світі завдяки досягненню багатьох бігунів-спринтерів, насамперед видатного легкоатлета Усейна Болта. Бігуни на марафонську і стаєрські дистанції з Ефіопії і Кенії, що завоювали в останні десятиліття безліч нагород на Іграх Олімпіад, чемпіонатах світу та інших найбільших змаганнях, принесли славу своїм країнам, змусили фахівців усього світу вивчати їхній досвід і досягнення. Маленька африканська країна Джибуті з населенням трохи більше 800 тис. чоловік також багато в чому зобов'язана популярністю своїм спортсменам.

Особливим етапом в історії сучасного олімпійського руху, який не має відношення до деколонізації, однак призвів до збільшення кількості країн-учасниць Олімпійських ігор, стали політичні процеси, що відбулися в Європі наприкінці ХХ ст. – об'єднання Німеччини, розпад СРСР і Югославії. На відміну від усіх деколонізованих країн, які здобули незалежність протягом другої половини ХХ ст., Росія, Україна, Білорусь, Казахстан та інші країни, що утворилися на пострадянському просторі, Сербія, Хорватія, Словенія та інші країни колишньої Югославії до моменту здобуття незалежності відрізнялися високорозвиненим спортом, високим рівнем спортивної науки, видатними досягненнями на олімпійській арені, сотнями легендарних спортсменів-переможців Олімпійських ігор. Тому олімпійська історія цих країн, як до здобуття незалежності або об'єднання (НДР), так і протягом практично трьох десятиліть після утворення національних олімпійських комітетів і включення самостійними командами в змагання Олімпійських ігор, представляє окрему цікаву тему для історичного пізнання з рядом аспектів не тільки спортивного, але і соціального, політичного та економічного характеру.

Олімпійські аспекти в досягненні політичних і економічних цілей

Аналізуючи зв'язок політики з олімпійським спортом, можна виділити кілька напрямів його використання в політичних цілях. Один із них пов'язаний з тим, що в міру зростання популярності спорту в сучасному світі, підвищення інтересу найширших верств населення до спортивних зірок, глави держав і урядів, керівники правлячих партій різних країн з метою підвищення своєї популярності приділяють все більше уваги спорту, видатним спортсменам і тренерам. Наприклад, протягом багатьох років до передвиборчих кампаній кандидатів у президенти США активно залучали видатних спортсменів. Так, ще в 1972 р. Річард Ніксон користувався для цього послугами Дж. Оуенса, У. Чемберлена та ін. У 1976 р. Джеральда Форда підтримували П. Флемінг, Д. де Верона, К. Еверт та ін., а Джиммі Ріттера – М. Алі, Т. Нобіс, Х. Аарон, А. Еш тощо.

Перемога американців на Іграх XXIII Олімпіади в Лос-Анджелесі зіграла свою роль на президентських виборах 1984 р. "Ігри показали, як слід експлуатувати патріотизм американців під час виборчої кампанії", "Після такої Олімпіади Рейгану не потрібен навіть з'їзд його республіканської партії. Якщо США виграють медалі, то чи може бути поганою адміністрація?" – відзначали американські політичні оглядачі після закінчення Олімпійських ігор у Лос-Анджелесі.

Протягом багатьох років олімпійський спорт постійно перебував у полі зору і був одним з об'єктів практичної діяльності таких керівників держав, як Еріх Хоннекер (НДР), Фідель Кастро (Куба), Ро Де У (Республіка Корея) і багатьох інших державних діячів.

У США причину поразок на Олімпійських іграх – в колишні роки від спортсменів СРСР і НДР, а на Іграх-2008 від спортсменів Китаю – прийнято вбачати в тому що, на відміну від колишнього СРСР і колишньої НДР або нинішньої Китайської Народної Республіки, влада США не акцентувала увагу на особливій значущості спортивних досягнень на міжнародній арені (Muller, 1975).

Ця точка зору, як і багато інших американських оцінок радянського спорту, є глибоко помилковою. Жоден з лідерів СРСР не надавав такого значення досягненням на світових спортивних аренах, як це робилося в США. Микита Хрущов, Леонід Брежнев, Юрій Андропов, Костянтин Черненко, Михайло Горбачов ніколи не приділяли розвитку спорту вищих досягнень та підсумкам Олімпійських ігор такої

Кофі Аннан, який був Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй у 1997–2006 рр., спостерігає за змаганнями з плавання Ігор XXX Олімпіади 2012 р. у Лондоні

уваги, як, наприклад, президенти США Джон Кеннеді, Джиммі Картер, Джеральд Форд, Рональд Рейган і інші лідери.

Велику увагу розвитку спорту в Російській Федерації приділяв її перший президент Борис Єльцин. Протягом 1992–1994 рр. він взяв особисту участь у серії заходів, пов'язаних із розвитком олімпійського спорту в країні, сприяв ухваленню принципових урядових рішень, спрямованих на підготовку спортсменів Росії до Олімпійських ігор, розвиток матеріальної бази олімпійського спорту, соціальний захист видатних російських спортсменів. Для підвищення іміджу Б. Єльцин часто використовував посилення на свої заняття спортом – виступи в молодості в студентській волейбольній команді і регулярну гру в теніс вже в зрілому віці.

Подібним чином акцентується в Росії прихильність до спорту президента Російської Федерації Володимира Путіна (улюблені види спорту – дзюдо, гірські лижі, хокей).

Аналогічна ситуація склалася у Франції, Іспанії, Китайській Народній Республіці, Угорщині, Болгарії, Білорусі, Азербайджані і в багатьох інших країнах, у яких спорт став реальним чинником великої політики, а турбота про неї – важливим моментом у підтримці авторитету державних і політичних діячів.

Однією зі сторін політичного впливу на Олімпійські ігри є безперервні спроби політиків ототожнювати успіх Ігор з присутністю на церемонії їх відкриття відомих державних і політичних діячів. Такі погляди яскраво проявилися, наприклад, напередодні Ігор ХХІХ Олімпіади 2008 р. у Пекіні, коли ряд політиків з різних країн заявляли про неможливість своєї присутності на цих Олімпійських іграх з причин, пов'язаних із незгодою лідерів цих держав із політикою керівництва КНР, у тому числі щодо прав

Принц Вільям, його дружина Кетрін та принц Гаррі на олімпійському велодромі у 2012 р.

людини і сепаратизму в деяких автономних районах Китаю. Аналогічна ситуація супроводжувала зимові Олімпійські ігри 2014 р. у Сочі. Проте діячі МОК не стали “підігравати” таким політикам і справедливо вказали на те, що ні присутність, ні відсутність будь-яких глав держав і урядів на церемонії відкриття Олімпійських ігор жодним чином не ототожнюється з їх успіхом.

До цього ж кола проблем належать спроби урядових чиновників та інших представників владних структур різних країн отримати для себе під час Олімпійських ігор та інших заходів, які проводить МОК, привілейоване положення, що виходить за рамки регламенту Міжнародного олімпійського комітету, – щодо спеціального транспорту, супроводжуючих осіб, охорони, обслуговування, виділення квитків на змагання Ігор тощо. На неприпустимість подібних претензій звертали увагу представники олімпійської системи на XIII Олімпійському конгресі (Digel, 2009). Члени МОК не відмовляють собі у недвозначній демонстрації свого неприйняття подібних претензій. Одним з останніх досить відвертих проявів цього стала реакція членів Міжнародного олімпійського комітету на досить безцеремонну діяльність служби охорони президента США Барака Обами на 121-й сесії МОК, яка проходила в жовтні 2009 р. і де вирішувалося питання про вибір міста, якому надавалося право на проведення в 2016 р. Ігор ХХХІ Олімпіади (серед претендентів був і американський Чикаго, а серед тих, хто прибув у Копенгаген для його підтримки, були Барак Обама з дружиною). До такої безцеремонності служби охорони глави США діячі МОК не звикли, а тому імовірно, що ситуація, яка склалася (зрозуміло, поряд з іншими факторами) певним чином сприяла тому, що Чикаго вже в першому турі виборів набрав найменшу кількість голосів членів МОК і вибув із подальшої боротьби.

Позитивним прикладом в цьому відношенні може служити скромна і гідна поведінка як багатьох державних діячів і високопоставлених чиновників з різних держав, так і представників королівських сімей різних країн. Можна навести чимало прикладів того, як глави держав (президенти, королі, герцоги та ін.) на Іграх та інших заходах, що проводяться Міжнародним олімпійським комітетом, не користувалися привілеями, належними їм по статусу, а перебували разом зі спортсменами та тренерами своїх країн (Dígel, 2009).

Інший напрямок використання спорту в політичних цілях пов'язаний з прагненням урядів різних країн здобути право на проведення престижних міжнародних змагань – передусім Олімпійських ігор – для пропаганди економічних успіхів своєї країни, досягнення політичного визнання, якого не вдавалося досягти іншими засобами.

Аналіз політичної ситуації навколо будь-яких Олімпійських ігор переконливо свідчить про те, що уряди країн-організаторів прагнули максимально використовувати Ігри для досягнення політичних цілей.

Використання спортивних досягнень як доказу національної вищості почалося з перемоги у марафоні грецького бігуна Спиридона Луїса на Іграх I Олімпіади сучасності в Афінах (1896). Потім щось подібне проявилось на Іграх IV Олімпіади 1908 р. у Лондоні – в суперечці між Великою Британією і США, коли американці програли британцям в неофіційному командному заліку.

Особливо наочно політизація Олімпійських ігор проявилася, як уже зазначалося, в 1936 р. у Берліні, де нацистський режим прагнув використати Ігри для демонстрації вищості німецької нації і підтвердження обґрунтованості гегемоністських прагнень, для пропаганди нацизму і милітаризму. Перше місце, завойоване на цих Іграх спортсменами Німеччини в неофіційному командному заліку, створило сприят-

ливу ситуацію для реалізації політичних амбіцій Гітлера і його кліки.

Яскраво виражені політичні цілі переслідувала Японія під час проведення в 1964 р. Ігор XVIII Олімпіади. Країна прагнула продемонструвати свої досягнення в демократизації країни, успіхи в економіці, науці і культурі, щоб прискорити процес виходу з політичної та економічної ізоляції, в якій Японія опинилася після поразки у Другій світовій війні. Олімпійські ігри-1964 в Токіо, що виявилися дуже представницькими (5140 спортсменів із 93 країн), пройшли в атмосфері дружби, і це сприяло суттєвому підвищенню авторитету Японії на світовій політичній арені, дозволило різко прискорити процес утвердження образу однієї з найбільших економічно розвинених держав, чого ця країна з труднощами домогалася іншими способами.

З Іграми XVIII Олімпіади-1964 був пов'язаний скандал, який мав політичне підґрунтя. За два роки до цих Олімпійських ігор, у 1962 р., Індонезія, приймаючи у себе IV Азійські ігри, не допустила до участі в них спортсменів з Ізраїлю і Тайваню, що обурило МОК. Виконком Міжнародного олімпійського комітету в лютому 1963 р. у своїй заяві засудив “скандальну подію на Азійських іграх” і відсторонив Індонезію від участі в Іграх XVIII Олімпіади 1964 р. у Токіо. У відповідь на це Індонезія вирішила провести в 1963 р. у Джакарті альтернативні “Ігри країн, що розвиваються” (GAPEFO). У них взяли участь 3 тис. атлетів із 48 країн, хоча ще до початку цих Ігор у Джакарті МОК попередив, що ті спортсмени, які візьмуть участь у GAPEFO, будуть небажаними гостями на Олімпійських іграх-1964 у Токіо. Спортсмени з Індонезії і Корейської Народно-Демократичної Республіки (КНДР), які не прислухалися до застережень МОК, вирушили в Токіо, сподіваючись, що японським організаторам Олімпійських ігор вдасться умовити МОК змінити своє рішення.

Хуан Антоніо Самаранч серед глядачів Ігор

Команда Індонезії на церемонії відкриття Азійських ігор 1962 р.

Indonesia undurkan diri dari Olimpiade Tokio

Команда Індонезії вимушена була залишити Токіо перед церемонією відкриття Олімпійських ігор 1964 р.

Однак японці з оргкомітету Ігор-1964 не стали псувати відносини з МОК, цілком резонно побоюючись небажаних наслідків такого конфлікту, що могли призвести до можливого зриву Ігор. І хоча індонезійським і північнокорейським спортсменам, які не брали участі в змаганнях ГАНЕФО у Джакарті, було дозволено виступати на Іграх XVIII Олімпіади в Токіо, керівники обох делегацій (Індонезії і КНДР) вважали за краще відправити свої команди додому (Штейнбах, 2008).

Виразене політичне і ідеологічне забарвлення мали Ігри XXII Олімпіади, які проводилися в Москві в 1980 р., і Ігри XXIII олімпіади 1984 р. у Лос-Анджелесі. Атмосфера підготовки і проведення цих Ігор багато в чому була підпорядкована інтересам двох протидіючих політичних систем та ідеологій.

Багато політичних оглядачів відзначали, що керівництво Республіки Корея вирішило скористатися проведенням Ігор XXIV Олімпіади 1988 р., щоб вивести свою країну з політичної ізоляції. Ігри XXIV Олімпіади в Сеулі стали також ефективним чинником внутрішньої пропаганди національного згуртування, виховання патріотизму, демонстрації перед народом Республіки Корея правильності зовнішньої і внутрішньої політики, що проводиться владою держави. Вони сприяли згуртуванню народу цієї країни в здійсненні процесу демократизації. У промові на 94-й сесії МОК у вересні 1988 р. президент МОК Х.А. Самаранч зазначив: "Мені здається, не було б самовпевненим вважати, що ми внесли в це свій внесок. Проведення Ігор у Сеулі надовго змінило ситуацію в Кореї".

Ігри XXIV Олімпіади сприяли визнанню Республіки Корея тими країнами, які не мали з нею дипломатичних відносин. Південнокорейська

газета "Чосонільбо" зазначала: "Важливість проведення Ігор у Сеулі для нас полягає в тому, що нашу країну визнав весь світ". "Вже зараз ясно, – писала американська газета "Інтернешнл Геральд Трибюн", – що Південна Корея здобула за межами спортивних майданчиків такі перемоги, які можуть кардинально змінити ситуацію в Азії і дипломатичну роль цієї країни у всьому світі". Досить точну оцінку Ігор 1988 р. дали спортивні журналісти, які відзначали, що успіх Олімпійських ігор у Сеулі – не стільки в спорті, скільки у великій політиці.

В Іграх XXV Олімпіади 1992 р., місцем проведення яких було визначено Барселону, здавалося б, не було серйозного політичного підтексту, і їх організатори провели ці Ігри на високому рівні. Однак, хоча Ігри-1992 і не супроводжувалися політичними демаршами, за уважною легкістю, з якою Оргкомітету Ігор XXV Олімпіади вдалося вирішити поставлені перед ним завдання, приховувалася величезна і копітка внутрішньополітична й організаційна робота, яка дозволила зняти безліч проблем і протиріч.

Прагнення Барселони до проведення Ігор-1992 не було випадковим: раніше це місто вже здійснило чотири невдалі спроби (1924, 1936, 1940 і 1972 рр.) здобути право на проведення Ігор Олімпіад. П'ята спроба виявилася вдалою завдяки президенту МОК Хуану Антоніо Самаранчу, який багато зробив для того, щоб його рідне місто не тільки стало столицею Ігор XXV Олімпіади, але і провело їх на гідному рівні.

Коли Барселона (столиця автономної області Каталонії) отримала право на проведення Ігор 1992 р., в Іспанії ще не були подолані наслідки франкізму, одним із проявів якого були заборони на каталонську мову і культурні традиції Каталонії, придушення прагнення каталонців до національної

ідентичності. Відновлення і розвиток всього цього стало однією з основних турбот уряду Каталонії і керівництва її столиці. Цьому мали сприяти й Ігри XXV Олімпіади. Цілком природно, що центральний уряд Іспанії, як і влада Мадрида, ставилися до Ігор-1992 дещо по-іншому, розглядаючи їх як загальнонаціональну подію, яка відповідала б інтересам всього населення країни. Ці протиріччя прекрасно бачив і Х.А. Самаранч, який розумів, що Ігри в Барселоні стануть для нього вирішальним випробуванням на посаді президента МОК, а невдача цих Ігор – крахом його олімпійської політики.

Слід віддати належне королю Іспанії Хуану Карлосу, центральному уряду країни, уряду автономної області Каталонії, керівництву Барселони, регіональній і місцевій владі, яка ще на ранніх етапах підготовки до Ігор-1992 зуміла зняти протиріччя, сформувати єдину позицію і широким фронтом організувати багатогранні підготовчі роботи. Ця єдність помислів і зусиль сприяла створенню в Барселоні високоефективної системи міського маркетингу, яка стала прикладом для організаторів наступних Ігор, зокрема, Сіднея-2000 і Афінів-2004.

Політичні одностайність і стабільність під час підготовки до Ігор-1992 стали сигналом для приватного сектора економіки Іспанії і для зарубіжних інвесторів, а також основою для подолання труднощів у реалізації найскладніших проектів, пов'язаних із підготовкою Барселони до Ігор, – реконструкції морського порту, будівництва доріг, телевежі, основних спортивних споруд, аеропорту, мережі готелів, Олімпійського селища, селища для представників преси тощо. Колективно сформована загальна політика включала підготовку і проведення Ігор як найважливіший елемент розвитку міста на багато років вперед, те здатний за короткий проміжок часу здійснити це, на що в інших умовах знадобилися б десятиліття. Рівноправна участь у фінансуванні Ігор центральним і каталонським урядами, їх тісна співпраця, прагнення до компромісів не дозволили каталонським націоналістам здійснити деструктивні дії, що руйнують Ігри. Більш того, ця співпраця влади країни і влади автономії стала основою для вирішення важко сумісних завдань – зміцнення іспанської та каталонської ідентичності, а також розвитку Барселони як космополітичного міста з багатою історичною і культурною спадщиною (Kennett, Mogaas, 2006).

З метою зняття протиріч всередині країни, подолання прагнення деяких політичних діячів Каталонії до “каталонізації” Олімпійських ігор-1992 центральний іспанський уряд багато зробив для того, щоб ці Ігри стали важливою частиною великого проекту з представлення Іспанії як високорозвинутої демократичної держави, що позбулася важких наслідків багаторічної диктатури Франко і воло-

діє багатою культурою, а не лише ототожнюється з таким туристичним стереотипом, як корида і сієста. Поряд з Іграми було реалізовано велику кількість інших проектів, у тому числі серію заходів по представлення Мадрида як міста європейської культури, виставку “Експо” у Севільї та ін.

Ігри-1992 в Барселоні пройшли винятково успішно. Однак багато представників ЗМІ, політичних і державних діячів відзначали, що політична й економічна сторона цих Ігор для Іспанії, Каталонії і Барселони справила більше враження порівняно зі спортивною (Vecsey, 1992).

Можна навести чимало прикладів, коли розвиток спортивних контактів прямо пов'язувався з політичним визнанням держави. Так, на початку ХХ ст. Богемія (тепер це Чехія), яка перебувала у складі Австро-Угорської імперії, домагалася олімпійського статусу, щоб продемонструвати свою незалежність. Однак правителі імперії розуміли, що прагнення Богемії виступати самостійною командою передбачає насамперед досягнення політичної незалежності, і всіляко перешкождали отриманню нею самостійного олімпійського статусу. На Іграх V Олімпіади, що проходила в 1912 р. у Стокгольмі, як і на Іграх 1900 і 1908 рр., спортсмени Богемії хоча і виступали окремою командою, але під прапором Австрії і йшли позаду австрійців.

У ті ж роки Фінляндія була частиною Російської імперії (під назвою Великого князівства Фінляндського, який користувався певною автономією). Перший період розвитку олімпійського спорту збігся з прагненням фінів здобути державну незалежність. Свої сепаратистські настрої вони хотіли продемонструвати на Іграх IV Олімпіади 1908 р. у Лондоні, коли, виступаючи там окремою командою, прагнули проти на церемонії відкриття Ігор під своїм прапором, проти чого заперечувала Росія. На

Королю Іспанії Хуану Карлосу, центральному партійному керівництву країни, уряду автономної області Каталонії, керівництву Барселони вдалося знизити політичні протистояння і об'єднати країну в підготовці і проведенні Олімпійських ігор

Спортсмени НДР як окрема команда вперше пройшли на церемонії відкриття 1972 р.

Іграх V Олімпіади 1912 р. у Стокгольмі фіни здійснили чергову спробу домогтися права на виступ під власним прапором. Їм не було дозволено вийти на парад під своїм прапором, проте в колоні російських спортсменів фіни йшли окремою групою, несучи перед собою табличку з написом “Фінляндія”.

Права виступати окремою командою довго (з 1952 до 1968 рр.) домагалася і НДР, керівництво якої розглядало наявність самостійної команди на Олімпійських іграх як важливий аргумент у питанні міжнародного визнання і виходу з політичної ізоляції. Після Ігор XVIII Олімпіади 1964 р. у Токіо НДР, нарешті, здобула це право, і на Іграх XIX Олімпіади 1968 р. у Мехіко (і на наступних Олімпійських іграх аж до 1988 р. включно) спортсмени НДР виступали самостійною командою. Слід нагадати, що ця країна, як ніяка інша, протягом багатьох років використовувала олімпійський спорт як потужний інструмент міжнародної і внутрішньої пропаганди. Цьому сприяли вражаючі успіхи спортсменів НДР на Іграх Олімпіад і зимових Олімпійських іграх.

Перебудова в СРСР, яка почалася з другої половини 1980-х років, сприяла активізації прагнень прибалтійських республік до відродження державної незалежності, втраченої в 1940 р. Ще до здобуття політичної самостійності Литва звернулася в МОК із проханням визнати її олімпійський статус. Такі ж спроби було зроблено на рівні різних організацій та федерацій у Латвії, Естонії і в інших республіках СРСР.

Із широкомасштабним використанням спорту та Олімпійських ігор для підвищення авторитету різних країн у світовому співтоваристві пов'язаний ще один напрям. Мова йде про ототожнення перемог у спорті вищих досягнень, особливо на Олімпійських

іграх, з ефективністю політичної та економічної системи тієї чи іншої країни, рівнем її досягнень у науці, культурі, освіті. І хоча ця залежність підтверджується не завжди, прагнення використовувати спорт як фактор, що відображає політичний, економічний і культурний рівень країни, проявлялося досить неодноразово.

Практично в будь-якій державі рівень розвитку спорту вищих досягнень, успішні виступи спортсменів країни на Олімпійських іграх розглядалися як суттєві фактори національного престижу. Це стосувалося США, СРСР, НДР, Франції і особливо – країн, що розвиваються.

У публікації, поширеній НОК СРСР в олімпійському селищі під час Ігор XVII Олімпіади 1960 р. у Римі, зазначалося: “Радянські спортсмени втретє виступлять на Олімпійських іграх. Їхній дебют у Гельсінкі був успішним: вони завоювали 22 золоті, 30 срібних і 19 бронзових медалей... Триумф у Гельсінкі не був випадковим, а був підготовлений всією системою радянського спорту, різноманітними і численними заходами системи фізичного виховання, що існує в СРСР. Чотири роки потому радянські спортсмени добилися нового успіху в Австралії, завоювавши 37 золотих, 29 срібних і 32 бронзові медалі”.

Подібне ставлення до олімпійського спорту характерне і для інших країн. Невдалий виступ команди Франції на Іграх XVII Олімпіади 1960 р. у Римі спричинив велику стурбованість у країні, невдоволення французьких політиків. Президент Франції Шарль де Голль був дуже незадоволений виступом олімпійської команди своєї країни, оскільки вважав, що ця невдача перекреслює образ молодого сильного француза, який він як очільник держави довго намагався створити.

Про ставлення уряду США до олімпійського спорту свідчать висловлювання президента Джона Кеннеді: “Я вірю, що наша олімпійська збірна віді-

Спортивна форма команди Литви відображає реакцію країни на право виступати самостійною командою на зимових Олімпійських іграх. Альбервіль, 1992 р.

грає важливу роль у рекламі нашого способу життя у світі. Ми радіємо своїм досягненням... У сучасному світі конфліктів і суперечок про переваги нації слід судити за її загальною життєвою здатністю. Найбільш потужним засобом демонстрації сили нації є Олімпійські ігри" (Сухоцкий, 1964).

Мексиканський уряд наполегливо прагнув здобути право на проведення Ігор XVI Олімпіади 1956 р. у Мехіко, мотивуючи своє бажання тим, що за більш ніж 50-річну історію Олімпійських ігор сучасності жодна з країн Центральної і Південної Америки такої можливості не отримувала. Однак МОК тоді обрав Мельбурн, що, однак, не послабило бажання мексиканців провести Олімпійські ігри у столиці своєї країни.

На сесії МОК, що відбулася в жовтні 1963 р. у Баден-Бадені, було ухвалено рішення про проведення Ігор XIX Олімпіади 1968 р. у Мехіко. Сьогодні історики не можуть точно сказати, що ж вплинуло на таке рішення МОК, яке здавалося малоімовірним з ряду причин. По-перше, Мексика тих років вважалася бідною і відсталою країною, в ній була відсутня необхідна для проведення Ігор інфраструктура. По-друге, підготовка до Ігор і їх проведення, за висновком експертів, були непосильними для мексиканського бюджету. По-третє, в Мехіко був відсутній досвід проведення таких грандіозних заходів, що не могло не привести до серйозних прорахунків і неминучої дискредитації країни. По-четверте, висловлювалися думки про те, що місто Мехіко, розташоване на висоті близько 2200 м над рівнем моря, неприйнятне для таких відповідальних змагань у зв'язку з ризиком для здоров'я спортсменів, аж до можливості випадків з летальним результатом. І, нарешті, по-п'яте, неминуче невдалий виступ мексиканських атлетів на Іграх сприятиме приниженню нації, підриву у неї почуття національної гордості (дійсно, на Іграх Олімпіад у 1960 і 1964 рр. у Римі і Токіо мексиканським спортсменам вдалося отримати лише по одній бронзовій медалі).

Перераховані аргументи наводилися ще з того моменту, коли кандидатуру Мехіко було висунуто на проведення Ігор Олімпіади-1968 і аж до їх початку. Особливо старалися засоби масової інформації США, що зображували Мексику як слаборозвинену країну байдужих і лінивих людей і нав'язливо пропонували Лос-Анджелес у разі, якщо Мехіко виявиться нездатним прийняти Ігри (Brewster, Brewster, 2006). Активними противниками проведення Ігор XIX Олімпіади в Мехіко були також керівники деяких міжнародних спортивних федерацій.

Нагнітання цієї недобррозичливої атмосфери навколо Ігор-1968 з боку різних сил керівництво Мексики та її народ сприймали дуже болісно – як свого роду політичний виклик, що став серйозним стимулом для наполегливої і якісної роботи. Зре-

штою Мексика в процесі підготовки Ігор і їх проведення показала себе державою, що володіє багатою історією і культурою, самостійною політикою і прогресуючою економікою, високорозвиненим почуттям власної гідності у країни і її народу.

Керівники Мексики, оргкомітет Ігор-1968, всі організації, залучені до підготовки та проведення Ігор, як і жителі міста Мехіко, зуміли зробити все необхідне, зняли всі питання щодо можливості країни та її столиці провести Ігри, провели їх на високому рівні і представили Мексику як країну, що динамічно розвивається.

Повністю позбавленими політичних амбіцій виявилися американські організатори Ігор XXIII Олімпіади 1984 р., право на проведення яких отримав Лос-Анджелес. Збиткові для канадських організаторів Ігри 1976 р., проведені в Монреалі, суттєво знизили інтерес різних міст і країн до отримання права проводити Олімпійські ігри. Тому в 1978 р., коли вирішувалося питання вибору столиці Ігор 1984 р., МОК опинився в складному становищі. Тегеран відкликав свою заявку на проведення Ігор, і МОК змушений був погодитися з кандидатурою Лос-Анджелеса, незважаючи на відсутність необхідних гарантій того, що підготовка і проведення Ігор Олімпіади будуть успішними.

Влада США жодного інтересу до майбутніх Ігор не проявила. Але критичного характеру ситуація набула тоді, коли влада Лос-Анджелеса категорично відмовилася виділити кошти платників податків на підготовку і проведення Ігор XXIII Олімпіади, відзначаючи, що Ігри приречені на невдачу з багатьох причин. У їх числі називалися відсутність у Лос-Анджелесі необхідних спортивних об'єктів та фінансових ресурсів, величезна кількість транспорту і забрудненість міста, злочинність і небезпека терористичних актів, егоїзм і недружелюбність населення (Ueberroth, Levin, Quinn, 1985).

Керівництво та народ Мексики боляче сприйняли використання олімпійського свята в політичних цілях. 1968 р.

Голова оргкомітету Ігор Олімпіади 1984 р. у Лос-Анджелесі Пітер Юберрот зумів за підтримки президента МОК Хуана Антоніо Самаранча провести Олімпійські ігри без участі міської влади

Виникла, на перший погляд, сумнівна ідея доручити проведення Ігор приватному оргкомітету, який організував би збір коштів і забезпечив підготовку і проведення Ігор. Попри відсутність гарантій, МОК був змушений погодитися з цією пропозицією, і в 1979 р. приватний Лос-Анджелеський оргкомітет Олімпійських ігор (LAOOC) на чолі з талановитим менеджером Пітером Юберротом приступив до діяльності. Оргкомітет продемонстрував високі ділові якості і швидко увійшов у русло загальної стратегії МОК, ініційованої Хуаном Антоніо Самаранчем і пов'язаної з комерціалізацією Олімпійських ігор. У підсумку Ігри були не тільки проведені, але і принесли організаторам значний прибуток.

Фахівці відзначали, що проведення Ігор у Лос-Анджелесі стало можливим завдяки тому, що LAOOC зумів створити систему, в якій вдало поєднувалися оптимістичні й авантюристичні амбіції регіональної еліти, мобілізація приватного капіталу та корпоративної стратегії підтримки, робоча сила добровольців, а в подальшому – і політична підтримка адміністрації президента США Рональда Рейгана (Pegelman, 1985).

При такій організації Ігри XXIII Олімпіади 1984 р. у Лос-Анджелесі виявилися найбіднішими з усіх проведених протягом останніх 50 років. Однак дві безперечні переваги вони все ж мали: по-перше

– демонстрацію можливостей Олімпійських ігор як комерційного продукту для ЗМІ та представників бізнесу. Модель Ігор Лос-Анджелеса-1984 стала основою, на якій будувалися економічні програми наступних Олімпійських ігор, природно, в тій частині, яка не стосувалася участі держав. По-друге – Ігри-1984 стали добрим уроком для столиць чергових Ігор Олімпіад – Сеула (1988) та Барселони (1992). Участь держав і відсутність прагнення до отримання максимального прибутку призвели до того, що сеульські і барселонські Ігри порівняно з Іграми-1984 виявилися фантастичними святами олімпійського спорту.

Після Ігор I Олімпіади (1896) і неофіційних Ігор 1906 р., що не отримали подальшого розвитку, греки змушені були розлучитися з мрією про постійне проведення в своїй країні Олімпійських ігор, які вони справедливо вважали надбанням грецької культури і славною сторінкою своєї історії.

Однак греки не відмовилися від ідеї отримати право на проведення Олімпійських ігор. Особливо наполегливими вони стали, коли вирішувалося питання про місто, яке прийматиме Ігри 1996 р. – Олімпійські ігри століття. Конкурентами Афін були Белград, Мельбурн, Манчестер, Торонто й Атланта. Жодне з цих міст не мало об'єктивної переваги перед Афінами, тим більше, що в грецькій столиці, впевненій у своїй перемозі, велася інтенсивна підготовка до Ігор, включаючи будівництво спортивних об'єктів. Але на 96-й сесії МОК, що відбулася в 1990 р. у Токіо, було ухвалено рішення на користь Атланти. Для цього в хід було пущені аргументи про економічну слабкість Греції, про те, що сторічні Ігри повинні бути спрямовані в майбутнє, а не на святкування минулого. У Греції це рішення було сприйнято вкрай болісно – як історично несправедливе, що підтвердилося в 1996 р., коли Ігри в Атланті пройшли на звичайному рівні, в значно гірших умовах, ніж Ігри, які відбулися в Москві (1980), Сеулі (1988) і Барселоні (1992).

Відразу після Ігор 1996 р. греки відновили спробу отримати право на проведення Ігор 2004 р. На цей раз вона виявилася вдалою, оскільки на 106-й сесії МОК, що відбулася в 1997 р. у Лозанні, більшість голосів підтримали Афіни (66 проти 41 за Рим). У цьому рішенні, безсумнівно, велику роль зіграв Хуан Антоніо Самаранч, який був прихильником проведення Ігор Олімпіади в Афінах ще в 1996 р., вважаючи рішення МОК несправедливим. Допоміг Х.А. Самаранч Греції і під час підготовки до Ігор-2004, у тому числі постійним контролем і високою вимогливістю до якості підготовки. Греція чудово провела Олімпійські ігри, посоромивши безліч недоброзичливців.

Спортивний оглядач газети "Нью-Йорк Таймс" Дж. Трістер у статті "Для кубинців політика й Ігри нероздільні" навів слова президента національного

Марка, випущена до 100-річчя проведення Олімпійських ігор сучасності

олімпійського комітету Куби М. Гонсалеса, сказані в 1987 р. перед Панамериканськими іграми, що проходили в Індіанполісі (США): “Панамериканські ігри для нас важливіші, ніж Олімпійські, оскільки вони відображають конфронтацію в нашому регіоні. Нам подобається змагатися зі Сполученими Штатами, адже кожна наша перемога свідчить про те, що ми сильніші”.

Найбільшою перевагою для Ігор XXVI Олімпіади в Атланті стало те, що тодішній президент США Білл Клінтон, який висунув свою кандидатуру на другий термін, усвідомив, що Ігри-1996 можуть стати ключовим елементом виборчої кампанії перед президентськими виборами, які повинні були відбутися в листопаді 1996 р. Адже якщо електорат у США буде задоволений Іграми-1996, шанси Клінтона на переобрання підвищаться. Адміністрація президента США й оргкомітет Ігор в Атланті спільно приступили до створення політичного профілю майбутніх Ігор (Gillespie, 2003).

Чимало для підвищення міжнародного іміджу Австралії, для популяризації її досягнень не тільки в спорті, але і в економіці та інших сферах життя зробили організатори Ігор XXVII Олімпіади, що відбулися в 2000 р. у Сідней.

Згадувана вже Сінді Джиллеспі у доповіді на міжнародному симпозіумі в Лозанні (2002) відзначала, що взаємозв'язки між федеральним урядом США й організаторами майбутніх зимових Олімпійських ігор, право на проведення яких отримало американське місто Солт-Лейк-Сіті, продовжували змінюватися протягом 1997–2002 рр. Вперше представники федерального уряду США були введені до складу оргкомітету Ігор-2002.

У січні 2001 р. на зміну Біллу Клінтону в Білий дім прийшов Джордж Буш-молодший. Вже через місяць нова адміністрація США призначила відповідального за контроль над підготовкою до Ігор-2002. У Білому домі знову почали проводити наради з цих питань, і вже перше речення нового американського президента по бюджету США включало виділення коштів на забезпечення безпеки на майбутніх Іграх.

Сплеск патріотизму, що спостерігався в США після терактів 11 вересня 2001 р., спонукав американців до того, щоб довести всьому світу велич США в усіх сферах, у тому числі у спорті вищих досягнень. Відмінним приводом для цього стало проведення в 2002 р. у Солт-Лейк-Сіті XIX зимових Олімпійських ігор.

Широку програму використання спорту вищих досягнень у політичних цілях здійснювала КНР. У 1990 р. Пекін провів Азійські ігри, а потім претендував (правда, безуспішно) на право проведення в 2000 р. Ігор XXVII Олімпіади.

Китайська Народна Республіка не тільки домоглася активної участі своїх спортсменів в олімпійському спорті (які досягли визначних результатів, особливо в таких видах спорту, як теніс настільний, волейбол, стрибки в воду, важка атлетика, легка атлетика, плавання, гімнастика спортивна), але і енергійно проводить політику розвитку співробітництва на міжнародній спортивній арені в інших напрямках.

Великі завдання (не лише спортивні, а й політичні) керівництву КНР мало намір розв'язати, висуваючи кандидатуру Пекіна на право проведення Ігор XXIX Олімпіади-2008. Отримавши це право на 112-й сесії МОК, що проходила влітку 2001 р. у Москві, влада КНР, постійно прагнучи до утвердження в світі образу Китаю як великої країни, що має різноманітні досягнення в економіці, науці, техніці та інших галузях, звичайно ж, не забула використати для популяризації КНР і підготовку до Олімпійських ігор у Пекіні.

В інтерв'ю британській газеті “Гардіан”, опублікованому 10 листопада 2001 р., президент МОК Жак Рогге з приводу надання Китаю – країні, де відзначалися порушення прав людини, – можливості проведення Ігор-2008 сказав: “Міжнародний олімпійський комітет не втручається у внутрішні справи країн – членів МОК. Що ж стосується проблеми “Китай і права людини”, то ми гранично ясно виклали Китаю свою позицію”.

А коли президент МОК Жак Рогге разом з іншими членами МОК відвідав КНР у зв'язку з проведенням 11–25 листопада 2001 р. у місті Гуанчжоу IX Всекитайських національних ігор, голова КНР Цзянь Цземін зазначив, що проведення Ігор XXIX Олімпіади в Пекіні не тільки сприятиме зростанню популярності олімпійського руху, але і забезпечить культурний обмін між Сходом і Заходом.

Нове керівництво країни на чолі з головою КНР Ху Цзіньтао зробило все можливе для того, щоб завдяки успішному проведенню Ігор XXIX Олімпіади-2008 використовувати спорт як один із вагомих аргументів для підвищення авторитету Китаю в очах міжнародного співтовариства і посилення ролі КНР у світі.

Голова КНР Ху Цзіньтао зазначив, що в 2008 р. здійснилася столітня мрія китайського народу, оскільки Китай претендував на проведення Ігор 1908 р.

На зустрічі з журналістами зарубіжних ЗМІ, що відбулася за тиждень до початку Ігор XXIX Олімпіади, голова КНР Ху Цзіньтао зазначив, що проведення Олімпійських ігор – вікова мрія китайського народу, оскільки ще в 1908 р. китайці вийшли з ідеєю проведення у себе Ігор Олімпіади. “100 років потому Олімпійські ігри, нарешті, відбудуться в Китаї. Китайський народ надзвичайно дорожить цією рідкісною можливістю”, – сказав Ху Цзіньтао.

Політичний аспект Ігор XXX Олімпіади, проведених у Лондоні, був позначений ще на 117-й сесії МОК у липні 2005 р. у Сінгапурі, завданням якої було обрання столиці Ігор серед п’яти міст-претендентів – Мадрида, Москви, Нью-Йорка, Парижа, Лондона. Єдиним главою уряду, який особисто представляв заявку міста своєї країни, був прем’єр-міністр Великої Британії Тоні Блер. Підстав для такої демонстрації було більш ніж досить. Справа в тому, що протягом сорокарічного періоду (з 1952 по 1992 рр.) на Іграх Олімпіад збірна Великої Британії опинялася в кінці першої десятки або, набагато частіше, у другій десятці країн у неофіційному командному заліку. Такі результати, зрозуміло, не відповідали ні кількості населення Великої Британії, ні економічному потенціалу, ні багатій на традиції спортивній історії цієї країни, а були відображенням ставлення до олімпійського спорту, що привертало меншу увагу порівняно з професійним спортом, передусім з його основним для Великої Британії видом – футболом.

У підсумкових протоколах Ігор Олімпіад спорстмени Великої Британії опинялися нижче від таких невеликих країн, як Угорщина, Болгарія, Куба, не кажучи вже про НДР. Це звичайно ж, викликало роздратування британської преси і громадськості країни, але виявилось недостатнім для зміни політики в сфері олімпійського спорту та олімпійської підготовки. Так, за часів ринкових реформ прем’єр-міністра Великої Британії Маргарет Тетчер багато шкіл

продали свої спортивні майданчики, через що дітям ніде було грати і тренуватися. А розвиток “політкоректності” призвів до того, що на шкільних змаганнях перестали визначати переможців і переможених, щоб не завдавати психологічних травм дітям, – головним чинником вважалася участь.

Переломним моментом, який змусив уряд Великої Британії і все британське суспільство переглянути ставлення до Олімпійських ігор, стали підсумки Ігор XXVI Олімпіади 1996 р. в Атланті, де збірна країни завоювала лише 1 золоту медаль (а також 8 срібних і 6 бронзових), що відкинуло Велику Британію на принизливе для неї 36-те місце в неофіційному командному заліку. Особливо важко ця поразка була сприйнята британцями порівняно з результатами виступів на тих же Іграх-1996 давнього і традиційного суперника – команди Франції, на рахунку якої в Атланті виявилось 15 золотих, 7 срібних і 15 бронзових медалей (5-те місце). Резонанс цього провального виступу британських спортсменів на тлі стрімко зростаючої політичної і соціально-економічної значущості олімпійського спорту був настільки великий, що привів до повного перегляду політики країни по відношенню до спорту взагалі і до олімпійського спорту насамперед.

Здійснений відразу після Ігор XXVI Олімпіади 1996 р. всебічний аналіз причин провалу збірної Великої Британії в зіставленні з досвідом команд інших країн, що виступили успішно, привів британських фахівців до невтішного висновку: сумні підсумки стали наслідком відсутності в Сполученому Королівстві системи розвитку спорту вищих досягнень та абсолютно хаотичної підготовки до Олімпійських ігор.

У 1997–2002 рр. у Великій Британії було проведено радикальну реорганізацію спортивної галузі з орієнтацією на розвиток олімпійських видів спорту та цілеспрямовану підготовку до Олімпійських ігор. В основу реорганізації було покладено східноєвропейський досвід, адаптований до місцевих умов і традицій.

У 2002 р. було затверджено Стратегічний план державної підтримки спорту як важливого елемента зовнішньої і внутрішньої політики. План був розрахований на тривалий період, аж до 2020 р. Обрання Лондона столицею Ігор Олімпіади 2012 р. змусило дещо скоригувати план у бік форсування підготовки до лондонських Ігор у вигляді спеціальної програми “Місія-2012”.

Не вдаючись у деталі розробленої стратегії і поетапних планів підготовки до Олімпійських ігор різних років, що детально розкрито в інших роботах (Houlihan, Lindsey, 2015; Платонов та ін., 2015, 2019), відзначимо, що проведена реорганізація привела до вражаючих успіхів. Вже на Іграх Олімпіади 2000 і 2004 рр. намітився суттєвий прогрес і команда Вели-

Служба безпеки США забезпечила безпрецедентну охорону президента під час проведення 121-ї сесії МОК у Копенгагені у 2009 р.

Президент США Барак Обама агітує за надання місту Чикаго права на проведення Ігор Олімпіади 2016 р. Копенгаген, 2009 р.

в неофіційному загальнокомандному заліку, у Ріо-де-Жанейро – з 67 медалями посіли 2-ге місце. Велика Британія також стала однією з двох країн (разом з Азербайджаном), національні команди яких збільшували кількість завойованих медалей протягом п'яти Олімпійських ігор поспіль.

кої Британії піднялася на десяті місця в неофіційному командному заліку. Виступ на Іграх Олімпіад у Пекіні-2008 супроводжувався великим успіхом – команда посіла 4-те місце в неофіційному командному заліку, завойовавши 48 медалей (19 золотих).

Тріумфом команди Великої Британії завершилися Ігри XXX Олімпіади 2012 р. у Лондоні. Основною метою підготовки британської збірної було потрапляння в четвірку найсильніших команд, хоча заяви спортивних функціонерів і ЗМІ свідчили про більш амбіції британців – обійти команду Росії в неофіційному загальнокомандному заліку. У підсумку команда Великої Британії за кількістю золотих медалей (29) була третьою після збірних США (46) і Китаю (38), випередивши команду Росії (20 медалей). За загальною кількістю медалей британські спортсмени були четвертими (65 нагород), відставши від команд США (103 медалі), Китаю (88), Росії (70) та маючи велику перевагу перед збірною Німеччини (44), що розташувалася на 5-му місці.

Успіх національної команди в Лондоні підвищив спортивні амбіції Великої Британії до Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро, які в повній мірі були задоволені. Велика Британія стала першою країною, яка через чотири роки поліпшила свої досягнення, продемонстровані на правах господарів попередніх Олімпійських ігор: у Лондоні британські спортсмени завойовували 65 медалей і були третіми

Намітився прогрес у виступах команди Великої Британії в зимових Олімпійських іграх. У Сочі британські спортсмени завойовували стільки ж медалей, скільки на трьох попередніх Іграх разом узятих: 2002 р. – 2 медалі, 2006 – 1, 2010 – 1, 2014 р. – 4. Успішними виявилися і зимові Олімпійські ігри 2018 р. – 5 медалей (1 золота).

Успіхи спортсменів Великої Британії викликали широкий резонанс як всередині країни, так і на міжнародній арені. На сьогодні в країні реалізується проєкт “Місія-2020”, орієнтований на безперешкодний шлях спортсмена від моменту виявлення таланту до виходу на світовий рівень (Платонов, 2019).

Іграм Олімпіади 2016 р. у Ріо-де-Жанейро політичного забарвлення надало вже те, що Олімпійські ігри проводилися в Південній Америці. Висуваючи це місто претендентом на проведення Ігор керівництво країни мало ті ж цілі, що й уряд Республіки Корея, яка запропонувала свого часу Сеул як олімпійську столицю – продемонструвати всьому світу потенціал і досягнення величезної країни (п'ятої серед країн світу за площею і чисельністю населення), яка однак знаходиться в тіні світової політики й економіки.

Населення Бразилії з величезним ентузіазмом сприйняло рішення МОК провести Ігри Олімпіад 2016 р. у Ріо-де-Жанейро.

Однак екологічна і політична криза в країні, а також ряд зовнішніх факторів не дозволили пов-

Президент Бразилії Ділма Вана Русеф і президент МОК Томас Бах вважають Ігри XXXI Олімпіади в Ріо-де-Жанейро вдалими

ною мірою домогтися того ефекту, на який розраховувало керівництво і населення країни, здобувачи право на проведення Олімпійських ігор.

Всі спортивні об'єкти було своєчасно побудовано і підготовлено, вирішено питання забезпечення безпеки, що для Ріо-де-Жанейро було серйозною проблемою, яка турбувала не тільки МОК, але й багато делегацій, які прибули для участі в Іграх.

Однак економічна криза, що охопила Бразилію з 2011 р., невдоволення населення погіршенням матеріального становища та будівництвом дорогих спортивних об'єктів і пов'язані з цим заворушення й вуличні виступи серйозно ускладнили підготовку міста до Ігор. Мер міста Едуардо Паес зазначив, що Олімпіада для його країни – “втрачена можливість” і, що “ми показали себе не з кращого боку”. Не вдалося очистити бухту Гуанабіра, мальовничу лагуну Жікарепауга, на берегах якої розташований Олімпійський парк. Виникали проблеми з транспортом, деякі делегації були незадоволені умовами проживання в Олімпійському селищі. З фінансових причин довелося обмежити оформлення вулиць і парків, зробити більш скромною церемонію відкриття Ігор.

Серйозною проблемою стали допінгові скандали напередодні Ігор, ініційовані ВАДА і широко підтримані пресою. Це значною мірою відволікало від спортивної та святкової складових Олімпійських ігор.

Однак професор спортивного менеджменту університету Ріо-де-Жанейро, член дослідницької програми МОК Ламартіне Перейро да Кості закликів спокійніше сприймати проблеми, зазначивши що кожні Олімпійські ігри супроводжувалися проблемами, але зрештою люди зосереджуються на самій події. І дійсно Олімпійські ігри виявилися яскравою спортивною подією, святом для їх учасників і численних глядачів.

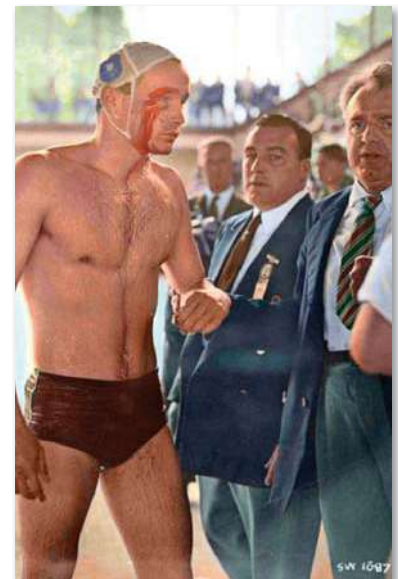
Бойкоти Олімпійських ігор як засіб політичного тиску

Заклики до бойкоту Олімпійських ігор з політичних мотивів звучали в різних країнах ще в період підготовки до IV зимових Олімпійських ігор і Ігор XI Олімпіади, місцями проведення яких МОК визначив, відповідно, Гарміш-Партенкірхен і Берлін. Однак внаслідок причин, про які вже йшла мова, не вдалося ані організувати бойкот Ігор-1936 (це зробили деякі спортсмени з власної ініціативи), ані перенести Ігри з Німеччини до іншої країни.

На події, пов'язані з Іграми XVI Олімпіади 1956 р. в австралійському Мельбурні, певною мірою вплинуло придушення в листопаді 1956 р. радянськими військами народного повстання проти прокомуністичного режиму в Угорщині. Олімпійський комітет Швейцарії закликав країни, чії національні олімпійські комітети входять у міжнародний олімпійський рух, не брати участі в Іграх-1956 на знак протесту проти придушення військами СРСР угорського повстання. Крім Швейцарії, бойкотувати Ігри-1956 вирішили також Іспанія і Нідерланди, але більшість країн не відгукнулися і взяли участь в Олімпійських іграх у Мельбурні (у тому числі збірна команда Угорщини, хоча потім деякі її спортсмени не повернулися до своєї країни, обравши еміграцію).

На знак протесту проти англо-франко-ізраїльського військового виступу проти Єгипту восени 1956 р. (у зоні Синайського півострова) три арабські країни – Єгипет, Ірак і Ліван – бойкотували Ігри в Мельбурні.

На спортивні події Ігор Олімпіади в Мельбурні було накладено відбиток придушення радянськими військами угорського повстання 1956 р. На знімку угорський ватерполіст після кривавої бійки з радянським спортсменом

Кенійські спортсмени вирушають в аеропорт після того, як їхня країна вирішила бойкотувати Олімпійські ігри 1976 р. у Монреалі

На Ігри XVI Олімпіади (1956) МОК запросив як Китайську Народну Республіку (зі столицею Пекін), так і Республіку Китай (зі столицею Тайбей на острові Тайвань), оскільки обидва національні олімпійські комітети були визнані МОК. Тоді Пекін, протестуючи проти "імперіалістичної політики двох Китаїв", оголосив бойкот Іграм-1956, а під назвою "Китай" на параді в ході церемонії відкриття цих Ігор йшли спортсмени з острова Тайвань.

Через деякий час (у серпні 1958 р.) КНР взагалі розірвала відносини з МОК і відтоді перебувала поза олімпійським рухом аж до серпня 1979 р., коли Олімпійський комітет КНР (під найменуванням "Китай") знову повернувся в олімпійську сім'ю.

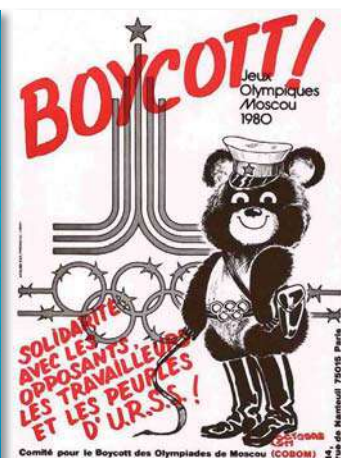
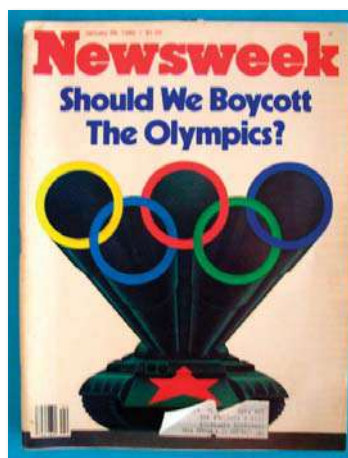
Бойкотом були затьмарені Ігри XXI Олімпіади-1976 у Монреалі. Однією з причин стала негативна реакція багатьох африканських, арабських та інших держав на турне в червні 1976 р. регбістів з Нової Зеландії в Південно-Африканську Республіку, влада якої сповідувала расистську ідеологію і реалізовувала дискримінаційну політику апартеїду у всіх сферах життя, в тому числі у спорті. Мотивуючи тим, що регбі не є олімпійським видом спорту і не входить до програми Олімпійських ігор і що НОК Нової Зеландії не порушував правил Олімпійської хартії, МОК не знайшов підстав ні для виключення цієї країни з олімпійського руху, ні для того, щоб не допустити спортсменів Нової Зеландії до участі в Іграх XXI Олімпіади 1976 р. у Монреалі, як того вимагали деякі африканські держави.

У відповідь на це такі країни Африки, як Габон, Гамбія, Заїр, Мадагаскар, Малаві, Танзанія, Центральноафриканська Республіка, вирішили бойкотувати Ігри-1976 і не надіс-

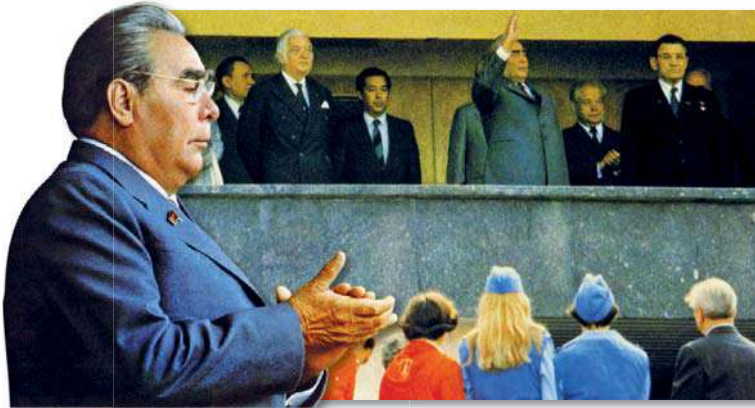
лали свої делегації в Монреаль. До бойкоту цих Ігор з тієї ж причини приєдналися команди Алжиру, Верхньої Вольти, Гани, Гайани, Єгипту, Замбії, Іраку, Камеруну, Кенії, Конго, Лівії, Малі, Марокко, Нігеру, Нігерії, Свaziленду, Судану, Того, Тунісу, Уганди, Ефіопії, які виїхали з Монреаля незабаром після того, як там відкрилися Ігри XXI Олімпіади.

Найбільші за своїми масштабами бойкоти з найбільш загрозливими для олімпійського руху можливими негативними наслідками торкнулися Ігор XXII Олімпіади (Москва-1980) і Ігор XXIII Олімпіади (Лос-Анджелес-1984). Вторгнення радянських військ в Афганістан наприкінці 1979 р. послужило причиною для бойкоту Ігор XXII Олімпіади у Москві, ініційованого владою США і підтриманого ФРН, Японією, Норвегією, Канадою, Китайською Народною Республікою, Туреччиною, Республікою Корея, Іраном, Аргентиною, Пакистаном, Марокко, Єгиптом, Чилі, Ізраїлем, Уругваєм, Тунісом і рядом інших держав (до бойкоту приєдналося понад 30 країн). Акція у відповідь – бойкот Ігор-1984 у Лос-Анджелесі – була ініційована колишнім Радянським Союзом і підтримана ще кількома соціалістичними країнами (Болгарією, Угорщиною, В'єтнамом, НДР, КНДР, Кубою, Монголією, Польщею, Чехословаччиною), а також деякими державами, що певною мірою залежали від СРСР (Анголою, Афганістаном, Лаосом, Ефіопією).

Слід відзначити величезні зусилля, вжиті керівництвом МОК і насамперед шостим президентом МОК Майклом Моррісом Кілланіном (у період розпочатої адміністрацією США та деякими їхніми союзниками кампанії з бойкоту Олімпіади-1980 у Москві) і сьомим президентом МОК Хуаном Антоніо Самаранчем (у період відповідної кампанії, розпочатої керівництвом Радянського Союзу разом з його прихильниками в деяких інших країнах – щодо неуча-

Плакати, які закликають до бойкоту Ігор XXII Олімпіади 1980 р. у Москві

19 липня 1980 р. Голова Президії Верховної Ради СРСР Л. І. Брежньов оголосив Ігри XXII Олімпіади відкритими

сті в Олімпіаді-1984 у Лос-Анджелесі), що дозволило все ж провести і ті, й інші Олімпійські ігри в обраних раніше містах і у встановлені терміни, а головне – вдалося вберегти олімпійський рух від цілком імовірної загрози розколу.

На думку видатного спортивного діяча Річарда Паунда, бойкот московських Ігор-1980 "...виявився цинічним використанням урядової сили і нічого не приніс лідерам західних демократичних держав, показавши їх безпорадність перед обличчям Рад" (Pound, 1994).

Такі ж невтішні оцінки отримав у світі і бойкот Ігор-1984. До того ж Румунія, яка була членом соціалістичної співдружності, відмовилася дотримуватися рекомендацій СРСР і відправила свою команду в Лос-Анджелес. Не підтримали організований Москвою бойкот Ігор-1984 Соціалістична Федеративна Республіка Югославія і Китайська Народна Республіка, які також направили своїх спортсменів на ці Ігри. Постраждав авторитет СРСР у світі, сер-

9 травня 1984 р. голова Держкомспорту СРСР Марат Грамов оголосив про рішення керівництва СРСР не направляти олімпійську команду для участі в Іграх XXIII Олімпіади 1984 р. у Лос-Анджелесі

йозних втрат зазнав радянський спорт і спорт тих країн, які бойкотували Ігри-1984. У виграші виявилися тільки Сполучені Штати Америки, проти яких за ініціативою СРСР готувався цей бойкот: США не тільки впевнено перемогли на Ігри XXIII Олімпіади, але і максимально використали їх підсумки в пропагандистських цілях, у тому числі для дискредитації соціалістичної співдружності, її розколу і формування ворожого ставлення до СРСР у країн, що входили до співдружності.

Міжнародний олімпійський комітет і його президент Хуан Антоніо Самаранч зберегли твердість і принциповість у дуже непростій ситуації, що виникла після обрання у 1981 р. столиці Республіки Корея Сеула столицею Ігор XXIV Олімпіади-1988, і тривала сім років, протягом яких відбувалася підготовка до цих Ігор. У той час близько 30 держав не мали дипломатичних відносин з Республікою Корея (Південною Кореєю).

Особливо непримиренно поставилися до проведення Олімпійських ігор у цій країні КНДР (Північна Корея) і Куба. Ситуацію посилив інцидент на Далекому Сході, коли над морем у повітряному просторі СРСР радянським винищувачем був збитий південнокорейський рейсовий пасажирський літак, а всі люди, що перебували на його борту, загинули.

Керівництву МОК, яке відхилило всі спроби, спрямовані проти проведення Ігор-1988 у Сеулі, вдалося не тільки провести ці Олімпійські ігри у призначеному місці і в заплановані терміни, але й, що особливо важливо, зберегти цілісність олімпійського руху та не допустити повторення ситуації, пов'язаних з досить широкими бойкотами Ігор-1980 у Москві та Ігор-1984 в Лос-Анджелесі, що мали великий міжнародний резонанс. Ігри XXIV Олімпіади-1988 у Сеулі бойкотувалися тільки Кореєю, Республікою Куба та Ефіопією.

І надалі принципова позиція МОК щодо неприпустимості бойкотів як засобу політичного тиску на олімпійський рух дозволила зберегти його цілісність і єдність.

Історія бойкотів Олімпійських ігор показала, що вони неефективні як інструмент вирішення політичних проблем і тиску на країни, чиї міста організують Ігри. Річард Паунд (Pound, 2009) справедливо зазначив, що бойкоти є політичними невдачами, утиском прав та інтересів власних громадян, свідченням слабкості і неефективності урядів, схильних використовувати Ігри для маскуванню своєї слабкості й імітації самостійності і впевненості.

Перш за все і найбільше від бойкотів Олімпійських ігор постраждали спортсмени, у яких були змарновані чотири роки напруженої важкої праці

28 липня 1984 р. президент США Рональд Рейган у ложі з куленепробивним склом оголосив Ігри XXIII Олімпіади відкритими

в ході тренувального процесу і відбіркових змагань. У деяких спортсменів зникли вісім років, наприклад, у дуже сильних кубинських боксерів – внаслідок рішення керівництва Куби про бойкот двох Ігор Олімпіад поспіль – 1984 і 1988 рр.

У зв'язку з бойкотами Олімпійських ігор у МОК обговорювалися пропозиції, що стосуються можливості покарання країн, які відмовилися від участі в Іграх, однак для цього не було юридичних підстав, оскільки запрошення на Ігри спрямовувалися не Міжнародним олімпійським комітетом, а організаційними комітетами Олімпійських ігор. І національні олімпійські комітети мали право утриматися від участі в Іграх, тим більше якщо для цього знаходилися формальні причини. Наприклад, офіційно Олімпійський комітет СРСР не бойкотував Ігри-1984 у Лос-Анджелесі, а відмовився від участі в них, мотивуючи це відсутністю впевненості в безпеці членів радянської олімпійської делегації на території США (хоча було зрозуміло, що по суті це – бойкот).

У зв'язку з подібними ситуаціями МОК ухвалив рішення, згідно з яким запрошення на участь в Іграх (з відповідними гарантіями та умовами) надалі стали виходити не з оргкомітетів Ігор, а безпосередньо з Міжнародного олімпійського комітету.

Задовго до проведення Ігор XXIX Олімпіади (2008) у Пекіні було ясно, що вони будуть найбільш грандіозними в олімпійській історії. Аеропорт, дороги, спортивні споруди, стан міста, бажання всього китайського народу найкращим чином показати країну, її багату історію і не менш яскраву сучасність та багато іншого – все це не лишало сумніву в успіху Ігор. Не викликав сумніву й успіх спортсменів Китаю, аналіз підготовки яких ще задовго до Ігор переконливо свідчив про надзвичайно високу ймовірність загальнокомандної перемоги збірної КНР у неофіційному командному заліку (Платонов, Матвеев, Томашевский, 2002). Підготовка до Ігор XXIX Олімпіади стала відображенням економічної і політичної

ситуації в Китаї, яка вирізняється винятковою динамічністю, чималими досягненнями у всіх сферах внутрішнього життя й активною зовнішньою політикою, в якій чітко проглядалися претензії Китаю на лідерство не тільки на Азіатському континенті.

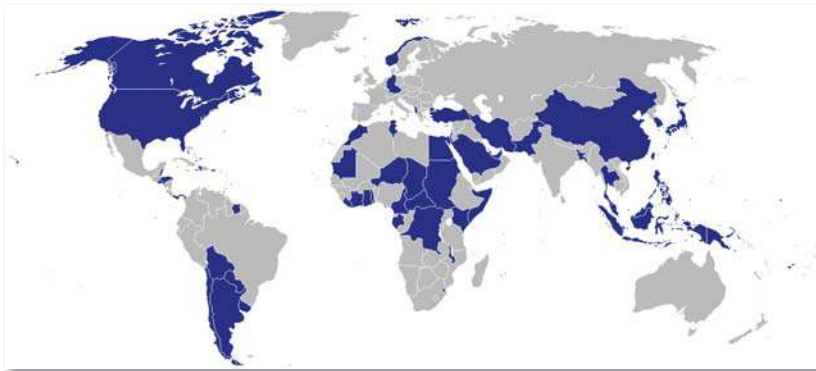
Зрозуміло, що далеко не всім керівникам найбільших країн і різних організацій світу хотілося, щоб Китай використовував Ігри XXIX Олімпіади як арену для демонстрації своїх досягнень і надзвичайно високих темпів розвитку у всіх сферах життя, насамперед в економічній.

Реакція на це довго чекати себе не змусила, і вже за рік до початку Ігор-2008 деякі організації, які відносять себе до правозахисних (часто за підтримки різних державних структур і їх лідерів), почали активну кампанію закликів до бойкоту Олімпійських ігор у Пекіні. На поверхню впливли різні аргументи на користь бойкоту – політичні й економічні, посилення на авторитарний режим КНР, наявність у цій країні цензури й, особливо, порушення прав людини, відсутність належної демократизації суспільства, переслідування сепаратистів у Тибетському і Синьцзян-Уйгурському автономних районах тощо.

Центр такої кампанії, як це було і перед Іграми-1980 у Москві, виявився в Сполучених Штатах Америки. У цю діяльність було залучено багато відомих політиків і діячів культури. Особливу активність проявляла єврейська громада США, 175 рабинів якої закликали президента США і Конгрес ухвалити рішення про бойкот Ігор-2008, посилаючись при цьому на відносини КНР із Сирією та Іраном, а також наводячи такий дивний аргумент, згідно з яким уряд Китаю нібито нагадує уряд Німеччини в 1930-ті роки, коли Ігри Олімпіади також використовувалися в пропагандистських цілях. Представники демократів і республіканців внесли в Конгрес США резолюцію про офіційний бойкот пекінських Ігор.

Обкладинка журналу "Sport Illustrated", який закликає до бойкоту XXII Олімпійських ігор 1980 р. у Москві

На карті світу синім кольором виділено країни, що бойкотували Олімпійські ігри 1980 р. у Москві

На карті світу синім кольором виділено країни, що бойкотували Олімпійські ігри 1984 р. у Лос-Анджелесі

На карті світу синім кольором виділено країни, що бойкотували Олімпійські ігри 1988 р. у Сеулі

Не відставали від США і в Європі: із закликом бойкотувати Ігри-2008 виступили голова Європарламенту Ганс-Герт Пьоттерінг, президент Франції Ніколя Саркозі, лідери кількох східноєвропейських держав, що не відрізняються самостійною політикою.

Кампанія, спрямована на бойкот Ігор у Пекіні, досягла апогею наприкінці весни – на початку літа 2008 р. під час проведення естафети олімпійського вогню, маршрут якого проходив по різних країнах.

Член організації “Репортери без кордонів” Жан-Франсуа Жильяр зробив спробу зірвати церемонію запалювання Олімпійського вогню в Олімпії, розгорнувши банер, який зображав олімпійські кільця у вигляді наручників і зі словами “Пекін-2008”. На деяких етапах цієї естафети робилися спроби зірвати її, загасити олімпійський вогонь. Паралельно ряд організацій і деякі політичні діячі чинили тиск на президента МОК, який, на їх думку, не реагував на положення в Китаї.

Але всю цю галасливу кампанію було швидко згорнуто після того, як 3 липня 2008 р. прес-секретар Білого дому оголосила, що президент США Джордж Буш поїде до Пекіна і, найімовірніше, буде присутній на церемонії відкриття Ігор XXIX Олімпіади.

Після цього змінилася позиція і багатьох інших прихильників бойкоту, і на церемонії відкриття Ігор-2008 були присутні багато відомих політиків і лідери найбільших країн світу, в тому числі й ті, які незадовго до цього закликали до бойкоту. Тим не менше, не можна не відзначити того, що напередодні Ігор XXIX Олімпіади 2008 р. була зроблена явна спроба втягнути олімпійський рух у масштабний бойкот, аналогічний тому, який був реалізований у 1980 р. відносно Ігор XXII Олімпіади в Москві. Ініціатива, як і тоді, виходила від різних американських організацій, аналогічним був і сценарій. Однак з тих пір МОК перетворився на значно потужнішу організацію, здатну вжити жорстких заходів до ініціаторів бойкоту, та й самі Ігри стали незмірно більш значущими у всіх аспектах, особливо, в економічному. Мабуть, це добре розуміла й американська адміністрація і керівники окремих країн, схильних до організації бойкоту. У них не було впевненості, що спроба бойкоту з явно надуманих причин підтримають національні олімпійські комітети, які, як показала практика, вже не завжди підпорядковувалися політичному диктату і могли не послухатися. Наприклад, керівництво відомої фірми “Nike” заявило, що сума її контракту з Олімпійським комітетом США (USOC) настільки велика, що збірна США поїде в Пекін у будь-

якому випадку. Тому не дивно, що в міру наближення Ігор-2008 все частіше лунали заклики вже не до бойкоту Ігор, а до бойкоту лише церемонії їх відкриття. Але і ці заклики не знайшли відгуків, і відкриття Ігор відбулося без ексцесів.

Згодом проявилася і реакція на інциденти, що відбулися на маршруті смолоскипної естафети олімпійського вогню Ігор-2008. Не бажаючи повторення цього негативного досвіду, МОК у березні 2009 р. ухвалив рішення про відмову від міжнародних маршрутів факельних естафет олімпійського вогню по різних країнах. Хоча офіційно це рішення МОК вступило в дію в 2016 р., проте вже оргкомітети XXI зимових Олімпійських ігор у канадському Ванкувері (2010) і Ігор XXX Олімпіади в британському Лондоні (2012) заявили про наміри проводити естафети олімпійського вогню винятково в межах своїх країн.

Різні акції протесту з боку неурядових організацій були проведені перед і під час проведення зимових Олімпійських ігор в Сочі (2014), Ігор Олімпіади в Ріо-де-Жанейро (2016). Вони стосувалися політичних, економічних, соціальних аспектів, пов'язаних з проведенням Олімпійських ігор, що не так створювало проблеми їх організаторам, скільки збільшувало популярність Ігор як глобальної події світового масштабу.

Політика Міжнародного олімпійського комітету, спрямована на підвищення ролі Олімпійських ігор у житті світової спільноти, зміцнення їх політичної та економічної могутності, розпочата Хуаном Антоніо Самаранчем у 1980-х роках і потім успішно продовжена Жаком Рогге і Томасом Бахом, практично унеможливила урядові бойкоти Олімпійських ігор без важких наслідків для їх ініціаторів.

Учасники одного з протестів перед проведенням Олімпійських ігор у Пекіні. 2008 р.

Однак глобальний характер Ігор, їх популярність у сучасному світі стали привабливим майданчиком для пропагандистської діяльності будь-якого роду міжнародних і національних організацій неурядового характеру, зацікавлених у використанні олімпійської арени не стільки для боротьби з негативними явищами, скільки для самореклами та популяризації своєї діяльності. За протестами неурядових організацій, які прагнуть використовувати Олімпійські ігри для досягнення політичних цілей, дискримінації політики країн, оргкомітетів ігор, протидії в реалізації тих чи інших проєктів, часто проглядаються інтереси урядів окремих країн. Не можна не відзначити, що протестна діяльність ряду організацій має позитивний характер, що змушує МОК, міста-столиці Олімпійських ігор, уряду країн, що приймають Ігри, вести зважену політику, спрямовану на позитивний, а не негативний відставлений ефект Олімпійських ігор.

Найбільш активна протестна діяльність характерна для екологічних організацій, що прагнуть збереження природного середовища, недопущення його руйнування такими глобальними подіями, як Олімпійські ігри, що вимагають створення складної інфраструктури для проведення Ігор, серйозного втручання в навколишнє середовище, особливо під час проведення зимових Олімпійських ігор, орієнтованих на зимові гірські курорти.

Постійно зростаюча програма Олімпійських ігор, включення до неї нових видів, що потребують об'ємних і складних спортивних об'єктів, збільшення кількості учасників Ігор, фахівців, журналістів, туристів вимагає величезних фінансових вкладень і створення інфраструктури, багато елементів якої безперспективні з позицій їх подальшого використання. Тому під тиском громадськості багато міст, які претендували в останні роки на проведення Ігор Олімпіад та зимових Олімпійських ігор, зняли свої кандидатури. Нерідко неурядові організації використовують Олімпійські ігри для дискредитації політики окремих країн у сфері державного устрою, внутрішньої політики. Наприклад, діяльність подібного плану було широко розгорнуто перед Іграми Олімпіади 2008 р. у Пекіні. Організація "Репортери без кордонів" (RSF), ряд інших організацій провели безліч акцій політичного характеру, що мали на меті дискредитувати політику Китаю в різних галузях, особливо в сфері прав людини. Ці акції, особливо проведені під час естафети олімпійського вогню, створили не тільки серйозні проблеми оргкомітету Ігор, але і МОК.

Олімпійські ігри і тероризм

У Мюнхені, де проходили Ігри XX Олімпіади, рановранці 5 вересня 1972 р. група бойовиків з екстремістської палестинської організації “Чорний вересень”, озброєних автоматами і гранатами, перебрався через огорожу олімпійського селища й увірвалася в корпус, в якому жила делегація Ізраїлю. Під час нальоту загинув один ізраїльтянин, а десятьох екстремісти захопили як заручників. Так олімпійський рух вперше зіткнулося з атакою терористів на Олімпійські ігри.

Серед захоплених палестинцями ізраїльтян були спортсмени (борці та важкоатлети), тренери (з легкої атлетики, боротьби, фехтування, стрільби) і судді. Одному з ізраїльських спортсменів, які потрапили в руки терористів, вдалося втекти, інші опинилися в полоні у бойовиків, які в якості умови звільнення заручників вимагали негайно випустити з в'язниць 250 терористів, які відбували ув'язнення в Ізраїлі і в країнах Західної Європи.

Коли президент Німецького олімпійського комітету ФРН, член МОК Віллі Дауме, міністр внутрішніх справ федеральної землі Баварія Бруно Мерк і мер олімпійського селища Вальтер Трюгер запропонували палестинцям себе в заручники замість захоплених членів ізраїльської олімпійської делегації, екстремісти з “Чорного вересня” відповіли відмовою і продовжували наполягати на колишніх умовах. Щоб продемонструвати свій намір будь-якою ціною домогтися оголошеної мети, терористи в середині дня вбили одного з захоплених ізраїльтян і викинули його труп з будівлі на вулицю (Штейнбах, 2008).

В результаті переговорів з екстремістами, що тривали 16 годин, у яких брало участь багато відо-

мих політичних і державних діячів ФРН, у тому числі міністр закордонних справ цієї країни Ганс-Дітріх Геншер, влада погодилася з вимогою негайно надати терористам вертольоти. Потім палестинські нападники разом із заручниками на вертольотах вирушили на військовий аеродром Фюрстенфельдбрюке, звідки екстремістів на їх вимогу повинні були доставити літаком на Близький Схід.

Правоохоронні органи і спецслужби ФРН планували провести на аеродромі операцію із звільнення заручників, і щойно з вертольотів вийшли озброєні автоматами терористи, снайпери відкрили по них вогонь. Однак, судячи з усього, німецькі спецслужби спланували і реалізували цю операцію далеко не кращим чином. Від куль снайперів загинули на місці тільки двоє з восьми палестинських екстремістів, тоді як шестеро залишилися живими і почали стрілянину з автоматів по заручниках, а також кинули гранату у вертоліт, у якому перебували полонені. У підсумку всі ізраїльські заручники загинули. У перестрілці було вбито кілька терористів, а також один із німецьких поліцейських і пілот вертольота. Троє палестинських екстремістів залишилися в живих і були заарештовані (пізніше їх обміняли на пасажирів німецького судна, захопленого іншою екстремістською групою).

Резонанс трагедії пролунав на весь світ, причому для влади Федеративної Республіки Німеччини цей інцидент був неприємним не тільки сам по собі (недостатнє забезпечення безпеки учасників Ігор, у зв'язку з чим бойовики з “Чорного вересня” змогли проникнути на територію олімпійського селища, і вкрай невдала операція із звільнення заручників, що спричинила людські жертви), але ще й тому, що об'єктом кривавої атаки терористів виявилися громадяни Ізраїлю – євреї, а надзвичайна подія (нехай і організована палестинськими екстремістами) сталася в Німеччині – країні, про минуле якої часів правління нацистського режиму (1933–1945), що сповідував і реалізовував на практиці антисемітську ідеологію, у світі не забули. І хоча всі розуміли, що Федеративна Республіка Німеччина – демократична держава, що дистанціювалася від гітлерівського Рейху, однак іміджу ФРН в очах світової спільноти було завдано серйозної шкоди. Віллі Брандт (канцлер ФРН з 1969 по 1974 рр.) у мемуарах (1998) описав те величезне розчарування, яке відчула країна в зв'язку з терористичним актом у Мюнхені під час Ігор-1972, оскільки ця акція терористів стала подією, що знецінила роки

Акція палестинських терористів проти ізраїльських спортсменів на Іграх Олімпіади 1972 р. ледь не призвів до зриву Олімпійських ігор

Карта Канади із зображенням естафети олімпійського вогню до XXI зимових Олімпійських ігор у Ванкувері у 2010 р.

напруженої підготовки до Олімпійських ігор і не тільки не дозволила досягти результатів, на які розраховувала ФРН, але і серйозно підірвала її репутацію на міжнародній арені.

Вранці 6 вересня 1972 р., на наступний день після трагедії, на Олімпійському стадіоні в Мюнхені відбулася панахида в пам'ять про загиблих ізраїльтянах. Тоді ж з'явилися пропозиції тимчасово перервати Олімпійські ігри. Однак сесія МОК на надзвичайному засіданні ухвалила рішення продовжити Ігри-1972.

Гіркий урок трагедії в олімпійському Мюнхені-1972 спонукав організаторів наступних Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор приділити найпильнішу увагу формуванню надійних систем безпеки і забезпечення бездоганного їх функціонування. Наприклад, на Іграх XXI Олімпіади в Монреалі (1976) для вирішення цих завдань було задіяно 16 тис. військовослужбовців, поліцейських і співробітників спецслужб. Великі сили, що включали не тільки правоохоронні органи і спеціальні служби, а й військовослужбовців армійських підрозділів, забезпечували підтримку порядку під час Ігор XXII Олімпіади (Москва), Ігор XXIV Олімпіади (Сеул), Ігор XXV Олімпіади (Барселона), Ігор XXVIII Олімпіади (Афіни), Ігор XXIX Олімпіади (Пекін), а також в інших містах різних країн, які приймали Олімпійські ігри. Причому нерідко поліція і спецслужби тієї країни, в якій проводилися Ігри, не обмежуючись власними можливостями, в період підготовки переймали досвід колег з інших країн і обмінювалися з ними інформацією про різні можливі джерела виникнення терористичних та інших кримінальних небезпек.

Стилізована карта Бразилії із зображенням естафети олімпійського вогню до Ігор XXXI Олімпіади у Ріо-де-Жанейро у 2016 р.

Варто окремо зупинитися на ситуації, пов'язаній з XIX зимовими Олімпійськими іграми, які відбулися 8–24 лютого 2002 р. у Солт-Лейк-Сіті. Лише за кілька місяців до цього, 11 вересня 2001 р., Америку і весь світ приголомшили трагічні події з численними людськими жертвами, викликані діями терористів, які захопили кілька пасажирських літаків, два з яких були направлені на висотні вежі-«близнюки» Всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку і зруйнували їх, а третій із захоплених авіалайнерів врізався в одну із секцій будівлі Пентагону у Вашингтоні.

Негайно почали лунати заклики до МОК з вимогами скасувати Ігри-2002 або перенести їх з території США в іншу країну. Такі пропозиції були викликані міркуваннями безпеки: адже під час

Карта Великої Британії із зображенням естафети олімпійського вогню до Ігор XXX Олімпіади у Лондоні у 2012 р.

Олімпійських ігор екстремістські організації могли спробувати здійснити терористичні акти з великою кількістю жертв.

Проте влада США запевнили керівництво МОК у тому, що належна безпека під час проведення XIX зимових Олімпійських ігор буде забезпечена. У зв'язку з цим МОК відкинув пропозиції про скасування Ігор або про перенесення їх до іншої країни і на інші терміни. Для підтримки правопорядку і забезпечення безпеки в самому Солт-Лейк-Сіті і його околицях було задіяно понад 5 тис. військово-службовців, співробітників різних правоохоронних структур і спецслужб, а також понад 2 тис. рятувальників і пожежників. На схилах гір і пагорбів навколо міста і в місцях проведення олімпійських змагань чергували снайпери, а в небі патрулювали винищувачі-перехоплювачі. До того ж у зоні радіусом 160 км від Солт-Лейк-Сіті було заборонено будь-які польоти, крім заздалегідь оголошених комерційних рейсів і лайнерів, що доставляли глав держав і урядів, які виявили бажання відвідати Ігри. Все це дало свої результати: більше терактів на Іграх не було.

Особливої гостроти проблема безпеки набула напередодні проведення Ігор XXVII Олімпіади 2004 р. в Афінах. По-перше, в Греції вже протягом багатьох років існували терористичні групи, які активізували свою діяльність після придушення військами студентських протестів у 1973 р. З тих пір багаторічна боротьба з внутрішнім тероризмом тривала в Греції з перемінним успіхом. По-друге, Греція знаходиться в регіоні, в якому існував ряд зон напруженості, з яких виходила реальна загроза тероризму. І, нарешті, по-третє, серйозною проблемою для Греції було забезпечення безпеки спортсменів і туристів із США, на адресу яких постійно надходили погрози від екстремістських організацій, обурених політикою США на Близькому Сході і в колишній Югославії, бомбардуванням Белграда і війною в Іраку.

До честі грецької влади, правоохоронних органів і спецслужб Греції, вони зуміли створити ефективну і безпрецедентну за масштабами систему безпеки, мобілізувавши всі внутрішні можливості і вміло співпрацюючи з міжнародними організаціями, в тому числі зі службами безпеки США і ряду інших держав.

Широкомасштабні заходи із забезпечення безпеки було здійснено і владою Китаю в період підготовки та проведення Ігор XXIX Олімпіади-2008. Суворі заходи із підтримки правопорядку та недопущення будь-яких інцидентів керівники китайської поліції і спецслужб (на допомогу яким було підключено й армійські підрозділи) пояснювали не тільки можливими небезпеками з боку міжнародного тероризму, але і погрозами екстремістських акцій тих сепаратистських сил, які виступають за неза-

лежність і відділення від КНР Тибетського автономного району, де серед населення переважають ті, хто сповідує буддизм, і Сінцзян-Уйгурського автономного району, де більша частина населення – мусульмани. Крім всіх заходів безпеки, влада Китаю також встановила грошову винагороду за інформацію про підготовлювані теракти і про людей, які планують здійснити їх.

Обґрунтовано вважаючи тероризм найбільш серйозною загрозою успішному проведенню Ігор XXIX Олімпіади-2008, особливо після провалу кампанії бойкоту цих Ігор, влада КНР зробила безпрецедентні кроки із забезпечення безпеки. Досить зазначити, що, за твердженням заступника міністра громадської безпеки Лю Цзіна, в країні було розроблено і введено в дію 52 плани і понад 500 детальних сценаріїв із забезпечення безпеки. Під час підготовки до Ігор було знешкоджено озброєні терористичні групи, підозрювані в підготовці різних терористичних акцій, включаючи захоплення заручників.

Забезпеченню безпеки сприяло і тісне співробітництво спецслужб Китаю з Інтерполом, який надав доступ до своєї системи контролю паспортів і віз, а також сприяв у встановленні зв'язків між органами правопорядку КНР і поліцейськими службами країн, які направляли свої делегації на Ігри XXIX Олімпіади.

Для забезпечення безпеки на Іграх, за повідомленням міністра громадської безпеки КНР Чжоу Юнкана, було задіяно не менше 80 тис. спеціально навчених співробітників спецслужб і поліцейських, а на чергування під час Ігор залучено велику кількість добровольців з будинкових партійних організацій. І дійсно, на вулицях Пекіна на відстані 50–100 м один від одного стояли волонтери з нарукавними пов'язками з олімпійською символікою.

Китайська влада не тільки забезпечила безпеку на Іграх XXIX Олімпіади, але і зуміла зробити це ненав'язливо, не створюючи труднощів учасникам і гостям Ігор, а також численним глядачам і туристам.

Серйозні побоювання щодо забезпечення безпеки, запобігання терористичним акціям викликали зимові Олімпійські ігри 2014 р. у Сочі і Ігри Олімпіади-2016 у Ріо-де-Жанейро. І одні, й інші Ігри було проведено в проблемних регіонах з нестабільною політичною і кримінальною обстановкою. Однак ці побоювання не виправдалися. І в Сочі, і в Ріо-де-Жанейро правоохоронні органи забезпечили повний спокій і безпеку. Особливо вражаючою виявилася обстановка в Сочі: цілковитий спокій і безпека, чітка робота транспорту, систем відвідування спортивних об'єктів великою кількістю глядачів, безліч масових заходів при, здавалося б, абсолютній відсутності співробітників поліції і служб безпеки і за наявності безлічі доброзичливо налаштованих волонтерів, багато з яких можливо такими і не були.

Боротьба з расизмом в олімпійському спорті

Прояви расизму у зв'язку з Олімпійськими іграми мали місце ще на початку ХХ ст. Під час Ігор III Олімпіади, що проходили в 1904 р. у Сент-Луїсі, їх організатори ввели в програму так звані “антропологічні дні”, відвівши два дні для змагань серед індіанців, філіппінців, африканців та інших “кольорових” спортсменів, яких організатори Ігор віднесли до “нецивілізованих” народів і запропонували їм змагатися в лазінні по жердині, боротьбі в багнуці і т. п. із врученням окремих призів. У довіднику Всесвітньої виставки 1904 р. у Сент-Луїсі, до якої було приурочено Ігри III Олімпіади, зокрема, записана така явно расистська фраза: “Представники диких і нецивілізованих племен показали себе слабкими атлетами, довівши на ділі, що їх здібності часто явно переоцінюють” (Штейнбах, 2008).

“Антропологічні дні” стали темною плямою в історії Ігор-1904, а президент МОК П'єр де Кубертен, різко виступивши проти подібних расистських дій, сказав на одному з засідань МОК: “На якого дідька було розпочинати все це, якщо расисти, людиноненавистники, плантатори плюють на нас і вводять на Олімпіадах “антропологічні дні”! Обплювано велику ідею. Обплюванийо Хартію. Світ зворушений: дочка американського президента вручає призи. Ідилія. Торжество відродженого олімпізму. А насправді – расизм. Олімпіади для білих – і “антропологічні дні”! Американці обплювали велику ідею. Як нам не соромно? Як мені соромно, панове!” (Coubertin, 2000).

Ще одним проявом расизму стала надумана (завуальована під боротьбу з професіоналізмом в олімпійському спорті, а расистська за своїм характером) дискваліфікація видатного американського спортсмена – індіанця за походженням Джеймса Торпа, який на Іграх V Олімпіади в Стокгольмі (1912) впевнено, з великою перевагою над суперниками, виграв змагання в легкоатлетичному п'ятиборстві і в легкоатлетичному десятиборстві, а в 1913 р. був несправедливо позбавлений обох завойованих золотих олімпійських медалей. Справедливість запанувала занадто пізно: лише в 1973 р. (через 60 років після несправедливої дискваліфікації Торпа і через 20 років після

Учасники антропологічних днів під час Ігор III Олімпіади у Сент-Луїсі у 1904 р.

його смерті) видатний спортсмен був відновлений Аматорським атлетичним союзом США у правах спортсмена-любителя, а в довідниках МОК Джеймс Торп знову став фігурувати як дворазовий олімпійський чемпіон, переможець узгаданих видах змагань на Іграх-1912.

Расизм, ксенофобія й антисемітизм голосно заявили про себе в період підготовки і проведення в нацистській Німеччині в 1936 р. IV зимових Олімпійських ігор у Гарміш-Партенкірхені і Ігор XI Олімпіади в Берліні.

Широкий резонанс викликав вчинок двох темношкірих спортсменів з США – легкоатлетів-спринтерів Томмі Сміта і Джона Карлоса, які на Іграх XIX Олімпіади в Мехіко (1968) стали, відповідно, олімпійським чемпіоном та бронзовим призером у бігу на 200 м. На церемонії нагородження вони, стоячи на

Акція протесту легкоатлетів-спринтерів Томмі Сміта і Джона Карлоса на Іграх XIX Олімпіади у Мехіко 1968 р. проти процвітаючої в США расової дискримінації

п'єдесталі пошани, під час підняття американського прапора та виконання державного гімну США опустили голови і підняли вгору стиснуті в кулаки руки в чорних рукавичках, протестуючи таким чином проти процвітаючої в США расової дискримінації. Томмі Сміт заявив після цієї акції протесту: "Коли я перемагаю – я американець, а не чорний американець. Але якщо я зроблю поганий вчинок, мене назвуть негром. Ми чорні і пишаємося цим. Чорна Америка оцінить наш вчинок".

Помітною сторінкою в історії боротьби з расизмом в олімпійському спорті стало так зване родезійське питання, яке на початку 1970-х років кілька разів розглядалося на сесіях МОК. Мова йшла про протести африканських країн проти расистської політики державних органів влади Родезії, яка дискримінувала у всіх сферах суспільного життя (у тому числі у спорті) темношкіре населення цієї країни.

Протягом багатьох років у Південно-Африканській Республіці (до 31 травня 1961 р. країна називалася Південно-Африканський Союз, який було створено у 1910 р.) державною політикою був апартеїд (від *apartheid* – роздільне проживання), що представляв собою відособлений розвиток різних расових і національних груп, що населяють ПАР (раніше ПАС), що виражалось в системі організованого гноблення і дискримінації, яких зазнавала більшість жителів країни – темношкірі африканці і "кольорові" – емігранти з країн Азії.

Проблема апартеїду в спорті ПАР мала давню історію. Вже в першій третині ХХ ст. вся система спорту в Південно-Африканському Союзі перебувала під контролем білої меншості; спортивні федерації ПАС, створені "тільки для білих", були визнані найбільшій міжнародних спортивних федерацій.

У 1950-х роках у Південно-Африканському Союзі на державному рівні було визначено основні принципи розвитку спорту в цій країні: спортивний рух білого і кольорового населення ПАС організовувався окремо, а міжрасові змагання в межах країни було заборонено; спортивні організації кольорового населення ПАС були позбавлені можливості отримати міжнародне визнання; кольорові спортсмени не могли нарівні з білими брати участь у найбільших міжнародних змаганнях. Така расистська політика призвела до відтоку з ПАС багатьох талановитих спортсменів.

У зв'язку з тим, що расова дискримінація в ПАР повністю поширювалася і на спорт, а представники корінного населення цієї країни були позбавлені можливості виступати на Олімпійських іграх, МОК позбавив Південно-Африканську Республіку права брати участь в Олімпійських іграх 1964 і 1968 рр. (до цього спортсмени ПАС брали участь в Іграх Олімпіад аж до 1960 р. включно), а в 1970 р. НОК ПАР взагалі було виключено з олімпійського руху.

Ситуація, що склалася в спорті ПАР у 1970-х роках, змусила Генеральну Асамблею ООН 14 грудня 1977 р. затвердити Міжнародну декларацію проти апартеїду в спорті.

Виконання резолюцій ООН міжнародними спортивними організаціями та країнами (Великою Британією, Канадою, Новою Зеландією, ФРН, США, Ізраїлем, Японією та ін.), що раніше підтримували тісні спортивні контакти з ПАР, поступово призвело до ізоляції Південно-Африканської Республіки на міжнародній спортивній арені і в олімпійському русі. Цьому сприяла і цілеспрямована діяльність Організації Африканської Єдності (ОАЄ), Вищої ради спорту в Африці, Південно-Африканського нерасового олімпійського комітету. Велике значення для боротьби з апартеїдом у спорті мала також політична й економічна блокада ПАР, розпочата з санкції ООН багатьма країнами світу.

Дії режиму ПАР, а також деяких міжнародних спортивних федерацій, окремих спортсменів і тренерів, які підтримували спортивні контакти з ПАР, змусили Генеральну Асамблею ООН 10 грудня 1985 р. прийняти і відкрити для підписання і ратифікації Міжнародну конвенцію проти апартеїду в спорті, в якій зазначалося, що:

- апартеїд є злочином, порушенням міжнародного права, зокрема цілей та принципів Статуту ООН;
- апартеїд у ПАР, як і раніше панує в спорті і в суспільстві цієї країни в цілому, а так звані реформи не призвели до яких-небудь істотних змін;
- необхідно забезпечити безумовну підтримку олімпійського принципу неприпустимості будь-якої дискримінації в спорті на основі расової, релігійної чи політичної належності, єдиним критерієм повинні бути спортивні показники;
- необхідно забезпечити міжнародне узгодження дій щодо ізоляції расистського режиму ПАР у сфері міжнародного спорту.

Широке ознайомлення громадськості з текстом цієї міжнародної конвенції, її підписання та ратифікація більш ніж 70 країнами, а також створення у 1988 р. Комісії ООН проти апартеїду в спорті стало потужною підтримкою світової спортивної спільноти у боротьбі з порушенням прав людини в спорті ПАР. До складу цієї комісії було обрано представників 15 держав.

Комісія ООН проти апартеїду в спорті протягом 1988–1991 рр. провела велику роботу, спрямовану на недопущення спортивних контактів із ПАР, на вжиття санкцій до організацій, спортсменів і тренерів, які контактують з цією країною, на вилучення ПАР з міжнародних і регіональних спортивних змагань і міжнародних спортивних федерацій, а також на недопущення відновлення членства ПАР у будь-якій міжнародній спортивній федерації, з якої її

було виключено, і на проведення роз'яснювальної роботи з представниками міжнародних спортивних організацій, ведення та публікацію "Реєстру спортивних контактів з Південно-Африканською Республікою" і т.д.

Процеси деякої демократизації, що намітилися в ПАР наприкінці 1980-х років і набули розвитку на початку 1990-х років, дозволили президенту МОК Хуану Атоніо Самаранчу висловити припущення про можливість участі спортсменів ПАР на Іграх XXV Олімпіади в Барселоні (1992). Було створено спеціальну комісію МОК для додаткового вивчення питання і проведення переговорів з політичним і спортивним керівництвом цієї країни. МОК висунув ряд умов, виконання яких могло дозволити відновити ПАР в олімпійському русі, серед них – дійсне скасування расистських законів, що обмежують права темношкірих південноафриканців, прийняття ПАР в Африканський олімпійський рух, створення в країні єдиного Олімпійського комітету ПАР і єдиних спортивних федерацій.

Діяльність ООН по боротьбі з апартеїдом і підтримуваним світовою спільнотою постійні зусилля МОК, міжнародних спортивних федерацій і національних олімпійських комітетів більшості країн сприяли суттєвому поліпшенню ситуації в спорті ПАР. Ці зміни дозволили перед Іграми XXV Олімпіади поставити питання про відновлення прав національного олімпійського комітету Південно-Африканської Республіки та про направлення йому запрошення взяти участь в олімпійських змаганнях.

Наступні політичні події в Південно-Африканській Республіці і насамперед – перемога Африканського національного конгресу в тривалій боротьбі проти расистського режиму в країні (лідер АНК Нельсон Мандела, який провів за правління расистського режиму багато років у тюремному ув'язненні, став першим небілим президентом ПАР) привели до краху апартеїду в різних ланках державної системи цієї країни і в її суспільному житті, в тому числі у спорті.

З тих пір як у внутрішніх, так і в міжнародних змаганнях спортсмени ПАР беруть участь разом, незалежно від раси, національності, кольору шкіри. У цій країні апартеїд зник як явище, відповідно немає потреби в подальшому функціонуванні Емісії ООН проти апартеїду в спорті і Комісії МОК "Апартеїд і олімпізм", тому вони, виконавши поставлені перед ними завдання, припинили свою діяльність.

Націоналізм і політичні протести спортсменів на Олімпійських іграх

Як вже зазначалося, починаючи з Ігор I Олімпіади (1896) і до наших днів різні держави (насамперед ті з них, чий міста ставали організаторами Ігор) прагнули використовувати успіхи в олімпійських змаганнях як для національної самоідентифікації, так і для утвердження переваги над іншими націями і державами.

У зв'язку з цим ті чи інші сили, мотивуючи свою позицію необхідністю протидіяти проявам націоналізму в олімпійському русі та олімпійському спорті, пропонували відмовитися від виступів олімпійських делегацій країн-учасниць Ігор на параді під час церемонії їх відкриття під національними прапорами держав, не виконувати державні гімни і не піднімати національні прапори країн під час церемоній нагородження, прибрати написи з назвами країн зі спортивної форми учасників Ігор і т. д.

Однак і МОК (не кажучи вже про національні олімпійські комітети), і самі спортсмени-олімпійці негативно поставилися до подібних пропозицій про "денаціоналізацію" Олімпійських ігор, відповідним чином мотивуючи неприйнятність таких ідей в олімпійській системі.

"Це величезне почуття, коли ти стоїш на п'єдесталі і дивишся на свій прапор, який майорить поруч з іншими", – зазначав видатний американський легкоатлет Джеймс Оуенс, який завоював чотири золоті медалі на Іграх XI Олімпіади 1936 р. у Берліні (Платонов, 2004). Про це ж писав у свій час і П'єр де Кубертен: "Інтернаціоналізм у нашому розумінні ґрунтується на повазі країн одна до одної і на

Чехословацька спортсменка, абсолютна чемпіонка Ігор XVIII і XIX Олімпіад зі спортивної гімнастики Віра Чаславська різко виступила проти придушення "Празької весни", коли в серпні 1968 р. до Чехословаччини вторглися війська СРСР

благородному змаганні, яке змушує спортсмена хвилюватися, коли він бачить, як на флагштоку в результаті його праці піднімається прапор його країни” (Coubertin, 2000).

Питання “денационалізації” Олімпійських ігор стало особливо гострим після бойкотів Олімпійських ігор у Москві (1980) і в Лос-Анджелесі (1984). На початку 1986 р. в американському журналі “Physical Education” було опубліковано статтю Н. Бісті, в якій зазначалося, що збірні команди, державні гімни і прапори, помпезність церемоній – все це має підкреслено націоналістичний характер і тим самим суперечить офіційно визнаній меті Ігор, що полягає в усуненні міжнародного антагонізму. Особливо турбував автора цієї статті факт “ідентифікації спортсменів зі своєю країною”, що, на його думку, призвело до того, що “спортсмени сприймаються як представники своєї країни, а не в буквальному сенсі. Міжнародні змагання (Олімпійські ігри) організовано за принципом національного представництва. Оскільки політика є однією з граней образу нації, то вона стає елементом Ігор. Звідси випливає висновок: хочете прибрати політику з Ігор, зробіть так, щоб на Іграх виступали індивіди, а не нації”.

Ось що з цього приводу в 1984 р. було надруковано у журналі “Олімпіше Югенд” (ФРН): “Якщо американець, росіянин, фінн і кенієць виступають в одній естафетній команді, це позбавляє основи ідеологічну боротьбу протилежних систем. Якщо Ігри не будуть приносити користі нації, політики втрачуть до них інтерес”. “Чи маємо ми право ставити під сумнів політичну щирість спортсменів і відмовляти їм у можливості прославити батьківщину своїми спортивними досягненнями?” – питав американський вчений Р. Верракіа і відповідав, що щира любов і прив’язаність до своєї батьківщини завжди були і є для більшості спортсменів одним із головних мотивів до досягнення успіху (Платонов, Гуськов, 1994).

Абсолютно правий був президент Олімпійського комітету США (USOC) Р. Хелмік, який у 1981 р. у промові на XI Олімпійському конгресі в Баден-Бадені зазначив, що “наївно вважати, що, замінивши національні прапори на прапор МОК, а національні гімни – на олімпійський, ми вирішимо всі політичні проблеми, пов’язані зі зростанням націоналізму під час Ігор” (Платонов, Гуськов, 1994).

Так, націоналізм ніколи не був чужий Олімпійським іграм, але головне в цій проблемі, щоб почуття гордості за свою націю не переростало в націоналістичне почуття ненависті до інших націй, у шалений шовінізм, який чужий самій природі спорту та ідеалів олімпізму.

Поняття “спорт” і “політика” не можуть бути відокремлені одне від одного. Безперечно, спорт – це

політика, але вона має бути спрямована на взаєморозуміння, мир і дружбу між народами. Не буде перебільшенням сказати, що прогресивне людство бачить у спорті один із найкращих засобів зближення між народами.

Проте, в історії олімпійського спорту та Олімпійських ігор були випадки політичних протестів (як індивідуальних, так і групових). Наприклад, на Іграх XVI Олімпіади в Мельбурні (1956) угорські спортсмени на знак протесту проти придушення радянськими військами антикомуністичного народного повстання в Угорщині відмовилися на церемонії відкриття Ігор-1956 йти під прапором Угорської Народної Республіки, а після завершення Ігор деякі спортсмени не побажали повертатися в свою країну, до керівництва якої прийшли прорадянські сили, і залишилися за кордоном.

Видатна чехословацька спортсменка, абсолютна чемпіонка Ігор XVIII і XIX Олімпіад (1964 і 1968 рр.) зі спортивної гімнастики Віра Чаславська різко виступила проти придушення “Празької весни”, коли в серпні 1968 р. до Чехословаччини вторглися війська СРСР і ще декількох країн-учасниць Варшавського договору, що підтримали радянське керівництво. Під час олімпійських змагань у Мехіко, що проходили в жовтні 1968 р., Чаславська, стоячи на п’єдесталі пошани, опустила голову і демонстративно відвернулася, коли піднімався прапор СРСР і виконувався радянський гімн.

Під час змагань з дзюдо на Іграх XXVIII Олімпіади 2004 р. в Афінах дворазовий чемпіон світу, чемпіон у ваговій категорії до 66 кг іранець Араш Міресмаелі, дізнавшись, що за результатами жеребкування йому належить у першому колі змагань зустрічатися з ізраїльтянином Ехудом Ваком, заявив, що відмовляється від участі в змаганнях (Іран на державному рівні не визнає Ізраїль і ставить до нього з неприхованою ворожістю). При цьому Араш Міресмаелі, який на урочистій церемонії відкриття Ігор-2004 в Афінах ніс прапор Ірану, так прокоментував свій демонстративний вчинок: “Я тренувався багато місяців, був у відмінній спортивній формі, але відмовився боротися з ізраїльським суперником, тим самим висловивши підтримку народу Палестини. Засмученим я себе анітрохи не вважаю”. Президент Ірану Мохаммад Хатамі похвалив спортсмена за його “політичний крок”.

Хоча в багатьох країнах вчинок іранського дзюдоїста на Іграх-2004 в Афінах було розцінено як втілення антисемітизму, в самій країні Араша Міресмаелі після його повернення з Афін зустріли з пошаною, а національний олімпійський комітет Ірану вручив йому грошову премію в сумі, еквівалентній 125 тис. доларів США, – стільки ж, скільки призначалося кожному іранському спортсмену, який став в Афінах олімпійським чемпіоном.

Олімпійські ігри та політизовані інформаційні війни

Протягом всієї історії олімпійського руху й Олімпійських ігор сучасності в ЗМІ різних країн і в інших сферах нерідкими були політизовані інформаційні війни між тими або іншими державами (або між конфронтуючими блоками держав).

Особливо гострими такі інформаційні війни, орієнтовані на різні аспекти олімпійської тематики, були в період “холодної війни”, яка тривала кілька десятків років і в якій найбільш активно протистояли один одному СРСР і США, а також країни соціалістичної співдружності і капіталістичні країни Заходу.

Те, що на початку 1990-х років (після об’єднання Німеччини і розпаду СРСР) політична ситуація в світі стала іншою, ніж у період радянсько-американської “холодної війни”, аж ніяк не означає, що канули в Лету інформаційні війни, в тому числі пов’язані зі сферою олімпійського руху, з Олімпійськими іграми та ін. Досить часто в російських ЗМІ (як у 1990-ті роки, так і в XXI ст.) трапляються публікації антиамериканського характеру, а в американських ЗМІ – публікації антиросійської і антикитайської спрямованості.

Одним із компонентів політизованих інформаційних війн є публікації, присвячені випадкам необ’єктивного, а часто і явно тенденційного суддівства на олімпійських змаганнях, причому досить часто – на користь спортсменів і команд, які представляють ту країну, чиє місто приймає Олімпійські ігри. Таких випадків було безліч – практично у всіх періодах історії Олімпійських ігор сучасності. Всі ці випадки, природно, препаруються і тим або іншим чином подаються в ЗМІ різних країн, тим самим даючи старт черговим інформаційним війнам.

Населення Китаю не схвалило організовані протести на захист “пригноблених” жителів Тибету

Річард Паунд (Pound, 1994) справедливо відзначав, що в багатьох видах спорту судді (не беручи до уваги тих, які просто виявилися некомпетентними), показали, що вони часто не є незацікавленими й об’єктивними арбітрами, роль яких – лише затвердити результати змагань у певному виді спорту. Нерідко складається враження, що судді ведуть власні “тіньові ігри”, що йдуть паралельно зі змаганнями, за які вони відповідальні. Діючи цим шляхом, судді руйнують чесність і об’єктивність в окремих видах спорту, ганебно знецінюють багаторічну працю атлетів, які жертвували багато чим і сподівалися, що їх здібності і праця будуть об’єктивно оцінені.

Неоднозначно, а часом і політично тенденційно в деяких ЗМІ висвітлювалися події, пов’язані зі смоломкипною естафетою олімпійського вогню, яка передувала Іграм ХХІХ Олімпіади в Пекіні.

Жорстку, але, на наш погляд, об’єктивну оцінку подій навколо тієї естафети олімпійського вогню зробив політичний оглядач російського інформаційного агентства РІА “Новини” в матеріалі від 10 серпня 2008 р.: “Улюблена зброя держав, які втрачають світове лідерство, – інформаційна. Що ми і спостерігаємо в історії зі спробами ускладнити життя Китаю з приводу Олімпіади, спровокувати Пекін на неадекватні дії. Інформаційна зброя – не менш брудна й аморальна штука, ніж тероризм. Тому що використовуються в обох випадках сторонні люди, які не розуміють, що вони творять і що насправді відбувається. Що можна зробити з безграмотною тендітною європейською жінкою, яка вимагає “свободи Тибету” і намагається загасити олімпійський смолоскип? Не дубцем же бити її по голові. Вона щиро вірить, що китайська влада не реагує “на страждання народу Тибету”. Про це подбала гранично брудна і тупа пропаганда неурядових організацій – пропаганда, яка і розрахована на неписьменних і бажаних такими залишитися. Європейсько-американська цивілізація довела до досконалості цинічне мистецтво використовувати благородну енергію розгніваних громадян для “альтернативної війни” проти глобальних конкурентів. Виникає питання: чому організатори цих кампаній не бояться? Адже в світі налічується до 170 таких “тибетів”, регіонів, де можна штучно створити етнічний рух за відокремлення від тієї чи іншої держави. І частина цих “тибетів” знаходиться в тих же Європі і США...

Китайці могли б вже багато років тому створити по всьому світу мережу неурядових організацій, які розповідали б про те, що з Тибету китайська влада не бере податків, що зростання економіки там 12% вже багато років, а рівень життя вищий, ніж у середньому по Китаю. Адже це – правда, на відміну від розмов про “геноцид у Тибеті”. Нарешті, ви навряд чи можете очікувати від групи заздалегідь підго-

товлених неурядових організацій, щоб вона почала кампанію під гаслом “Звільнити Техас”, “Бойкотувати Олімпійські ігри в США”. Чи не тому, що таку штуку можна підлаштувати – можна, включаючи погроми в Х'юстоні. Просто китайці цього не вміють”.

Останніми роками довелося зіткнутися з аналогічною ситуацією з широкомасштабної дискредитації російського спорту через застосування російськими спортсменами допінгу на зимових Олімпійських іграх у Сочі. Кампанія, ініційована чиновниками ВАДА, широко підтримана західною пресою, триває вже протягом 5 років, починаючи з 2015 р. Всім давно зрозуміло, що проблема не в допінгу, який у російському спорті звичайно є, однак не в більшому обсязі, ніж в інших країнах, які наполегливо звинувачують Росію. Сенс у тому, аби застосування допінгу як аморальну і протизаконну дію представити у вигляді елемента державної політики та ідеології. І робиться це цілеспрямовано і наполегливо, незважаючи на відсутність необхідних доказів.

Отримання права на проведення Олімпійських ігор і саме проведення ігор перетворилося на арену активної політичної та економічної діяльності, здатної принести країнам і містам-організаторам ігор серйозні досягнення в різних сферах. Тому цілком природно, що боротьба міст за отримання права на проведення ігор далеко не завжди проводиться чесно і позбавлена корупційних схем. Це, наприклад, в повному обсязі продемонстрували організатори кампанії за надання американському місту Солт-Лейк-Сіті права на проведення XIX зимових Олімпійських ігор, які спровокували великий корупційний скандал у МОК. Для того, щоб отримати для Солт-Лейк-Сіті право на проведення ігор, оргкомітет реалізував систему підкупу ряду залежних у матеріальному відношенні членів МОК – переважно африканців і латиноамериканців. Серед способів “зацікавленості” виявилися дорогі подарунки, гранти на навчання родичів в американських університетах, грошові внески, авіаперельоти першим класом, розміщення в дорогих готелях тощо. Не всі змогли відмовитися від подібних “послуг”, у результаті чого Солт-Лейк-Сіті отримав право на проведення XIX зимових Олімпійських ігор, МОК – найбільший скандал в його історії, а заангажовані журналісти – матеріали для інформаційної війни, розв'язаної проти МОК і його президента Хуана Антоніо Самаранча.

Неурядові організації не знайшли інших приводів для протесту напередодні зимових Олімпійських ігор у Сочі, як виступати проти політики президента В. Путіна, що не підтримує сексуальні меншини

Міжнародний олімпійський комітет став жертвою власної політики щодо комплектування складу цієї організації. Протягом майже 80 років МОК був досить закритою організацією, своєрідним клубом аристократів і великої буржуазії. За це він піддавався постійній критиці в елітарності і відсутності демократичності.

Під час правління Майкла Моріса Кілланіна (1972–1980), а потім Хуана Антоніо Самаранча (1980–2001) МОК став більш демократичним і в його складі з'явилися нові члени з держав Азії, Африки, Латинської Америки. Цілком природно, що саме ця частина членів МОК привнесла в його діяльність звичайні та принципи, які багато в чому відрізнялися від тих, що свого часу були закладені П'єром де Кубертеном.

Поступово МОК зумів вийти з кризи, позбавився від тих членів, які були замішані в корупції, і не дозволив такому негативному факту істотно вплинути на авторитет стабільної міжнародної організації. Не вплинула розгорнена в пресі кампанія і на авторитет Хуана Антоніо Самаранча – видатного діяча, який зробив неоціненний внесок у розвиток і авторитет олімпійського руху.

Однак скандал, пов'язаний з оргкомітетом ігор у Солт-Лейк Сіті і МОК, виявив вкрай незavidну роль і зацікавленість багатьох представників ЗМІ, які розв'язали масовану кампанію з дискредитації МОК, президента та олімпійського руху в цілому. Аналіз такої діяльності подібних ЗМІ, мабуть, навряд чи заслуговує серйозної уваги, але загальне уявлення про неї потрібно мати, щоб бачити, яку небезпеку для спорту і для олімпійського руху можуть представляти недобросовісні політики і заангажовані журналісти.

Як один із характерних прикладів наводимо витяги зі статті нью-йоркського журналіста Р. Крамера, опублікованої під промовистою назвою “Солт-Лейк-Сіті як жертва корумпованого МОК”. Виявляється (з точки зору Р. Крамера), керівники оргкомітету, які добивалися надання американському Солт-Лейк-Сіті права на проведення XIX зимових Олімпійських ігор, не просто давали хабарі деяким членам МОК, а діяли за “правилами, встановленими МОК”, бо інакше “вони не змогли б нічого домогтися в очолюваному Самаранчем олімпійському королівстві”. Виявляється, що Хуан Антоніо Самаранч – це не відома людина, яка багато зробила для розвитку олімпійського руху та олімпійського спорту, а творець “тотальної корупційної системи”, розчищення якої “слід почати з вигнання синьйора Самаранча”. Виявляється, що президент МОК прекрасно себе почуває “серед брежнєвих-чаушеску-хоннекерів, а також серед африканських царків-президентів і латиноамериканських генералів”, які “стали кращими друзями нинішнього президента МОК”.

Не поскупився автор статті і на “компліменти” Міжнародному олімпійському комітету в зв’язку з давніми історичними фактами. Виявилось, що МОК винен у тому, що “після Другої світової війни закрит, по суті, очі на те, що в Олімпійських іграх, призначених винятково для любителів, стали брати участь професіонали з Радянського Союзу та інших комуністичних країн”, що МОК “не припинив Олімпійські ігри в Мюнхені” після терористичної акції палестинських екстремістів, “надав тоталітарній комуністичній державі право на проведення в Москві Ігор 1980 р.”.

Зміст цієї тенденційної, безграмотної і явно замовної публікації був би не вартий уваги, якби вона не була одним із безлічі моментів інформаційних воєн, які проводяться заангажованими ЗМІ на широкомасштабній арені олімпійського спорту. Метою таких інформаційних воєн є не що інше, як спроба підпорядкувати МОК і всю міжнародну олімпійську систему і зміцнити вплив певних політичних сил у сучасному глобальному світі.

“В силу своєї універсальності спорт фігурує на міжнародній арені як інструмент встановлення братства і миру. Олімпійські ідеали ще до виникнення міжнародних організацій сприяли єднанню народів, незважаючи на те, що їх розділяють кордони. Спорт прикрашає життя і оживляє гаряче прагнення людей до справедливості і миру в усьому світі”, – писав у 1984 р. голові католицької церкви Папі Римському Іоанну Павлу II президент МОК Хуан Антоніо Самаранч. І не випадково Іоанн Павло II направив організаторам і учасникам Ігор XXIV Олімпіади 1988 р. у Сеулі послання, в якому говорилося: “XXIV Олімпіада – це чудова можливість для розвитку взаєморозуміння в сім’ї націй. Я молюся за них, щоб Ігри створили нові узи дружби, гармонії і благополуччя, щоб вони сприяли зміцненню миру”.

Дуже хотілося б, щоб такої ж точки зору дотримувалися і журналісти, які отримали можливість не тільки жити за рахунок спорту, а й бути причетними до Олімпійських ігор – яскравої події, яка не має аналогів у сучасному світі. Надзвичайно важливо, щоб журналісти навчилися не сіяти ворожнечу і недобре протистояння в світі сучасного спорту, а сприяти впровадженню в життя ідеалів і принципів, закладених у понятті “олімпізм”.

Не розібравшись у хуліганській витівці американського плавця Райана Лохті на бензозаправці у Ріо-де-Жанейро, деякі американські засоби масової інформації намагалися надати їй політичного характеру. Внаслідок цього інциденту президент НОК США вимушений був вибачитися перед владою міста

Розділ 54

Аматорство та професіоналізм у спорті

Аматорство в олімпійському спорті

Проблема аматорства у спорті виникла задовго до відродження Олімпійських ігор і була однією з найбільш складних і суперечливих на всіх етапах розвитку олімпійського спорту сучасності.

Поняття “аматор” з’явилося в англійському спорті у першій половині XIX ст. В енциклопедії “Британіка” наведено таке визначення цього терміну – той, хто бере участь у будь-якому виді мистецтва, ремесла, гри, спорту або іншої діяльності винятково для задоволення й розваги. Тому той, хто мав перевагу в силі або майстерності, обумовлену професією, не допускався до аматорських змагань. Несправедливою вважалася участь у них представників робочого класу, яких автоматично відносили до рангу професіоналів.

На думку істориків спорту, вперше поняття “аматор” і “професіонал” практично було застосовано на змаганнях з веслування в Оксфорді в 1823 р. У складі однієї з команд був Стефан Девіс, за професією човняр, якому заборонили брати участь у змаганнях.

Ідея аматорства у спорті не має нічого спільного з Олімпійськими іграми Стародавньої Греції. У ті часи видатні атлети перебували на забезпеченні своїх міст: спортсмени звільнялися від податків, одержували безкоштовне харчування, дорогі подарунки, великі грошові призи, що дозволяли їм безбідно жити протягом багатьох років. Значні прибутки олімпіоніків – олімпійських переможців стародавності – ніколи не називалися “доходами”, “винагородою”, “жалуванням”. Використовувалися такі нейтральні терміни, як “призи”, “подарунки” тощо. Можливо, тому вважалося, що спортсмени стародавності вище за все цінували саму участь у змаганнях, а не прагнули заробити гроші. Таким чином, джерела розвитку професійного спорту слід шукати у Стародавній Греції (Pleket, 1992).

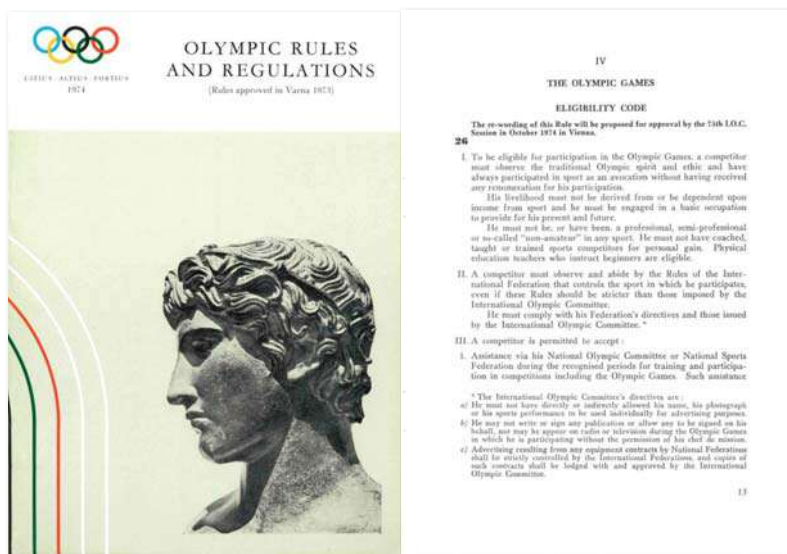
Під час визначення статусу спортсмена-аматора на початку XIX ст. грошові винагороди, одержувані спортсменом, у розрахунок не брали. У 1839 р., наприклад, команди веслувальників Оксфорда й Леандера виступали в Хенлейській регаті на парі 200 фунтів стерлінгів, але нікому з веслувальників не загрожувала втрата статусу “аматор”. В Англії статус “спортсмена-аматора” визначався не за фактом одержання ним грошей, а за його соціальним станом. Усі аматори називали себе “джентльменами”. Це здебільшого були люди вищої соціального стану, які розглядали вигреш грошового призу як нагороду, а не як засіб до існування.

У першій половині XIX ст. відмінність між аматором і професіоналом у Великій Британії мала, головним чином, класовий характер, як зазначає Р. Хікок у “Новій енциклопедії спорту”, виданій у США у 1978 р. (Nickok, 1977).

У середині XIX ст. поняття “аматор” зазнало змін. У Хартії Аматорського спортивного союзу Англії 1886 р. аматором вважався будь-який джентльмен, який ніколи не брав участі у відкритому змаганні за грошову винагороду й призи разом із професіоналами, ніколи не працював учителем або інструктором фізичного виховання для одержання засобів до існування, а також не був механіком, ремісником або чорноробом. Як бачимо, уже у XIX ст. одержання грошей аматорами заборонялося. Однак це формулювання мало очевидний елітарно-класовий і водночас дискримінаційний характер.

У другій половині XIX ст. Велика Британія вважалася “законодавицею мод” у спорті. Кубертен, висуваючи ідею відродження Олімпійських ігор, не міг не зважати на вимогу англійських спортивних діячів про визнання аматорства як основного принципу олімпійського руху, що зароджується. Однак, якщо джентльмен вікторіанської епохи вбачав у концеп-

На 75-й сесії МОК, яка проводилася у Відні у 1974 р., внесли суттєві зміни до правила 26, що стало називатися не "Положення про аматорство", а "Положення про допуск"

ції аматорства засіб відділення власної особи від робітника, тобто професіонала, то Кубертен вбачав у цій концепції щось більше – засіб захисту моральної чистоти спорту.

Уже на першому Олімпійському конгресі (Париж, 1894), на якому було ухвалене рішення про створення МОК і проведення Олімпійських ігор, обговорювалося питання про аматорський і професійний спорт. Мова йшла про необхідність єдиного тлумачення поняття "аматор" у різних видах спорту, про можливість або неможливість бути професіоналом в одному виді спорту й аматором в іншому, про одержання коштів на підготовку й участь у змаганнях від спортивних організацій. Навіть питання гемблінгу (вплив парі на результат змагань) і його сумісність із аматорським спортом знайшли відображення в цій першій дискусії.

Уперше правила аматорства були опубліковані в Бюлетені МОК (1894, № 1) і включали сім пунктів, головний з яких визначав аматора як людину, яка ніколи не брала участі у змаганнях, відкритих для всіх бажаючих, не змагалася за грошовий приз або за гроші з якого-небудь іншого джерела, не брала участі у змаганнях із професіоналами й ніколи в житті не була оплачуваним викладачем або інструктором фізичного виховання. Оговорювалося також, що учасник Ігор не може бути аматором в одному виді спорту та професіоналом в іншому.

Формування статусу спортсмена-аматора в різних країнах були настільки суперечливими, що вже на Іграх I Олімпіади 1896 р. в Афінах виникли суперечки не тільки між спортивними керівниками, але й між уболівальниками. Коли в Афінах американські спортсмени почали вигравати один забіг за іншим, хтось із грецької публіки, побачивши їх перевагу й розуміючи, що це, швидше, результат

тренування, а не природних даних, підняв лемент – "професіонали"! (Ненгу, 1981).

Після проведення Ігор I Олімпіади в Афінах П'єр де Кубертен зазначав, що в різних країнах, а іноді й у різних спортивних клубах однієї країни в поняття "аматор" вкладається зовсім різний зміст. У Великій Британії прийнято відразу кілька визначень аматорського спорту, Італія й Голландія виступають за таке визначення, яке є занадто твердим з одного боку і надмірно розпливчастим з іншого (Кубертен, 1997).

Серйозна дискусія з проблеми аматорства та професіоналізму в спорті виникла на 11-й сесії МОК 1909 р. у Берліні. Член МОК для Великої Британії Теодор Кук запропонував, щоб кожна Міжнародна спортивна федерація сама визначала статус спортсмена-аматора. Дискусія показала, що концепція аматорства стала багатьма трактуватися як правило допуску спортсменів на Олімпійські ігри.

У 1911 р. член МОК для Великої Британії Роберт де Курсі Лаффан вніс на розгляд 13-ї сесії МОК у Будапешті нове визначення аматора як людини, яка може змагатися на Олімпійських іграх, якщо вона ніколи:

- не брала участі у змаганнях на грошовий приз, гроші або парі;
- не нагороджувалася грішми або будь-якого роду грошовою допомогою за участь у змаганнях (оговорювалося, що за відшкодування витрат щодо участі у змаганнях спортсмен не втрачав аматорського статусу);
- не одержувала ніякої премії за витрачений на змаганнях час;
- не продавала і не закладала свій приз, виграний у змаганнях.

Заборонялося також брати участь у змаганнях професійним тренерам і інструкторам. Цей текст правил був прийнятий і діяв до 1920 р. в Антверпені.

П'ятірка Ігоря Ларіонова – Володимир Крутов, Ігор Ларіонов, Сергій Макаров, В'ячеслав Фетісов і Олексій Касатонов

Принцип допуску спортсменів на Ігри – принцип аматорства – у документах МОК ніколи не відрізнявся чіткістю. Він постійно уточнювався й загалом визначився лише в 1914 р. у документах VI Олімпійського конгресу, який відбувся у Парижі.

Важливі виправлення у правила допуску вніс VII Олімпійський конгрес 1921 р. у Лозанні. Тоді міжнародним спортивним федераціям було надано право визначати статус спортсмена-аматора.

На VIII Олімпійському конгресі 1925 р. у Празі було дозволено оплату спортсменам “за витрачений час”. Цей час був обмежений двома тижнями, які надавали спортсменові для участі у змаганнях за кордоном протягом року.

Рішення VIII Олімпійського конгресу 1925 р. не всі сприйняли схвально. Так, через розбіжності щодо статусу спортсмена-аматора з олімпійської програми в 1925 р. було виключено теніс. Міжнародна федерація футбольних асоціацій (FIFA) дозволила учасникам змагань одержувати компенсацію заробітної плати за час участі у змаганнях. У зв'язку з тим, що цей дозвіл не відповідав документам празького Олімпійського конгресу, FIFA надіслала його на розгляд МОК. Виконком МОК погодився на компенсацію зарплати футболістам за час участі в олімпійському турнірі через національні федерації футболу. Асоціація футболу Великої Британії, що суворо дотримувалася принципів аристократичного аматорства, на знак протесту відмовилася від участі в олімпійському футбольному турнірі на Іграх 1928 р., а коли IX Олімпійський конгрес в 1930 р. заборонив виплату компенсації, уже FIFA виявила “норовистість”. Із цієї причини до програми Олімпійських ігор 1932 р. у Лос-Анджелесі не було включено футбол.

З тих пір суперечки навколо оплати “за витрачений час” не вщухали, й на початку 1970-х років це питання стало одним з основних у визначенні нової концепції аматорства.

Статус спортсмена-аматора енергійно захищав Ейвері Брендедж. Під його головуванням було створено комісію, яка на сесії МОК у Стокгольмі (1947) визначила спортсмена-аматора як людину, пов'язану зі спортом, але таку, яка ніколи не має з нього матеріальних вигід будь-якого роду. Сесії МОК у Парижі (1955) і Токіо (1958) підтвердили це формулювання.

У середині 1960-х років приводом для нових суперечок стали дані про виплату стипендій американським спортсменам і надання офіційної допомоги

спортсменам скандинавських і деяких соціалістичних країн.

Зіштовхнулися дві протилежні точки зору: одна зводила принцип аматорства в абсолют, інша виходила з реалій розвитку олімпійського спорту. Виразалося здивування, чому у світі, що ґрунтується на товарно-грошових відносинах, повинна існувати сфера діяльності, яка від них штучно звільнена.

За принцип “абсолютного” аматорства виступав президент МОК Ейвері Брендедж, який керував олімпійським рухом протягом 20 років (1952–1972) і був найбільш безкомпромісним захисником Кодексу аматора. Він розглядав кодекс як свого роду філософію життя, яка сприяє прояву найблагородніших прагнень кращих людей кожного покоління; виражає найвищі закони моралі, які не в змозі охопити жодна релігія або філософія. Називаючи професійний спорт розвагою, Брендедж неодноразово підкреслював, що аматори-олімпійці – це спортсмени, які займаються спортом заради задоволення, відпочинку й приємного провчення часу; засадами їх спортивної діяльності є любов до спорту без будь-якої зацікавленості у винагороді або оплаті в будь-якій формі.

У Брендеджа було чимало прихильників. Він поставив справу так, що в роботі МОК було виключено навіть розмови про професіоналізацію аматорського спорту, не кажучи вже про допуск “профі” до Олімпійських ігор. У цей період, як і колись, усі дискусії велися відносно статусу спортсмена-аматора, пошуку принципових відмінностей між аматорами та професіоналами. Ситуація ускладнювалася неоднаковим підходом до цього питання з боку національних олімпійських комітетів різних країн

і міжнародних спортивних федерацій. Не було єдиної думки й серед найбільш впливових діячів МОК.

Рішення питання ускладнювало і необ'єктивне ставлення до професійного спорту як до сфери діяльності, позбавленої духовності, моральності, морально-етичних принципів. Спроби відокремити аматорський спорт від професійного за цими категоріями не витримували об'єктивного аналізу. Самому Брендеджу довелося визнати, що немає нічого більш заплутаного, ніж визначення аматорства у спорті.

На сесії МОК у 1964 р. у Токіо Олімпійський комітет СРСР запропонував уважати спортсменом-аматором того, хто бере участь і завжди брав участь у спорті для свого фізичного й духовного розвитку й удосконалення, щоб таким шляхом приносити соціальну користь суспільству без матеріальної вигоди для себе самого. Аматор повинен дотримуватися правил відповідної міжнародної спортивної федерації. Участь у спорті не є для нього джерелом прибутків. Встановлення національною спортивною федерацією винагороди або заробітної плати спортсменові за час участі в міжнародних змаганнях не є порушенням аматорського статусу. Дане визначення пропонувало дотримуватися старого тлумачення цього поняття, але на практиці зовсім по-іншому вирішувати це питання – вважати “аматорами” усіх спортсменів, які не беруть участі в програмах, що належать до професійного спорту. Однак сесія тоді це трактування відхилила (через 10 років МОК ухвалить саме це трактування).

У 1969 р. Е. Брендедж створив постійну комісію МОК з допуску. Її очолив одностудець президента – член МОК з Австралії Х'ю Вайр. Через кілька місяців роботи Х'ю Вайр заявив, що основне, проти чого доводиться боротися комісії, – це втручання комерції у спорт. Спортсменів штовхають на шахрайство й одержання хабарів. Великі фірми прагнуть використовувати послуги чемпіонів або інших учасників Олімпійських ігор. Це стосується, зокрема, зимових видів спорту, тому що в них зацікавлена велика промисловість і конкуренція між фабрикантами усе більше загострюється. Так, уперше офіційно було об'єднано ці дві проблеми. Професіоналізація та грошові махінації виявилися прямо пов'язаними з комерціалізацією спорту.

Усе наполегливіше лунали вимоги про перегляд Олімпійської хартії, оскільки збереження принципу аматорства “у старому вигляді” не тільки не перешкоджало тенденції професіоналізації спорту, але й спрямовувало його в русло махінацій.

У 1971 р. Ейвері Брендедж доручив трьом віце-президентам МОК – Жану де Бомону (Франція), Йонхеру Херману Адріану ван Карнебеку (Нідерланди) і Майклу Моррісу Кілланіну (Ірландія) обговорити проблему аматорства з деякими керівниками між-

народних спортивних федерацій. У мемуарах “Мої олімпійські роки” М. Кілланін зазначав, що “президенти й генеральні секретарі міжнародних спортивних федерацій уперше одержали можливість поділитися з нами своїми “особистими” проблемами. Таким чином, ми просунулися ближче до проблеми аматорства, усвідомлюючи, що суть питання торкається тут не якогось окремого правила або точки зору, а самого напрямку, у якому кожний вид спорту розвивався й прагнув розвиватися всупереч суворим межах Олімпійської хартії. Ми усвідомили складність пов'язаних із цим проблем і одностайно погодилися з тим, що необхідні зміни” (Killanin, 1983).

У 1971 р. МОК ухвалив нове трактування Правила 26, яке передбачало дотримання учасниками Олімпійських ігор традиційного олімпійського духу й етики, регулярне заняття спортом у години дозвілля без одержання будь-якої винагороди за участь. Засоби спортсмена до існування не повинні бути отримані або залежати від прибутків у спорті, й він повинен мати основну професію, щоб забезпечити своє майбутнє й повсякденне існування. Він не повинен бути як у сьогоденні, так і в минулому професіоналом, напівпрофесіоналом або так званим “неаматором” у будь-якому виді спорту. Він не повинен бути тренером. Викладачі фізичного виховання, які займаються з початківцями, до участі в Іграх допускалися.

Відтепер спортсменові дозволялося приймати допомогу від національного олімпійського комітету або національної спортивної федерації за встановлений період (від 30 до 60 днів на рік) перебування на зборах і участі у змаганнях, також і в Олімпійських іграх. Ця допомога включала оплату розміщення, харчування, проїзду, спортивного обладнання й реманенту, тренера, медичної допомоги, а також гроші на покриття непередбачених витрат у межах лімітів, погоджених із МСФ або НОК. Сюди входила й оплата страхування від нещасного випадку або хвороби, пов'язаних зі спортом, дозволялося одержання спортивних стипендій. У той же час МОК забороняв відшкодування зарплати, крім компенсації у виняткових випадках, що дозволяються НОК або МСФ. Ця компенсація не могла перевищувати розмір одержуваної на роботі заробітної платні.

Як писали західні оглядачі, це рішення ознаменувало собою кінець ери Кубертена-Брендеджа в олімпійському русі. Що стосується Брендеджа, то заперечувати не доводиться. Трактування ж П'єром де Кубертеном проблеми аматорства було досить чітким: він визнавав і розумів нікчемність подвійного тлумачення статусу спортсмена-аматора. Особливо емоційно Кубертен писав про це у 1936 р. (за рік до смерті): “Прочитайте як звучить текст олім-

пійської клятви, авторством якої я пишаюся. Ви не знайдете там ні слова про те, що від спортсменів, які вступили на олімпійський стадіон, потрібне абсолютне аматорство, на неможливість якого я вказав першим. У клятві є тільки одне зобов'язання: чесно змагатися... Мене цікавить спортивний дух, а не смішна англійська концепція, яка дозволяє займатися спортом, не відступаючи від догми, тільки мільйонерам" (Coubertin, 2000).

Початок 1970-х років ознаменувався потужною критикою статусу спортсмена-аматора. Розумів необхідність змін і новий президент МОК М. Кілланін, обраний на цей пост у 1972 р. Стало звичним заплющувати очі на подібні ситуації, писав він у своїй книзі "Мої олімпійські роки". Проте слід добре запам'ятати, що саме це заплющування очей підірвало довіру до непрофесійного спорту й Олімпійських ігор: чим скоріше буде внесено корективи, тим краще.

У 1970-х роках навіть найбільш активні прихильники "чистого" аматорства стали розуміти, що олімпійський спорт перетворився на сферу діяльності, що вимагає від спортсменів величезних фізичних і матеріальних витрат, самовідданої багаторічної праці, не тільки моральної, але й відповідної до матеріальної зацікавленості.

Особливо добре це розуміли в СРСР, НДР, Угорщині й інших країнах соціалістичної співдружності, що досягли видатних результатів на олімпійській арені саме завдяки збалансованій багаторічній системі спортивної підготовки олімпійців, у якій важливим фактором було пом'якшення проблеми аматорства в олімпійському спорті. У визначенні поняття "аматорства" поступово стали відходити від принципів матеріального характеру й почали трактувати це поняття, виходячи з категорії "олімпізму". Таким чином, на перший план при визначенні аматорства у спорті стали висуватися показники морально-етичного, гуманістичного та виховного характеру.

Цікавою щодо цього є точка зору державних діячів того часу. Гаряче підтримав ідею зміни статусу спортсмена-аматора президент Фінляндії Урхо Кекконен, який поважав сучасного спортсмена високого класу не тільки за те, що він кинув снаряд на кілька сантиметрів далі за свого суперника, а за рішучість, наполегливість і енергію, які проявляє спортсмен, тренуючись і готуючись до виступів. За зміну ставлення з боку держави до спортсменів високого класу виступав і президент Франції Валері Жискар д'Естен (Платонов, Гуськов, 1997).

X Олімпійський конгрес, що зібрався після 43-річної перерви у Варні (1973), обговорив концепцію аматорства. Виступаючи на цьому форумі, президент МОК Майкл Морріс Кілланін зазначив, що в нього особисто немає заперечень проти фінансо-

вої допомоги спортсменам з боку держави або приватного підприємництва за умови, що ця допомога повинна проходити через національні олімпійські комітети або національні спортивні федерації, у кожному разі – офіційно. Конгрес рекомендував МОК наблизити Правило 26 до вимог дня. На сесії МОК 1974 р. у Відні в це Правило було внесено зміни. Воно одержало назву не "Положення про аматорство", а "Положення про допуск". У результаті МОК дозволив спортсменам одержувати відшкодування заробітної плати за період підготовки до змагань і участі в них, а також допомогу для оплати харчування й розміщення, транспортних витрат, спортивного обладнання і форми, страхування, вартості лікування, фізіотерапії й оплати тренерів. Оговорювалося, що всі ці виплати проводяться тільки зі схвалення національних спортивних організацій. Дозволялося також одержання спортсменами-студентами спортивних і академічних стипендій.

Нова концепція аматорства створювала рівні умови для підготовки й участі в змаганнях представників різних класів і систем, ліквідувала лицемірство й обман, пов'язані з нелегальним одержанням грошей спортсменами.

На XI Олімпійському конгресі в Баден-Бадені (1981) у головній доповіді з проблеми допуску голова комісії та член МОК для ФРН Віллі Дауме заявив: "Спортсмени, які тренуються по 1600 годин на рік, не можуть одночасно працювати за професією або інтенсивно готуватися до майбутньої професійної роботи. Тому ми не повинні допустити, щоб вони несли неправу соціальну втрату. Із цього потрібно виходити при новому тлумаченні Правил 26".

На конгресі в обговоренні проблеми аматорства вперше брали участь і самі спортсмени. Олімпійський чемпіон 1980 р. легкоатлет Себастьян Кое (Велика Британія) підтримав курс на подальшу лібералізацію Правил 26. Він зазначав, що не можна ігнорувати жертви, на які спортсмени-олімпійці йдуть заради спорту, а це означає, що МОК зобов'язаний забезпечити за допомогою Правил 26 соціальний статус спортсмена.

Конгрес підтвердив вірність олімпійського спорту концепції аматорства. На перший погляд, 84-та сесія МОК, що відбулася в Баден-Бадені (1981) після закінчення XI Олімпійського конгресу, нічого нового у правила допуску не внесла. Рішення сесії підтвердили заборону на участь в Іграх професіоналів. Однак важливим є інше – надання міжнародним спортивним федераціям права самим визначати допуск спортсменів на Олімпійські ігри. Саме після Олімпійського конгресу в Баден-Бадені було започатковано кроки, спрямовані на допуск професіоналів на Ігри.

Міжнародний олімпійський комітет дав зрозуміти, що нова концепція аматорства – не догма.

Президент МОК Хуан Антоніо Самаранч пояснював, що в деяких видах спорту ці правила можна тлумачити більш широко. У цьому плані найбільше значення надавалося рішенням Міжнародної федерації легкої атлетики (IAAF). У вересні 1982 р. вона ухвалила положення про створення так званих фондів для спортсменів при національних федераціях легкої атлетики. Легкоатлети могли одержувати будь-які винагороди, також за рекламу й участь у змаганнях. Правда, гроші перераховувалися фондам. Це означало, що спортсменам будуть відшкодовуватися тільки витрати, пов'язані з навчально-тренувальним процесом, участю в змаганнях і підтримкою їх життєвого рівня, а частина грошей, що залишилася, піде на розвиток легкої атлетики.

Немає жодних сумнівів, що запропонована IAAF реформа сприяла формуванню високооплачуваної еліти. Це стало ще одним кроком до професіоналізації не тільки в легкій атлетиці, але й в інших видах спорту. З'явилися такі самі фонди у спортивній і художній гімнастиці, у водних і лижних видах спорту.

Слід особливо наголосити на рішенні МОК і FIFA про допуск професійних футболістів на олімпійський турнір. У статуті FIFA у розділі, присвяченому статусу аматорства, говорилося, що гравці, які входять до складу федерації і є членами FIFA, можуть бути як аматорами, так і професіоналами. В "Новинах FIFA" (1981 р., листопад, № 221) відзначалося, що FIFA прагнула б переконати своїх членів погодитися з перейменуванням гравців: замість професіоналів і аматорів рекомендується називати їх просто гравцями, а також ухвалила рішення класифікувати гравців у міжнародному футболі за віком і рівнем їх майстерності й ділити їх на футболістів, які брали участь у Кубку світу, в Олімпійських іграх, молодіжних і юнацьких чемпіонатах світу, тому в 1984 р. на Іграх XXIII Олімпіади в Лос-Анджелесі у складах олімпійських команд виявилися й професійні футболісти.

Аналогічно діяла й Міжнародна федерація хокею на льоду (IIHF). Не випадково у правилах IIHF з'явився запис, що професіоналом вважається тільки хокеїст, який має контракт із ПНЛ.

Активно підтримував ідею допуску професіоналів на Ігри президент МОК Хуан Антоніо Самаранч. У лютому 1985 р. виконком МОК зненацька оголосив про допуск професійних спортсменів у віці до 23 років на Олімпійські ігри 1988 р. на змагання з фут-

Учась найсильніших гравців Національної баскетбольної Асоціації (NBA) у складі збірної команди США ("Команда мрії" – "Dream Team") підвела підсумки дискусії про порівняння рівнів майстерності любителів і професіоналів у баскетболі

болу, тенісу й хокею. Не встигла світова спортивна громадськість осмислити запропонований виконкомом МОК "експеримент" (так назвав це рішення Самаранч), як у Лісабоні в жовтні 1985 р. на засіданні МОК із представниками міжнародних спортивних федерацій і національних олімпійських комітетів було винесено на обговорення так званий "Кодекс атлета", який було запропоновано замість Правил 26.

Щоб бути допущеним до участі в олімпійському русі, зокрема в Олімпійських іграх, спортсмен повинен дотримуватися й поважати Олімпійську хартію, а також правила Міжнародної спортивної федерації, до якої він належить, схвалені МОК, – так стверджувалося в Кодексі. Отже, будь-який спортсмен, який підтримує Кодекс і дотримується Хартії, міг бути допущений до Олімпійських ігор. Практично стиралася межа між спортсменом-аматором і спортсменом-професіоналом, і без усяких обмежень Ігри відкривалися для останніх. Було знято всі обмеження стосовно фінансування підготовки, а основні вимоги до допуску звелися до необхідності поваги духу чесної гри, відмови від насильства, дотримання Медичного кодексу МОК. Збереглася тільки вимога до учасників, що забороняє їм використовувати під час Олімпійських ігор своє обличчя, прізвище, зображення або спортивний результат з метою реклами, а також було визначено, що участь спортсмена в Олімпійських іграх не повинна обумовлюватися фінансовими міркуваннями.

Доводи "Кодексу атлета" зводилися до наступного: відсутність у наш час відмінностей між спортсменами-аматорами і спортсменами-професіона-

лами; необхідність вирівняти шанси спортсменів Сходу й Заходу на Олімпійських іграх; підняття спортивного рівня і видовищності Ігор, що підвищить їхню комерційну цінність; поліпшення матеріального забезпечення спортивної еліти; порятунок Ігор від таких негативних явищ, як допінг і брутальність.

Усі ці аргументи були пов'язані із проведеною МОК політикою комерціалізації спорту. Віллі Дауме на засіданні Генеральної асамблеї міжнародних спортивних федерацій у Монако, формулюючи нову позицію, зазначав, що правила допуску вичерпали себе й на підставі ретельного вивчення фактів комісія дійшла висновку про те, що допуск як на Олімпійські ігри, так і на чемпіонати світу повинен санкціонуватися федераціями.

Представники багатьох МСФ і НОК різних країн виступили проти “Кодексу атлета” і “відкритих” Олімпійських ігор. У Сеулі 15 квітня 1986 р. відбулося засідання Генеральної асамблеї національних олімпійських комітетів, у роботі якої взяли участь представники 152 НОК зі 161. Асамблея підвела підсумки дискусії, що розгорнулася у світі. Із 24 виступаючих 22 представники НОК різних країн виразно висловилися проти запропонованої МОК ревізії Олімпійської хартії.

Однак МОК вступив на шлях відкритої професіоналізації Олімпійських ігор. Відомий американський журналіст У. Джонсон зазначав, що незалежно від рішення федерацій доля олімпійського руху була вирішена. Великий “стрибок” у реальність почався, і Олімпійські ігри вже ніколи не будуть колишніми.

Наступні роки показали, що олімпійський спорт дуже швидко адаптувався до допуску професіоналів на Олімпійські ігри. Уже до початку 1990-х років дискусії з цього питання припинилися, а активність прихильників аматорства в їхній боротьбі за ідеали олімпізму була перенесена на проблеми “чесної гри”, боротьби з допінгом, об'єктивного суддівства, олімпійської освіти.

Слід зазначити, що багато фахівців, які займаються філософськими проблемами олімпійського спорту, зокрема проблемою “чесної гри”, які схильні до ідеалізації спорту Стародавньої Греції й сучасного олімпійського руху й далекі від реальної практики олімпійського спорту (його організаційних і матеріальних засад, системи відбору й підготовки атлетів), багато чого зробили для ускладнення цього питання й уповільнення його розв'язання в реальних, а не абстрактних інтересах олімпійського руху.

Навіть сьогодні, у XXI ст., коли ця проблема уявляється досить зрозумілою й практично вирішеною, ми часто зустрічаємося із туманним міркуваннями про проблему “чесної гри” у зв'язку з аматорством

і професіоналізмом у спорті. Хоча набагато корисніше було б сконцентрувати увагу на підвищенні видовищності змагань в інтересах глядачів, на вдосконаленні правил і умов проведення змагань – в інтересах спортсменів, на підвищенні об'єктивності суддівства – в інтересах і одних, і інших. Не менш істотні з позицій справедливості питання соціальних гарантій спортсменам відносно освіти, охорони здоров'я, працевлаштування, пенсійного забезпечення.

У чинній (станом на літо 2009 р.) редакції Олімпійської хартії є Правило 41 (“Кодекс допуску”), у якому сказано: “Щоб бути допущеним до участі в Олімпійських іграх, спортсмен, тренер, інструктор або інший офіційний представник команди повинен виконувати правила Олімпійської хартії, правила відповідної спортивної федерації, затверджені МОК, і бути заявленим своїм національним олімпійським комітетом. Перераховані офіційні представники команди повинні поважати правила чесної гри без жорстокості й поводитися відповідним чином; поважати й виконувати всі положення Антидопінгового кодексу олімпійського руху”.

Професіоналізація олімпійського спорту

Однією з основних тенденцій, що визначають розвиток олімпійського спорту на сучасному етапі, є його професіоналізація.

У спорті відбуваються ті само процеси, які в інших сферах суспільного життя – науці, релігії, правосудді, мистецтві, – почалися значно раніше й на сьогодні здебільшого завершилися (Гуськов, Платонов, 2000).

Сучасний спорт вимагає від спортсменів такого рівня самовіддачі, витрат часу, фізичних і психічних навантажень, які неможливі без належного матеріального стимулювання і забезпечення різноманітними послугами.

У сфері спорту сформувалася й велика кількість вузьких фахівців – тренерів, спортивних лікарів, учених, масажистів та інших, для кого спорт став сферою їх професійної діяльності.

Професіоналізація поступово охопила й власне спортивну діяльність: підготовка кваліфікованих спортсменів і їх участь у змаганнях фінансуються в найрізноманітніших формах (стипендії, зарплати, компенсації, виплати за рекламу й участь у стартах, премії тощо), і цей процес бурхливо розвивається.

Нині більшість олімпійських видів спорту досить інтенсивно просуваються шляхом, який раніше вже пройшов професійний спорт. І якщо в олімпійському спорті зараз лише відбувається процес формування професій, то в професійному спорті – насамперед, у таких його видах, як автомобільні перегони, бейсбол, гольф, футбол, велосипедний спорт, американський футбол, баскетбол, хокей на льоду, теніс, бокс і деякі інші, – формування професій в основному давно завершилося.

Незважаючи на те, що на сучасному етапі розвитку олімпійського спорту МОК прихильно ставиться до процесу його комерціалізації й професіоналізації, не вбачаючи в цьому серйозної загрози олімпійському руху, і, більше того, часто розглядає цей процес як важливий фактор зміцнення престижу олімпійського руху, розширення його фінансової бази й на цій підставі сфер, форм і обсягу діяльності, правомірність професіоналізації олімпійського руху стала однією з ключових проблем сучасного спорту вищих досягнень, навколо якої розгорнулися гострі дискусії.

Слід підкреслити, що процес професіоналізації олімпійського спорту протікає складно й суперечливо. Пов'язане це насамперед із прагненням зберегти основні принципи класичного олімпізму. Ставлення до професіоналізації спорту дуже неоднозначне як серед лідерів міжнародного спортивного руху, так і серед представників національних спортивних організацій, учених і навіть серед спортсменів.

У проблемі професіоналізації спорту каменем спотикання довго був допуск професіоналів на Олімпійські ігри. Однак у 1986 р. МОК на прохання МСФ дозволив допуск професійних футболістів і хокеїстів, а потім тенісистів і баскетболістів до участі в Олімпійських іграх. Більшість членів МОК у цьому питанні одностайні. Їхню позицію досить точно виразив тодішній віце-президент МОК канадець Р. Паунд: “Ми прагнемо, щоб на Олімпійських іграх один з одним змагалися кращі спортсмени світу. Ми не бажаємо, щоб у чемпіонатах світу брали участь спортсмени більш високої кваліфікації, ніж учасники Олімпійських ігор. Нам потрібні кращі – будь-то професіонали або аматори”.

Практичне рішення цього питання Міжнародний олімпійський комітет знайшов у наданні міжнародним спортивним федераціям права допуску спортсменів на Олімпійські ігри, що було чітко сформульовано вже більше 20 років тому головою Комісії МОК з допуску В. Дауме: “Права допуску вичерпали себе. У 1981 р. поняття “аматор” було виключено з Олімпійської хартії. На підставі ретельного вивчення фактів Комісія МОК з допуску дійшла висновку, що допуск як на Олімпійські ігри, так і на чемпіонати світу повинен санкціонуватися федераціями”.

Зрозуміло, що від згоди МОК на надання міжнародним спортивним федераціям права вирішувати питання допуску до Олімпійських ігор до по-справжньому відкритих Олімпійських ігор, у яких будуть брати участь усі найсильніші спортсмени, – велика відстань. Насамперед, повна “відкритість” ігор призвела б до безконтрольної залежності олімпійських видів спорту, МОК і національних олімпійських комітетів від бізнесу. Крім того, як показала практика останніх років, не кожний професіонал зможе одержати право брати участь в Іграх і далеко не кожний професіонал, який одержав це право, висловить бажання брати участь в Іграх.

По-перше, справа впирається в позиції різних міжнародних спортивних федерацій. Наприклад, у правилах Міжнародної федерації аматорського боксу (AIBA) сказано, що жоден боксер, який брав участь у двобоях, у яких більше шести раундів, не може бути допущений до змагань, організованих федерацією. Керівництво цієї федерації не схильне змінювати це правило, вважаючи, що аматорський бокс принципово відрізняється від професійного як за тривалістю боїв, технікою й тактикою, так і за системою організації, фінансування й ставленням багатьох спортсменів до цього питання.

У баскетболі, навпаки, FIBA вирішила позитивно питання допуску провідних професіоналів до чемпіонатів світу й Олімпійських ігор. Однак це рішення було сприйняте з побоюванням багатьма фахівцями в США, які вважали, що в цьому випадку баскетбол буде настільки монополізований професіоналами, що це призведе до зниження інтересу до цього виду спорту в американських університетах, оскільки в такому випадку в баскетболістів-студентів не буде шансів няпотрапити до олімпійської збірної команди США. Існує й серйозне побоювання, пов'язане з тим, що глядачі, засоби масової інформації, представники комерційних структур можуть втратити інтерес до олімпійського турніру з баскетболу у зв'язку з явною нерівністю сил найсильніших професіоналів і інших суперників.

Відносно бейсболу (який був у програмах Ігор Олімпіад з 1992 до 2008 рр. включно) існувало обґрунтоване побоювання, що Асоціація професійного бейсболу не піде на допуск професіоналів до ігор, тому що в цей час у професійному бейсболі спортивний сезон у розпалі. Розмова може, очевидно, йти лише про участь в Іграх окремих молодих бейсболістів або спортсменів, які завершують свою спортивну кар'єру.

До речі, у бейсболі повторилася ситуація, характерна для хокею, коли Всесвітня ліга хокею на льоду відкрила доступ професіоналам на Олімпійські ігри, зробивши тим самим хокей найбільш “відкритим” із усіх олімпійських видів спорту. Однак керівництво ПНЛ не дозволяло своїм найсильнішим грав-

Шестиразовий чемпіон світу, олімпійський чемпіон Сергій Бубка і восьмиразовий чемпіон світу і триразовий олімпійський чемпіон Карлтон Льюїс були серед перших спортсменів, які забезпечили інтенсивну професіоналізацію легкої атлетики

цям-професіоналам відлучатися для підготовки до зимових Олімпійських ігор. Нерідко виникали проблеми й з участю в Іграх допущених до них спортсменів.

Особливо складна ситуація склалася в цьому питанні у футболі. FIFA наполягає на проведенні олімпійського турніру тільки за участю футболістів у віці до 23 років; МОК уже багато років домагається скасування цього рішення як дискримінаційного й вимагає допуску до участі в олімпійських змаганнях з футболу всіх найсильніших спортсменів. Однак FIFA не без підстав вважає, що в такому випадку олімпійські футбольні турніри стануть конкурентами чемпіонатам світу з футболу, а це неминуче призведе до падіння прибутків Міжнародної федерації футбольних асоціацій, і тому категорично відмовляє в знятті обмежень, обґрунтовуючи це тим, що й у нинішньому варіанті футбольний турнір Олімпійських ігор залучає найбільшу кількість глядачів і за касовими зборами посідає перше місце.

У велосипедному спорті відбулися великі реформи. Було розформовано Міжнародну федерацію велосипедистів-професіоналів і аналогічну Міжнародну федерацію велосипедистів-аматорів. Єдиним органом, що здійснює керівництво велосипедним спортом, став Міжнародний союз велосипедистів (UCI). Відповідно до цього було переглянуто всю систему змагань у цьому виді спорту, світові рекорди стали загальними для професіоналів і аматорів, а в Іграх Олімпіад можуть брати участь усі кращі велосипедисти.

Подальший розвиток ситуації з допуском спортсменів-професіоналів на Ігри буде визначатися низкою факторів.

По-перше, це, як зазначалося вище, позиції міжнародних спортивних федерацій. Одні з них – за

допуск усіх найсильніших спортсменів до Ігор, інші ведуть вичікувальну політику, ухвалюючи обмежені рішення, треті вважають за доцільне зберегти наявне положення. У всіх випадках, коли розглядається проблема участі професіоналів в Олімпійських іграх, представники міжнародних спортивних федерацій розглядають це питання, насамперед, в інтересах своїх організацій. Однак і МОК діє аналогічним чином. Наприклад, Хуан Антоніо Самаранч протягом кількох років категорично наполягаючи на знятті вікових обмежень для футболістів, одночасно заявляв, що він не прагнув би бачити на зимових Олімпійських іграх професійних фігуристів, які, на його думку, слабкіші за тих спортсменів, які виступають на Олімпійських іграх у змаганнях з фігурного катання на ковзанах.

По-друге, багато чого залежить і від фірм, з якими професійні спортсмени уклали контракти. Наприклад, фірми, що уклали контракти з усіма провідними тенісистами світу, далеко не завжди зацікавлені в тому, щоб відпускати їх для участі в Олімпійських іграх.

По-третє, часто самі спортсмени, особливо у видах спорту, що супроводжуються серйозними травмами, сумніваються в доцільності участі в олімпійських змаганнях, які не обіцяють особливих матеріальних вигід і проблематичні з погляду підвищення авторитету, тому що не виключена ймовірність програшу, також стосовно і маловідомого спортсмена. До того ж напружений олімпійський турнір може стати причиною одержання серйозної травми.

Однак, незалежно від того, як міжнародні спортивні федерації будуть вирішувати питання допуску професійних спортсменів до Ігор і як будуть ставитися до цього менеджери й спонсори, та й самі

спортсмени, епоха зближення професійного й олімпійського спорту настала й Олімпійські ігри вже ніколи не будуть колишніми.

У цілому слід констатувати, що багаторічна боротьба багатьох діячів спортивного руху за збереження класичних ідеалів олімпізму й чистоти олімпійського руху, боротьба проти професіоналізму в спорті в останні десятиліття все більшою мірою носила ідеалістичний характер. І хоча абсолютно зрозуміло, що заохочення процесу професіоналізації олімпійського спорту веде до зміни його традиційної сутності, вносить у спорт дух наживи, призводить до порушення сталих уявлень про олімпійські принципи, необхідно визнати, що цей процес став реальністю.

Подальші перспективи розвитку спорту будуть усе тісніше пов'язані із професіоналізмом, і зберегти своє обличчя олімпійський спорт зуміє, якщо буде реально оцінювати стан справ і оперативно реагувати на конкретні ситуації з урахуванням інтересів олімпійського руху. Прагнення зберегти явно не відповідні реальності уявлення про "чисте" аматорство здатне лише ускладнити розвиток спорту в країнах, де буде проводитися така політика.

Слід також підкреслити, що збереження принципу аматорства у спорті не тільки не змогло перешкодити посиленню тенденції професіоналізації спорту, але і спрямувало цей процес у русло хибного любительства й махінаторства (нелегальні виплати, фіктивні посади тощо). У результаті цього міркування про аматорство у спорті стали сприйматися як фарс.

Інтенсивний процес професіоналізації та комерціалізації багатьох олімпійських видів спорту обумовлюється трьома основними факторами.

По-перше, політикою Міжнародного олімпійського комітету, який серед інших напрямків комерціалізації олімпійського спорту не залишив осторонь і питання фінансової підтримки спортсменів високого класу, виділяючи для цього велику кількість стипендій і заохочень, фінансову підтримку найсильніших спортсменів з усіх інших джерел – державного бюджету, спонсорів і федерацій.

По-друге, що багато в чому було стимульовано політикою МОК, у різних країнах почалося інтенсивне формування професії "спортсмен", що знайшло своє відображення в національних законодавствах, а також у діяльності урядових органів. У різних країнах стали формувати штатні команди з олімпійських видів спорту, встановлювати персональні стипендії спортсменам вищого класу, персональні пенсії та стипендії для колишніх видатних спортсменів тощо.

По-третє, процес професіоналізації та комерціалізації охопив багато олімпійських видів спорту,

особливо ті з них, у яких у результаті активної діяльності МСФ, інтересу засобів масової інформації (насамперед, телебачення) і спонсорів було створено ефективні системи фінансування. Успішно й інтенсивно цю діяльність веде, наприклад, Міжнародна асоціація легкоатлетичних федерацій (IAAF), яка за останні 15 років зуміла перетворити свій вид спорту практично на професійний – на підставі стандартів, що діють, скажімо, у тенісі або гольфі. Таким шляхом відбувається розвиток багатьох інших олімпійських видів спорту – важкої атлетики, плавання, лижного спорту, гірськолижного спорту й ін.

Не можна не бачити й того, що комерціалізація та професіоналізація олімпійських видів спорту як найважливішої складової частини передбачає не тільки підвищення значущості та комерційної привабливості головних змагань (чемпіонатів світу, Європи й ін.), але й постійне розширення мережі комерційних змагань, проведених як по лінії міжнародних, так і національних спортивних федерацій. За останні 10–15 років спортивний календар у багатьох олімпійських видах спорту розширився в кілька разів за рахунок величезної кількості таких змагань, що залучають учасників призовим фондом. Наприклад, щорічний спортивний календар у легкій атлетиці перевищив 400 змагань, а прибутки багатьох спортсменів обчислюються сотнями тисяч доларів. Цілком природно, що це суттєво зміщує акцент в інтересах спортсменів у бік спортивного календаря федерацій і зменшує привабливість підготовки до Олімпійських ігор. У результаті серйозно ускладнюється процес планомірної олімпійської підготовки, що призводить до зниження спортивних результатів і зменшення кількості рекордів безпосередньо на Олімпійських іграх. Саме зайве захоплення участю в різних комерційних змаганнях останнім часом стало однією із причин помітного зниження рівня результатів виступів на Олімпійських іграх спортсменів Росії, Німеччини, Італії й інших країн.

Неухильне розширення й перенасичення календаря змагань у різних видах спорту по лінії відповідних міжнародних спортивних федерацій, з одного боку, спричиняє зниження якості й ефективності планомірної підготовки спортсменів до головних змагань чотирирічного циклу – Олімпійських ігор, а з іншого – призводить до нестримної експлуатації самих спортсменів (на що вони найчастіше йдуть цілком усвідомлено), через що виникають серйозні небезпеки для їхнього здоров'я, суттєво підвищується ймовірність травм і захворювань.

Таким чином, останніми роками в ряді видів спорту проявляється досить чітка тенденція зниження значущості олімпійської змагальної програми для спортсменів, що в результаті не може не

позначитися негативно на спортивній стороні й привабливості Олімпійських ігор для телебачення й спонсорів. Цей негативний для Олімпійських ігор момент значною мірою компенсується активною зацікавленістю урядів багатьох країн у виступах своїх спортсменів і серйозними заохоченнями їх до завоювання медалей.

Однак ми вважаємо, що на певному етапі МОК буде змушений піти на введення великих грошових винагород за успішний виступ на Олімпійських іграх. Це може послужити стимулом для організації планомірної підготовки спортсменів безпосередньо до Олімпійських ігор, що, безсумнівно, підвищить їх як чисту спортивну складову. Кошти для цього дуже легко передбачити в бюджетах оргкомітетів Олімпійських ігор. Якщо цього не зробити, то небезпечна для олімпійського спорту тенденція, згідно з якою багато спортсменів прибувають на Ігри виснаженими інтенсивним комерційним календарем, буде зростати.

Професіоналізація олімпійського спорту проявляється ще й в інтенсивному розвитку й оперативному включенні до олімпійської програми видів спорту, які представляють серйозний комерційний інтерес і мають реальні можливості розвитку як професійні. У той же час стосовно видів спорту, які не мають серйозних перспектив у плані комерціалізації та професіоналізації, спостерігається зворотна тенденція – спроби скорочення видів змагань і навіть усунення цих видів спорту із програм Олімпійських ігор.

Для підтвердження цього досить простежити за тим, з якою легкістю й широтою представництва виявилися в програмі Олімпійських ігор фрістайл і сноубординг – види спорту винятково видовищні, що вимагають дорогого обладнання, і в силу цього дуже привабливі для телебачення, фірм-виробників спортивного обладнання, спонсорів.

Як протилежні приклади можна навести сучасне п'ятиборство й водне поло – види спорту, непривабливі для професіоналізації та комерціалізації. Відносно цих видів неодноразово виникало питання про виключення із програми Ігор Олімпіад.

Для того, щоб конкретизувати тенденції професіоналізації олімпійського спорту, наведемо основні специфічні особливості професійного спорту, які в олімпійському спорті ще не завжди проявляються досить чітко.

Перша відмінна риса професійного спорту – його орієнтація на розвиток тих його видів, які можуть принести значні прибутки або, як мінімум, забезпечити покриття власними доходами всіх витрат.

Професійний спорт обмежений відносно невеликою кількістю видів спорту, що представляють особливий інтерес із комерційної точки зору: це,

насамперед, бейсбол, баскетбол, американський футбол, хокей на льоду (із шайбою), футбол (у США його називають соккер), гольф, теніс, бокс, автомобільні перегони, кінні перегони. Значно менш популярними є волейбол, деякі види боротьби, боулінг, фігурне катання на ковзанах, більярдний спорт та ін.

Друга відмінна риса професійного спорту проявляється у прагненні його організації забезпечити створення й підтримку в змаганнях атмосфери твердої конкуренції, без якої вид спорту втрачає привабливість для глядачів, телебачення і спонсорів. Підтримка високої конкуренції здійснюється, насамперед, шляхом постійного пошуку й залучення до системи професійного спорту молодих обдарованих спортсменів. Наприклад, у спортивних іграх існує досить відпрацьована система припливу спортсменів у вищі ліги з нижчих професійних ліг і з нижчих за рівнем студентських команд.

Інтенсивно поповнюється професійний спорт і за рахунок припливу яскравих спортсменів, які досягли високих результатів в олімпійському спорті. Наприклад, такі зірки професійного боксу, як Флойд Паттерсон, Кассіус Клей (Мохаммед Алі), Джозеф Фрезер, Джордж Формен, Рей Леонард, Володимир Кличко та інші, прийшли у професійний спорт після того, як стали чемпіонами Олімпійських ігор.

Після досягнення видатних результатів в олімпійському спорті перейшли у професійний спорт і багато відомих спортсменів з колишніх СРСР і НДР – футболісти, баскетболісти, велосипедисти, хокеїсти, причому багато хто з них досить швидко досяг вершин і у професійному спорті. Ці процеси тривають і сьогодні, коли раз за разом у клуби професійних ліг переходять футболісти, хокеїсти, баскетболісти та інші спортсмени з Росії, Швеції, України, Чехії та ін.

Третя відмінна риса професійного спорту проявляється у великому значенні, що надається формуванню в кожному з видів професійного спорту спортивної еліти, називаної в спортивному бізнесі "манімен", – видатних спортсменів, які привертають особливу увагу глядачів і користуються підвищеною популярністю в суспільстві. При цьому для популяризації таких спортсменів використовуються не тільки показники їх спортивної майстерності, але і їх спосіб життя, захоплення, прибутки тощо.

Уся історія професійного спорту переконливо свідчить про те, що спортивна еліта й пов'язана з нею інформаційна, рекламна, спонсорська, суспільна діяльність є потужними факторами розвитку виду спорту й підвищення прибутків. Популярність багатьох видів професійного спорту прямо пов'язана з участю в змаганнях видатних спортс-

менів, із захопливими інтригами, що відображають їхнє протиборство, з даними про їхні фантастичні прибутки і т.д.

Четвертою принциповою особливістю професійного спорту є наявність досить ефективної системи соціального захисту спортсменів, що постійно вдосконалюється. Обумовлюється це ростом популярності спорту в сучасному світі, зв'язками з політикою й економікою, що зміцнюються, і, як наслідок, зростанням прибутків спортсменів-професіоналів. Так, постійно збільшуються суми призових винагород у найбільш престижних змаганнях у популярних видах спорту.

Інтереси професійних спортсменів ефективно захищаються відповідними асоціаціями спортсменів. В охороні інтересів професійних спортсменів також великою є роль посередницьких агенцій, які від імені спортсменів укладають усі комерційні угоди, вкладають зароблені спортсменами гроші в ту або іншу справу тощо. Незважаючи на те, що менеджери й агенти беруть за послуги досить високий відсоток (до 20% і більше), їхня діяльність виявляється ефективною.

Менеджери професійного спорту, до речі, забезпечуючи своїм підопічним внесок їхніх грошей у бізнес, значною мірою визначають і подальшу долю спортсменів, їх швидку адаптацію до нових умов життя після закінчення спортивної кар'єри. Наприклад, знаменитий у минулому професійний велогонщик Едді Меркс став власником великої фабрики з виробництва сучасних велосипедів, а баскетболіст Карим Абдул-Джаббар – засновником і президентом фірми, що виготовляє платівки, тощо.

Слід зазначити, що ще 20–30 років тому професійні спортсмени були тою частиною найманих службовців, з якою поводитися найбільш несправедливо як стосовно умов праці й соціальних гарантій, так і в розподілі прибутків.

Перемога на Олімпійських іграх відкрила дорогу в професійний бокс видатним українським спортсменам Володимирі Кличку, Василю Ломаченку та Олександрі Усику, які стали зірками професійного боксу

Однак у 1980-х – на початку 1990-х років положення професійних спортсменів суттєво змінилося на краще. Цьому сприяли як постійне зростання популярності спорту у зв'язку з величезним інтересом, який стало проявляти до нього телебачення, так і широкий розвиток спонсорства й маркетингу, а також діяльність асоціацій спортсменів і посередницьких організацій, що зуміли досягти впорядкування відносин між професійними спортсменами й підприємцями на підставі довготривалих колективних угод.

Досягнення професійного спорту в соціальному захисті спортсменів визначаються не тільки зростанням їх прибутків і матеріальними гарантіями на майбутнє у вигляді пенсій. За останні роки в професійному спорті різко покращилися умови праці й найму, зросло матеріально-технічне забезпечення процесу підготовки спортсменів, підвищилася якість роботи тренерського складу, вжито досить ефективні заходи з охорони здоров'я спортсменів і забезпечення безпеки їх участі у змаганнях. Особливо яскраво це проявляється в таких видах спорту, пов'язаних з підвищеним ризиком для здоров'я, як, наприклад, автоперегонки й американський футбол.

Цей досвід може виявитися виключно корисним для олімпійського спорту, слабким місцем якого є відсутність профспілок спортсменів та Асоціацій олімпійських спортсменів, що взаємодіють з МОК на

Розбіжності між Міжнародним олімпійським комітетом і Міжнародною федерацією тенісу призвели до виключення цього виду спорту з програми Олімпійських ігор з 1928 по 1988 рр.

підставі колективних угод, як це має місце, наприклад у всіх ігрових північноамериканських лігах. За нинішніх умов інтенсивної комерціалізації, політизації та професіоналізації спорту створення таких незалежних структур є винятково необхідним. Це дозволило б упорядкувати діяльність спортсменів, уберегти їх від свавілля тренерів, чиновників, антидопінгових служб і у той же час підвищило б відповідальність самих спортсменів.

Наприклад, велика кількість конфліктів у сфері боротьби з допінгом обумовлена монополією позицією ВАДА, силовим нав'язуванням цією організацією власних уявлень, що жодною мірою не враховують інтересів спортсменів. У цьому питанні, як і у багатьох інших, у деяких видах професійного спорту створена система, що не лише могла б, але і повинна стати взірцем для олімпійського спорту. Це має бути юридично витриманий документ, що відображає інтереси усіх учасників Міжнародної олімпійської системи, і, у першу чергу, спортсменів.

Рівень розвитку олімпійського спорту вимагає серйозних змін у взаєминах між МОК, організаційно-керівними структурами, та спортсменами, які з ним пов'язані. У наш час уся діяльність спортсменів визначається спортивними організаціями не лише без їх участі, але і без урахування їх думки. Вибір столиць Олімпійських ігор, їх програма, календарі змагань, трудові відносини, правове врегулювання, боротьба з допінгом, вирішуються без організованої участі спортсменів і структур, що захищають їх інтереси.

Це уже у наш час призвело до розвитку небезпечних для олімпійського руху процесів, що тільки поглиблюватимуться за умови відсутності цивілізованої політики.

Інтенсивна комерціалізація та професіоналізація олімпійського спорту при великій кількості позитивних сторін створюють і велику кількість різного роду конфліктів і невирішених проблем між

спортсменами, міжнародними федераціями з видів спорту, Міжнародним олімпійським комітетом, національними олімпійськими комітетами, державними органами керування спортом, засобами масової інформації, спонсорами, тренерами, лікарями й іншим обслуговуючим спортсмена персоналом. Деякі із цих конфліктів і проблем мають міжнародний характер, інші обумовлені специфікою розвитку спорту в тій або іншій країні.

Особливо складна ситуація в країнах, розташованих на території колишнього СРСР, де на зміну твердій державній системі керування спортом відразу прийшов хаотичний процес комерціалізації та професіоналізації спорту, який протікає паралельно з формуванням законодавчої й нормативної бази, що відповідає новим соціально-економічним умовам.

Держави (через відповідні міністерства) і національні олімпійські комітети виділяють ті або інші кошти (нерідко досить солідні суми) на фінансування олімпійської підготовки. На жаль, на ділі ці гроші нерідко витрачаються не за призначенням, а йдуть на фінансування частих закордонних поїздок спортсменів, тренерів і спортивних функціонерів на комерційні змагання – на шкоду планомірній підготовці до Олімпійських ігор. Тут одним із негативних прикладів – далеко не одиничним – може служити практика діяльності Федерації плавання України та збірної команди України з цього виду спорту, що призвело до провального виступу українських плавців на Іграх XXIX Олімпіади в Пекіні (2008).

Професіоналізація спорту спричинила негативні наслідки і для системи дитячо-юнацького спорту (особливо в Росії, Україні та інших пострадянських країнах, але не тільки в них), коли ДЮСШ не одержують належної компенсації (насамперед фінансової) за підготовлених ними талановитих юних спортсменів, переданих потім на більш високі рівні спорту вищих досягнень (немає необхідної

для цього законодавчої бази), через те, що професійні спортивні клуби (особливо в ігрових і деяких інших видах спорту), які одержують поповнення із системи дитячо-юнацького спорту, зазвичай не схильні компенсувати ДЮСШ витрати на підготовку таких спортсменів, тому системи дитячо-юнацького спорту в згаданих країнах і ланки цих систем (ДЮСШ) руйнуються.

Талановиті молоді спортсмени із країн, у яких немає належних матеріально-технічних, фінансових та інших умов для подальшого вдосконалення, досить часто їдуть у закордонні спортивні центри, де такі умови є, а потім – у разі успіху в спорті вищих досягнень – нерідко відбувається натуралізація таких спортсменів у тій країні, де вони проходять підготовку, їм (часом досить оперативно) надається громадянство відповідної держави.

Для бідних країн (наприклад для Куби та ін.) існує й такий негативний фактор, як масовий відтік талановитих спортсменів в інші, багаті й економічно благополучні країни, що мають більш високий життєвий рівень. Останніми роками, наприклад, чи не систематичним стала масова втеча з країни досить

сильних кубинських боксерів, серед яких чемпіони і призери Олімпійських ігор, які під час перебування на закордонних змаганнях спочатку просять політичного притулку, а потім переходять у професійний бокс.

Професійні спортивні клуби не дуже бажають відпускати своїх спортсменів у збірні команди інших країн, а якщо іноді й погоджуються на такий крок, то вимагають гарантій фінансових компенсацій на випадок одержання такими спортсменами травм під час перебування у збірних командах. Однак відповідні національні спортивні федерації зазвичай не мають такої можливості.

Таким чином, протягом більше ніж сторіччя професійний і олімпійський спорт розвивалися самостійно, створюючи кожний свою складну систему змагань, організації й методики підготовки спортсменів, виховуючи видатних спортсменів, які вражають віртуозною майстерністю й прекрасними досягненнями. Їхнє зближення – один із найважливіших факторів подальшого прогресу спорту й зростання його авторитету як одного з найбільш яскравих явищ сучасності.

Підвищення престижу олімпійського тенісного турніру обумовило зростання інтересу професійних тенісистів до олімпійських нагород: Серена Вільямс здобула чотири золоті медалі (у 2000, 2008, 2016 (2) рр.), її сестра Вінус Вільямс також чотири рази піднімалася на вищу сходинку олімпійського п'єдесталу (у 2000 (2), 2008, 2012 рр.); Роджер Федерер – олімпійський чемпіон (2008); Рафаель Надаль – дворазовий олімпійський чемпіон (2008, 2016 рр.), Енді Мюррей двічі (у 2012, 2016 рр.) був відзначений золотою олімпійською медаллю

Література

- Аландский, П.И. (1885). *История Греции*. Киев: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 272 с.
- Антониу, Г.П. (2009). Изображения важнейших памятников в древности и сегодня. В кн.: Н. Дросу-Панаету, ред. *Древняя Греция*, 1-е изд. Афины: Рагабітаз ЕкбоПкі, сс. 116–153.
- Аристотель. (1983). Политика. В кн.: *Аристотель*, ред. Сочинения: в 4 т., 1-е изд. Москва: Мысль, Т. 4, сс. 375–644.
- Арістотель. (2005). *Політика* [пер. с давньогрец. О. Кислюка]. 3-е вид. Київ: Основи, 239 с.
- Бар-Ор, О. и Роуланд, Т. (2009). *Здоровье детей и двигательная активность: от физиологических основ до практического применения* [пер. с англ. И. Андреев]. Киев: Олимпийская литература, 528 с.
- Берлин, Я. (1914). *Из светлых дней Эллады*. Москва: Издательство товарищества И.Д. Сытина, 155 с.
- Блаватская, Т.В. (2003). *Черты истории государственности Эллады*. Санкт-Петербург.
- Большая олимпийская энциклопедия*. (2006). Москва: Олимпия-Press, Т. 1, 784 с.
- Большая олимпийская энциклопедия*. (2006). Москва: Олимпия-Press, Т. 2, 968 с.
- Бубка, С.Н. (2013). *Олимпийский спорт: древнегреческое наследие и современное состояние*. [Диссертация] Д-ра наук по физ. восп. и спорту. Киев: НУФВСУ, 248 с.
- Булатова, М. (2018). Мультикультурализм и олимпийский спорт. *Наука в олимпийском спорте*, 2, сс. 4–16.
- Булатова, М. и Платонов, В. (2018). Олимпизм и олимпийское образование: история, современность, будущее. *Наука в олимпийском спорте*, 4, сс. 4–27.
- Булатова, М. и Платонов, В. (2019). Олимпизм и олимпийское образование: история, современность, будущее. *Наука в олимпийском спорте*, 3, сс. 52–75.
- Булатова, М.М. и Бубка, С.Н. (2012). *Культурное наследие Древней Греции и Олимпийские игры*. Киев: Олимпийская литература, 408 с.
- Бутовский, А.Д. (1896). Афины весной 1896 г. В кн.: *Русское образование*, 1-е изд. Москва, Т. 42, Декабрь, сс. 767–797.
- Вакхилид. (1980). Эпиникии. В кн.: Пиндар, Вакхилид. *Оды (Фрагменты)*, 1-е изд. Москва.
- Васильченко, А.В. (2012). *Нордические олимпийцы. Спорт в Третьем рейхе*. Издательство "Веб", 304 с.
- Венгер, В. (1862). *Эллада: картины Древней Греции, ее религия, могущество и просвещение*. Санкт-Петербург: Типография М.О. Вольфа, Кн. 1, сс. 327–329.
- Венгер, В. (1910). *Рим. История и культура римского народа: в 2-х т.* Санкт-Петербург; Москва: Издательство товарищества М.О. Вольф, Т. 1, 562 с.; Т. 2., 548 с.
- Вильямс, Н. и Де Суз М.Ж. (2008). Энергетический баланс и связанные с занятиями физическими упражнениями нарушения менструального цикла: практические и клинические аспекты. В кн.: У.Дж. Кремера и А.Д. Рогол, ред., *Эндокринная система, спорт и двигательная активность*, 1-е изд. Киев: Олимпийская литература, сс. 260–277.
- Гвоздева, Т.Б. (2013). Олимпийские игры в политике и в культуре. В кн.: *Научная конференция "Восток и Запад: приоритеты эпохи"*. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: *Всеобщая история*, Москва, 4, с. 72.
- Гвоздева, Т.Б. (2016). Олимпионики древней Эллады – "Вторые после Геракла". В кн.: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Всеобщая история*, 4, сс. 59–72.
- Гвоздева, Т.Б. (2016). Правовой статус олимпийцев Древней Эллады. *Современный юрист*, 4, сс. 8–17.
- Гвоздева, Т.Б. (2018). Великие Панафиней в греческой драматургии. В кн.: *Вестник РУДН. Серия: Всеобщая история*, 10(4), сс. 403–414.
- Георгіадіс, К. (2000). Димитріос Вікелас. В кн.: *Президенти Міжнародного олімпійського комітету: Життя та діяльність*, 1-е вид. Київ: Олімпійська література, сс. 7–20.
- Геродот. (1885). *История в девяти книгах*. Москва: Изд-во А.Г. Кузнецова.
- Геродот. (1972). *История*. Ленинград.
- Геродот. (1993). *Історії в дев'яти книгах*. Київ: Наукова думка, 576 с.
- Герцберг, Г.-Ф. (1881). *История Греции*. Санкт-Петербург: Н. Фену и Ко, 653 [1] с.
- Гиллис. (1830). *История Древней Греции поселений и завоеваний оной*. Санкт-Петербург: Типография 1-го кадетского корпуса, 408 с.
- Гиппократ. (1936). *Избранные сочинения*. Москва: Медгиз, 236 с.
- Гиро, П. (1913). *Исторические чтения. Частная и общественная жизнь греков*. Санкт-Петербург: Издание товарищества О.Н. Поповой, 693 с.
- Гіро, П. (1995). *Приватне і суспільне життя греків*. Санкт-Петербург: Тейя, 470 с.
- Гомер. (2006). *Іліада* [пер. з давньогрец. Борис Тен]. Харків: Фоліо, 416 с.

- Гораций. (1980). К Лидии. В кн.: *Олимпийский огонь*, 1-е изд. Москва: Физкультура и спорт, сс. 56.
- Греббе, Г. и Кучмар, А. (1990). *Путеводитель по архитектурным формам*. Москва: Стройиздат, 214 с.
- Давыдов, О.Б. (2016). Либеральный мультикультурализм и коммуитаристский мультикультурализм: спорт в обществе. *Философская мысль*, 12, сс. 87–92.
- Дройзен, И. (1890). *История эллинизма*. Санкт-Петербург: Издательство К.Т. Солдатенкова, 399 с.
- Дросу-Панаету, Н. (2009). *Древняя Греция*. Athens: Paradimas Ekdotiki, 207 с.
- Дэвис, Д.А. (2013). *Эффект Олимпийских игр. Как спортивный маркетинг создает сильные бренды*. 2-е изд., испр. и доп. [пер. с англ.]. Москва: Рид Медиа, 384 с.
- Еврипид. (1980). *Трагедии*. Москва.
- Йегер, О. (1886). *История Греции*. СПб: Русская скоропечатня, сс. 124–131.
- Карабатеа, М. (2000). *Греческая мифология*. Халандри: Адам, 159 с.
- Кессиди, Ф.Х. (2001). *Сократ*. Санкт-Петербург: Алетея, 352 с.
- Кессиди, Ф.Х. (2006). *К истокам греческой мысли*. Санкт-Петербург: Алетея, 288 с.
- Ковешников, В.Г. и Никитюк, Б.А. (1992). *Медицинская антропология*. Киев: Здоров'я, сс. 145–157.
- Козлова, В.С. (2005). *Спорт как социально-зрелищная сфера*. Минск: Изд. "ВЭВЭР". 320 с.
- Колесов, А.И. (1981). Основные пути повышения эффективности работы спортивных организаций в развитии высшего спортивного мастерства. *Научно-спортивный вестник*, 4, с. 3.
- Кондратьев, С.П. (1940). *Примечания к книге Павсания "Описание Эллады"*. Москва-Ленинград: Искусство, сс. 137–145.
- Корелин, М.С. (2005). *Падение античного мирозерцания*. Москва: Коло, 192 с.
- Коттерил, Г.Б. (2007). *Древняя Греция*. Москва: Эксмо, 640 с.
- Ксенофан. (1935). *Сократические сочинения*. Москва-Ленинград.
- Ксенофонт. (1996). *Греческая история*. Санкт-Петербург: Алетея, 445 с.
- Кубертен, П. де. (1997). *Олимпийские мемуары*. Киев: Олимпийская литература, с. 426.
- Кун, Л. (1982). *Всеобщая история физической культуры и спорта*. Москва: Радуга, 400 с.
- Курциус, Э. (1883). *История Греции*. Москва: Типография П.П. Брискорна, Т. 2., 650 с.
- Левек, П. (1989). *Эллинистический мир*. Москва: Наука, 252 с.
- Легг, К. (2003). Вопросы касающиеся исключительно женщин. Практические рекомендации. В кн.: Р. Джексон, редактор, *Спортивная медицина*, 1-е изд. Киев: Олимпийская литература, сс. 247–257.
- Лукиан. (1935). *Собрание сочинений*: в 2 т. Москва-Ленинград.
- Лукилий. (1980). Эпиграммы на кулачных бойцов. В кн.: *Олимпийский огонь*, 1-е изд. Москва: Физкультура и спорт, с. 51.
- Матвеев, Л.П. (1977). *Основы спортивной тренировки*. Москва: Физкультура и спорт, 280 с.
- Менги, М., составитель. (2004). *Древняя Греция*. Москва: Издательский дом "Ниола – 21 век", 216 с.
- Моммзен, Т. (2005). *История Рима*: в пяти книгах. Москва: АСТ.
- Ниаури, Д.А., Евдокимова, Т.А. и Курганова, М.Ю. (2003). *Репродуктивное здоровье женщины в спорте*. Санкт-Петербург, 28 с.
- Никишин, В.О. (2013). Цитируется по: Т.Б. Гвоздева, Олимпийские игры в политике и в культуре. В кн.: *Научная конференция "Восток и Запад: приоритеты эпохи"*. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: *Всеобщая история*, Москва, 4, с. с. 74–75.
- Новиков, С.В. (2013). Цитируется по: Т.Б. Гвоздева, Олимпийские игры в политике и в культуре. В кн.: *Научная конференция "Восток и Запад: приоритеты эпохи"*. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: *Всеобщая история*, Москва, 4, с. 74.
- Олимова, В. (1985). *Люди и игры: У истоков современного спорта* [пер. с чешск.]. Москва: Физкультура и спорт, 240 с.
- Павлов, С.П. (1977). От Олимпиады-76 к Олимпиаде-80. *Научно-спортивный вестник*, 5, сс. 3–9.
- Павсаний. (1887–1889). *Описание Эллады или путешествие по Греции* [пер. с греч. с толкованиями]. Санкт-Петербург: Издательство Книжного магазина П.В. Луковникова, 744 с.
- Пиндар. (1980). Первая Олимпийская песня. В кн.: *Олимпийский огонь*, 1-е изд. Москва: Физкультура и спорт, сс. 43–48.
- Платонов, В. (2019). Основы построения многолетней подготовки спортсменов в олимпийском спорте. *The Japan Journal of Coaching Studies*. 2, сс. 145–148.
- Платонов, В.Н. (1997). *Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте: учебник для студентов вузов физического воспитания и спорта*. Киев: Олимпийская литература, сс. 554–566.
- Платонов, В.Н. (2002). Игры Олимпиад. Зимние Олимпийские игры. В кн.: В.Н. Платонова, редактор. *Энциклопедия олимпийского спорта*: в 5 т., 1-е изд. Киев: Олимпийская литература, Т.1., сс. 77–338.
- Платонов, В.Н. (2002). Спорт и Олимпийские игры Древней Греции В кн.: В.Н. Платонова, редактор. *Энциклопедия олимпийского спорта*: в 5 т., 1-е изд. Киев: Олимпийская литература, Т.1., сс. 17–76.
- Платонов, В.Н. (2004). *Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практическое применение: учебник для студентов вузов физического воспитания и спорта*. Киев: Олимпийская литература, 808 с.
- Платонов, В.Н. (2013). *Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практическое применение*. Киев: Олимпийская литература, 624 с.
- Платонов, В.Н. (2015). *Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения: учебник [для тренеров]*: в 2 кн. Киев: Олимпийская литература, Кн. 2., 752 с.
- Платонов, В.Н. и Гуськов, С.И. (1994–1997). *Олимпийский спорт*: в 2 кн. Киев: Олимпийская литература, Кн. 1, 494 с.; Кн. 2, 384 с.
- Платонов, В.Н., Матвеев, С.Ф. и Томашевский, В.В. (2002). Региональные, континентальные и другие игры. В кн.: *Энциклопедия олимпийского спорта*, 1-е изд. Киев: Олимпийская литература, Т. 1, сс. 363–382.

- Плутарх. (1961). *Знаменитые греки*. Ленинград: Учпедгиз, 264 с.
- Плутарх. (1987). *Избранные жизнеописания*: в 2 т. Москва: Правда, Т. 1, 592 с.
- Плутарх. (1991). *Порівняльні життєписи* [пер. з давньогрец. Й. Кобова, Ю. Цимбалюка; передмова Й. Кобова]. Київ: Дніпро, 440 с.
- Приходько, Е.В. (2013). Цитується по: Т.Б. Гвоздева, Олімпійські ігри в політиці і в культурі. В кн.: *Научная конференция "Восток и Запад: приоритеты эпохи"*. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: *Всеобщая история*, Москва, 4, с. 72.
- Радзиевський, А. і Олешко, В. (2000). О некоторых медико-биологических аспектах женской тяжелой атлетики в Украине. *Наука в олимпийском спорте*, Спец. Выпуск, сс. 97–102.
- Рассел, Б. (1995). *Історія західної філософії* [пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука]. Київ: Основи, 759 с.
- Рассел, Б. (2001). *История западной философии*: в 3 кн. Новосибирск: Сибирский университет, издательство.
- Романов, Н.Н. (1987). *Трудные дороги к Олимпу*. Москва: Физкультура и спорт.
- Светоний Гай Транквилл. (2000). *Жизнь двенадцати цезарей. Властелины Рима* [пер. М.Л. Гаспарова, С.Н. Кондратьева]. Москва: Научно-издательский центр "Ладомир"; АСТ, 944 с.
- Сили, Р.Р., Стивенс, Т.Д. і Тейт, Ф. (2007). *Анатомия и физиология*: в 2 кн. [пер. с англ. Г. Гончаренко]. Киев: Олімпійська література, 662 с.
- Симонид Кеосский. (1980). Победителю на Олімпійських іграх. В кн.: *Олімпійський огонь*, 1-е изд. Москва: Физкультура и спорт, сс. 49–50.
- Скелтон, Д. і Деля, П. (2007). *Империя Александра Македонского*. Москва: Мир книги, 128 с.
- Соболев, П. і Калинин, Н. (1955). *Олімпійські ігри*. Москва: Физкультура и спорт, 151 с.
- Соболев, П.А. (1960). *Олімпія. Афіни. Рим*. Москва: Физкультура и спорт, 462 с.
- Соболева, Т.Г. (1997). Женский спорт в свете эколого-генеративного диссонанса. *Теория и практика физической культуры*, 10, сс. 45–47.
- Соколов, Г.И. (1972). *Дельфы*. Москва: Искусство, 183 с.
- Соколов, Г.И. (1980). *Олімпія*. Москва: Искусство, 206 с.
- Столяров, В. (2017). *Социология физической культуры и спорта. Введение в проблематику и новая концепция*. Litres, 490 с.
- Столяров, В.И. (2013). Идеи Кубертена, имеют ли они ценность в настоящее время? *Наука в олимпийском спорте*, 3, сс. 16–21.
- Сули, С. (1995). *Греческая мифология*. Афины: Михалис Тубис, 175 с.
- Сухоцкий, В.И. (1964). Олімпійські ігри і курс США на восстановление мирового первенства в спорте. *Теория и практика физической культуры*, 4, сс. 11–14.
- Трескин, А.В. і Штейнбах, В.Л. (2008). *История Олімпійських ігр: Медали. Значки. Плакаты*. Москва: Аст: Олимп, 280 с.
- Ульрих, К. (1980). *Спорт в Германской Демократической Республике*. Москва: Физкультура и спорт, 112 с.
- Фестюкьер, А.-Ж. (2000). *Личная религия греков*. Санкт-Петербург: Алетейя, 256 с.
- Фридан, Б. (1992). *Загадка женственности*. Москва, сс. 44–50.
- Хайнце, Г. (1974). Германская Демократическая Республика. В кн.: *Спортсмены стран социализма на международной арене*, 1-е изд. Москва: Физкультура и спорт, сс. 67–71.
- Шебель, Г. (1967). *Олімпія і її ігри* [пер. с нем.]. Лейпциг: Эдицион, 279 с.
- Шеффер, В.А. (1884). *Очерки греческой историографии*. Киев, Вып. 1.
- Штейнбах, В.Л. (2008). *Оборотная сторона медали (История олімпійських ігр в скандалах, провокациях, судейских ошибках и курьезах)*. Москва: Человек, 416 с.
- Шуберта, И. (1940). *Введение к книге Павсания "Описание Эллады"*. Москва-Ленинград: Искусство.
- Шульгина, Д.Н. (2011). *Глобализация и культурная идентичность* [автореферат] Кан-та: ... наук. Воронеж, 26 с.
- Яковлева, М.В. (2013). Мультикультурная среда и личность. *Наука і освіта*, 7, сс. 110–114.
- Adams, C. (2002). Fighting for Acceptance : Sigfrid Edstrom and Avery Brundage: Their Efforts to Shape and Control Women's Participation in the Olympic Games. In: *Sixth International Symposium for Olympic Research*, Vol. 143, p. 8.
- Andronicos, M. (1992). *Olympia: The Archaeological Site and the Museum*. Athens: Ekdotike Ahenon S.A., 80 p.
- Arvin-Berod, A. (1996). *Les enfants L'Olympic (1796–1896)*. Paris: Les editions du cerf, pp. 19–130.
- Bach, T. (2009). The Autonomy of the Olympic Movement. In: *XIII Olympic Congress*. Lausanne, Switzerland: International Olympic Committee, pp. 257–258.
- Barrow, G. and Saha, S. (1988). Menstrual irregularity and stress fractures in collegiate female distance runners. *The American Journal of Sports Medicine*, 16(3), pp. 209–216.
- Baumann, P. (2009). Good Governance and Ethics. In: *XIII Olympic Congress*. Lausanne, Switzerland: International Olympic Committee, pp. 258–259.
- Bearman, C.J. (1996). The Ending of the Cotswold Games. *Transactions of the Bristol & Gloucestershire Archaeological Society*, CXIV, pp. 131–141.
- Berlioux, M. (1980). *Women in the Promotion and Administration of Sport*. Dublin, 2 Oct.
- Bernet, H. (1988). Die ersten 'olympischen' Wettbewerbe im internationalen Frauensport. *Soz. und Zeitgeschichte des Sports*, 2, ss. 66–87.
- Beunen, G. and Malina, R. (1996). Growth and biological maturation: relevance to athletic performance. In: G. Beunen and R. Malina, eds., *The child and adolescent athlete*, 1st ed. Oxford: Blackwell Sci. Publ., pp. 3–24.
- Blatter, J.S. (2009). The Autonomy of the Olympic Movement – 1: The Bases. In: *XIII Olympic Congress*. Lausanne, Switzerland: International Olympic Committee, pp. 260–261.
- Blatter, J.S. (2009). The Autonomy of the Olympic Movement – 2: Threats. In: *XIII Olympic Congress*. Lausanne, Switzerland: International Olympic Committee, pp. 262–263.
- Borish, L.J. (1996). Women at the modern Olympic Games: an interdisciplinary look at American culture. *Quest*, 48, pp. 43–56.
- Brandon, R. (2004). A fitness specialist shows why this training is vital for female athletes – but you must choose the right programme for your event. In: B. Troop, ed., *Female Athletes: training for success*, 1st ed. London: Peak Performance Publishing, pp. 51–57.

- Burns, F. (1985). Robert Dover's Cotswold Olympic Games: The Use of the term "Olympic". *Olympic Review*, April, pp. 230–236.
- Burns, F. (2000). *Robert Dover's Olympic Games*. Chipping Campden, England: Clouds Hill Printers, 35 p.
- Cahusac, L. (1974). *La Dance ancienne et moderne ou Traite historique de la Dance*. Rais: La Haye, T.3, pp. 102, 137–138, 158–161.
- Chappelet, J.-L., Kubler-Mabbott, B., Weiss, T.G. and Wilkinson, R., editors. (2008). *The International Olympic Committee and the Olympic System*. London; New York: Routledge, 208 p.
- Charmentant, R. (2003). The Use of the Olympic Installations after the Games: The Case of Albertrille. In: *The Legacy of the Olympic Games. 1984–2000*. Lausanne: International Olympic Committee, pp. 145–151.
- Chatziefstathiou, D. (2014). Active citizens and public policy: the example of London 2012 Olympic Games. In: D. Chatziefstathiou and N. Muller, ed., *Olympism, olympic education and learning legacies*, 1st ed. Newcastle upon Tyne: Cambridge scholars Publishing, pp. 19–27.
- Clark, J. (2009). Olympic athletes: the pressures of winning. In: *XIII Olympic Congress*. Lausanne, Switzerland: International Olympic Committee, pp. 546–547.
- Cobb, K.L., Bachrach, L.K. and Greendale, G. (2003). Disordered eating, menstrual irregularity, and bone mineral density in female runners. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 35(5), pp. 711–719.
- Collins, S. (2006). Conflicts of 1930s Japanese Olympic Diplomacy in Universalizing the Olympic Movement. *International Journal of History of Sport*, 23(7), pp. 1128–1151.
- Coubertin, P. (1890). Les Jeux Olympiques à Much Wenlock. *Revue Athlétique*, 12, pp. 705–713.
- Coubertin, P. (1894). *Speech before the Parnassus Society*. Athens.
- Coubertin, P. (1928). Message aux participants aux Jeux de la IX Olympiade à Amsterdam. *Olympic Committee Bulletin*, 1, p. 5.
- Coubertin, P. (1973). Ideario Olimpico. In: *Discursos y ensayos*, 1st ed. Madrid: Instituto nacional de education fisica, 244 p.
- Coubertin, P. (1979). *Memorias Olimpicas*. Lausanne: Comité Olimpico International, 142 p.
- Coubertin, P. (2000). *Olympism. Selected Writings*. Lausanne: International Olympic Committee, 862 p.
- Coubertin, P. de. (1894). Le retablissement des Jeux Olympiques. *Revue de Paris*, 15 juin, pp. 170–184.
- De la Cueva, D.G. (2014). Pedagogical legacies developed by Baron Pierre de Coubertin Committee of Argentina. In: D. Chatziefstathiou and N. Muller, ed., *Olympism, olympic education and learning legacies*, 1st ed. Newcastle upon Tyne: Cambridge scholars Publishing, pp. 219–28.
- De Souza, M., Van Heest, J., Demers, L. and Lasley, B. (2003). Luteal phase deficiency in recreational runners: evidence for a hypometabolic state. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, 88(1), pp. 337–346.
- DeFrantz, A. (1988). Women and Leadership in Sport. *Journal Physical Education, Recreation and Dance*, 59, p. 47.
- Diem, C. (1976). *Ein Leben fur den Sport*. Rattingen: A. Henn.
- Digel, H. (2009). The Politicisation of the Olympic Games. In: *XIII Olympic Congress*. Lausanne, Switzerland: International Olympic Committee, p. 269.
- Downing, T. (1992). *Olympia*. London: BFJ Publishing.
- Durantez, C. (1975). Olympia. Y los juegos Olimpicos antiguos. In: *Buzlada-Pamplona*, 1st ed. Espania, T. I., 249 p.
- Durantez, C. (1975). Olympia. Y los juegos Olimpicos antiguos. In: *Buzlada-Pamplona*, 1st ed. Espania, T. II., 500 p.
- Durry, J. (1992). Le combat des femmes et l'evolution des structures. In: R. Hubscher, editor, *L'Histoire en Mouvements*, 1st ed. Paris: Arman Colin, pp. 287–313.
- Eisen, G. (1984). The voices of sanity: American diplomatic reports from the 1936 Berlin Olympiad. *Journal of Sport History*, 11(3), pp. 56–78.
- Evangelos, A. and Smaragda, K. (2014). Implementation of Olympic education in Greece. In: D. Chatziefstathiou and N. Muller, ed., *Olympism, olympic education and learning legacies*, 1st ed. Newcastle upon Tyne: Cambridge scholars Publishing, pp. 229–44.
- Fioranzi, A. and Florio, G. (2014). Analisis of the Olympic ideals applied to the World of business 2010 winners. In: D. Chatziefstathiou and N. Muller, ed., *Olympism, olympic education and learning legacies*, 1st ed. Newcastle upon Tyne: Cambridge scholars Publishing, pp. 260–7.
- Fisher, C. (2004). A sports therapist explains why "the curse" is often lifted for female athletes. In: B. Troop, ed., *Female athletes: training for success*, 1st ed. London: Peak Performance Publishing, pp.59–62.
- Ford, C. (1982). *Leni Riefenstahl – Schauspielerin, Regisseurin und Fotografin*. Munchen: Heyne.
- Fox, M. (2006). *Betti Friedan: Who ignited in "Feminine Mystique", dies at 85*. The New York Times, 5.
- Furbank, M., Cromarty, H. and McDonald, G. (1996). *William Penny Brookes and the Olympic Connection*. Wenlock, Shropshire: Allsorts Colour Print, 15 p.
- Gardiner, N. (1930). *Athletics of the ancient world*. Chicago: Ares Publisher, 246 p.
- Gillespie, C. (2003). The Political Legacies of the Olympic Games – From Los Angeles 1984 to Salt Lake City 2002. In: *The Legacy of the Olympic Games. 1984–2000*, 1st ed. Lausanne: International Committee, pp. 256–261.
- Glader, E.A. (1978). *Amateurism and athletics*. N.-Y.: Leisure Press, 224 p.
- Gordon, R.S.C. and London, J.J. (2006). Italy 1934: Football and Fascism. In: A. Tomlinson and C. Young, editors. *National Identity and Global Sports Events: Culture, Politics, and Spectacle in the Olympics and the Football World Cup*. New-York.: State University of New York Press, pp. 41–64.
- Gori, G. (2000). The model of masculinity: Mussolini, the "New Italian" of the Fascist era. In: J.A. Mangan, editor. *Superman supreme: Fascist body as political icon, global fascism*, 1st ed. London: Frank Cass.
- Gorissen, H. (1990). 100 Jahre Olympische Spiele der Newzeit. *Verlag für Sports und Kultur*, pp. 14–17.
- Graham, P. and Ueberhorst, H. (1976). *The modern Olympics*. New-York: Leisure Press, 254 p.
- Gray, W. and Barncy, R. (1990). Devotion to worm? German-American loyalty on the issue of participation in the 1936 Olympic Games. *Journal of Sport History*, 17(2), pp. 214–231.
- Greek Athletics. (1997). In: *Historical review*, 1st ed. Athens: Ministry of Culture; General Secretariat for Sports, 532 p.

- Guo, J. (2009). Specific Support for Athletes: the Earlier, the Better. *XIII Olympic Congress*. Lausanne, Switzerland: International Olympic Committee, pp. 551–552.
- Guttmann, A. (2006). Berlin 1936: The Most Controversial Olympics. In: A. Tomlinson and C. Young, editors. *National Identity and Global Sports Events: Culture, Politics, and Spectacle in the Olympics and the Football World Cup?* 1st ed. New York: State University of New York Press, pp. 65–82.
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting Females*. London: Routledge.
- Hilton, C. (2006). Hitler's Olympics. The 1936 Berlin Olympic Games. *Sutton Publishing*, pp. 244.
- Hoffmann, H. (1993). *Mythos Olimpia*. Berlin: Aufbau-Verlag, 213 s.
- Houlihan, B. and Lindsey, I. (2015). *Sport Policy in Britain (Routledge Research in Sport, Culture and Society)*. Routledge, 306 p.
- Hult, J. (1996). Women's sports, North America. In: D. Levinson and K. Christensen, editors, *Encyclopedia of World sport: From Ancient Times to the Present*, 1st ed. Santa Barbara: ABC-CLIO, Vol. III, pp. 1170–1182.
- IOC. *International Olympic Committee*, (2019). Available at: www.olympic.org.
- Jingo, B. (1961). *Sports Illustrates*. 9, p. 6.
- Joachim, K. (1997). The Olympian Games at Athens in the Year 1877. *Journal of Olympic History (formerly Citius, Altius, Fortius)*, 5(3), pp. 26–34.
- Kardasis, V. (2006). *The Olympic Games in Athens, 1896–1906*. Alimos, Greece: Ephesus Publishing, 292 p.
- Kasyanova, A. (2014). An Olympic education program focused on multicultural approach within a Sport Federation: the case study of modern pentathlon. In: D. Chatziefstathiou and N. Muller, ed., *Olympism, olympic education and learning legacies*, 1st ed. Newcastle upon Tyne: Cambridge scholars Publishing, pp. 76–86.
- Katzenstein, M.F. and McClurg, M.C. (1986). *The Women's Movements of the United States and Western Europe: Consciousness, Political Opportunity and Public Policy*. Amherst, MA: University of Massachusetts.
- Keen, A. and Drinkwater, B. (1997). Irreversible bone loss in former amenorrhoeic athletes. *Osteoporosis International*, 7(4), pp. 311–315.
- Kennett, C. and Moragas, M. (2006). Barcelona 1992: Evaluating the Olympic Legacy. In: A. Tomlinson and C. Young, editors. *National Identity and Global Sports Events: Culture, Politics, and Spectacle in the Olympics and the Football World Cup*, 1st ed. New-York: State University of New York Press, pp. 177–196.
- Kenny, L.W., Wilmore, J.H. and Costill, D.L. (2012). *Physiology of sport and exercise*. Champaign: Human Kinetics, 621 p.
- Kieran, J., Dally, A. and Jordan, P. (1977). *The story of the Olympic Games. 776 B.C. to 1976*. N-Y.: Lippincott, 314 p.
- Kyle, D.G. (2007). *Sport and Spectacle in the Ancient World*. Oxford: Blackwell Publishing, 403 p.
- Kyrkos, B. (1982). The development of sport in the Hellenistic and Roman Periods. In: *The Olympic Games in Ancient Greece*, 1st ed. Athens: Ekdotike Athenon S.A., P. 275–298.
- Leigh, M.H. and Bonin, T.M. (1977). The Pioneering Role of Madame Alice Milliat and the FSFI in the Establishment of Track and Field Competition for Women. *Journal of Sport History*, 4(1), pp. 72–83.
- Lenskyj, H. (1984). *Sport Integration or Separation*. Ottawa: Fitness and Amateur Sport.
- Loiperdinger, M. (1988). *Dokument-Film Falschung: Zur Inszenierung der Eröffnungsfeier in Riefenstahls Olympia-Film*. Frankfurt/Main: Medium, 3, p. 45.
- Lucas, J. (1987). *Baron Pierre de Coubertin and the formative years of the modern international Olympic movement 1883–1896*. Ann. Arbour. Mich., 222 p.
- Lynch, L.M. (2000). *The Ancient Olympiads. Bridges to modern era*. Los Angeles: World Sport Research and Publication, Vol. 1., 173 p.
- Lyras, A. (2014). Olympic education in practice: educational components of a sport for peacebuilding intervention. In: D. Chatziefstathiou and N. Muller, ed., *Olympism, olympic education and learning legacies*, 1st ed. Newcastle upon Tyne: Cambridge scholars Publishing, pp. 245–58.
- Malvano, L. (1984). Il mito della giovinezza attraverso l'immagine: Il fascismo italiano. In: G. Levi and J.-C. Schmitt, editors. *Storia dei giovani*, 1st ed. Bari: Laterza, Vol. II: L'età contemporanea.
- Marrion, H.S. (1950). *Historie de l'education dans l'antiquite*. Paris, p. 97.
- Miller, G. (2004). *Behind the Olympic Rings*. Lynn, Massachusetts: H.O. Zimman, pp. 97–107.
- Mosse, G.L. (1996). *The image of man: The creation of modern masculinity*. Oxford: Oxford University Press.
- Muller, N. (1975). *Die Olympische Idee Pierre de Coubertin und Carl Diem in ihrer Auswirkung auf die IOA*. PhD. Graz.
- Mullin, B., Hardy, S. and Sutton, W. (2007). *Sport Marketing*. Champaign: Human Kinetics, 540 p.
- Mullins, S. (1992). *William Penny Brookes and the Wenlock Games*. Birmingham: Birmingham Olympic Council in association with British Olympic Association, 36 p.
- Musshe, H. (1992). Deporte y arquitectura. In: *El deporte en la Grecia Antigua*, 1st ed. Barcelona: Fundacion "La Caixa", pp. 42–55.
- Nakamura, Y. (1992). Public Administration of National Physical Training in the War Period. *Journal Human Science*, 5(1), pp. 123–139.
- Nattiv, A. (2000). Track and field. In: B.L. Drinkwater, ed., *Women in sport*, 1st ed. Oxford: Blackwell Sci. Publ., pp. 470–485.
- Naul, R., Binder, D., Rychtecky, A. and Culpan, I., eds. (2017). *Olympic education: an international review*. Taylor & Francis.
- Nybelius, B. (2009). The Professional Life of the Athletes Must Be Secured. In: *XIII Olympic Congress*. Lausanne, Switzerland: International Olympic Committee, pp. 552–554.
- O'Connor, P.J. and Lewis, R.D. (1997). Physical and emotional problems of elite female gymnasts (letter). *New England Journal Medicine*, 336, pp. 140–141.
- Oswald, D. (2009). Structure of the International Olympic Committee. In: *XIII Olympic Congress*. Lausanne, Switzerland: International Olympic Committee, pp. 367–368.
- Otis, C.L., Drinkwater, B.L. and Johnson, M. (1997). ACSM Position Stand on the female athlete triad. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 29(5), pp. i–ix.
- Palaeologos, Kl. (1982). The Events. In: *The Olympic Games in ancient Greece*, 1st ed. Athens: Ekdotike Athenon S.A., pp. 155–174.

- Palaeologos, Kl. (1982). The organisation of the Games: The preparation of the athletes. In: *The Olympic Games in ancient Greece*, 1st ed. Äthers: Ekdotike Athenon S.A., pp. 104–113, pp. 114–121.
- Parssinen, M. and Seppala, T. (2002). Steroid use and longterm health risks in former female athletes. *Sports Medicine*, 32, pp.83–94.
- Perelman, R.B., editor. (1985). *Olympic retrospective – The Games of Los Angeles*. Los Angeles: Los Angeles Olympic Organizing Committee.
- Pfister, G. (2000). Women and the Olympic Games. In: B.L. Drinkwater, editor, *Women in Sport*, 1st ed. Oxford: Blackwell Science Ltd, pp. 3–19.
- Pound, R. (1994). The Commercialization of Sport: Dilemma or Deliverance? *Proc. Olympic Congress of Centenary*, pp. 9–11.
- Pound, R. (2004). *Inside Olympics*. Toronto: John Wiley&Sons, pp. 49–86.
- Pound, R.W. (2009). Representative Membership. In: *XIII Olympic Congress*. Lausanne, Switzerland: International Olympic Committee, pp. 372–373.
- Rhodes, G. and Zlotnicki, J. (2014). Initiatives beyond the competition: common purposes connecting international sport and education. In: D. Chatziefstathiou and N. Muller, ed., *Olympism, olympic education and learning legacies*, 1st ed. Newcastle upon Tyne: Cambridge scholars Publishing, pp. 2–11.
- Riefenstahl, L. (1987). *Memoiren*. Munchen; Hamburg: Albrecht Knaus-Verland.
- Rühl, J.K. and Keuser, A. (1997). Olympic Games in 19th century England with special consideration of the Liverpool Olympics. In: R. Naul, editor. *Contemporary Studies in the National Olympic Games Movement*, 1st ed. Frankfurt/Main, pp. 55–91.
- Sakellaracis, J. (1982). Prehistory of the Games. In: *The Olympic Games in ancient Greece*, 1st ed. Athens: Ekdotike Athenon S.A., pp. 1341.
- Sanborn, C.F., Horea, M. and Siemers, B. (2000). Disordered eating and the female athlete triad. *Clinics in Sports Medicine*, 19(2), pp.199–213.
- Schneider, A. (2000). Ethical Issues. In: B.L. Drinkwater, editor, *Women in Sport*, 1st ed. Oxford: Blackwell Science Ltd, pp. 430–440.
- Smith, A.D. (2000). Gymnastics. In: B.L. Drinkwater, editor. *Women in Sport*, 1st ed. Oxford: Blackwell Science Ltd, pp. 494–509.
- Spathari, E. (1992). *The Olympic Spirit*. Athens: Adam Editions, 368 p.
- Spears, B. (1988). Tryphosa, Melpomene, Nadia, and Joan: the IOC and women's sport. In: J. Segrave and D. Chu, editors. *The Olympic Games in Transition*, 1st ed. Champaign, Illinois: Human Kinetics, pp. 365–374.
- Svahn, A. (1984). The Olympic Games at Ramlosa in 1934 and 1936. *Olympic Review*, October, 204, pp. 752–758.
- Teicher, J.H. (1982). Coubertin und das Dritte Reich. *Sportwissenschaft*, 12, pp. 35–36.
- Todt, N.S. (2014). Worldwide practices combining Olympic values and sport: encouraging transferable life skills to Disadvantaged Brazilian Communities. In: D. Chatziefstathiou and N. Muller, ed., *Olympism, Olympic education and learning legacies*, 1st ed. Newcastle upon Tyne: Cambridge scholars Publishing, pp. 194–206.
- Tofler, I.R., Stryer, B.K., Micheli, L.J. and Herman, L.R. (1996). Physical and emotional problems of elite female gymnasts. *New England Journal Medicine*, 335, pp. 281–283.
- Tonoli, G. (2009). Athlete's Career. In: *XIII Olympic Congress*. Lausanne, Switzerland: International Olympic Committee, pp. 543–545.
- Torres, C.R. (2011). Morally incompatible? An analysis of the relationship between competitive sport and international relations at the Olympic Games. *SAIS Review*, 1, pp. 9–13. DOI: 10.1353/sais.2011.0016
- Ueberroth, P., Levin, R. and Quinn, A. (1985). *Made in America. His own story*. New-York: William Morrow and Company.
- Van Looy, H. (1992). Athletus famosus. In: *El deporte en la Grecia Antigua*, 1st ed. Barcelona: Fundation "La Cai- xa", pp. 140–145.
- Vanhove, D. (1992). El gimnasio. In: *El deporté en la Grecia Antigua*, 1st ed. Barcelona: Fundation "La Caixa", pp. 56–77.
- Vecsey, G. (1992). *Heartfelt adeu, adeu: Barselona won gold*. New York Times. 10(C), p. 4.
- Walters, G. (2006). *Berlin Games. William Morrow*. An Imprint of Harper Collins Publishers, p. 368.
- Williams, N.I. (1998). Low energy availability and reproductive disturbances: a review of clinical and hormonal effects. *Journal of Dance Medicine & Science*, 2(1), pp.19–31.
- Wilson, K.L. (1961). *The Olympic Games*. JOHPER, p. 25.
- Winniczuk, L. (1983). *Ludzie, zwyczajé, obyczéie starozytnej Grecji i Rzymu*. Warszawa: Panstwowe wydawnictwo naukowe, 496 s.
- Woods, R.B. (2016). *Social issues in sport*. 3rd ed. Champaign, IL: Human Kinetics, 522 p.
- Young, D.C. (1987). The Origins of the Modern Olympics: A New Version. *International Journal of History of Sport*, 4(3), pp. 271–300.

Навчальне видання

УДК: 796.032.2: 37.018 + 009
ББК: 75.4(0)90 + 6/8

Б 90 Олімпійський спорт у системі гуманітарної освіти : навчальне видання /
М. М. Булатова, С. Н. Бубка, В. М. Платонов. – К.: Перша друкарня, 2019. – 912 с. : іл.

Проект здійснено в рамках Всеукраїнської благодійної акції Національного олімпійського комітету України «Олімпійська книга».

ISBN 978-966-2419-26-9

ББК: 75.4(0)90 + 6/8

© М. М. Булатова
С. Н. Бубка
В. М. Платонов,
2019

Формат 84 x 108 / 16. Ум.-друк. арк. 95,8.
Наклад 1200 пр.

Надруковано: ПП "Перша друкарня"
Свідоцтво ДК № 3567 м. Київ, вул. Виборзька, 84